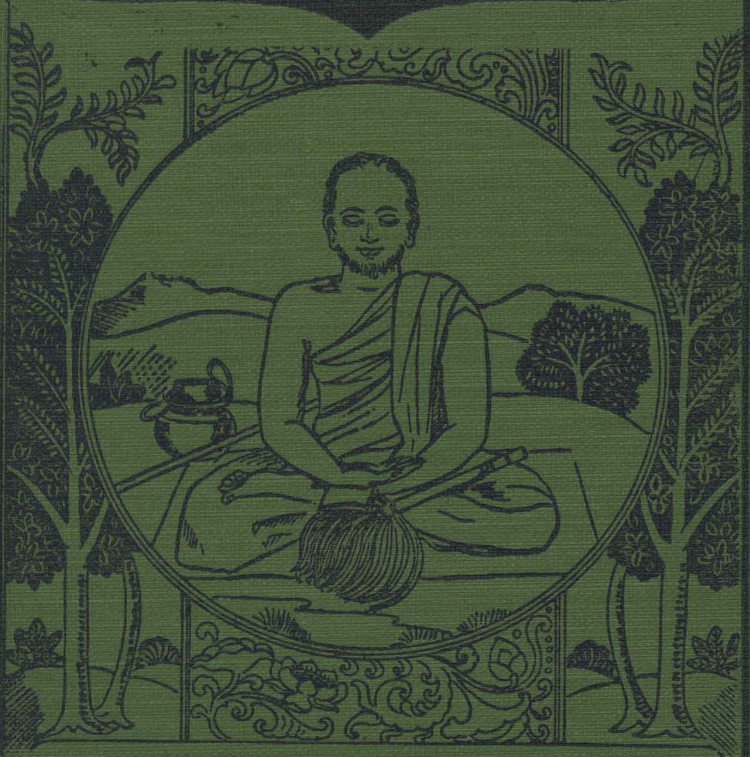

આંતરજ્યોતિ

પ્રથમ ભાગ

: લેખક :

આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ દીર્ઘશાગરસૂરિજી

: પ્રકાશક :

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ-સુભદ્ર

श्रीमद् लुद्धिसागरसूरीधर ग्रन्थभाषा-ग्रंथांक-११३

आंतरज्योति

(प्रथम भाग)

ग्रन्थलेखक-

तत्त्वज्ञ-शान्तभूति

आचार्य महाराज श्रीमद् कीर्तिसागरसूरि

-: प्रकाशक :-

श्री अध्येतृभोजनप्रसारक मंडल-मुंबई
डा. भणिलाल मोहनलाल पादराकर-मंत्री.

किं. ५-०-०

-: प्रथमावृत्ति :-

वीर सं. २४८१

सने. १९५५

विक्रम सं. २०११

प्रत. १०००

મહાત્મા તરફથી પ્રગટ થયેલ ગ્રંથોનાં
 નામો-કિંમત અને તે ગ્રંથો મળવાનાં
 ઠેકાણાં માટે આ ગ્રંથના છેવટે પૈજ ૪૫૬
 થી ૬૩ અને ૬૪ ઉપર ધ્યાન આપી ગ્રંથો
 વાંચી-વંચાવી આત્મજ્ઞાનનો વધુ લાભ લેવો
 જરૂરી છે.

મુદ્રક-શાહ શુભાભયંકર સહસ્ત્રભાઈ, શ્રી મહોદય પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, દાણાપીઠ-સાવનબર.

स्वानुभवे आत्मप्रकाश जीवता योगनिष्ठ आ.
श्रीमद् बुद्धिसागरसूरीश्वरः

શ્રી આન્તરજ્યોતિ—(પ્રથમ ભાગ)

—નિવેદન—

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રકટ થતી શ્રી ભુક્તિસાગરસૂરિ અંથમાળાના ૧૧૩ મા અંથ તરીકે આ અંથ તત્ત્વજિજ્ઞાસુઓ સમક્ષ રજૂ કરતાં આનંદ થાય છે. આ અંથના લેખક શાંતમૂર્તિ-તત્ત્વચિન્તક પૂ. આચાર્ય શ્રી કીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી છે. જેઓએ અનેક અંથના વાંચન અને મનનપૂર્વક કરેલા અવગાહનના ફોહનરૂપે આ અંથ લખ્યો છે તે વાંચકો સહજ સમજી શકશે.

અમો વખતોવખત એકાદ સારા અંથના પ્રકાશન માટે તેમની પાસે વિનંતિપૂર્વક માગણી કરતા હતા અને સદ્ગત ગુરુશ્રીના અંથો પર વિવેચન કરવા કહેતા હતા, કારણ કે ગુરુશ્રી રચિત સંસ્કૃત અંથો લગભગ ૨૦ જેટલા હતા મૂળમાં જ પડ્યા છે; જેના પર વિવેચન અગર ભાષાંતર કરવાનું બાકી છે; મંડળની ઇચ્છા છે કે તેનું ગુજરાતી-હિન્દીમાં ભાષાંતર થાય; જેનું વિવેચન ગુરુશ્રીના વિદ્વાન શિષ્યો યા તો કોઈ મુનિરાજ કરે; શુદ્ધ સરલ સંસ્કારી ભાષામાં કોઈ પણ કરે અને મંડળ તેને પ્રકટ કરે.

ગત વર્ષમાં આ. શ્રી કીર્તિસાગરસૂરિજીએ લખેલ આ અંથમાં પ્રકટ થયેલ લખાણ અમને જોવાની તક મળી, અને

૪

તે પ્રકટ કરવા યોગ્ય લાગ્યું. મંડળના ઉપપ્રમુખ શ્રી. ફતેહચંદ-
ભાઈ ઝવેરભાઈને તપાસવા આપ્યું અને તે તેમને ઘણું જ
ઉપયોગી જણાયું. તેમાં શાસ્ત્રોતું દોહન-તત્ત્વચિન્તનનું સર્વ
અને ઉત્તમ જીવનના આદર્શરૂપ લાગ્યું. માનવમાત્રનું મનન-
પૂર્વક જીવન ઉજવવળ કરી શકે તેવું ભાર્યું-સદ્ગુરુશ્રીના
વિચારો અને વર્તનને અનુરૂપ જણાયું; જેથી અંધરૂપે પ્રકટ
કરવા નિશ્ચય થયો અને તેનો અમલ થયો. આમ આ સુંદર
અંધ પ્રકાશન પામે છે.

શ્રીમાન ફતેહચંદભાઈ શાસ્ત્રના ઊંડા અભ્યાસી હોવા સાથે
તેમની અવગાહનશક્તિ તીવ્ર હોવાથી ગમે તેવા મોટા અંધ-
માં શું છે તે ત્વરિત અને પક્ષપાત વિના તપાસી શકે છે.
એટલે આ અંધની ઉપયોગિતા શી છે? તે તેમના શબ્દો-
'પુરોવચન' ના મથાળા નીચે આપ્યા છે જેથી અંધમાંની
વસ્તુ વિષે વિશેષ લખીશું નહિ.

આ પ્રથમ ભાગમાં તત્ત્વનાં તારણરૂપે વાક્યો પ્રકટ થયાં
છે. હજી છમાવાનાં કેટલાંયે ખાકી છે અને લખાયે જ નય છે.
જે આ અંધનો વિશેષ આદર થશે તેા પ્રકટ કરવાની ભાવના છે.

આ. શ્રી કીર્તિસાગરસૂરિજી પોતાના લખેલ અંધો માટે
ધનિકો પાસેથી દ્રવ્ય મેળવવાનું-માગવાનું ઉચિત માનતા ન
હોવાથી તેમના શિષ્યોએ પ્રસંગોપાત્ત રૂ. ૧૨૫૦) મેળવ્યા છે.
બીબા ૧૬૧) મળ્યા છે, એમ આચાર્યશ્રીના લખાણથી સમજ
શકાય છે. એ રકમના અંધો (લગભગ ૩૦૦) તે દ્રવ્ય સ્હાયકો
વિ. ને આપવા માટે આ ૦ શ્રીને આમવાના છે. અને મંડળના

૫

ચેદ્રનો તથા લાઈફ મેંબરો વિગેરેને ૨૦૦) લેટ આપવાના છે; તે જતાં ૫૦૦) નકલજ વેચાણ માટે રહેશે. જે આવું ઉચ્ચ શૈક્ષીનું સુંદર ગૂજરાતી સરળ ભાષામાં લખાયેલ લખાણ જોતાં ખાત્રી છે કે જલદી ખપી જશે અને ખીજો ભાગ પ્રકટ કરવા ઉત્તેજન મળશે.

કેટલાક સમયથી પૂ. મુનિરાજોમાં થોડાક વિદ્વાન મુનિરાજોનો લેખનકાર્યનો અભ્યાસ વધતો જણાય છે, તે સ્તુત્ય છે. તેમાં આવા તત્ત્વજ્ઞાન-આત્મજ્ઞાન-સદ્જ્ઞાનના થોડાક પણ લખાતા ગ્રંથો વધુ અનુમોદનીય છે-ગૌરવ મેળવે તેમ છે. અમો તો આ રીતે અનેક મુનિવરો આત્મચિન્તન કરે અને પોતાના અમૂલ્ય અનુભવો પ્રકાશમાં મુકતા રહે તો સ્વ અને પરને ઘણો જ લાભ થાય એમ માનીએ છીએ.

મંડળના લાઈફ મેંબરો અને ચેદ્રનોની સંખ્યા હજી ઓછી છે. જો તે ૫૦૦) ની સંખ્યાએ પહોંચે તો પ્રકટ થતા ગ્રંથો તુરત ઠેકાણે પડતાં ખીજા ગ્રંથો જે મુદ્દલ નથી મળતા તથા વધુ ઉપયોગી છે તે જલદી પ્રકટ કરી શકાય.

ગુરુશ્રીના લખેલ અનેક ગ્રંથોમાં મોટો ભાગ એવો છે કે જેને જૈન અથવા જૈનેતર હુમેશાં એક સરખા આદરથી જુએ છે; અને તેમાં આત્મકલ્યાણ માને છે; કારણ કે પક્ષલેહ ઇત્યાદિ લેહ વિના ગુણદૃષ્ટિથી એકાંત હિતકર જ લખાણ તેમાં લખાયું હોય છે. એ રીતે આ 'આંતરજ્યોતિ' ગ્રંથમાં પણ સર્વને શ્રાદ્ધ-ઉપયોગી લખાણ આવેલ છે.

અત્રે એક નોંધ લેવી ઉચિત છે કે આચાર્યશ્રી કીર્તિ-

૬

સાગરજીનો જન્મ સં. ૧૯૪૬ માં થયેલ છે એટલે તેમને પાંચઠમા વર્ષમાં પ્રવેશ થાય છે. દીક્ષા સં. ૧૯૬૯ માં લીધેલ છે જેને ૪૨ વર્ષ થયાં. પંચાસ પદ સં. ૧૯૮૪ માં અપાયું જેને ૨૭ વર્ષ થયાં અને આચાર્ય પદ સં. ૧૯૯૬ માં અપાયું તેને ૧૫ વર્ષ થયાં.

આ અંથમળામાં પ્રકટ થયેલ અંથોનાં નામો, કિંમત અને તે મળવાનાં ઠેકાણાં આ અંથના ૪૫૯ થી ૪૬૩ માં પાને જણાવેલ છે. તથા ૪૬૪ માં પાને સભ્યો-સભ્યો થવાના પ્રકાર પણ જણાવેલ છે તે જોઈ જવા અને સભ્ય થવા અને અન્યને સભ્ય કરવા સૌ કોઈ સુસ વાચકને વિનંતિ છે.

આ અંથ પ્રત્યેક વાચકના આત્માને જગાડી, સ્વપરતું જ્ઞાન કરાવી સ્વકર્તાવ્ય પાલન તરફ લઈ જઈ શાશ્વત સુખ મેળવી આપો એ ભાવના અમર છે.

૭૫-ચોપાટી સંક્ષિપ્ત
મુ'ખ્ય ૭
૨૦૧૧ ફાગણ વદ ૧

મણિલાલ મોહનલાલ પાદરાકર
મંગળદાસ લલ્લુભાઈ ઘડીઆળી
ચંદુલાલ નગીનદાસ ભાંખરીયા
મંત્રીઓ.

અન્યલેખકના બે બોલ

શ્રી મહાવીરસ્વામીએ ઘાતી કર્મોના ઘાત કરવાપૂર્વક કૈવલજ્ઞાન દ્વારા જગતના પ્રાણીઓના હિતાર્થે-કલ્યાણ માટે સમ્યગ્જ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્રનો પ્રવાહ વહેતો મૂક્યો; તે પ્રવાહને કોષ્ટ બુદ્ધિના સ્વામી શ્રી ગૌતમગણુધરાદિકે ઝીલ્યો અને અનંત સિદ્ધિ અને શુદ્ધિના સ્વામી બન્યા. તે મુજબ શ્રી સુધર્માસ્વામીના ઉપદેશનો પ્રવાહ તેમના પટ્ટધરા ઝીલી કૃતાર્થ બન્યા-ત્યાર પછી અત્યાર સુધી જે જે આચાર્યો-પંચાસો-ઉપાધ્યાયો અને મુનિવર્યો થયા તેઓએ સર્વ પ્રાણીઓના કલ્યાણ માટે જિનેશ્વરોના વાણીના પ્રવાહને જગતભરમાં વિસ્તાર્યો છે તેમાંથી અમોએ કંઈકઅંશે ઝીલીને હૃદયમાં ઉતારીને આ અન્યમાં સંક્ષેપથી લખીને પ્રસિદ્ધ કરાવ્યો છે; અને મંડળે આ અન્યનું ' આંતરજ્યોતિ ' એ નામ રાખ્યું છે. આ અન્યમાં દષ્ટિદોષથી, બુદ્ધિના દોષથી કોઈ ભૂલો થયેલ હોય તો અનેકાન્તના ઉપાસકો તથા સમ્યગ્જ્ઞાનચારિત્રના સ્વામીઓ ક્ષમા કરવાપૂર્વક જણાવશે તો મહાન ઉપકાર માનીશું અને તેને સુધારવા માટે ઉપયોગ રાખીશું; કારણ કે પ્રસંગ અને સમય મળ્યે આ પ્રકારનું લખાણ લખવાનું થાય છે અને થયું છે.

અમારું ચાતુર્માસ સં. ૨૦૦૬ માં જુના ડીસામાં ત્યાંના શ્રીસંઘના આગ્રહે થયું, તે દરમીઆન તપસ્વી મુનિ પ્રવર્તક શ્રી મનહરવિજયજીને તથા મુનિવર્ય તપસ્વી સૂર્ય-સાગરજીને તથા મુનિવર્ય સુભદ્રસાગરજીને તથા મુનિવર્ય મુખોધસાગરજીને શ્રી ભગવતીજીના બૃહદ્દયોગ કરવાના હતા

૮

તેઓને હમોએ યોગમાં નાખ્યા; આનંદપૂર્વક યોગોનું વહન ચાલ્યું તે વખતે અમો આ ગ્રન્થનું લખાણ થયું હતું તે જોઈ જતા હતા ત્યારે તે ત્યારે મુનિવર્યો-પંચાસોએ તેને છપાવવા પ્રેરણા કરી અને કહ્યું કે હમો ઉપદેશ કરી રકમ અપાવીશું અને તેઓએ રૂ. ૧૦૦૦) મેળવ્યા. બાદ પંચાસ-મહોદયસાગરજીએ ઉપદેશ આપી બીજા રૂ. ૨૫૦) મેળવ્યા; તેથી મંડળના મંત્રીઓને આ ગ્રન્થ છપાવવા પત્ર લખ્યો અને મંડળે ગ્રન્થ છપાવવા નિર્ણય કર્યો; તે પછી રૂ. ૨૬૧) બીજા પંચાસ-મનહરસાગરજીગણીના સદુપદેશથી શ્રાવકો તરફથી મલ્યા-એમ રૂ. ૧૫૧૧) મંડળને આપી તેટલી કિંમતના ગ્રન્થો મેળવી દ્રવ્ય રહાયકો વગેરેને આપવાનું સુકરર થયું છે.

ત્યારેક વર્ષથી મંડળના મંત્રી શ્રી મંગળદાસભાઈ તથા શ્રી લલ્લુભાઈ આ લખાણ છપાય તેવી પ્રેરણા કરતા હતા અને તેથી આ ગ્રન્થ છપાઈ બહાર પડે છે-મંડળના ઉપ-પ્રમુખ શ્રી ફતેહચંદભાઈએ સારી રીતે ઉપયોગપૂર્વક ભક્તિ કરી છે ને ખૂફા કાળજીથી જોયાં છે, તે તેમની સહૃદયતા દર્શાવે છે; તેઓનું વાંચન વિશાળ હોવાથી અને શાસ્ત્રોનો સારો અભ્યાસ હોવાથી વિવિધ સંસ્થાઓમાં રીતસર શાંતિથી સેવા-ભક્તિ કરીને સમ્યગ્-જ્ઞાનો વધારો કરતા રહ્યા છે તે ધન્યવાદને પાત્ર છે; તેમને હમારી સમ્મલાભારિણ છે. બાકીના લખાણ માટે યોગ્ય થાય તેમ મંડળની ભાવના અધિષ્ઠાયકો પાર પાડે તથા અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ સમર્થ બને-સહયો ખૂબ વધે અને વધુ ગ્રન્થો પ્રગટ કરતું રહે તથા ધનિકો દ્રવ્ય આપતા રહે તેમ ઈચ્છું છું.

સં. ૨૦૧૧
માહા વદ ૧૧

}

આં કીર્તિ સાગરસૂરિ

પુરોવચન.

પૂ. આ. મ. શ્રી કીર્તિસાગરસૂરિજીમાં સ્વ. મહાન્ વિભૂતિ યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજીના માનસિક વિચાર-બળનાં અમુક અંશે અથ શિષ્ય તરીકે આધ્યાત્મિક વારસામાં ઉતરી આવ્યા હોય એમ અનુમાન કરવાનું પ્રેરણા બળ આપણને મળે છે; કેમકે જે અદ્ભુત વિવેચન શક્તિ (Descriptive power) યોગિપ્રવરમાં હુતી તેને ઘણે અંશે મળતી આવતી પૂ. આ. મ. શ્રી કીર્તિસાગરસૂરિજીના પ્રસ્તુત ' આંતરજ્યોતિ ' પુસ્તકના પ્રથમ વિભાગમાં પ્રવાહબદ્ધ ચાલી આવે છે. એકાંત નિઃસ્વાર્થ ભાવથી આવા મુનિવરોનાં હૃદયઝરણાંમાંથી વિદ્યુત શક્તિરૂપે આંતર-જ્યોતિ બની જૈન અને જૈનેતર જગતને નૈતિક અને આધ્યાત્મિક અનુભવની પ્રસાદી મળે તે અહોભાગ્યની નિશાની છે. ખાસ કરીને પુસ્તકનું આખું સ્વરૂપ તપાસતાં એમની શાંતિપ્રિયતા, સરળતા, સમન્વયતા અને નમ્રતાનાં દિગ્-દર્શન સાથે એમણે પ્રાણીઓને ભૌતિક-પૌદ્ગલિક જગતનું દર્શન કરાવી તેની અસારતા સૂચવી આધ્યાત્મિક જગત તરફ ખેંચવા સફળ પ્રયત્ન કરેલો છે; પરંતુ તે સાથે આસનો, પ્રાણાયામ અને કસરત સાથે શારીરિક ઉન્નતિ, મનની પંચિત્રતા, અને મનઃ-સંયમપૂર્વક નિશ્ચયબળ (Will Power) ઉત્પન્ન કરવા વડે

૧૦

માનસિક ઉન્નતિ દર્શાવી છે. પ્રસંગે પ્રસંગે અનેક શુભ વિચારોનો સંચય કરી, તેની નોંધ કરી સ્વ-પર ઉપકારની દૃષ્ટિએ સર્વજ્ઞ સિદ્ધાંત-અનુસાર સુષ્ટિજ્ઞાનરૂપ આ પુસ્તકમાં ઉપદેશવચનો સમર્પણ કર્યાં છે.

દ્વિતીય વિભાગમાં બાકી રહેલાં ઉપદેશનાં રહસ્યો હવે પછી પ્રકટ થશે. ભાષા સરળ ગુજરાતી છે, અને વાંચકોને સિક્કતા અર્પવા સાથે હૃદયના ભાવોને જાગૃત કરી આત્માના અનેક શુભોનો વિકાસ કરવા અવશ્ય સ્ફાયજીત થશે.

કર્મયોગ જેવા મહાન્ ગ્રંથમાં સ્વ. પૂ. આ. શ્રી ભુક્ષિ-સાગરસૂરિજીએ જેવી રીતે પ્રવૃત્તિમાં નિવૃત્તિ અને નિવૃત્તિમાં પ્રવૃત્તિ સ્વાદ્વાદ દૃષ્ટિએ દર્શાવી છે, તેવી જ રીતે પૂ. આ. શ્રી કીર્તિસાગરસૂરિજીએ અનેક શુભ પ્રવૃત્તિઓ કર્મયોગી બનવા માટે સુવાક્યોમાં સ્પષ્ટ કરી છે. અધ્યાત્મનો આદર્શ સન્મુખ રાખી અનેક નાના કથા વિભાગનાં દૃષ્ટાંતોને રજૂ કરી કુશળ વૈદ્યના ઔષધની જેમ વારંવાર પ્રેરણાઓ (Inspirations) આપી જૈન જૈનેતર માનવોના શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક જીવન ઉન્નત બનાવવા પ્રયાસ કર્યો છે; આચાર્યશ્રીના પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં વ્યવહારથી સ્વતઃ જીવન જીવવાનો તેમજ અનેક પરોપકારી શુભ કાર્યો કરવાનો ઉપદેશ ધ્વનિ છે, તેમજ નિશ્ચયથી સમ્યક્ દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર વ્રત તપના કારણની સુખ્યતા છે. ભક્તિમાર્ગ, જ્ઞાનમાર્ગ, વ્યવહાર ધર્મ, નિશ્ચય ધર્મ, લ્યાગમાર્ગ, ઉચિત આહારવિહાર, લક્ષ્મીની અનિલ્યતા, તેનો સદુપયોગ, નિર્ભયપણું, નિરાસક્તિપૂર્વક જીવનચર્યા, નિર્લેપતા, હર્ષ-

૧૧

શોકમાં સમભાવ, આત્મા પોતેજ પરમાત્મા થઈ શકે છે, દીન-
 દીનપણનો ત્યાગ, પ્રહ્લયય, વીરક્ષા, દ્રઢ સંકલ્પબળ, આત્મ-
 શ્રદ્ધા, માનવ જીવનની મહત્તા, જીવન પર્યંત સતત શુભ
 કાર્યોમાં ઉત્સાહ, મૈત્ર્યાદિ ચાર ભાવનાઓ, આપત્તિમાં પણ ધૈર્ય
 માટે ઓધ, કર્મસત્તાનું બળ-કરતાં આત્મસત્તાની પ્રબળતા, વિષયોથી
 વિરતિ, પરિગ્રહથી ચિન્તાઓ, ભોગવિલાસમાં ભય, અન્યના
 અપકારો તરફ ક્ષમા, દેવગુરુભક્તિ, દુઃખસુખ બંનેને આવ-
 કાર, અંતઃકરણની નિર્મળતા, સંકટો વખતે સ્થિતપ્રજ્ઞતા, મુનિ-
 જનોને પણ મમત્વથી દૂર રહેવાનો ઉપદેશ, પરિવર્તનશીલ
 જગતનો સ્વભાવ, પોતે જ પોતાના ભાગ્યનો કર્તા, સંપ, ઉદ્ધા-
 રતા, સહનશીલતા, નમ્રતા, સંતોષ વિગેરે સદ્ગુણોનો સંગ્રહ,
 તેમજ વિદ્યો અને વિડંબનાઓથી નિર્ભયપણું કેળવવું, વિગેરે
 વિગેરે નૈતિક અને આધ્યાત્મિક અનેકાનેક વિષયો, રજૂ
 કર્યા છે. ગીતાના વાક્યો—કર્મણ્યેવાચિકારસ્તે મા ફલેષુ કદાચન-
 પ્રમાણે નિષ્કામપણે ત્યાગપૂર્વક શુભ કાર્યો જીવન પર્યંત કર્યો
 જવા અને માનવ જીવનને મૃત્યુ પર્યંત સફળ કરવું—આ
 એમના વિશાળ વિચારોનો સમગ્ર નિચોડ છે; એ નિચોડમાંથી
 વાંચકો સાર ગ્રહણ કરી, આત્મામાં ઉચ્ચ ગુણોનો વિકાસ કરી
 જન્મ-જન્માંતરમાં તે સંસ્કારો સાથે લઈ જઈ શીઘ્ર મુક્તિ-
 પદના અધિકારી બનો તેમ ઇચ્છી વિરમીએ છીએ.

મુ'બંધ
 વિ. સં. ૨૦૧૧
 ફાલ્ગુન શુદ્ધી ૧૩ સંવત્સર

કૃતેહ્યંદ ઝવેરભાઈ

આંતરજ્યાતિ-શુદ્ધિ પત્રક

[૧ કાનો, ૨ માત્ર, ૩ રકાર, ૪ સ્વાષ્ટ, ૫ દીર્ઘાંશ, આદિના દુરુદ્ધ
લાઠપ વાંચકોએ સમજી સુધારી વાંચના ઉપયોગ રાખવો.]

પૃષ્ઠ	લીટી	અશુદ્ધિ	શુદ્ધિ
૧૯	૧૨	તે લીધેલ	અને લીધેલ
૨૯	૧૦	સાધનોના	સાધનો અને
૩૯	૧૦	રહિત	સહિત
૬૩	૮	અંગલામાં કોઈ	અંગલામાં રહેવા કોઈ
૮૮	૧૪	શ્રદ્ધા	શક્તિ
૯૯	૧૬	છતાં	તો
૧૦૨	૧૯	જગત	જગૃત
૧૧૫	૧	કળથી	અળથી
૧૧૫	૯	સાડી	પાડી
૧૧૭	૧૯	તમે સારી	તમે સારી રીતે
૧૪૦	૧૫	શાસ્ત્રોને	શસ્ત્રોને
૧૬૩	૧	મળતો નથી	મળતો નથી જ્યો,
૧૯૨	૧૧	દુઃખ	દુઃખ દૂર
૨૧૨	૩	કોઈ પણ	કોઈના પણ
૨૭૩	૧૩	સંતોના	સંતોષના
૩૭૧	૧૧	માટે આત્મિક	આત્મિક
૩૭૪	૩	સૈનિક જો	સૈનિકને જો
૩૮૨	૨	પથે વળે	પથે વળે
૩૯૨	૨૩	થાઓ એવો	થાય એવો
૩૯૪	૧૭	ભાન ભાન થાય છે	ભાન થાય છે
૪૫૮	૭	ચાદ	ચોદ

૧૭

બ્રહ્મખુમારી.

(આશાઉરી રાગ)

સૌમાં બ્રહ્મખુમારી ન્યારી !

અવધૂત દશા કરનારી. સૌમાં.
 અનુભવ પ્યાલો પીતાં પ્રકટે, ચિદાનન્દ ખુમારી. સૌમાં. ૧
 વિષયાહિ વિષ સંહરનારી, ઉદાટ આંખ કરનારી !
 સૌ વૃત્તિઓનો લય થાવે, પ્રત્યક્ષ સુખ ભારી ! સૌમાં. ૨
 નિવિંકલ્પ સમાધિમાંહિ, સ્થિરતાને ઢેનારી !
 આત્માનુભવ રહેજે આપે, જ્યેતિ દર્શનકારી ! સૌમાં. ૩
 સત્તાએ સૌ માંહે રહેલી, ન્યારી ના તલભારી !
 સર્વ તેજનું તેજ મઝાનું, ભગવતી શક્તિ પ્યારી ! સૌમાં ૪
 બ્રહ્મચર્ય એ અરૂપ મઝાનું, સંતોની શિવનારી !
 યુદ્ધિસાગર નામ અરૂપે, શોભે છે નિર્ધારી ! સૌમાં. ૫

સ્વ. ડાયરી સં. ૧૯૬૯ ભાદ્રપદ શુકલ ૧૧, પૃ. ૩૦૭

પંકજને !

અંતર આંખ ઉઘાડી જોજે, ક્યાં ક્યાં તું ખરડાયો ?
 કમળ ! અલ્યા તું કીચ ઉગેલો, કાઠવમાં રગડાયો ?
 પંકજ ! જૂલ્યો કે ભરમાયો ? ૧
 પ્રકળો પંકે ! પંકલ ત્યજીને, જાચે જાચે આન્યો !
 સ્પર્શ કરે જળ-પંક ત્હને નવ, પંકજ તું કહેવાયો !
 પંકજ ! જૂલ્યો કે ભરમાયો ? ૨

૧૪

તું આઠ્યો જગપરિભળ ભરવા, પાંદડીએ ભરી લાઠ્યો !
આભ-સુરજ તુજ દષ્ટિ શોભે, કાં ચાંદે ભરમાયો ?
પંકજ ! ભૂદ્યો કે ભરમાયો ? ૩

બ્રમર પરાગે ભૂ-ભૂ શુંજે, તું સૌંદર્યે નહાયો !
શારદ-લક્ષ્મી હૈયે રાખે, ત્હોયે નથી ધરાયો ?
પંકજ ! ભૂદ્યો કે ભરમાયો ? ૪

તું અમૃતનો કૂપો, અમૃત પીવા કાં લલચાયો ?
સરવરીયાં જળ છોડી-છીછરે તળાવડે અટવાયો ?
પંકજ ! ભૂદ્યો કે ભરમાયો ? ૫

સરવર સોહે, હંસલ મોહે, પ્રભુના શિર ચઢાયો !
રસભર મહભર પાંદડી મ્હોર્યા-ત્હનેય મઠ ઉભરાયો ?
હંસલ ! ભૂદ્યો કે ભરમાયો ? ૬

સ્વર્ગ-મૃત્યુ-પાતાળે પંકજ, દેવ-મનુ ખીરદાયો !
માનુનીએ કાળજડે ચાંપ્યો, ગર્વ ત્હને શું આઠ્યો ?
પંકજ ! ભૂદ્યો કે ભરમાયો ? ૭

કરી-કરિણીનો ગ્રાસ બનીશ, ત્હેં પાંખડી બ્રમર લીડાઠ્યો !
શુષ્ક બની ધરણી ઢળવાં, જે શિષ ન ઇશ ચઢાયો !
પંકજ ! ભૂદ્યો કે ભરમાયો ? ૮

માયા પરખી, નાગિણી સરખી, જે નિજ ભાન જગાયો !
આત્મા-પરમાત્મા થા ! પંકજ ! પારસ 'મણિ' પરખાયો !
પંકજ ! ભૂદ્યો કે ભરમાયો ?

—પાદરાકર.

૧૫

નિજાત્મકમળ (ભાવાર્થ)-પંકજને !

હે આત્મકમળ ! કર્મોરૂપી કાઠવ અને માનવભવરૂપ જળના સંયોગે તું પ્રકટ્યો, છતાં તું સિદ્ધ સમાન અને અનંત શક્તિનો સ્વામી છું; જરા અંતરમાં ઉતરી વિચારજે કે ત્હને રાગ-દ્વેષરૂપી કાઠવમાં ખરડાવું ઘટે છે ? શું તું બૂદ્યો કે જ્ઞમણ્યામાં પડ્યો ?

કર્મ ક્રીયમાંથી તું ત્હારા અંતરાત્મ ગુણો પ્રકટતાં જ ઊંચે આવ્યો. પંકે પ્રકટ્યો તું પંકજ કહેવાયો, છતાં તું સત્તાએ સિદ્ધ સમાન કાઠવ-જળ સ્પર્શ ન કરે એમ ઊંચો રહી શકે છે.

હે આત્મન્ ! તું તો ત્હારા પ્રતિપ્રદેશે અનંત (આત્મ) ગુણો ભરીને સંસારમાં નિજ ગુણની સુવાસ ભરવા આવ્યો છે. સંસારના રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ આદિ પૌદ્ગલિક જડ વસ્તુઓ પ્રત્યે ત્હારી રમણતા-દૃષ્ટિ ન શોભે, સંસારથી પર-મોક્ષ પ્રત્યે જ શોભે ! તો તું ક્ષણિક જડ સુખ પ્રત્યે કાં લોભાયો ?

ત્હારાં જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રરૂપી આત્મગુણ સુવાસે મુમુક્ષુઓ આકર્ષાય છે, કારણ કે તારા રામરામમાં નિજ ગુણ સૌંદર્ય ઉભરાય છે. જ્ઞાન અને આત્મલક્ષ્મીને તું લોકતા છે તેથી શું તને સંતોષ નથી ? સંસારનાં ક્ષણિક સુખોમાં ફસાય છે, તું ખુદ અનંત અવ્યાખ્યાય સુખોનો લોકતા છે તેને કાં વેડકે ? ચોદ રાજલોકનો સ્વામી પરવસ્તુમાં કાં લોભાય છે ?

આત્મ-ગુણ-ગંગામાં સ્નાન કરનાર તું છે. સુમતિ સરખી ત્હારે રાણી છે. તું પ્રભુતા વરી શકે છે. પ્રતિ પ્રદેશે

૧૬

અનંત ગુણો તારામાં ભરેલા છે, છતાં તું મદ-અભિમાનરૂપી અજ્ઞાનતા હજી તજતો નથી ?

ચોરાશી લક્ષ જીવયોનિમાં માત્ર મનુષ્ય ભવમાં જ આત્મા સ્વ-ગુણો મોક્ષ પામી શકે છે કારણ અહીં દેવ ધર્મ ગુરુ સમ્યક્ત્વ આદિ સાધનો ઉપલબ્ધ છે. દ્રવ્ય ગુણુ પર્યાય તથા નય-નિક્ષેપ-ભંગ-પ્રમાણુ સમજવાની તક માનવ ભવમાં જ છે. દેવો જણુ એથી જ મનુષ્યભવ ઝંખે છે; નિજ ગુણુ લક્ષ્મી તારા માટે તલસે છે એનો પણ ગર્વ ન કરીશ. કારણ ? જો તું સ્વ-ગુણુરમણુતા તજી સંસારના વિષમ-વિષય ભોગોમાં ફસાઈશ તો મોહ રાજ અને કુમતિ રાણીરૂપી હાથી-હાથિણી તારા આત્મગુણો ભૂલાવશે જેથી તારા અપ્રકટ સ્વ-ગુણોનો આવિર્ભાવ અટકી જશે અને એ ગુણોવડે તારું સ્વરૂપ વિચારી પ્રભુતા વરવા તૈયાર ન થઈશ તો આખો માનવભવ હારી જઈશ.

જો સ્વ-પર (ચોતાનું-પરાયું આત્મા અને પુદ્ગલ) પરખી લે;-પૌદ્ગલિક સુખો વિષ સરખાં છે. એના ઝેરી ડાંખ ભલભલા માનવને રખડાવી દે છે; તો સત્તાએ સિદ્ધ સમાન એવો તું તારા સ્યાદ્વાદશૈલીયુક્ત અનેકાંત ધર્મને સમજી હે પંકજ ! (આત્મા) આત્મધર્મરૂપી પારસમણિના સ્પર્શે તું પરમાત્મા બની જા ! આમ જ જન્મ જરા મરણના ફેરા ટળાશે અને તું પ્રૂહ પ્રભુ બનીશ જ. હે ! આત્મપંકજ ! હે આત્મમણિ ! એજ તારું અસલ સ્વરૂપ છે.

આંતર્યોતિર્દેષા-શાંતમૂર્તિ
શ્રીમદ્ કીર્તિસાગરસૂરીશ્વરજી મહારાજ

શ્રી મહોદય પ્રેસ-ભાવનગર.

ॐ ह्रीं श्रीं अहं पार्श्वनाथाय नमो नमः ॥

ॐ ह्रीं सद्गुरु आचार्य श्रीबुद्धिसागरजीसुरीश्वराय नमः ॥

आंतर ज्योति

आद्य मंगल

देव-गुरुनी स्तुति

“हे परम प्रभो ! अत्यंत दर्शननी तात्तावेळीना थोडे गृहस्थपण्यां पणु आपनी भूर्तिना साक्षात् दर्शन करी अनडड आनंद उत्पन्न थथे। उतो ते आनंद अधापि भूलातो नथी। जेवो आनंद अडेनिश प्राप्त थाय जेवी करुणु करशी। आप अने आपनी प्रतिभा सिवाय सारी दुनियांमां निर्लेण आनंद आपवाने कोणु समर्थ छे ? कोण पणु नथी।”

“हे गुरुदेव ! जननी माताजे जन्म आपवापूर्वक हैयाना छीर पाया-शरीरने पोषणु आप्युं पणु आन्तरिक अज्ञानता-मोड-ममतादिक दोषाने दूर करवा समर्थ अनेक नडि। पणु तमेजे तो वीक्षा आपी द्वितीय जन्म आपी जेवां हैयाना छीर पाया छे अनादिकासना अडकार-ममता-अज्ञानताइपी अधकारना पडले। असवा मांड्या। अने आत्मदर्शन कराव्युं-थयुं। आप विना अन्य कोणु अनडड साक आपी आत्मविकासमां सडकार आपी शके जेम छे ?”

(आ. डीतिंसागरसुरि)

આંતર જ્યોતિ

૧. આ જગતમાં મનુષ્યોનું પ્રાયઃ વિચારો, સંસ્કારો અને વાસનાના આધારે સ્વજીવન ઘડાય છે; અને તેઓ પોતાનું વર્તન પણ તે વિચારાદિક પ્રમાણે રાખે છે; જો તેઓ ખરાબ દુર્જન માણસોના સહવાસથી દુષ્ટ વિચારો અને સંસ્કારોની વાસનામાં લિપ્ત બને તો સ્વજીવનને ખરબાદ કરી મૂકે છે. એટલે તેઓને સદ્વિચારો તરફ પણ રુચિ થતી નથી, દુષ્ટ સંસ્કારો વડે વાસિત બની અસહ્ય યાતનાઓના લોકતા બને છે. ધારે કે એક શ્રીમંતના પુત્રને દુરાચારી-વ્યસનીઓની સોબત થઈ અને તેઓ પોતાના કુંદામાં ફસાવા માટે પ્રથમ કલાલ-દાડૂ વેચનારનું મન મનાવીને, તે પુત્રની આગળ મદિરાના વખાણુ-પ્રશંસા કરાવે છે અને તે દુરાચારીઓ પોતે બહુતા ન હોય શું? તે પ્રમાણે દેખાવ કરે છે કારણ કે પોતાના ઉપર દોષનો આરોપ ન આવે તે માટે તથા પોતે નિર્દોષ છે તે માટે પણ તેવા માણસો દેખાવ કરવામાં ખાકી રાખતા નથી. દાડૂ વેચનારના કથનથી તે પુત્ર, દાડૂ પીવાનો વ્યસની ખરોખર બન્યો. દાડૂ પીધા વિના હવે તેને ચાલતું નથી અને પૈસાનો તોટો પડવા લાગ્યો. પિતાને કહેવાય નહિ તેથી ઘરમાં દુકાનમાં ચોરી કરવા લાગ્યો તેનો પિતા જ્યારે કહે ત્યારે શાહુકારીનો દેખાવ કરીને પોતાની નિર્દોષતા દેખાડે છે. તેના પિતાને પણ ખબર પડી કે દુરાચારીઓની સંગતિથી દાડૂ પીવાનો વ્યસની બન્યો છે, તેને બહુ ઠપકો આપ્યો પણ માને કોણ? વ્યસનીઓને કોઈ ઠપકો આપે કે માર મારે તો પણ તેઓ વ્યસનનો

૩

ત્યાગ કરવા સમર્થ બનતા નથી. એક વાર વ્યસન વળગ્યું, તેનાથી મુક્ત થવું તે પ્રાયઃ અશક્ય છે. તે પુત્ર, વખત વ્યતીત થતાં માંસાહારી તેમજ વ્યભિચારી બન્યો. તેનો પિતા પકવ વયે ગુજરી ગયો. ત્યાર પછી તે વ્યસનોથી બહુ ખુવાર થયો, અને સંપત્તિ, બલ, બુદ્ધિ અને આબરૂ વિગેરેની ખરબાદી થયેલ હોવાથી છેવટે અકાલે મરણ પામીને દુર્ગતિનું ભાજન બન્યો. જે સત્સમાગમથી સારા સંસ્કારો પડ્યા હોત તો આવી અવદશા પ્રાપ્ત થાત નહિ, માટે શુભ વિચારો અને સંસ્કારો માટે સદ્ગુરુનો સમાગમ રાખો.

૨. સદ્ગુરુ કેવા હોવા જોઈએ ? તેઓના સમાગમથી અને આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરવાથી શો લાભ થાય ? તે તમા સામાન્યપણે જાણો છો. હવે વિશેષ શો લાભ થાય ? તે સમજાવવા માટે તેમજ આજ્ઞાનું પાલન કરવા માટે જણાવાય છે. પ્રથમ સદ્ગુરુના સમાગમથી તેમના સદ્વિચારોનું શ્રવણ કરાય છે અને શ્રવણના યોગે ખરાબ-દુષ્ટ વિચારોનું પરાવર્તન થતાં સદ્વિચારોને આવવાનો અવકાશ મળે છે; સદ્વિચારોની દૃઢતા થતાં વિવેકપૂર્વક સદ્વર્તન થાય છે એટલે સમ્યજ્ઞાન-દર્શન અને ચારિત્ર માર્ગ, જે અનાદિકાલથી બૂલાઈ ગયો છે તેનું સ્મરણ થતાં, અને આદરભાવ વધતાં સદ્વિચારોના આધારે વિવેકપૂર્વક સદ્વર્તનનું પાલન કરવામાં માનસિક અને આત્મિક બલ વધતું રહે છે. અતએવ સાંસારિક વ્યવહારોમાં રહેતાં છતાં રાગ-દ્વેષ અને મોહની અદૃપતા થતી જાય છે. એટલે વ્યામોહ કે વલોપાત થતો નથી. સારા સંયોગો પ્રાપ્ત થાય અગર ખરાબ સંયોગો આવીને મળે તો પણ હુપ-શોક થાય

૪

નહિ. ધારે કે એક દંપતી સદ્ગુરુના વ્યાખ્યાને દરરોજ જાય છે અને આદરંભાવપૂર્વક મન દઈને તે વ્યાખ્યાન સાંભળતાં સંસારની માયાનો મોહ છૂટે છે. રાગ-દ્વેષ અને મોહ-માયા પાછી ન વળગે તે માટે ખરોખર સાવધાની રાખવાપૂર્વક વર્તન રાખે છે. એકદા દંપતી કામપ્રસંગે પોતાના બે પુત્રોને ઘરમાં મૂકીને સ્વજનના ઘેર ગયા. તેવામાં ઘરમાં રહેલ બે પુત્રો પતંગ ઉડાડવા છાપરા ઉપર ચઢ્યા અને પતંગો ઉડાડવા લાગ્યા. બીજાઓની પતંગના દોરા કાપવામાં લાન રહ્યું નહિ. અને કૂદકા મારતાં ભૂમિ નીચે પડીને મરણ પામ્યા. તેટલામાં તેઓની માતા પ્રથમ ઘરનાં આંગણમાં પડેલા, મરણ પામેલા પુત્રોને દેખી, તેના પિતા તથા સંગાવહાલાં હાથપીટ કરશે અને મને પણ જંપવા દેશે નહિ આમ વિચારીને તે મરણ-શરણ થયેલ પુત્રોને મેડી પર લાવી મૂક્યા. આવેલ સ્વપતિને સ્ત્રી કહેવા લાગી કે-સ્વામિન્! આપણા ઘેર આવેલ મહેમાનો આપણા ઘરમાં રહે કે પોતાને સ્થલે જાય? પતિએ કહ્યું કે-મહેમાનો વળી રહેતા હશે? તે તો આવે અને વળી પાછા પોતાને સ્થલે ગમન કરે. સ્ત્રીએ મરણ પામેલ પુત્રોને દેખાડ્યા અને કહ્યું કે-આ મહેમાનો આપણા ઘેર આવ્યા અને થોડા દિવસો રહીને કર્માનુસારે પોતાના સ્થલે ચાલ્યા ગયા છે. આ પ્રમાણે સાંભળી તેનો પતિ ગમગીન થયો પણ સદ્વિચારોના આધારે શોક-ચિન્તાથી મુક્ત બનીને ભાવના ભાવવા લાગ્યો કે-જેટલા સંયોગો છે તે સર્વે વિયોગવાળા અને દુઃખોની પરંપરા વધારી મુગ્ધ મનુષ્યોને વિડંબનાઓ આપે છે. કર્માનુસારે સંયોગો અને વિયોગો આવીને ઉપસ્થિત થાય છે અને તેનો

૫

ઉદ્ય પૂર્ણ થતાં પાછા ખસી જાય છે. એક આત્મા જ ગમે તેવા સંયોગોમાં શાશ્વત-નિત્ય રહે છે અને આર્તધ્યાન કરવાથી આત્મિક લાભ છે જ નહીં તે પછી આર્તધ્યાનજનક વિલાપ-વલોપાત કરવો, વૃથા છે; ધર્મધ્યાનમાં જ સુખ સમાચેલ છે. આ પ્રમાણે ભાવનાથી ભાવિત બની ધર્મસાધન કરવા હંપતી ઉદ્ધમવંત બન્યા; મરણ પામેલા પાછા આવતા નથી છતાં મુગ્ધ માનવો ! મોહ માયાને લઈને હાયપીટ કરી વિલાપો કરીને કર્મના ચીકણાં ખંધથી ખંધાય છે. જો સદ્ગુરુના વચનોને ચિત્ત ઠંઠને સાંભળે અને હૃદયમાં સદ્વિચાર અને વિવેક ધારણ કરે તો આવા દુઃખો ઉપસ્થિત ન થાય. અવતાર ધારણ કર્યો કે ઇષ્ટ-અનિષ્ટ સંયોગો-નિમિત્તો આવી મળવાનાજ; તેવા પ્રસંગે સદ્ગુરુના વચનો દ્વારા વિવેક જાગ્રત થાય તો આસક્તિ રહેતી નથી. અને તજજન્ય વ્યામોહ તથા વિલાપો થતા નથી. અને અમૂહ્ય મનુષ્ય ભવને સફલ કરવા માટે આત્માના ગુણોનો વિકાસ કરવા લાગણીપૂર્વક પ્રયાસ થાય છે અને સદ્ગુરુની વાણી તથા તે પ્રમાણે સદ્વિચાર અને વિવેક કરવાથી અત્યંત લાભ થાય છે. તેમનો સહવાસ સેવા-ભક્તિ અને આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન રાખવાથી વિષય-કષાયના વિકારો શમે છે અને અનુક્રમે મૂલમાંથી તેઓનો ક્ષય થાય છે અને વિકારોનો ક્ષય થતાં આત્મા તે પરમાત્મા સ્વરૂપ થઈને પોતાની અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિને તથા શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે છે. તે આત્મા, શરીરાદિકના અભાવથી તેમજ ધર-પરિવારના અભાવથી તેમજ કુચ્ચવી સંપત્તિ વિગેરેના અભાવથી અનંત-અવ્યાખાધ સુખનો સ્વાસ્થી થાય છે. આ પ્રમાણે અનંત લાભ થતો હોવાથી

૬

સદ્ગુરુના વ્યાખ્યાનો સાંભળવા માટે લાગણી રાખવી હિતકર છે.

૩. અનાદિકાલથી જીવાત્માઓ આઠ કર્મોથી બદ્ધ બનેલા હોવાથી મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગો દ્વારા નવા કર્મોવડે બદ્ધ બને છે અને ચારેય ગતિમાં પરિભ્રમણ કરતાં અસહ્ય દુઃખોને લોગવી રહ્યા છે. આ દુઃખોના નિવારણ માટે સદ્ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળવાની આવશ્યકતા છે. સદ્ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળતાં અને હૃદયમાં ઉતારતાં મિથ્યાત્વના નાશથી સમકિતની પ્રાપ્તિ થાય છે અને સમકિતી, શ્રદ્ધાબલથી પૂર્વની માફક મોહનીય કર્મની સ્થિતિને ખાંધતો નથી. પણ એક કોડાકોડી જીણી સાગરોપમની સ્થિતિને ખાંધે છે તેથી સુદેવ, સુગુરુ અને સુધર્મમાં દૃઢતા થાય છે; વ્યવહારમાં વર્તતાં પણ આસક્તિ થતી નથી. પછી આત્મજ્ઞાન થતાં વ્રતોને લેવાની ભાવના જામત થાય છે માટે સદુપદેશ સાંભળવા સદા કટિબદ્ધ બનવું જોઈએ. જેઓ, સદ્ગુરુના ઉપદેશને સાંભળતા નથી અને અરુચિભાવ ધારણ કરે છે, તેઓના સંકટોનો તથા વિડંબનાઓનો અંત આવતો નથી, સદુપદેશનો મહિમા એવો છે કે અનિચ્છાએ પણ સંભળાય તો પણ ઘણા સંકટથી બચાવ થાય છે. રાહણીયા ચોરની માફક—તેના પિતાના કહેવાથી વીરપ્રભુની વાણી નહિ સાંભળવા તેણે નિયમ લીધો; એકદા રાજગૃહી નગરીમાં ગમન કરતાં મહાવીરસ્વામીની દેશના ન સાંભળાય તે માટે કાનમાં આંગળીઓ ઘાલીને ચાલવા માડ્યું. તેવામાં અચાનક પગમાં કાંટો વાગ્યો. તેને કાઢ્યા સિવાય ચલાય એમ હતું નહિ, તેથી કાંટો કાઢતાં શ્રી વીરપ્રભુની વાણી

૭

સાંભળવામાં આવી કે-દેવતાઓ સહાય ભૂમિ પર ચાર આંગળ અંદર રહે છે, તેમની દૃષ્ટિ મીંચાતી નથી, તથા પુષ્પમાલા કરમાતી નથી અને તેઓ મનભોગી હોય છે. જો કે આ પ્રમાણે સાંભળવાથી તેને દુઃખ થયું. (લીધેલા નિયમનો ભંગ થયો માટે) પણ આ પ્રમાણે કચવાતા મને આગળ ચાલતાં અભય-કુમારે પકડીને તેને ચિત્રશાળામાં મૂક્યો: પરંતુ મુદ્દામાલ વિના ગુન્ડો સાબિત થાય તેમ ન હોવાથી ચંદ્રહાસ મહિરા પાઈ; પ્રાતઃકાલે જાગતાં વેશ્યાઓએ દેવાંગનાનો વેશ સજીને પૃચ્છા કરી કે-તમે આ દેવલોકમાં આવેલ હોવાથી કેવા કેવા પુન્ય કર્યાં તે કહો. આ અરસામાં તે વેશ્યાઓનાં રૂપ દેખીને વિચાર કરવા લાગ્યો કે-વીરપ્રભુના કથન પ્રમાણે આ દેવાંગનાઓ નથી, કારણ કે પ્રભુના કથન મુજબ દેવાંગનાઓનું સ્વરૂપ મળતું આવતું નથી. તેઓની પુષ્પમાળા કરમાએલી છે, ભૂમિ પર જ રહેલી છે અને આંખોના પલકારા પણ થયા કરે છે માટે જરૂર મને ફસાવવા માટે આ કીસ્સો અભયકુમારે રચ્યો લાગે છે, એટલે તેણે પણ દયા-હાનની વાત કહેવા માંડી અને ધર્મીનો દેખાવ કરવા લાગ્યો. અભયકુમારે તે શેહણીયાની પાસે કહેવા માંડ્યું કે-તારી બુદ્ધિ સારી દેખાય છે, અને મરણથી બચી ગયો. ચોર કહેવા લાગ્યો કે-આમાં મારી બુદ્ધિ નથી, પણ વીરપ્રભુની વાણીનો પ્રભાવ છે તેથી હું બચી ગયો છું. હવે મહને પ્રભુની વાણીની અસર થઈ છે અને સદ્વિચાર જાગ્યો છે તો પ્રભુની પાસે જઈ વ્રતો લઉં તો મારો આત્મા ભવચક્રમાં ભટકતો અટકે અને આત્મા નિર્મલ થાય. અભય-કુમાર ખુશી થયા અને પ્રભુની પાસે તેને લઈ જવામાં આવ્યો; પછી

૯

જાતની આરાધના કરી દેવલોકમાં ગયો. આ પ્રમાણે અનિચ્છાએ પણ પ્રભુની વાણી સાંભળતાં દિવ્યતા મળી અને અતુકમે મોક્ષ-સુખને પ્રાપ્ત કરશે; માટે પ્રભુની વાણીનો પ્રભાવ અદ્વિતીય છે.

૪. સદ્ગુરુનો મહિમા અપરંપાર છે. કામઘટ-કામઘેનુ-કલ્પવૃક્ષ-ચિન્તામણિ-ચિત્રાવેલી વિગેરે મહિમાવંત વસ્તુઓ ભાગ્યોદયથી મળી હોય તો પણ યાચના પ્રમાણે જ અર્પણ કરે છે; અને અર્પણ કરે છે હુન્યવી અને ક્ષણભંશુર વસ્તુઓને; પરંતુ ભાગ્યોદય પૂર્ણ થતાં તેઓને ખસતાં વિલંબ થતો નથી. તેમાં વળી પારસમણિ લોહને સુવર્ણ ધનાવે છે પણ પોતાના સરખું ધનાવતો નથી. લોહની તરવાર, તેની સોબતથી-સ્પર્શથી સોનાની ધને પણ ધાર-માર-આકાર મટતો નથી. સદ્ગુરુની વાણીના સ્પર્શથી તો દુષ્ટ માણસો સુવર્ણ સરખા ધનીને ધાર-માર અને આકારથી રહિત થાય છે અને પરમાત્માસ્વરૂપ ધની બન્યા છે અને અનંત-અવ્યા-આધ સુખને માણે છે.

૫. અજ્ઞાનતાથી અહંકાર મમતા માયાને વશ બનેલા પ્રાણીઓ આહાર મૈથુન અને પરિગ્રહ સંજ્ઞાને ખાતર મળેલા મોઢિરો મનુષ્યબલ હારી બેસે છે; કારણ કે તેમાં જ સાચું સુખ માનતા હોવાથી તે સંજ્ઞાઓને પોષવા માટે જીવનપર્યાંત મહામહેનત કરતા માલૂમ પડે છે. કેટલાક આહારસંજ્ઞાને આધીન બની અભક્ષ્ય-અનંતકાયને પણ મૂકતા નથી. કેટલાક પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલા સંપતિ-સત્તાનું રક્ષણ કરવા અહોનિશ ભયશ્રુત બનીને પ્રયાસો કરતા હોય છે. કેટલાક વળી મૈથુનસંજ્ઞાને પોષવા માટે રસાયનાદિને ઉપયોગ

૯

કરતા હોય છે. આ સંજ્ઞાઓ, પરિશ્રદ્ધ સિવાય મળતી નથી તેમજ પોષાતી પણ નથી એટલે અઠારે પાપસ્થાનકોને સેવીને, આરંભસમારંભ કરીને પણ પરિશ્રદ્ધ કેમ વધે તેને માટે ચિન્તાતુર હોય છે અને ચિન્તા મુજબ આકાશ પાતાલને એક કરવા પ્રયાસો કરતા હોય છે, પરંતુ કયા આધારે માનવભવ, જે ચિન્તામણિ વિગેરે કરતાં પણ મોંઘેરા છે, તે પ્રાપ્ત થએલ છે તે વિચારવા તેઓની બુદ્ધિ બહુર મારી ગએલ હોય છે. એટલે તેઓને સમજણ પડતી નથી અને પરિશ્રદ્ધને વધારવા માટે વિવિધ આરંભ-સમારંભોને કરી જોસે છે અને ઇચ્છા પ્રમાણે પરિશ્રદ્ધ પ્રાપ્ત ન થતાં ચિન્તારૂપી ચિતામાં બળતા રહે છે, એટલે માનવભવની સફલતા થતી નથી અને આઠ્યા તેવા પરલોકમાં જાય છે. પરલોકે સારી સ્થિતિ ન હોવાથી અસહ્ય વિડંબના અને યાતનાઓ અવશ્ય ભોગવવી પડે છે. આવી યાતનાઓ અને વિડંબનાઓને ભોગવવાનો વખત ન આવે, તે માટે મનુષ્યભવમાં વ્રત-નિયમ-જપ-તપાદિ-સદ્વાચારનું પાલન કરવા પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે. મનુષ્યભવમાંથી ચારે ગતિઓમાં જવાય છે એવી કરણી કરવામાં આવે તો દેવલોક તિર્યંચ-નરકમાં પણ જવું પડે તેમજ પાંચમી ગતિ જે મોક્ષગતિ છે તેમાં પણ જવાય છે. પાંચ ઇન્દ્રિયોને તથા માનસિક વૃત્તિઓને કબજે કરવાપૂર્વક આત્મરમણતાના આધારે સર્વ કર્મોનો વિચ્છેદ થાય અને સંપૂર્ણ વિકાસ સ્થાય તો મોક્ષગતિ પણ મળી શકે છે; નહીતર વિષય ક્ષાયોના વિકારોને વશ બને તો નરક ક્રમશઃગતિમાં જઈ પડાય માટે મનુષ્યગતિ મળે અને કર્મોનો વિચ્છેદ થાય, તે માટે આ મનુષ્યભવમાં જ પ્રયાસ કરો.

૧૦

૬. આ સંસારમાં ભાગ્ય અને પ્રયત્ન સિવાય જડ વસ્તુઓ પણ મળવી અશક્ય છે. જેઓ ભાગ્યાનુસારે વસ્તુઓને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરે છે, તેઓ મનગમતી વસ્તુઓને પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્યશાલી બને છે. સહાચારો શુભ ક્રિયાઓ ભાગ્યને ઘડે છે, તેથી સર્વ બાબતમાં તેઓને અનુકૂલતા સ્વયંમેવ આવીને ઉપસ્થિત થાય છે અને અનુકૂલતાથી કુસંપ-કલહ વિગેરે રહેતા નથી; માટે ભાગ્ય-પુણ્ય વધે તે માટે પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા છે, તે સિવાય ડગલે અને પગલે પ્રતિકૂલતા આવીને ઉપસ્થિત થાય છે.

એક શ્રીમંતના પુત્રને સાંસારિક વ્યવહારિક કાર્યોમાં બહુ રસ પડતો હતો અને ઘણાખરો વખત તેમાં વ્યતીત કરતો. દેવ, ગુરુ અને ધર્મગુરુ સ્મરણ પણ તેને થતું નહિ. કદાચ કોઈ સંભારી આપે તો પણ રુચિ ધારણ કરે નહિ. જ્યાં સુધી પુણ્યોદય હતો ત્યાં સુધી મોજમજ મહોટાઈ મેળવી, પણ પુણ્યોદય ખતમ થતાં અને પાપોદય આવતાં શારીરિક બલ-બુદ્ધિ-સંપત્તિ વગેરે નષ્ટ થવા લાગી. હવે તો કોઈ પણ તેના સામું જોતો નથી. માન-સત્કાર તો તેને કાણ આપે? માતપિતા કાલધર્મ પામેલા હતા. તેથી એકલો પડેલો બહુ અફસોસ કરવા લાગ્યો. ચિન્તાતુર થતો હોવાથી ધર્મ-ધર્મ કાંઈ પણ સૂઝતો નથી. દરરોજ રજ્યા કરે છે. આ પ્રમાણે આગસુ બનીને રજ્યા કરતો હોવાથી એક સજ્જને તેમને શિખામણ આપી કે-હવે ક્યાંસુધી આગસુ બનીને રજ્યા કરીશ? જાણતું થા ઉઠ અને ઉદ્યમ કર. તેને ઉત્સાહ મળવાથી તેમજ સહકાર મળવાથી ઉદ્યમ કરતાં પ્રથમની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ, અને હવે ખરોખર

૧૧

સમજી પડી કે-સંપત્તિને ખસતાં વાર લાગતી નથી, માટે ધર્મને માટે ઉદ્યમ કરવો જરૂરી છે. આ ઉદ્યમ જ ભાગ્યેહયને વધારી અનુકૂલતા મેળવી આપશે. આમ સમજી દરરોજ દાન-વ્રત-નિયમ-જપ-તપાદિમાં ઉદ્યમવંત બનીને અંતે સદ્ગતિનું ભાજન બન્યો અને સુખી થયો, માટે આજસુ પ્રમાદી થઈને બેસી રહેવું નહિ. અને કાંઈ કાંઈ ઉદ્યમ ભાગ્યેહય વધે તેમ કરતાં રહેવું તે આ લોક-પરલોકમાં હિતકર છે, શ્રેયસ્કર છે.

૭. અજ્ઞાનતાથી અને મૂંઝવણથી વારે વારે ચિંતાઓ થયા કરે છે. કેઈ પ્રકારે પણ મનમાં સમાધાન થતું નથી, પૈસાઓ ગુમાવવાથી સારા સંયોગોનો વિયોગ થવાથી કે શારીરિક વ્યાધિએ ઘેરા ઘાલવાથી કે પુત્રાદિક પ્રતિકૂલ બનવાથી, તથા વેપારમાં યથેચ્છ લાભ ન મળવાથી મારું શું થશે? આ પ્રમાણે ચિંતાતુર બનવાથી માણસોને કાંઈ પણ સૂઝતું નથી. સૂઝે પણ ક્યાંથી? કારણ કે, સારા સંયોગોમાં જ તથા પુત્રાદિકની અનુકૂલતામાં જ સત્ય સુખ માની રહ્યા છે, અને ધર્મધ્યાન આત્માની વિચારણા નહી હોવાથી ચિંતાઓ આવીને વળગે તેમાં નવાઈ શી? જો ધર્મધ્યાનપૂર્વક આત્મવિચારણા કરે તો ચિંતા જેવું છે નહી. સંસાર જ પરિવર્તનશીલ છે, તો પછી સારા સંયોગોનું પરિવર્તન થાય, વિચારો બદલાય, એ બનવા યોગ છે જ. ભલે સંસાર પરિવર્તનશીલ હોય પણ ઇષ્ટ સંયોગોને બદલે અનિષ્ટ સંયોગો આવીને ઉપસ્થિત થયેલ હોય, તેમજ સઘળી બાબતમાં પ્રતિકૂલતા રહેલી હોય તો પણ ધર્મધ્યાન અને આત્મવિચારણાના યોગે તેઓને નિવારી શકાય છે અને ચિંતાઓ ઘણી સતાવતી નથી. અને અનુભવ થાય.

૧૨

છે કે પોતાના આત્માના શુભો સિવાય આ સંસારમાં કોઈ પણ સત્ય સુખ-શાંતિને આપવા સમર્થ નથી. પુણ્યોદયે સર્વે અનુકૂલતા મળે તો પણ તે અનુકૂલતાથી સુખશાંતિ મળવી ફલભ છે કારણ કે પુણ્યોદય તે શુભ કર્મબંધન છે, પણ તેમાં પ્રતિકૂલતાનું મિશ્રણ હોય છે એટલે જે સ્થિરતાના યોગે જે સત્ય સુખ મળવાનું હોય છે તે મળતું નથી, અને ચિન્તાઓ વધતી રહે છે પણ ઓછી થતી નથી. તેમજ પુણ્યના યોગે જે સુખશાંતિ-અનુકૂલતા મળે છે, તે વખતે તે સંયોગાદિકમાં અત્યંત રાગ હોય-આસક્તિ હોય તો, ધર્મધ્યાન અને આત્મવિચારણાના અભાવે પાપબંધ થાય છે, જેના યોગે ભવોભવ પરિભ્રમણ કરતાં પણ દુઃખનો-વિડંબનાનો અંત આવે નહી, માટે સંસારની સ્થિતિનો વિચાર કરીને, અનિત્યાદિ ભાવનાઓ ભાવી તેમજ ધર્મધ્યાનવડે આત્મવિચારણા કરી, ચિન્તાઓથી મુક્ત બનો તથા સંકલ્પવિકલ્પોને સર્વથા દૂર કરી સ્થિરતાને ધારણ કરો.

૮. ચિન્તાઓ કરવાથી સ્થિરતા થતી નથી, અને આત્મતત્ત્વ પરખાતું નથી, તો પછી આત્મસ્વરૂપને યોગ્યતામાં પ્રાપ્ત થતું સુખ, ચિન્તાઓ કરવાથી કે સંકલ્પવિકલ્પો કરવાથી ક્યાંથી મળે ? જે એકાંતમાં સ્થિરતાના યોગે સત્ય સુખ મળવાનું છે, તે ઈષ્ટ કે અનિષ્ટ સંયોગોથી ક્યાંથી ઉપલબ્ધ થાય ? અકલ્પવર્તીઓને અનુકૂલતા હતી તેમજ ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ પણ અત્યંત હતી. તેમજ મનગમતી સ્ત્રીઓ, અનુકૂલ પુત્રાદિક હતાં પણ તેમાં સુખશાંતિ, સત્યરૂપે ન ભાસવાથી તે સંપત્તિ-વૈભવને ત્યાગ કરી સંયમને સ્વીકાર્યો. જે તે સાદાખીમાં સત્ય શાંતિ

૧૩

હોત તો શા માટે તેનો ત્યાગ કરત ? પરંતુ તે સંપત્તિ-વૈભવમાં તે તેમણે ચિન્તાકૃપી ચિન્તાઓની જવાલા દેખી અને આત્મ પોતાનો સ્થિર થયો નહી અને સત્ય મળ્યું નહી. તેથી સ્થિરતાની પ્રાપ્તિ કરવા અને સત્યસુખને મેળવવા માટે સંયમનો આદર કરી એકાંત વન-વગડામાં વસ્યા. આ ઉપર વિચારણા કરતાં માલૂમ પડે છે કે શાતાના સાધનો મળે, અને સર્વથા અનુ-કૂલતા હોય તો પણ સ્થિરતા મળતી નથી અને સત્ય-સુખ-શાંતિ લાખો જોજન દૂર રહે છે માટે આત્મધ્યાન તથા ધર્મધ્યાન કરીને સ્થિરતાને ધારણ કરે, સાંસારિક સુખશાતામાં મુગ્ધ બને નહી. ચિન્તાઓને દૂર કરવા પ્રથમ સમ્યજ્ઞાનને મેળવો.

૯. સમ્યજ્ઞાનપૂર્વકે સહન કરનાર માનવો અનુકેમે ચિન્તાઓને દૂર કરી સ્થિરતાના સુખનો અનુભવ કરવા સમર્થ બને છે. એક સમ્યજ્ઞાનીની માફક; એક શ્રીમંતનો પુત્ર વ્યાપારાર્થે દેશાટન કરી રહેલ છે. ગામોગામ નગરોથી નગર વ્યાપાર કરતાં અને પરિભ્રમણ કરતાં પાંચ કરોડ સોના-મહોરોની કમાણી કરીને પોતાના વતન તરફ ગમન કરતાં તેણે એક ધર્મશાળામાં ઉતારો કર્યો, પણ હવા-પાણીની પ્રતિકૂલ-તાથી તેને કેલેરા થયો; ઉલ્ટી અને આડો વારવાર થવાથી તદ્દન અશક્ત બન્યો છતાં ધીરજને ધારી હતાશ બન્યો નહી. જ્ઞાની હોવાથી હિંમત રાખી, દેહાદિકની ક્ષણિકતા વિચારવા લાગ્યો તેવામાં એક સેવાભાવી પરોપકારીએ આ કોલરા રોગને દૂર કરવા માટે હવા આપી તેથી સુધારો થતો ગયો. કેટલીક વાર ચિન્તાઓ કરવાથી, હાય વરાળથી હવા લાગુ પડતી નથી. એટલે ચિન્તા-ઓનો ત્યાગ કરીને હવા લેવી ઉચિત છે તેમજ મરણને

૧૪

જય પશુ તેવા વખતે ત્યાગવા લાયક છે જેથી કરીને લીધેલી દવાની અસર થાય અને સુધારો થતો રહે. આમ સમજીને સ્ત્રીતિનો ત્યાગ કરીને, તેમજ શ્રદ્ધાપૂર્વક દવા લેતાં સારી રીતે આરામ થયો અને સાજો થઈને એક હજાર સોનામહોરો સેવાભાવી સજ્જનને અર્પણ કરીને પોતાના વતનમાં ગયો. સગાંરનેહીને કેલેરાની ખીના જણાવતાં તેઓ અક્ષોસ ચિંતા કરવા લાગ્યા. સમ્યગ્જ્ઞાન વિનાના માણસો રનેહીના દુઃખની, રોગની વાત સાંભળી વલોપાત કરવા બેસી જાય છે, ત્યારે સમ્યગ્જ્ઞાનીઓ વ્યાધિઓથી ઘેરાએલ હોય તો પશુ તરત મૂંઝાતા નથી. અને ધીરજને ધારણ કરીને સહન કરી લે છે, એટલે જ તેઓ બહારની વ્યાધિઓને તથા આંતરિક આધિ-ઓને દૂર કરવા સમર્થ બની તેઓને મૂલમાંથી દૂર કરે છે. સુખ અને દુઃખ તે મનથી ઉત્પન્ન થાય છે. અને સમ્યગ્જ્ઞાન થતાં મનમાં પાછા વિલય પામે છે અને સમતા આવી હાજર થાય છે.

૧૦. જ્યાં સુધી કર્મો, આત્મા સાથે ક્ષીર-નીરની માફક મળેલા છે. ત્યાં સુધી આધિ, વ્યાધિ અને ઉપા-ધિઓ રહેવાનીજ-એ તો જ્યારે સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક સમતા આવીને હાજર થાય ત્યારેજ તે આધિ, વ્યાધિ વિગેરે ટળે છે અને સત્ય સુખ આવીને ભેટે છે; માટે ચિંતાઓને ટાળવા માટે ઉપાય કરો. સત્યોપાય વિના સાંસારિક સાધનોથી તે ચિંતાઓ અને વ્યાધિઓ ટળતી નથી. દુન્યવી પદાર્થોમાં સુખની બ્રમણાના યોગે તે તે પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા માણસો બહુ મથે છે, પ્રયાસો કરે છે, છતાં સુખ કાયમ રહેતું નથી; ઉદ્દુઃ દુઃખ આવીને હાજર થાય છે, માટે દુન્યવી પદાર્થો સુખના

૧૫

સાધન છે. એમ માની લેવું તે આત્મવંચના છે, ક્ષણિક દુઃખનો પ્રતિકાર થાય તેથી સુખ મળ્યું કહેવાય નહીં. પ્રતિકાર એવો કરવો કે પુનઃ પુનઃ પ્રતિકૂલતા કે દુઃખ આવે નહીં.

૧૧. શરીર પુત્રાદિપરિવારાદિકે માટે કરેલાં પાપો, પરલોકમાં સાથે ને સાથે જરૂર આવશે અને શરીર પુત્ર-પરિવાર વગેરે અહીંઆ જ રહેવાના; માટે વિચાર અને વિવેકને લાવીને વર્તવું યોગ્ય છે. સંસારમાં મનુષ્યોની દેખાદેખીથી વર્તન કરનાર, સ્વહિતને સાધી શકતા નથી. ઉદ્દટા પાપબંધોથી બદ્ધ બને છે માટે દેખાદેખીમાં-લોકસંજ્ઞામાં તણાઈને પોતાનું હિત ગુમાવવું નહીં, ગાડરીયા પ્રવાહનું અનુકરણ તો વિચાર-વિહીનો કરી શકે. વિચાર કરનાર તો ભાવીનો વિચાર કરીને પગલું ભરે; કેટલાક મતવાળા કહે છે કે-અપુત્રસ્ય ગતિર્નાસ્તિ, સ્વર્ગો નૈવ ચ નૈવ ચ, તસ્માત્ પુત્રમુખં દૃષ્ટ્વા સ્વર્ગં પ્રયાંતિ માનવાઃ આવા પ્રલોકોને સાંભળી, બ્રહ્મચારીઓ, બ્રહ્મચર્યનો ત્યાગ કરી ઘરખારી બને તો તથા તપસ્વીઓ તપનો ત્યાગ કરી લગ્ન કરીને પુત્રાદિક પરિવારને વધારે તો વિચાર અને વિવેક વિનાના કહેવાય અને માયાના બંધથી બંધાઈ અસહ્ય વિડંબનાઓને ભોગવવાનો વખત આવી લાગે, ઘણાએ આવા સંસારમાં પાડનાર પ્રલોકને સાંભળી ઋષિઓ-તાપસો, જપ-તપાદિકને ત્યાગ કરી સંસારમાં રખડ્યા છે અને મમતા-માયામાં પોતે ક્ષમાવ્યા છે. વિચારક તો વિચાર કરે છે, કે પુત્રના સુખ દેખીને સ્વર્ગે જવાતું હોય તો, બૂંડ, કુતરા, સિંહ, વાઘ વગેરે પશુ સ્વર્ગે જવા ભેઈએ તેમજ કસાઈ, પારધિ અને શિકારીઓ સ્વર્ગે જવા ભેઈએ; કારણ કે તેઓને ઘણા પુત્રો હોય છે, અને પુત્રના

૧૬

સુખને દેખી સ્વર્ગે જવાતું હોય તો મત-તપ-સંયમ-જપ-
દિકની શી જરૂર ? પણ આમ તો છે જ નહીં. એવા લોકોએ
સ્વાર્થ સાધવા માટે અજ્ઞાનતાથી આવા પ્રલોકો લખી નાંખ્યા
છે; અને તે ઉત્સૂત્રીય છે. આવા વિચાર કરી તેવાં લોકોના
વિચારોમાં વિવેકી જનો ક્ષાતા નથી પણ તેઓની હાંસી કરે
છે. ઘણાએ એવા માણસો પોતાનો પક્ષ વધારી સ્વાર્થ સાધવા
માટે ભોળા માણસોને ઉન્માર્ગે ક્ષાવી સ્વાર્થને સાધે છે, માટે
દેખાદેખીનો ત્યાગ કરીને વિચાર અને વિવેક લાવીને પગલું
ભરવું જોઈએ, કે જેથી સંસારના કંઠામાં ક્ષાવાનો વખત ન આવે.

૧૨. મંત્ર, તંત્ર અને યંત્ર, ધર્મથી અધિક નથી.
મંત્રાદિક આ ભવમાં સુખના સાધનો આપે છે, ત્યારે આરા-
ધેલ ધર્મ, આ ભવમાં અને પરભવમાં અનુકૂલ સુખના સાધ-
નોને આપી આત્માનો વિકાસ કરવામાં સહકાર આપે છે.
નમકારાદિ મંત્રો પણ ધર્મની આરાધના કરનારને ક્ષીભૂત
થાય છે. અધર્મ, મંત્રાદિકમાં અશુદ્ધતા લાવીને મલિનતા
કરતો હોવાથી સર્વથા તેનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે. અધર્મની
આચરણા વ્યવહારિક કાર્યોને ખગાડે છે તો પછી ધાર્મિક
કાર્યોને ખગાડી નિષ્ફલ કરે તેમાં શી નવાઈ ? ચોરી-ઝરી
કરનાર, ભલે દેવ, શુરુ અને ધર્મને માને, તો પણ તે અધર્મા-
ચરણની ભયંકરતા ખસતી નથી. જીવના જોખમમાં તેને આવવું
પડે છે. અરે ! મહાયાતનાને પણ સહન કરવાનો વખત આવી લાગે
છે, અને ઘોર નરકના દુઃખોમાં સાગરોપમા સુધીની વિડંબનાઓ-
બેદનાઓ લોગવવી પડે છે; માટે ધર્મની આરાધનાથી જ મંત્રાદિક પડે
અને લોક અને પરલોક સુધરે તે નક્કી સમજવું શ્રેયસ્કર છે.

૧૭

૧૩. અધર્મનો માર્ગ કંટકોથી વ્યાપ્ત છે અને ધર્મનો માર્ગ, સુગમ અને સરલ છે એટલે આ રાજમાર્ગે ગમન કરનારને કષ્ટરૂપી કંટકો લાગતા નથી. તેમજ ભય-ખેદ-ભ્રમણા થતી નથી અને જલ્દીથી મોક્ષનગર તરફ ગમન કરાય છે. જો ધર્મની આરાધના કરવામાં આવે નહિ અને મંત્રાદિકને વળગી રહે તો તેજ મંત્રાદિક તેને પોતાને ઉન્માર્ગે લઈ જઈને સર્વસ્વ લૂંટી લે છે. એક મંત્રસિદ્ધ બાવાને સુવર્ણ પુરુષને સાધવાની તીવ્રેચ્છા થઈ, તેથી ઉત્તરસાધક તરીકે એક રાજકુમારને બોલાવી પોતાની પાસે રાખ્યો અને તેનેજ અગ્નિકુંડમાં નાંખી સુવર્ણપુરુષ બનાવવાની ધારણા રાખી. રાજકુમાર ન્યાયી અને ધર્મિષ્ઠ હોવાથી અને નવકારમંત્ર ગણ્યો હોવાથી તે બાવાના મંત્રોત્તું બલ ઓછું થયું અને મારી નાંખવાની બુદ્ધિ હોવાથી તેના મંત્રો નિષ્ફલ ગયા. તેથી તે મંત્રોના દેવતાએ તે બાવાને જ અગ્નિના કુંડમાં ફેંકી સુવર્ણપુરુષ બનાવ્યો તેથી તેને અસહ્ય વેદનાઓ લોગવવી પડી. રાજકુમારે તે સુવર્ણ પુરુષને પોતાના ભંડારમાં રાખ્યો અને તે દ્વારા જગતમાં હાન પુણ્ય કરવા લાગ્યો.

૧૪. જ્યાં સુધી કર્મો રહેલાં છે ત્યાં સુધી જન્મ, જરા અને મૃત્યુના અનંત કળ્પો રહેલાં છે. આ કલ્પોની પાછળ વળી આધિ, વ્યાધિ ને ઉપાધિના દુઃખો રહેલાં છે તેથી આત્માને સ્થિરતા આવી મળતી નથી. અને સહાય આત્મ-પ્રદેશો આઠ રુચકપ્રદેશોને મૂકીને ચલાયમાન થતાં રહેલાં છે, તેથી આત્મતત્ત્વ પરખાતું નથી. આત્મતત્ત્વને ઓળખવાનું

૧૮

સાધન માનસિક, વાચિક અને કાયિક વૃત્તિઓને વશ કરવા પ્રયત્નશીલ બનવું તે આવશ્યક છે. પાપ પ્રવૃત્તિઓથી આત્મ-સ્વરૂપને અનુભવ આવતો નથી પરંતુ તેઓથી આત્મા પર આવરણો અધિકાધિક આવે છે અને આવરણોથી આત્માદિત થયેલ આત્માને પોતાના ગુણોનું પણ ભાન રહેતું નથી. પ્રથમ ઉત્તમ આલંબન લઈને વૃત્તિઓ સ્થિર કરવા પ્રયાસ કરે તો અનુક્રમે સ્થિરતાની દૃઢતા થતાં તે આલંબનની પણ આવશ્યકતા રહેતી નથી અને પોતે સ્વતંત્ર બનીને અનંતસુખને અનુભવ લીધા કરે છે.

બુદ્ધિમાનો, આંખોના પલકારાઓથી તેમજ ચેષ્ટાથી સમજી બચે છે અને સહજ સૂચનાથી સન્માર્ગે વળી આત્મકલ્યાણને સાધવા ઉદ્ધમવંત બને છે. ચતુર વ્યાપારીની માફક, આત્મજ્ઞાનીઓ સંસારના દુઃખદાયક બનાવોને ઢેખી સ્વયમેવ સમજી આત્મજ્ઞાન અને આત્મધ્યાનમાં રમણતા કરે છે તથા પંડિતો ભવિષ્યનો લાભ વિચારીને ભણવા-ભણાવવા-વિચારવા અને નવા ગ્રંથો બનાવવામાં આપોઆપ સમજી પ્રયત્નશીલ બને છે. ત્યારે અહંકારી-અભિમાનીઓ તો વાદવિવાદ-કલહકંકાસમાં ઘણો સમય વ્યતીત કરે છે અને સર્વસ્વ ગુમાવી ખેસે છે.

૧૫. આ ભવમાં ચિન્તાઓ બહુ થાય નહિ અને પરલોક સુધરે એટલે સારા સંસ્કારો પડે તે પ્રમાણે પ્રયત્ન કરવો તે આવશ્યક છે. આવો પ્રયત્ન મનુષ્ય ભવમાં જ બની શકે એમ છે, અન્ય ભવોમાં બનશે નહિ. મનુષ્યભવમાં વિષય-કષાયનો ત્યાગ કરી જે શક્તિઓ મેળવવી હોય તે મેળવી શકાય છે. શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક શક્તિઓ તેમજ

૧૯

અક્ષયપદ-અનંતજ્ઞાન પણ મનુષ્યભવમાંજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે માટે નિન્દા-વિકથા, આજસ-ઇર્ષ્યા, અવર્ણવાદાદિકનો ત્યાગ કરીને શક્તિઓને મેળવવા માટે ખાસ પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે.

એક રાજવૈદ્યને પાંચ દીકરાઓ ઉપર પુત્રી હતી, તેથી તેણીના ઉપર માતૃપિતા તથા લાઇઓ, ઘણા રનેહ રાખતાં. આ પુત્રી, મ્હોટી થતાં સારી રીતે અભ્યાસ કરીને વ્યાવહારિક કાર્યોમાં કુશલ બની, પણ શારીરિક શક્તિ અને માનસિક શક્તિ જે છે તે કાયમ કેમ રહે? અને કયા કારણોથી શક્તિમાં વધારો થાય તે જાણતી નહોતી? શારીરિક ને માનસિક શક્તિમાં વધારો થાય અને આત્મિક શક્તિનો વિકાસ થાય, તે માટે જો અભ્યાસ થાય-કેળવણી લેવાય તો મનુષ્ય જન્મની સફલતા સધાય. તે લીધેલ કેળવણી ફલે, નહીતર ફટે; માટે વ્યાવહારિક કેળવણી લેનારે માનસિક-શારીરિક શક્તિઓમાં વધારો થાય તે માટે પણ અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. વૈદ્યરાજે વ્યાવહારિક કાર્યોમાં કુશળ એવી પોતાની આ પુત્રીને શ્રીમંતના યુવાન પુત્ર સાથે પરણાવી. પરણ્યા પછી સંસારમાં શક્તિને વધારવા માટે અને માનસિક વૃત્તિઓને કબજામાં રાખવાનું જ્ઞાન નહીં હોવાથી દંપતી એવા વિષયવિલાસમાં મુગ્ધ બન્યા કે બન્નેની શક્તિ ઓછી થવા લાગી; તેમાં વળી તેના પતિને ક્ષયરોગની અસર થઈ. ખાલી ખાંસી સાથે જીર્ણીજ્વર લાગુ પડ્યો તેથી તેને કોઈ પ્રકારે કળ પડતી નથી. ખાવા પીવાનું લાવતું નથી અને ખાય તો અજીર્ણ થઈ જાય. આવી દશા પોતાના પતિની દેખીને આ પુત્રીએ પોતાના પિતાને પતિની દશાની વાત કહી. વૈદ્યરાજ પોતાના જમાઇ પાસે આવીને શરીરની તપાસ

૨૦

કરી, ક્ષયની અસર થએલી માલૂમ પડી. દવા લેવા તેમજ શરેણ પાળવા કહ્યું. જમાઈએ પણ મરણની ભીતિથી હા કહી. વૈદ્યરાજે દશ વર્ષ સુધી અખંડ બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું તથા વાલ, ચોળા વિગેરે કઠોળની વસ્તુઓને સર્વથા ત્યાગ કરવાનું કહ્યું: તે પણ હા કહી અને દવા સાથે બ્રહ્મચર્ય અને પરેણ-પાલનમાં બહુ લક્ષ રાખવાથી છ માસમાં શરીર નિરોગી બન્યું. દશ વર્ષ સુધી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવાથી શરીરે સારી રીતે શક્તિ જમા થઈ, પણ જમણવારમાં એકદા ગયો અને સ્વાદ પડવાથી વાલ બહુ ખાધા. તેથી સઘળા શરીરે સોજા આવવા-પૂર્વક બે ત્રણ દિવસમાં મરણ પાગ્યો. એટલે પરેણનું પાલન ન થવાથી મરણ શરણ થયો. વિષયના સ્વાદે મુગ્ધ બનતાં ઘણી વિપત્તિ આવે છે.

૧૬. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોમાં મુગ્ધ બનેલાને કોઈ પ્રકારની શક્તિઓ રહેતી નથી તેમજ વધતી નથી અને શક્તિને હાસ થતાં તે મુગ્ધ માનવ, નિર્માલ્ય બની અત્યંત ચાતનાઓને પણ સહન કરે છે. વિષ કરતાં વિષયની ભયંકરતા કારમી છે. વિષ એક જ ભવમાં મારે છે. વિષય તો ભવોભવ મીઠો માર મારીને સંસારમાં પરિબ્રમણ કરાવે છે અને કંગાલ-પામર દશામાં લાવી મૂકે છે, માટે તેમાં મુગ્ધ બનવું નહિ અને પરમાર્થનો વિચાર કરવો કે જેથી શક્તિઓ વધતી રહે અને સંસારસાગર સુખેથી તરી જવાય. વિષયની મુગ્ધતાનો જો ત્યાગ કરવામાં ન આવે તો સિંહ જેમ બકરાને પાંજરામાં દેખી માંસની લાલચે સપડાય છે અને પરવશતા લોગવવી પડે છે, બૂખનું ડુંખ ટળતું નથી અને છેવટે

૨૧

પાંજરામાં જ મરણું પડે છે, તથા દરમાં રહેલ ઝેરી સાપ, મહારીની મોરલીના નાદને સાંભળી તેમણે મુગ્ધ બનતાં, કરંડીઆમાં પૂરાવું પડે છે અને મહારીના નચાવ્યા પ્રમાણે નાચવું પડે છે. હાંતોને પાડી નાંખેલ હોવાથી કરંડીયામાંથી નીકળવાનું જોર ચાલતું નથી. હરિજોની પણ નાદની મુગ્ધતાથી ભયંકર અને કારમી દશા થાય છે, માટે વિષયોથી અલગ થવાય તેટલું અજાણું રહેવામાં જ હિત છે. સળગતી હોળીમાં કે ચિતામાં કેઈ મુગ્ધ માનવ પડતું મૂકે અને જે હાલ-હવાલ થાય, તેવા હાલહવાલ, વિષયોના લંપટના બને છે. વિષયોનું વારે વારે સેવન કરવાથી તેઓની તૃષ્ણા-આસક્તિ ઓછી થતી નથી પણ વધતી રહે છે, થએલ ખરજને વધારે વધારે ખજવાથી ખરજ વધવાની કે ઘટવાની ? વધતી રહેશે, ઘટશે નહિ અને પીડા થશે તે જુઠી. અગ્નિને શાંત કરવા કેઈ ધી-મધ-ગ્યાસતેલ કે પેદાલ નાખે તો તે અગ્નિ શું શાંત થશે ? કદાપિ નહિ જ. તે પ્રમાણે વિષયોના સેવનથી વિષયોના વિકારો વધવાના જ પણ ઘટવાના નહિ. આ પ્રમાણે વિષયોનો ત્યાગ કરવા ઘણી શક્તિને ફારવવી. કદાચ તેનો સર્વથા ત્યાગ થઈ શકે નહી તો તેની આસક્તિ, મુગ્ધતા તો અવશ્ય ટાળવી જરૂરી છે કે જેથી તેઓનો સર્વથા ત્યાગ કરવાની તમન્ના થાય.

૧૭. સંસારમાં કેળવણી વિનાની તેમજ અભિમાની-ઉદ્દત અને સ્વેચ્છાચારી સ્ત્રીઓ, સાંસારિક સુખનો નાશ કરે છે. તે પ્રમાણે ખીનકેળવાએલ ઉદ્દત અને સ્વચ્છંદી આનસિક વૃત્તિઓ, આ લોકના અને પરલોકના સાચા સુખને આત્માનાશ વાળી નાંખે છે એટલે નહારી સ્ત્રીઓ કરતાં આનસિક

૨૨

વૃત્તિઓ અત્યંત દુઃખોને આપનાર છે, માટે માનસિક વૃત્તિઓને વશ કરવા માટે સહાય ઉપયોગ રાખવો જરૂરી છે, જેઓની માનસિક વૃત્તિઓ જ ખરાબ છે-દુષ્ટ છે, તેઓને જ તેવી સ્ત્રીઓ દુઃખો આપી શકે છે પણ જેની વૃત્તિઓ કબજામાં છે તેઓને તેવી સ્ત્રીઓ શું કરી શકે? સુદર્શન શેઠને ખરાબ કરવા માટે, જિતશત્રુ નૃપની રાણીએ તેમજ તેના દિવાનની રાણી કપિલાએ ઘણી કપટ કલાઓ કરી પરંતુ તે વૃથા ગઈ. કપિલાએ દિવાનજી માંદા છે. એ બહાનાંથી દાસી દ્વારા પોતાના ઘરમાં ઘોલાવી ત્રીજા ચોરડામાં લઈ જઈને વિષય સુખ માટે પ્રાર્થના કરવા લાગી. શેઠે પોતાની વૃત્તિઓ કબજે હોવાથી, આના ફંદામાંથી મુક્ત થવા માટે ચુકિત વાપરીને કહ્યું કે, તમોએ મને ઘોલાવ્યો પણ હું તો નામદં છું. આ પ્રમાણે કહેવાથી કપિલા હતાશ બની શેઠને જવા દીધા. એકદા કૌમુદી મહોત્સવમાં ઉદ્યાનમાં અભયા રાણી અને કપિલા જઈ રહેલા છે તેવામાં શેઠની પ્રતિવ્રતા સ્ત્રી મનોરમાને પોતાના પાંચ છ બાળકોને સાથે લઈને ઉદ્યાનમાં ગમન કરતા દેખીને કપિલાએ અભયાને કહ્યું : આ સ્ત્રી કેની છે? અભયાએ કહ્યું કે-તું કેવી છુડથલ છે. આટલું પણ જાણતી નથી આ તો આપણા નગરના નગરશેઠ સુદર્શનની પત્ની છે. આ પ્રમાણે જાણીને અફસોસ કરતાં કપિલાએ કહ્યું કે-શેઠે મને છેતરી અને મારા કબજામાંથી નામદં કહીને ખસી ગયા છે. તે શેઠ બહુ કુશળ છે અને પરનારીસહોદર અને સ્વનારીમાં સંતોષી છે એટલે તારા જેવી મૂર્ખ સ્ત્રીને ઠગવી તે તો તેમને સહજ છે. કપિલાએ કહ્યું કે-તમો જો અતુર હો તો તેને છેતરીને પાડો તો ખરા. અભયાએ

૨૩

પ્રતિજ્ઞા કરી કે-જે તેમને ન પાડું તેા મારી જીભના કટકા કરું. આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરીને છિદ્રો અને લાગ શોધવા લાગી. એકલા એવો લાગ મળતાં અષ્ટમીના દિવસે શેઠ પોસહમાં છે. તે દિવસે તેમને દાસી દ્વારા રથમાં બેસારીને અને દ્વારપાલોને યક્ષની મૂર્તિ છે-આ પ્રમાણે સમજાવીને પોતાના મહેલમાં બાલાવવામાં આવ્યા. શેઠને મૌનવૃત્તિ હોવાથી અભિગ્રહનો ભંગ ન થાય તે માટે કાંઈ પણ બોલી શક્યા નહિ. કામાતુર રાણીએ વિષયસુખ માટે વિવિધ પ્રાર્થના કરી પણ કાંઈ પણ બોલ્યા નહી અને તેણીનું કથન માન્યું નહી. ત્યારે બલાત્કારનો આરોપ મૂકીને પોકાર કર્યો, સુભટોએ રાજાની આગળ શેઠને હાજર કર્યા. નૃપ, જીભાની લે છે પણ રાણીનું હિત ચિન્તવી મૌન ધારણ કરીને શેઠ તેા કર્મનો વિપાક ચિન્તવવા લાગ્યા. શેઠ કાંઈ પણ બોલતા નહિ હોવાથી, અવિચારીપણે ગધેડા પર બેસારી વિડંબનાપૂર્વક નગરમાં ફેરવી શૂળી દેવાનો હુકમ કર્યો છતાં પણ શેઠે અભયા પર દયા ચિન્તવી. આત્મશક્તિની પરીક્ષા થાય છે, એમ ચિન્તવી વિડંબનાઓને સહન કરતાં ગધેડા પર બેસી નગરમાં ફેરતાં પણ તેમણે દુઃખાન કર્યું નહિ. આ વિડંબનાઓને દેખી તેમની ધર્મપત્ની મનોરમાએ કાયેત્સર્ગ કર્યો અને જ્યાંસુધી મારા પતિની વિડંબના ટળે નહી ત્યાંસુધી ત્યારે આહારનો ત્યાગ. સદ્ગુણી શેઠને વિડંબનાપૂર્વક સારા ગામમાં ફેરવી નગર બહાર શૂળીના માંચડે આફઠ કર્યા, પરંતુ પોતાના સત્યના પ્રતાપે અને ધર્મના પ્રભાવથી શૂળીનું સિંહાસન થયું. સર્વ વિશ્વમાં આશ્ચર્ય થયું. નૃપને ખબર પડવાથી શૂળીના બનેલ સિંહાસનની પાસે આવી શેઠની ક્ષમા માગી.

૨૪

પોતાને સ્થલે આવી અભયાને દેશવટો આપ્યો. આ પ્રમાણે જેનું મન સ્થિર છે તેને ખરાબ સ્ત્રી કાંઈ પણ ખરાબ કરી શકતી નથી, માટે પોતાની વૃત્તિઓ સુધારવાની જરૂર છે.

૧૮. સંયમનો સંગ્રહ કરો. તમો મહામહેનત અને મહોટા આરંભ-સમારંભોને કરીને જે જે વસ્તુઓ લેગી કરી છે અને રક્ષણ કરવા માટે સહાય ચિન્તાતુર રહો છો, તેમજ પ્રયાસ કરતા રહો છો, છતાં બધી એકઠી કરેલી વસ્તુઓ એક સાથે લોગવાતી નથી. તથા જીવનપર્યંત પણ તેનો લોગોપલોગ કરવા સમર્થ બનશો નહીં અને ઇચ્છા હશે તો પણ લોગવી શકશો નહીં; માટે એકઠી વસ્તુઓ કરવાની વિચારણાનો ત્યાગ કરી સંયમનો સંગ્રહ કરો, કે જેથી રાગ-દ્વેષ, મોહ-મમતા, ઈર્ષા-અદેખાઈ વિગેરે દુર્ગુણોને આવવાનો અવકાશ મળે નહીં.

૧૯. વિશ્વાસ ક્યાં રખાય ?—બહારના કોઈ પણ જાતના વ્યવહાર નીતિ અને આકૃતિથી, મનુષ્યના સ્વભાવની અગર કુટિલ મનની પરીક્ષા થતી નથી. તેની પરીક્ષાનું યંત્ર પણ મળતું નથી તથા બનાવી શકાતું પણ નથી, માટે એકદમ વ્યક્તિ પર વિશ્વાસ ધારણ કરવો ઉચિત નથી. પરિચયથી સ્વભાવ પરખાય છે. કેટલાક બહારથી નીતિમાન દેખાય છે અને મનમાં દુષ્ટ સ્વભાવના હોય છે, કેટલાક મનમાં સારી ભાવનાવાળા હોય અને બહારથી કઠક સ્વભાવના હોય છે. કેટલાક બહારથી અને અંતરથી સારા વિચારવાળા અને સ્વભાવવાળા હોય છે અને કેટલાક ઉભય રીતે દુષ્ટ વિચાર અને સ્વભાવવાળા હોય છે, જેમકે પરદ્રોહ અને વિશ્વાસઘાત કરવાવાળાઓ બહારથી યોદ્ધવા આલવામાં સારો દેખાવ કરતાં માલૂમ પડે છે પણ મનમાં તો

૨૫

પરાસ્ત કરવાનો લાગ શોધતા હોય છે. જે લાગ મળે તે બીલાડી ઉંદરને મૂકે નહી તેની માફક બીબને ઝપટી લે. આવાનો વિશ્વાસ કરનારા કદાપિ સુખનો અનુભવ કરવા સમર્થ બનતા નથી. બહારથી દેખાવ કડક હોય પણ અન્તરમાં સારી ભાવનાવાળા હોય તેઓ ઉપર અવશ્ય વિશ્વાસ ધારણ કરવો બેઠ્ઠાએ. વિશ્વાસને ધારે નહી તે આગળ વધી શકાશે નહી, સંત-સાધુના વચનો જે માર્ગાનુસારી હોય અગર આગમશાસ્ત્ર અનુસારે હોય તે વિશ્વાસ ધારણ કરવા યોગ્ય છે. તે સિવાયના વચનો ઉન્માર્ગે લઈ જનાર હોવાથી વિશ્વાસપાત્ર નથી એટલે પરિણામે તે વચનો હિતકર બનતા નથી. અને કલહ કંકાસ વૈરઝેર વધારી મૂકે છે. એક ઘરમાં બે ભાઈઓને મિલકત માટે તકરાર થઈ. કોઈ પણ ઉપાયે શાંત થતી નથી. ત્યારે એક ભાઈએ તકરારી માણસની સલાહ લીધી. તેણે કહ્યું કે-તારો મહોટો ભાઈ ધનિષ્ઠા મુજબ તને આપતો ન હોય તો તેની બરોબર બબર લે, આપોઆપ માગ્યા પ્રમાણે આપશે. કદાચ ન માને તો મારામારી કરીને પણ લે. ધન કાંઈ ઝાડના ફળે નથી કે એકદમ તોડી લેવાય. મહોટા ભાઈએ વૈરાગી-સંવેગીની પાસે જઈને સલાહ લીધી. તેમણે કહ્યું કે, ક્ષણમંચુર મિલકત માટે કલહ-કંકાસ કરવો યોગ્ય નથી. જે માગે તે આપી દે. તારા ભાગ્યમાં હશે તો પ્રકારાન્તરે ધન મળી રહેશે. કલહ-કંકાસજન્ય ચીકણા કર્મો બંધાશે નહી. તેમજ વૈરપરંપરા સ્થાનો અવકાશ મળશે નહી. લાગો સોનામહોરો પણ જતી કરવી પણ કંકાસ કરવો નહીં. કલહ-કંકાસ વિગેરેથી પરલોકમાં દુર્ભૂતિમાં અસહ યાતનાઓ ભોગવવી પડે છે અને જેને માટે

૨૬

કલહ-કંકાસ કર્યો હોય તે વસ્તુઓ આ ભવમાં પડી રહે છે. સાથે દુઃખમાં ભાગ પડાવવા આવતી નથી, ત્હારા ભાઈને ઈચ્છા મુજબ આપીશ તો પ્રેમ જળવાશે અને સલાહ-સંપત્તી પ્રેમમાં વધારા થતો રહેશે. આ પ્રકારની સલાહ માનીને મ્હોટા ભાઈએ ન્હાના ભાઈને ઈચ્છા મુજબ મિલકતમાં ભાગ આપ્યો, તેથી પ્રેમ સચવાયો અને વધ્યો. મ્હોટા ભાઈને વ્યાપારમાં લાભ મળવાથી નાના ભાઈ કરતાં તે અધિક શ્રીમંત બન્યો. સમાજમાં જ્ઞાતિમાં પ્રશંસા થવા લાગી અને જ્યારે ભાઈ ભાઈમાં તકરાર થાય ત્યારે તેનું દષ્ટાંત અપાતું; માટે સારી લાવના અને સારા સ્વભાવવાળા સંવેગી અને વૈરાગીનો પરિચય કરીને તેઓની સલાહ-સૂચના લઈને તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું, તે હિતકર અને શ્રેયસ્કર છે. જો મ્હોટા ભાઈએ સારી સલાહ લીધી ન હોત તો ભાઈઓમાં કંકાસ-કલહ અને વૈરની પરંપરા વધત અને ચિકણાં કર્મો ખાંધીને સુખી થાત નહીં; માટે સુખી થવાની ઈચ્છાવાળાઓએ ગમે તે લોગે પ્રેમ-સંપને વધારવો તે આવશ્યક છે; વ્યાપાર કરતાં ભાગ્યાનુસારે અને પ્રયત્નાનુસારે પૈસાઓ-વૈભવ કરતાં પણ પ્રેમ અધિક કિંમતી છે. સજ્જનો પ્રેમને જાળવે છે ત્યારે ઇતરો કોઈપણ ઉપાયે પૈસા એકઠા કરીને જાળવે છે. પ્રેમની કિંમત તેઓને હોતી નથી તેથી કરેલી મહેનત બધી માથે પડે છે અને હૈયાની ઠાહ શાંત થતી નથી. પ્રાયઃ જર-જમીન અને જોડૂ આ ત્રણે કશ્ચિત્-કંકાસના લેડૂ છે. સાચી કમાણી, કંકાસ કશ્ચિત્ વેર-ઝેરને વોસરાવી, સંપ-પ્રેમ રાખવામાં છે, જ્યાં કુસંપ છે અને વેર ઝેરનું વાતાવરણ છવાએલ હોય ત્યાં દ્રવ્ય અને લાવ-

૨૭

થી હાનિને આવવાનો અવકાશ મળે છે, માટે પોતાના તથા પારકાના લાભ માટે સહન કરીને પ્રેમ વધારવો તે હિતકર છે. સ્નેહને સાચવવા સહન તો જરૂર કરવું પડશે જ.

૨૦. આંટીઘુંટીવાળા માર્ગમાંથી રસ્તો કાઢવો. કજીઆ-કંકાસ-વેરઝેરને સમાવી એકતા સ્થાપન કરવી. તથા સંપને વધારી પોતાના ઘરમાં, શેરી-પોળ-પાડામાં કે વાડામાં રહેલી વ્યક્તિઓની આઝાદી અને આબાદીને વધારવી-સંરક્ષણ કરવું તથા આત્માના ગુણોનો વિકાસ કરવો, તેજ ચતુરાઈ છે. ભેદ પડાવી કલહ-કુસંપને તથા વૈરઝેરની પરંપરાને વધારી સ્વાર્થ સાધવામાં શી ચતુરાઈ? એ તો અનાદિકાલીન કર્મોના આધારે આત્માની સાથે વળગેલા છે. સહજ નિમિત્ત મળતું પોતાનો ભાવ ભજવવા તૈયાર થાય છે અને માણસાઈને ભૂલાવી પશુતાને પ્રાપ્ત કરે છે અને છેવટે ખાનાખરાળી કરી મૂકે છે; માટે ચતુર માણસો તો કજીઆ-કંકાસના કારણોને મૂલમાંથી દૂર કરીને, દૂર કરાવીને પોતે પણ આબાદી અને આઝાદીને મેળવે છે.

સંપ, એકતા, ઉદારતા-સરલતા-નમ્રતા તેમજ સહનશીલતા અને સંતોષાદિ સદ્ગુણોને જ આધારે પરમાર્થની સાથે સ્વાર્થ સધાય. છે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિઓની વિડંબનાઓ પણ ચિરસ્થાયી રહેતી નથી. હંભ પ્રપંચાદિકને ચતુરાઈ માનીને ભલે તેવા માનવો, જ્ઞાતિમાં સમાજમાં કે રાષ્ટ્રમાં ભેદ પડાવી સ્વાર્થને સાધે પરંતુ પરિણામે તેઓને પસ્તાવાનો પાર રહેતો નથી અને બળતા હૈયાએ પરલોકે જાય છે માટે સત્તાધારી કે શ્રીમંતે કે આચાર્ય કે મુનિવરોએ કદાપિ ભેદ પડાવવાની ભાવના પણ કરવી નહી. ભેદ પડાવવામાં તો માણસાઈ પણ રહેતી નથી.

૨૮

કેટલેક સ્થલે જોવામાં આવે છે કે, એક જ સમુદાયમાં અને એક જ પ્રકારનાં શાસ્ત્રોને માનવા છતાં માત્ર કિયાના લેહથી આપસ આપસમાં દ્રેષાનલ જગાડી-લેહ પ્રલેહ પડાવી, પૂર્વ પુરુષોનાં ગુણરૂપ બગીચાને કલકિત કરે છે. આ સજ્જનો, શ્રીમંત કે આચાર્યાદિકનું કર્તવ્ય નથી. આ તે ઉન્માર્ગે જવાનું કાર્ય છે. કિયાલેહ તો હરેક કાલમાં રહેવાનો, ક્ષરણ હરેક વ્યક્તિઓના સ્વભાવ-મતિ-બુદ્ધિ અને કર્મો ભિન્ન ભિન્ન છે માટે સંપ-એકતા કેમ જળવાય તેના ઉપાયો સદા વિચારીને લેવાં જોઈએ. પોતાની સદ્ગતિ પણ આમાં જ છે.

૨૧. પરિણામ-શક્તિ અને સાધનો વગેરેનો વિચાર કરી કોઈ પણ કાર્ય કરવું તેમાં બુદ્ધિમત્તા, પ્રવીણતા રહેલી છે. સાધનોનો વિચાર કરે પણ શક્તિનો વિચાર કરે નહીં તો વિપરીત પરિણામ આવે તથા શક્તિ અને સાધનો છોટે પણ પરિણામનો વિચાર-વિવેક કરે નહીં તો ધારેલા કાર્યમાં સફલતા મળતી નથી; ઉલ્ટી ખરખાદી કે ખરાબી થાય છે, માટે સુસજ્જનો કહે છે કે સાધન શક્તિ હોય તો પણ પરિણામનો વિચાર કરવો, ઉતાવળ કરવી નહી, તેમજ સાહસ પણ કરવું નહી. પણ ધારેલા કાર્યોનું પરિણામ સુંદર આવે અને આગળ વધવાનો ઉત્સાહ જાગ્રત્ થાય. પરિણામ-શક્તિ અને સાધનનો વિચાર કર્યા સિવાય ઉતાવળપૂર્વક જે સાહસ કરે છે તેમાં વિપરીત પરિણામ આવતાં ઉત્સાહ મંદ પડે છે માટે વિચાર કરીને આગળ પગલું ભરો. કદાચ જાગ્યયોગે સફળતા નહીં મળે તો પણ ઉત્સાહ મંદ પડશે નહી. સુસજ્જનો તે પરિણામહિને વિચાર અને વિવેક ભાવીને બહુ ઉતાવળ કરતા

૧૯

નથી પણ સ્થિરતાપૂર્વક કર્તવ્ય કરતાં આગળ વધતા રહે છે, તેમજ કેટલાક તો પરિણામહિકનો વિચારાદિક કરીને એકદમ ઉતાવળ કરતાં કામો કર્યે જાય છે પરંતુ તેમાં ભૂલ થવાનો સંભવ છે તથા કેટલાક, તેઓનો વિચારાદિક કર્યા વિના, આ-હોમ કરીને પડો, ફતેહ છે આગે-આ કહેવતને આગળ ધરીને આગળ હોડતાં પાછા પડે છે અને તેમણે કરેલા પરિશ્રમ વૃથા જાય છે એટલે વિપરીત પરિણામ આવવાથી આર્થિક, સામાજિક કે આત્મિક કાર્યો કરવામાં હતાશ બની મંદ પડે છે. આ ઉપરથી એમ માની લેવું નહીં કે, કર્તવ્ય કાર્યો નહીં કરવા. પણ શક્ય કાર્યો પણ સાધનોના પરિણામનો વિચાર કરીને જો તે સામાન્ય કાર્યો હોય તો તેઓને વિસરવા નહીં.

સાધારણ કાર્યો પણ પરિણામહિકના વિચારપૂર્વકનો હોય છે, તો તે કાર્યો સફલતાને ધારણ કરે છે અને મહાન કાર્યોને કરવાની શક્તિ જાગે છે. સારા સાધનો હોય તો તે મુજબ કાર્ય સાધી શકાય છે.

૨૨ ‘મનઃ પવ મનુષ્યાણાં કારણં બંધમોક્ષયોઃ’ આ અર્ધશ્લોકનો વિચાર કરતાં માલૂમ પડે છે કે, માનસિક વૃત્તિઓની પ્રબલતા મનુષ્યોને બંધનમાં ફસાવીને આ લોક અને પરલોકમાં સુખ-દુઃખનું કારણ બને છે એટલે જો જીવાત્મા વિચાર-વિવેકવિહીન છે અને માયા મમતામાં ફસાવેલ છે, તેઓને ઠાસની માફક બંધનમાં રાખે છે તેથી તેઓ માનસિક વૃત્તિઓના આધારે નાચ કરે છે, ફૂંકફૂંકા કરે છે અને ચારે બલિમાં રખડપટ્ટી કરીને હતાશ બને છે અને સાથે સાથે આત્મ ધન-સત્તા અને શક્તિને ગુમાવી ઘેસે છે પરંતુ જે

૩૦

વિચાર અને વિવેકશીલ છે અને ભવિષ્યનો ખ્યાલ કરનાર છે અને આત્માના ગુણોમાં સદા-સર્વત્ર સર્વથા રમણુતા કરનાર છે, તેની આગળ તો મનોવૃત્તિઓ દાસ તરીકે છે. આત્મા કહે તે પ્રમાણે તેણીઓને કરવું પડે છે એટલે સમ્યગ્જ્ઞાની, મનોવૃત્તિઓનો દાસ બનતો નથી. તેણીઓના નયાવ્યા પ્રમાણે નાચ કરતો નથી પણ તેણીઓને પોતાના કબજામાં રાખી સ્વકાર્ય સાધી લે છે. સત્ય રીતે કહીએ તો મોક્ષનું કારણ સર્વકામનાનો ત્યાગ તેમજ સંવર અને નિર્જરા છે અને બંધનું કારણ રાગ-દ્વેષ, મોહ મમતા ને અહંકારાદિક છે. મન તો તીર્થંકર મહારાજને તથા સામાન્ય કેવલી ભગવંતોને હોય, પણ તેની વૃત્તિઓ બંધનું કારણ બનતી નથી, તથા સંસારમાં રહેલા-વ્રતધારી-તપસ્વી મહાત્માઓને પણ મન તો જરૂર હોય છે પરંતુ રાગ-દ્વેષ, મોહ મમતા-આસક્તિનો અભાવ હોવાથી નર્વાન તથા પ્રકારનો બંધ તેઓને હોતો નથી. માટે રાગ-દ્વેષ-અજ્ઞાનતા-અહંકાર-મમતા વિગેરે જ બંધનું કારણ છે. અને તેઓનો સર્વથા ત્યાગ તે મોક્ષનું કારણ છે, જે જે અંશે રાગ-દ્વેષાદિનો ત્યાગ થાય-તે તે અંશે તે બંધનમાંથી મુક્ત થવાય છે, અને જે જે અંશે રાગ-દ્વેષનો વધારો તે તે અંશે બદ્ધતામાં વધારો થતો રહે છે. અને અત્યંત રાગ-દ્વેષ-અહંકારાદિકનો વધારો થતાં આજ આત્મા નરક નિર્ગોદાદિમાં જઈ પડે છે, માટે રાગ-દ્વેષ, મમતા અહંકારાદિક કેમ અલ્પ થાય અને મૂલ્યમાંથી નાશ પામે તેવા ઉપાયો, જે સંવર નિર્જરાદિક છે તેઓને સાધવા કેશીશ કરવી. આપણી પાસે જે સારામાં સારી અને પ્રિયતમ વસ્તુઓની મમતાનો ત્યાગ કરવાથી રાગ-

૩૧

દ્વેષાદિકની અદ્વપતા થાય છે તેમજ તે રાગ-દ્વેષાદિક દ્વારા જે કર્મબંધ થાય છે તેમાં ચીકાશ રહેતી નથી. મમતા મૂર્છા જે હોય તે બાહ્ય વસ્તુઓના ત્યાગથી રાગ-દ્વેષાદિક ઓછા થતા નથી પણ તેમાં વધારો થતો રહે છે. સાપ પોતાની બહારની કાંચલીને ત્યાગ કરવાથી નિર્વિષ બનતો નથી, જેઓ બાહ્ય અને આંતરિક પરિબ્રહ્મના ત્યાગી છે તેઓને ઇન્દ્રમહારાજાઓ પણ નમસ્કારપૂર્વક સ્તુતિ કરે છે, દુન્યવી વસ્તુઓનો પરિબ્રહ્મનો ત્યાગી તે ત્યાગી કહેવાય છે, દક્ષત ધર પુત્ર પત્ની વિગેરેના ત્યાગથી અને મનમાં મમતા રાખવાથી ત્યાગી કહેવાય નહિ. તમે અત્યંત પુત્રાદિકમાં મમતા રાખશો તો પણ બ્યારે સંબંધ પૂરો થશે ત્યારે આપોઆપ કર્માતુસારે અન્યત્ર તેઓ ખસી જશે, એટલે પુત્રાદિક તેમજ અન્ય દુન્યવી વસ્તુઓ ઉપર મમતા રાખવી તે વૃથા છે અને તેના સંયોગોનો વિયોગ થતાં અત્યંત ચિન્તાઓ કરવી, વિલાપો કરવા, તે પણ ફેગટ છે. ચિન્તાઓ કરવાથી કે વિલાપો કરવાથી જે વસ્તુઓનો વિયોગ થયો છે, તે વસ્તુઓ પાછી આવી મળતી હોય તો ચિન્તાદિક કરવી તે ઠીક ગણાય. પુત્રાદિકના મરણથી કે પ્રિયતમાના મરણથી કેટલાક તેઓના ઉપર અત્યંત મમતા હોવાથી હાયપીટ કરીને દુઃખ પામે છે પણ તેઓને કોઈ મળી શકતું નથી કારણ કે મરણ પામેલ વ્યક્તિ બુદ્ધિ ગતિમાં જાય છે, અને તેની પાછળ મરણ પામનાર વ્યક્તિ કોઈ બુદ્ધિ ગતિમાં ગમન કરે છે. અને વિલાપો-ચિન્તાઓ કરીને બાંધેલા કર્મોના ક્ષિપાક પોતાને, જે ગતિમાં ગયા હોય તે ગતિમાં લોગવવા પડે છે. ત્યાં કોઈ દુઃખમાં ભાગીદાર બનતું નથી અને ભાગ

૩૨

પડાવનાર મળી આવતું નથી. દુઃખમાં ભાગ પડાવનાર અગર તે દુઃખોનો મૂલમાંથી નાશ કરનાર, જે કોઈ હોય તો સમ્યગ્ જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રની આરાધનાના યોગે નાશ પામિલી મૂર્છા-શબ કે મમતા; મમતાના ત્યાગમાં જ સત્ય-સુખ-શાંતિ રહેલી છે પણ મમતાની આધીનતામાં દુઃખોનો અંત જ નથી.

મહારાજ સગર ચક્રીને ઇન્દ્રમહારાજએ બ્રાહ્મણનો વેશ ધારણ કરીને સાઠ હજાર પુત્રોના મરણની ખીના કહી તે વખતે તે પુત્રો ઉપર અત્યંત પ્રેમ-મમતા હતી, તેથી તેના યોગે મૂર્છા આવવાથી સિંહાસન પરથી નીચે પડ્યા. અને વિવિધ વિલાપો કરવા લાગ્યા. બ્રાહ્મણરૂપે આવેલ ઇન્દ્રમહારાજે કહ્યું કે કોઈ પણ ઘેર-કોઈ પણ સ્થલે અગર દરિયા કે ઢેરીમાં કોઈ પણ મરણ પામેલ ન હોય તો તેના ઘરની કોઈ પણ ધૂળ-રક્ષા જે લાવી આપે તો તારા પુત્રોને સજીવન કરું. શોધ કરતાં કોઈ પણ સ્થલે નહી મરણ પામેલ જગ્યા મળી નહી. તેથી નિરાશ થયેલ અધિકારીઓ સગરનૃપની પાસે આવીને મૌન ધારણ કરીને બેસી રહ્યા. ચક્રવર્તી પૂછે છે કે-મંગાવી તે વસ્તુ મળી કે નહી ? અધિકારીઓએ કહ્યું કે-વસ્તુઓનો પાર નથી, પણ જે જગ્યાએ તે વસ્તુઓ રહેલી છે, તે તે જગ્યાએ મરણ પામેલાઓનો પાર નથી. જ્યાં જ્યાં તપાસ કરી ત્યાં ત્યાં તો સંખ્યાતા, અસંખ્યાતા અને અનંતા મરણ પામેલાઓ સાંભળવામાં આવ્યા. એટલે મરણ પામ્યા વિનાની કોઈ પણ જગ્યા નથી; દરેક આકાશપ્રદેશે અનંતા મરણ પામેલ સાંભળેલ છે માટે ક્યાંથી લાવીએ ? ચક્રવર્તીના શોકનો ત્યાગ કરાવવા માટે ઇન્દ્રમહારાજે ઉપદેશ દીધો અને જગતમાં કોઈ કોઈનું નથી.

૩૩

નાહક માનવો અજ્ઞાનતાથી મમતાને વશ બનીને વલોપાત કર્યા કરે છે વિગેરે ભાવનાથી દુન્યવી સંયોગોની અસારતા-અનિત્યતા-અશરણ્યતા જ્યારે સમજવામાં આવી ત્યારે મહારાજાએ નવ નિધિ, અષ્ટ સિદ્ધિ, ચૌદ રત્નો તેમજ ઋદ્ધિ-સિદ્ધિનો ત્યાગ કરીને સંયમનો પૂર્ણભાવે આદર કર્યો ત્યારે સત્ય સુખતું જ્ઞાન થયું. અને સંયમમાં સ્થિર બની કર્મમલને મૂલમાંથી દૂર કરીને અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિના સ્વામી બન્યા; એટલે કેાઈ પણ ભવમાં મમતાના સંપૂર્ણ ત્યાગ સિવાય સત્ય સુખનો અનુભવ કદાપિ આવતો નથી, આવે છે જ નહી અને આવશે પણ નહી. મારું મારું કરીને મમતાના મીઠા મારને સારા માનો નહી; તે તો ભવોભવ મરણ, જન્મ, જરાની વિહંબનામાં ફસાવશે.

૨૪. શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક શક્તિ હોય તો જ આત્માની સાથે અનાદિકાલીન બદ્ધ થએલા નિકાયિત કર્મો, સહનશક્તિ દ્વારા દૂર ખસતા જાય છે, અને અનુક્રમે અત્યંત બલને ફેરવતાં મૂલમાંથી પણ ખસી જાય છે. એકલા શારીરિક બલથી ચીકણાં કર્મો દૂર ખસતા નથી. માનસિક અને આત્મિક બલ ન હોય તો વિષયકષાયની આસક્તિની પ્રબલતા હોવાથી અધિકાધિક કર્મો બંધાય છે, શારીરિક અને માનસિક બલ હોય અને આત્મિક બલ ન હોય તો કર્મો બંધાતા બંધ થતા નથી. વિકલ્પ-સંકલ્પો કરીને દુર્ગતિમાં તે બલો લઈ જાય છે; માટે જે ત્રણેય બલ સાથે હોય તો જ મોક્ષનાં અનંત સુખો આવી મળે છે; જેમકે

૩૪

મલિન થએલા વસ્ત્રોને તથા વાસણોને શુદ્ધ કરવા તન, મન અને આત્મબલની આવશ્યકતા છે તથા પાણી, સાબુ વિગેરેની જરૂર છે તેની માફક આત્માને શુદ્ધ બનાવવા માટે ત્રણેય બલોની જરૂર રહેવાની જ, એટલે જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર-બલની આત્મિક શુદ્ધિમાં આવશ્યકતા રહેવાની, તેમાં આત્મ-બલ-ચારિત્રબલમાં ત્રણેય બળ-શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક આવી મળે છે. એકલી ભાવના જ ફલવતી બનતી નથી. તેમાં શારીરિક અને આત્મિક બલની જરૂર રહેવાની; માટે ભાવના પ્રમાણે શક્તિને ફેરવવા માટે પણ પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે. બલ વિનાના માનવો કાંઈ પણ સત્કાર્ય કરવા સમર્થ બનતા નથી અને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આકૃષ્ટ થવામાં બેનસીબ રહે છે, માટે એવી કેળવણી લેવી કે શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક બલમાં વિકાસ થતો રહે અને અનાદિકાલીન વિષયકમાયની બેડીમાંથી મુક્ત થવાય. અનંતજ્ઞાન, અનંતદર્શન, અનંતસુખ-આ પ્રમાણે વર્તન કરવાથી આયોઆપ આવીને મળે છે. માત્ર જગતની સર્વ સંપત્તિઓથી, ફક્ત પ્રથમ સંઘયણુ-વજ્રકૃપભનારાય સંઘયણુથી કે જગતના પ્રાણીઓને વશ કરવાથી અનંત-સુખાદિક કદાપિ મળતું નથી, મળશે પણ નહીં અને મળેલું પણ નથી-ફક્ત શારીરિક બલથી તો નરક નિગોદોમાં, કારમી કતલો કરીને કેટલાએક ગયા અને જશે; માટે આત્મબલને વધારો.

અરે ભાગ્યશાલીઓ ! સુખની અભિલાષા બરોબર હોય તો કર્મોના બંધ વખતે ચેતવાની ખાસ જરૂર છે. જો શુભ કર્મો કર્યાં હોય છે તો આયુષ્યના બંધસમયે શુભ ગતિના બંધ પડે છે, અને અશુભ કર્યાં હોય તો અશુભ ગતિના બંધ થાય છે.

૩૫

દરેક પ્રત્યેક સમયે સમયે મન, તન અને વચનની પ્રવૃત્તિ-
ઓના સંસ્કારો આયુષ્યખંધ વેલાએ હાજર થતાં હોવાથી-
શુભ પ્રવૃત્તિઓ હશે તો શુભ આયુષ્યનો ખંધ પડશે અને
અશુભ હશે તો શુભ આયુષ્યનો ખંધ કદાપિ પડશે નહીં.
અત્રે આ ભવમાં સાધનો દ્વારા શુભ પ્રવૃત્તિવડે પરલોકમાં શુભ
ગતિ પ્રાપ્ત થાય, તેની તૈયારી કરી શકાય-અને તે જ સાધનો
દ્વારા અશુભ પ્રવૃત્તિવડે પરલવમાં અશુભ ગતિની તૈયારી કરી
શકાય છે; માટે શુભ આયુષ્યનો ખંધ પડે તે માટે શુભ
પ્રવૃત્તિ કરવામાં પ્રેમથી પ્રયાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે. આયુષ્ય-
ના ખંધ વખતે સારી ભાવનાઓ હોય. આર્તધ્યાન, રૌદ્રધ્યાન
ન હોય તો પરલોકમાં કોઈ દુઃખી કરનાર મળી આવશે નહીં
અને વિડંબનાઓ-વિપત્તિઓ પણ આવશે નહીં. મનુષ્યભવને
ખામી વ્રત-નિયમ-જપ-તપાદિકના આધારે તેમજ અનિત્યાદિ
ભાવનાઓના આધારે જેમણે આત્માને ભાવિત કર્યો છે. તે
મહાશયોને પગલે પગલે અનુકૂલતા જોઈએ તેવી મળી રહે છે;
આગળ વધવામાં શુભ ભાવનાઓ પણ આવિર્ભાવ પામવાની
જ અને આવિર્ભાવ પામેલી ભાવનાના આધારે પ્રવૃત્તિઓ
થવાની. શુભ પ્રવૃત્તિઓ હોવાથી કોઈ પણ વિપત્તિ-દુઃખ અપવાને
સમર્થ બનશે નહીં. તમોએ મનુષ્યભવ પામીને કેવા વિચારો
કર્તા, કેવી ભાવનાથી ભાવિત બન્યા અને કેવી પ્રવૃત્તિઓમાં
અવૃત્ત બન્યા ? તેઓનું નિરીક્ષણ કર્યું કે નહીં ? આવક
બંધકની તપાસ દરરોજ કરો છો ? જો આવક કરતાં બંધક
વધારે હોય તો ચિન્તાતુર બનો છો અને અધિક થતી બંધકને
અંદકાવવા અને આવક વધે તે માટે શક્ય પ્રયાસ પણ કરો

૩૬

છો. પ્રયાસ કરતાં કદાચ ભવક અટકે નહીં અને આવક વધે નહીં તો પણ હતાશ ખનતા નથી અને તે માટે પ્રયત્ન ચાલુ રાખો છો. તે પ્રમાણે ઉત્તમ કાર્યોનો પ્રયાસ ચાલુ રાખો તો, છેવટે શુભ પરિણામ આવશે. અશુભ પરિણામ અટકી પડશે માટે સુખાર્થીએ આયુષ્યનો ખંધ શુભ થાય તે માટે સદ્વિચારો સદ્બલાવનાઓ અને સદ્ પ્રવૃત્તિઓ કરવી તે જ હિતકર છે.

૨૫. સંકટના સમયે સંતાપ કરવો તે, દુઃખને બે-ગુણું, ત્રણ ગુણું કે તેથી પણ અધિક વધારવા બરોબર છે; અધિક વધેલા દુઃખમાં સુખનો અનુભવ ક્યાંથી આવે? સંકટ સમયે તો સંતાપનો ત્યાગ કરીને તે કેવા પ્રકારે ટળે તેના વિચારો-ઉપાયો કરવાની આવશ્યકતા છે. સંતાપ કરવાથી તો સંકટને નિવારવાના વિચારો પણ આવતા નથી, તો પછી પ્રયાસ કરવાની બુદ્ધિ ક્યાંથી થાય? એટલે સારા સંયોગોની અને ખૂરા સંયોગોની અનિત્યતા, અશરણતા બાણીને સંકટસમયે સંતાપ કરવો નહીં, પણ હિંમત ધારી તેને દૂર કરવાના ઉપાયો લેવા જોઈએ. સંકટોને દૂર કરવાની શક્તિ તમારામાં જ રહેલી છે તે અન્યથી આવશે નહીં, માટે વિચાર-વિવેકને લાવીને સંતાપને નિવારો. પશુઓને વિચારશક્તિ અને વિવેકશક્તિનો અભાવ હોવાથી તેઓ આવી પડતાં સંકટોને નિવારી શક્તા નથી. તમે તો વિચાર અને વિવેક હોવાથી સંકટને નિવારવાની શક્તિ ધરાવો છો, તેથી સંકટસમયે સંતાપ કરવો નહીં. અને સંકટો કયા કારણે ઉપસ્થિત થયા, તેનાં કારણો શોધીને તેઓને દૂર કરવા સારાં નિમિત્તોને સેવો. સંકટો આવશે નહીં અને સંતાપ પરિતાપાહિ પણ થશે નહીં.

૩૭

પ્રાયઃ સંકટને આવવાના કારણને સેવીએ છીએ તેથી સંતાપાદિને થવાનો અવકાશ મળે છે. જો સંકટોને દૂર કરવાના કારણો ન સેવીએ તો સંતાપાદિ ક્યાંથી થાય ?

હિંસા કરવાથી, અસત્ય બોલવાથી, ચોરી ભરી કરવાથી તેમજ પરિશ્રદ્ધની મમતાથી સંકટો આવે છે, તેથી સંતાપાદિકને થવાનું સાધન મળી રહે છે. અત્રતોનો ત્યાગ હોય અને વ્રત-નિયમની આરાધના પ્રભુની આજ્ઞા મુજબ હોય તો સંકટ-અને સંતાપાદિ થશે નહીં અને જીવન સુખરૂપે પસાર થશે. સુસજ્જનો તો પ્રથમથી ચેતીને સંકટોને આવવાના અને આવેલાને નિવારવાના કારણો અહોનિશ સેવે છે, સંકટોને આવવાના કારણોથી દૂર ખસે છે. અજ્ઞાનીઓને સંકટને નિવારવાનું સમ્યગ્જ્ઞાન નહીં હોવાથી સંકટો આવતાં જ સંતાપમાં બળતા રહે છે તેથી મૌઘેરા મનુષ્ય જન્મનો લહાવો મળતો નથી; માટે જો બુદ્ધિ હોય, શરીરમાં તાકાત હોય તો સત્-સમાગમથી સંકટોને દૂર કરવા સમ્યગ્જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્નશીલ બનેા.

નિરાશ-હતાશ થએલું મન, શત્રુથી પણ અધિક હાનિ કરે છે, શત્રુ તો એક જ વાર દુઃખ આપીને દૂર બાય છે, ત્યારે નિરાશ અને હતાશ થએલું મન ક્ષણે ક્ષણે ચિન્તા કરાવીને દુઃખોને આપે છે, અને સમીપમાં રહે છે. વિદ્યાર્થીઓ ક્યારે નાપાસ થાય ત્યારે ક્ષણે ક્ષણે ચિન્તાતુર બની આત્મહત્યા કરવા પણ તૈયાર થાય છે. વ્યાપારીઓ વ્યાપારમાં લાભને બદલે ઝેડોટું નુકશાન થાય છે ત્યારે ચિન્તારૂપી ચિતામાં બળ્યા કરે છે અને હતાશ બને છે. આ પ્રમાણે વ્યાવહારિક કાર્યોમાં

૩૮

સફલતા ન મળતાં અને પ્રતિકૂલતા થતાં મહાદુઃખના લાગી અને છે, પરંતુ તેમણે વિચાર અને વિવેક લાવી દુન્યવી લાભની અનિત્યતા અને અશરણ્યતાનો ખ્યાલ કરવો જોઈએ કે જેથી ચિન્તા કરવાનો અવકાશ મળે નહીં. સાંસારિક પદાર્થોનો તથા સારા સંયોગો અને સાંસારિક લાભનો જે વિયોગ થવાનો સ્વભાવ છે તે કદાપિ ખસતો નથી. મહામહેનતે મેળવેલા રક્ષણ કરેલા પણ સમય આવે રહી શકવાના નહીં. ભલે પછી તે સંયોગો દેવ-લોકના હોય કે ચક્રવર્તી વિગેરેના હોય તો પણ કદાપિ રહેવાના નહીં; અને રહેવાના જે કોઈ હોય તો ધાર્મિક ક્રિયાઓના આધારે પડેલા શુભ સંસ્કારો માટે ચિન્તાઓનો ત્યાગ કરીને સંસારના સ્વરૂપના લાભનો અને સંયોગોનો ખરોખર વિચાર-પૂર્વક વિવેક કરીને મનને શુભપ્રવૃત્તિઓ દ્વારા શુભજ્ઞાનમાં ધ્યાનમાં સ્થાપન કરે તો ચિન્તા થશે નહીં અને આગળ વધવાને માટે સારી સ્કુરણ્યા જાત્રુ થશે. શત્રુથી પણ અધિક અને ચિતાના કરતાં અધિક દાહ ઉત્પન્ન કરનાર ચિન્તાઓને મૂલમાંથી પણ નષ્ટ કરવા સમ્યગ્જ્ઞાનને મેળવો; ચિન્તાઓનો ત્યાગ કરવો અને ઊભી કરવી તે પણ તમારા હાથની ખીના છે; ફક્ત મમતા, માયા અને મૂર્છા અને મુગ્ધતા-મોહનો ત્યાગ કરીને આત્મિક ગુણોને યોગ્યપણે માટે બાહ્ય પરિભ્રમણ કરતી દૃષ્ટિને અન્તર-માં ઉતારીને સ્થિર કરે અને સદ્ભાવનામાં સ્થાપન કરે.

૨૬. દુન્યવી પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્રેચ્છા હોય તો પણ તેનો વખત આવ્યા સિવાય તે પદાર્થો પ્રાપ્ત થતાં નથી, ગમે તેવો અથાગ પ્રયત્ન કરશો તો પણ ખાછળ પડવાનું થશે. આમ રસનો સ્વાદ લેવા માટે તેના વખતની

૩૯

સહ બેવી પડશે. એકદમ તેની કેરીઓ પરિપક્વ બનતી નથી. વિષય સુખે પણ યુવાવસ્થા અધ્યા વિના ભોગવી શકાતા નથી. વીજબાધી વિષયસુખમાં મગ્ન બને તો મરે નહીં તો માંદો પડે, બ્યાધિઓથી શરીર બ્રસ્ત બને. શોક્ષસુખ પણ સમય આવતાં મળી શકે છે, માટે ઉતાવળીયા થવું નહીં અને સ્થિરતા રાખવી તે ઉચિત છે. ‘સમય સિવાય બુદ્ધિબલ અત્યંત હોય તો પણ તે કાર્યસાધક કયાંથી બને ?’

બુદ્ધિના બળથી અને શારીરિક બલથી તેમજ સાધનસામગ્રી-ઓથી જગતને કદાચ જીતી શકાશે, ચક્રવર્તીઓ પાસે બુદ્ધિ-બલ-શારીરિક બલ તેમજ ચૌદ રત્નો રહિત દેવોની સહાયતા હોય છે, અને તેઓના યોગે છ ખંડને જીતે છે પણ વિષય-કષાયાદિકને જીતી શકતા નથી તેથી જ તે સર્વેનો ત્યાગ કરીને સંયમયાત્રાનો સ્વીકાર કરી એકલા આત્મગુણોની આરાધનામાં તત્પર બને છે અને આત્મિક વિકાસમાં આગળ વધી કેવલ-જ્ઞાન મેળવી અનંત સુખના ભોક્તા બને છે. ગમે તેવી શક્તિ-ઓ હોય, દેવોની સહાયતા હોય તેમજ વિપુલ સામગ્રી હોય તો પણ તે સઘળી વિયોગવાળી છે. કોઈ દિવસે, તિથિએ, પખવાડીયે, માસે તેમજ કોઈ પણ વર્ષે કે યુગે ખસી જનાર છે. આવી ખસી જનાર સાધન-સામગ્રીમાં કોણ સુગ્ધ બને ? આત્મધન-બલને કોણ હારી બેસે ?

તમારી પાસે બુદ્ધિબલ કે શારીરિક સાધન-સામગ્રી હોય તો પણ તેનો વિશ્વાસ ધારણ કરશો નહીં. વિશ્વાસ ધારણ કરશો હોય તો આત્માના ગુણોમાં ધારણ કરશો. તે તમોને દગો

૪૦

દેશે નહીં અને પ્રત્યેક ભવમાં સત્ય સહકાર આપીને સાથે ને સાથે જ રહેશે; માટે દુન્યવી ગમે તેવી એટલે ચક્રવર્તીઓના જેવી સાધન-સામગ્રી મળી હોય તો પણ વિશ્વાસ ધારણ કરશે નહીં; કારણ કે આયુષ્ય પૂર્ણ થશે ત્યારે દેવતાઓ પાસે હશે તે પણ ભાગી જશે અને દેહને ભસ્મીભૂત કરી નાંખશે, પરિવારાર્થિક પડથો રહેશે. ‘સાથે આવનાર જો કોઈ હશે તો આત્મધર્મજ’

૨૭. જેઓને સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક વર્તન-ચારિત્ર હોય છે, તેઓને સાત પ્રકારના ભય પૈકી એકેય ભય હોતો નથી. તેમજ નિર્ભય-નિઃશંક બની સ્વકાર્યમાં આગળ વધતા રહે છે, જેઓના ચોપડા ચોખ્ખા નિર્દોષ હોય તેની આગળ સરકારી અમલદાર શું કરી શકે? નિર્ભય અને નિઃશંક બનીને સરકારના અમલદારની આગળ ચોપડાને દેખાડે છે અને હૃદયમાં શાંતિ રાખીને જમે ઉધાર દેખાડે છે, ત્યારે જે-ઓના ચોપડાઓમાં ગોટાળા હોય છે. તેઓને તો સરકારી તપાસના ભયના ભણુકારા આવ્યા કરે છે. ભલે પછી તપાસ કરનાર અમલદાર ન આવ્યો હોય પણ ભયથી મુક્ત બનતો નથી. ઇન્કમટેક્સ ચોષ્ટો ભરવા અગર નહીં ભરવા માટે ખોટા ચોપડા બનાવીને રાખ્યા હોય છે તો ભય અગર તેના ભણુકારા જતા નથી! જેવા ઉપાયો કરવામાં આવે તેવા ફલો મળી રહે છે. વ્યભિચાર કરનાર ભલે પકડાય નહીં. ઘણી સાવધાની રાખતો હોય તો પણ ભયના ભણુકારાથી ભડકતો હોય છે, ક્ષણે ક્ષણે ભયભીત બનતો હોય છે. અને પકડાઈ જવાની શંકા તો વારે વારે હૃદયને કીડાની માફક કોરી ખાતી

૪૧

હોય છે; કારણ કે આ પણ પાપના સ્થાનકો છે. જ્યાં પાપના સ્થાનકો હોય, ત્યાં ભીતિઓ, તેના ભણકારા અને શંકાઓ થયા કરે છે. તથા જેઓને સંતોષાદિક નથી તેઓને પરિશ્રદ્ધવૃત્તિ અધિક સતાવે છે, અને ભયશ્રસ્ત બનાવી આરંભ-સમારંભોની ઊંડી ખાડીમાં ધકેલી દે છે, જેથી પરોપકારાદિક કાર્યોમાં પણ ભય પામતા રહે છે; રખે કોઈ શરમમાં નાંખી મારી પાસેના પૈસાઓ પરોપકારમાં અગર સમાજાદિકનો ઉદ્ધાર કરવા પડાવી લેશે અને હું ગરીબ બનીશ. આવા આવા વિચારો અને ભીતિથી ભડક્યા કરે છે. આવા જીવને કદાપિ નિર્ભયતા આવતી નથી અને સુખશાંતિ લાખો યોજન દૂર રહેલ હોય છે; માટે સાત ભયોને નિવારવા માટે સમ્યજ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્ર-સંયમની આરાધના કરવા તત્પર બનવું.

૨૮. માનવો કર્મથી ચંડાલ બને છે, અને કર્મથી પ્રાદાણ બને છે. ભલે પછી જાતિથી ચંડાળ હોય કે પ્રાદાણ હોય, નામથી ચંડાળ હોય કે પ્રાદાણ હોય, તોપણ સહાયરણના આધારે ચંડાલ કુલમાં અવતર્યો હોય છતાં કર્મ એવાં સારાં કરે, કે પ્રાદાણ કુલના પ્રાદાણ કરતાં જ્યાં હોય અને પ્રાદાણ છતાં ચંડાલ જેવાં કર્મો કરે. તમો સારા કુલના સુંદર નામ સહિત હો, પણ આચારો-કર્મો એવા હોય કે અધમ જાતમાં દાવી મૂકે; માટે નામની, જાતિની અને કુલની તથા મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા મેળવવી હોય તો સહાયરણ સહાય સારા રાખો. મનમાં, વચનમાં અને કાયામાં દુષ્ટ કર્મોના સંસ્કારોને લગાડો નહીં. શુભ સંસ્કારોને ભરપૂર ભરો કે જેથી આ ભવમાં અને પરભવમાં સુંદર મનોહર બનાય અને દુર્ગતિના દુઃખો ભોગ.

૪૨

વચ્ચનો અવસર મળે નહીં; અને સુખસંપત્તિ સમીપમાં ને સમીપમાં જ રક્ષા કરે. સારી જાતિ મળી, સારું કુલ મળ્યું કે સારું નામ હોય તેથી બલકાચા જેવું નથી. મહોન્મત્ત બનીને સારા આચારોને વિસરવા જેવા નથી. સારા કર્મ કરીને ખુશી શક્ય એ તે તો ઠીક છે, નહીતર તે મહોન્મત્તતા ચીઠો માર મારીને અકથ્ય યાતનાઓમાં ધકેલી દેશે; માટે આઠ જાતિને મહ મૂકીને કુલ, જાતિ, રૂપ, ઐશ્વર્યનો સારી રીતે લાભ લે. સારામાં સારો લાભ મળતો હોય ત્યારે આઠ મહો, વારેવારે ક્ષણે ક્ષણે પથરાઓ મારતા હોય છે. તેમાં કપાયરૂપી ધૂલી નાંખી તે મળતા લાભને ધૂળધાણી કરી નાંખે અને ખાનાખરાળી કરીને માણસ જેવા માણસને પાગલ બનાવે કે રાક્ષસ જેવા બનાવીને ચારે ગતિમાં આંખે યાટા બંધાવી ઉન્માર્ગે લઈ જાય છે; માટે પુણ્યોદયે ગ્રામ થયેલી સંપત્તિ-સત્તા-સાદ્યબીનો મહ કરે નહીં; અને મહનો ત્યાગ કરીને જન્મને, નામને, જાતિ-કુલાદિકને શોભાવો એટલે સારાં કર્મો કરીને આત્મગુણોને વિકસાવી અનામી આનંદધન બનો, પછી જન્મ, જરા અને સૃષ્ટિના અત્યંત જે સંકટો રહેલા છે, તે ટળી જવાના અને સાથે આવતી આધિ, વ્યાધિ તેમજ ઉપાધિઓ પણ આપો-આપ ખસી જવાની.

૨૯. આ શરીરને માટીની કોઠી, ગામની ગટરની ઉપમા આપી શકાય; માટીની કોઠીમાં અનાજ ભરાય છે તેમજ હીરા મોતી માણિકાદિ ઝવેરાત પણ નખાય-અને કેઈ બિદ્યાદિ દુર્ગુણકારક ખરાબ વસ્તુઓ નાખે તો નાંખી શકાય-તેવી રીતે શરીરરૂપી કોઠીમાં સત્કર્મો કરીને પુણ્ય ભરાય છે

૪૩

અને આરંભ-સમારંભાદિ પાપસ્થાનકો સેવીને પાપરૂપી ખરાબ પદાર્થો ભરાય છે તથા ગામ-નગરોની ગટરો દ્વારા મલિન પાણી કચરો બહાર નીકળે છે અને પાછો ભરાય છે, તેમજ કીડાઓ તેમાં ઉત્પન્ન થયા કરે છે-તેવી રીતે શરીરના નવ-અગિયાર દ્વારોવડે-મેલું જે હોય છે-તે નીકળે છે, અને તેમાં સ્વાદિષ્ટ લોજન નાંખ્યું હોય તો પશુ મલિન બની જાય છે. આ મલિન-તાથી ભરેલી કોઠીને કે ગટરોને કોઈ પુષ્પોની માલાઓ પહેરાવતો નથી. પહેરાવે તેને કેવો માનવો ? મૂર્ખ અજ્ઞાનીઓ જે દુર્ગંધથી ભરેલી ગટરો ઉપર અને કોઠી ઉપર માલાઓ પહેરાવે. તેઓના ઉપર માળાઓ તેમજ અલંકારો પહેરાવે તો પશુ મલિનતા-દુર્ગંધિતા ખસતી નથી-તે પ્રમાણે આ શરીરને હીરા, મોતી, માણેકાદિકથી શણગારો અને માલાઓથી શોભાવો-તેથી અવ-શુભો દૂર થતાં નથી અને આવતાં દુર્ગુણો બંધ થતા નથી; માટે મળેલા મનુષ્યશરીરને શણગારવા તેમજ શોભાવવા માટે સદ્ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળો અને સાંભળીને સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક સદ્ગુણો અને સમ્યારિત્રનું કષ્ટ સહન કરીને પશુ પાલન કરો તેથી શરીર શોભશે અને આત્માને પશુ શોભાવી પરાધીનતા ટળશે. મહામુનિરાજેના શરીરો પશુ તમારા જેવા જ છે પણ શાથી પૂજાય છે ? સદ્ગુણોથી કે રૂપથી ? કહેવું પડશે કે, સદ્ગુણોથી.

૩૦. કર્મોના ઉદયથી મનુષ્યોના આર પ્રકારો પડે છે. પુણ્યનુબંધી પુણ્યવાન હોય તે ઉત્તમ કહેવાય અને પુણ્યાનુ-બંધી પાપવ્રજા મધ્યમ કહેવાય છે, પાપાનુબંધી પુણ્યવાન

૪૪

હોય છે તે અધમ કહેવાય છે તથા પાપાનુબંધી પાપી હોય તે અધમાધમ કહેવાય છે.

ઉત્તમ મહાશય, સ્વાર્થનો ત્યાગ કરીને પરાર્થ-પરોપકાર કરવામાં પાછી પાની કરતો નથી. તે સમજે છે કે પરોપકાર કરવાથી મને અનુકૂલતા મળી છે-સ્વાર્થ સાધવાથી મળતી નથી અને મળશે પણ નહીં. આમ સમજી તન, ધનથી પરોપકાર કરવામાં પરાયણ બને છે, પરોપકારમાં પુણ્યનો બંધ થતો હોવાથી તે પુણ્ય, જ્યારે ઉદ્યમાં આવે ત્યારે સર્વ પ્રકારે ઈન્દ્રિયા મુજબ અનુકૂલતા આવી મલે છે માટે જેટલા પુણ્ય-બંધના પ્રકારો છે તેઓને સેવતો રહે છે, કદાપિ અરુચિભાવને ધારણ કરતો નથી.

જગતમાં સ્વાર્થપૂર્વક પરાર્થ સાધવો તે અતિ દુષ્કર છે. આજે તમે સ્વાર્થનો ત્યાગ તો કરો છો પણ તેમાં સ્વાર્થને સાધવાનું ક્ષેય હોવાથી તે સ્વાર્થ ત્યાગ ઉત્તમ ન કહેવાય, પણ સ્વાર્થ સાધવાનો હેતુ ન હોય તે ઉત્તમ કહેવાય. સ્વાર્થનો ત્યાગ પરમાર્થ માટે કરવો તે વસ્તુ જુદી છે અને સ્વાર્થનો ત્યાગ સ્વાર્થ સાધવા માટે કરવો તે વસ્તુ જુદી છે. સ્વાર્થ સાધવા માટે સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવો તે વાળીઆગત કહેવાય. પરમાર્થ કરનાર તો એવા પ્રસંગે પ્રાણીને પણ ગણતો નથી; તે ઉત્તમ પુરુષ કહેવાય છે તથા જેની પાસે સાધન-સામગ્રી ખરાબર નથી, પ્રતિકૂલતા આવીને વારે વારે ઉપસ્થિત થાય છે, તેવા માનવો સ્વાર્થ સાધવાપૂર્વક પરમાર્થ કરે છે તે મધ્યમ કહેવાય. અને જેઓ સ્વાર્થ સાધવામાં જ મગ્ન બને છે, તથા

૪૫

ધાર્મિક કાર્યોમાં પણ સ્વાર્થને સાધવાનું ધ્યેય હોય છે તેઓ અધમ કાટીના કહેવાય-કારણ કે લેવાનીજ દૃષ્ટિ, દેવાની વાત પણ સાંભળતાં ઉડીને ભાગે, તથા અધમાધમ તો જ્યારે પોતાનો સ્વાર્થ ન સધાય ત્યારે ખીજનું ખગાડી નાંખે. “ ખાઉં નહીં તો ખીજોને પણ ખાવા હઉં નહીં. ” આવી દશા તેઓની હોય છે અને અન્ય જનોને દેખી હૃદયમાં ખજ્યા કરે છે.

ઉત્તમ પુણ્યાનુબંધી પુણ્યવાનને તથા પુણ્યાનુબંધી પાપ ઉપાર્જન કરનાર જનોને પાપનો ભય હોય છે, તેથી તેમના આચારવિચારો અને ઉચ્ચારો પણ અહંકાર અને અભિમાન યુક્ત હોતા નથી, તેમની દૃષ્ટિમાં અમી હોય છે, હૃદયમાં સદ્ભાવનાઓની ઊર્મિઓ ઉછળી રહેલ હોય છે, અને વચનમાં પણ અહંકાર-અભિમાન હોતો નથી. પાપસ્થાનકોને નજરે નિહાળી, સાપની માફક માગી ફર રહી જાય છે; જે કે તેઓ પોતાનો વ્યવહાર ચલાવવા ખાતર છકાયનો આરંભ કરતા હોય છે છતાં હૃદય તો ખળતું હોય છે. મનમાં તે પાપ સાહ્યા કરતું હોય છે કે ક્યારે આવા પાપથી મુક્ત થવાનો સુઅવસર આવી મળે ! એટલે તેઓ સમજે છે કે આ પાપસ્થાનક સેવવું જોઈએ નહીં, તેથી તેઓ પાપબંધથી ગાઠ બંધાતા નથી. દુઃખાતા હૃદયે કરેલા પાપોને સુધારવાનો, ત્યાગ કરવા માટેનો પુણ્ય પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે અને સમર્થ બની પ્રભુતાના પંથે જાય છે. પાપને તથા પાપના સ્થાનકોને વિદ્યા સમાન તથા વિદ્યાના સ્થાનક, જજરુ સંડાસ સરખા માગીએ ત્યારે તેનાથી ફર ખસાય-અને તેઓને દેખીને પણ સુગ આવે; માણસો વિદ્યાને તથા તેના સ્થાનને દેખી ફર ખસે છે, કદાચ વિદ્યામાં

૪૬

જગ પડી બચ તો જલ્દી તે પગને પાણીવડે સાફ કરે છે, તે પ્રમાણે પાપને તથા તેના સ્થાનને ઢેખી પાછા હાકે. અગર માનસિક વૃત્તિઓને સ્વચ્છ કરે તથા વચનની, કાયાની પ્રવૃત્તિઓ જે મલિન બનેલ હોય તેઓને ભાવના દ્વારા-તપ જપ અને જ્ઞાનયોગે સ્વચ્છ કરવા પ્રયત્નશીલ બને છે. તેને જ હિતકર-શ્રેય-સ્કર માને છે. વિષયકષાયરૂપી વિષ્ટામાં જે લેપાયમાન થયા તો તેઓને દૂર કરવા ઘણા ભવો કરવા પડશે, તેની સંખ્યાનો હિસાબ-ગણતરી રહેશે નહીં; માટે પુણ્યાનુબંધી પુણ્યનો બંધ કરવો હોય તો અને ભોક્ષમાં જવાય નહી ત્યાં સુધી અનુકૂલતા-સુખસામગ્રી મેળવી સત્ય સુખી બનવું હોય તો-પાપસ્થાનકોને દૂર કરવા પ્રયત્નશીલ બનો.

અનાદિકાલીન અજ્ઞાનતા હોવાથી કેટલાક માણસો, શારીરિક શક્તિના અભાવે મનમાં પાપસ્થાનકોને સેવવા ખરાબ વિચારો કર્યા કરે છે. અને શક્તિ હોય તો તે શું બાકી રાખે ? પણ મનમાં ખરાબર તેઓએ સમજવું જોઈએ કે પાપોને કરીને-પાપસ્થાનકોને સેવી કયા પ્રાણીઓએ, મનુષ્યોએ, દેવતાઓએ, સ્ત્રીમંત્રોએ કે રાજા મહારાજાએ, સત્યસુખ શાંતિને પ્રાપ્ત કરી ? પાપસ્થાનકો સેવીને જે સુખશાંતિ મળતી હોય તો દુનિયામાં કોઈ પણ પ્રાણી દુઃખી દેખાય નહીં-સર્વે પ્રાણીઓ સુખશાંતિને અનુભવ લેતા હોય, પરંતુ જગતમાં દેખાય છે કે દુઃખી પ્રાણીઓનો પાર નથી-કોઈને શરીરનું દુઃખ, તો કોઈને માન-સિક પીડા તેમ હોય છે જ-સંયોગજન્ય વિચાર કરીએ તો-કોઈને પૈસાના અભાવનું દુઃખ, તો કોઈને સ્ત્રીનું દુઃખ, કોઈને સ્ત્રીનો વિક્રમ થતાં બીજા વાર પરણવાનું દુઃખ, તથા ધન,

૪૭

સંપત્તિ કે સ્ત્રી હોતે પુત્ર-પરિવારનું દુઃખ હોય છે, કોઈને કેવ તરફથી કે સત્તાધારી રાજ્ય મહાસાજ્ય તરફથી દુઃખ હોય છે, એટલે આધિભૌતિક, આધિકૈવિક અને આધ્યાત્મિક દુઃખથી ઘેરાયેલાં નજરે પડે છે, તેના કારણે પાપ-સ્થાનકો છે; માટે તેઓને દુઃખ વેઠીને ત્યાગ અવશ્ય કરવા લાયક છે. ત્યાગ સિવાય સુખશાંતિ મળવી તે અશક્ય છે, માટે સ્વાર્થનો યથાશક્તિ ત્યાગ કરીને પરમાર્થ માટે કટિબદ્ધ બનવું જોઈએ. તમારે પુણ્યનો પ્રભાવ નજરે નિરખવો હોય તો પુણ્યશાલીઓને દેખો, તેઓને પરિચય કરો; પાપબંધમાં ક્યાં સુધી પડ્યા રહેશે? અને દુઃખો ક્યાં સુધી રહ્યા કરશે? અનંતકાલ સુધી તો દુઃખને સહન કરી મનુષ્યભવ તમે પામ્યા છો અને મનુષ્યભવ બહુ દુર્લભ છે, વારે વારે મળવો દુઃશક્ય છે. સાત-આઠ ભવ પુનઃ પુનઃ મળે છે. તે તો પુણ્યના તથા-પ્રકારના પ્રભાવથી જ, પાપસ્થાનકોના સેવનથી નહીં જ; માટે મનુષ્યજન્મ પામીને પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ કરી પુણ્યના પ્રકારોનું સેવન કરો. મનોહર અને અનુકૂલ સાધનસામગ્રી મળશે અને ભવોની ગણતરી થશે; ઘણા કાલ ભટકવું પડશે નહીં.

જેઓને આત્માનો વિકાસ કરવાનો વિચાર હોય છે, વિકાસ કરીને સત્યશાંતિ-અનંતસુખને મેળવવાની ભાવના હોય છે, તેઓ તો યથાશક્તિ પાપસ્થાનકોને નિવારી પુણ્યના પ્રકારોનું સેવન કરીને પુણ્યમાં વધારો કરતો રહે છે અને પુણ્યના આધારે પ્રથમ સંઘયણ મળવાપૂર્વક સન્ચારિત્રના પાલનદ્વારા અર્પણ આત્મવિકાસ સધાય છે અને કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરીને તે અક્ષય અને અન્યાયાધ-અનંત સુખને મેળવે છે;

૪૮

પરંતુ જેઓ દુન્યવી સંયોગોને મેળવીને તેમાં જ મુગ્ધ બને છે અને તેમાં જ સાર-સુખને માની ઊંઘ છે તેઓને આત્મવિકાસ સાધવાનો વિચાર પણ આવતો નથી તો તેને માટે પ્રયાસ કરવાનો ક્યાંથી હોય ? તેઓ અનુકૂલ સાધનો માટે મથે છે પણ મળતાં નથી, અનહદ ચિન્તા કરતા હોવાથી અનુકૂલ સાધનો મેળવવા માટે પણ સદ્ભાવનાઓ આવતી નથી અને દુષ્ટ ભાવનાના યોગે એવું કરી બેસે કે ભવોભવ સાધ્યા કરે અને કોઈ પણ ભવમાં સુખનો અનુભવ ન આવતાં યાતનાઓમાં સહ્યા કરે છે; માટે પાપોને નિવારીને પુણ્યને વધારો; એવું વધારો કે અનુકૂલ સાધન-સામગ્રી મળવાપૂર્વક સમ્યાચરિત્રનું પાલન થાય, આત્મવિકાસપૂર્વક કર્મોની નિર્જરા થાય, કેવલજ્ઞાન પામીને સિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત કરાય અને સિદ્ધિપદ પ્રાપ્ત થયા પછી જન્મ, જરા અને મૃત્યુની વિડંબનાઓ-વિપત્તિઓને આવવાનો અવકાશ મળશે નહીં. આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સંકટો પણ આવશે નહીં. પુણ્યનો ભોગવટો ભોગવતી વેલાએ પાપ ન બંધાય, પાપસ્થાનકો ન સેવાય તેની તકેદારી-સાવધાની જરૂર રાખવી પડશે. કારણ કે પુણ્યના ભોગવટામાં આત્મભાન રહેતું નથી અને રસગૌરવ-શાતાગૌરવમાં દેપાયમાન થતાં પાપના બંધનો અવકાશ મળે છે માટે તેમાં બહુ સાવધાની રાખવાની આવશ્યકતા છે. દુઃખના ભોગવટામાં તો રસગૌરવ કે શાતાગૌરવનો અભાવ હોવાથી ઘણાં પાપો બંધાતા નથી. અને તે વખતે સમ્યજ્ઞાન હોય તો કર્મોની નિર્જરાપૂર્વક આત્મવિકાસ સધાય છે, માટે પુણ્યના ભોગવટાની વેળાયે

૪૯

ચેતવાનું રહે છે જેથી વિકાસ સઘાય તેવું પુણ્ય બાંધવું અને તેવા પ્રકારના વિચાર રાખવા.

અપાર સંસાર-સાગરમાં પરિભ્રમણ કરતાં દશ દષ્ટાંતે દુર્લભ એવો મનુષ્યભવ મહામુશીખતે મલ્યો છે. મહામુશીખતે જેનો પાર પમાય તે અપાર કહેવાય. સરોવર-મહાનદીઓનો પાર પામવામાં સાગરની માફક મુશ્કેલી પડતી નથી. તે તે બે હાથોથી પણ તરતા આવડતું હોય તો તરીને પાર ઉતરી શકાય છે, પણ સાગરમાં સ્ટીમર કે વહાણ વિના તરીને કિનારે આવી શકાય નહીં માટે સાગરને અપાર કહ્યો છે; પણ અપાર એવો સાગર સંસારની આગળ ગાગર જેવો છે એટલે સંસાર, સાગર કરતાં પણ તરવો અત્યંત દુષ્કર છે. અત્યંત દુષ્કર અને મહામુશીખતે તરી શકાય એવા સંસારસાગરને તરીને પાર ઉતરવાનો ઉપાય લેવો પડશે જ. તે સિવાય અત્યંત-દુઃખનો, વિડંબનાનો, તેમજ વિપત્તિઓનો અંત આવશે નહીં અને નિરાબાધ અક્ષય અને અનંત સુખ કદાપિ મળશે નહીં. સાગરને તરવા માટે છિદ્રોવાળું વહાણ હોય તો તે જ વહાણ સાગરમાં ખૂડાડે છે માટે છિદ્રો વિનાનું વહાણ સ્વીકારાય છે કે જેથી સુખપૂર્વક તરી શકાય, અને વિડંબનાઓ આવે નહીં. તે પ્રમાણે સંસારસાગરને તરીને પાર ઉતરવા માટે છિદ્રો વિનાની કાયારૂપ નૌકાની જરૂર પડે એમ છે, નહીતર સંસાર-સાગરમાં ડૂબવાનો અવસર મળી આવે ! તમોએ સંસાર-સાગરને તરવા માટે છિદ્રો વાળી નૌકા લીધેલ હોવાથી કેવી રીતે તરીને પાર ઉતરશો ? માટે છિદ્રોને બંધ કરીને તરો.

૫૦

છિદ્રોને બંધ કરવાની તબક્કામાં તત્કાલ રહેલી છે, તેઓને બંધ કરવા માટે ઉપાય લેા તેા જરૂર બંધ થશે. આ કાયારૂપી નૌકામાં અત્રત, પાંચ ઇન્દ્રિયોનો વિકાર, અને તેનાથી ઉત્પન્ન થતાં કષાય-ક્રોધાદિક છે, તેઓને બંધ કરવા માટે ત્રતાદિક ઉપાયો પણ છે, માટે કાયારૂપી નૌકાના છિદ્રો બંધ કરીને સંસારસાગરને તરો. પછી જન્મ, જરા અને મરણનો ભય, દુઃખ-વિદંબનાઓને આવવાનો અવકાશ મળશે નહીં. છિદ્રોવાળી નૌકામાં ઊંસવાથી અને તેના વિશ્વાસે રહેવાથી અનંત માનવો, સંસારસાગરમાં ડૂબેલા છે અને ડૂબશે માટે તેના વિશ્વાસે રહેતા નહીં પણ બંધ કરવા પ્રયાસ કરો, જેથી જરૂર પાર ઉતરીને સુખી થશે.

મજબૂત નૌકામાં ઊંઠા પછી ખરાબા-ખડકે અને વમળને તપાસીને હંકારજો, તપાસ કર્યા સિવાય નૌકાને હંકારશે તેા તેા તે નૌકાનો ખડકેમાં અથડાઇ-ભાંગી ભૂકો થશે, કષ્ટ કાયારૂપી નૌકાનો ભરોસો નથી. જ્યાં સુધી ખરાબે-ખડકે અથડાય નહીં ત્યાં સુધી આત્મકાર્ય સાધી લેવું એમાં યુદ્ધિમતા અને બહાદુરી છે. ત્રત-નિયમ-બ્રહ્મચર્યાદિને પાલનારાઓ, કાયારૂપી નૌકાને પાપાદિક ખરાબે અથડાવતા નથી, અને જે કાયાને મજબૂત બનાવી છે, તેનો સત્ય લાભ તે લઈ શકે છે. એટલે મહામોઘેરી કાયાદ્વારા આલોકને અને પરલોકને સુધારે છે; તેઓ સારી રીતે સમજે છે કે આ ભવમાં કાયારૂપી નૌકાને ખરાબે ચઢાવીને આત્મસાધન કયું નહીં તેા પરલવ પણ બગડવાનો; માટે આ લોકને અને પરલોકને સુધારવા માટે ખરાબાથી ખસવું.

૫૧

ખાપો કરીને પોષેલી કાયા અને આરંભસમારંભ કરીને લેખી કરેલી સંપત્તિ, સારી બુદ્ધિમાં બગાડો કરીને મેળવનારને મહામુશીબતમાં નાંખે છે. મદ-ક્રોધ-માનાહિના વિકારોને વધારીને ષશુતામાં લાવી મૂકે છે. વ્રતાદિકનું પાલન કરનાર દાન દર્થ શકે નહીં, તોપણ દાનના કરતાં ઘણું પુણ્ય મેળવી શકે છે અને વધારી શકે છે એટલે વ્રતાદિકનું અનન્યભાવથી પાલન કરવું તે સત્ય પુણ્ય અને પૈસો છે. પૈસો તે સત્ય પૈસો નથી, કારણ કે મહાપ્રયાસ કરીને પ્રાપ્ત કરેલ પૈસાથી પણ ચિન્તાઓ, વ્યાધિઓ તેમજ વિડંબનાઓ ટળતી નથી, પણ વધતાં બધાં છે અને જેનાથી ચિન્તાઓ વધતી રહે, વિડંબનાઓ આવે તેવા પૈસાઓ કે સંપત્તિ વિગેરેથી શો લાભ ? ચિન્તા-વિડંબનાદિકને હઠાવવા માટે પૈસાઓ સંપત્તિ વિગેરે મહેનત કરીને મેળવાય છે, પણ ધારણ કરેલ કાર્યો બનતા નથી અને ક્ષિપ્તિઓ ઓછી પણ થતી નથી, માટે દુન્યવી પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા મહાપુણ્યના પ્રભાવે પ્રાપ્ત થએલ કાયાને ખરાબે-અનાચારમાં યોજે નહીં. સદાચાર યાળીને તે દ્વારા આત્માને અનુભવ લેા અને પરમાત્મારૂપ બનેા. પરમાત્મારૂપ બનવાને માટે પણ કાયાની જરૂર રહેવાની; માટે વિષયાસક્તિમાં કાયાને વિડંબો નહીં.

૩૧. જગતના પ્રાણીઓનું સાધ્ય, ભિન્ન પ્રકારનું હોય છે. અને કર્મજન્ય રાગ-દ્વેષ, મોહ મમતા, અનાદિકાલની હોવાથી ભિન્ન ભિન્ન સાધ્ય માની તેને મેળવવા માટે નિરન્તર પ્રયત્ન-શીલ હોય છે, કેટલાકને મનોહર ઈષ્ટ લોજનાદિકનું સાધ્ય હોય છે, કેટલાકને તો સુમંધીદાર વસ્તુઓનું, રૂપાળા બનવાનું

૫૨

કે મોજમજામાં આનંદ માનવાનું કે ધનવૈભવ-સત્તા-સાદ્ગુણી વિગેરેને પ્રાપ્ત કરવાનું સાધ્ય હોય છે. તે સાધ્ય મનગમતું મળે તેમાં જ આનંદ માને છે પરંતુ જ્યારે તેઓનાં વિયોગ થતાં અનિષ્ટ વસ્તુ આવીને મળે ત્યારે વલોપાત કરવામાં બાકી રાખતા નથી; તે તેમની અજ્ઞાનતા-મમતા અને આસક્તિને સૂચવે છે, કારણ કે સાધ્ય, ક્ષણભંશુર અને વિનાશી માન્યું છે કેમકે ક્ષણભંશુર વસ્તુઓનો વિયોગ સર્જાએલ હોવાથી ખસી જતાં વિલંબ થતો નથી. ભલે તે સાધ્ય વસ્તુને શાશ્વતી સંપ્રદે ! પણ તેથી તેઓનો જે સ્વભાવ છે તે જતો નથી અને નિત્યતા તેમાં આવતી નથી, અનિત્ય વસ્તુની નિત્યતા માનવી અને નિત્યને અનિત્યતા માનવી તેજ મિથ્યાત્વ કહેવાય છે. એમાં ગમે તેવી સુખની અભિલાષાને ધારણ કરીને તનતોડ મહેનત કરવામાં આવે તો પણ સત્ય સુખ મળે ક્યાંથી ? મૂલમાં ભૂલ હોય તો સરવાળે ભૂલ આવે જ, માટે આવા સાધ્યને સુખનું સાધન માનતા નહી, પણ ચિન્તા-ઉદ્વેગ, રાગ, દ્વેષ, મોહ, મમતાને વધારનાર છે; આમ સમજી હેમ-ત્યાગવા લાયક માનો. સાચું ધ્યેય-સાધ્ય તો ચિન્તા-આધિ અને ઉપાધિને ટાળી સત્ય શાંતિ આપનાર અને અનંત-અવ્યાબાધ સુખને આપનાર, જે કોઈ હોય તો આત્માનું સાધ્ય છે એટલે સદાચારના પાલન દ્વારા થએલ આત્મિક ગુણોનો વિકાસ છે. આત્માના ગુણોનો વિકાસ થતાં દુન્યવી મેળવેલી વસ્તુઓનો વિયોગ થતાં પણ વલોપાત-વિલાપ થશે નહી અને સમત્વ ભાવમાં રહેવાથી તેમજ પ્રાપ્ત કરેલી તે દુન્યવી વસ્તુઓ પણ સહકારને આપશે, કરેલી મહેનત ફાગટ જશે નહી. દુન્યવી પદાર્થોના ધ્યેયમાં

૫૩

તેમજ સાધ્યમાં ચંચલતા-ઉદ્વેગતા-ઉન્માદ તેમજ હર્ષ શોકના વિકારો રહેલા છે; ત્યારે આત્મિક ગુણોના વિકાસના સાધ્યમાં આનંદના ઝરાઓ છે કે જેઓના આધારે ત્રિવિધ તાપ, સંતાપ ઉત્પન્ન થતો નથી પણ શાંતિ રહે છે.

પત્ની-પુત્ર-પરિવારાદિકનો સંયોગ અનિત્ય હોવાથી વિશ્વાસપાત્ર નથી. કારણ કે તે સંયોગ, સ્વરૂપસંબંધે નથી. સ્વરૂપસંબંધે તો આત્માના વિકાસ પામેલ ગુણો છે; આ વિશ્વાસપાત્ર અને વિશ્વાસ કરવા લાયક છે. સંપૂર્ણ વિકાસ પામેલ આત્માના ગુણો કદાચિ અવરાતા નથી, જે અવરાય છે તે સંયોગસંબંધે મળેલા ગુણો. સંયોગસંબંધે મળેલા ગુણોની સાર્થકતા, સફલતા, સ્વરૂપસંબંધે થએલ આત્માના ગુણોના વિકાસમાં છે, જ્યાં સુધી આત્મગુણોનો વિકાસ થાય નહીં ત્યાં સુધી સંયોગસંબંધે ગ્રાહ કરેલા ઉદારતા, પાપભીરતાદિક ગુણોને મૂકવા જેવા નથી, પણ તેઓનું રક્ષણ કરીને આત્મવિકાસ સાધવો કે જેથી કર્મોદયજન્ય હર્ષ, શોક, ચિન્તા, વ્યાધિઓ વિગેરે બહુ સતાવે નહીં. આપણને જે હર્ષશોકાદિ થાય છે તેનું કારણ આત્મિક ગુણોના વિકાસનો અભાવજ છે. જ્યાં હર્ષશોકાદિ છે ત્યાં કર્મોના બંધ છે અને જ્યાં સમત્વ છે, આત્મવિકાસ છે ત્યાં કર્મોની નિર્જરા છે. આપણને મન-ગમતા મનોહર સંયોગો મળતાં હર્ષના આવેગમાં ઘેરાઈએ છીએ અને અનિષ્ટ સંયોગો મળતાં શોક-ઉદ્વેગાદિકને ધારણ કરીએ છીએ, તે બધા કર્મોના ઉદયનો પ્રભાવ છે. આત્મિક ગુણોનો પ્રભાવ તો અચિન્ત્ય અને અગોચર છે-હજારો જિહ્વાથી કહી શકાય નહીં એવો અનંત શાંતિ આપનાર છે. આવો પ્રભાવ

૫૪

આપણને કોઈ પણ ભવમાં સળેલ નહીં હોવાથી અપૂર્વ કહેવાય છે. તમે જે સંયોગોને અપૂર્વ અને સુખજનક માને છે, તે તો અનંતવાર દેવલોકાદિકમાં પણ સળેલ છે અને મૂકેલ છે તેથી અપૂર્વ કહેવાય નહીં; પણ તે પ્રકારનું મનવંચ તમારું છે. તે એક જાતની બ્રમણ છે. બ્રમિત બનેલ જીવાત્માઓ, પૂર્વ ભવમાં સારા અગર ખરાબ સંયોગો ને વિયોગો અનંતીવાર પણ મહ્યાં હોય તેઓને અપૂર્વ માની જોસે છે, તેથી આત્માના અપૂર્વ પ્રભાવને જાણી શકતો નથી તેમજ આદરપૂર્વક મેળવી શકતો નથી; માટે આત્મરૂપ અપૂર્વ વસ્તુને જાણો-જાણીને આદરપૂર્વક (સંકટને સહન કરીને પણ) મેળવો. તેથી સાંસારિક સુખની તૃષ્ણા તમોને સતાવશે નહીં અને સ્વયં મેવ શાંત થશે. કહો, તમે જે સંયોગોમાંથી કયા સંબંધની ચાહના રાખો છો ? સંયોગસંબંધની કે સ્વરૂપસંબંધથી આવિર્ભાવ પામેલા આત્માના ગુણોની ?

વ્યવહારમાં કહેવાય છે કે ઘર આંગણે આવેલા મહેમાનો એક જ દિવસ રહીને સ્વસ્થાને ચાલ્યા જાય છે અને પોતાના જે હોય છે તે જતા નથી. કદાચ જાય તો પાછા આવે છે તે પ્રમાણે સંયોગસંબંધો છે; અને પાસે ને પાસે રહેનાર સ્વરૂપસંબંધ છે; કોઈ પણ કાળે આ સ્વરૂપસંબંધે રહેલા જીવોને આવિર્ભાવ કર્યા સિવાય અવિકારી સુખ મળવાનું નથી જ અને તમે અવિકારી સુખની અભિલાષા રાખો છો તે સંયોગસંબંધે કદાપિ મળનાર નથી. ક્ષણમાં ખસી જનાર, સત્ય-અવિકારી સુખ આપે કયાંથી ? માટે જે જે સંયોગો ઉપસ્થિત થયા હોય તેમાં મૂંઝવણમાં પડો નહીં. મૂંઝવણમાં

૫૫

પડવાથી અવિકારી સુખનો ભાગ સમજતો નથી. સમજ્યા સિવાય મેળવવા માટે તમન્ના જાગતી નથી. તમન્ના સિવાય સત્ય માર્ગે ગમન કરાતું નથી. અને સંયોગો જે વિયોગવાળા છે તેમાંજ લાગણી રહે છે; માટે સ્વરૂપસંબંધે મળતા આત્મિક ગુણોના ઉપાયને સમજી તેનો સંપૂર્ણ ભાવથી આકર કરો. પછી કોઈ પ્રકારની અભિલાષા રહેશે નહીં. આ ગુણો માટે બહાર દેશ દેશાન્તર ભટકવાનું નથી અને ભટકો તો પણ આ ગુણો મળવા અશક્ય જ છે; આ વસ્તુ વેચાતી મળતી નથી. તેમજ લાગવગ, લાંચ રૂશવતથી કે કોઈને ભીતિ પમાડવાથી કે કોઈને દબાવવાથી કે કોઈનું લૂંટી લેવાથી મળી શકે એમ નથી. એ તો તદ્દન સમીપમાં જ રહેલ હોવાથી અન્તરમાં જ નિહાળો તો જ મળી શકે એમ છે; અન્તરમાં નિહાળીને જેટલા દુન્યવી વિચારો છે, સંકલ્પવિકલ્પો છે. તેટલાઓનો ત્યાગ કરવાથી જ મળી શકે એમ છે. બાહ્ય દૃષ્ટિથી વિકાસ સધાતો હોય તો કોઈ પણ માનવ કદાપિ દુઃખી માલૂમ પડે નહીં અને દુઃખી હોય નહીં; માટે સત્યસુખી થવામાં આત્માના ગુણોના વિકાસની આવશ્યકતા રહેલી છે જ.

સત્યસુખને મેળવવા માટે કેટલાક નાચે છે, કેટલાક કૂદકા મારે છે. કેટલાક ચુદો કરીને અન્ય જનોનું પડાવી લેવા પ્રયત્નો કર્યા કરે છે. કેટલાક તો અહંકાર-મમકારના વિકારોને વધારવા તેમજ વિષયોના સુખને મેળવવા અથાગ પ્રયાસો કરી સ્કેલ હોય છે. તેઓ એમ માની બેઠેલ હોય કે આમાંથી જ સત્યસુખ જરૂર મળશે. આ પ્રમાણે અજ્ઞાનતાથી ભ્રમિત બનેલ

૫૬

મન આકાશ પાતાલમાં ભમે છે પણ તેમાં હોય તો મળેને !
 છે નહીં તો મળે ક્યાંથી ?

સિદ્ધભગવાનેને કર્મો ન હોવાથી, શરીરો પાંચમાંથી એકેય હોય નહીં, તેઓ સંપૂર્ણ ચેતનમય આનંદધન-સ્વરૂપ હોય છે; તેમજ પાંચેય શરીરોમાંથી એકેય શરીર નહીં હોવાથી જન્મ, જરા અને મૃત્યુની યાતનાઓ, વિડંબનાઓ તેમજ વિપત્તિઓ પણ ક્યાંથી હોય ? જન્માદિકની સાથે અનાદિકાલીન વળગેલ, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના દુઃખો પણ હોય નહીં; અને અનંત સુખમાં સર્વથા-સર્વદા અને સર્વત્ર ઝીલતા હોય છે; આવા સુખની આહના કરનારે પ્રથમ કર્મોને આવવાનાં દ્વારો બંધ કરવા સારી રીતે પ્રયાસ કરવો જોઈએ અને કર્મોના દ્વારોનાં બારણા બંધ કર્યા પછી સત્તામાં રહેલા કર્મોને દૂર કરવા આત્મબલને ફેરવવું જોઈએ. અને કર્મોના ઉદ્દયને વિકૂલ કરવા માટે સમત્વને ધારણ કરવું તે સાચો ઉપાય છે. જડ વસ્તુઓમાં ચેતના હોતી નથી એટલે નિર્જીવ તે હોય છે; જડચેતનમય આપણે છીએ. જ્યાં સુધી આત્મા સાથે જડ કર્મોનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી નિર્લેખ સત્યસુખ કદાપિ મળતું નથી. મળેલ નથી અને મળશે પણ નહીં જ; માટે સુખ મેળવવા ક્યાં દોડધામ કરશો ? વિષય કષાયોને સેવી કર્મોના દૃઢ બંધને કેમ બંધાઓ છો ? અપરાધો કરીને પાપસ્થાનકોને સેવી ચાર ગતિમાં ચોશરી લાખ યોનિઓમાં જન્મ-જરા-મરણના અનંત દુઃખોને કેમ પુનઃ પુનઃ સહો છો ? ત્યાં સત્ય સુખનો લેશ પણ નથી, ત્યાં દુઃખના ડુંગરો રહેલા છે. વ્યાધિની ખાઈઓ ભરપૂર ભરેલી છે અને ચિન્તાના સાગરો ઉછાળા મારી રહેલ છે તેવા સ્થલોએ

૫૭

ગમન ન કરતાં તમો તમારા પોતાના આત્માના શુભો તરફ નજર કરીને તેઓની સમીપમાં આવો, આવવામાં આગસ કરશે નહીં. તો, જરૂર તમારી સર્વ અભિલાષા પૂર્ણ થશે. અન્યત્ર પરિભ્રમણ કરવાની આકાંક્ષા અનુકંમે મૂળથી નાશ પામશે અને આધિ-વ્યાધિ વિગેરેના કષ્ટો રહેશે નહીં. એટલે કર્મોના બંધનોના ઉદ્ધયને દૂર કરવા પ્રયાસ કરવાની ખાસ અગત્યતા છે, કર્મોના બંધનોને દૂર કરવા અને તેઓના ઉદ્ધય વિક્ષેપ કરવા ખીજે સ્થલે જવું પડે એમ નથી. એ તો સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રની આરાધનાના યોગે આપોઆપ દૂર ભાગશે અને વિક્ષેપ થશે.

બંધ, ઉદ્ધય અને સત્તામાં રહેલા કર્મોના બલને દૂર કરવાની તાકાત, તમારા આત્મામાં ભરપૂર છે. ક્રૂત અન્તર નજર કરીને નેહથી નિહાળો, આદર કરો તેની જરૂર છે. તે તમારી સમીપમાં છે, તેથી અવશ્ય આવશે. તમો અન્યત્ર પરિભ્રમણ કરતા હોવાથી તેના સુખની યાદી કરતા નથી. તે તરફ નજર અને આદર કરતા નથી તો તમારી પાસે ક્યાંથી આવે ? ખડુ દુખાર્થ ગચ્છેલ વસ્તુઓ, આપણી સમીપમાં આવી શકતી નથી પણ જ્યારે દુખાણુ ઓછું થાય કે મૂલમાંથી ખસી જાય છે, ત્યારે આપણને સ્વયમેવ આવીને ભેટે છે, કહો ? અત્યાર સુધી કંઈ વસ્તુઓ તરફ નજર કરી નેહને રાખ્યો ? તે વસ્તુઓ મેળવવાની લગની લગાડી. ચિન્તાઓ કરી અને પ્રયત્નો કર્યા ? દુન્યવી વિયોગી અને વિકારી વસ્તુઓમાં લગની લગાડવાપૂર્વક જીવનપર્થત પ્રયાસો કર્યાં ! ઊંઘડી પણ આત્માની તાકાત તરફ નેહથી નજર કરી નથી, તો પછી તમોને તાકાત ક્યાંથી આવી મલે અને સત્ય સુખ ક્યાંથી આપે ? જન્મ ધારણ કરીને તેમજ

૫૮

હુનિયાદારીમાં ઠાઠા બની તમેએ તમારી ફરજ, જે હતી તેને વિચારી છે અને બીજે બાધોડીઆ માર્યા છે; આજીજી કરીને સેવ્યો પ્રાર્થનાઓ કરી છે, તે તે હમે દેનારી થઈ તો ષ્ણ અલ્પિ ચેતતા નથી અને આજસુ બનીને બૂમો પાડ્યા કરો છે. આમ આજસુ બની બૂમો પાડવાથી કબાઈ રહેલી તાકાત શું આવી મળતી હશે ? મળવી અશક્ય જ છે; માંટ આત્માના ગુણોમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા ધારણ કરી સદ્ગુરુ પાસેથી સમ્યગ્ જ્ઞાન મેળવી ચારિત્રને ખાંડાના ધારની માફક પાલી, તે કર્મેનિ દૂર કરો. અનંત કેવળજ્ઞાનીઓ, ગણધર ભગવંતો, વૈરાગી-સંવેગી એવા સાચા મુનિરાજે, આત્માના ગુણોની શ્રદ્ધા, જ્ઞાન અને સચ્ચારિત્રનું પાલન કરીને અનંત તાકાત વધારવાપૂર્વક અનંત અવ્યાબાધ સુખને પ્રાપ્ત કરીને અનંતો કાલ આનંદમાં ઝીંટ્યા કરે છે. તમારે જો જન્મ-જરા-મરણ તથા આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિની વિડંબનાઓનો ત્યાગ કરીને સત્ય સુખને પ્રાપ્ત કરવું હોય તો કેવળજ્ઞાની-તીર્થંકર મહારાજના ફરમાન મુજબ સન્માર્ગે વળા અને અનંત સુખ મેળવો.

૩૨. જ્યારે સંસારના સ્વરૂપનો ખરોખર ખ્યાલ આવે છે, ત્યારે તેમાં આસક્તિ, રાગભાવ ઓછો થાય છે અને અનુક્રમે આત્માના ગુણોમાં સ્થિરતા થતાં મૂલમંથી સજનો અભાવ થાય છે. એટલે સંસારના સ્વરૂપનો ખરોખર ખ્યાલ થવાથી તેમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ રાગનો અભાવ અને આત્મિક ગુણોમાં સ્થિરતા, મોક્ષના સુખને મેળવી આપે છે અને તે સુખ અવિકારી હોવાથી ક્ષણવિનાશી હોતું નથી જ. જ્યારે સાંસારિક સુખમાં હુઃખનો ખ્યાલ હોતો નથી ત્યારે જ

૫૯

તેમાં સચલા-આસક્તિભાવ થાય છે એટલે વિષયના સુખ મનુષ્યને વહાલાં લાગે છે અને વહાલાં લાગવાથી જ તેના સુખોને મેળવવા માટે, રક્ષણ કરવા માટે, વિવિધ પ્રકારના પ્રયત્નો મનુષ્યે જીવનપર્યંત કર્યા કરે છે છતાં સત્ય સુખનો લેશ પણ મળતો નથી. તેથી જ વિકારી વૈષયિક સુખમાં મુગ્ધ બનતાં અનેક પ્રકારની વિડંબનાઓ લોગવવી પડે છે. આ આવી પડેલી વિડંબનાઓને હઠાવવા માટે યાજ્ઞ તેવા જ સાધનોની આહવા કરીને અધિકાધિક વિપત્તિઓના ઘેરામાં સપડાઈ મનુષ્યે દુઃખી દુઃખી થાય છે. એટલે અસંતોષમાં જ આસુખ્ય પૂર્ણ થતાં પરલોક બચ છે; ત્યાં પણ તેવાં વૈષયિક સુખ મેળવવા, સંરક્ષણ કરવા જીવનપર્યંત મહામહેનત કર્યા કરે છે. ભવની પરંપરામાં પણ યાતનાનો-વિડંબનાનો અંત આવતો નથી. આવે પણ ક્યાંથી? ખરજને દૂર કરવા કેઈ મુગ્ધ માનવી કૌવચના કાતરાની સાથે શરીર ઘસે તો તે ખરજ મટવાની કે વધવાની? વધે તેમાં શી નવાઈ? કારણ કૌવચને સ્વભાવ જ ખરજને વધારવાનો છે. તે તો ખરજને વધાર્યા જ કરે તેની માફક વૈષયિક સુખનો સ્વભાવ પણ તેના જેવો છે. જેમ જેમ તેનું સેવન થાય તેમ તેમ વિષય વાસનાઓ વધતી રહે છે પણ ઝોછી થતી નથી. ઝોછી ક્યારે થાય કે જ્યારે શારીરિક ખલ રહે નહીં. અગર તેના સાધનો ખરાબ ન હોય ત્યારે; નહીંતર ભવોભવ તે સુખને પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રાણીઓ પ્રયાસ કરવામાં ખાકી રાખતા નથી અને વિડંબનાઓને-વિપત્તિઓને સહન કરતાં આસુખ્યને પૂરું કરે છે; માટે સંસાર-ચક્રને જરૂર બાણ્યવાની તકેદારી રાખવાની આવશ્યકતા છે.

૬૦

આ સિવાય રાગનો અભાવ થવો તે અશક્ય છે. રાગમાંથી જ, સમગ્ર સંસાર ઉત્પન્ન થાય છે, અને રાગના અભાવમાં જ વીતરાગ બનીને મોક્ષપદ મેળવાય છે, માટે નિરંતર સંસારના વૈષયિક સુખના સ્વરૂપને જાણો અને આત્માના સ્વરૂપને જાણો. વૈષયિકસુખોમાં આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ ભરપૂર ભરેલી છે, ત્યારે આત્મિક ગુણોની રમણતામાં તથા ધર્મ-ધ્યાનમાં આનંદના ઝરાઓમાં ઝીલવાનું હોય છે. આવા સુખમાં ઝીલવાનું કેને ગમે નહીં ? ફરેક પ્રાણીઓને પસંદ તો છે જ કારણ કે સત્તામાં રહેલ આત્માના ગુણોમાં અનંત સુખ છે. અનંત આનંદની ઊર્મિઓ ઉછળ્યા કરે છે તેથી જ ક્ષણભંગુર, વિકારી ને વળી પરિણામે અત્યંત પરિતાપી એવાં સુખમાં પ્રાણીઓને સંતોષ થતો નથી—એટલે ભવોભવ સુખની અંખના રદ્યા કરે છે; પરંતુ તેવા સુખની અંખના વિકારી-વૈષયિક સુખોથી ક્યાંથી પૂર્ણ થાય ? કદાપિ થાય જ નહીં. વૈષયિકસુખની અંખના અને મેળવેલી તેની સાધનસામગ્રી કદાપિ સત્યસુખને આપી શકતી નથી જ અને આપશે પણ નહીં, માટે તેનો રાગ ઓછો કરો તથા બલ ફેરવીને તેને મૂલમાંથી દૂર કરો.

વિષયસુખની અંખનામાંથી જ માનસિક વૃત્તિઓની અત્યંત અચલતા વધતી રહે છે, જેમ જેમ માનસિક વૃત્તિઓ અચલતાના વેગમાં વધતી રહે છે તેમ ચિન્તાઓ, વ્યાધિઓ અને ઉપાધિઓની વિડંબનાઓને આવવાનો અવકાશ ખરોખર મળે છે. આ ત્રિવિધ સંતાપોને શાંત કરનાર જે કોઈ હોય તો સમ્યક્જ્ઞાનપૂર્વકની વિચારણા અને વિવેકની જાગૃતિ છે કે જેના યોગે માનસિક વૃત્તિઓનો વેગ અને વિકાર અદ્ય થતો રહે

૬૧

અને સ્થિરતા આવીને વસે; મનુષ્યોને માટે સ્થિરતાનો સત્યો-
પાથ આ પ્રમાણે છે. બીજા ઉપાયો બધે તમે માનો પરંતુ તે
ઉપાયો ચિન્તાઓ વધારનાર-વ્યાધિ-ઉપાધિઓને વધારનાર છે-
માટે ખરેખર વિચારણા અને વિવેક કરીને, મનને સ્થિર કરીને,
આત્મિક ગુણોમાં સ્થિર થઈને, સત્યસુખને મેળવો, હુઃખનું
નામનિશાન પણ રહેશે નહીં.

એક માણસ પ્રથમ સામાન્ય સ્થિતિમાન હતો, ત્યારે તેને
સંસારના સ્વરૂપનો તથા તેના સંયોગોનો વિયોગોનો કાંઈક
ખ્યાલ રહેતો, તેથી ભવભીરુ અને પાપભીરુ બનીને આરંભ-
સમારંભના કામો ઓછા કરતો અને કરવા પડે તો પાપભીરુ
બનીને બળતા હૃદયે કરતો તેથી તેને સાંસારિક સુખનો ઘણો
વલોપાત હતો નહીં. સમયે સમયે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવામાં
તેમજ શક્ય પરોપકારના કાર્યો કરવામાં પ્રમાદી બનતો નહીં
અને આનંદમાં રહેતો, પરંતુ વ્યાપાર કરતાં એવો દાવ-લાજ
મળી આવ્યો કે પુણ્યોદયથી આ ભાઈ શ્રીમંત લક્ષાધિપતિ
બન્યા. પૈસા પૈસાઓને વધારે છે અને અધિક મેળવવાની
અભિલાષા થાય છે. અત્યારે તો શ્રીમંત શેઠે વ્યાપાર વધાર્યો.
તેના યોગે કરોડપતિ બન્યા. હવે વધી રહેલા નાણાને ક્યાં
નાંખવા એ ચિન્તા થવા લાગી. તેમજ ધાડપાડુઓની ભીતિના
જલુકારાઓ થવા લાગ્યા. શેઠે એક મ્હોટું કારખાનું તૈયાર કર્યું.
મીઠા બિલી કરીને લાખો રૂપીયા તેમાં નાખ્યા. ચાલીઓ તથા
માળાઓ તે ધનથી બંધાવ્યા. તેમજ જૂનું ઘર મૂલમાંથી નષ્ટ
કરીને નવીન પાંચ માળવાળો આલેશાન મકાન-બંગલો બંધાવ્યો.
અત્યારે શેઠ પ્રથમની સ્થિતિને બૂલી ગયા છે. રાત-દિવસ કાર-

૬૨

જાનાની, મીલની ચાલીએની અને માંગાએની ચિન્તામાં પડ્યા છે, પ્રથમ અવસ્થાને આનંદ તેજ કયાં ખસી ગયો ? તેની ખબર પહોંતી નથી. અને આ ઉપક્રમોના તેમજ સ્થાવર, જંગમ મિલકતના કેદમાં સુખ માની રહ્યા છે. હવે આજરુ-પ્રતિષ્ઠા-લાજવગ કેમ વધે તેની ચિન્તામાં યાછા પડ્યા. શેઠને ઉપાય સૂઝ્યો તેથી એક આત્મજ્ઞાની મુનિવરને ખેલતાનજ નવીન ખંધા-વેલ બંગલામાં પહારવા આગ્રહભરી વિનંતિ કરી તેમજ અન્ય શેઠ શાહુકારને, સગાંવહાલાંઓને આવવા માટે આમંત્રણ આપ્યું. શેઠ-શાહુકારો, સગાંવહાલાં બંગલાને દેખી બહુ તારીફ-પ્રશંસા કરવા લાગ્યા તેથી આ શ્રીમંત શેઠ તો કુલાઈ પુલાઈને કાળકેા થયા. મુનિવરે આ બંગલાને દેખી છુશી તેજ મયા પણ્ય શેઠની પ્રશંસા કરતા નહી હોવાથી મુનિવરને કહ્યું કે- ગુરુમહારાજ આ બંગલો કેવો બન્યો છે ? અમોએ દશ લાખ રૂપૈયા ખર્ચાને આ તૈયાર કર્યો છે, ખારી-ખારણ-ઝંખા વિગેરેથી સજ્જ કર્યો છે; ઇત્યાદિક કહે છે-પણ તમે મારી પ્રશંસા કેમ કરતા નથી ? શરમને લઈને ઓલી શકતું નથી ? ગુરુમહારાજ શેઠની અભિલાષાને-વિચારને બાણી ગયા. અને કહ્યું કે-તેં રૂપૈયાને વ્યય કરીને કારખાના-બંગલો વિગેરે બંધાવ્યા પણ તારા માટે તેં શું ક્યું ? તારા માટે તો ત્રણ ચાર હાથની જગ્યા ને ? તે પણ જોખમથી ભરેલી અને આસુખ્ય પૂર્ણ થતાં ખાલી કરવાની અને તે જગ્યાનો તેમજ તેં વસા-વેલ વસ્તુઓનો ખીજાએ ઉપયોગ કરવાના. તને પૂછું કે પ્રથમ અવસ્થામાં જે સ્થિરતા હતી, સંતોષ-સુખશાંતિ હતી અને જે ધાર્મિક કાર્યો-પરાપકારાદિક કાર્યો થતાં હતાં તે થાય છે

૬૩

કે ? શેઠે કહ્યું કે-પ્રથમની અવસ્થામાં બેવી શાંતિ-સતોષાદિક હતા તે તો હાલમાં નથી. મેં જાણ્યું કે ધનાદિકને વધારવાથી અધિક સુખશાંતિ રહેશે, તેથી વ્યાપારાદિ કરીને ધનાદિકને વધાર્યાં. ચિન્તાઓથી માનસિક વૃત્તિ શાંત થતી નથી. ઘડીકમાં ધનાદિકની, પુત્ર પરિવારાદિકની, કારખાના મીલ વિગેરેની ચિન્તાઓમાં સદાય, મન ઉદ્વિગ્ન રહે છે. ગુરુએ કહ્યું કે-ભલા ! તારા સુખ માટે હવે કાંઈક કરવું જોઈએ. આશુખ્ય પૂર્ણ થયા પછી એક ઘડી પણ તને તારા અંગલામાં રહેવા દેશે નહીં. સ્મશાન ભૂમિકામાં લાકડાની ચિતામાં તારા શરીરને મૂકશે; ઉપર લાકડાં અને નીચે પણ લાકડાં ખડકી બાળી ખાખ કરશે. સગાવહાલા પૈકી તારો જ પુત્ર તને બાળવા માટે પ્રથમ અગ્નિ મૂકશે; માટે આ સઘળી માયાનો મોહ મૂકીને આત્મસાધન સાધી લે. શેઠ સમજાવ્યુંના ઘરમાં આવ્યા, સંયોગોના-સગાવહાલાઓના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયું અને કહેવા લાગ્યા કે-બાજી બગડી. હવે સુધારવી તમારા હાથની વાત છે. ગુરુદેવે કહ્યું કે-સંયમની આરાધના સિવાય ચિન્તાઓનો વ્યાધિ અને ઉપાધિઓનો અંત નથી, માટે મમતાનો પરિહાર કરીને સંયમનો આહર કરો. શેઠે તે પ્રમાણે વર્તન કર્યું અને સુખશાંતિને શક્તિ પ્રમાણે મેળવી. આ પ્રમાણે સદાય તમારે સંસારના સ્વરૂપની વિચારણા કરવી તે ઉચિત છે.

૩૩. વસ્તુઓને મેળવવા માટે પ્રયાસ કરવો, તેની ચિન્તા કરવી તેના કરતાં ત્યાગ અધિક બખવાન અને સુખદાયક છે. વસ્તુઓ વિના ત્યાગ કેવી રીતે કરીશું ? ક્યારે ચિન્તા કે કલ્પના પણ કરવાની નથી, કારણ કે ત્યાગના

૬૪

એ પ્રકારે છે: એક બાહ્ય દેખીતી વસ્તુઓનો ત્યાગ અને ખીન્ને વિષય કષાયનો ત્યાગ અથવા તેનાથી ઉત્પન્ન થતાં વિકારોનો ત્યાગ. આ પશુ ત્યાગ જ છે અને બાહ્ય વસ્તુઓ કરતાં પશુ વિષયકષાયના વિકારોનો તથા તેની આસક્તિનો ત્યાગ આત્માની શક્તિને વધારે બહુવતી બનાવે છે અને બાહ્ય ત્યાગ કરતાં આંતરિક એટલે વિષય કષાયનો ત્યાગ મોક્ષના અનંત સુખને આપે છે. આવા ત્યાગ સિવાય બાહ્ય ત્યાગ, મમતા, અહંકાર, આસક્તિને દૂર કરવામાં સમર્થ બનતો નથી; અહંકારથી-હરિદ્રાઈથી તેમજ જગતમાં પ્રસિદ્ધ થવા માટે બાહ્યનો ત્યાગ થાય છે પણ આંતર-અહંકારાદિકનો ત્યાગ બની શકતો નથી. બાહ્યનો ત્યાગ, જે સમ્યગ્જ્ઞાન, વિચાર અને વિવેક ન હોય તે તે દુન્યવી આ લોકની અને પરલોકની સુખની અભિલાષાઓમાં ચાલ્યો જાય છે; એટલે મમતા આસક્તિ વિગેરે અલ્પ થતાં નથી. ત્યાગથી દુન્યવી પદાર્થો મળે તો પશુ જ્યાં સુધી વિષય-કષાયનો ત્યાગ નથી ત્યાં સુધી સત્યસુખનો લેશ પણ મળી શકતો નથી. સાપ બહારની કાંચળીનો ત્યાગ કરીને નિર્વિષ બનતો નથી, અંતરની વિષની કાચળી જ્યારે દૂર થાય ત્યારે જ નિર્વિષ બને છે. તે પ્રમાણે આંતરિક વિષય કષાયના જે વિકારો વિષ કરતાં પશુ અત્યંત દુઃખદાયી છે, તેનો જ્યારે ત્યાગ થાય ત્યારે સત્ય સુખ, શાંતિ, સાચો અનુભવ આવે અને આત્મા નિર્વિકારી બની અવિનાશી બને; એટલે માત્ર બહારનો ત્યાગ દૂર કરવા જેવો નથી. પણ તેની સાથે સાથે આંતરિક વિકારોનો ત્યાગ કરવાની આવશ્યકતા છે. બાહ્ય વસ્તુઓનો અભાવ હોય, તેથી ત્યાગ કરી શકતા ન હોય તેથી ચિન્તાતુર

૬૫

બનવું જોઈએ નહીં. આન્તરિક ત્યાગ કરવો તે તમારા કબજાની વાત છે, અને તેનો ત્યાગ કરવાની લભાસમાં તાકાત પણુ છે.

બાહ્ય વસ્તુનો ત્યાગ તે બરાબર ત્યાગ કહી શકાય નહીં; પણુ મમતા, માયા, અહંકાર વિગેરેના ત્યાગની સાથે દાનાદિક કરવું તે સત્ય ત્યાગ કહેવાય. મમતાના ત્યાગ સિવાય આબરૂ ખાતર કે હરિક્ષીથી આપેલું દાન, પાછળ પસ્તાવો કરાવે છે, તેથી જોઈએ તેવો લાભ મળવો હુલ્લભ છે, સંસારની ચારે ગતિની રખડપટ્ટીને બંધ કરાવનાર અને સત્ય અવ્યાબાધ સુખને આપનાર જો કોઈ હોય તો દ્રવ્ય અને ભાવથી એટલે બાહ્યથી અને અન્તરથી કરેલો ત્યાગ છે. કેટલાક મણુસો ચેતનાનો સ્વાર્થ સાધવા ખાતર તેમજ ધનાદિકને અધિક જીવવા ખાતર દાન કરે છે, પણુ તે દાન-ત્યાગ કહી શકાય નહીં. જ્યેમ તો પણુ પંખીઓ પાસેથી ઇંછ લાભ લેવા તેઓનું યોષણ કરવામાં આવે છે, તેઓને ઘોરાકી પાણી મકાન વિગેરે દે છે, પણુ તેમાં તેઓની ભાવના કેવી હોય છે તે તમે બણો છો ? તેઓને કાંઈક દુન્યવી લાભ દૂધ-ઘી વિગેરે મળતાં હોવાથી યોષણ કરવા તૈયાર બને છે તથા જેઓ બેકાને તથા બકરાઓને બાર માસ સુધી યોષે છે, સારી રીતે ઘોરાકી, પાણી વિગેરે દે છે, તે દાન ત્યાગ કહી શકાય નહીં; કારણ કે તેજ યોષણ કરનાર મુસ્લીમો બકરી ઇંદને દિવસે ધર્મના બહાને તેઓને મારી નાંખે છે, અને પાછા કહે છે કે-હરામ કરતા નથી પણુ હલાલ કરીએ છીએ. તેમની હલાલીનો વિચાર કરવો જોઈએ. દુન્યવી ત્યાગના અનેક અને વિવિધ કારણો

૬૬

અને ભેદો રહેલા છે, પણ વિષય કષાયના ત્યાગના વિવિધ કારણો નથી. મમતાનો ત્યાગ થાય એટલે તેની સાથે પાછળના વિકારો અને વિચારો આપોઆપ દૂર ભાગતા જાય છે. ઉત્તમ મહાશયો તો દુન્યવી સ્વાર્થ સાધવા દાનાદિક કરવાની ભાવનાવાળા હોતા નથી. પણ મમતા, વિષય, કષાયને દૂર કરવા માટે જ ત્યાગાદિક કરવાની ભાવનાવાળા હોય છે. મધ્યમ પુરુષો, સ્વાર્થ સાધવાપૂર્વક ત્યાગાદિક કરવાની ભાવનાવાળા હોય છે, પણ તેઓએ નિષ્કામભાવે ત્યાગ-દાન કરવાની વિચારણા કરવી જોઈએ. તેમાં તેમનું હિત અને શ્રેય: છે.

૩૪. વસ્તુઓ વિના પણ ચલાવી લેવાની ટેવ પાડવી- તે માનસિક બલ વિના બનતું નથી. જેમ જેમ માનસિક શક્તિ વધે છે તેમ તેમ દુન્યવી વસ્તુઓ સિવાય પણ ચલાવી લેવાની શક્તિ જાગ્રત થાય છે, દુન્યવી વસ્તુ સિવાય ચલાવી શકાય નહી તે સાચી પરાધીનતાની ઝેડી છે. આ ઝેડીને તોડવા માટે નિરન્તર ભાવના રાખવી કે દુન્યવી વસ્તુઓની પરાધીનતાનો ત્યાગ કર્યા સિવાય સત્ય સ્વાધીનતા મળવી અશક્ય છે. આ પ્રમાણે સમજીને તીર્થ-કર-વીતરાગકથિત આજ્ઞાનુસારે વ્રત-વ્રત્યાજ્યાન કરીને વસ્તુઓની પરાધીનતાની ઝેડીને તોડવા માટે મનુષ્ય સમર્થ બને છે. અને તેના યોગે આત્મબલ-માનસિક બલ પણ વધારી શકે છે જ્યારે વસ્તુઓ હોતી નથી ત્યારે આપણે ચલાવી શકીએ છીએ ને ? તો પછી વસ્તુઓ હોતે પણ ધારો તો ચલાવી શકાય, માટે શક્તિ નથી એમ બોલવું તે ખીનકાળજી જેવું કહી શકાય: મનુષ્ય વ્યાધિ-ગ્રસ્ત હોય અને વૈદ્યોની દવા લેતા હોય ત્યારે વૈદ્યની આજ્ઞા

૬૭

સુખબ ઈષ્ટ ખાવા-પીવાનો ત્યાગ કરીને ચલાવી લેવાય છે ને ? એ બે વસ્તુઓથી સંતોષ રાખવો પડે છે ને ? તો પછી અનાદિ કલની વસ્તુઓની પરાધીનતા તોડવા માટે થોડીક વસ્તુઓથી ચલાવી લઈએ તેમાં શો બાધ આવે ?

જે સ્ત્રીનો પતિ નિર્મલ હોય, કમાતો હોય નહી તે સ્ત્રીનો અવતાર વૃથા છે; તેની માફક આત્મા જે નબળો હોય તે કાયા અને માયા અને મમતા વૃથા થાય છે. અને સમતા તો તેનાથી દૂર ભાગે છે. સમતા સિવાય આ જીવાત્મા પોતે આગળ વધી શકતો નથી અને સુખી બનતો નથી તે માટે આત્મા શક્તિમાન અને તેના જેટલા સાધનો હોય તેઓનો સ્વીકાર કરીને આત્મને તથા સમતાને બલવાન બનાવવા પ્રયત્ન કરવો કે જેથી આત્માની અધોગતિ થાય નહી. અને બલવાન અને નિર્મલ આત્માની માફક ઊર્ધ્વગતિ જે સ્વાભાવિક રહેલી છે તે આવીને સ્વયમેવ પ્રાપ્ત થાય છે. આત્માનો સ્વભાવ ઊર્ધ્વગતિમાન છે, પણ હાલમાં વિષય કષાયના વિકારોથી તે ગતિ ઉપર દબાણ આવેલ છે.

૩૫. જીભને વશ રાખો, જીભ છૂટી મૂકશો તો તે જીભ દુશ્મનની ગરજ સારશે એટલે સેંકડો શત્રુઓ ઊભા કરશે. વખતે ઘણી નુકશાની થશે, માટે તેને કબજામાં રાખવામાં જ લાભ થશે. અજ્ઞાનતા અહંકારાદિક જીભને ઉશ્કેરી મૂકે છે અને જીભ લાગ મળતાં મ્હોટી હાનિ કરે છે.

૩૬ મધુર અને મિત વાણીથી શત્રુઓને પણ નમતું આપવું પડે છે, અને તેઓ કદાચહનો ત્યાગ કરીને સહકાર આપવા

૬૮

તૈયાર થાય છે. વેશવિરોધાદિકને વિચારી મિત્ર અને છે. જીભમાં અમૃત છે અને ઝેર છે તેમજ વહાલ છે અને વિરોધાદિક પશુ છે. જીભને અંકુશમાં રાખવાથી આરોગ્ય બલ બુદ્ધિ અને વચનસિદ્ધિ પશુ થાય છે. જીભના ઘણા સ્વાસ્થ્ય કરવાથી આરોગ્ય બગડે છે અને ખીમારી થતાં વિવિધ પ્રકારે પીડાઓ આવીને ઘેરો ઘાલે છે અને જીભ વશ રાખવામાં આરોગ્ય-સંપ-સલાહ સચવાય છે અને મધુર વચનોથી પ્રેમ-સંપત્તિ રક્ષણ થાય છે અને સંપત્તિઓ-શક્તિઓ આવીને વસે છે માટે મિત્ર-પ્રિય જોલવું અગર મૌન ધારવું હિતકર છે. આચાર્યાદિકની અવજ્ઞા કરવાથી તથા જ્ઞાન અને જ્ઞાનીઓની આશાતના કરવાથી જીભમાં વિવિધ પ્રકારની વ્યાધિઓ થાય છે અને શરીર વ્યાધિઓથી ઘેરાય છે.

૩૭. કર્મજન્ય આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિ, પ્રતિકૂલતા, સંયોગ-વિયોગ, સુખ-દુઃખ, સાનુકૂળ સ્વજન વર્ગ અને પ્રતિકૂલ સગાં-વહાલાં, લાભાંતરાય, ફાનાંતરાય, લોગાંતરાય, ઉપલોગાંતરાય અને વીર્યાંતરાય વિગેરે કર્મજન્ય છે.

સંસારના સુખદુઃખ કર્મજન્ય છે, અને મોક્ષ સુખ, મોહ રાગ-દ્વેષાદિના અભાવજન્ય છે; જ્યાં સુધી રાગ-દ્વેષ મોહજન્ય કલેશ છે, ત્યાં સુધી સંસાર જીવતો અને બગતો રહેવાનો જોઈએ સુખ મળે તે પશુ દુઃખથી મિશ્રિત મળે, નિર્લેખ સુખ મળે નહી. “નિર્લેખ સત્ય સુખને મેળવવું હોય તે રાગ-દ્વેષ અને મોહને યત્ને” સાંસારિક પદાર્થોના અધારે જ સુખને મેળવવા મથનાર માણસો, વર્તમાનકાલીન સુખને

૬૯

હેમે છે અને ભવિષ્યમાં આવી પડનાર આફતોને ઠેકતા નથી. તે કાશ્વે જ તેઓની વિપત્તિઓ અને વિડંબનાઓ ટળતી નથી અને પાસેની પાસે રહે છે. જ્યારે તે પદાર્થો ઉપરથી સુખનો વિશ્વાસ અદ્ય થાય અગર સર્વથા ટળી જાય, ત્યારે અનુક્રમે તેઓને સત્ય સુખનો સ્વાદ આવતો રહે છે. ચક્રવર્તીઓ મહર્ષિદેવતાઓ પણ અષ્ટસિદ્ધિ અને નવનિધિનો તથા દિવ્યસુખનો ત્યાગ કરે છે ત્યારે જ સત્ય સુખ ક્યાં છે? તેની સમજણ પડે છે અને નવનિધિ અને અષ્ટસિદ્ધિ અને દિવ્ય સંપત્તિના મોહમાં પડતા નથી. લીંટની માફક સર્વ સંપત્તિનો ત્યાગ કરીને સંયમનો સ્વીકાર કરે છે. સંપત્તિના તથા સત્તાના મોહમાં મત્ત બનેલા માનવોને જ્યારે અશુભોદય થાય છે ત્યારે જોઓતું સુખ જોવાને ગમતું ન હોય તેનું પણ સુખ જોવાનો અવસર મળે છે અને તેઓની પાસે કાલાવાલા કરવા પડે છે માટે અશુભોદયને ટાળવાને માટે શુભ કરણી કરીને પુણ્યને વધારો તેથી જ અશુભોદયને આવવાનો અવકાશ મળશે નહીં. જે આળસ અને વિકથાઓમાં વાતોમાં વખત ગુમાવ્યો તે પુણ્ય ખતમ થતાં પાપકર્મ બંધાશે અને પાપોદયે ગધેડાને પણ ખાપ કહેવો પડશે, માટે આવો અવસર આવી ન મળે તે માટે પ્રથમથી સાવધાન રહેવું.

૩૮. જગત્, કર્મ, જીવ, અને કાલ અનાદિકાલીન છે- તેમાં જીવ, કર્મના આધારે ચાર ગતિમાં અને ચારાશી લાખ યોનિમાં પરિભ્રમણ કરી અસદ્ય સાતનાઓને સહન કરી રહેલ છે. તે સાતનાઓને દૂર કરવાનો ઉપાય ગુરુમંત્રદ્વારા કરે તે કર્મો જ અનાદિકાલીન છે. તે દૂર થઈ શકે છે. અને આત્મા

૭૦

શુદ્ધ સ્વરૂપમાં આવે છે. કર્મો આઠ પ્રકારનાં હોય છે. તેમાં મોહનીય કર્મનું અધિક બલ છે. આ મોહનીય કર્મોની પ્રકૃતિઓ અઠાવીસ છે તેમાં મિથ્યાત્વનો ઉપદેશદ્વારા ત્યાગ કરવામાં આવે તો સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને સમ્યગ્દર્શન થતાં હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયની સાચી સમજણ પડે અને સત્ય સમજણ પડતાં દરેક બાબતોમાં એટલે અનુકૂળતાના પ્રસંગે અગર પ્રતિકૂળતાના પ્રસંગે મુંઝવણમાં પડાય નહીં, એટલે રાગ-દ્વેષના વિકારો અસર કરી શકે નહીં અને આત્મવિકાસ સધાતો રહે; માટે પ્રથમ મિથ્યાત્વ મોહનીયની પ્રકૃતિને દૂર કરવા ઉપદેશ સાંભળવાની જરૂર છે. સમકિતની પ્રાપ્તિ ચારે ગતિમાં શાસ્ત્રકારે કહેલી છે, પરંતુ તેનો અમલ મનુષ્ય ભવમાં જ થઈ શકે છે. મનુષ્ય ભવ તે અનંત સૃષ્ટિને મેળવવાની મોસમ છે તેમજ તક પણ છે. અવસરને ગુમાવ્યા પછી તેવો લાભ મળવો દુર્લભ છે, માટે પ્રમાદનો ત્યાગ કરીને મળેલી મોસમનો લાભ લેવા ચૂકવું ન જોઈએ.

૩૬. વ્યાવહારિક કાર્યોમાં અજ્ઞાનતાથી-કહો કે બીન-આવડતથી વિવિધ કંકાસ જાગે છે અને તે કંકાસ વધતાં ઝગડાતું રૂપ ધારણ કરે છે અને ઝગડાથી જે લાભ મળવાનો હોય છે તે મળતો નથી; માટે તેવાં કાર્યો પ્રસંગે કંકાસ-કળ્મ્બો થાય નહીં તે માટે ખાસ ઉપયોગ રાખવાની જરૂર છે. એકદા આચાર્યમહારાજની સાથે દશ બાર મુનિવર્યો એક સારા શહેરના ઉપાશ્રયમાં પધાર્યા. એક મુનિ, એક ચોરડામાં ઊંચા અવાજે સ્વાધ્યાય કરતા હોવાથી બીજા મુનિઓને અભ્યાસ

૭૧

કરવામાં અન્તરાય પડતો. ત્યારે તેઓ કહેતા કે—અરે મુનિ ! ધીમે અવાળે ઝાલો. તે મુનિએ કહ્યું કે ધીમે ધીમે અવાળે યાદી રહેતી નથી અને ગાથાઓ સુખે અઠતી નથી. ઝોલાઝોલી થવા લાગી. એ અરસામાં આચાર્ય મહારાજે કહ્યું કે—તમો ઝોલાઝોલી કરો નહી; તેમ કરવાથી અપભ્રાજના થાય—અવાજ ધીમો સંભળાય તે માટે તે ઓરડાનું ખારણું બંધ કરો, તેથી તેનો અવાજ સંભળાય નહી; અને તમો સુખેથી સ્વાધ્યાય તેમજ ભણી-ગણી શકશો. ખારણું બંધ થયું. અવાજ પણ ધીમો સંભળાયો અને આનંદથી અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. આ પ્રમાણે દરેક કાર્યોમાં ઉપયોગ રાખી યુક્તિ વાપરવામાં આવે તો હાનિકારક કલહ-કલ્મષો રહે નહી. અહંકાર લાવી ખારણું બંધ કરવામાં જો ન આવે તો બહુ કંકાસ વધે; માટે આત્માર્થીએ તો અહંકારને ત્યાગ કરી પૂજ્ય ભગવંતો કહે તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું ઉચિત છે. ઝોલાઝોલીથી જે અભ્યાસ કરેલ હોય તે પણ બૂલી જવાય અને જલ્દી અભ્યાસ થઈ શકે નહી, માટે તેવા પ્રસંગે નમ્રતા ધારણ કરીને યુક્તિ વાપરવી તેથી બહુ લાભ થાય છે. આત્માને આનંદ રહે છે અને પ્રશંસા થાય છે. સચ્ચજ્ઞાનીઓ તેવા પ્રસંગે ઘણા ઉપયોગવાળા હોવાથી તેમનાથી કંકાસ થતો નથી અને ખીભઓને સમજાવીને તે ઉપદ્રવોને શાંત કરે છે.

૪૦. આત્મશ્રદ્ધાથી કાર્યની સિદ્ધિ—સત્કાર્યો કરતી વખતે તમારા વિષે લોકો ગમે તેવા અભિપ્રાયો ધરાવે, તમારા હેતુ વિષે ગમે તેમ લોકો ઝાલે; તો પણ તેઓની પરવા રાખશો નહી તો, તમારા કાર્યોમાં આગળ વધતા રહેશો. જો લોકના

૭૨

અભિપ્રાયે પર લક્ષ્ય રાખશે તો તમારાથી ધારેલાં કાર્યો બની શકશે નહીં. તમારી જાત પર શ્રદ્ધા રાખશે.

‘ આત્મશ્રદ્ધા સર્વં સત્કાર્યોનું મૂલ છે ’ આધાર છે. શ્રદ્ધા આધારે જ સત્કાર્યો બની શકે છે. શ્રદ્ધાવિહીન બળવાન હોય તો પણ પાછો પડે છે.

જેમનામાં મહાન્ શ્રદ્ધા-આત્મશ્રદ્ધા હતી, તેઓ પોતાના હાથે ધરેલાં કાર્યો કરવાની પોતાની શક્તિ વિષે અડગ શ્રદ્ધા ધરાવતાં હતાં. એવા જ મહાશયોએ, સત્કાર્યોને સંપૂર્ણ કરીને સ્વપરનો ઉદ્ધાર કરેલ છે અને સત્તા-શક્તિ-સંપત્તિને તેઓએ જ સફલ કરી છે. તમે પણ આત્મશ્રદ્ધા રાખશે તો સત્કાર્યોને સંપૂર્ણ કરીને સત્તા-સંપત્તિ વિગેરેને સફલ કરશો.

જગતમાં ઘણાં લોકોના મનમાં આમ ઠસી ગયેલ હોય છે કે અમારામાં સત્કાર્યોને કરવાની શક્તિ નથી. અમારા ભાગ્યમાં કર્મ-નિર્જરા માટે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાની તાકાત નથી, તેથી અમારાથી તે સત્કાર્યો કરી શકાશે નહીં. આમ ધારીને તે આગળ વધી શકતા નથી. અને પોતાનામાં જ રહેલી અનંત શક્તિની ઓળખાણ કરવામાં બેનસીબ રહે છે. આવા વિચાર-વાળાઓ પોતાની જાતનો પણ ઉદ્ધાર કરી શકતા નથી. પોતાના આત્માને-પોતાની જાતને હલકી ગણવાથી-શૂન્યવત્ પોતાની હલકી સ્થિતિ થાય છે, એને કેટલાક અજાજનો બોલતા નથી. તેથી પોતાના આત્મા અને આત્મિક શુભો તરફથી તેઓને જોષ્ઠતા પ્રમાણમાં લાભ મળતો હોય તે મળતો નથી અને સ્ત્રી-હીન દશામાં આવી ફસાય છે.

૭૩

આત્મા અનંત શક્તિનો સ્વામી છે, તેથી જે જે ઋદ્ધિ અને શુદ્ધિ વિગેરે પ્રાપ્ત થાય છે, તે શુદ્ધ અનેદા આત્માના આધારે છે. તમે જે વિષયકષાયના વિકારોને સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક ટાળી તેમજ સંકલ્પવિકલ્પ વિગેરેને દૂર કરી સ્થિરતાને ધારણ કરશો તો આપોઆપ આત્માની અનંત શક્તિઓનો આવિર્ભાવ થશે અને અનંત સુખના લોકતા બનશો.

દુન્યવી પદાર્થોની શોધમાં-તેઓનું રક્ષણ કરવામાં જે વખત લગાડો છો તેટલો પશુ જે આત્મિક ઝુલોની શોધમાં વખતને ગાળો તો અપૂર્વ અપૂર્વ વસ્તુનો અવશ્ય લાભ થશે.

જે તમે માટીના ઢેકા કરતાં ઉચ્ચતર બનવાનું પસંદ કરશો નહીં તો તમારા ઉપર બહાદુરો પગ દઈને ચાલ્યા જશે. પછી તમે પોકારો પાડો ત્યાં કોણ સાંભળશે? માટે તમારા આત્માની કીંમત આંકતા શીખો અને આત્મિક લાભ ઉઠાવો.

તમે ખીબના જેવાં સમર્થ નથી, સારા નથી અને નિર્બળ પ્રાણી માત્ર છો-આવો વિચાર જે તમે કર્યા કરશો, તો તમારા જીવનનું સમગ્ર ધોરણ કનિષ્ઠ બની જવાનું અને તમારી તાકાત મંદ પડવાની; માટે જીવનના ધોરણને ઉચ્ચતર બનાવવું હોય તો અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિનો સ્વામી અમારો આત્મા છે, આ પ્રમાણે વિચારો કર્યા કરો અને તે પ્રમાણે વર્તન રાખશો.

જે લાગ્યશક્તિઓએ વિચાર-પ્રણાલિકા તથા સંયમની આત્મિકો હસ્તગત કરેલી છે તેઓ જ શારીરિક તથા માનસિક શક્તિઓનું રક્ષણ કરવા સમર્થ બને છે અને તે તે શક્તિઓમાં

૭૪

વધારો કરતા રહે છે. તેઓ સારી રીતે સમજતા હોય છે કે કદાપિ ખરાબ વિચારોથી અને અનાચારોથી આત્મકલ્યાણ સાધી શકાતું નથી. દુષ્ટ વિચારોથી તથા અનાચારોથી સ્વકલ્યાણ કયાંથી સાધી શકાય ? આત્મશુભોનો વિકાસ તમારામાં જ રહેલો છે અને સંયમને કેળવવાની શક્તિ પણ તમારામાં જ રહેલી છે; માટે તેઓની આવીઓ હસ્તગત કરશો. આવીઓ, બંધ થયેલ તાળાને ઉઘાડીને કપાટમાં રહેલ મીઠકતને દર્શાવે છે તે પ્રમાણે ગુરુગમરૂપી આવીને પ્રાપ્ત કરીને આત્મશુભોરૂપી મિઠકતને મેળવો.

જ્યારે તમારી નિકટમાં રહેલ માણસો કે મિત્રો અગર અન્ય કોઈ માણસ, ક્રોધના આવેશમાં ઉગ્રતા ધારણ કરતા હોય ત્યારે તમારે તેમાં દાવાનળ સળગે એવા વચનરૂપી ઇંધણો નાંખવા ન જોઈએ. સજ્જન તો શાંતિ કેમ જળનાય તે પ્રમાણે વર્તન રાખે તે વખતે શાંતિ પકડીને મૌન ધારણ કરે અને કર્મપ્રકૃતિનો વિચાર કરે કે જેથી સ્વપરનો ઉદ્ધાર થાય અને આત્મકલ્યાણ સધાય.

કોઈપણ માણસે કદાપિ ઉગ્રતાને ધારણ કરી શાંતિ મેળવી છે ? હરગીજ મેળવી નથી અને મેળવશે પણ નહીં. જગતમાં શાંતિને મેળવવા માટે અને આત્મકલ્યાણને માટે આત્મસંયમની પ્રાપ્તિ આવશ્યકતા રહેલી છે.

૪૧. ગુસ્સાથી-ક્રોધથી નુકશાન થાય છે. માણસોએ વારેવારે વિચાર કરવો જોઈએ કે, ખીમઓ ઉપર ગુસ્સો કરવાથી અગર અણુગમો ધારણ કરવાપૂર્વક તિરસ્કારાદિક કરવાથી

૭૫

કેટલો લાભ મેળવ્યો, અને ગુસ્સો ધારણ કરવાથી ઉકળી જઈને કેટલાં બધાં શોકજનક કાર્યો કર્યાં છે ?

ઘણા માણસોએ ક્ષણભર મિબજ ગુમાવીને મહત્વની પદવી અગર જીવનભરનો સહકાર ગુમાવેલ છે, ગુસ્સો કરનારે મહત્વની પદવીને મેળવવા વર્ષો યાવત કરેલ મહેનત-મેળવેલ અનુભવ ક્ષણમાત્રમાં ફેંકી દીધો છે. અર્થાત્ કોટીવર્ષના તપના ફલોને ફેંકી દીધાં છે.

ગુસ્સો કરનાર અને તેના યોગે ઉકળી જનાર માણસો પોતાના સ્વજન વર્ગ ઉપર કારમો કેર વર્ષાવતાં વિલંબ કરતા નથી. તે સગાંવહાલાંઓએ કરેલ ઉપકાર અને આપેલ સહકારને બૂલી સ્વપરનો ઘાતક બને છે. ગુસ્સો કરનાર-ઈતિ-હાસનું-સારી રીતે જ્ઞાન ધરાવતો હોય અગર મનોહર ભાષણો કરીને સભ્યજનોને ખુશી કરતો હોય તો પણ અન્યજનો પર સહજ પ્રતિકૂલતા થતાં ક્રોધાતુર બનતાં વાર લગાડતા નથી.

૪૨. યાતના-ત્રાસ આપનારા વિચારો દ્વારા આપણી જાતને પીડા આપ્યા પછી, આ જાતનો પૂરતો અનુભવ લીધા પછી, આપણે શીખીશું કે બીજાઓ પર વેરવિરોધાદિક રાખવો અને તેનો બહલો લેવો તે બહુ મોંઘું કાર્ય છે. અન્ય પર વેરનો બહલો લેવા ખાતર અટલો બધો અર્થ કરવો-શક્તિને હાસ કરવો તે આપણને પાલવે એમજ નથી-આપણને જ્યારે સમ્યજ્ઞાન થશે ત્યારે જ આપણે ઉપરોક્ત બીના સમજીશું- અને વેર લેવાથી અટકીશું.

કોઈ એક માણસ, જ્યારે પોતાની જાતને-પોતાના મનને

૭૬

અંકુશમાં સખી શકતો નથી ત્યારે તે કેઈ મહત્વનું કાર્ય કરી શકવા સમર્થ બનતો નથી; પણ મહત્વના કાર્યો, માનસિક વૃત્તિઓને અંકુશમાં રાખવાથી બની શકે છે; દરેક વ્યવહારિક કાર્યો તથા આધ્યાત્મિક કાર્યો, માનસિક વૃત્તિઓને કબજે કરવાથી સફળતાને ધારણુ કરે છે.

આત્મસંયમ સિવાય અન્ય શિક્ષણુ લગભગ નિષ્ફળ બને છે. ઉચ્ચ મહત્વાકાંક્ષા, અસાધારણુ શક્તિ અને મહાન પાંડિત્ય ધરાવનાર ઘણા માણુસોને, આત્મસંયમની શૂન્યતાએ માનસિક વૃત્તિઓને કબજે નહી રાખવાથી પ્રાયઃ પાયમાલ કરી નાંખ્યા છે.

ક્રોધાતુર બની ખીજઓને પાયમાલ કરતાં પોતે બંતે જ પાયમાલ થએલ છે તે આપણે સાક્ષાત્ દેખીએ છીએ. કારાગૃહમાં પૂરાએલા કેદીઓને પૂછો, કે તમોએ આત્મસંયમને ગુમાવીને-ક્રોધાદિકના આવેશમાં ઘણા પ્રાણીઓને પીડાઓ ઉત્પન્ન કરીને-ઘાતકી રીતે ગોળીઓ મારીને તમે કેટલો લાભ ઉઠાવ્યો? તમારા મનને કેવી સુખશાતા રહી; કેવો સંતોષ અનુભવ્યો?

જ્યારે આત્મસંયમ ગુમાવવામાં આવે છે, ત્યારે જ ક્રોધાદિના ચિકારો જોર પકડે છે.

૪૩. મનની શુભ વૃત્તિઓથી મહત્તા-સ્વયમેવ આવીને ઉપરિચિત થાય છે તેમજ વિચારો અને આચારોની ઉચ્ચતા, મહાઓષધિઓથી ન રૂઝાય એવા ઘાને રૂઝવે છે તેમજ મહા-કલેશરૂપ મહાસુદ્ધોના ઘાને પણ રૂઝવી નાંખે છે. દરેક કાર્યોની સફળતા આપનાર-સંપૂર્ણ કરનાર આચાર-વિચારોની શુદ્ધતા છે. ઉચ્ચતા, મહત્તાને લાવી મૂકે છે.

૭૭

આત્મજ્ઞાનથી રોગની નિવૃત્તિ થાય છે તથા માનસિક-વૃત્તિઓ નિર્મૂલ થાય છે અને માનસિકવૃત્તિઓ નિર્મૂલ થતાં મનુષ્યોને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના મ્હોટા લાભ આવીને મળે છે. ચિન્તા કરાવનારી વાતો ઉપર તેમજ વસ્તુઓ પર ધ્યાન આપવું નહીં, ચિત્તને એકાગ્રતામાં સ્થાપન કરવું, સદાય આનંદમાં રહેવું. પ્રતિકૂલતા આવે તો પણ કલેશ કરવો નહીં-મિલનસાર સ્વભાવ રાખવો, કોઈની પ્રતિકૂલ થવું નહીં અને દુઃખતાને ધારણ કરવી. ઉપશ્ચમ-સંવર-વિવેકને ધારણ કરવાં અને સમત્વભાવમાં રહેવું વિગેરે શક્તિઓ આત્મવિદ્યાર્થીને આપે-આપ ઉપસ્થિત થાય છે. આત્મવિદ્યા, સર્વવિદ્યામાં અત્યંત મહાન છે. આત્મજ્ઞાન-આત્મવિદ્યાર્થી કઈ શક્તિઓ મળતી નથી ? ક્ષાણિકભાવ પણ પ્રાપ્ત થાય છે અને ક્ષાણિકભાવે આત્મશક્તિનો સંપૂર્ણ વિકાસ પણ થાય છે, માટે આત્મજ્ઞાનને મેળવો. આત્મવિદ્યા સિવાય સદ્વિચારો પણ ટકી શકતા નથી. આત્મજ્ઞાનથી મનમાં રહેલી દુર્બલતા-ઉદ્દાસીનતા રહી શકતી નથી. શારીરિક દુર્બલતા-આધિઓ પણ રહેતી નથી. આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિની પ્રતિકૂલતાનો નાશ થાય છે માટે મનને કેન્દ્રસ્થાનમાં સ્થાપન કરીને એકાગ્રતાને અવશ્ય મેળવો.

જે મનુષ્ય, આત્મશ્રદ્ધાવાળો અને કાર્ય કરવાની નિશ્ચય છુદ્ધિવાળો તેમજ આશાવાદી-હોય તે સંપત્તિમાન છે; પરંતુ જેનામાં આત્મની શક્તિ ઉપર શ્રદ્ધા નથી-તેમજ માનસિક-વૃત્તિને શુદ્ધ કરવાની બેનામાં છુદ્ધિ નથી તેઓ જલે દુન્યવી સંપત્તિમાન હોય તો પણ સંપત્તિમાન ગણાય નહીં-આત્મશ્રદ્ધા-

૭૯

આત્મજ્ઞાન અને આત્મરમણતા—એ સત્ય ધન તથા સત્ય શક્તિ તથા સંપત્તિ છે.

આત્મશક્તિનો જે મનુષ્ય થઈ આવિર્ભાવ કરતા નથી, જેઓ માણસાઈને પણ પીછાણી શકતા નથી—એટલે તેઓ આહારસંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુન તથા પરિશ્રદ્ધસંજ્ઞામાં અધિકાધિક આસક્ત બનીને પોતાની શક્તિનો હાસ કરતાં હોય છે; તેથી તેથી જ, રાગ-દ્વેષ-ઈર્ષ્યા-અહંકાર-મમતા વિગેરે દુર્ગુણોને આવવાનો અવકાશ મળે છે. જે તમારામાં સાચી માણસાઈ હોય તો પ્રથમ આત્માની શક્તિનો આવિર્ભાવ કરો; કારણ, તે દ્વારા સર્વસંપત્તિને પ્રાપ્ત કરવામાં ભાગ્યશાળી થવાય છે અને સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. મિથ્યાત્વ-અવિરતિ-ક્રુપાય અને યોગ-તેમજ પ્રમાદ વિગેરે સ્વયમેવ ભાગી બન્ય છે. જ્યાં સિંહની ગર્જના થતી હોય અને વિચરતો હોય (ફરતો) હોય ત્યાં શિયાળ, વાઘાદિ શ્વાપદો રહી શકતા નથી—તેમજ તેઓનું જેર આલતું નથી. આત્માને ભય-ખેદ, રાગ-દ્વેષ અને મોહાદિક રહિત બનાવી—તમો સિંહ જેવા બનો; જેથી હલકી વૃત્તિઓ—હલકા વિચારો તથા ઉચ્ચારો આપોઆપ ભાગી જશે.

દુન્યવી સુખમાં જેટલી શ્રદ્ધા રાખો છો તેટલી આત્મામાં રાખો.

૪૪. જગતમાં મનુષ્યો માનસિક ક્રિયાઓ દ્વારા વિજય પ્રાપ્ત કરે છે જે મનમાં શ્રદ્ધા-આશા વિગેરેની મંદતા હશે તો ઉત્તમ મહાન્ કાર્યોમાં વિજય મળશે નહીં. માનસિક વૃત્તિની અસર શારીરિક અવયવો ઉપર પણ થતી માલૂમ પડે છે. અત્યંત સ્વાર્થીપણાના યોગે કષાયો ઉપસ્થિત થાય છે, તેથી

૭૯

મગજ-હૃદય પર બહુ અસર થતાં શારીરિક શક્તિનો હાસ થાય છે. ભય-ચિન્તા-શોક-પરિતાપાદિક, માનસિક વૃત્તિઓને બહુ અસ્થિર કરી મૂકે છે.

ભય-શંકા-નિરાશાના ખીજ, માનસિક ક્ષેત્રમાં વાવનાર, મનુષ્યો સુંદર અને ધૃલ ફલ ક્યાંથી મેળવી શકે? માટે સારા અને સ્વાદિષ્ટ મનોહર ફલ મેળવવા હોય તો, શંકા-ભયાદિને દૂર કરીને સ્વપરના કલ્યાણ માટે ચારિત્રશીલ બનવું તે આવશ્યક છે. માનસિક વૃત્તિમાં રહેલું વિષ-શારીરિક શક્તિમાં પણ વિકારો કરી મૂકે છે, તેથી જ શારીરિક શક્તિમાં હાનિ પહોંચે છે અને શરીર અશક્ત બને છે.

“જે માણસ છરીને પકડી પોતાના શરીરમાં મારે તેને આપણે મૂર્ખ ગણીએ છીએ પરંતુ આપણે પોતે જ તીક્ષ્ણ ધારવાળા શસ્ત્રોથી એટલે તિરસ્કાર-ધિક્કાર વેરવિરોધાદિકથી આપણી શારીરિક તથા માનસિક શક્તિને હણીએ છીએ છતાં આપણે પોતાને બુદ્ધિમાન તથા બહાદુર માનીએ તે કેવી બુદ્ધિમત્તા?”

પ્રત્યેક આગળ પડતો વિચાર તે એવું એક ખીજ છે કે જે બરોબર તેના જેવો જ માનસિક છોડ ઉત્પન્ન કરે છે. જે વિચારના ખીજમાં વિષ હશે તો ફળમાં પણ ઝેર આવશે તેથી જીવન પણ વિષમય બનશે અને સુખશાંતિ તથા કાર્યશક્તિ નષ્ટ થશે માટે વિચારમાં વિષ વાવો નહીં.

૪૫. બહુલો લેવાની વૃત્તિ રાખવી તે પોતાની જ હાનિ કરવા બરોબર છે. હાનિ કરનાર ઉપર વેર-વિરોધાદિ

૯૦

રાખવા અગર કડવાશના વચનો ફેંકવા તેમાં ખમણ્ણી હાનિ રહેલી છે. એક તો ળીખએ કરેલી હાનિને સુધારી શકવાનો વખત મળતો નથી અને ળીખએને તિરસ્કારાદિક કરવાથી હાનિ થતી રહે છે, આટે સહન કરીને વેરવિરોધાદિક ન કરતાં ખેતાની થએલ હાનિને સુધારી લેવી તે હિતકર અને શ્રેયસ્કર છે.

વેરનો બદલો વાળવાની આપણી તાકાત નથી. કર્મસત્તા જ હાનિ કરનારની બરોબર ખબર લઈ શકવા સમર્થ છે. જ્યાં કર્મસત્તા સજ કરવાને સમર્થ હોય ત્યાં આપણે નાહક માથું મારવું તે વૃથા છે.

૪૬. કર્મસત્તા જ હરેક પ્રાણીઓની બરોબર ખબર લે છે. બલે પછી રંક હોય કે શંકર હોય. ઘીન હોય કે દાનવ હોય. શેઠ હોય કે સોદાગર હોય. અરે સમગ્ર જગત્ કર્મસત્તાને આધીન છે. આપણે કૈણુ ? બદલો લેનાર ? વેરનો બદલો લેવો હોય તો ક્રોધાદિક કષાય ઉપર બરોબર લો કે જેથી તેઓની શક્તિ નાશ પામે અને આત્મા સ્વતાંત્ર અને; કષાય અને વિષયના વિકારો તમોને વિવિધ ફંદામાં ફસાવે છે અને ધારેલ કાર્યોમાં ધૂળ નાંખે છે; તેઓનો નાશ કરશો ત્યારે જ તમોને કોઈ પ્રકારની હાનિ કે નુકશાન થશે નહીં. અને કોઈ પણ પ્રાણી નુકશાન કરવાને, હાનિ કરવાને સમર્થ બનશે નહીં; માટે ખુદિ હોય તો બરોબર વિચાર કરીને સત્ય તત્વને સમજો. કોઈના ઉપર વેર-વિરોધાદિક રાખો નહીં.

૪૭. આપણા અન્તરાત્મામાં એટલી બધી ગુમ શક્તિઓ રહેલી છે કે તેઓનું વર્ણન આપણે કરી શકીએ

૮૧

નહી; આ શક્તિઓનો જો આવિર્ભાવ કરવામાં આવે તે, મહાનમાં મહાન કાર્યો પાર પડે-અને આપણે ઉત્તમોત્તમ સ્થાને આરૂઢ થઈએ. જ્યાં સુધી આપણી શક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થશે નહીં ત્યાં સુધી આપણા સર્વ કાર્યો અધૂરાં રહેવાના જ; માટે અહંકાર-મમત્વ-ઇર્ષ્યા-રાગ-દ્રેષનો ત્યાગ કરીને અન્તરાત્માની શુભ રહેલી શક્તિનો આવિર્ભાવ કરવા અતિશય બલને સ્ફુરાયમાન કરો.

જો માણસો બહુ આશાવાળા હોય છે અને પોતાનું સાધ્ય પ્રાપ્ત કરવાના નિશ્ચયવાળા હોય છે, તેના માર્ગમાં ગમે તેવા વિદ્ધો આવે તો પણ તે વિદ્ધોને હઠાવી આગળ વધતા રહે છે, તે બળવાન માણસોની આગળ આવેલા વિદ્ધોનું જોર ચાલી શકતું નથી.

આપણે જો વસ્તુઓની આશા રાખીએ છીએ તે વસ્તુઓ ક્ષણવિનાશી છે કે શાશ્વતી છે ? તેનો ખ્યાલ કરીને આગળ પગલું ભરવું. ક્ષણભંગુર વસ્તુઓ ખાતર શ્રદ્ધા રાખીને મહા-મહેનત કરશો તો પણ કાયમ રહી શકશે જ નહીં; માટે શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, મહેનત અને વિચારો, નિત્ય વસ્તુઓને પ્રાપ્ત કરવા માટે કરવાં જોઈએ કે જેથી શ્રદ્ધા, જ્ઞાન વિગેરે સફલ થાય અને વખત વૃથા જાય નહીં.

કેટલાક મનુષ્યો અનિત્ય પદાર્થોને નિત્ય માનીને તેઓની ખાતર જીવન પર્યાંત પોતાની શક્તિઓને વૃથા વેઠફી નાખે છે એટલે નિત્ય વસ્તુઓને મેળવવાની તાકાત શુભાવી ઇસે છે.

૪૮. શારીરિક અને માનસિક આરોગ્યનો આધાર કષ્ટે ભાગે સદ્વિચાર અને વિવેક ઉપર રહેલો છે તે કષ્ટ

૬

૯૨

લોકો બાણતા નથી; થોડા મહાકર્મો બાણ છે. તમે જેવા વિચારો કરશો તેવા ખતરો, વિપના ધીબ વાળીને અનાબ કોઈ મેળવી શકતું નથી. આધિથી ઘેરાતાં તેના જ વિચારો કરશો તો આધિ અને આધિ ખસશે નહીં. અને તે તમારા શરીરમાં મૂતિ મંત થયા સિવાય રહેશે નહીં. તમારો એ વિચાર શરીરમાં કોઈ પણ સ્થળે ડેખાઈ આવશે.

અપવિત્ર વિચારો જે મનમાં ધારણ કરે તે કદાપિ પવિત્ર રહી શકતો નથી. પવિત્ર બનવાનો ઉપાય પવિત્ર વિચારો હોવાથી અપવિત્ર વિચારોથી પવિત્ર ક્યાંથી બનાય ? અને પવિત્ર બન્યા સિવાય આત્મોદ્ધતિમાં આગળ વધાતું જ નથી.

આરોગ્યનો ઝરા જે કોઈ પણ સ્થલે બ્રહ્મ થતો હોય તો તેના મૂળમાં-એટલે કે વિચારમાં અને આદર્શમાં બ્રહ્મ બને છે; માટે વિચારોમાં ખાસ લક્ષ રાખવાની આવશ્યકતા રહેલી છે. કોઈના અપવિત્ર વિચારોને સાંભળીને વિચારો પર વિશ્વાસ રાખવા લાયક નથી.

જે કાર્ય કરવાની તમારી ઇચ્છા હોય તેવી દૃઢતાને ધારણ કરો અને તે કાર્ય પૂર્ણ થાય નહીં ત્યાં સુધી ધીબ કાર્યો હાથ ધરો નહીં. દુનિયાના માણસો તે કાર્યને મૂકી દેવા વારે વારે કહે તો પણ મૂકી દેશો નહીં, જરૂર તે સત્કાર્ય સફલતાને ધારણ કરશે.

ઉત્તમવર્ણી, પાત્રી, શક્તિનો પ્રયોગ, આત્મસહા અને સદ્ગુણતા, એ આપણો ધોરણો. ન: શક્તય એવો જન્મસિદ્ધ લક્ષ્ણ છે, એવો દાવો કરનારી મનોવૃત્તિ, મનુષ્યને સુદૃઢ બન્ધવશે

૮૩

અને આપણી શક્તિઓને સતેજ બનાવશે. ભય-શંકા-ખેદ-
દ્વેષ અને આત્મશ્રદ્ધાની શૂન્યતા, હરેક કાર્યોમાં મંદતા લાવે
એમાં નવાઈ શી ?

૪૯. આર્તધ્યાન ન કરવું. જે વસ્તુઓને આપણે સારી
માનીએ અને રક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો તે વસ્તુઓ પર
અત્યંત રાગ-આસક્તિ થાય અને તેવી આસક્તિના યોગે તે
કષ્ટ વસ્તુઓના વિયોગે, ક્રોધ-ધૃત્યા વિગેરે ઉત્પન્ન થાય છે,
તેથી આર્તધ્યાનમાં તેમજ રૌદ્રધ્યાનમાં સપડાવાનું બને છે.
બંને બાબતોએ નુકશાન થાય છે. એક તો વિયોગ થયેલ વસ્તુઓ
ખાલી મળતી નથી અને આર્તધ્યાન-રૌદ્રધ્યાનથી અત્યંત કષ્ટ
સહન કરવું પડે છે, માટે વસ્તુઓને સારી માની તથા તેઓનું
રક્ષણ છતાં કદાચિત્ તેઓનો વિયોગ થાય-નષ્ટ પામે કે કોઈ
છીનવી લે તો પણ દ્વેષનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક મહાકષ્ટદાયક આર્ત-
રૌદ્રધ્યાનનો જરૂર ત્યાગ કરો. ત્યાગ જે પ્રકારે છે: એક બાહ્ય
વસ્તુઓનો અને આન્તરિક ક્રોધાદિકનો ત્યાગ-આન્તરિક ક્રોધાદિક-
ના ત્યાગ પૂર્વક બાહ્ય વસ્તુઓનો ત્યાગ અત્યંત લાભ આપે છે.

આપણા શરીરની એવી રચના છે કે જે આપણે બીજાઓને
હેતુ પૂર્વક તથા જાણીબૂઝીને હાનિ કરીએ અથવા પીડાજનક
શબ્દોના બાણો મારી ઘાયલ કરીએ તો આપણી જાતને હાનિ થયા
સિવાય રહેતી નથી. જે આપણે આપણી જાત પ્રત્યે, આપણા
આત્મા માટે ભલા થવા માગતા હોઈએ તો આપણે
બીજાઓ પ્રત્યે ભલા થવું જ જોઈએ. મિત્ર, હિત અને પચ્ય
વ્યવહારોનો પ્રયોગ કરવો જોઈએ. આપણે આપણા સ્વજનવર્ગ પર
અગર પાડોશીને વચનના પ્રહારો કે શસ્ત્રોના પ્રહારો કરીએ તો

૮૪

આપણા પર પણ પ્રહારો થવાના જ. સર્વ ધર્મસ્થાપકોએ જે તત્ત્વબોધ આપ્યો હતો તે આ તત્ત્વજ્ઞાન છે. સામાન્ય લોકો તો, આંખને બંદલે આંખો લેવાની તક શોધે છે અને નુકશાનને બંદલે સામાની નુકશાની કરવાનો લાગ શોધે છે.

૫૦. ક્રોધી સ્વભાવ ધણે અંશે જકરની તથા મગજની શક્તિનો હાસ કરે છે તથા સ્મરણશક્તિને નાબૂદ કરે છે. અને અહંકારનો પોષક બની જીવનને અસ્ત-વ્યસ્ત કરી નાંખે છે.

ક્રોધી માણસ, જે ઉત્તમ મિત્રોને પણ શત્રુ બનાવે છે અને અધમ નીચની મિત્રતા કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેથી તેમનું હિત સધાતું નથી. જ્યારે શરીરમાં ક્રોધ ઉછળી રહેલ હોય છે, ત્યારે સદ્ભાવના-સદ્વિચાર અને વિવેક વિગેરે સદ્ગુણોને રહેવાતું સ્થાન રહેતું નથી. ક્રોધના વિચારો-વિકારોના દાસ બનવું તે ભયંકરમાં ભયંકર દુઃખજનક અવસ્થા છે. વાત-વાતમાં જે મગજ શુભાવી માણસો ઉછળી પડે-શાંતિ રાખે નહી તો વિરોધ સિવાય અન્ય મળે ક્યાંથી ?

જે માણસને વિશ્વના સમસ્ત બળોનો સંપૂર્ણ સ્વામી બનવાનો જન્મહક્ક મળ્યો છે, તે માણસ પોતાના સદ્વિવેક-બુદ્ધિના સિંહાસન પરથી ઉતરી પડે, તો તે મનુષ્ય કહેવાય નહી અને તે પોતાના કાર્યોને રીતસર કરવા આસક્ત બને છે. તેથી જ તે નીચ-હલકા કામ કરવા તત્પર બને છે; મર્માઘાત કરનારા ઘાતકી શબ્દો બોલે અને સંપૂર્ણ નિર્દોષ માણસના મગજ પર ઉપહાસનું આણુ ફેંકે, તે માણસ કેટલો પતિત છે તેનો વિચાર કરો.

૮૫

જે માણસ ઉત્તમ મિત્રોને પણ છેતરે-પ્રહાર કરે તે કેટલો ઉન્મત્ત છે ? તેનો વિચાર કરો.

બાળક, અનુભવથી બાળી નાંખનારી ઉબ્ધ વસ્તુઓ અને કાપી નાંખનારી તીક્ષ્ણ-ધારવાળી વસ્તુઓથી દૂર રહેતાં શીખે છે, પરંતુ આપણે આપણા રક્તને શોષી લેનાર અને કેટલીક વાર દિવસો અને અઠવાડીયાં કે માસ-વર્ષ પર્યંત આપણને અત્યંત વેદના આપનાર-આત્મરોદ્રધ્યાન કરાવનાર ગરમ મિળજથી, કામાદિ વિકારોથી દૂર રહેવાનું પુખ્ત-ઉંમર થઈ છતાં શીખ્યા નહી તે આશ્ચર્યની વાત છે !

ક્રોધમાં આવેલા મનુષ્યો, વહાલી અને કર્મિતી વસ્તુઓ જે હાથમાં રહેલી હોય તો તેઓને ફગાવી દેતાં વિલંબ કરતા નથી; તેથી તેઓને જ ભારે નુકશાન થાય છે. અને પાછળથી તેઓ પસ્તાવો કરે તેમાં વળી કષાયના આવેશથી ઉત્પન્ન થયેલ વિકારો સદ્વિચાર અને વિવેક ઉપર દબાણ લાવીને તેની શક્તિને નષ્ટ કરે છે.

નિરંકુશ ક્રોધને વશ બનેલ માનવી વસ્તુતઃ જ્યાં સુધી આવેશમાં હોય ત્યાં સુધી પાગલ જેવો બને છે. પાગલમાં અને તેનામાં અધિક તક્ષાવત રહેતો નથી. પાગલ માણસને સારા-સારની સમજણ હોતી નથી, તેની માફક ક્રોધના આવેશમાં આવેલને સારાસારનું જ્ઞાન રહેતું નથી. ક્રોધનો આવેશ, માનસિક-શારીરિક શક્તિઓને જલ્દી અસર પહોંચાડે છે, તેથી વિચાર કરવાનો અવસર તેઓને મળતો નથી; તેથી સહજ અણુગમો થતાં સામા માણસને રાકડું પરબાવતાં પાછા હઠતા

૮૬

નથી અને આગળના પ્રસંગોની સાદી કરાવીને ઉરકેરણી ફેલાવે છે તેથી સામે માણસ શાંત હોય તો પણ ઉરકેરણી બાય છે. એટલે તેને પણ ધોલવાતું બાન રહેતું નથી. એટલે જ ક્રોધા-વેશ-સ્વપ્નરૂપે ઘાતક બને છે, માટે તેનો નિબંધ કરવા માટે આત્મસંયમની અગત્યતા રહેલી છે.

ક્રોધાવેશમાં આવેલ માનવીઓ, પ્રોતાતું કેટલું નુકસાન થાય છે તેની તેઓને ખબર પડતી નથી, એટલે તેઓ અંધારી માફક આચરણ કરી પ્રોતે પ્રોતાતું અગાડી મૂકે છે.

તમારી દુર્બળતા ગમે તેટલી મહાટી હોય, તથા ગમે તેવો શોક કરતા હો પરંતુ જ્યાં સુધી તેના વિરોધી વિચારને પણ અમલમાં મૂકવાની-સાંગોપાંગ તેવું જીવન ગાળવાની આજ્ઞા તમને પ્રાપ્ત થાય તહી ત્યાં સુધી માત્ર તમારી દુર્બળતાના વિચારોના વિરોધી વિચારોને દબતાવવાંક અને આમહૂંધૂંક ધારણ કરો પણ અપૂર્ણ કે દોષમિશ્રિત વિચારોને ધારણ કરશો નહીં.

આપણે કોઈ વખત બળતા ધરમાં રહેલા માણસને બચાવવા અથાગ પ્રયાસ કરીએ પરંતુ ક્રોધાનલથી બળતાતું રક્ષણ કરવા પ્રયાસ કરીએ તો કલ્પનાતીત લાલ થાય; કારણ કે સર્વે અગ્નિઓ કરતાં ક્રોધાગ્નિ અધિક અને ભવોભવ કષ્ટ આપનાર છે.

વસ્તુતઃ કહીએ તો ક્રોધાનલથી જે જે બળેલા છે, તે બળેલા કહેવાય; કારણ કે રક્ષિત અને રક્ષણ કરનાર બે જનો, ભવોભવ વધતી વૈર પરંપરા હઠાવીને આત્મકલ્યાણ સાધવામાં

૯૭

સમર્થ અને છે; કોપાનલને સખલાએલ માનવી જો શાંત બને નહીં તો આ કાવને અને કાવોલાવ હલકી ગતિના કાળના બને છે.

કોપ અગ્નિ કરતાં અત્યંત હુકયને બાળનાર હોવાથી તેને શાંત કરવા માટે બહારના ઉપચારો કારગત નથી. બહારના ઉપચારો દ્રષ્ટિગોચર થતી અગ્નિની જ્વાલાઓને શાંત કરે પણ અંકુર સળગતાને શાંત કેવી રીતે કરે ? તેને માટે તો વૈરાગ્ય-સંવેગરૂપી પાણીની આવશ્યકતા છે; માટે ક્રોધના વિમાકોનો વિચાર કરીને તથા સંવેગ-વૈરાગ્યને ધારણ કરીને શાંત બને. કોઈ પણ ઉપાયે, એટલે લાખો રૂપિયાનું નુકશાન થાય તો પણ કોપાનલને નહીં સળગાવતાં શાંત બને. સંવેગ-વૈરાગ્યને ધારણ કરીને મળેલ મોંઘેરા મનુષ્યજન્મનો સાચો લાભ લે.

સંવેગ અને વૈરાગ્ય સિવાય કોપાનલને શાંત કરવાનો અન્યોપાય નથી, આજ પરમ ઔપધિ છે અને સત્ય કમાણી છે.

નિર્જરાને તથા પુણ્યને વધારનાર જો કોઈ હોય તો સંવેગ અને વૈરાગ્ય છે, માટે સંવેગ-વૈરાગ્યને ધારણ કરીને ઉત્પન્ન થએલ કોપાનલને શાંત કરે.

૫૧. આત્મશ્રદ્ધા યોગ્યતાને લાવે છે અને યોગ્યતાને આધારે મહાન્ સત્કાર્યો કરવાની શક્તિનો અવિભાવ થાય છે. શ્રદ્ધા વિનાના માણસો, કાલે પછી મહામહાવાન સહસ્રયોગ્યી હોય તો પણ હરેક કાર્યોમાં નાશીપાસ થાય છે, હતાશ બની ચોતાની શક્તિને પણ ગુમાવે છે.

જે શ્રદ્ધોની અભિલાષા રાખશે અને સદા ચિન્તવન કરશે

૯૯

તે શુભો તમારામાં આવીને નિવાસ કરશે. દુર્ગુણોની અભિલાષા કરવી, તેનું ચિન્તવન કરવું તે વિષ સમાન છે. વિષનું ભક્ષણ કરવાની કોઈ અભિલાષા કરે ?

પર. આત્માની નિન્દા કરશો નહીં પણ વિષય કષાયના વિકારોની નિન્દા-ગહર્ણી કરશો કે જેથી આત્મ-શક્તિ વધે અને અપૂર્વ લાભ થાય. આત્માની નિન્દા કરવાથી આગળ વધાતું નથી પણ પાછળ પડતું પડે છે.

જે મહાશયોને આત્મશ્રદ્ધા હતી અને તેઓ સદાય આત્મ-રમણતામાં રમી રહેલ હતા, તેઓને તુચ્છ જનોએ ઉપસર્ગ પરિસહો કર્યાં પરંતુ જે તે ભાગ્યશાલીઓએ તે પરિસહો વિગેરે-ને સહન કર્યાં ન હોત તો ઉચ્ચસ્થિતિમાં આરૂઠ થયા ન હોત.

પર્વતોને ખસેડી શકાય-મહાન દરિયાને પણ ઝોળાંગી શકાય અને મહાન શત્રુઓને પણ હઠાવી શકાય, એવી આત્મ-શ્રદ્ધા પોતાના આત્મામાં રહેલી છે; બહારથી આવતી નથી.

કર્મની નિર્જરા થતાં આત્મશ્રદ્ધા ઉત્પન્ન થાય છે અને સંકલ્પવિકલ્પો શાંત થતાં વિશેષ કર્મ-નિર્જરાનો આરંભ થાય છે.

પ૩. ભાગ્યના ભોગ બનવાને બહલે આપણે ભાગ્યને બહલી શકીએ છીએ. આર્ત-રોદ્રધ્યાનથી તેમજ વલો-પાત કરવાથી ભાગ્ય કદાપિ બહલી શકાતું નથી, પણ સદ્વિચાર, વિવેક અને ધર્મધ્યાન દ્વારા તે ભાગ્ય બહલી શકાય છે.

તમારો આદર્શ, તમારી માન્યતા, તમો ભવિષ્યમાં કેવા

૮૯

બનશે તેની આગાહી આપે છે. તમારી માન્યતા ઉચ્ચ ઉચ્ચતર હશે તો તમે ઉચ્ચ-ઉચ્ચતર બનશો.

પ્રત્યેક બાબતમાં પ્રત્યેક સ્થલે તમે પાંચ ઇન્દ્રિયોને તથા માનસિક વૃત્તિઓને કબજે કરીને વિજયને પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ ધરાવો છો. શક્તિનો આવિર્ભાવ કરીને વિજયને મેળવો, નહીં તો મનુષ્ય તરીકે તમે શાના ?

સંસારના સ્વરૂપને અનેકાંત દૃષ્ટિથી અવલોકે તો તે તેમાં મુગ્ધાય નહીં. તેજ વ્યક્તિ મનુષ્ય તરીકે જીવન ગુભરી શકે છે.

૫૪. સદ્ગુણો આત્માના પોષક છે. આપણે ભીતિ, ઉદ્વેગ અથવા કોઈ બીજા પ્રકારની એટલે વિષય વિકારોવડે અશાન્તિને ધારણ કરીને આપણા મનને વિષમય બનાવેલ છે; મને તે રીતે આપણા શરીર પરનો તથા મન ઉપરનો અંકુશ ગુમાવી દીધો છે અને શારીરિક માનસિક દુર્બલતા આવીને ઘેરી વળી છે, અને સારા સાધનો છતાં પણ તેઓનાથી લાભ લઈ શકાયો નહીં. આપણે યોગ્ય રીતે જીવન ગાળતા નથી અને પ્રકૃતિના, નીતિના અને ધર્મના કાયદાઓનો ભંગ કરીએ છીએ તેથી માનસિક અને શારીરિક આરોગ્ય ક્યાંથી ઉપલબ્ધ થાય ?

શારીરિક પીડાઓ થાય અગર માનસિક ચિન્તાઓ અધિક સત્તાવે ત્યારે આપણે જરૂર માની લેવું કે કોઈ પાપ કયું છે. પાપ થયા વિના ચિન્તાઓ અને વ્યાધિઓ આવવી અશક્ય છે.

પ્રભુ મહાવીરે કહેલા કાયદાનો જ્યારે છડેએક ભંગ કરીએ

૬૦

આગર ઉદ્ધેષન કરીએ ત્યારે જ માનસિક વૃત્તિઓમાં વિકારો ઉત્પન્ન થઈ શરીરને ઉન્માર્ગે નાંખી દેવાય છે.

નિરોગી સુખી જનના આટે તથા સત્તા-સમૃદ્ધિ ધોળવવાને આટે આપણે સદ્ગુણી જનવું જોઈએ. સદ્ગુણી જનના સિવાય શોક-સંતાપ-પરિતાપાદિ કદાપિ નાશ પામતા નથી અને શોક-સંતાપાદિક ટળ્યા સિવાય સત્ય સુખ કદાપિ મળતું નથી.

સદ્ગુણો આત્માના પોષક છે અને દુર્ગુણો આત્માના ઘાતક છે, માટે કષ્ટને સહન કરીને પણ સદ્ગુણો મેળવો.

બાળી નાંખનાર અમિથી અને મારી નાંખનાર સોમલ, અક્રીણ વીગેરે વસ્તુથી તમે જેવા લીતિ પામી ફર ખસો છો તે પ્રમાણે ભવોભવ બાળી નાંખનાર અને મારી નાંખીને અધો-જ્ઞતિમાં ફેંકી દેનાર ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને વિષય-ની આસક્તિથી ભય પામતા નથી, ફર ખસતા નથી અને સુખ-શાંતિની અભિલાષા સદાય રાખ્યા કરે છે તે કેવી બુદ્ધિ-મત્તા કહેવાય ?

૫૫. આનંદના વિચારો-તેમજ આશા અને ઉત્સાહ, ઔષધ કરતાં પણ અધિક લાભ આપે છે. તેમજ વ્યાધિઓને પણ હઠાવે છે. જમી તેવી મધુરી રસવતી આરોગો તો પણ આનંદ અને ઉદ્ધાસના તુલ્ય આવી શકે નહીં.

જ્યારે મનમાં ઉદ્વેગ અને ગ્લાનિ હોય છે ત્યારે આનંદના ઉત્સાહના વિચારો આવી શકતા નથી. લોહીના પ્રત્યેક આણુઓમાં મંદતા આવે છે. આશાના જહલે નિરાશા સ્થાન લે

૬૧

છે. માટે ઉદ્દેગ-ગદાક્રિને ટાળવા માટે વસ્તુઓના સ્વરૂપને તથા સંભોગોની અનિચ્છતા જાણવાની ખાસ જરૂર છે.

જ્યારે તમિા વેર-વિરોધ, ઇર્ષ્યા-ક્રોધાદિકના વિચારોથી અશાંત બન્યા હો ત્યારે તમારે નક્કી માનવું કે કંઈ કંઈ તમારી લોહીની-શરીરની શક્તિ ઝુસાતી જાય છે અર્થાત્ તે વૈરવિરોધાદિક આપણી શારીરિક અને માનસિક શક્તિને ઘૂસી રહી છે એટલે સ્વભવનમાં કોઈ સત્કાર્ય કરવા સમર્થ બન્યાતું નથી; માટે વિરોધાદિને હટાવવા પ્રયત્ન કરવો.

સદ્ગુણી બનવાની આશા અને આત્માના ગુણોમાં સંપૂર્ણ વિશ્વાસ મનોવૃત્તિમાં સારી રીતે ફેરફાર લાવે છે; શાંત બનેલ મનોવૃત્તિ શારીરિક રોગોનો પણ નાશ કરવા સમર્થ બને છે, એટલે આરોગ્ય આવવાથી અને વધવાથી ધાર્મિક કાર્યો કરવામાં આજસ આવતી નથી.

થોડા લોકો આ વાતને જાણે છે કે બીજા માણસ પ્રત્યે ખામણ કરેલો અપરાધ વિચાર તે રોગને ઉત્પન્ન કરેનારું સાધન છે. પ્રત્યેક અશાંતિ બરેલો વિચાર-લાગણી અથવા મનોવૃત્તિ કોઈ પણ પ્રકારની શારીરિક અસ્વસ્થતાના સ્વરૂપમાં અવશ્ય હંડ હે છે. મનમાં ઊંચેની તથા શારીરિક ઊંચેની જણાવે છે કે કાંઈક અપરાધ આપણે કર્યો છે, તે સિવાય ઊંચેની થાય નહીં.

અપરાધ વિચારોને મનમાંથી દૂર કરવા તે અશક્ય ક્રિયા કહી શકાય નથી. શાંતિના વિચારો કરવાથી અશાંતિ દૂર ખસવાની

૯૨

ઉદારતા અને પ્રેમના વિચારો, અદેખાઇ, નિન્દા વેરના વિકારોને દૂર કરે છે અને મન પ્રસન્ન રહે છે. જેમ ઉષ્ણ પાણીમાં ઠંડું પાણી નાંખવાથી તે ઉષ્ણ પાણી ઠંડું થાય છે તેની માફક કૃપાના વિચારો કરવાથી હિંસક ભાવ ઘટે છે.

૫૬. સત્ય ખોલવાના વિચારો કરવાથી મૃષાવાદનું વિરમણુ થાય છે. પ્રહાયર્યના વિચારો કરવાથી અપ્રહાયર્ય પરની આસક્તિ અદૃપ થવા માંડે છે. મમતાના વિચારોનો ત્યાગ કરવાથી અમમત્વ-નિઃસ્પૃહત્વ ભાવો આવીને વસે છે, માટે સહાય સારા વિચારો કરી, દુષ્ટ-અરાબ વિચારોનો ત્યાગ કરો. સુખ-શાંતિ તમારી રાહ જોઈને જોડી છે, આવા વિચાર અને આચાર-વાળા ક્યારે આવે ?

વિચારો તે ખીજ રૂપે છે. કોઈ પણ માળી ઝેરના ખીજો વાવતો નથી અને ખાગમાં નકામા ઊગી નીકળેલા ઘાસને દૂર કરી ખાગને સુંદર બનાવવા માટે ઘણી કાળજી રાખે છે. તે પ્રમાણે કુશળ અને સમજણો મનુષ્ય, પોતાના મનના ખાગમાં વેર-ઝેરના ખીજો તે વાવતો નથી પરંતુ નકામા ખીજો-વિચારોને પણ રહેવા દેતો નથી, તેમ જ માનસિક શુદ્ધિ રાખે છે.

૫૭. વિચારોના આધારે વિવેક ઉત્પન્ન થાય છે અને વિવેકથી જિનવર-તીર્થ-કરકથિત તત્ત્વોમાં શ્રદ્ધા જોસે છે શ્રદ્ધા દૃઢ થતાં વર્તન-ચારિત્રમાં આત્મશક્તિ ફેરવાય છે સૈમજ આત્મશક્તિનો વિકાસ થતાં સ્વલ્પન, નવલ્પનને પામે છે. તત્ત્વોમાં દૃઢ શ્રદ્ધા થતાં શંકા, કાંક્ષા, ભય, નિરાશા આપો-

૯૩

આપ ખસી જાય છે. તીર્થંકરકથિત તરવોમાં શંકાદિ ધારણ કરનારને કદાપિ નવલખવનની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

૫૮. તમો મહાન છો. તમારામાં મોટા ઉત્તમ કાર્યો કરવાની શક્તિ તથા હિંમત રહેલી છે તેથી ધારણા પ્રમાણે કાર્યો કરી શકાશે. આ પ્રમાણે શ્રદ્ધા રાખવાથી ઉત્તમ કાર્યો કરવાની હિંમત આવશે; એટલે આજસને દૂર કરી, ઉત્તમ વિચારોપૂર્વક હિંમતને ધારણ કરીને ઉત્તમ કાર્યમાં તત્પર બનો. અમારાથી આ કાર્ય બની શકશે નહીં; ઘણા વિઘ્નો આવશે-આવા વિચારોનો ત્યાગ કરો. હલકા વિચારો કરવાથી હિંમત તૂટી જાય છે અને તેથી ઉત્તમ કાર્યો છૂટી શક્તિએ પણ બની શકતા નથી. મહાન ઉત્તમ કાર્યો કરવામાં આશાની સાથે દૃઢ શ્રદ્ધાને ધારણ કરવી પડશે. તમો ગમે તેવા પંડિત હશે-સંપત્તિમાન હશે કે સત્તાને ધારણ કરનાર હશે, પણ જો દૃઢ આત્મશ્રદ્ધા નહીં હોય તો કોઈપણ કાર્યમાં સફલતા મેળવી શકશો નહીં. સર્વકલાઓ પણ આત્માની દૃઢશ્રદ્ધા દ્વારા સફલતાને ધારણ કરે છે; શ્રદ્ધા સિવાયની કલાઓ, કલેશ-કંકાસને કાપી શકતી નથી-તમારી શ્રદ્ધા પ્રમાણેજ ઉત્તમ કાર્યો કરી શકશો; માટે સર્વ શક્તિઓને આપનાર તેમજ ઋદ્ધિ-સિદ્ધિને તથા શુદ્ધિને આપનાર આત્મશ્રદ્ધા ઉત્તમ લાગણીથી ધારી રાખો.

જેમ જેમ આપણે સમજતા થઈએ-સમ્યગ્જ્ઞાની થઈએ-તેમ તેમ થએલા અને થતા અપરાધો-ભૂલો ઉપર તિરસ્કાર હોય છે તથા પશ્ચાત્તાપ થાય છે; માટે આવો પ્રસંગ આવે નહીં તે માટે પ્રથમ ઉપયોગ રાખો.

૯૪

પદ. માણુઓને વિષય-વિકાર-વિલાસ અને વિનોદ, અજ્ઞાનતાથી તેઓના સ્વસ્વભાવને સમજતા નહીં હોવાથી બહુ પસંદ પડે છે, પણ તે વિષય-વિકાસ વિગેરે પોતાના જીવનની કંઠી બરબાદી કરી રહેલ છે તેની ખબર પડતી નથી. જેમ જેમ વિષયોમાં આસક્તિ, તેમ તેમ તેના વિકારો વધતા રહેવાના અને વિકારો વધતાં આત્માની શુદ્ધિ-સિદ્ધિ અને ખુદ્ધિ નાશ પામે છે તેથી તેઓને અધિક-અધિક મુંઝવણમાં પડી સ્વજીવનની સફલતા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી અને મનગમતા વિષયાદિ જો ન મળે અગર તેમાં કોઈ આવીને વિદ્ય નાંખે તો ક્રોધાદિકની પારાશીશી વધતી જાય છે; વખતે જોલાખોલી અગર મારામારી ઉપર આવી જાય અને આત્મભાજ રહે નહીં. વિલાસમાં મુખ ભાસતું હોવાથી તેના સંયોગોનો વિયોગ થતાં પરિતાપનો પાર રહેતો નથી તેમજ વિનોદમાં પણ બહુ શુભાવવાનું હોવાથી જે કાર્ય, મનુષ્યજન્મ ધારણ કરીને કરવાતું હોય છે તે કરી શકાતું નથી; માટે ઉપરોક્ત-વિષયાદિકને વશ બનીને સ્વકાર્ય-આત્મવિકાસ-અવરાય નહીં તેની ખાસ કાળજી રાખવાની આવશ્યકતા છે. અત્યાર સુધી મળેલું શુભાવ્યું હોય તો વિષય-વિકાર, વિલાસ અને વિનોદાદિકને લઈને જ; હવે જો પુનઃ પ્રાપ્ત કરવું હોય તો વિષયાદિકમાં આસક્ત બનો નહીં પણ તેઓના કબજાનો ત્યાગ કરાવી, પાંચે ઇન્દ્રિયો અને મન, જે પુણ્ય આધારે મળેલ છે. તેનો સત્ય લાભ લઈ વિષય-વિષ, આ જોમાંથી “ચ” કાઢી નાંખવામાં આવે તો સમાવ થાય. તકાવત્ સ્વ “ચ”ને છે. વિષય વિષની માફક જાણતાં તેમજ અજાણતાં તેનો અનુભવ કર્યો તો પણ મરે છે. એક અચેક્ષાએ

૯૫

કહીએ તો ખાધેલું વિષ એક ભવમાં મારે અને વિષય તો બનેલવ અથડાવી-પીટાવી-લૂંટાવી અને ઢંકણેતો કરાવીને મસવે છે અને તેના સ્મરણથી પણ વિકાર થાય છે. શુદ્ધિ-શુદ્ધિ બૂલાય છે અને પ્રાણીઓને પાગલ જેવા કરી નાંખે છે; માટે તેના સ્વરૂપને જ્યોત્ષીને તેઓનાથી દૂર હઠવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ. પ્રયાસ કર્યા સિવાય તેના સંસ્કારો ખસે એવા નથી અને આત્મા સત્યસુખને મેળવી શકે એમ નથી.

૬૦. સંપત્તિને પ્રાપ્ત કરવામાં તેમજ અન્યનો પરાજય કરી તેનું રાજ્ય સ્વાધીન કરવામાં અગર પોતાના મતને પ્રસારવામાં અને અન્ય પ્રાણીઓને કબળે કરવામાં તથા જગતમાં પ્રશંસાપાત્ર બની મહાન બનવામાં-વિગેરે ખાખતોમાં જે બલ જોઈએ છીએ-તેના કરતાં સંયમનું પાલન કરવામાં-એટલે પંચમહાવ્રત પાળવામાં અત્યંત અધિકે માનસિક બલ જોઈએ. સર્વાધિકારી સંપત્તિને પ્રાપ્ત કરનાર અને બલબલ્લા રાજાઓને પરાજિત કરનાર પણ સંયમનું પાલન કરી શકતા નથી અને તેમાં નિર્બલતા ખતાવે છે; સંયમનું નામ સાંભળતા ભયભીત બની નાશી બાય છે માટે જે શૂરવીર હોય તેજ સંયમનું પાલન કરવામાં સમર્થ બને છે.

આત્માના શુભોનો આવિર્ભાવ કરવાના વિચારવાળાઓને, સંયમમાં પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોય છે, તેથી સમ્યક્જ્ઞાનપૂર્વક મન, વચન અને કાયાને કબળે કરીને વિના લડાઈએ, ત્રણ લોકના સ્વામીઓને નમાવે છે અને અનંત-અજ્ઞાપાદ સિદ્ધિ-શુદ્ધિના સ્વામી બની અનંતસુખને સમયે સમયે અનુભવ કરવાને સક્ષમ છે.

૯૬

સર્વશક્તિઓનો આવિર્ભાવ, સંયમને પૂર્ણતાએ આરાધવામાં રહેલો છે. તે સિવાય મળેલી કાયિકશક્તિ, પશુવૃત્તિમાં જેથી લઈ જાય છે. એટલે કાયિકશક્તિમાં વિચાર, વિવેક કે સંયમ જો ન હોય તો અધોગતિમાં લઈ જવાનું બલ રહેલ છે.

તમો સર્વદુન્યવી સંપત્તિના સ્વામી હો, સ્વાર્થ ખાતર જગતના રાજાઓ પણ તમોને પાયે પડતા હોય, અગર અંજલી કરી તમારી આજ્ઞાને ઉઠાવતા હોય તો પણ તમોને સંયમના સુખનો અનુભવ આવશે નહીં; અગર તમોને ઈન્દ્રમહારાજ જેટલી સાહ્યબી-વૈભવ-વિલાસો મળે તો પણ સંયમના સુખનો અનુભવ કરવામાં જો નસીબ રહેશે; માટે જો તમોને માનસિક, વાચિક અને કાયિક શક્તિઓ મળી છે, તેનો ઉપયોગ કયાં કરશો ? અન્ય પ્રાણીઓને વશવર્તી બનાવી તેમની સંપત્તિને સ્વાધીન કરશો નહીં પણ અજ્ઞાનતાને દૂર કરીને મોહને હઠાવવા મન, વચનને અને કાયાને કબજે કરવામાં બલને વાપરજો.

૬૧. જેની મન, વાણી અને કાયા, પોતાના કબજામાં નથી એવા તરંગી અને ચંચલ માણસોની મહેરબાની, ક્યારે નુકશાની કરી બેસશે એ કહી શકાય નહીં અને તેવા માણસો, ક્યારે ખસી જઈને દેશે તે કહી શકાય નહીં; માટે તેવા તરંગી માણસોથી સદાય ચેતતા રહેવું, તેના પર વિશ્વાસ ધારણ કરવો નહીં. જો તેવાઓના ઉપર વિશ્વાસ ધારણ કર્યો, તો સમજજો કે મરી પડ્યા. સંસારી પદાર્થો પણ સાગરના તરંગ જેવા છે. તેઓના ઉપર વિશ્વાસ ધારણ કરી તેઓનું રક્ષણ કરવા અતિશય ચિન્તા કરશો અગર મારામારી કરશો તો પણ તે પદાર્થો તમારા દુઃખમાં, વિપત્તિમાં કે વિડંબના

૯૭

પ્રસંગે કાંઈ પણ કામ આવશે નહીં, તેના રક્ષણ માટે કરેલો પ્રયાસ વૃથા જશે અને તેથી વૈરપરંપરા વધતાં ક્ષણ માત્ર પણ આત્માને કળ પડશે નહીં; માટે તેના પર વિશ્વાસ ધારણુ ન કરતાં આત્માના ઉપર અગર ધર્મના ઉપર વિશ્વાસને ધારણુ કરવો તે અભ્યુદયનું અને મોક્ષનું કારણ છે.

પુણ્ય યોગે પ્રાપ્ત થએલા અનુકૂલ સંયોગોમાં એટલે મન-ગમતા વિષયવિલાસોમાં કેટલો સમય વ્યતીત થયો, કેટલી ક્ષણો, ઘડીઓ, સુહૂર્તો તેમ દિવસો, વર્ષો વીતી ગયા તેની ખબર પડતી નથી; તે પ્રમાણે જ્ઞાન-ધ્યાનના વિલાસમાં રમણુ કરતાં કેટલો વખત વ્યતીત થયો તેની પણ ખબર પડતી નથી પરંતુ વિલાસો વિષયના હોવાથી આત્મા તથા મન વચન અને કાયા પરાધીન થતી જાય છે ત્યારે માનસિક જ્ઞાનધ્યાનના વિલાસોમાં તેઓની પરાધીનતા ખસતી રહે છે. જે વિલાસીઓનું જીવન પૂર્ણ તો થાય છે પણ એક અવનતિનું ભાજન બને છે અને એક ઉન્નતિના શિખરે આડૂઠ બની આનંદનો અનુભવ લીધા કરે છે; માટે વિષય-વિલાસોમાં આસક્ત ન બનતાં જ્ઞાન-ધ્યાનમાં રમણુતા કરવાની ટેવ પાડવી શ્રેયસ્કર છે. સત્ય સુખના અર્થીઓએ આ કથન બૂલવા જેવું નથી.

૧૨. વિષયાસક્ત, ભલે પછી રાજા હોય કે મહારાજા હોય, પંડિત હોય કે પ્રસિદ્ધ વક્તા હોય, પદવીધર હોય કે પૈસાવાળો હોય, તો પણ તેને યાગલ બનતાં વાર લાગતી નથી. તેની શુદ્ધિ-ખુદ્ધિ-મતિ અને વિજ્ઞાનમાં મલિનતા સ્થાન લે છે

૯૮

તેથી વિનય-વિવેકાદિ સદ્ગુણો તે વખતે દૂર ખસે છે અને ભૂતની માફક ભમતો ફર્યા કરે છે. મનની શુદ્ધિ તેમજ વિનય, વિવેક વિગેરે સદ્ગુણો, જ્યાં મોહનું સામ્રાજ્ય હોય છે ત્યાં રહેતા નથી અને તે સદ્ગુણો સિવાય માણસાઈ આવતી નથી, માટે વિષય અને ઠપાયની આસક્તિ અદ્ય કરવા માટે તેના અવગુણોની વિચારણા કરવી જરૂરની છે. સ્થિરતા-ચંચલતાના યોગે સદ્ગુણ અને દુર્ગુણ આવીને વસે છે, માટે મોંઘેરું મનુષ્યપણું મેળવીને વિષયાસક્ત બનવું જોઈએ નહીં અને વિનય વિવેકને સદાય ભૂલવો નહીં.

માતપિતા પોતાના પુત્રને પાળી-પોષી મોટો કરી વીસ વર્ષ કે પચીસ વર્ષ સુધી કેળવણી આપી ડાહ્યો બનાવે છે અને માણસાઈના સંસ્કારો નાંખી કુશળ બનાવે છે એટલે માણસાઈ આવતાં પચીસ વર્ષ લાગે, પણ જ્યારે પરણીને પતિ અને અને પત્નીમાં આસક્ત અને તો એક દિવસમાં પાગલ જેવો થઈ વિનય-વિવેકને વિસારી દે; એટલે કહેવાય છે કે પુત્રને કેળવતાં તેમજ માણસાઈ લાવતાં માતપિતાને વીસ-પચીસ વર્ષ લાગે ત્યારે પરણેલી સ્ત્રી એક દિવસમાં મૂર્ખ બનાવે. મોહની અકથ્ય કથની છે.

કૃપણ પૈસાદારની પાસેથી પૈસા લેવા હોય તો ખુશામત કરો છો. તેઓ ખુશામતથી બહુ ખુશી થાય છે અને કહ્યા પ્રમાણે પૈસા આપવા તૈયાર થાય છે; ખુશામત વિના કોઈ માગવા જાય તો ચોખ્ખું કહી દે કે તમો ભટકતા ક્યાંથી આવ્યા છો ? ફક્ત અમોને જ દેખ્યા છે; અહો ખુશામતની કેવી મોહિની છે !

૯૬

૬૩. દરેક વસ્તુઓમાં રહેલો સ્વભાવ ખસતો નથી. ગમે તેવા ઉપાયો કરે તો પણ જે સ્વભાવ પડેલો હોય છે તે સમયે પ્રગટ થાય છે; માટે સજ્જનોએ પોતાનો સ્વભાવ મૂકવો નહી. કહ્યું છે કે-સાકર તજે નહી સરસતા, સોમલ તજે નહી ઝેર; સજ્જન તજે નહી સજ્જનતા, દુર્જન તજે નહી વેર; સજ્જનો અન્ય એવા માણુસોથી પીડાય, તિરસ્કારાય કે ધિક્કારાય તો પણ જે અહણુનો, સહન કરવાનો અને ગમ ખાવાનો ગુણુ-સ્વભાવ રહેલો છે તે જતો નથી. એક દયાળુ સજ્જન, કારણવશાત્ રાજમાર્ગે ગમન કરી રહ્યો છે તેવામાં તાપની ગરમીથી તરફડતા વીંછીને દેખીને દયા આવી તેથી હાથમાં લઈને છાંયડે મૂકવા જાય છે, તેવામાં તેણે હંશ દીધો તેથી નીચે પડી ગયો; ખીજી વાર તે વીંછીને હાથમાં અહણુ કરીને છાંયડે મૂકવા જાય છે ત્યારે પણ હંશ દીધો. ત્રીજી વાર પણ હંશ દીધો પણ સજ્જન, કરુણાભાવના એગે છાંયડે મૂકવાનો પ્રયાસ છોડતો નહી હોવાથી પાસે ઊભા રહેલ માનવીએ કહ્યું કે-અરે ભલા ભાઈ, આ વીંછી તમોને પુનઃપુનઃ હંશ દીધા કરે છે, છતાં તેને તાપમાં જ રહેવા દોને ! શા માટે હંશની પીડા સહન કરો છો ? પીડા કરનારને તણુ દેવો કે તેના પર ઉપકાર કરવો ? તમે તો મૂર્ખા જેવા દેખાઓ છો. આ સાંભળી શાંતિપૂર્વક તેને કહેવા લાગ્યા કે-અરે ભાઈ ! જે આ વીંછી છે તે તેનો સ્વભાવ મૂકતો નથી તો હું મનુષ્ય અને કાંઈક સમજણુ છું, તો પછી મારે મારે કમાનો, પરોપકારનો સ્વભાવ કેમ મૂકવો જોઈએ ? સર્વ પ્રાણીઓ પોતાના સ્વભાવ પ્રમાણુ વર્તે છે માટે મારે શા માટે રીસ કરીને તેને તડકામાં રહેવા દેવો ? “ પીડા સહન કરીને

૧૦૦

પણ કરેલો પરોપકાર વિકલ થતો નથી. ” દુન્યવી ફલ ન થાય તોપણ આત્મિક શક્તિ જાગૃત્ થાય છે અને સહન કરવાની ટેવ પડે છે, માટે આ વીંછીને દંશની પીડા સહન કરીને છાંયડે મૂકવામાં હું લાભ જ માનું છું. આ પ્રમાણે સાંભળી તે અનુ-મોહન કરતો પોતાને સ્થલે ગયો.

૬૪. જગતમાં ઉત્તમ, મધ્યમ અને નીચ, પોતાના વર્તનથી પ્રાણીઓ અને છે. ઉત્તમ, મધ્યમ અને હલકા-નીચ બનવું તે પણ પોતાના હાથની વાત છે. સારી રીતે સંયમ અને તપની આરાધના કરે તો જ્ઞાની બની, ઉત્તમ થાય છે અને તેની આરાધના કરે નહીં તો અધમ બને એમાં કાંઈ આશ્ચર્યની વાત નથી. સંયમી હોય પણ જો સમ્યક્જ્ઞાનપૂર્વક તપની આરાધના કરે નહીં, અને નિમિત્ત પામી ઈન્દ્રિયોને કાળૂમાં રાખે નહીં તો અધમ બનતાં વિલાંબ થાય નહીં. જે અધમ છે, તે અસંયમના વિકારોના વિપાકો અત્યંત દુઃખ-કારક છે, આમ જાણી સંયમની આરાધના કરે તો જરૂર સંયમી બની ઉત્તમ થાય અને આત્મવિકાસમાં આગળ વધતો રહે. હલકામાં પણ હલકા મનુષ્યો વિકારોના વિપાકોને જાણી તેનાથી પાછા હઠી સંયમની આરાધનાના યોગે ઉત્તમ બન્યા છે અને આત્મવિકાસ સાધી અક્ષય અને અનંત સુખના ભોક્તા બનેલ છે—એમ શાસ્ત્રકારો વારંવાર ઉપદેશો છે અને સખત શબ્દોમાં પણ કહે છે કે તમે ક્યાં ભૂલ્યા ભરો છો ! સુખ તમારી પાસે તદ્દન સમીપમાં રહેલ છે. તેના તરફ જે ઘડી નજર તો કરો. આમ વિષયવૃત્તિમાં પરિભ્રમણ કરવાથી જે સુખ જોઈએ છે તે કદાપિ મળવાનું જ નથી, અને તમે

૧૦૧

પણ તેનો અનુભવ કર્યો છે તો કહો સુખ ક્યાં છે? સંયમમાં કે અસંયમમાં? વિકારો વિષયવૃત્તિને પોષવાથી કદાપિ શાંત થતા નથી તેમજ તેનો ક્ષય થતો નથી. માટે પાંચ ઇન્દ્રિયોને અને મનને કેઈ એક શુભ આલંબન લઈ કબજો કરો. આનંદ આવશે દુઃખ ભાસશે નહીં. તમો એમ કહેશો કે મન-ઇન્દ્રિયો કબજામાં આવતી જ નથી તે અસત્ય છે, કારણ કે વિપત્તિના વખતે તેમજ ઈષ્ટ લાભ મળવાના સમયે ણીજ તરફ નજર ન રાખતાં વિપત્તિ ટાળવામાં લક્ષ્ય રાખો છો અને ઈષ્ટ લાભ ક્યારે પ્રાપ્ત થાય, તે તરફ જ તમારું લક્ષ હોય છે; માટે તમો વિચાર અને વિવેકપૂર્વક પુરુષાર્થ કરો તો ઇન્દ્રિયો અને મન કબજામાં આવે; માટે સંયમનો લાભ લઈ આત્માનો વિકાસ કરો, સત્ય સુખ તમારી સમીપમાં જ છે. સમજો અને મેળવો.

પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મનને કાબૂમાં રાખવાથી આત્માની શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે. પીડાકારક સંયોગો મળતાં તેમજ પ્રતિકૂલ પ્રસંગો મળતાં પણ આત્મામાં મૂંઝવણ થતી નથી. ઉલટો આનંદ થાય છે, પરંતુ જ્યારે તે ઇન્દ્રિયો અને મન કાબૂમાં ન હોય ત્યારે પ્રતિકૂલ સંયોગો દુઃખરૂપે ભાસે છે. અને તેઓને હઠાવવા માટે સર્વ શક્તિ વપરાય છે. તેટલી શક્તિઓ મન વિગેરે કાબૂમાં રાખવા માટે જો વપરાતી હોય તો અધિક કષ્ટ સહન કરવું પડે નહીં, અને આનંદથી રહેવાય. પણ અજ્ઞાની આત્માને આ વાત ગમતી નથી. મન-ઇન્દ્રિયોને કાબૂ કરવાની વાત નીકળે ત્યારે કેટલાક અણુગમે લાવી ઉઠીને ચેર બાય અગર ઘેઠા ઘેઠા નિદ્રાવશ બને અગર પોતે સમજે

૧૦૨

છે-એમ જેખાવ કરતા હોય, પણ સંયમ કેળવવામાં તો પાછળ ચલતા હોય છે. તો પછી અજ્ઞાનજન્ય કે સંયોગજન્ય દુઃખ ક્યાં જાય? અને સત્ય સુખ ક્યાંથી આવીને મલે? માટે અસંયમમાં જ દુઃખ રહેલ છે. આમ સમજી સંયમને આરાધી સત્ય સુખના હાવા લો, અને સુખી થાઓ. અનંત ભવમાં સાધન-સામગ્રી પ્રાપ્ત થઈ પણ સંયમની આરાધના વિના તેજ સામગ્રી, પરિણામે પીડાકારક બનેલ છે. તેમજ અજ્ઞાનતા-મોહને હઠાવી શકેલ નથી. માટે મોજમજ, વિષય સુખની વૃત્તિનો સમજણપૂર્વક ત્યાગ કરીને કાંઈક મનમાં વિચાર અને વિવેક લાવો કે સંયમમાં સુખ છે કે અસંયમમાં? જેથી તેનો ખ્યાલ આવશે. અને તમારી મેળે સંયમને કેળવવાની શક્તિ જગશે. અદ્યાપિ એવો સંયમ કેળવવાનો પુરુષાર્થ કર્યો નથી, જેથી તમને તેમાં કષ્ટ ભાસે છે. પણ એવું કાંઈ પણ નથી. જ્યાં સુધી મહાવરો પડ્યો ન હોય ત્યાં સુધી કઠિનતા ભાસે; પછી તો અભ્યાસ વધતાં આનંદની ઉર્મિઓ અંતરમાં ઉછળવાની પછી તમો સ્વાભાવિક ઓલસો કે ભણું થયું કે અમે સંયમને કેળવી અને આરાધના કરી, હવે પીડા-દુઃખ જેવું કાંઈ રહ્યું નથી. આટલો વખત અમોએ એળે ગુમાવ્યો. હવે એક ક્ષણ માત્ર ગુમાવીશ નહી. હવે જગત્ થયેલ આત્મિક શક્તિને દખાવનાર દુનિયામાં કોણ છે, કે દખાવી શકે?

ખાહ્ય પદાર્થોને પ્રાપ્ત કર્યાં, પણ તેથી તમારા આત્માની સાથે લાગેલાં કર્મો ગયા કે નહીં? આત્મવિકાસ સધાયો કે નહીં? તેનો વિચાર કર્યો? તમોએ સુખની ખાતર એવો પ્રયાસ

૧૦૩

કર્મો કે જન્મતના સર્વે જનો મને ઝુકાવીને સલામો ભરે-નમસ્કાર કરે, તેથી સુખની પ્રાપ્તિ થાય. માનો કે સર્વ જનોએ તમોને સલામો ભરી તેથી તમારા આત્માને શો લાભ થયો ?

બાહ્ય સુખની ખાતર વિવિધ પાપારંભો કરી, અનેકને રડાવી-રજાવાવી હીરા-માણેક-મોતીના ઢગલા કર્યાં. તેવા લોકોએ તમારી પ્રશંસા કરી-આદર-સન્માનાદિક કયું. સઘળા તમોને પૂછતા આવ્યા પણ મોહ-મમતા-અહંકાર-અભિમાન વિગેરે દુર્ગુણો કેટલા અલ્પ થયા તેનો વિચાર કર્યો ? સંપત્તિ-સાહ્યબી મળે ત્યારે વિનયાદિ સદ્ગુણો આવ્યા કે ગયા ?

તમોએ વિવિધ પ્રયાસ કરીને જગત ઉપર સત્તા જમાવીને કેટલાકને કબજે કર્યાં. પણ તમારા સમીપમાં સમીપ રહેલ મન, વચન અને કાયાને કબજે કરીને અત્યંત કષ્ટહારી કર્મોના ઉપર સત્તા મેળવી કે નહીં ? પ્રથમ તો મન, વચન અને કાયાને કબજે કરીને કર્મોના ઉપર-મોહના ઉપર સત્તા મેળવીને સ્વતંત્ર બનવું ઉચિત છે. તે સિવાયની સત્તા-સંપત્તિ વગેરે વૃથા છે.

તમો પ્રસિદ્ધ વક્ત્રતા બની બાહેર સભાઓમાં શ્રોતાઓના મનરંજન કર્યાં, તેઓના દીલને છતી લીધું અને પ્રશંસાપાત્ર બન્યા, પરંતુ આત્માને ખુશી કરવા કેટલી સ્થિરતા પ્રાપ્ત કરી ? માયા-મમતાને હઠાવી કે નહિ ? અને બોલ્યા પ્રમાણે કેટલું વર્તનમાં મૂક્યું ? કે જેથી આત્મિક ગુણોનો અવિભાવ થાય.

તમો સારા પ્રમાણમાં કેળવણી લઈને સત્તાધીશ-ન્યાયાધીશ

૧૦૪

બન્યા, પણ તમોએ ક્યાના અધિપતિ-મનના અધિપતિ બનવાનો વિચાર કર્યો કે નહીં ? સત્તાધીશ બન્યા તેથી આત્માનું શું ?

૬૫. વડીલો અને પૂજ્યોનું ઘસાતું બોલનાર પોતે જાતે ઘસાય છે. માન-પ્રતિષ્ઠા વિગેરે મેળવવાની ઇચ્છાવાળો, કદાપિ માન-પ્રતિષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. કારણ તે વડીલો અને ગુરુદેવના સદ્ગુણોને શ્રદ્ધા નહીં કરતાં દોષો શ્રદ્ધા કરીને તેઓના દોષો જાહેરમાં મૂકવાની કલાખાણ રમતા હોય છે, તેઓ આમ સમજતા હોય છે-કે વડીલોનું ઘસાતું બોલવાથી અમારું માન વધવાનું-અને અમોને મહોટાઈ મળવાની-પરંતુ તેઓને ખબર નથી કે વડીલોનું કે પૂજ્યોનું તો શું ? પણ સામાન્ય અન્યજનોનું ઘસાતું બોલવાથી પોતાની જ હલકાઈ દેખાય છે, અને નિન્દાપાત્ર થવાય છે. આવાને સદ્ગુણો આવે ક્યાંથી ? બલે પછી ઘસાતું બોલનાર પ્રસિદ્ધ વકતા હોય કે ન્યાય-વ્યાકરણવિશારદ હોય તોપણ તેની હલકાઈ થયા વિના રહેતી નથી.

ઘસાતું બોલનાર, જાહેર સભામાં કે એવા મેળાવડાના પ્રસંગે-હાથ ઠોકીને કહે છે કે કોઈની પણ નિન્દા કરવી નહીં અને ઘસાતું બોલવું નહીં, પણ તે પોતાને માટે કાંઈપણ નહીં, આ કેવી બુદ્ધિમત્તા ! અને આ કેવી ચતુરાઈ ! તેને ખ્યાલ હોતો નથી કે બોલ્યા પ્રમાણે વર્તનમાં મૂકવા માટે પ્રયાસ કરવો જરૂરી છે. આવા નિન્દકો બીજાઓના મલને સુખથી ઘોઈને પોતાના અંગને મલિન બનાવે છે; સત્કાર્ય જે કરેલ હોય છે તેનું સત્યરૂલ મળતું નથી અને દુર્ગતિનું પ્રસ્થાન કરે છે; માટે કોઈનું ઘસાતું બોલવું જોઈએ નહીં-વળી વડીલો તથા પૂજ્યોનું ઘસાતું બોલાય જ કેમ ? કોઈ બોલતું હોય તો

૧૦૫

તેનો પ્રતિકર કરવાનો તો દૂર રહ્યો અને પોતે ધસાતું જોલવું તે અધમતા સૂચવે છે.

તમોએ પહવી માટે પડાપડી કરી-મહત્તાને મેળવવા માટે કેટલાયે સજ્જનોની નિન્હા કરી તેઓને ઉતારી પાડ્યા-પણ હજી સાચી પહવી ઝાંકી છે તે પહવીને પ્રાપ્ત કરવા માટે મોહ-મમતા-અહંકાર-વેર-ઝેરને દૂર કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. જ્યાંસુધી મોહ-મમતા-અહંકારાદિકની નિન્હા કરીને તેઓને સર્વથા ઉતારી પાડ્યા નથી ત્યાં સુધી લીધેલી પહવીની સાથે-કતા સઘાશે નહીં; માટે માયા-મમતાદિકને ઉતારી પાડી સત્ય પહવીના સ્વામી બનો. આ પહવી લેવામાં પૈસાનો વ્યય કરવો નહીં પડે તેમજ આડંબરની પણ જરૂર રહેશે નહીં અને મોહાદિકે ઉતરી ગયા પછી આપોઆપ પહવી આવીને ભેટશે. અને સાથે અનંતશક્તિ-અનંતજ્ઞાનનો પ્રાદુર્ભાવ થશે.

તમોએ શરીરને મજબૂત બનાવવા કાંઈક દવાઓ આપી-માલમલીઠા આધા અને વિવિધ યાપ કરીને તેનું પોષણ કર્યું તેમજ ઘણી કાળજીપૂર્વક તેનું રક્ષણ કર્યું, પણ આત્માના ગુણો માટે શું કર્યું? તેનો વિચાર આવે છે ?

માન-મહત્તા મેળવવા ખાતર તેમજ લાડી, વાડી, ગાડી પાછળ લાખો રૂપિયાનો વ્યય કર્યો, પરંતુ સાત ક્ષેત્રોને પોષવાનું ભૂલી જવાયું, તે કેવી હુશિયારી !

પુત્રપરિવારાદિકને તથા જગત્જનોને ખુશી કરવા, વિવિધ કલાઓ બતાવી તેમજ તેઓ ખુશી કેમ રહે, તેને માટે ઘણી

૧૦૬

ચિન્તા કરી, તેથી તમારા-પોતાના આત્માનું શું થયું ? આત્માને ખુશી કરવા માટે તો ધર્મકલ્પાની જરૂર છે. ધર્મકલ્પા બતાવી પુત્રપરિવાર વિગેરેથી ખુશી થાઓ તો બલિહારી !

વિવિધ પ્રકારના તપો કરીને સિદ્ધિઓને મેળવી, જનતામાં અમત્કારો બતાવ્યા તેથી પણ આત્માનું શું કલ્યાણ થયું ? વિચાર કરવો જોઈએ.

૬૬. અજ્ઞાનતાથી વસ્તુઓની તથાસ્વરૂપે ઝોળાખાણુ થતી નહી હોવાથી-વારે વારે મનુષ્યોને મુંઝવણુ થાય છે તેથી રાગ-દ્વેષ કરતા હોવાથી વિવિધ વિડંબનાઓ આવીને ઉપસ્થિત થાય છે અને વિડંબનાના યોગે માનસિક અને શારીરિક યાતનાઓ લોગવવી પડે છે, માટે પ્રથમ વસ્તુઓની ઝોળાખાણુ કરી લેવી જોઈએ કે જેથી મુંઝવણુ થાય નહી તેમજ રાગ-દ્વેષનું જોર પણ ઓછું થાય અને આનંદ-પૂર્વક જીવન પસાર થાય.

અનાદિ કાળથી અજ્ઞાનતા રહેલી હોવાથી પ્રાણીઓ, રાગ-દ્વેષ, વિષય અને કષાયમાં મુખ્ય માની બેઠેલ છે તેથી જે પુણ્યો-દેયે સારા સંયોગો પ્રાપ્ત થયા છે, તેનો પણ લાભ લઈ શકતા નથી અને રાગ-દ્વેષની જંબળમાં ઝકડાય છે.

રાગ-દ્વેષ અને મોહથી આત્માના ઉપર આવરણો આવે છે, તેથી આત્મિક શક્તિઓ અવરાતી હોવાથી અનંત શક્તિ-માન આત્મા પાગલ જેવો બની રહેલ છે; પાગલને જેમ વ્યવહારમાં બોલવા-ચાલવાનું બાન રહેતું નથી તેમ રાગ-દ્વેષમાં

૧૦૭

વિકારો વડે ઘેરાયેલા આત્માને, સ્વભાન બૂલેલ હોવાથી આ ભવમાં શું કર્તાવ્ય છે તેનો ખ્યાલ રહેતો નથી; તેથી મળેલી અનુકૂલ સાધન-સામગ્રી વિકૂલ બને છે અર્થાત્ તેનો સહ-પયોગ થતો નથી.

વસ્તુની વસ્તુ રૂપે વિચારણા થાય ત્યારે સમકિતદૃષ્ટિનો આવિર્ભાવ થાય છે અને વિચારણાના યોગે વિવેક-વહેંચણુ થતાં સંયમ આવીને ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે મનુષ્યમાં માણુસાઈ આવી કહેવાય. મળેલ મનુષ્યભવની સફલતા, સંયમમાં રહેલી છે, નહીં કે વિષય-કષાયમાં આસક્ત બનવાથી; જેટલે અંશે સંયમ સાધી શકાય, તેટલે અંશે આવતા કર્મોના નિરોધ થાય છે અને સત્તામાં રહેલી કર્મોને ખેરવવાની શક્તિ બંધત્ થાય છે, માટે વસ્તુઓનું સ્વરૂપ સમજી સંયમને કેળવવામાં તત્પર બનવું આવશ્યક છે.

‘ સંયમમાં સત્ય સુખ સમાયેલ છે. ’

૬૭. હલકા-નીચ માણુસો, ઉત્તમ પુરુષોને નિન્દે-તિરસ્કારે કે ધિક્કારે તો પાણુ-તેઓને તે સબજનો ધિક્કારતા નથી તેમજ તિરસ્કારતા નથી અને તેઓની નિંદા પણ કરતા નથી; પરંતુ તેઓનો પ્રપંચ કપટ-બળને સારી રીતે બાણી તેમાં ફસાતા નથી. બનતા મુઘી તેઓને સમબવબ્બ ઉપાયો કરે છે અને તેઓ ન સમજે તો મૌન ધારણુ કરી તેઓની આગળ હલકાઈ કરતા નથી. તેમાંજ ઉત્તમ પુરુષોની ઉત્તમતા છે અને મહંતોની મહોટાઈ છે પણ લોકકહેવત્ એવી છે કે, “ થાય એવા થવું ” આને અનુસરતા નથી.

૧૦૮

અને પોતાની ઉત્તમતાને-સન્નજનતાને, તેમજ મોટાઈને મૂકતા નથી. એ તો જે હલકા હોય તે હલકાની સાથે પોતાની હલકાઈ દેખાડીને કુલાય અને પોતાની બહાદુરી બહાર કરે. ઉત્તમ પુરુષો તો તેવા વખતે મૌન ધારણ કરે છે તેમજ તે હલકાથી ભીતિ પામતા નથી, ગભરાતા પણ નથી પણ સાવધ રહે છે તેથી જ હલકા માણસોને વખત વીતતાં નમતું રાખવું પડે છે અને આવીને સલામો ભરવી પડે છે.

બસતા કૂતરાને પથરો મારવાથી કે તેઓની સામે લાડી ઉગામવાથી તે બસવાતું બંધ કરતા નથી, પણ મૌન ધારણ કરીને આગળ ગમન કરવાથી પોતાની મેળે બંધ થાય છે અને રોટલાનો ટૂકડો ખતાવતાં પૂંછડીને પટપટાવતા નમન કરતા આવે છે; કારણ કે તેઓનો એવો સ્વભાવ પડેલ હોવાથી તેઓ ભીતિ ખતાવવાથી સમજી શકે એમ નથી. માનો કે કોઈ એક હલકો માણસ પ્રતિકૂલતા થતાં આવીને ગાળો લાંડે કે તિરસ્કારે, તેવા વખતે સન્નજનો સામી ગાળો લાંડે અને તિરસ્કારે તો તે બેમાંથી મોટો કોણ ? બે સરખા મણાય. તફાવત પાડવો હોય તો તે સમયે મૌન ધારણ કરી અગર સમજે તો સમજવીને શાંત કરવો તે સન્નજનોનું કર્તવ્ય છે, એટલે તે થાય તેવા થવાય નહી, અને હલકાઈ દેખાડાય નહી, જેથી ઘણા આત્મસંતોષ થાય છે, ચોર આનંદ ઉભરાય છે અને જનસમુદાયમાં સન્નજનતાની ખ્યાતિ થાય છે; જો કે ઉત્તમ પુરુષો સ્વખ્યાતિને ઇચ્છતા નથી, તો પણ પડછાયાની માફક તેણીને પાછળ આવવું પડે છે; એટલે હલકા સાથે સન્નજનતા ખતાવવી જોઈએ, તેમાં સન્નજનની કસોટી છે.

૧૦૯

૬૮. વાણી પ્રમાણે વર્તન, જો ન હોય તો તેની અસર શ્રોતાજનો પર પડતી નથી, ક્ષત મનોરંજન થાય છે. ઉપદેશદારા શ્રોતાજનો પર અસર પાડવી હોય તો પ્રથમ વાણી પ્રમાણે વર્તન રાખવાની આવશ્યકતા છે.

એક મુનિરાજની પાસે આવીને શ્રાવકે કહ્યું કે-ગુરુ મહારાજ ! મારા પુત્રને ગોળ નહી ખાવાની બાધા આપો, કારણ કે તેને માફક આવતો નથી. અને જ્યારે ખાય છે ત્યારે ગરમ પડતો હોવાથી નાક દ્વારા લોહી તૂટી પડે છે માટે તેને સમજાવી બાધા આપો તો બહુ સારું; મેં તો તેને બહુ સમજાવ્યો પણ સમજતો નથી અને ગોળ ખાવો તે હિતકર સમજે છે. ગુરુદેવે કહ્યું કે-પંદર દિવસ પછી તેને બાધા આપવામાં આવશે, હાલમાં તો નહી. આ સાંભળી પુત્ર સાથે શ્રાવક પોતાને ઘેર આવ્યા. મનમાં વિચાર કરે છે કે બાધા આપવામાં ગુરુમહારાજે વિલંબ કેમ કર્યો હશે ? ખાનગીમાં પૂછીશ. પંદર દિવસો વિત્યા પછી પુત્રને લઈ શ્રાવકે ગુરુમહારાજની પાસે આવી બાધા આપવા વિનંતિ કરી. ગુરુદેવે તેના પુત્રને પાસે ઐસાડી. નહી ખાવા બાબત શિખામણ આપી, તેથી તેણે અસર થવાથી બાધા લીધી અને પાળવા લાગ્યો. તેના પિતા ખુશી થયો અને પુત્ર પણ રક્ત નહી પડતું હોવાથી પુષ્ટ બન્યો. એકદા ખાનગીમાં તે શ્રાવકે પૂછ્યું કે ગુરુમહારાજ ! ગોળની બાધા આપવામાં પંદર દિવસનો વિલંબ કેમ કર્યો ? કહેવા ચોગ્ય હોય તો કહો. ગુરુદેવે તેને કહ્યું કે શ્રાવકજી, મને પણ ગોળ ખાવાની ટેવ હતી. તેના વિના ચાલતું નહી. તેથી પંદર દિવસ સુધી અને હવે જીવંતપર્યંત ગોળ નહી

૧૧૦

ખાવાનો (નયમ લીધો છે કારણ કે વાણી પ્રમાણે વર્તન વિના અસર થતી નથી. તેથી પ્રથમ અમોએ ખંધ કર્યો અને પછી તમારા પુત્રને ઉપદેશ આપ્યો, અને અસર થઈ. ખાધા પાળવા લાગ્યો. તમારી અસર તેને થઈ નહીં, તેનું કારણ તમો ત્યાગ કર્યા વિના શિખામણ આપો છો તેથી અસર થતી નથી.

૬૯. સમજી જનો, ખુશામતથી ખુશી થતા નથી, પણ યોગ્ય સમયે પૈસા ખર્ચીને તેનો પરોપકાર કરી દહાવો લે છે; ત્યારે કૃપણ માણસો ખુશામતનો દહાવો લે છે; પૈસા તો ખન્નેની પાસે સરખા હોય છે પણ વૃત્તિમાં ભિન્નતા હોવાથી કાર્યોમાં ભેદ પડે છે; તે જ કૃપણ, જે ધનની નશ્વરતા સમજે અને પરોપકારનો લાભ સમજે તો તે ખુશામતથી ખુશી ન થતાં પરોપકાર કરવો તે મારું કર્તવ્ય છે એમ સમજી યોગ્ય અવસરે તે પણ ત્યાગ વૃત્તિમાં આવી ધનનો દહાવો લે; પણ તેઓને સારી રીતે સમજાવનાર મળવા જોઈએ. અગર તેવા પ્રસંગો આવી મળવા જોઈએ. તો જ સમજે, નહીંતર કદાપિ સમજતા નથી. કારણ કે એમનો સ્વભાવ પરિશુદ્ધવૃત્તિનો છે. એમ વધે તેમ ખુશ થાય અને ઘટે ત્યારે નાખુશ બને. સમજનો તો શાણા હોવાથી તેમને વધારે કહેવાનો વખત રહેતો નથી. પોતાની મેળે સમજી યોગ્ય રીતે પરોપકાર કરવામાં ખામી રાખતા નથી.

૭૦. જ્યાં સુધી ધનાદિકની નશ્વરતા યથાર્થિત સમજાય નહીં ત્યાં સુધી તેના તરફની મમતા ઓછી થતી નથી. મમતા અદ્વય થયા સિવાય કષાયવૃત્તિ ઘટતી નથી. અને રાગ-દ્વેષ અને મોહનું જોર વધતું રહે છે, માટે પ્રથમ

૧૧૧

ધનાદિકની નશ્વરતા જાણવાની જરૂર છે. જ્યારે ધનાદિક ન હોય ત્યારે વિવિધ પ્રકારે ચિન્તાઓ થાય છે અને મહામહેનત કરીને મેળવ્યા પછી તેના રક્ષણની ચિન્તા આવીને ઉપસ્થિત થાય છે. કદાચ પાપોદયે વ્યાપાર કરતાં તે શુભાવવાનો અવસર આવી પડે; અગર અગ્નિ-ચોર ખાળી નાંખે કે કૈંઈ લઈ જાય ત્યારે અધિક વ્યામોહ થાય છે અને તે વ્યામોહના અંગે મન-તન ખજ્યા કરે. આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ છે માટે તેની મમતાનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે.

જેને ધનાદિકની મમતા નથી તેને કોઈની ખુશામત કરવાની ઈચ્છા પણ થતી નથી. સત્યધન-આત્મતત્ત્વને મેળવવાની તેને ઘણી તમન્ના હોય છે.

૭૧. માણસો પોતાની યુદ્ધિને-કપટકલામાં ખીજાઓને અરસ્પરસ અથડાવી મારવામાં વાપરતા હોવાથી તેજ તેઓને પરિણામે દુઃખજનક નીવડે છે અને અધોગતિમાં લઈ જાય છે કારણ કે જેનો સદુપયોગ કરવાનો હતો તેનો દુરુપયોગ કર્યો અને સંપ વધારવામાં કે સન્માર્ગે વાળવામાં તેનો ઉપયોગ કર્યો નહીં.

૭૨. શરીરાદિકને સ્વચ્છ રાખવામાં યુદ્ધિમાન પુરુષો ઘણો ઉપયોગ રાખે છે, કારણ કે નહિ તો જાહેરમાં મૂર્ખ તરીકે કહે. અને જોઈએ તેવું માન-સન્માન મળે નહીં તેથી નિરન્તર સ્વચ્છ રાખવામાં તત્પર હોય છે; પણ જેને મન સ્વચ્છ રાખવું હોય છે તે ભૂલે છે. જેવું અસદ્વિચારમાં મન રંગાગ્નેલ છે, કળી ન શકાય એવા અસદ્વિચારમાં મગ્ન રહે છે તેને સુધારવામાં સ્વચ્છ રાખવામાં પ્રયાસ કરવામાં આવતો નથી; તેથી શરીરા-

૨૧૨

દિકને સ્વચ્છ રાખી ઘણી કાળજી રાખે તેથી કાંઈ શોભા મળતી નથી; કારણ કે માનસિક વિચારો પ્રમાણે ઉચ્ચારો અને આચારો થાય છે. જો મનમાં સદ્વિચારો હશે તો કાંઈને પણ પીડાકારક, ચિન્તાકારક ઉચ્ચાર નીકળશે નહીં અને આચારો પણ સન્માર્ગના હોવાથી તેની શોભા વધવાની અને પ્રશંસા થવાની; માટે શરીરાદિકની માફક માનસિક શુદ્ધિ કરવાની ખાસ અગત્યતા રહેલી છે. જેઓ ત્રણ ગુપ્તિથી ગુપ્ત છે તેના સહવાસમાં આવી તેઓની વાણીરૂપી પાણીને ઝીલે તો અને પચાવે તો માનસિક શુદ્ધિ થાય અને આત્મોન્નતિ વધતી રહે. ગમે તેવા કિંમતી અને મનોહર આભૂષણો, વસ્ત્રો પહેરે તો પણ માનસિક શુદ્ધિ થતી નથી; પણ અભિમાન વધે છે કે હું કેવો રૂપાળો શોભું છું. ખીજાઓ મારી આગળ હીન અને દીન દેખાય છે. આ પ્રમાણે કલ્પનાના ઘોડા ઉપર આરૂઠ થઈ સદ્વિચારની લગામ નહીં હોવાથી દુઃખની ગર્તામાં જઈને પડે છે અને પછી અન્ય નિમિત્તોના ઉપર દોષારોપણ કરીને અધિક અધિક પાપોથી બંધાતો રહે છે. પછી જે ખૂરા સંસ્કારો પડ્યા તેને ત્યાગ કરતાં ઘણા ભવો કરવા પડે છે, છતાં તે સંસ્કારો ખસતા નથી, પરંતુ જ્યારે અથડાતા-પીટાતા કઠ્ઠાચ સંતની વાણીરૂપી પાણીને ઝીલે અને પચાવે ત્યારે કંથ્યાણુના માર્ગે આવે છે.

૭૩. અન્યજનોના પ્રતિકૂલ વચનો શ્રવણ કરી અગર મર્મવેધક વાણી તેમજ પીડાકારક વાણી સાંભળીને એકદમ ઉશ્કેરાઈ જવું નહીં; કારણ કે ઉશ્કેરાઈ જવામાં સ્થિરતા નહીં હોવાથી સદ્વિચાર હોય તે પણ ખસી થાય છે અને તેનું સ્થાન અસદ્વિચારો લે છે. તેમજ તેના યોગે ઔલ-

૧૧૭

વાનો વિવેક રહેતો નથી—એવા પ્રકારની વાણી નીકળે કે આપ-
ણને ચોતાનેજ હાનિકારક થાય, હલકાઈ દેખાય, માટે ગંભી-
રતાને ધારણ કરી તેવા વખતે ગમ ખાવી; ઉશ્કેરાઈ જવું નહીં.
સ્થિરતા ધારણ કરવાથી સદ્વિચારો પ્રકટે છે, તેનાથી
ચેતતા રહેવા માટે ઉપયોગ રહે છે, અને કાંઈપણ નુકશાન
થતું નથી; અગર તેવા પ્રસંગે મૌન ધારણ કરવું તે બહુ
ઉપયોગી છે. ભલે પછી બીજાઓ નિર્બલ કહે, તો પણ ઉશ્કેરાઈ
જવું નહીં; કારણ કે મૌન રહેવામાં કે ગમ ખાવામાં આત્મિક
બલ રહેલું છે અને તેમાં દૃઢતા થતી રહે છે. બીજાઓ કહે, તેથી
નિર્બલતા આવતી નથી અને માયકાંગલા બનાતું નથી, પણ
આત્મિક બલ વધે છે. કેટલાક એવા સમજણુ વિનાના હોય છે
કે કોઈ સહેજ ઉશ્કેરે તેટલામાં વિચાર કર્યા સિવાય ભસાભસી
કરવા મંડી પડે છે, અને અનિચ્છનીય ઝગડો કરી બેસે છે.
તેમાં બેમાંથી એકેને સુખ મળતું નથી. ઉલટી વિવિધ આધિમાં
સપડાવું પડે છે માટે કોઈની ઉશ્કેરણીથી ઉશ્કેરાઈ જવું નહીં.
પણ તે વખતે પૂરો વિચાર કરવો કે શા માટે મને ઉશ્કેરે
છે ? ચોતાના સ્વાર્થ ખાતર કે મારા માટે ? આ પ્રમાણે વિચાર
કરવાથી સારો માર્ગ હસ્તગત થશે અને કંકાસ-કલ્યાથી
થતી હાનિ-હાન્યા-અદેખાઈનો દોષ થતો અંધ થશે. જો કે
હરેક બાબતમાં વિચાર અને વિવેક કરવાનો રહે છે, પણ
બીજાની વાણીથી ઉશ્કેરાઈ જવાનું ધણી વખત બને છે તેથી
આ ઉપદેશની જરૂર છે માટે જણાવેલ છે.

૭૪. મુનિપણું ધારણ કરીને—જે મુનિને પૂજ્ય બન-

૧૧૪

વાની ભાવના થાય અગર મહત્તા મેળવવાની ભાવના થાય-તે મુનિ લાણુવા ગુણવાનું બૂલે છે, અને લણેલું પણ સંભાળતાં કંટાળો આવે છે. શિષ્યોના આધારે મારી પૂન્યતા થશે અને મહત્તા મળશે આવી ભાવનાથી જેને તેને સાધુનો વેશ પહેરાવી શિષ્ય બનાવે-અને પછી ગુરુથી જુદા પડીને ગામો-ગામ વિચરે છે પણ મહત્તા તેમ મળતી નથી. માનવીઓ મુનિમાં કાંઈક જ્ઞાન-ચારિત્ર પણ જુવે છે. ભણ્યા સિવાય જ્ઞાન આવે પણ ક્યાંથી ? શિષ્યોનો સમુદાય વધ્યા પછી તેની સંભાળ કરવાની રહે છે; તેની સંભાળમાં લણવાનો વખત રહે નહી, માટે પ્રથમ સારી રીતે અભ્યાસ કર્યા : પછી શિષ્ય સમુદાય વધારે તો ઘણો લાભ થાય. ભણ્યા વિના કરેલ શિષ્યોના શિષ્ય ગુરુને થવું પડે છે. તેઓની સર્વે ઇચ્છા પૂરવાની વૃત્તિ થાય છે. જે તે શિષ્યોની ઇચ્છાઓ પૂરી થાય નહી તો તેઓને ભાગી જવાની દહેશત રહે છે અને ચિન્તાઓ સદાય સતાવતી રહે છે, માટે પ્રથમ સારી રીતે અભ્યાસ કરીને શિષ્યો કરવા ઉચિત છે. ગુરુ અને શિષ્ય જે અજ્ઞાની હોય તો કોણ કોણને વિડંબનાઓથી બચાવી શકે અને તારી શકે ? અજ્ઞાનીના પદ્મે પડેલો શિષ્ય તરે કે ખૂડે ! 'ખીજાઓને તારવાની ભાવના હોય તો પ્રથમ શાસ્ત્રાભ્યાસ કરી દ્યો પછી તારવાની કળા આવડશે.' અધિક બલ વાપરવું પડશે નહી. કહેવત છે કે કળાપૂર્વક વાપરેલું બળ, ઉદ્ધારક બને છે અને કળા વિનાનું બલસંહારક બને છે. શ્રાપરૂપ બને છે અને કળા જ્ઞાન વિના આવી શકતી નથી, માટે કળાને વાપરવા માટે જ્ઞાનની જરૂર

૧૧૫

છે. થએલ શિષ્યો કળથી કબજામાં રહી શકે નહી અને આગળ પણ વધી શકે નહી.

૭૫. વિનય અને વિવેકહીન માનવીઓ-જે બુદ્ધિ-મતિ મળી છે તેનો ઉપયોગ, ઉન્માર્ગે કરતા હોવાથી કારમો કેર વતવિ છે તેમજ સત્કાર્યો કરીને પ્રશંસાપાત્ર અનેલ સન્નજન ઉપર ઈર્ષ્યા-અદેખાઈ કરી પોતે જાતે દુઃખી થાય છે. તેઓ એમ સમજે છે કે, અમારા કરતાં અધિક પ્રશંસાપાત્ર અને નહી અને અને તો તેઓની કાંઈ બૂલો કાઠી સમાજમાં ઉતારી ચાડી નિન્દાપાત્ર બનાવવા; પણ સત્કાર્યો કરનાર સન્નજનો તો તેથી અધિક પ્રશંસાપાત્ર અને છે અને તેમણે કરેલા સત્કાર્યો વધારે દીપી ઉઠે છે તે દેખીને પોતાનો દાવ વૃથા થયેલ જાણી મનમાં અતિ મૂંઝવણમાં પડી દુઃખનું ભાજન અને છે; તેઓને એટલી પણ સમજણ પડતી નથી કે સૂર્ય સામે ધૂળ નાંખવાથી તે ધૂળ વડે પોતે જ મલિન બનાય છે અને ખોટા વિચાર કરવાથી પાપબંધ થાય છે પણ તેઓને વિચાર સારો આવે ક્યાંથી? કારણ કે અજ્ઞાનતાના યોગે હરરોજ તેઓનું હૃદય બળતું રહે છે, પરંતુ જે સત્કાર્યો સન્નજનોએ કર્યા છે તેના કરતાં અધિક પ્રમાણમાં તેઓ સત્કાર્યો કરે તો પોતાના સદ્વિચારોના આધારે તેમજ સદ્ગુણોથી અધિક પ્રશંસાપાત્ર થાય; માટે હરેક મનુષ્યો-એ ઈર્ષ્યા-અદેખાઈનો લ્યાગ કરી પ્રશંસાપાત્ર બનવું હોય તો પ્રથમ વિનય-વિવેકને અથ સ્થાન આપીને સત્કાર્યો કરવા જોઈએ. એક રાજાએ, કાગળમાં એક લીંટી દોરીને સભાજનોને કહ્યું કે આ લીંટીને ભૂંસ્યા સિવાય નાની બનાવો. સભાજનો

૧૧૬

વિચારમાં પડયા કે બૂંસ્યા વિના નાની કેવી રીતે બનાવી શકાય ! એટલામાં વિનય અને વિવેકવાળા એક સભજને તે લીંટીની આગળ મ્હોટી લીંટી દોરી તેથી તે લીંટી નાની માલૂમ પડી. આ પ્રમાણે મ્હોટા સત્કાર્યો કરવાથી પોતે મહાન દેખાશે; બીજાનાં સત્કાર્યો બૂંસવાની જરૂર નથી.

૭૬. વિષય સુખમાં મુગ્ધ બનેલ અનેક પાપારંભો કરવાપૂર્વક હબરો લાખોને રડાવી ભીખારી બનાવી પોતે પૈસાદાર બને છે અને અભિમાનને ધારણ કરી પોતાની બહાદુરી બતાવે છે કે અમે કેવા હુશિયાર છીએ કે બીજાઓને મૂર્ખ બનાવી અમે પૈસાદાર બન્યા. અરે ! અન્ય જનોને તુચ્છ માની મનમાં મલકાય છે પણ તેઓને ખબર નથી કે, કાવાદાવા કરીને પ્રાપ્ત કરેલ પૈસાઓ ક્યાં સુધી રહેશે ? પાપોહયે તેજ પૈસાઓ ખસી જતાં અધિક કલ્પાંત કરાવશે કારણ કે જ્યારે અતિશય રાગ હોય ત્યારે અધિક પાપો કરીને પણ તે મેળવાય છે અને તે ખસી જાય અગર લૂંટાઈ જાય, ચોરો લઈ જાય ત્યારે તેને દુઃખનો પાર રહેતો નથી; અગર આ ભવમાં તેનો વિયોગ થાય નહીં તો પરભવમાં તેના વિપાકો જાંપીને ઝેસવા દેવાના નથી, તો પછી આ હુશિયારી શા કામની ? એ તો બહાદુરી કે બેહોશી ? આવી બહાદુરી બતાવવામાં શો માલ છે કે પરિણામે દુઃખના ડુંગરો ખડકાય ? માટે સંપત્તિ મેળવીને બહાદુરી બતાવવા જેવી નથી. તેમજ મનમાં મલકાવા જેવું નથી. પરિણામનો વિચાર કરશે તો અધું ય સમજશે. પોતાને સમજણ ન હોય તો સમ્યજ્ઞાનીની સલાહ લઈને સદ્વર્તન રાખો તેમાં જ હિત સમાચેલ છે; નહીતર

૧૧૭

અનાદિકાલથી ભટકતા, છેદાતા, પીટાતા, રડતા આંખ્યા છે, તે પ્રમાણે ભવિષ્યમાં એવી અવસ્થા આવીને ઉપસ્થિત થશે; ક્ષણ-ભર જેનો વિશ્વાસ નથી અને જે ક્ષણભંગુર છે, એવી ધન-સંપત્તિને મેળવવામાં મકલાવવાનું શું ? એ તો અજ્ઞાની જડ જેવો હોય તે મકલાય. જ્ઞાનીને તો ઉપેક્ષા હોય છે. શરીરનો વિશ્વાસ નથી તો ધનાદિકનો વિશ્વાસ કેમ રખાય ! આમ સમજી લેવ લાગે નહી તે પ્રમાણે વર્તે છે; તેથી તેઓ ધનાદિક ન હોય તો પણ મનમાં ખેદ-દ્વેષ ધારણ કરતા નથી અને જે અવસ્થા પ્રાપ્ત થઈ તેમાં સંતોષી બની આનંદનો અનુભવ કરતા રહે છે અને વિશ્વની વિચિત્ર ઘટનાઓ જોયા કરે છે.

૭૭. આત્મા જ્યારે પોતાના સ્વરૂપમાં-તત્ત્વમાં સ્થિર થતો રહે છે, તેમ તેને દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી કાલ અને ભાવથી પ્રતિબંધ રહેતો નથી અર્થાત્ સ્વતંત્ર બનતો રહે છે; માટે વિષય-કષાયની વિષમસ્થિતિના વિપાકોને સારી રીતે સમજી તેઓનાથી હઠવા માટે નિરન્તર પ્રયાસ કરવો આવશ્યક છે; તમોએ સુખ કાયમ રહે, તે માટે બહુ પ્રયાસો કર્યા-ચિન્તા પણ વારેવારે ઘણી કરી પણ પ્રાપ્ત થયેલ સુખ કાયમ રહ્યું નહી અને હાથ તાલી દઈને નજરે દેખતાં ખસી ગયું-તે તમો સારી જાણો છો. હવે બીજી વાર એવી ભૂલ ન થાય તે માટે કલ્પિત સુખની ભ્રમણાનો ત્યાગ કરીને વૃથા પ્રયાસો કરો નહી. પ્રયાસ કરવો હોય તો આત્મતત્ત્વને ઓળખવા માટે કરો કે જેથી કરેલો પ્રયાસ સફળતા પામે અને સત્ય સુખનો અનુભવ આવતો રહે. તમોએ ધન-દારાદિકમાં મમતા ધારણ કરીને તેમાં જ સુખની શ્રદ્ધા ધારણ કરી, તે પ્રથમની ભૂલને

૧૨૮

સુધારવા માટે કેટલો પ્રયાસ કર્યો ? કેટલી ચિન્તાઓ કરી ? તેમજ કેટલો સદ્ગુરુનો ઉપદેશ સાંભળીને વર્તનમાં મૂકવા માટે મહેનત કરી ? પૂછો તમો તમારા જ આત્માને, સાચો જવાબ મળશે અને થતી ભૂલ બીજી વાર થશે નહીં, સઘળુંયે કુટુંબ તમારી પાસે છે. શુદ્ધીપયોગ પિતા અને ધીરજ માતા તમારી વાટ જોઈ રહેલ છે અને સમતાડૂપી સ્ત્રી તમોને ભેટવા માટે તલસ્તી રહેલ છે. તમો ક્યાં અન્યત્ર ભટકો છો ? યાતનાઓ-વિપત્તિઓ અને વિડંબનાના દુઃખોને ભૂલી કેમ જાઓ છો ? તેઓને હઠાવવા માટે તમારામાં તાકાત રહેલી છે; પણ ભટકવાનું ભૂલીને નિજ ઘરમાં આવો ત્યારે તેની સમજણ પડે. અનંતકાલ સુધી પરિભ્રમણ કર્યું તેથી તમોએ સુખ મેળવ્યું કે સંકટ ! તેનો વિચાર કરો. સુખ તો તમારી પાસે છે, અન્યત્ર છે જ નહીં; માટે અન્તરને શોધો.

૭૮. જેઓને પોતાની આત્મશક્તિ ઉપર શ્રદ્ધા નથી કે “ મારા આત્મામાં અનંતશક્તિ રહેલી છે તેનો આવિર્ભાવ પ્રથમ કરું અને આત્મશક્તિમાં સર્વશક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે, કાંઈપણ કરીના રહેતી નથી. ” આવો જેઓને વિશ્વાસ નથી તેઓ, સારા નરસા સંયોગો ઉપસ્થિત થતાં તેના દાસ બની જાય છે—સારા સંયોગો મળતાં અહંકાર-અભિમાનનો કેફ ચઢે છે તેથી તેઓ સારા સંયોગોનો સત્ય લાભ લઈ શકતા નથી—અહંકાર અભિમાનના નશામાં પાગલ જેવા બની રહે છે—વિનય-વિવેકને વિસારી વિષયવૃત્તિમાં આસક્ત બને છે, તેથી મળેલા સુંદર સંયોગો વિક્લ બને છે, અને પાપોદયે અશુભ સંયોગો મળતાં—પ્રતિકૂલ સંયોગો ઉપસ્થિત થતાં તેઓના

૧૧૯

પ્રાણો નીકળી જાય છે, અગર હૈયાના બળાપામાં શેકાતા રહે છે અને કાંઈપણ ધાર્મિક કાર્યો કરવાની ભાવના પણ થતી નથી; આવા માણસો સંયોગોના દાસ બની નિરન્તર પરાધીનતાની બેડીમાં બરેબર જકડાઈ અધમ કેટીના થાય છે. પણ જેઓને આત્મ શક્તિ ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે અને આત્મશક્તિને આવિર્ભાવ કરવા માટે સહાય પુરુષાર્થ કરતા હોય-તેઓને ગમે તેવા-સારા કે નરસા સંયોગો આવ્યા હોય તેપણ લેશમાત્ર ભીતિ પામ્યા વિના તે સમયે હૃદ બને છે, મળેલા સંયોગોને દાસ બનાવે છે અને આત્મશક્તિને આવિર્ભાવ કરતા રહે છે. આવા મહાશયો સ્વપરનું કલ્યાણ કરવામાં સમર્થ બને છે. વિષય-વૃત્તિમાં કે કષાયોના પ્રસંગે તેઓને મૂંઝવણ થતી નથી અને આસક્ત બનતા નથી-એટલે આત્માર્થી જનો સંયોગોને દાસ બનાવે છે ત્યારે અન્ય માણસો સંયોગોના દાસ બને છે; માટે પરાધીનતાને ટાળી સ્વાધીનતાને અનુભવ લેવો હોય તો જે સંયોગો ઉપસ્થિત થયા હોય તેમાં આસક્ત બને નહી અને આત્મશક્તિને આવિર્ભાવ કરવા માટે હૈયામાં ઘણી લાગણી રાખો. પરના સંયોગો કાયમ રહેતા નથી તેમજ પરાવર્તન પામતાં કે ખસી જતાં વિલંબ થતો નથી-તે સમયે હૈયાને એવું મજબૂત બનાવો કે લેશમાત્ર ચિન્તાઓ થાય નહી અને આત્મબલ ઘટે નહી.

૭૬. મમત્વ. તમોએ જે ઘર-મહેલ-ખાગ-બગીચા વિગેરેને પોતાના માન્યા છે અને તેઓનું રક્ષણ કરવા નિરન્તર પ્રયાસ કરી રહેલ છે. પણ તે ઘર વિગેરે તમારી જ વસ્તુઓ છે તે વિચાર કરતાં સાબિત થતી નથી; તમો જે ઘર-મહેલ-

૧૨૦

બાગ-બગીચાને પોતાનો કહો છો તે પ્રમાણે તમારો પુત્ર-પુત્રાદિ પરિવાર તેમજ તમારા માતૃપિતાદિ પશુ તે ઘર વિગેરેને પોતાના જ માને છે અને કોઈ પૂછે તો કહે છે કે-આ ઘર-આ બંગલો-આ બાગ અમારો છે-તમોએ તે વસ્તુઓ ઉપર માલિકી ધારણ કરી; પશુ તે બાગ-બગીચામાં પશુ અન્ય પ્રાણીઓએ નિવાસ કરેલ હોય છે. ખીલાડા-ઉંદર-ગીરાલી-કરોળીઆ વિગેરે પ્રાણીઓ તેમાં આનંદથી રહેલ હોય છે. ચકલાં-પારેવા વિગેરે પશુ મારું માનીને ઘર કરતાં માલૂમ પડે છે, તો પછી 'આ ગૃહ વિગેરે મારા પોતાના જ' એ કહેવું વૃથા છે. વસ્તુતઃ તે તમારાં નથી જ. જો તમારા હોય તો, જ્યાં ગમન કરો ત્યાં સાથે ને સાથે આવવા જોઈએ. પશુ કોઈ સાથે આવતું ન હોવાથી-તે તમારું છે જ નહીં; છ ખંડની સાદાળી-સંપત્તિ હોય તો પશુ મનની ચિન્તા તેમજ કર્મોદ્દયે ઉત્પન્ન થતી વ્યાધિઓને હઠાવી શકાતી નથી. કદાચ માનવી, માને કે તેથી અમારી ચિન્તાઓ નાશ પામે છે, તે એમની ભ્રમણા છે, કારણ કે એ ઘડી તે ચિન્તાઓ ખસી જતાં, એમ ન કહેવાય કે હવે પુનઃ થશે નહીં. આશા-તૃષ્ણા તો ચાલુ રહેલ હોવાથી, ક્ષણભરમાં પશુ ચિન્તાઓ આવી ઉપસ્થિત થાય છે.

માટે મમતાનો ત્યાગ કરી તેમજ અહંકારને દૂર કરીને વ્રત-નિયમબદ્ધ બનવું જોઈએ, કારણ કે વ્રત-નિયમોથી, અહંકાર-અભિમાન-મમત્વ-માયા રાગ-દ્વેષ અને મોહના વિકારોનો વેગ ઓછો થાય છે અને તેના યોગે થતી ચિન્તાઓ પશુ ઓછી થતી જાય છે. મન, વાણી અને કાયાની કસોટી થાય છે અને કસોટી થવાથી માનસિક-શારીરિક બલ વધતું રહે છે, અને

૧૨૧

બળ વક્ર્યા પછી દીનતા-હીનતા વિગેરે બાસતા નથી; તેથી સત્ય ઘર-અગર રહેવાનું સ્થલ કયું છે કે નહી તેની વિચારણા બંધત્ થાય છે-બંધત્ થયા પછી બલ ફેરવવાપૂર્વક સત્ય સ્થાન તરફ ગમન કરી શકાય છે.

તમારા ઘરમાં કે શરીરમાં મારાપણાની જે કલ્પના છે તે સાચી નથી, કારણ કે તમારા ઘરમાં રહેવાને માટે આપેલી ચોરડીમાં રહેતી દાસી પણ બીજાને કહેશે આ મારી જગ્યા છે. બીજાને તેમાં આવવાનો અધિકાર નથી. તેમજ તમારી પત્ની તથા પુત્ર-પુત્રી તેમજ તમારા ઘરમાં ઘર કરીને રહેલા ઉંદર-બીલાડી પણ માને છે, કે આ અમારું સ્થાન છે. અન્યત્ર પરિભ્રમણ કરીને તમારા જ ઘરમાં કરેલા સ્થાનમાં આવીને રહેશે. કહો હવે તમારું એકલાનું ઘર છે? હરગીજ નહી. છતાં મારું મારું કરીને શા માટે મલકાવ છે? અને અહંકાર-પૂર્વક મમત્વને ધારણ કરે છે. તમારા શરીરમાં રહેલ કર-મીઆઓને વાણી હોય તો આમ કહી શકે-આ શરીર પણ અમારું ઘર છે, માટે તેને અમો મૂકવાના નહી. આ પ્રમાણે પોતાનું નહી હોવા છતાં ઘર અને શરીરને મનુષ્યો પોતાનું માની બેઠેલા છે તે અચંબો ન કહેવાય ?

૮૦. શૂરવીર અને અહિંસકે રાજાની નજર પડતાં, હિંસકેા હિંસા કરતાં ગભરાઈને નાસી જાય છે એટલે હિંસા કરતા નથી. તેમજ સત્યવાદી શૂરવીર આગળ અસત્ય બોલતાં પાછા હઠે-બોલી શકતા નથી-અને ભયભીત બની ભાગતા રહે છે. તથા બલવાન સંપત્તિમાનની નજરે ચોરી કરતાં ચોરા પાછા હઠે છે એટલે ચોરી કરી શકતા નથી તેમજ સદાચારી

૧૨૨

સ્વજન આગળ તેમની નજરે વ્યભિચાર કરી શકતા નથી; શરમથી પાછા હઠવું પડે છે અને અધિક કરને લેતાં રાજની આગળ પરિશ્રદ્ધ ઓછો કરવો પડે છે; તો મહાન-અનંત શક્તિના સ્વામી અરિહંતોની નજરે તથા સિદ્ધ ભગવંતોની નજરે હિંસા-અસત્ય-ચોરી અને વ્યભિચાર-પરિશ્રદ્ધવૃત્તિ વગેરે દોષોમાંથી આત્મા પાછો હઠતો કેમ નહી હોય ? અરિહંતો-સિદ્ધોની દૃષ્ટિ સમગ્ર વિશ્વના ચરાચર પદાર્થો અને તેના ગુણો-પર્યાયો પર રહેલી છે તે જાણી શરમ-લાજ પણ નથી આવતી ? આ કેવી અધમતા ? કાંઈક વિચાર અને વિવેક કરવો જોઈએ. તમે એમ માને છો કે, શુભ કરેલા અપરાધોને તથા દોષોને કોઈ પણ જાણતું નથી. આ તમારી ભ્રમણા છે. ભગવંતો સમયે સમયે તમારી કાર્યવાહી જાણી રહેલ છે તો શરમાવું જોઈએ. અને તે તે દોષોને ત્યાગ કરવા પ્રબલ પુરુષાર્થ ફેરવવો જોઈએ. ભગવંતો, આપણી સઘળી કરણીને જોઈ રહેલા છે એમ જો સદા ખ્યાલ રાખશો તો દોષોથી પાછા હઠવાનું મન થશે અને અનુક્રમે પાછા હઠી શકશો; અપરાધો કરતાં શૂરવીરો આગળ અને સ્વજન આગળ પાછા હઠો છો અને શરમાઓ છો તો પછી અરિહંત-સિદ્ધ ભગવંતોને દેખતાં પાછા કેમ હઠતા નથી ? શૂરવીર અને સર્ગાવહાલાં કરતાં પણ ભગવંતો અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિના સ્વામી છે-એમ સમજીને દોષોને સેવતાં લાજ-શરમ લાવીને પાછા હઠવું જોઈએ. લાજ-શરમ-વિચાર અને વિવેક, જેને હોય નહી તે પણ પાંખી જેવો કહેવાય તેમજ સંભૂર્વિહમ જડ જેવો કહેવાય-તમે તો મહાન શક્તિશાળી અને વિચારક-વિવેકી મનુષ્ય છો.

૧૨૩

૮૧. જેઓ આત્મિક ગુણોનું નિરન્તર સ્મરણ કરે છે તેઓ તીર્થંકર મહારાજના ગુણોને ભૂલતા નથી, અને તેમના જેવા ગુણોને મેળવવા સર્વ શક્તિઓને વાપરે છે. પણ જક પદાર્થોના ગુણોમાં રાચીમાચી રહેલાઓને અને તેઓનું સ્મરણ કરતા જનોને પોતાના આત્મિક ગુણોની યાદી ક્યાંથી આવે ? એ તો જ્યારે સદુપદેશ શ્રવણ કરવાનો વખત લે ત્યારે અને રુચિ જાગે ત્યારે આત્મિક ગુણોની કાંઈક યાદી આવે, પણ વિષયસુખના સંસ્કારો હોવાથી પાછો ભૂલી જાય; આ પ્રમાણે ભૂલો કરતાં ઘણા ભવ કરે ત્યારે કાંઈક આત્મિક ગુણોના સંસ્કારો પડે છે, આસક્તિ ઓછી થતાં આત્મિક ગુણોનું સ્મરણ ભૂલાતું નથી, અને સ્મરણ થતાં જિનેશ્વરોના ગુણો જેવા પોતાના ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા રુચિપૂર્વક પ્રયાસ થાય. તમારી ઇચ્છાઓ-આશાઓ-અને તૃષ્ણા કદાપિ તૃપ્ત થવાની નથી. ભલે પછી દેવોની સંપત્તિ મળે, તો પણ તૃષ્ણા ઘટવાની નહી જ; પરંતુ જ્યારે આત્મિક ગુણોને મેળવવા આદર થશે ત્યારે દુનિયાની તૃષ્ણાઓ ઓછી થવાની અને તજજન્ય આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિઓ ઘટવાની; માટે નિરન્તર આત્માના ગુણોનું સ્મરણ કરવું તે આવશ્યક છે. જે સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-પોષ-ધાદિક ક્રિયા કરવાની શાસ્ત્રકાર મહારાજાએ કહી છે તે પણ આત્મિક ગુણોના સ્મરણ માટે અને વિષય-કષાયની આસક્તિ ઓછી કરીને આત્મિક ગુણો મેળવવાને માટે જ; આત્મિક ગુણોનો આવિર્ભાવ થયા સિવાય કદાપિ પ્રાણીઓની આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિઓ ખસવાની નથી અને વિડંબનાઓ ટળવાની નહી; માટે વખત કાઢીને એ ઘડી પણ આત્મિક ગુણોનું સ્મરણ કરતાં

૧૨૪

રહેવું બોધ્યો. અનંતકાલ વિષયોનું સ્મરણ કરતાં વ્યતીત થયો તેથી ક્યું સુખ મેળવ્યું? સત્ય સુખનો કેટલો વખત અનુભવ આવ્યો તેનો વિચાર કરવો જરૂરી છે, નહીતર આવ્યા એવા આદ્યા જશે અને જન્મ, જરા અને મૃત્યુનાં દુઃખો જે ભોગવ્યા તે માથે પડશે.

૮૨. મિથ્યાભિમાનનો ત્યાગ કરી અનેકાંત દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં નમ્રતા યુક્ત સત્યનો આશ્રહ હોય તો બુદ્ધિ પડવા છતાં હૃદયનો સંબંધ તૂટે નહીં.

નજીવી ખાખતમાં ઉદ્ધારભાવે નમતું રાખવામાં આવે અગર ખુલ્લા દિલની ચર્ચાથી એક ખીબતું મનતોચ સમજી લેવામાં આવે તો આપણા જીવનવ્યવહારમાં પ્રેમ અને સહકારની ભાવના વધે.

૮૩. જીવનસિદ્ધિ માટે ચિત્તશુદ્ધિ અને ચિત્તશુદ્ધિ માટે સારું વાચન, મનન, સંયમ, નિશ્ચલ વિગેરેની તેમજ પોતાના જીવનનિર્વાહ માટે સદ્વ્યવસાયનીયે જરૂર છે.

૮૪. વ્યવહારની શુદ્ધિના આધારે ચિત્તની શુદ્ધિ થાય છે અને ચિત્તશુદ્ધિ થયા પછી ઉદ્ધારતા, સદાયરણ્ય, ગંભીરતા, ઇન્દ્રિયનિશ્ચલ વિગેરે સદ્ગુણો આપોઆપ આવીને વસે છે; એટલે કંકાસ, કલેશ, ઝગડા, વેર-ઝેર વિગેરે દુર્ગુણો રહી શકતા નથી. વ્યવહારશુદ્ધતામાં ધર્મની સફલતા સમાએલી છે. જ્યાં સુધી વ્યવહારશુદ્ધિ થતી નથી ત્યાં સુધી કરેલી ધર્મની આરાધનામાં વિવિધ વિધો ઉપસ્થિત થાય છે. ચિત્તની ચંચલતા ઘટતી નથી. આર્તધ્યાન-રૌદ્રધ્યાનના વિચારો અને વિકારો

૧૨૫

ઉછાળા માર્યા કરે છે, માટે વ્યવહારની શુદ્ધિ, ચિન્તાની શુદ્ધિ માટે અને ધર્મની આરાધના માટે અનન્ય સાધન છે. આ સંસારમાં માયા-મમતાથી અને અજ્ઞાનતાથી અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓ તેમજ વ્યાધિઓ આવીને ઘેરો ઘાલી રહેલ છે. તે ઘેરાને દૂર કરનાર જો કોઈ હોય તો વ્યવહારશુદ્ધિ છે. વ્યવહારશુદ્ધિનો સંક્ષેપમાં અર્થ કરીએ તો અરસ્પરસ મૈત્રીભાવના અને પરિશ્રદ્ધ પ્રતિબદ્ધતાનો અભાવ કહેવાય.

પ્રાપ્ત થએલી સાધન-સામગ્રીનો સદુપયોગ કરવો તે પણ વ્યવહારશુદ્ધિ છે, કારણ કે પરિશ્રદ્ધની પ્રતિબદ્ધતાથી તેમજ પ્રાપ્ત થએલી સાધન-સામગ્રીનો સદુપયોગ ન કરવાથી વિષય કષાયના વિકારો વેગ પકડીને, માનવીઓને ઉન્માર્ગે ખસેડી લઈ જાય છે. તેથી ભવોભવમાં વિડંબનાઓ તેમજ વિવિધ વિદ્વો પ્રસંગે પ્રસંગે આવીને ઉપસ્થિત થાય છે. જેને પરિશ્રદ્ધની મમતા કહો કે પ્રતિબદ્ધતા કહો તે દોષ રહેલો છે, તથા તેનો સદુપયોગ નથી; તેને સંતોષ કોઈ પ્રકારે થતો નથી. ઉત્તરોત્તર અસંતોષ વધતો રહે છે અને તૃષ્ણા વધતી હોવાથી એક ઘડી પણ સ્થિરતા રહેતી નથી. આશાઓ ઇચ્છાઓ અને તૃષ્ણા દેખાદેખીથી વધે છે. અમુક ધનાઢ્યની સંપત્તિ સાદ્યળીને નજરે નીહાળી કે તરત તેવી સાદ્યળી મેળવવાને માણસો મથે છે. પરંતુ તેવી સંપત્તિ અને સાદ્યળી મેળવવાની આવડત હોય નહીં, તેમજ તથાપ્રકારનું જ્ઞાન હોય નહીં ત્યારે મહેનત કરતાં જ્યારે ન મળે ત્યારે અનેક પ્રકારની ચિન્તાઓથી ગમ-ગીન બને છે. કદાચ પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થાય તો પણ સમ્યજ્ઞાન ન હોવાથી તેનો લાભ લઈ શકાતો નથી. હજાર મળે ત્યારે

૧૨૬

લાખની ઇચ્છા થાય, લાખ મળે ત્યારે કરોડની ઇચ્છા થાય છે. હબરના સંતોષીને જે સુખ હોય છે તે નવાણું હબરની મિલકતવાળાને હોતું નથી. તે તો એવી જ ઘટનામાં રહેલ હોય છે કે એક હબર જલ્દી મળે અને લક્ષાધિપતિ થાઉં, લાખ મળે ત્યારે તેની દૃષ્ટિ, કરોડાધિપતિ ઉપર પડે છે કે ક્યારે કરોડાધિપતિ બનું ? આ પ્રમાણે આશાનો અન્ત આવતો નથી અને સુખી બનતો નથી, માટે સંતોષ પણ વ્યવહારશુદ્ધિનો પાયો છે.

૮૫. કેટલાકે મનુષ્યો, ધનને અગિયારમો પ્રાણુ સમજી તેની ખાતર જીવનપર્યંત પ્રયાસો કરતાં માલૂમ પડે છે. કેટલાક મોજમજ-વિષયવૃત્તિમાં મહત્તા માનતા હોવાથી પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત કરેલ પૈસાઓને પાણીની માફક વેડફી નાંખે છે ત્યારે કેટલાકને પોતાના સમાજમાં અચસ્થાન મેળવવાની કે પૂજનીય બનવાની ઇચ્છા હોવાથી મેળવેલ ધનનો વ્યય કરે છે; કારણ કે ધન વાપર્યાં વિના સંસારમાં મહત્તા મળતી નથી અને આગળ આવીને એસાતું નથી તેમજ કેટલાકને સંગ્રહ કરી રાખવા તીવ્ર ઇચ્છા હોવાથી એક રૂપિયો પણ સન્માર્ગે વાપરતાં બહુ કષ્ટ ભાસે છે. કોઈ પ્રકારે ઉપાય ન હોય, તેમજ કાંઈક આર્થિક લાભ દેખાતો હોય તો તે ખરચવા તૈયાર થાય. આ પ્રમાણે મનુષ્યોની વૃત્તિ જુદી જુદી હોવાથી પોતાનું કે સમાજનું કાંઈ પણ કલ્યાણ કરવા સમર્થ બનતા નથી; પરંતુ જેઓને કાર્ય કરવાની અને જનકલ્યાણ કરવાની હૈયે પૂર્ણભાવના હોય છે અને ભાવના રંગેરંગમાં અને રામે રામે વ્યાસ બનેલ હોય તેઓ વિચારે કરવામાં અગર લોકમત કેળવવામાં કે તેને પ્રચાર કરવામાં કે તેની યોજના ઘડવામાં

૧૨૭

સમય વ્યતીત કરતા નથી; પરંતુ જે વખતે કાર્ય કરવાની તમન્ના જાગી તે જ સમયે કામની શરૂઆત કરે છે. કાર્ય કરનારાઓ નિરભિમાની હશે, નિખાલસ અને સાચી ધગશવાળા હશે તો તેમને સહકાર આપનાર હજારો મળી આવશે. શ્રીમંતો આપોઆપ પૂછવા આવશે અને ધારેલ કાર્યને પૂર્ણ થતાં વિલંબ થશે નહીં, પરંતુ તે કાર્યમાં માન-પ્રતિષ્ઠા મેળવવાની ભાવના હશે તો સહકાર આપનાર અલ્પપ્રમાણમાં મળી આવશે; માટે સમાજોપયોગી અગર શાસનોન્નતિના કાર્યોને નિષ્કામ ભાવે તેમજ ઘણી લાગણીથી કરવા જોઈએ. નિષ્કામભાવે તેમજ નિખાલસ વૃત્તિએ સત્કાર્યો કરવાથી પ્રથમ તો પોતાના આત્માને વિકાસ સધાય છે અને પછી જનતાનું હિત સધાય છે. અને પાછળ માન-સન્માન-પ્રતિષ્ઠા વિગેરે આપોઆપ પાછળ હોડતા આવે છે.

૮૬. સંસારમાં સર્વ પદાર્થો પોતાના દ્રવ્ય, ગુણ અને પર્યાયોવડે સ્વતંત્ર છે. કોઈ પણ પદાર્થ એક બીજાની માંહા-માંહી હાનિ-વૃદ્ધિ કરી શકતું નથી.

પોતાના આત્માના ગુણોની હાનિ-વૃદ્ધિ કરવાને કોઈ પણ પદાર્થ સમર્થ નથી. આત્મિક ગુણોને દબાવનાર જે કોઈ હોય તો ક્રોધાદિક કષાયો છે. તેના દબાણથી આત્મિક શક્તિનો આવિર્ભાવ થતો નથી અને થયો પણ નથી; માટે સર્વ સંતાપનું કારણ કષાયનો ત્યાગ કરવા જેટલી શક્તિ હોય તેટલી વાપરવી જોઈએ. આપણે જે શક્તિ વિષયવૃત્તિને પોષવા માટે વાપરીએ છીએ, તેથી તો આત્મિકગુણો અધિકાધિક દબાતા રહે છે અને જે સાચા મુખને માટે અભિલાષા છે તે પૂરી થતી નથી અને અધૂરી રહે છે; માટે જે શક્તિ વિષય-કષાયમાં

૧૨૮

વાપરવામાં આવે છે તે જ શક્તિને તેનો ત્યાગ કરવામાં વાપરવામાં આવે તે જ સુખની ઈચ્છા છે તે પૂરી થાય, અને અનંત સુખ આપોઆપ આવીને મળે. તમોએ જે સુખનો માર્ગ સ્વીકાર્યો છે તે સાચો માર્ગ નથી, પણ ઉન્માર્ગ છે; કોઈપણ સમયે જે સુખનો માર્ગ લીધો છે તેનો ત્યાગ કર્યા વિના સાચું સુખ પ્રાપ્ત થવાનું નથી. માટે અત્યારથી સમજી તેવા વૈષયિક સુખની માયા-મમતાનો ત્યાગ કરવો તે હિતાવહ છે. સ્વાહથી સુખ મળતું હોય તો તમો સુંદર રસવતી અધિક પ્રમાણમાં ખાઓ તો પણ અધિક સુખ મળવું જોઈએ, પણ અધિક રસોઈ ખાતાં અકળામણ થાય અગર શરીરે વ્યાધિ ઉત્પન્ન થાય છે, અકળામણ આવે છે ત્યારે વ્યાધિને દૂર કરવા હવા લો છો, અનેક ઉપાયો કરીને થએલ દુઃખને શમાવવા પ્રયત્નશીલ બનો છો, પરંતુ જ્યારે અહ્ય પ્રમાણમાં ખાવામાં આવે તો જ તે હવા લાગુ પડે અને પીડા ટળે એટલે અહ્ય પ્રમાણમાં ખાવાથી કાંઈક શાંતિ રહે છે તો પછી જ્યારે નિરાહારીપણું પ્રાપ્ત થાય ત્યારે કેવી શાંતિ રહેશે તેનો વિચાર કરવો આવશ્યક છે. કહેવાનું એ જ છે કે વિષયવૃત્તિમાં સુખ જ નથી, પણ પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિકારોને કાબૂમાં રાખવા માટે સ્વાહનો ત્યાગ કરવો તે જ હિતકર છે; કષાય અને વિષયવૃત્તિથી તો અનંતકાલ સુધી ચારે ગતિમાં અને ચોરાશી લાખ ચોનિમાં પરિભ્રમણ વારે વારે થયું, પણ સુખ ન મળતાં સંકટો આવીને ઉપરિથત થયાં. તે માટે સ્વાહનો ત્યાગ કરવાની જરૂર છે. સ્વાર્થને સાધવા ખાતર તમોએ કાંઈક પાપસ્થાનકો કર્યા-કાંઈક કપટ-કળાઓ કરી વિવિધ પ્રકારની ઉથલપાથલ કરી

૧૨૯

પણ સ્વાર્થ સધાઓ નહિ. ને ઉલટી વિવિધ વેદનાઓ સહન કરવી પડી. ખરી રીતે તપાસ કરીએ અને સમ્યક્જ્ઞાનીના વચનમાં શ્રદ્ધા રાખીએ તો સમજાય કે આ માર્ગથી સત્ય સ્વાર્થ સધાતો નથી. પણ સ્વાદ વ્યને સ્વાર્થ, જે તમ્નેએ સુખનું સાધન માન્યું છે તેનો ત્યાગ કરી આત્મિક ગુણોને ઓળખી મનની શુદ્ધિ કરો; પાંચ ઇન્દ્રિયોને વશ કરી આત્માને મૂલ સ્થાને સ્થાપન કરો; તમોને સુખની જે ઝંખના છે તે પૂરી થવાની.

૮૭. વિદ્યા-પરિશ્રમ અને ઉદ્યોગના આધારે શારીરિક શક્તિ તેમજ માનસિક શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે; તે સિવાય મનુષ્યો જડ જેવા અને હરિદ્ર બને છે, તેથી આવતી વિડંબનાઓને હઠાવી શકતા નથી, માટે સમજી જનો વિદ્યાભ્યાસ તેમજ પરિશ્રમ અને ઉદ્યોગને પ્રથમ સ્થાન આપી તે વડે સુખી થાય છે અને આવતી વિડંબનાઓને હઠાવે છે; તેજ સજ્જનો ગુરુનો જે સદુપદેશ સાંભળી-આત્મિક વિકાસ કરવા પુરુષાર્થ સેવે તો જન્મ, જરા અને મૃત્યુનાં દુઃખો પણ સર્વાથા-સર્વાદા અને સર્વાત્ર નાશ પામે અને અનંત શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરે.

૮૮. દુકાનમાં ગાદી ઉપર બેઠેલ શેઠ, સ્થિર દષ્ટિ રાખીને મુનીમને તથા બીજા શુભાસ્તાઓની પ્રવૃત્તિને જોયા કરે તો તેઓ સોંપેલું કાર્ય સારીરીતે કરી શકે, અન્ય પ્રવૃત્તિમાં પડી શકે નહી-તે પ્રમાણે અન્યપ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરી શરીરરૂપી દુકાનમાં હૃદયગાદી પર આરૂઠ થએલ આત્મા સ્થિર દષ્ટિ રાખી

૧૩૦

મનરૂપી સુનીમણની તથા યાંચ ઇન્દ્રિયોરૂપી શુભાસ્તાની પ્રવૃત્તિઓ સતત નિહાળ્યા કરે તો તે મન અને ઇન્દ્રિયો શું કામ કરે છે ? સોંપેલું કાર્ય કરે છે કે અન્યત્ર પ્રવૃત્તિઓ કરે છે ? તે જરૂર માહુમ પડે અને અન્ય પ્રવૃત્તિઓથી નિવારી શકાય. મન તોફાને ચઢે નહીં તેમજ આત્માને સહકાર આપી શકે. શેઠ પોતે જો બીજો ભમતો હોય તો સુનીમણ તથા શુભાસ્તાઓ વશમાં રહે નહીં અને ધારેલ કાર્ય સાધી શકે નહીં, માટે આત્માએ સ્વકાર્ય સાધવા માટે પ્રથમ હૃદયમાં સ્થિર થઈને દૃષ્ટિને, મનને અને ઇન્દ્રિયોને કબજે કરવા સ્થિર કરવી જોઈએ; તો જ મન અને ઇન્દ્રિયો વશવર્તી બની સેવકરૂપે થાય છે—આત્માએ મન અને ઇન્દ્રિયોને કબજે કરી તેઓને સેવક બનાવવા જોઈએ પણ પોતે સેવક બનવું ન જોઈએ. જો આત્મા સ્થિરતા ધારણ કરીને સ્થિર દૃષ્ટિએ જોયા કરે તો મન-ઇન્દ્રિયોનું એટલું જોર નથી કે કબજે આવે નહીં—અને પોતાના કહ્યા પ્રમાણે વર્તે નહીં. આત્મિકશક્તિ આગળ તેઓ આપોઆપ નમી પડે છે અને આત્મવિકાસમાં કાંઈક સહકાર આપતા રહે છે, માટે આત્માને હૃદયસ્થ કરો. બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓને દૂર કરીને સ્થિર નજર કરો. આપોઆપ અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિના સ્વામી બનશો. કોઈ પ્રકારે હીનતા-હીનતા લેશ-માત્ર રહેશે નહીં અને અનંતસુખનો અનુભવ આવશે. ભાવનાને ભાવી-સ્થિર થયેલ આત્માને અન્યપ્રવૃત્તિમાં પડવું પણ ગમશે નહીં; માટે ભાવનાને ભાવી આત્માને જ્ઞાનગર્ભિત પ્રથમ બનાવવો જરૂરી છે; તે સ્થિર થતાં સઘળાં કાર્યો સફલ થતાં વિલંબ લાગશે નહીં અને ક્રિયાઓ પણ સફલ થશે.

૧૩૧

જગતમાં નકલી વસ્તુઓનો પ્રચાર કરવા જેટલા પ્રયાસ કરવાં પડે છે તેટલાં અસલી વસ્તુ માટે પ્રયાસ કરવાની જરૂર રહેતી નથી—એ તો પોતાના શુભોથી પ્રસિદ્ધ થાય છે અને તેનો સર્વત્ર પ્રચાર થાય છે. મનુષ્યો આપોઆપ તે વસ્તુઓને ઓળખી તેને શ્રદ્ધ કરવા પડાપડી કરે છે, પરંતુ દુન્યવી નકલી સુખને ખાતર માનવીઓ ઓછો પ્રયાસ કરતા નથી અને તેનો પ્રચાર કરવા માટે પણ ખામી રાખતા નથી, છતાં તે મળેલું સુખ લાતો મારી—હુંસાઓ લગાવીને આલ્યું જાય છે ત્યારે આત્મા પરિતાપ કરવામાં ખાકી રાખતો નથી; એટલે નકલી સુખ વિષયના વિકારમાં રહેલું છે અને અસલી કહેતાં સત્ય સુખ સમતામાં સમાચેલ છે. નકલી સુખમાં જગત, મુગ્ધ અનેલ હોવાથી સત્યસુખનો અનુભવ આવવો દુઃશક્ય છે, માટે નકલી સુખનો વિશ્વાસ રાખવા જેવો નથી અને તેમાં મુગ્ધ થવું તે રતનજડિત કડું આપીને ધોર ખરીદવા જેવું કહી શકાય. સમજી જનો તો નકલી સુખમાં મુગ્ધ બનતા નથી અને તેનાથી સર્વથા મુક્ત થવા કમ્બર કસે છે—અનેક ઉપાયો યોજીને વખત-સર તેનાથી મુક્ત બને છે. નકલી વસ્તુમાં પ્રથમ ચળકાટ હોય છે, પણ તે વખત જતાં તે ચળકાટને સ્થાને સ્થામતા આવીને સ્થાન જમાવે છે, તેવી રીતે વિષયસુખમાં ચળકાટ હોવાથી પ્રથમ અધિક પસંદ પડે છે, પણ પરિણામે અતિશય પરિતાપ ઉત્પન્ન કરાવનાર બને છે, માટે તેમાં મુગ્ધતા ધારણ કરવા જેવી નથી, કારણ કે તેનાથી રાગ-દ્રેષના વિકારો તે મુગ્ધને આરે બાળુએથી ઘેરી લે છે—તેથી આત્મિક શક્તિ બવરાતી હોય છે—હબાતી હોય છે—આત્મિક શક્તિ ઉપર હબાણુ આવવાથી માનવો જડ જેવા બની નીચ ગતિના ભાજન બને છે.

૧૩૨

૮૯. ધન, યૌવન અને મહોટાર્થ તેમજ બળવાન ક્રાયાની સફલતા, વિનય-વિવેક અને પ્રસન્ન મન ઉપર રહેલી છે. ધન હોતે પણ જો વિનય હોય નહીં તો, મદ-અભિમાન-અહંકાર આવશે અને મદાદિ વડે તેજ ધનવાન-હલકો પડવાનો. તેમજ જ્ઞાનાદિક આત્મિક ગુણો તરફ રુચિ નહીં જાગે; માટે ધનાદિક પ્રાપ્ત કર્યા પછી પણ વિનયને વિસરવા જેવો નથી. ધનના અભિમાનથી જો મહોટા હોય છે તે છોટા અને છે અને છોટા અધમ ખની નીચગતિના ભાજન અને છે, માટે વિનયથી ધનની સફલતા કહેલી છે. તે સિવાય તેને માટે કરેલો અથાગ ચરિત્રમ વૃથા જાય છે. યુવ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલ યૌવનમાં જો વિવેક ન હોય તો અનેક પાપારંભોમાં તે યુવાવસ્થા લાખી મૂકે છે, અનેક પાપો કરાવીને અનેક યાતનામાં ફસાવે છે. વિવેકથી ગુણદોષ માલૂમ પડે છે; તે સિવાય પશુઓને પણ યુવાવસ્થા પ્રાપ્ત થાય છે. પણ વિવેકરહિત હોવાથી તેની સાર્થકતા તેઓ મેળવી શકતા નથી અને સહજ પ્રતિકૂલતા થતાં મારામારી ઉપર આવે છે.

મનુષ્યો તો વિચારશીલ હોવાથી ધનવાન અને કે યુવાન હોય તો પણ વિનય-વિવેકને વિસરતા નથી અને તેનો વિચાર કરે છે કે ધન અને યૌવન ક્યાંસુધી રહેવાનું? વિશુસત્તાં વાર લાગતી નથી, તો પછી તેનો મદ કરવો તે વૃથા છે. આ પ્રમાણે વિચારના યોગે તેઓને વિનય-વિવેક આવે છે. માનવી, ચક્ષુવાળા હોય પણ જો વિનય અને વિવેક ન હોય તો અસુક અપેક્ષાએ અંધ કહેવાય માટે ધન-યૌવન-મહોટાર્થ વિગેરે પ્રાપ્ત થયે છતે તેનો મદ અવશ્ય ત્યાગ કરવો તે આવશ્યક છે; મદ

૧૬૩

એક જાતનો નશો છે. નશાવાળા માનવીને સારાસારની સમજણ પડતી નથી.

૯૦. સર્ગાં સ્વખંધુઓમાં તથા જ્ઞાતિજનો અને સમાજમાં તેમજ રાષ્ટ્રમાં વિચારભેદ તથા હૃદયભેદ પડાવી સ્વકાર્ય સાધનારાઓ ભલે ખુશી થયા હોય કે ખુશી થતા હોય પણ તેનું પરિણામ કષ્ટજનક આન્યા વિના રહેતું નથી. કારણ કે ભેદ પડાવવામાં ઈર્ષ્યા-કપટ-તથા પડાવી લેવાની ઇચ્છા રહેલી હોય છે. આવા હોષોનું પરિણામ કદાપિ સુખજનક બનતું નથી. કદાચ આ લવમાં પુષ્પોદયે તેનો વિપાક માલૂમ પડે નહીં, પણ પરલોકમાં તેની ભયંકરતા તથા દુઃખજનકતા જશે નહીં. સાંસારિક વિષયોની આસક્તિ જ આવા ભેદો પડાવવામાં ખરેખરો પોતાનો ભાવ બજવતી હોય છે. આસક્તિ સિવાય કષ્ટદાયક ભેદો પડાવવાની ભાવના થતી નથી. આ લોકમાં કે પરલોકમાં કષ્ટ લોગવવાનો અવસર આવે નહીં તે માટે પરિણામને સારી રીતે વિચાર કરીને એકતાનું રક્ષણ થાય અગર એકંદ્ર દૃઢ થાય તે માટે પ્રયાસ કરવાની અગત્યતા છે.

ભેદ પડાવીને મહત્તા મેળવશે તો પણ તે મહત્તા તમોને સુખેથી જ પવા દેશે નહીં, વિવિધ ભયો ઉપસ્થિત કરીને ચિન્તાની હોળીમાં ફસાવશે અને પાપનો ઉદય થતાં તે મળેલી મહત્તા ભારરૂપ બનશે, માટે વિચાર-વિવેક લાવી જે તમોને પ્રાપ્ત થએલ છે તેમાં સતોષ રાખી મૈત્રીભાવના ભાવો કે જેથી ઈર્ષ્યા-કપટ, અન્યનું પડાવી લેવાની વૃત્તિ થાય નહીં અને એકતા સંભાળાય. વિચારભેદ પડાવવાથી મનભેદ અને હૃદયભેદ પડતો હોવાથી કંકાસ-લડાઈ-મારામારી થાય, તેમાં શો લાભ ?

૧૩૪

૯૧. દુન્યવી જ્ઞાનથી શાંતિ નથી થતી. દુન્યવી પ્રવૃત્તિમાં ઘણો રસ લેવાથી અને ઘણી આસક્તિ રાખવાથી આત્મશક્તિ કળાણમાં આવે છે અને આત્મિક વિચારણા કરવાથી કે સમ્યક્ જ્ઞાન મેળવવાથી આત્માની શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે અને જડતાના મૂલ ઉખડે છે.

આત્મજ્ઞાન વિનાનો પંડિત પણ, અહંકાર મમતાના આવિષ્કારોમાં લપટાઈ ભાન ભૂલે છે.

દુન્યવી જ્ઞાનથી કદાપિ શાંતિ વળતી નથી અને કદાપિ વળશે પણ નહીં. માણસો જાણીખૂઝીને પણ દુરાચારોનો ત્યાગ કરવા સમર્થ બનતા નથી તેનું કારણ તેઓને ભવિષ્યમાં કેવી આકૃત આવી પડશે તેનું જ્ઞાન હોતું નથી, તેથી માનસિક કલ્પના યોગે તેઓને આનંદદાયક લાગે છે પણ પાછળ કષ્ટ છે તેને દેખતા નથી.

૯૨. પંડિત અને ડાહ્યા તે કહેવાય કે વિષયના સુખો ભોગવતાં અગર તેઓના વિચારો કરતાં ભવિષ્યનો પૂરેપૂરો ખ્યાલ રાખે અને તેમાં આસક્તિ ધારણ કરે નહીં, અને તેવા વિચારો થાય ત્યારે ભવિષ્યનાં દુઃખોનો વિચાર કરીને દૂર કરે.

૯૩. અભ્યુદય શબ્દને શ્રવાણુ કરતાં તન અને મન ઉદ્ભાસ પામે છે. આ શબ્દ તમને પસંદ પડતો નથી ? સગાંવહાલાં અને શત્રુમિત્રને અને સારા ય વિશ્વના પ્રાણીઓને પસંદ છે. તેનું નામ સાંભળતાં, કાંકાં મારતા માનવીઓ સ્થિર થાય છે, તે પછી અભ્યુદયનો લાભ મળતાં સ્થિર થાય, એમાં

૧૩૫

કહેવાતું હોય નહીં. કાંઈ પણ આમ કહેશે નહીં કે, અમોને અભ્યુદય ઇષ્ટ નથી માટે અભ્યુદયના કારણો શોધવા.

૯૪. પ્રાણ પુરુષો, પોતાના પ્રજ્ઞાના બળથી, યોગીઓ પોતાના યોગના બલથી, શ્રીમંતો પોતાની શ્રીમંતાઈના ભેરથી, શૂરવીરો પોતાની શારીરિક શક્તિથી અને વિદ્યાધરો પોતાની વિદ્યાઓથી, અભ્યુદયનો સદા જાપ કરતા હોય છે. આજસુ અને ઉદ્યમીના મનોરથો, અભ્યુદય માટે સરખા હોય છે, પરંતુ કયા માર્ગે અભ્યુદય થાય અને જન્મ જરા મરણના દુઃખો ટળે, તેનું તેઓને સમ્યગ્ જ્ઞાન હોતું નથી તેથી તેઓ અભ્યુદયનો લાભ મેળવવા બેનસીબ બને છે.

બે સાંસારિક અભ્યુદય ખાતર તેઓ પ્રયાસ કરતા હોય તો તે વૃથા જવાનો, કારણ કે તે અભ્યુદય, માત્ર પ્રયાસ કરવાથી ઉપલબ્ધ થતો નથી, પરંતુ આત્માના શુભોના આલિભાવથી પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ જેમ આત્મિક શુભોનો વિકાસ થતો રહે છે, તેમ તેમ અભ્યુદયનો લાભ મળતો રહે છે, માટે વિષયસુખોની આસક્તિનો ત્યાગ કરીને, સમ્યગ્જ્ઞાનને મેળવી મન, વચન અને કાયાની આત્મિક શુભોમાં એકતા કરો અને દૃઢતા ધારણ કરો.

૯૫. વિષયનાં સાધનો દુઃખજનક છે. વિષયનાં સાધનો પણ મગફળી કરનારને, તોફાનો-લડાઈ કરનારને, આસક્તિ રાખનારને, શાંતિદાયક બનતા નથી; ઊલટા દુઃખજનક થઈ પડે છે. એટલે તેઓએ, જે સાધનો દુઃખ વેઠીને મેળવ્યા છે તે નમ્રતા, સરલતા અને સંતોષ વિગેરેને ધારણ કરે તો જ સુખ શાંતિજનક બને, સદ્વિચાર અને વિવેક જાગે.

૧૩૬

૯૬. જે માણસો પોતાના આત્મામાં રહેલ સત્ય સુખને, સત્યજ્ઞાનને અને એક એક પ્રદેશ રહેલ સુશોભને બાણે છે તેઓને જન્મમરણના દુઃખો ક્યાંથી હાય ?

જ્યાં સુધી આત્મામાં રહેલ ગુણોનું સમ્યક્જ્ઞાન નહીં થાય ત્યાં સુધી પ્રાણીઓ માનવ, દેવ, દાનવ વિગેરેને હજારો, લાખો અગર કરોડો ભવોમાં અથડામણે આવવાની, લડાઈ કંકાસ થવાના જ. અરે ! ઇરબાદી પણ થવાની; માટે આવા સંકટોમાંથી બચવા માટે પૂર્ણ પ્રેમથી આત્માના ગુણોનું જ્ઞાન મેળવો.

વિવિધ વિડંબનાઓમાંથી બચવાને માટે સમજ્યા પછી જે આત્માના ગુણોને મેળવે છે, તેઓએ પોતાનું કરવા લાયક કાર્ય કયું કહેવાય, તે સિવાય મજૂરી અને કરેલી વેઠ માથે પડે અને બિચારા બનીને પરલોકે ગમન કરે છે.

આત્મિક ગુણોને મેળવવા માટે મજૂરી કરવી પડતી નથી તેમ વેઠ વિગેરે પણ કરવી પડતી નથી. તેમજ તે દુકાનો-માંથી વેચાતી પણ મળતી નથી. એ તો સહજ સ્વભાવે મળી શકે એમ છે; પરંતુ રાગ-દ્વેષ અને મોહનો ત્યાગ કરે તો જ મળે.

૯૭. રાગ, દ્વેષ અને મોહ, સર્વ શક્તિઓને હણી નાંખેલ છે અને હણી રહેલ છે. જેણે રાગ, દ્વેષ અને મોહને અદ્ય કયો છે, તેણે જ શક્તિઓ મેળવીને વિડંબનાઓ ટાળી છે અને તેઓએ ધર્મધ્યાનમાં મસ્ત રહેવાની શ્રદ્ધા કેળવી છે; રાગ, દ્વેષ અને મોહના પ્રબળ વિકારોનો નાશ થયા વિના આત્મ-શ્રદ્ધા થવી તે અશક્ય છે, તો પછી આત્માનો અનુભવ ક્યાંથી

૧૩૭

આવે ? વિષય સુખનો અનુભવ કર્યો તે હિતકર કે કલ્યાણકારક નથી તેમજ અત્ય અભ્યુદયની નિશાની પણ નથી.

વિષય-કષાયના વિકારોમાં વશ અનેક માનવી, બળીઓ હોય તો ઈ ભાગ માગે અને તેમાં જો યુદ્ધિ બળે તો આર-છ ભાગ માગે. અને તેવા મનુષ્યમાં બળ અને યુદ્ધિ હોય તો સગાં-વહાંલાંનું તેમજ પારકાનું સઘળું પડાવી લે; આવી બલ યુદ્ધિ માટે અધિક અભ્યાસ કરવો પડતો નથી, જગતના માણસોના સંસર્ગથી તેમજ વાતાવરણથી પોતે જાતે શીખી લે છે.

બલે તે વિકારોથી વકરેલો માનવી, બલયુદ્ધિને વાપરી બીજાઓનું બધાવી પાડે તો પણ તેને શાંતિ કે સંતોષ પ્રાપ્ત થતો નથી; ઉઢ્ટો ઉકળતો રહે છે અને છેવટે તે બધાવી પડેલા ધનાદિકવડે જ આર્તધ્યાનને-રૌદ્ર ધ્યાનને ધરતો હુયુંભુતું લાજન બને છે જેથી ત્યાં અસહ્ય વેદના-પીડાઓ સહવી પડે છે.

૯૮. બળ અને યુદ્ધિમાન સજ્જનો, પોતાના સાધનો દ્વારા અન્ય જનોને રીતસર સહકાર આપીને દરરોજ આનંદનો અનુભવ મેળવે છે, ત્યારે બળ અને યુદ્ધિમાન વિકારી માણસો, મળેલા પોતાના સાધનોવડે બીજાઓનું ધનાદિક પડાવી બધાવી લઈને ખુશી થાય છે પરંતુ તેનો આનંદ સજ્જનોની માફક ટકતો નથી. પુષ્યોદયે, અનુકૂલતા રહે પણ પાપોદયે તે સઘળું ખતમ થાય છે અને તે ખતમ થતાં ત્રણ લાતો મારતું બને છે. એક તો કંગાલીયત અને બીજી ચિન્તાની અસહ્ય તાપ-જોડેણી, ત્રીજી દુર્ગતિના મહેમાન-આ પ્રમાણે આનંદ આનંદ-

૧૩૮

માં તક્ષવત હોય છે, આરંભે મળેલો આનંદ કહી શકાય નહિ, પણ છેવટ સુધી રહે તેજ આનંદ કહેવાય છે.

૯૯. સજ્જન મહાશયોતું હૃદય સદ્ગુણીઓને દેખવાથી ખુશી થાય છે તેમજ કમલોતું હૃદય, સૂર્યના દર્શનથી ખીલે છે, કુમુદતું હૃદય ચંદ્રમાના દેખવાથી ખુલે છે,

૧૦૦. શ્રદ્ધાને પણ પાંચ ભૂષણો જોઈએ છીએ. ત્યારે તે ખરાબર કાર્ય કરી શકશે. ધૈર્ય-દૃઢતા-સહિષ્ણુતા-ઉત્સાહ અને નિઃસ્વાર્થ પ્રેમ તેના પાંચ ભૂષણો છે. આ પાંચ ભૂષણોને પહેરી શ્રદ્ધા, ઘણા જોરમાં આવી ધારેલાં કાર્યોને પાર ઉતારે છે.

૧૦૧. જુદા જુદા સંબંધો, સ્વાર્થ અને સ્વાર્થીઓ. મનુષ્યાકૃતિનો વેશ ભજવવા સંસારરૂપી રંગભૂમિમાં આવેલા મનુષ્યોને જુદા જુદા સંબંધોમાં આવવું પડે છે. માત, પિતા, ભાઈ, ભગિની, ભાયાં, સુસ, મૂર્ખ, શેક શાહુકારાદિ સાથે તેઓ સંબંધ બાંધે છે અને વખતે તેઓનો વિયોગ પણ થાય છે. પણ તે દરમ્યાન રાગ-દ્વેષ અને મોહને લઈને તે સંબંધો લાભહાયક નીવડતા નથી.

સંબંધોને આગળ વધારવા માટે શક્તિમાન હોય છે, પણ સ્વાર્થી માણસો તેનો લાભ લઈ શકતા નહી હોવાથી તેઓને દુઃખજનક થાય છે. ખટપટો, કલહકંકાસ, વેર-ઝેર વરસાવીને પોતે દુઃખી થાય છે અને સંબંધીઓને દુઃખી બનાવે છે.

નિઃસ્વાર્થ પ્રેમવડે બાંધેલા સંબંધોને આધારે માંહોમાંહી સહકાર મળવાથી આગતુક વિડંબનાઓને-વિપત્તિઓને ટાળવા

૧૭૯

માટે મુનિઓ તથા મનુષ્યો સમર્થ અને છે અને જો તેમાં સ્વાર્થી પ્રવેશ કર્યો તો તે વિડંબનાઓ અકરચકરમાંથી ઉભી થાય છે.

સ્વાર્થની ખટાશને લીધે, સ્વજનવર્ગમાં, મિત્રોના સ્નેહરૂપ દ્વંધમાં ખટાશ થાય છે અને પ્રેમરૂપી દ્વંધને બગાડી નાંખે છે અને જોઈતી મદદ મળતી નથી.

સમજણ મનુષ્યો, સ્વાર્થ કરતાં પરમાર્થની અનંતગુણી કિંમત આંકે છે. એટલે આખુંએ વિશ્વ, તેઓને કુટુંબી તરીકે લાગે છે, અને મમતા-મત્સર તેઓને હોતા નથી.

સ્વાર્થના આંધળા ચશ્મા પહેરનારને કદાપિ પ્રકાશ મળતો નથી અને પરમાર્થના સન્માર્ગે ગમન કરવા શક્તિમાન થતા નથી. પરમાર્થના સન્માર્ગે વળ્યા વિના નિશ્ચિંત થવાતું નથી માટે સ્વાર્થના અંધ ચશ્માનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે.

સારી રીતે ભણેલા પંડિતો પણ સ્વાર્થના અંધ ચશ્માને ઉતારે નહીં તો સંસારાટવીમાં અરહોપરહો અથડાઈને દુઃખી થાય છે, કોઈ પ્રકારે તેઓને શાંતિ મળતી નથી. સ્વાર્થી માણસો સ્વાર્થખાતર હલકામાં હલકાની સેવા બળવીને હલકા બને છે.

સ્વાર્થીને યુદ્ધિ-બલ-પરાક્રમ અને સાહસ હોય તો કારમો કેર વર્તાવવામાં આકી રાખે નહીં. જૂઠાતું સાચું અને સાચાતું જૂઠું કરીને વિશ્વમાં ત્રાસ વર્તાવી પોતાનું ઘર ભરે છે; બીજાઓ બલે પીડાઓ લોગવે કે મરણ પામે તેની પરવા હોતી નથી.

સ્વાર્થી માણસો આ ભવ અને પરભવ, સ્વાર્થને લઈને બગાડે છે, અને ફૂડકપટ, દગા-પ્રપંચ કરીને પ્રાપ્ત કરેલી દોલત અહીંઆ પડી રહે છે, સાથે આવતી નથી.

૬૪૦

૧૦૨. સત્ય પ્રેમમાં સ્વાર્થ હોતો નથી. ત્યાં તો આનંદના ઝરણાંએ ઝરતા હોય છે. કયા ધર્મની આરાધના પણ સ્વાર્થના ત્યાગ સિવાય બનતી નથી અને આત્માનો વિકાસ પણ સધાતો નથી, તેથી આત્મવિકાસના અર્થોએને પ્રથમ સ્વાર્થનો ત્યાગ કરવો પડશે, સ્વાર્થનો ત્યાગ કરે છે, પછી જ તેઓ આગળ વધે છે.

૧૦૩. મલિનતાનો ત્યાગ થાય ત્યારે રંગ ચઢે છે. ભલે પછી વસ્ત્ર હોય કે પાત્ર કે મહેલ હોય. મલિનતા ટળે ત્યારે જ જેવા પ્રકારનો રંગ લગાડવો હોય તેવો લાગે; નહીતર ચઢાવેલો રંગ, મલિનતામાં મિશ્ર બની મલિનતાને વધારે છે. કંઈ માણસો, સુખદાયી ધર્મની આરાધના કરે તો પણ મલિનતા નહી ગએલી હોવાથી કંઈમાં વધારે કરતા હોય છે, તેમને સત્યસ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી.

૧૦૪. મોહ મમતા અહંકારાદિકનો પરાજય કરવા માટે શાસ્ત્રોને ધારણ કરીને લડાઈ કરવા માટે રાજાઓની માફક સામે જવું પડે એમ નથી. ભાલા ખરછી તરવાર ઝાંઝો ફેંકી, માણસો મારી નાંખવાના નથી, અગર તેમાં સુભટોની, સૈનિકોની જરૂર પડે એમ નથી. ફક્ત આત્મસ્વરૂપ યોગળી આત્માના ગુણોને મેળવે તો આપોઆપ મોહ મમતા, અહંકારાદિક ખસી જશે અને વિજયભાલા મળશે.

૧૦૫. સંસારમાં જન્મ પામ્યા પછી સંયોગો અને વિયોગો પુનઃ પુનઃ થવાના જ. તેમાં મુંઝવણ થાય તો શાંતિ-માર્ગ મળવો અશક્ય છે. ગમે તેવો પ્રયત્ન કરો, પણ તે

૧૪૧

સંયોગ અને વિયોગ અસવાના નહી જ; માટે તેઓના સ્વરૂપનો વિચાર કરીને થતી સુઝવણીને ટાળો. ચિન્તાતુર બનો નહી. ઉત્સાહને ધારણ કરી આત્માને ઝોળખો.

સંયોગ અને વિયોગ, તમોને સંકટ-વિપત્તિ વિગેરે આપતા નથી, તે તો તમારી પરીક્ષા કરવા આવે છે, પણ તમારી અજ્ઞાનતાથી ઘેરાયેલ મનોવૃત્તિ, તમોને સંકટ વિપત્તિ-વિડંબના અગર સુઝવણીમાં ફસાવે છે અને હતાશ બનાવે છે.

માણસો, અજ્ઞાનતાને લઈ, બુદ્ધિબલવર્ધક, નિદ્રાણુ-આળસુને બંધત કરનાર તેમજ ક્ષણે ક્ષણે ઉત્સાહ વધારનાર, તેમજ ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિમાં વધારો કરનાર સંયોગોને ખોટા કલ્પી શોક-પરિતાપ કરી બેસે છે. અને જે બલ-બુદ્ધિ વિગેરેથી બ્રહ્મ કરનાર છે તેઓને સુખદાયક કલ્પોને તેઓને આદર કરે છે. તેથી અનાદિકાલીન કર્મો ટળતા નથી અને સત્ય સુખ આવીને મળતું નથી.

૧૦૬. જેઓ કષ્ટદાયક સંયોગોને બલબુદ્ધિ અને સત્ય સ્વરૂપની ઝોળખાણુ કરાવનાર માનતા નથી તેઓને તે સંયોગો દુઃખદાયક લાગે છે, બલબુદ્ધિ વિગેરેને આપનાર તથા વધારનાર, જેઓ માને છે, તેઓને સુખકારક લાગે છે. પગમાં વાગેલા કાંટાને દૂર કરનારને અને કાંટી હવા આપનારને કેવા માનવા ?

૧૦૭. જગતમાં સ્વાર્થને સાધવા મનુષ્યો, સંબંધ-ને બાંધે છે. કોઈ વિપત્તિ કે વિડંબનમાં તેને દૂર કરવા માટે સહકાર આપે-કોઈક અમત્સની ખાતર, કોઈક જોગની

૧૪૨

ખાતર, કોઈક યોગને માટે, કોઈ ધનાદિકને પ્રાપ્ત કરવા માટે, કોઈક હગાની ખાતર, કોઈક આખરૂ-પ્રતિષ્ઠાની ખાતર, કોઈક પરણવા માટે, અન્યજનોની પાસે કામ કરાવવા માટે પણ સંબંધ બાંધે છે, કોઈક વળી બીજાની પાસેથી ધનાદિક પડાવી લેવાની ખાતર સંબંધ બાંધે છે પરંતુ આત્માના ગુણોનો આવીલાવ કરવા માટે દેવગુરુધર્મની સાથે સંબંધ બાંધનાર કોઈક વિરલ પુરુષો હોય છે અને તેવા વિરલ પુરુષો જ આત્મસ્વરૂપને ઝોળખી, મોહમમતાનો ત્યાગ કરી, પરમ સુખને મેળવવા સમર્થ બને છે.

સ્વાર્થ ખાતર બાંધેલા સંબંધ અદ્વયકાલીન અને ક્ષણ-ભંગુર હોવાથી સત્ય સુખનો અનુભવ કદાપિ મળતો નથી. સત્ય સુખનો અનુભવ તો, નિઃસ્વાર્થભાવે બાંધેલા સંબંધથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. સ્વાર્થમાં ચિન્તા, ભય અને ખેદ સમાચોલ છે. અને નિઃસ્વાર્થમાં નિર્ભયતા-ઉદારતા-ઉત્સાહ અને આનંદ રહેલ છે માટે નિઃસ્વાર્થને કેળવો.

જે સ્વાર્થમાં હગો-પ્રપંચ, ભયંકરતા અને શુષ્કતા-કંકાસ, કલહ-નિન્દા વિગેરે રહેલા છે, તેવો સંબંધ બાંધીને જેઓ સુખની અભિલાષા રાખે છે, તેઓની આકાશનું ફૂલ મેળવવા જેવી અભિલાષા બનણવી. પરોપકાર અગર પરમાર્થમાં જે વસ્તુ મળવાની હોય તે સ્વાર્થમાં કયાંથી મળી શકે ? છતાં સ્વાર્થી-જનો, સ્વાર્થ સાધવામાં સુખના સાધનો મળશે, એ આશાએ દોડધામ કરતા માલૂમ પડે છે.

૧૦૮. સંસારના વ્યવહારમાં વિડંબનાનો પાર નથી.

૧૪૩

કુંવારો પરણીને એવી આશા રાખે છે કે અમો હવે આનંદમાં જીવન પસાર કરીશું. તેવામાં પત્ની માંદી પડે કે કલહકારી નિવડે-અગર મોજશોખની ખાતર ઉઠાઉ અને ઉઠાવગીર બને તો દુઃખ આવીને વળગે છે અને બન્નેને બને નહી. સદાય કલહ-કંકાસમાં દિવસો પસાર થાય.

કોઈક ભાગ્યશાલીને પત્ની સરલ અને શાંત-સહિષ્ણુ મળે, પણ વ્યવહાર ચલાવવામાં જે પૈસા જોઈએ, તેની ખામી હોય-અને ખરચ વધારે થતો હોય-અગર પેટે સંતાન હોય નહી ત્યારે પણ તેઓ બન્નેને શાંતિ મળતી નથી-સુઝવણુ થયા કરે છે.

કોઈકને ધન-સ્ત્રી-પુત્ર-પરિવારની અનુકૂલતા હોય તેવામાં સ્ત્રી અગર પુત્રનો વિયોગ થાય-પુત્ર પરિવાર, ઉન્માર્ગે ગમન કરે, માન સન્માનનો ભંગ કરે તોપણ દુઃખનો પાર રહેતો નથી અગર શારીરિક બલ ઓછું થતું બચ ત્યારે પણ ચિન્તા આવીને હૃદયને બાળતી હોય છે. વળી કોઈ વ્યાપાર કરતાં ખોટ આવે ત્યારે પણ વિવિધ પ્રકારની વિડંબનામાં ઘેરાય ને ચિન્તાતુર બનતો રહે છે. તેમજ માતા-પિતા સાથે પોતાને અગર પત્નીને ઘરના કામકાજ પરત્વે બનતું આવે નહી. ભાઈભાઈઓમાં પૈસાઓની લેવડદેવડમાં અગર તેઓની વહેંચણુ-માં ઝગડો થતાં પણ સુખ રહેતું નથી. વળી ઘરમાં સારી રીતે કમાતો અગર રીતસર વ્યવહારને સાચવતો, બુદ્ધિ ધર કરે અને સ્વાર્થી બની સ્વજનવર્ગની સંભાળ રાખે નહી ત્યારે પણ સંકટ આવીને જીભું રહે છે. આ પ્રમાણે વ્યાવહારિક વિડંબનામાં સત્ય સુખ મળે ક્યાંથી ?

૧૪૪

૧૦૬. વ્યવહારમાં સત્ત્વ શાંતિ આણવી હોય તે સ્વરૂપરૂપ સહન કરી લેવું; તથા ઉદારતા સખવી તેમજ અનિવાદિક ભાવનાના વિચારો કરવા, કે જેથી કલહ-ક્રુષ્ણ-પ્રાદિક થાય નહીં. અને વિયોગાદિકના દુઃખો બહુ સતાવે નહીં. વ્યવહારના કાર્યો દુઃખ માટે કરતા નથી. તેમજ દુઃખને આપવાની તેઓમાં તાકાત નથી, પરંતુ તેવા કાર્યોમાં આપણે અજ્ઞાનતા-મોહ-મમતા અને અહંકાર વિગેરે બહુ ભાગ લેતા હોવાથી અણુધારી અને અણુચિન્તવી વિડંબના આવીને ઉપસ્થિત થાય છે; તેથી માનવીઓને પણ ઘડીભર શાંતિ મળતી નથી.

વ્યાવહારિક કાર્યો કરતાં અહંકાર-મમતા-મોહનો જો ત્યાગ થાય તો તેજ કાર્યો વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન કરનાર અને અને નિર્વેપ-ભાવે શુભન શુભરી શકાય.

વ્યાવહારિક કાર્યોમાં અનુભવ સારી રીતે મળેલો હોવાથી-હરેક કાર્યોમાં સાવધાન રહે છે. વિષય કષાયના વિકારોને તાબે થતો નથી તેમજ અસાધ્ય કાર્યોને સાધવા સમર્થ અને છે અને આત્માને યોગ્યી શાંત અને છે.

સ્થિર અને શાંત મહાનુભાવોને વ્યાવહારિક કાર્યો, કસોટી-રૂપ છે; તેઓની પરીક્ષા પણ તેવા કાર્યોમાં થાય છે અને ઉત્તીર્ણ બનીને તેજસ્વી થાય છે માટે વ્યવહારના કાર્યોમાં ઉત્તીર્ણ થનાર નિશ્ચય માર્ગમાં સારી રીતે ગમન કરી શકે છે; જેને વ્યાવહારિક કાર્યોમાં ગમ નથી-સમજણ નથી તેને અણુધારી અકૃતો આવી આક્રમણ કરીને શક્તિ-શાંતિને લૂંટી લે છે, માટે વ્યવહારમાં સાવધાન બનો કે જેથી વિષય વિકારોથી પણ સાવધાનતા રહે.

૧૪૫

૧૧૦. કંકાસાદિક થાય એવી ખીના કૈઇને કહેવામાં લયકરતા છે-સંસારમાં વ્યવહારે વર્તાતાં, અનેક પ્રકારની એક ખીજની ખાનગી વાતોને સાંભળવાનો પ્રસંગ આવે છે. પણ તે વાતોને સાંભળી કલહ-કલ્પો થાય એવી ખીના ખીજઓને કહેવી નહી. અંભીરતા ધારણ કરવી; કારણ કે કેટલીક વાતો એવી હોય છે કે ખીજને કહેવાથી લયકર જોખમ-હાનિ આવે, અગર પ્રાણોત્તું જોખમ થાય અને માંહોમાંહી બેરહેરતું વાતાવરણ ફેલાય. તેમાં એવી વાત કરનારને તો કાંઈ પણ લાભ થતો નથી અને તપાસ થતાં મહાન્ વિરોધ થાય. સમજી માણસો તો ખીજઓને હાનિકારક અથવા મહાન્ જોખમ કરનાર વાતોને સાંભળતા નથી. કદાચ સાંભળે તો ત્યાં ને ત્યાં દાટી દે. બહાર આવે નહી તેવી સાવધાની રાખે. તેથી ખેતાને અને ખીજઓને શાંતિ રહે છે અગર સત્જનની નિન્દા કૈઇ કરતો હોય, તે સાંભળીને જીજ્ઞે આવીને કહે કે, તમારી નિન્દા પેલા અમુક કરે છે, માટે તમારે તેની બરાબર બબર લેવી જોઈએ. આ પ્રમાણે સાંભળીને તે રોષે ભરાતા નથી. અગર એવી ખીના સાંભળવા પણ માગતા નથી, તથા શ્રવણ કર્યાં પછી સમત્વને ધારણ કરીને તેના ઉપર કયા ચિન્તવે છે.

ધર્મી જનોને તો, કોઈ પ્રકારે કોઈના કડવા કથનો ઉપર ઠંબ રહેતો નથી અને સાલતો નથી. તેઓ સમજે છે, કે ઠંબ રાખવાથી પરને નુકશાન થવાનું હશે ત્યારે થશે પણ તે પહેલાં અમાને નુકશાન થવાનું. આમ સમજી ખીજ ઉપર કોપાતુર બનતા નથી. અગર કોપના વિકારોને સમ્યગ્ વિચા-

૧૪૬

રહ્યા કરીને ખસેડી નાંખે છે, એટલે તેઓને વ્યાવહારિક કાર્યોમાં કે ધાર્મિક કાર્યોમાં સફલતા મળે છે.

૧૧૧. માણુસોની. માન્યતા પ્રાયઃ એવી હોય છે કે અમોને પૈસા ટકાની આવક સારી હોય, તેમજ સવ પ્રકારની ઉપાધિ ન હોય અને અનુકૂલતા બે હોય તો પરોપકારના તેમજ ધાર્મિક કાર્યોમાં સઘળી જિંદગાની વ્યતીત કરીએ; સંસારની ઉપાધિમાં પડ્યા છીએ તેથી અમારાથી કાંઈ પણ બનતું નથી. ઉપાધિમાંથી ઊંચા આવતા નથી. અરેરે શું કરીએ ? પરોપકારના તેમજ ધાર્મિક કાર્યો કરવાનું અમારા નસીબમાં નથી ! એક વ્યાધિને મટાડતા ચાર ઊભી થાય છે અને ચારને મટાડતા દશ ઊભી થાય છે. એટલે મનુષ્યબલ પામીને કાંઈ પણ અમારાથી બનતું નથી. ધન્ય છે તે ભાગ્યશાલીઓને કે જેઓ તન, મન અને ધનથી ધાર્મિક કાર્યો તેમજ પરોપકારનાં કાર્યો કરે છે; એક ઘડીભર દેરાસર-ઉપાશ્રયે જઈએ તો પણ મનોવૃત્તિ પરિબ્રમણ કર્યા કરતી હોય છે, ત્યાં પણ ઉપાધિને લઈને મન શાંત રહેતું નથી ! આ પ્રમાણે કાંઈ પૂછે ત્યારે લૂલો બચાવ કરીને મનમાં સંતોષ માને છે પણ પોતાના પ્રમાદને ફેર કરવા પ્રયત્ન કરતા નથી; પટલાઈ-શેઠાઈ, જ્ઞાતિ-જનો આગળ કૂટવી હોય તો, કલાકોના કલાકો મળે, રાત્રીના બાર વગાડે, અને સત્કાર્યો કરવામાં લૂલો બચાવ કરીને ધર્મીનો દેખાવ કરવામાં બાકી રાખતા નથી. આવા માણુસો, પીતલને ચળકાટવાળું કરીને સોનામાં બપાવવા માગે છે, પરંતુ તેમના દંભનો પડદો ચીરાતાં વાર લાગતી નથી અને હાંસીપાત્ર બને છે.

તેઓ પોતાના પ્રમાદ-આજસને પૂવ કર્મના ફળમાં ફેરવી

૧૪૭

લાચારી દેખાડતા હોવાથી એક પણ સત્કાર્યને કરવામાં સમર્થ બનતા નથી. અને જે શક્તિ મળેલી હોય છે તે ગુમાવી બેસી હતાશ બને છે. લાગણી હોય તો સત્કાર્ય કેમ ન બને ?

૧૧૨. ઉપસર્ગ-પરિસહને સહન કરીને જેઓએ મહત્તાને મેળવી છે, પદવીને ધારણ કરી છે અને જેઓ ધનાઢ્ય બની પરાપકારનાં કાર્યો કરતા રહે છે તેઓનો યશઃ ચિરકાલ સુધી ફેલાતો રહે છે અને તેઓના ગુણો જનતામાં ગવાય છે.

સાનુકૂલ સાધન-સામગ્રીને આધારે જેઓએ મહત્તા મેળવી છે અને પરાપકારનાં કાર્યો કર્યાં છે, તેઓ જો કે પ્રશંસનીય બને છે, પરંતુ કષ્ટને વેઠીને જેઓએ મહત્તા મેળવી છે, તેઓની માફક પ્રશંસાપાત્ર બનતા નથી. જેથી તેઓના ગુણો ખરોખર ગવાતા નથી; માટે કષ્ટને સહન કરવામાં કાયર થવું ન જોઈએ અને ભય ધારણ કરવો પણ નહીં. સાનુકૂલ સાધનોના અભાવે, કષ્ટ સહન કર્યાં વિના ઉન્નતિ થતી નથી તેમજ આગળ વધાતું નથી; માટે મહત્તા મેળવવી હોય તો સહન કરો. કર્મોના ઉદયાનુસારે સાનુકૂલતા અને પ્રતિકૂલતાના સંયોગો પ્રાપ્ત થાય છે, પણ તે સંયોગોના કરતાં સહન કરનારમાં વધારે શક્તિ હોય છે અને ન હોય તો આવી મળે છે. રોહણાં રડવાથી કે પરિતાપ-ચિન્તાઓ કરવાથી પ્રતિકૂલતા ખસતી નથી અને શક્તિ ઓછી થાય છે, તેને હઠા-બબાનો માર્ગ સહનશીલ બનવું તેજ છે.

૧૧૩. સહન કરવામાં જે શક્તિ આવે છે અને

૧૪૮

અનુભવ આવે છે તે અનુકૂલતામાં આવતો નથી. આપણે તો કોઈ પણ ઉપાયે આત્મોન્નતિ કરવી છે અને તેના વિચારો આવ્યા કરે છે તો પછી કષ્ટ વેઠવા સિવાય ઉન્નતિ ક્યાંથી સધાશે ?

બાળક પણ કષ્ટ સહન કર્યાં સિવાય મ્હોડું થતું નથી. ખેતરમાં વાવેલું અનાજ તાપ સિવાય પરિપકવ થતું નથી, તો આપણે સહન કર્યાં વિના આગળ ક્યાંથી વધીશું ?

૧૧૪. સંસારમાં સર્વત્ર, સર્વથા અને સર્વદા અનુકૂલ સાધનસામગ્રી મળતી નથી. કહાયિત્ મળેલી હોય તો, તેનો સ્વાભાવિક ક્રમ એવો છે કે-પરિવર્તન થવા કરે અને પ્રતિકૂલ સાધનો મળે, તે વખતે જો આપણે હતાશ જનીને પરિતાપ કર્યાં કરીએ તો, આપણામાં કોઈ પ્રકારની શક્તિ નથી એમ જ મનાય અને સાધનસામગ્રીમાં જ શક્તિ રહેલી છે એમ મનાય, પરંતુ એમ છે જ નહીં; કારણ કે પ્રતિકૂલતાના યોગે અનુકૂલ સાધનસામગ્રી ખસી ગઈ છે, પણ પાછી તેવી સાધનસામગ્રીને પ્રાપ્ત કરવાની તાકાત આપણામાં જ છે એ નક્કી કરી લેવું જોઈએ. જો આ પ્રમાણે ન હોય તો, ઘણા ભાગ્યશાલીઓ, અનુકૂલતા ગયા પછી પોતાની શક્તિના પ્રભાવે પાછી મેળવી શક્યા છે-તે મેળવી શકત જ નહીં; પરંતુ તેઓએ પ્રતિકૂલતા સહન કરીને પાછી શક્તિ પ્રાપ્ત કરી છે, તેના વખતે તેમણે પરિતાપાદિ કરેલ નથી પણ હિંમત ધારીને ઉદમ કરેલ છે. આપણે પણ તે ભાગ્યશાલીઓની ભક્ષક વર્તન શખીએ તો અનુકૂલ સામગ્રી આપોઆપ

૧૪૯

મળી રહે છે. સમ્યગ્જ્ઞાન નહી હોય તો પણ આવીને મળશે. આસક્તિ-મમતા-અહંકારાદિક પણ રહેશે નહી. મનુષ્યમાં એવી તાકાત અચિન્ત્ય રહેલી હોય છે કે-તે ધારે તે કામ કરવા સમર્થ બને છે. પ્રમાદને પકડી પાડી પરમપદને પણ પ્રાપ્ત કરી શકે છે, માટે જે પ્રતિકૂલતાના સંયોગે મલ્યા છે, તેઓને ટાળવા માટે ધીરજને ધારણ કરો. આવી પહેલી વિડંબનાઓને સહન કરી લો; પ્રમાદ-પરિતાપાદિને કરો નહી અને ઉદ્ધમશીલ બનો. જે ધારશે તે મળી રહેશે, એવો દૃઢ વિચાર રાખો-સરખી રીતે સર્વદા કેને અનુકૂલતા રહી છે? કોઈને પણ રહી નથી.

૧૧૫. યોગ્યતાને મેળવો-સાનુકૂલ સાધનો આપણે યોગ્યતા જ મેળવીએ છીએ. તે તમારી રાહ જોઈ રહેલ છે પરંતુ તમે યોગ્યતાને ધારણ કરો તો જ મેળવી શકો એમ છે, યોગ્યતા વિના સાધનસામગ્રી મળી હોય તો પણ લાભ આપી શકશે નહી.

યોગ્યતા સિવાય મહાન્ થવા માટે મહેનત કરવી તે મોતનું કારણ છે. એક ખાખોચિયું, સરોવરની બરોબરી કરી શકે નહી અને જે બરોબરી કરવા જાય તો હાંસીપાત્ર થાય અને તેની શક્તિ પણ હણાઈ જાય. એક ખાળક, યુવાનની હરિકાઈ કરવા જાય અને વધારે ખાય, વધારે દોડે, તો નાસીપાસ થયા સિવાય રહેશે નહી; કારણ કે તે ખાળકમાં દોડવાની અગર ખાવાની તાકાત નથી. પાઠશાલામાં સાતમા ધોરણના વિદ્યાર્થીની બરોબરી પહેલા ધોરણની વ્યક્તિઓ કરી શકતી નથી. યોગ્યતા ક્રમેક્રમે ધોરણાનુસાર આવીને મળે છે; નથી મળતી એમ તે

૧૫૦

નહી, પરંતુ એકદમ આવીને મળે નહી—ઉતાવળ કરવામાં પાછળ પડવાનું થાય છે અને આગળ વધવાની તાકાત કરી થાય છે, ઉત્સાહ રહેતો નથી.

ક્રમેક્રમે ધોરણાનુસાર પ્રયત્ન કરવાથી ઉત્સાહ વધે છે; પાછળ પડાતું નથી. ઘણા ય ભાગ્યશાલીઓએ ધોરણોને પસાર કરીને જ મહાન પદવીઓ મેળવી છે અને મેળવશે. જગતમાં તપાસ કરીએ તો માલૂમ પડશે કે, યોગ્યતા—તાકાત વિના, માણસો જે વસ્તુઓને મેળવવા માટે પ્રયાસો કરે છે, તેઓ આગળ વધ્યા નથી પણ પાછા પડ્યા છે. એક શિયાળ, ઊંચા માંડવાં ઉપર દ્રાક્ષની લુંખને લેવા માટે ઘણા કૂદકા મારે તો પણ તે શું લઈ શકશે ? નહી, ઉલટું પડી જવાથી તેને વાગવાનું જ; માટે યોગ્યતાને કેળવવા માટે પ્રયત્ન કરો. ઉતાવળા થાઓ નહિ. કઠિવરો, કંકોડા હોય નહિ.

૧૧૬. મનની વૃત્તિઓને કબજે કરો—મનુષ્યો, કુશલતા-પ્રવીણતાપૂર્વક સતત ઉદ્યમશીલ બને છે, ત્યારે સિંહ અને તેના જેવા શિકારી જનવરોને પકડી કબજામાં રાખે છે. સિંહ, લયંકર અને ઘાતક છે; વાઘ પણ તેના જેવો કહી શકાય, તો પણ તેઓને વશ કરી, તેઓને નચાવી, કુશલ કારીગર, ઇષ્ટલાભ ઉઠાવી શકે છે—હાથીને પણ મનગમતી ખોરાકી આપીને મહાવત, અંકુશવડે કબજામાં રાખે છે. મહારી લોકો, સાપ-નોળીયાને તેમજ વાંદરાને કુશલતાથી વશ કરીને પોતાની આલ્લવિકા ચલાવે છે—દરેક જનવરોને વશ કરવામાં લગામ-અંકુશ વિગેરેની જરૂર પડે છે—તે જ પ્રમાણે માનસિક વૃત્તિને કબજામાં રાખવા માટે લગામ અંકુશની જરૂર

૧૫૧

પટે એમ છે. તમે કુશલતા વાપરી વ્યાપારદ્વાર । શ્રીમાન્ બન્યા-સારી રીતે શિક્ષણ લઈ અધિકારી થયા અને પુત્રાદિકને પણ સારી શિખામણ આપીને પ્રવીણ બનાવ્યા, પરંતુ તમે પોતાને માટે, તમારા આત્માને માટે કેટલું શિક્ષણ લીધું અને શિક્ષણ લઈ માનસિક વૃત્તિને કેટલી કબજામાં રાખીને આત્મિક લાભ લીધો ? ખ્યાલ રાખશો કે, તે વૃત્તિને કબજામાં રાખીને શિક્ષાએ આખ્યા વિના ચાલશે નહી, કારણ કે તે માનસિકવૃત્તિ ઉપર જ સુખદુઃખનો આધાર છે. ઉન્નતિ-અવનતિ તે ઉપર રહેલી છે. માટે માનસિક વૃત્તિને સારી રીતે કેળવી કબજામાં રાખો; તે વિના લીધેલી કેળવણી અને પ્રાપ્ત કરેલી સત્તા, તેમજ ધનાદિક, ઈષ્ટલાભ આપવા સમર્થ બનશે નહી; પણ ચિન્તા-પરિતાપાદિકથી પીડાવું પડશે.

૧૧૭. માનસિક વૃત્તિને સ્થિર કરવા માટે સમ્યગ્-જ્ઞાન, વ્રતનિયમાદિ રૂપ લગામની જરૂર છે. તેઓના આધારે માનસિક વૃત્તિઓ કબજામાં આવી સ્થિર થશે. દરેક પ્રાણીઓને ચેતના હોવાથી કેળવણી-શિક્ષણ મળતાં તેઓની ચેતના વિકાસ પામે છે; વિકાસ થતાં પ્રાણીઓ, ઉચ્ચ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરે છે અને ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયા પછી જ પ્રાણીઓ, સ્વપરને ઉપકારકારક બને છે; તેવી રીતે માનસિક વૃત્તિને, પોતાની ચેતનાને જો કેળવણી આપવામાં આવે તો તે શિક્ષણ-ચેત્રે પોતાને અને પરને લાભદાયક થાય અને આધિ, વ્યાધિ, ઉપાધિનાં દુઃખો ટળે; જન્મ-જરા અને મૃત્યુનાં દુઃખો પણ રહેવા પામે નહી. શારીરિક કેળવણી લેશો તો શારીરિક વ્યાધિ મટશે પણ માનસિક આધિ તો રહેવાની, આધિ જેવું દુઃખ

કૃપર

ખીનું છે નહીં, વક્તા બનવાની કેળવણી લેશે તો પ્રસિદ્ધ વક્તા બનશે, પણ માનસિક ચિન્તાઓ તો રહેવાની જ; માટે સર્વ દુઃખનું મૂલ, જે માનસ છે, તેને બરોબર શિક્ષણ આપીને કબજામાં લેા. પશ્ચાત્ જૂઓ તો બરા, કેવા ચમત્કારિક કાર્યો બને છે કે જે કાર્યોને દેખી મનુષ્યો તેમજ દેવદાનવોને પણ આશ્ચર્ય થાય, અને મનને વશ કરનાર પણ ઉત્તરોત્તર સદ્ગતિને પ્રાપ્ત કરી પરમપદને પામે; માટે અન્ય જાલલને ત્યાગ કરીને જે તમો સમયજા હો કે વિદ્વાન હો તો માનસિક વૃત્તિને વશ કરવા કટિબદ્ધ બનો, જે કાર્ય ધારશે તે જલ્દી સધાશે. અષ્ટ સિદ્ધિઓ, જે શાસ્ત્રમાં બતાવી છે તે પણ મન સ્થિર થતાં હાજસહજુર બશે. સુખ લેવા તેમજ સંપત્તિ લેવા માટે ગમે ત્યાં ઠોડધામ કરશે, દરિયાને ડાળશે, ડુંગર પર કષ્ટ સહન કરીને આરૂઢ થશે, કોઈ શ્રીમાનની તબીબદારી ઉક્ષવશે, અગર પ્રાપ્ત કરેલી સત્તા-સંપત્તિના આધારે સુખ લેવા પ્રયત્ન કરશે તોપણ મળી શકે એમ નથી. ત્યાં તો બનાવટી અને કાલ્પનિક સુખો મળશે પણ તે સુખ, દુઃખથી મિશ્રિત હશે.

૧૧૮. સ્વાધીનતા, માનસિક વૃત્તિને વશ કર્યા પછી પ્રાપ્ત થાય છે, અને ઈષ્ટ લાભ આપવા સમર્થ બને છે. મનને વશ સખ્યા વિના પ્રાપ્ત કરેલી સ્વાધીનતા સ્વચ્છંદને લાવી મૂકે છે. ત્રત-નિયમાદિકવડે વશીભૂત થએલી મનોવૃત્તિ, સ્વચ્છંદતાને ત્યાગ કરાવી, સાચી સ્વતંત્રતા અર્પણ કરે છે; માટે સાચી સ્વતંત્રતાને લાભ લેવો હોય તો, સ્વચ્છંદતાને ટાળવા માટે દુઃખને સહીને પણ પ્રયાસ કરો.

૧૫૩

પણુ! માણુસોને તથા યુવાનીઆઓને તેમજ શિષ્યોને, માતાપિતાની, શેઠ શ્રીમંતની તેમજ ગુરુદેવાદિકેની તાબેદારી ગંભીરી નથી; તેથી મુક્ત થવા માટે અનેક ઉપાયો કરે છે. રીસાઈ ખીજે સ્થલે નાશી જાય છે, પણ ખીજે સ્થલે પ્રથમની તાબેદારી કરતાં તેઓને વધારે તાબેદાર થવું પડે છે; કારણ કે સ્થલ તથા સંયોગને ખદલ્યા પણ મનનું વલણુ તો પ્રથમની સ્થિતિવાળું છે એટલે ત્યાં સ્વાધીનતા ક્યાંથી મળે ?

ગાય કે બળદ, લીલું ઘાસ ખાવાને માટે ખીલાને જોરથી તોડી ભાગે અને સારા લીલાં ઘાસમાં જઈને પડે પણ તેને સાલ્લીક આવતાં માર ખાઈને નાસવું પડે; તેમ જ વધારામાં સુખમાં પૂરાવાનો વખત આવે છે. તેવી રીતે સ્વમ્છંદતાથી ભક્તતા માનવીઓ અન્ય સ્થલોએ ભમે છે ખરા પણ કષ્ટને વેડી પાછા હટે છે. આવો વખત ન આવે તે માટે વડીલ ગુરુવર્યોની તાબેદારી સ્વીકારીને માનસિક વૃત્તિને ખરોખર સ્થિર કરવી આવશ્યક છે કારણ કે વડીલ ગુરુવર્યોની તાબેદારી મનને સ્થિર કરી સાચી સ્વાધીનતાને અર્પણુ કરે છે; એટલે તાબેદારીના કષ્ટને સહન કરીને પ્રાપ્ત કરેલી સ્વાધીનતાથી કશાપિ પાછળ પડાતું નથી, ક્ષતિના શિખરે આઝઠ થવાય છે માટે સાચી સ્વાધીનતા મેળવવા પ્રયાસ કરવો તે યોગ્ય છે.

૧૧૯. કબજામાં રહીને ઘાટ ઘડાવ્યા પછી શોભાસ્પદ બનાવ્યું છે. કુંભાર માટીનો ઘાટ ઘડે છે ત્યારે ઘડો-ગાગર વિગેરે ભાજન બને છે. કોઈ પાણી ભરવા માટે માટીને મધ્યે ઉપડતું નથી, તેમજ સોની સોનાનું ઘાટ ઘડીને વિવિધ પ્રકારના અનેક આભૂષણો બનાવે છે ત્યારે જ સ્વરાસીર

૧૫૪

ઉપર માણસો ધારણ કરીને ખુશી થાય છે; કોઈ પણ પોતાની શોભા વધારવા સોનાને માથે ઉપાડતું નથી. તે પ્રમાણે મનુષ્યોના ખરોખર ઘાટો ઘડાય તો સમગ્ર વિશ્વ, તેઓને ચાહે, પ્રશંસા કરે અને તેઓના અનુયાયી પણ બને. જડ જેવાની કોઈ પ્રશંસા કરતું નથી તેમજ ચાહના પણ કરતું નથી, માટે જ્યાં ઘાટ ઘડાતાં હોય, ત્યાંથી ખસી જવું નહીં અને માનસિક વૃત્તિને સ્થિર કરવી.

કળજમાં નહીં રહેલો અગ્નિ તેમજ પાણી મહાભયંકર આક્રમને ઉપસ્થિત કરે છે. અને કળજમાં રહેલ અગ્નિ અને પાણી પ્રાણીઓને જીવાડી પોષણ આપે છે, તો પછી ઘડાયેલ મનુષ્ય એવો કોઈ લાભ નથી કે જે ન આપી શકે? ઘાટમાં જ મુશ્કેલી રહેલી છે. એ મુશ્કેલીમાં લાભ છે અને સારી રીતે ઘાટ ઘડાય છે; આમ સમજવામાં આવે તો કામ નીકળી જાય. માણસોને લાભ લઈને અભ્યુદય પોતાનો કરવો છે, પણ સહજ મુશ્કેલી આવતાં ભાગાભાગ કરે છે, ગભરાય છે, પરિતાપ કરવા બેસી જાય છે; તો પછી ઇષ્ટ લાભ જેવો કે આખરુ-પ્રશંસા-ધનસંપત્તિ-આત્મિક વિકાસ અને સાચી સ્વાધીનતા ક્યાંથી આવીને પ્રાપ્ત થાય? મુશ્કેલી વેઠ્યા વિના તો, પેટ પણ ભરાતું નથી, તો પછી પરિવારનું પોષણ તો ક્યાંથી થાય? તેમજ માન-સન્માનાદિ પણ ક્યાંથી મળે?

૧૨૦. સંસારમાં ઘાટ ઘડાવાની અનેક શાળાઓ છે, તેમાં બેસીને ઘાટવાળા બનો. આપણને જીવનમાં જીવતાં આવડતું હોય તો તે સરલ અને સુગમ છે. પણ વિષયકષાયના વિકારોથી તેમજ તૃણમાં તણાએલ હોવાથી

૧૫૫

તે જીવનને વિષમ બનાવીએ છીએ, અને તેના યોગે જીવનનો માર્ગ, કષ્ટ અને આકૃતરૂપ બને છે. સન્માર્ગને ત્યાગ કરી ઉન્માર્ગે, જ્યાં ખાડા ટેકરાઓ રહેલા છે તે માર્ગે ગમન કરનારને સુખશાંતિ ક્યાંથી મળે ? તૃષ્ણાનો માર્ગ આકૃત રૂપે રહેલો હોવાથી કષ્ટ સિવાય અન્ય ઉપલબ્ધ થતું નથી. વાસના અને તૃષ્ણાથી વ્યાપ્ત બનેલું જીવન, તે સાચું જીવન નથી. ખરું જીવન તો, સમ્યક્ જ્ઞાનપૂર્વક સદાચારોત્તું પાલન કરવામાં જ સમાયેલ છે. જ્ઞાનીઓને વ્યવહારતું પાલન કરવું પડે છે, પરંતુ તૃષ્ણા અને વિકારોથી અલિપ્ત હોવાથી તેઓના જીવનમાં વિષમતા આવતી નથી. વિકારોમાં તથા તૃષ્ણાના વેગે તણા-એલને, સમ્યક્ જ્ઞાનનો અભાવ હોવાથી વ્યવહારમાં ડગલે ને પગલે વિષમતા-અથડામણો-કંકાસાદિક આવીને ઉપસ્થિત થાય છે એટલે તેમનું જીવન, દુઃખમય-દુઃખજનક અને દુઃખની પરંપરા વધારનાર બને છે.

વિષય કષાયના વિકારો તેમજ તૃષ્ણાઓ જ કષ્ટજનક છે, તેથી સુખરૂપ જીવનથી જીવાતું નથી. કેટલાક તેવા કારણોના આધારે દુકાન-મીલ વિગેરેનો વિમો ઉતરાવીને પછી પોતાના હાથે તેમાં અગ્નિ સળગાવે છે. અને જો પકડાઈ જાય તો તેઓની ઊંઘાલ દશા પૂરેપૂરી થાય છે; કેટલાક તો અજ્ઞાની હોવાથી અન્ય જનો ઉપર કાળો કેર વર્તાવી પોતાનું જીવન દુઃખમય બનાવતા જોવામાં આવે છે અને કેટલાક તો આખરના ભયથી પોતે પોતાની મેળે દરિયામાં પડે છે અગર ગ્યાસતેલ છાંટી અમૂલ્ય કાયાને સળગાવી મૂકે છે. વિકારો શું નથી કરતા ?

૧૨૧. શક્તિનો દુરુપયોગ ન કરો, સદુપયોગ કરો.

૧૫૬

માણસોમાં બુદ્ધિ-બલ અને સત્તા તે હોય છે, પરંતુ તેઓને સદુપયોગ કરવામાં વિષયાસક્તિ, વાસના અને તૃષ્ણા આડી આવતી હોવાથી બુદ્ધિબલમાં આવરણ આવે છે, -તેથી સન્માર્ગે ગમન ન કરતાં ઉન્માર્ગે દોડયા જાય છે. કોઈ, સન્માર્ગને દર્શાવનાર મળે તો પણ તેઓને સાંભળતા પણ નથી, તો તેના કથન પ્રમાણે વર્તન તો થાય ક્યાંથી ? આવા માણસો પોતાના જીવનને વિષમય બનાવે છે. મળેલા મનુષ્ય જન્મનો લાભ લઈ શકતા નથી અને પોતે જ ઉત્પન્ન કરેલ વ્યાધિમાં સપડાઈને સજ્યા કરે છે, માટે બુદ્ધિમાન-બલવાન તેમજ સત્તાવાળાઓએ દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવા નિરંતર દરરોજ કાળજી રાખવી જરૂરની છે.

સમ્યક્ જ્ઞાન ચારિત્રનો માર્ગ સરલ અને સુગમ છે; પણ તે માર્ગને દુન્યવી-ક્ષુભંગુર વસ્તુઓ ખાતર કંકાસ-કલકલડાઈઓ કરીને તેવા માણસો વિષમ અને દુઃખજનક બનાવે છે. પોતે જ દુઃખના ખાડાઓને ખોદી તેમાં પડે છે. પછી દુઃખી થાય તેમાં અન્યનો શો દોષ કાઢવો ?

ઘણાય વ્રતધારીઓ, સમ્યક્જ્ઞાન ચારિત્રના સુગમ માર્ગે ગમન કરીને અનાદિકાલના દુઃખોને દૂર કરે છે અને કરશે. આ સિવાય સુખ માટે અન્ય માર્ગ છે જ નહીં.

વિષય કષાયના વિકારોને તથા વિચારોને સત્ય માનવાથી સુંદર વિચારો અને વર્તન થતું નથી, અને સન્માર્ગ સૂઝતો નથી; સન્માર્ગે બતાવનારને તેઓ દંભી કહી હાંસી કરે છે. આજ પણ માણસો, જગતમાં માલુમ પડે છે. તૃષ્ણાના તોરમાં

૧૫૭

ને તોરમાં ગમે તે માર્ગે ગમન કરીને પાછળ ને પાછળ પડીને પસ્તાવો કરતાં મરે છે.

૧૨૨. સંગ-સંસર્ગ કરીને પણ પાછળ વિચાર કરો- કામકુંભ, કલ્પવૃક્ષ, પારસમણિ, કામધેનુ કરતાં પણ સમ્યક્જ્ઞાન-પૂર્વક ચારિત્રની આરાધના અત્યંત અને અન્યાયાદિ સુખને આપનાર છે; છતાં ગર્વમાં ઘેરાયેલ માનવીઓ, તેની આસ-ધનાનો ત્યાગ કરીને કંટકમય બાવળીઆ સાથે બાથ લીડે છે, તો પછી કંટકો ભોંકાય તેમાં દોષ કેનો? માટે સત્ય સુખદાયી, સમ્યક્ જ્ઞાનચારિત્રની આરાધના જ સુખમય-સુખબનક અને સુખની પરંપરાવર્ધક છે.

દુનિયાના માણસોના સંસર્ગમાં અન્યા પછી જેઓ, એકાંતે ઐસીને ધોતે વિચાર કરે તો, તેમજ વિવેકનો પણ આધાર લે તો, જરૂર સન્માર્ગની ખબર પડે. દુન્યવી વાતાવરણમાં-સંજ્ઞાઓમાં સુંઝવણ આવે નહીં અને સૂઝમતા પડે માટે હે મહાનુભાવો! એકાંતમાં ઐસીને જેનો સંસર્ગ થયો હોય તેનો વિચાર કરજો અને સારાસારનો વિવેક કરજો. વિચાર કરવામાં પૈસાઓ ઐસતા નથી તેમજ પ્રયાસ કરવો પડતો નથી. ગાડ-રીઆ પ્રવાહની માફક દોડતા જાઓ નહીં. જે બુદ્ધિબલ, ચાર સંજ્ઞાઓને ધોષવામાં વાપરે છે તેમાં પરિણામે દુઃખ છે કે સુખ છે, તેની વિચારણા કરનારને ઉન્માર્ગે ગમન કરવું પસંદ પડતું નથી, સન્માર્ગની ચાહના થાય છે, આદરમાન વધે છે અને અનુક્રમે તે માર્ગની પણ આરાધના થાય છે.

તમારી બાંતે વિચાર કરવાની લાભમાં તાકાત નહીં હોય

૧૫૮

તો સમ્યગ્ જ્ઞાનીની પાસે વિનયપૂર્વક પુનઃ પુનઃ કરો. શ્રદ્ધા ધારણ કરો-શંકાને ધારણ કરશો નહીં; પછી તમોને દુનિયાના સંસર્ગમાં રસ રહેશે નહીં, અને અનુક્રમે માનસિક વૃત્તિની નિર્મલતા થતાં આત્મિક ગુણોને આવવાનો અવકાશ મળશે.

૧૨૩. મૈત્રી-પ્રમોદ-અનુકંપા અને અપેક્ષા યુક્ત ધર્મની આરાધના કરનારમાં હંભ રહેતો નથી અને તેને કપટકલા કરવી ગમતી પણ નથી. આ ભાવનાઓ પણ એકાંતે વિચાર કરવાથી આવે છે અને તેથી કરેલી ધાર્મિક ક્રિયાઓ પણ સફળતા ધારણ કરે છે; માણસાઈ આઠ્યા પછી ધર્મિત્વ, શોભાસ્વરૂપ બને છે અને આત્મા ઉજ્જવલ બને છે; કોઈ સાથે ટંટો-ફીસાહ થતો નથી અને સુખરૂપે જીવન જીવાય છે.

કેટલાક ધર્મની આરાધના કરતા હોવાથી ધર્મી તરીકે જાહેરમાં પ્રસિદ્ધ થાય છે, પણ ખાનગીમાં તપાસ કરવામાં આવે તો તેઓમાં માણસાઈ પણ હોતી નથી.

૧૨૪. સાધનસંપન્ન હોય છતાં પણ પોતાના ભાઈઓ સીદ્ધાતા હોય, કષ્ટથી જીવન પસાર કરતા હોય તો પણ ઉચિત સહાય કરવામાં પાછા હઠે છે, અને ધનનો વ્યય પણ જ્યાં નામના-પ્રસિદ્ધિ થતી હોય ત્યાં લાજ-શરમે કરે છે અને પોતાને લાભ થતો હોય તો ગરીબોની ઘર-વખરીનું લીલામ કરવામાં પણ બાકી રાખે નહીં. દગા-પ્રપંચની જાલ ધીછવીને પેટ-પટારો કેમ ભરવો ? તેની પેરવીમાં હમ્મેશાં તૈયાર હોય છે; સગાંભાઈનું જો લાગ ફાવે તો ગળું કાપતા વાર લગાડે નહીં, તો પછી સીદ્ધાતા સમાન ધર્મીજનોને સહ-

૧૫૬

કાર ક્યાંથી આપી શકે ? આપે નહીં અને પાછા ધર્મીજનોને દેખાવ કરે. આવા માણસો બલે ધર્મક્રિયાઓ કરે, સામાયિક-પ્રતિક્રમણ-પોષધાદિક કરે તો પણ જે સત્ય ફલ મળવાનું હોય, સત્ય શાંતિ મળવાની હોય, અગર પરોપકારનાં કાર્યો કરવાના હોય-તે બની શકે ક્યાંથી ? ન બને, માટે મૈત્રી ભાવનાને ધર્મીજનોએ ભૂલવા જેવી નથી. પણ પ્રમેદાદિક ભાવનાઓમાં રંગાઈ જવું કે જેથી ધાર્મિક ક્રિયાની સફલતા આપોઆપ આવીને મળે.

૧૨૫. મમતા ત્યાગ-પરોપકાર અને દીવાલી-આ સંસારમાં પરોપકારીની યશોગાથા જનતાના મુખે ગવાતી હોય છે. તેનું કારણ તપાસવામાં આવે તો માલૂમ પડશે કે તેઓએ, મમતાનો ત્યાગ કરીને પોતાની સંપત્તિ જનહિત માટે વાપરેલી હશે. મમતાના ત્યાગ સિવાય સ્વસંપત્તિને જનતાના હિતાર્થે કોઈ વાપરવા શક્તિમાન બનતો નથી. લોકોમાં કહેવાય છે કે વિક્રમનૃપે દેવાદારનું દેવું જે હતું તે સઘળું વણિકોને ચૂકવી દીધું; તેથી તેના નામને સંવત્સર આદ્યો, અને વણિકના ચોપડા ચોખ્ખા થયા. તેથી બેસતા વર્ષે નવા ચોપડામાં લખવાનો રિવાજ ચાલુ થયો. આ દેવું દીવાળીના દિવસે ચૂકવેલ હોવાથી લોકોએ આનંદમાં આવી દીપમાલિકા પ્રગટાવી. ત્યારથી દીવાળી ચાલુ થઈ.

કેટલાક એમ કહે છે કે-શ્રીકૃષ્ણમહારાજે ભૂતાનમાં ઉપ-દ્રવને મચાવતો, ધન-સ્રી વિગેરેને હરી જતો, નર્કસુરનો દીવાળીના દિવસે નાશ કર્યો અને લોકોમાં શાંતિ પ્રસારી તેથી લોકો આજ સુધી દીવાળી ઉજવતા આવ્યા છે. વળી કેટલાક

૧૬૦

લોકો એમ કહે છે કે, શ્રી રામચંદ્રે, દીવાળીના દિવસે, રાવણને નાશ કરી સીતાજીને લઈ અયોધ્યામાં પ્રવેશ કર્યો, તે આનંદની ખુશાલીમાં પ્રજાઓએ દીવાળી પ્રગટાવ્યા તેથી અઘાષિ પર્યાંત દીવાળી ઉજવાય છે. આ પ્રમાણે દીવાળી માટે બુદ્ધા બુદ્ધા અભિપ્રાયો મલૂમ પડે છે. જૈનશાસ્ત્રમાં તો ચોવીશમા તીર્થંકર મહારાજ-મહાવીરસ્વામી, સોળ પહોર સુધી ઉપદેશ આપીને અમાવાસ્થાને દિવસે સ્વાતિ નક્ષત્રમાં ચંદ્રમાનો યોગ આવ્યો ત્યારે નિર્વાણપદને પામી અક્ષય અનંત સુખના લોકતાળનીને સિદ્ધ થયા તેથી દ્રવ્ય ઉદ્યોતરૂપ દીવાળી કરી.

૧૨૬. આનંતરિક મલિનતાને દૂર કરવા પ્રયાસ કરો. દીવાળીના દિવસે, માણસો પોતાના ઘરમાંથી, શેરીમાંથી તેમજ યોગ-પાઠામાંથી પડેલા કચરાને સાફ કરે છે અગર ખીજાઓ પાસે સાફ કરાવે છે, તે પ્રમાણે હૃદયમાંથી ઇર્ષ્યા-અદેખાઈ, વેર-વિરોધનો ખરો કચરો-મલિનતાને દૂર કરે તો અનુપમ આનંદનો અનુભવ આવે-ફક્ત ઘર, શેરી વિગેરેનો કચરો કાઢવાથી જેવો જોઈએ તેવો આનંદ આવતો નથી. કારણ કે આનંદને ખાઈ જનારા-નાશ કરનારા વેર-વિરોધાદિક પોતાના શરીરમાં ઘર ઘાલીને બેઠેલા છે; તો પછી ફક્ત ઘર-શેરીનો કચરો કાઢવાથી શી શેત્રી થાય? માટે ઘર વિગેરે તેમજ પોતાના શરીર મધ્યે કચરારૂપી મલિનતા દૂર કરવા પૂર્વક વેરવિરોધ-ઇર્ષ્યા વિગેરેનો ત્યાગ કરી આનંદમાં મહાલો તેમજ દિવાળીના દિવસોમાં બહેન અને માતાઓ, વાસણો તથા વસ્ત્રો ઉપર જે કાટ-મેલ અટકેલા હોય છે તેને દૂર કરવા અનેક પ્રકારની મહેનત કરે છે અને સાફ કરે છે તે પ્રમાણે મનોવૃત્તિમાં લાગેલી વાસનાને

૧૬૧

ફર કરવા પ્રયાસ કરે તો, સત્ય સુખનો અનુભવ આવે. મનો-
વૃત્તિમાં વાસનાઓ, તેના વિચારો અને વિકારો હોતે, ગમે
તેવા નવીન વસ્ત્રાભૂષણોનું પરિચાન કરે તો પણ સ્ત્રી સુખ ઘણું
ફર રહેલ છે; માટે સત્ય સુખનો દહાવો લેવા માટે વાસના-
વિકારોને ફર કરીને અભ્યુસાન, દર્શન અને ચારિત્રના વસ્ત્રા-
ભૂષણોનું પરિચાન કરીને સત્ય સુખમાં ઝીલો. ફક્ત નવીન
વસ્ત્રાભૂષણોથી યથેચ્છ સુખ મળશે નહીં અને કંઠાળો આવશે
જ્યાં દીવાળીના દિવસોમાં સારામાં સારી મીઠાઈ ખાવ છે અને
વધારે ખાવામાં આવે તો અકળાવ છે, અગર અજીર્ણ થવાથી
વ્યાધિઓ ઉપસ્થિત થાય છે માટે તેની સાથે આરોગ્યના નિયમે
બાંધી ખેરાકતું ભક્ષણ કરવું જોઈએ કે જેથી વ્યાધિઓ થાય નહીં.

૧૨૭. દીવાળી કેવી રીતે ઉજવશો ? દીવાળીના દિવસે
પણ આનંદમાં રહેવું હોય તો વેરવિરોધ-અહંકાર-અભિમાના-
હિકનો ત્યાગ કરીને તેમજ વિષયવાસનાનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક
ધર્મની આરાધના કરવા ઉજમાળ થવું અગત્યનું છે. ફક્ત,
આનંદાન, ખાનપાન-મોજમજ અને ફટાકડાને ફેડવાથી તેમજ
નાટક, સિનેમા વિગેરેનાં તોફાનો જોવાથી આનંદ પડશે નહીં.
અમળુ માણસો તો પર્વના દિવસે વિષયવાસનાનો ત્યાગ કરીને
આત્મા સાથે અનાદિકાલથી લાગેલા રાગ, દ્વેષ અને મોહને
હટાવવા માટે તન, મન અને ધનથી ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં તત્પર
બને છે, જેઓની પાસે ધનાદિકની સાધન-સામગ્રી ન હોય,
તેઓ માનસિક વિચારો અને વિકારોને ત્યાગ કરીને મનઃશુદ્ધિ
કરે, વિશ્વમાં રહેલા પ્રાણીઓનું હિત ધરે; શત્રુઓ ઉપર

૧૬૨

પણુ દ્રેષ રાખે નહી અને ધમધ્યાને રહે. અને જેઓની પાસે ધનાદિ સાધનો છે તેઓ દુઃખી સીદ્ધતા માણુસોને મદદ કરે. દેવાદારોનું શક્તિ પ્રમાણે વિક્રમ નૃપની માફક દેવું ચૂકવે તથા દાન પુણ્ય કરી ધનાદિકનો દહાવો લે. ખીમાર માણુસોને હવા આપીને સાબળ બનાવે, જ્ઞાનની પરબો મંડાવે, ધન વિગેરેનો સહકાર આપીને ગરીબોને ધ'ધે ચઢાવે. આ પ્રમાણે વર્તન કરવાથી દીવાળી ઉજવાઈ કહેવાય. જ્ઞાતિના-શેરીના-પોળના-પાડાવાડાના તેમજ સમાજના માણુસો સુખી હશે તો દાન દેનારને પણુ સુખ મળશે. યથાશક્તિ જે દાન-શીયલ-તપ-ભાવનાને ભાવતા નથી તેઓની ઉપર અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવો આવીને ઘેરા ઘાલે છે અને વિડંબનાઓનો પાર રહેતો નથી.

૧૨૮. નવપદના ધ્યાનથી વિપત્તિઓ ટળે. વિષય-કષાયના વિચારોથી માનસિક ચંચલતા અધિક વેગમાં આવે છે અને તે વેગના ચેગે માનસિક શક્તિની હાનિ થાય છે. માનસિક શક્તિ ઓછી થતાં ચિન્તાઓ થયા કરે છે તેથી જ વ્યાધિઓ આવીને શરીરને ઘેરી લે છે. તે વ્યાધિઓને દૂર કરવામાં વૈદ્ય ડોક્ટરોની હવા એકલી કારગત થતી નથી. જે માનસિક ચિન્તા, ધર્મભાવનાના આધારે પ્રથમ દૂર કરવામાં આવે તો જ હવા લીધેલી સફલ થાય છે; માટે માનસિક ચિન્તાની હવા તેમજ શારીરિક વ્યાધિઓની હવારૂપ ધમભાવનાને ભાવવી જોઈએ. નવપદના ધ્યાનના આધારે તેમજ પરમેષ્ટિના ભપના આધારે, વ્યાધિઓ-વિપત્તિઓ અને વિડંબનાઓ રહેતી નથી અને પાછી આવવા માટે તેઓને અવકાશ

૧૬૩

મળતો નથી. વિષયકષાયના વિચારો તેમજ વિકારો પણ આત્માના શુભોના ઘાતક બનતા નથી, કારણ કે નવપદના બંધથી મંદ પડેલા હોય છે; મન:શુદ્ધિ થતાં માનસિક વૃત્તિ આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશમાં વિલય પામે છે એટલે આત્મોન્નતિમાં આગળ વધાય છે.

માનસિક અને શારીરિક વિકારોએ, આપણું સત્ય ધન-પુણ્ય લૂંટી લીધું છે. અને ઉન્માર્ગે-અંધકારનો પટ બાંધી ચઢાવી દીધા છે. હવે સન્માર્ગે ક્યારે વળાય તે કહી શકાય નહીં. ભવિતવ્યતાના યોગે જો સાચા સદ્ગુરુ મળે, તેઓને ખરા સ્વરૂપે ઓળખી તેમનો આદર-વિનય કરીએ ત્યારે તેમના ઉપદેશને શ્રવણ કરવાની રુચિ બળે છે અને રુચિ થતાં જો આત્મિક બલ ફેરવીએ ત્યારે જ ઉન્માર્ગનો ત્યાગ કરીને સન્માર્ગે વળીએ અને તેમની આજ્ઞા-સેવા-ભક્તિ-યોગે સમ્યગ્જ્ઞાન થાય. અંધકાર પટ ખસે ત્યારે સત્ય પ્રકાશ થતાં સત્ય સુખના અધિકારી બનાય છે.

૧૨૯. વાદવિવાદમાં જો ઉતરવું હોય તો કદાપિ ઉશ્કેરાઈ જવું નહીં. કારણ તેથી જો આનંદ મળવાનો હોય અગર સમજણ પ્રાપ્ત કરવાની હોય તેથી બેનસીબ રહેવાય છે. અને કલેશ-કંકાસ-અદેખાઈ વિગેરેને આવવાનું સ્થાન મળે છે.

૧૩૦. કોઈ પણ કાર્ય કરતાં પહેલાં તેના અનુભવીની સલાહ લેવામાં આવે તો તે કાર્યમાં સફલતા આવી મળે છે. અને સરલતાથી-સુગમતાથી એ કાર્ય પાર પડે છે; માટે અહંકાર-અદેખાઈનો ત્યાગ કરીને અનુભવીની સલાહ લેવી ઉચિત છે.

૧૧૪

૧૩૧. ભાગ્યોદ્દયમાં, શાસ્ત્રીય જ્ઞાનગુણજ્ઞાનની તેમજ નૈતિક-રાજનીતિની અથે વ્યવહારિક જ્ઞાનની પણ આવશ્યકતા રહેલી છે. આ સિવાય ભાગ્ય, ખરોખર સફલતા ધારણ કરતું નથી; માટે નીતિમય ધાર્મિક જ્ઞાનની પણ જરૂર રહેવાની જ.

૧૩૨. કોઈ એક ગ્રન્થની પ્રસ્તાવના જોવાથી સારાએ ગ્રન્થનો સાર માલૂમ પડે છે અગર કેવા કેવા વિષયો રહેલા છે તેની ખબર પડે છે. તે પ્રમાણે મનુષ્યોની આકૃતિ ઉપરથી અને મુખ ઉપર થતાં પરિવર્તનોદ્વારા તીવ્ર બુદ્ધિવાળાઓ તેઓના માનસિક વિચારોને કળી જાય છે એટલે સમજી જાય છે.

૧૩૩. તમે જે ઉચ્ચ પદવીઓ તેમજ મહાન સત્તા, ઘણી સંપત્તિને મેળવવાની ભાવના રાખો છો, તે તો ઠીક છે; પરંતુ તમેએ તે માટે લાયકાત-યોગ્યતા મેળવી છે? જે યોગ્યતા નહીં મેળવી હોય તો તે વસ્તુઓ ભાર પડશે.

૧૩૪. હલકા વિચારોવાળાને તથા હલકા આચારવાળા માણસોને સત્તા, સંપત્તિ જે મળે તો, અનર્થ કરવામાં બાકી રાખે નહીં. તેઓ શીકારી પ્રાણી કરતાં પણ અત્યંત ભયંકર નીવડે છે, અને કારમો કેર વર્તાવે છે.

૧૩૫. શ્રેણી હાનિ: નુકશાનીને વારંવાર યાદ કરીને રહ્યા કરવું અને આજમુ બનીને ઊંચી રહેવું તે અણ-સમજી જનોતું લક્ષણ છે. સમજી જનો તો ક્યારી ન કરતાં સાવધાનતા રાખીને પ્રવૃત્તિ કરે છે અને પ્રમાદમાં પડી રહેતા નથી.

૧૩૬. પોતાના પુત્રોને તથા શિષ્યોને અને અનુયાયી

૧૬૫

મર્ગને, ભૂલો થતાં યોગ્ય સમયે ત્રીઠ વચનથી શિખામણ આપવી જરૂરી છે; પણ વારે વારે ટકટકારો કરવો તે ઉચિત નથી. કારણ કે તેનાથી તો તેઓ વધારે નહોર બનવા સંભવ છે.

૧૩૭. કહેવત છે કે, બેસીએ એવી જગ્યાએ કે ઉઠવાનો વખત આવે નહીં અને શરમાવવાનું થાય નહીં. તે પ્રમાણે બોલીએ એવું કે તે બોલેલું પોતાના મુખમાં પાછું પેસે નહીં અને આચરીએ એવું કે પાછળથી પસ્તાવો ન થાય.

૧૩૮. પ્રાયઃ આભુવિકાની હાનિ થતાં મનુષ્યોને સ્થિરતા રહેતી નથી. અને ચોરી કરવાની ઇચ્છા જાગે છે, માટે માણસને શક્ય સહકાર આપવો તે ધર્મમાર્ગમાં સ્થિર રાખવા બરોબર છે.

૧૩૯. સફળ પ્રયત્ન. મનુષ્યોએ, ઠેક ગેહાદિક માટે જેટલો બની શકે એટલો પ્રયત્ન કર્યો, પણ આત્મિક અને માનસિક શક્તિ માટે જેટલો પ્રયાસ કર્યો તેનો વિચાર કરવાનો રહે છે; જે આત્મિક શક્તિ માટે પ્રયાસ કર્યો હશે તો સઘળો પ્રયત્ન સફળ થશે.

૧૪૦. તીવ્રેચ્છાના આધારે નિકાચિત કર્મો બંધાય છે, તે લોગબ્યા સિવાય દૂર બસતા નથી. સ્વરાં કે ખૂરાં કર્મો ઘેડીના જેવા છે અને તે સમય મળતાં પુરુષાર્થના ચોગે દૂર ખસે છે માટે તે કર્મોને દૂર કરવા સબળ પુરુષાર્થ કરવાની આસ જરૂર છે.

૧૪૧. આત્મિક બહુ વધારવા માટે તે પુરુષાર્થને કરે છે તેઓની શુભાશુભ અને શુભતર ઘેડીઓના બંધન બંધન

૧૬૬

રહે છે અને અનુક્રમે સ્વતાંત્ર અને છે; તેથી શુભ કર્મોમાં બહુ આસક્તિ ન રાખતાં, નિર્લેપતાએ કર્મો કરવા ઉચિત છે.

૧૪૨. આત્મિક ધ્યાનના યોગે અગર સંવરના યોગે પૂર્વસંચિત કર્મો, ફર ખસતા રહે છે અને આત્મિક જ્ઞાન, બલનો વિકાસ થતો બંધ છે માટે તદ્દર્થે ખાસ વખત કાઢવાની આવશ્યકતા રહેલી છે. ઉપેક્ષા કરવા જેવી આ ધીના નથી.

૧૪૩. સમ્યગ્ જ્ઞાનબલ નહીં હોય તો, કરેલી તપસ્યા તેમજ ધાર્મિક ક્રિયાનું તાત્પર્ય મેળવી શકાશે નહીં. ઉલ્ટી નિન્દા, અદેખાઈ, અસહિષ્ણુતા આવીને હાજર થવાની; માટે રીતસર જ્ઞાન મેળવીને તપસ્યા વિગેરે ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવી જોઈએ.

૧૪૪. આત્મજ્ઞાનવડે ઘડાએલ આત્માજ, વિડંબનાઓને સહન કરવા સમર્થ અને છે તે વખતે આત્માને બહુ લાગી આવતું નથી અને નવીન કર્મનો બંધ થતો નથી તેથી સંવરપૂર્વક નિર્જરા થવા માંડે છે.

૧૪૫. સમ્યગ્ જ્ઞાન અને ક્રિયાયોગે આત્મા પોતે પોતાનું ઘડતર કરે છે. તેમાં અન્યનું કાંઈ ચાલતું નથી. શુભ નિમિત્તો તો દિશા બતાવીનેજ કૃતાર્થ થાય છે. પછી ઘડતર કરવા માટે પોતાનો પુરુષાર્થ બપમાં આવે છે. માટે નિમિત્તોને પામીને આજસુ પ્રમાદી થવું ન જોઈએ. પ્રભુ અને શુરુ પુરુષાર્થો ઉપર પ્રસન્ન થાય છે.

૧૪૬. તીર્થની તેમજ તીર્થકરોની તથા મહાજ્ઞાની શુરુવર્યોની ભક્તિ તો ઘણા માણસો કરનારા મળી રહેશે પણ

૧૬૭

તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે ભક્તિ કરનાર કેટલા ? તેઓની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરનાર જ મહાન્ પદવીને લાયક બને છે; મહાન્ થાય છે.

૧૪૭. જ્યારે વિકલ્પો શમે છે ત્યારે ચિત્તની પ્રસન્નતા થાય છે માટે દુન્યવી પદાર્થોના વિકલ્પોનો ત્યાગ કરી ચિત્તપ્રસન્નતાને મેળવે તેથી આપોઆપ આત્મબલ-આત્મજ્ઞાન, અવ્યાબાધ સુખ આવીને લેટશે દુઃખ રહેશે નહીં.

૧૪૮. આત્મબલવાળા ગમે તેવા મનુષ્યો થઈ શકે છે. ભલે પછી રંક હોય કે રાજા હોય, શેઠ હોય, સેવક હોય, ગરીબ હોય કે શ્રીમંત હોય, પુરુષાર્થવાળાઓ જ આત્મશક્તિ મેળવી શકે છે.

૧૪૯. જીવનમાં જે જે બનાવો બને છે અને જીવી જીવી પરિસ્થિતિઓમાં અવાય છે તે તમામ બનાવો તથા પરિસ્થિતિઓ નવા નવા અનુભવો અર્પણ કરે છે, દુઃખ આવે છે, તે પણ આડકતરી રીતે સુખ માટે થાય છે, માટે તેથી ભય પામવો નહીં.

૧૫૦. આવતા ભવમાં જે પ્રાપ્ત કરવાનું હોય છે, તેનો આધાર વર્તમાન મનુષ્ય જીવન ઉપર રહેલો છે. હાથમાં આવેલું અમૃતનું પાન કરી શકાય છે તેમજ ઢાળી પણ શકાય છે, માટે વર્તમાન જીવનમાં બહુ સાવધાન રહેવાની જરૂર છે.

૧૫૧. જે મનુષ્યો ભવિષ્યમાં અગર આવતી દિન-

૧૧૬

અમમ્માં અમમ્માં આવે તે વસ્તુઓને વાપરી નાંખે છે. તે ખીજે દિવસે કંબાલ અને તેમાં નખાઈ શી ? તે માટે ભવિષ્યમાં અમમ્માં આવે એવું પુણ્ય ધનનો વ્યય કરે નહીં.

૧૫૨. જ્યો, કર્મોના ઉદયને વશવર્તી બનતા નથી, જ્યો હુમ્મેશાં અમૃતના લોજન કરીને સંતુષ્ટ બની રહે છે, તેઓને વિષય-વિષનું લોજન ગમે કયાંથી ? કર્મોના ઉદયને વિકૃત કરવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક આત્મરમણતા તે ઉત્તમ સાધન છે.

૧૫૩. કથન પ્રમાણે કાર્ય કરનાર અને વિશ્વાસઘાત નહીં કરનારા એવા સામાન્ય માણસો ઉપર વિશ્વાસ રખાય છે, પણ ટેક વિનાના અને વિશ્વાસઘાત કરનારાઓ, ભલે ઉત્તમ કૃતિના હોય તો પણ તેઓના પર વિશ્વાસ રખાતો નથી.

૧૫૪. દેવ, ગુરુ અને ધર્મના સોગંદ ખાઈને પોતાનું કામ કાઠી લેનારાઓ કરતાં હલકી કોમના માણસો જલ્દી ધર્મને પામી શકે છે, ભલે પછી તેઓ ધર્મને નાણુતા ન હોય-પણ ધર્મને ઉત્તમ માનતા હોય છે-તેથી તેઓ તેવા સોગંદ ખાતા નથી; માટે કોઈપણ પ્રસંગે દેવ, ગુરુ અને ધર્મના સોગંદ ખાવા ન જોઈયે.

૧૫૫. પુરુષ સમર્થ હોય પણ અન્યના સહકાર (સવાય સ્વપરની ઉત્તિ કરવામાં સફલ બનતો નથી તથા યોગ્ય શોભાને મેળવતો નથી. અન્યના સહકારની, અપ્રમત્ત ગુણુ-સ્થાને હોય ત્યારે આવશ્યકતા રહેતી નથી.

૧૬૯

૧૫૬. રચુઆંશ્રમમાં ચહેલા, સૂસ્વીસ્વી માંકે, મોહ મમતા સાથે બાથ બીડનાર, સાવધાની રાખે તે જરૂર જમખ તાકા મેળવીને સત્ય શબ્દને સ્વામી બને, અને પાછો પડે તે જરૂર લૂંટાય અને સંપત્તિ હોય તે ગુમાવી ઘસે.

૧૫૭. લાંચ-રૂસ્વત-મોહ મમતા તેમજ અહંકાર અભિ-માનાદિક, આગળ વધવામાં લપસાણા પગથીઆં છે. જો ઉપર ચઢતાં સાવધાની રાખે નહીં તો જરૂર નીચે પટકાઈ પડે. મછી ઊભા થતાં ઘણો વખત લાગે માટે ખાસ ઉપયોગ રાખવો.

૧૫૮. કર્મનો કાયદો, કિંકર અને શંકર, શેઠ કે શક, શ્રીમંત કે હાસ, રાજા કે રંક, સર્વને માટે સરખો છે. તેમાં લાગવગ કે લાંચ ચાલી શકે એમ નથી.

૧૫૯. ઉન્મત્તના શિખરે આરૂઢ થવું કે નીચે પટકાઈ ઘડવું તે પોતાના હાથની વાત છે, માટે સર્વ મમતાનો ત્યાગ કરીને આગળ વધો. ક્યાં નીચે પટકાઈ પડો છો ? મમતાનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે જ સર્વે આશાઓ સંપૂર્ણ થશે.

૧૬૦. આશાના હાસ બન્યા કરતાં અશાના સ્વમી બને, કેઈની ઓશીઆળી રહેશે નહીં અને આશાના હાસો પડે પડતા આવશે. નહીં ચિન્તવેલી સંપત્તિ અને શક્તિઓ, આપો-આપ આવીને ઉપસ્થિત થશે ક્યાં બીજો ભટકે છે ?

૧૬૧. આગળ વધવામાં કે પાછળ પડવામાં પોતાના વિચારો ઘણો ભાવ ભજવે છે માટે જ્ઞાનીઓના વચ્ચેના મનની ઉમદા વિચારો કરવા જોઈએ.

૧૭૦

૧૬૨. જગતરૂપી મહેલ, રાગ-દ્રેષની હોવાલો ઉપર નભી રહેલો છે. તેમજ જગતરૂપી પોથીના પાના ઘે છે: એક તો અહંકાર અને બીજું પાનું મમતા છે. જો રાગ-દ્રેષ, અહંકાર અને મમતાનો ત્યાગ થાય તો જીવ તે શિવરૂપે થાય.

૧૬૩. જ્ઞાની અને અજ્ઞાની માણસોના વ્યવહારમાં બાહ્યદૃષ્ટિથી જોતાં તફાવત પ્રાયઃ માલૂમ પડતો નથી, પરંતુ અન્તદૃષ્ટિએ જોતાં ઘણું અન્તર માલૂમ પડશે. અજ્ઞાનીઓ, ખાનપાનાદિ વ્યાવહારિક કાર્યોમાં આસક્તિ રાખીને વર્તન રાખે છે ત્યારે સમ્યજ્ઞાનીઓ, ખાનપાનાદિક વ્યવહાર, નિર્લેપતાએ કરે છે, અર્થાત્ તેમાં રાચીમાચી રહેતા નથી.

૧૬૪. આપણે જો પ્રમાદ-આણસરૂપ ભૂલને સુધારવા ધર્મધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરીએ તો આપણને સત્કાર્યાદિક કરવાનો અભિલાષ જાગશે, માટે વ્યતીત થએલ જીવનનો વિચાર કરવાની ખાસ જરૂર છે.

૧૬૫. દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવના આધારે પુણ્ય તથા પાપનો ઉદય થાય છે તથા તેનો ક્ષય પણ થાય છે. તેમજ વ્યાધિ અને આધિની પણ સરખી દશા રહેતી નથી માટે મુંઝવણ આવે સત્કાર્યોને મૂકવા ન જોઈએ.

૧૬૬. શરમ-લાગવગ વિગેરેને લીધે માણસો એક બીજાના અપરાધોને જતા કરે છે, દબાવી રાખે છે, પણ કર્મને શરમ-લાગવગ વિગેરે હોતી નથી, જેવાં કર્મો કરવામાં આવશે તેવાં તેઓના વિપાકો ભોગવવા પડશે માટે ઉપયોગ રાખવો.

૧૭૧

૧૬૭. ગાડી-લાડી-બાગ-બગીચા વિગેરેમાં મેજ કરનારે, સમજી લેવું કે, એકઠા પુણ્ય ખતમ થયા પછી સઘળું ખસી જવાનું—અને ભીખારીની માફક ભટકવાનું થશે; માટે તેનો મહ મૂકીને પરોપકારાર્થે અને ધર્મધ્યાનાર્થે વખતને કાઢવો.

૧૬૮. સંસારનો સંબંધ, કર્મધીન છે અને કર્મોનો સંબંધ, રાગ-દ્વેષ-મોહ-મમતા-અહંકારાદિકના આધારે રહેલો છે; માટે સંસારની વિડંબનાઓથી દૂર ખસવું હોય તે રાગ-દ્વેષ-મોહ-મમતાનો ત્યાગ કરીને સમતાનો આહર કરવો.

અજ્ઞાનતાને લઈને પ્રાણીઓને કોઈ બાબતની સમજણ પડતી નથી અને સુખને માટે જે જે કર્મો કરે છે તેમાં અધિક અધિક બંધાતો જાય છે. તેથી સુખને બહલે દુઃખ આવીને ઉપસ્થિત થાય છે અને કાંઈપણ લાભ થતો નથી.

વિડંબનાઓ આવીને ઉપસ્થિત થવી; તેમજ માનસિક-શારીરિક કષ્ટને ભોગવવું તે, કર્મરાજનું હેવું ચૂકવ્યા બરાબર છે. આમ સમજી સમ્યક્ જ્ઞાનીઓ તેવી પરિસ્થિતિ ઉપસ્થિત થએ છતે, તેઓને સહન કરી સમત્વને ધારણ કરે છે.

અજ્ઞાનીઓ, કર્મરાજનું હેવું ચૂકવતાં, પરિતાપ કરીને ઝુર્યા કરે છે, તેથી તે હેવું ચૂકવાતું નથી પરંતુ અધિક થાય છે તો પછી તેઓને સુખશાંતિ રહે કેવી રીતે ? માટે જે જે અવસ્થા ઉપસ્થિત થાય, તેમાં સમત્વ ધારણ કરવું તે અગત્યનું છે.

૧૬૯. જે આપણે હેવું નહીં કરીએ તો ચૂકવવાનું રહેશે નહીં, અને જે હેવું કર્યું તો ચૂકવ્યા વિના છૂટકો નથી જ, તો પછી તે હેવું ચૂકવતાં શા માટે પરિતાપ કરવો ?

૧૭૨

અને ખીબાઓ ઉપર શા માટે હોયતું અરોપણ કરવું ? તેથી સજતા રાખીને હેવું ચૂકવતાં રહેવું અને નવીન ન થાય તે માટે સાવધાન રહેવું.

૧૭૦. મહોટામાં મહોદું જે કેદખાતું હોય તે, માતાના ઉદરમાં રહેવાતું છે, માટે બાવા કેદખાતામાં આવવું ન પડે તે માટે આ જન્મમાં પુરુષાર્થ કરવાની આવશ્યકતા છે. પુરુષાર્થવડે આ જન્મમાં જે લગની હોય તે શું સાધ્ય ન થાય ?

૧૭૧. આત્મજ્ઞાન થયા પછી શારીરિક આસક્તિ ઓછી થાય છે અને માનસિક ચિન્તાઓ પણ અસ્થ પ્રમાણમાં થાય છે. જે જ્ઞાનથી ચિન્તાઓ વધે અને શારીરિક બલ ઓછું થાય તે જ્ઞાન નહીં પણ અજ્ઞાન કહેવાય, માટે આત્મજ્ઞાન મેળવવા લગની રાખવી.

૧૭૨. પુરુષાર્થથી આત્મા પરમાત્મા બને છે. મોહ-મમતા-અહંકારાદિકને સ્થાન મળતું નથી. પ્રમાદથી તેા જે સારી સ્થિતિ હોય છે તે નષ્ટ થાય છે અને ભવોભવ ભટકવાનો વખત આવે છે, માટે પુરુષાર્થ એવો કરો કે, મોહ મમતાનો ત્યાગ થાય.

૧૭૩. ભવપરંપરાને વધારવી અગર ઘટાડવી તમારા હાથની વાત છે, અન્ય નિમિત્તોથી તે પરંપરા ઓછી થશે નહીં. સ્વરા નિમિત્તોને પાઠકી શુભ પ્રયત્ન કરતાં ભવની ભવ-ભવપરંપરા ટળે, સાધ્યને ભૂલવું જોઈએ નહીં; તે જ નિમિત્તો સફળ થાય.

૧૭૩

૧૭૪. સારા નિમિત્તો મળ્યા પછી જો સાધ્ય ભૂલાય તે તમોએ તે નિમિત્તોની કદર કરી નથી, એમ સમજવું; કદર કરનાર તો સારા નિમિત્તો મળતાં લાભ લેવામાં બાકી રાખતો નથી. અને વિષય કષાયના કારણા કેરને મૂલમાંથી નાશ કરતો રહે છે.

૧૭૫. સમગ્ર વિશ્વમાં જો સારા કે બૂરા બનાવો બન્યા કરે છે; સંપત્તિ વિપત્તિ જે આવે છે અમર જે ઈશ્વર અનિષ્ટ સંયોગો આવી મળે છે, તેમાં પોતે જ કરેલા કર્મોનું ફલ છે. વ્યક્તિઓ તો માત્ર નિમિત્ત છે.

મનુષ્યો જો પોતાના કર્મોદયથી જ સુખ-દુઃખ સંપત્તિ-વિપત્તિ અગર સારા બૂરા સંયોગો આવીને ઉપસ્થિત થાય છે-આટલું સમજે તો ઘણી ચિન્તા અને બ્યાધિઓ ઝોણી થાય, અને કર્મોને સુધારવા આટલે પ્રયાસ થાય.

૧૭૬. બાણી ગાણીને અને વ્યવહારિક કાર્યોમાં કુશળ બનીને, કર્મોદયથી સંપત્તિ-વિપત્તિ વગેરે આવી મળે છે. આટલું જો ન સમજે તો જે કુશળતા-ચતુરાઈ વિશેષ પ્રાપ્ત કરી તેનું ફલ મળતું નથી, પણ તેના યોગે સંસાર વધે છે અને ભટકવાનું થાય છે,

૧૭૭. વૃદ્ધવસ્થામાં કે મરણુ વખતે મારી સેવા-ચકરી કેણુ કરશે ? અને મૃતને સમ્પાદિ કેણુ કરાવશે ? એવી ચિન્તા કરવી ન જોઈએ; કારણુ કે કર્મ પ્રમાણુ સઘળું થય કરે છે. જો સારા કર્મ કરેલ હોય છે, તો સારા નિમિત્તો આપોઆપ મળી રહે છે.

૧૭૪

૧૭૮. ખૂરા કર્મો કરીને વૃદ્ધાવસ્થામાં કે છેલ્લી ઘડીએ, સુખ અને સમાધિ, અમોને રહેશે; આ મહારો પરિવાર સુખશાંતિ આપશે, આવી આશા રાખવી તે વૃથા છે કારણ કે, તે વખતે તો આસક્તિ અધિક હોવાથી, તે પરિવારના વચનો પસંદ પડશે નહીં અને અધિક મુંઝવણ થવાની.

૧૭૯. જગતમાં ભલાઈ કરવી કે ખૂરાઈ કરવી, ધર્મધ્યાન કરવું કે આર્તરોદ્ર ધ્યાન કરવું તે પોતાના વિચારો પર આધાર રાખે છે; જો વિચારો સુંદર હશે તો ખૂરાઈ નહીં થાય અને આર્ત-રોદ્રધ્યાન થશે નહીં ને મનમાં શાંતિ રહેશે.

૧૮૦. સુખ-દુઃખનું મૂલ્ય પોતાના વિચારો છે. જો વિચારો સારા હશે તો જગતમાં દુઃખ આપનાર ભાગ્યે જ મળશે. અર્થાત્ કોઈ દુઃખ આપનાર મળશે નહીં માટે મન-રૂપી બગીચામાંથી ખરાબ વિચારોરૂપી ઝાંખરાને ફેર કરો અને સારા બીજને વાવો.

૧૮૧. નકામાં છોડવાએને રાખવાથી બગીચો શોભાસ્પદ બનતો નથી તેમાં ફરનારને શાંતિ આપતો નથી. તે પ્રમાણે બધા વિચારો અને ખોટા વિચારો આત્માને સુખશાંતિ ક્યાંથી આપી શકે? આ મન પાણુ બગીચા જેવું છે.

૧૮૨. જો આત્મજ્ઞાન ન હોય તો અણુધારી વિપત્તિ આવતાં ડાહ્યા અને કુશળ માણસો પણ ગોચું ખાઈ બેસે છે, અને મુંઝવણમાં પડી સન્માર્ગને ભૂલે છે તેથી સારાસારને વિવેક રહેતો નથી અને ન કરવાનું કરી બેસે છે, માટે આત્મ-જ્ઞાનને મેળવો.

૧૭૫

૧૮૩. નિર્હય તથા વિષય કષાયની આસક્તિવાળાઓને ચિન્તાઓ અધિક હોય છે અને બહુ સતાવ્યા કરે છે, ભયના ભણકારા તેઓને જાંપીને ઝેસવા હેતા નથી. એટલે નિરન્તર ભટકતા રહે છે, ત્યારે વ્રતધારીઓને ભય કે ચિન્તાઓ હોતી નથી.

૧૮૪. પ્રસંગને ઉચિત સત્ય યોલવું, કોઈની સાથે વિરોધ કરવો નહી, અને અંગીકાર કરેલું શુભ કાર્ય જલ્દી કરવું, આ પ્રમાણે વર્તન કરવાથી પ્રશંસાપાત્ર બનાય છે— ઘણું યોલવા છતાં પ્રસંગોચિત જો યોલાયું ન હોય તો તેની કિંમત અંકાતી નથી.

૧૮૫. નીચ અગર ઉત્તમ સાથે વિરોધ કરવાથી, કોઈ પ્રસંગે નુકશાની થવાનો વખત આવે અને મૈત્રી ભાવના રહે નહી. અંગીકાર કરેલું શુભ કાર્ય, કરવામાં આગસ કરવામાં આવે તો જે લાભ થવાનો હોય છે તે થતો નથી અને પછી શુભ કાર્યોમાં પ્રમાદ વધે છે.

સુયોગ અને સુઅવસર પ્રાપ્ત થતાં જે આગસ કરે છે અને ભાવી કાલના ભરોસે રહે છે, તેવા માણસોને પાછળથી પસ્તાવો થયા વિના રહેતો નથી માટે સારા સંયોગમાં અને સારા અવસરે જે શુભ કાર્યો કરવાનાં હોય તે જલ્દી કરવાં જોઈએ.

૧૮૬. જે વખતે કે પ્રસંગે મૌન રાખવાની જરૂર હોય, તે વખતે બહુ યોલવાથી ધારેલી બાજી બગડી ભય છે, એટલે વૈરવિરોધ વધે અને કોઈ પણ લાભ થતો નથી માટે તેવા પ્રસંગે મૌન ધારણ કરવું અને યોલવાના પ્રસંગે મૌન રાખવું નહી.

૧૦૬

૧૮૭. હામના પ્રસંગે કવલ મંગળ ગવાય પણ અરિહંતાદિકનું શરણુ હોજે, આ પ્રમાણે ન બોલાય-એ કે અરિહંતાદિકનું શરણુ હોજે-તે અપમંગલ નથી પણ આ પ્રમાણે બોલવાનો પ્રસંગ નથી. એ તો ન્યારે છેલ્લી ઘડીએ, તેમજ સૂતી વખતે બોલાય કે જેથી ભાવનાની શુદ્ધિ થાય.

૧૮૮. જીવવાની કળા શીખે-જગતમાં અનેક પ્રકારની કળાઓ છે અને તે કળાઓ, કદ સહન કરીને શીખાવ છે; પરંતુ જીવનની કળાને બાણી નહીં ને શીખાઈ નહીં તો અન્ય કળાઓની કિંમત કોડીની પણ થવાની નહીં; માટે સાથે સાથે જીવનકળાને પણ શીખવી.

આનંદપૂર્વક જીવનમાં સાધનો આશા, ક્ષીરતા અને સહનતા છે, આ સિવાય, ગમે તેવી સંપત્તિ હશે તો પણ સુખ-રૂપ જીવનનો નિર્વાહ થશે નહીં અને ઉલટો કંટાળો આવશે, કારણ કે સર્વથા સંસારમાં અનુકૂલતા રહેવી અશક્ય છે.

ગમે તેવા વિશ્વાસુ નોકરા હોય-બાગીદાર હોય-અગર મિત્ર હોય તો પણ હુકમદાર વિશ્વાસ ધારણુ કરવો તે યોગ્ય નથી કારણ કે વિચારોને ફરતાં વાર લાગતી નથી તેમજ અવિશ્વાસને પણ ધારણુ કરવો નહીં. તેનાથી વ્યવસ્થા બજાવશે નહીં, એટલે મધ્યમસર વિશ્વાસને ધારણુ કરીને કાર્ય કરવું અગર પતાવી લેવું.

૧૮૯. સહજ પરિચય થતાં વધારે છૂટ લેવાથી કેટલીક વખત અપમાનપાત્ર થવું પડે છે એટલું જ નહીં પણ આણુધારી આપત્તિ આવીને ઉપસ્થિત થાય.

૧૭૭

છે, તેમાં પણ ભાઈની સ્ત્રી સાથે, મિત્રોની સ્ત્રી સાથે અગર અન્યની સ્ત્રી સાથે યોલવાની છૂટ ન રાખવી.

૧૯૦ પ્રાયઃ અનુભવ સિવાય મનુષ્યોને સમ્યગ્જ્ઞાન થતું નથી. ભલે પછી અનેક શાસ્ત્રો વાંચે અગર શ્રવણ કરે, તેા પણ અનુભવ વિના તેઓને ખરા વિશ્વાસ બેસતો નથી.

૧૯૧. મનુષ્યોની ધુલ્લિ અને અનુભવ, સંયોગ પ્રમાણે પરાવર્તન પામે છે. તેથી જુદા જુદા અનુભવો થતા જાય છે, પરંતુ આત્મિક શુભોનો જે અનુભવ લીધો હોય છે તેનું પરાવર્તન થતું નથી. તે તેા સદાય કાયમ રહે છે અને મોહ મમતા ઓછી થાય છે.

૧૯૨. સંસાર નગરીમાં મોહ નૃપનું સામ્રાજ્ય છે અને સુકિત નગરીમાં ધર્મરાજનું સામ્રાજ્ય વર્તી રહેલ છે. મોહ નૃપ, સ્વરાજ્યમાંથી કોઈ જીવ સુકિત નગરીમાં જાય નહી તેથી રાગ-દ્વેષ-અને કષાય વિષયરૂપી અમલદારોને જાગ્રત રહેવાની આજ્ઞા આપ્યા જ કરે છે, માટે સુકિત નગરીમાં જવાની ઇચ્છાવાળાએ, તે મોહનૃપને તથા તેના અમલદારોને છેતર્યા સિવાય, તેમજ ધર્મનૃપના વિવેક-વિનય, સદાગમ-સમતા-ઉપયોગ-સદ્વિચાર અને સત્સમાગમ વિગેરેની સહાય લીધા સિવાય સુકિત નગરીમાં જવાશે નહી અને આત્મનિતક મુખ મળશે નહી, તેનો ઉપયોગ રાખવો.

૧૯૩. સૂર્ય જેમ ઉદય અને અસ્તકાલે સમાન વર્ણવાળો હોય છે, રક્ત વર્ણમાં તફાવત પડતો નથી તે

૧૭૮

પ્રમાણે ઉત્તમ પુરુષોની અવસ્થા-વિચાર અને વિવેક, સંપત્તિના અભ્યે તથા વિમત્તિના વખતે સમાન હોય છે; ફેરફાર પઠતો નથી. શરીરમાં ફેરફાર થયેલ તેઓને બહુ સાલતો નથી અને આત્માનુભવનો લાભ લેતા રહે છે.

૧૯૪. વિષય-કપાયના આવેશમાં કરલું સ્વકાર્ય, સફલતાને ધારણ કરતું નથી, માટે પ્રભુપૂજા-ધર્મધ્યાન અગર પરોપકારના કાર્યો વખતે સમતાને ધારણ કરવી જરૂરી છે.

૧૯૫. આત્માને પરમાત્મા બનાવવા માટે દેવ, ગુરુ અને ધર્મના શરણે ગયા વિના અન્ય ઉપાય નથી. તેમાં પણ સદ્ગુરુનું તો શરણ જરૂર સ્વીકારવું જોઈએ; કારણ કે તે સદ્ગુરુ પ્રભુને તથા આત્મધર્મને સમજાવવા સમર્થ હોય છે.

૧૯૬. ગમે તેવી નિર્મલ આંખોવાળો માણુસ હોય પણ વિવેક અક્ષુ વિના અંધ ગણાય. તે વિવેક, સદ્ગુરુ સિવાય મળવો દુર્લભ છે, માટે તેમના શરણને સ્વીકારો. સદ્ગુરુ સિવાય સત્ય સુખનો માર્ગ મળવો અશક્ય છે, સદ્ગુરુ માર્ગદર્શક છે.

૧૯૭. ખાવાના પદાર્થમાં ઝેરની શંકા હોય તો અગ્નિ ઉપર તે પદાર્થ નાંખવો. જો ઝેર હશે તો અગ્નિનું તેજ મંદ પડી જશે, શબ્દ થશે અને તેમાંથી દુર્ગંધ નીકળશે અને તેના ધુમાડાથી માથાને દુઃખાવો થશે. આ પ્રમાણે વેરના ઝેરથી પણ અનેક વ્યાધિઓ થાય છે.

૧૯૮. સ્વાદિષ્ટ લોચન ખાતાં સ્વાદ વિનાનું લાગે અને કડવું લાગે તો જાણી લેવું કે પેટમાં મ્હોટો વ્યાધિ છે

૧૭૯

અગર મરણતુલ્ય કષ્ટ આવી પડશે. તે પ્રમાણે ધર્મકથા તથા આત્મિક વિકાસની વાત ગમે નહીં તો, ભાવમરણ નજીકમાં આવી રહેલું સમજવું.

૧૯૯. જે માણસો, સદ્ગુરુનો ઉપદેશ માનતા નથી અને ઉન્માર્ગે ગમન કરી રહ્યા છે, તેઓ જ્યારે ઘણા કષ્ટોને લેણાં છે, અને ખત્તાઓ ખાય છે ત્યારે ઠેકાણે આવે છે; તેજ માણસો, જે સદ્ગુરુના ઉપદેશને માની સન્માર્ગે ગમન કરે તો, કષ્ટ પડે ક્યાંથી ? કષ્ટ સહન કરીને ઠેકાણે આવવું તેના કરતાં સમજીને ઠેકાણું આવવું, તેમાં હિત છે.

૨૦૦. મમતાનો ત્યાગ કરો. જેમ બહારની ઉપાધિઓ અને તેઓના ઉપરથી મૂર્છા-મમતા અવ્ય થાય તેમ અન્તરની જિમિઓનો આવિર્ભાવ થાય છે. અને જ્યારે સંપૂર્ણ મમતાનો ક્ષય થાય ત્યારે જ આત્મસત્તા પૂર્ણતાએ પ્રગટ થાય છે; માટે મમતાનો ત્યાગ કરો.

૨૦૧. જગત્માં કરેલા અને કરાતાં સત્કાર્યોની ટીકા કરનારા ઘણા છે, પણ જ્યારે પોતાને કામ કરવાનો વખત આવે ત્યારે તેઓ ખસી જતાં વાર લગાડતા નથી. તેથી જ તેઓ પોતાની કાર્યો કરવાની અશક્તિ બહાર કરી રહેલ હોય છે.

૨૦૨. આબરુ-યશ, પ્રશંસા-કીર્તિ વગેરેની પાછળ થઈ દોડધામ કરવાથી અગર ખીલ્યોને ઉતારી પાડવાથી તે આબરુ-યશ વિગેરે દૂર ભાગે છે; પરંતુ સહચારનું પાલન કરીને જેઓએ લાયકાત મેળવી છે તેઓની પાછળ તે દોડતા આવે છે.

૧૮૦

૨૦૩. પોતાના સહગુણોની પોતે પ્રશંસા કરનારા અને જગજાહેર કરનારાઓને કોઈ વખત અપમાનના શબ્દો સાંભળવાનો વખત આવી ગયો હાગે છે; માટે સહગુણોને ગુપ્ત રાખવામાં આનંદ છે. વૃક્ષના મૂલો ગુપ્ત હોય તો તે ટકી શકે છે અને ફલ આપી શકે છે.

૨૦૪. કેટલાક મનુષ્યો એવા હોય છે કે, કામ થોડું ક્યું હોય તો પણ વધારે ક્યાંના દેખાવ કરવામાં બાકી રાખતા નથી, તેથી તેઓ સમાજમાં હાંસીપાત્ર થાય છે; માટે કરેલા કામનો બહુ દેખાવ ન કરતાં, આપણે તે કામ કેવું સારું ક્યું છે તે જોવું. કહેવાય છે કે આપણે કેટલું કામ ક્યું, તેના કરતાં તે કામ કેવું થયું તે જરૂર જાણવું યોગ્ય છે.

૨૦૫. અરે ભાગ્યશાલિનું! જલ્દી કામ કરવાની તેમજ ઘણું કામ કરવાની ઉતાવળ કર નહીં. પણ જો થોડું થાય તો તેની ચિન્તા કર નહીં. જો કામ શુદ્ધ થશે તો પ્રશંસા-થવાની; માટે થોડું કર પણ શુદ્ધ કર, જનસમૂહની વાહવાહથી લોભાઈ ને કુલાઈશ નહીં.

૨૦૬. શુભ-શુદ્ધ ભાવ છે તે જ આપણો દીલોજન દોસ્ત છે, અને કર્મરૂપી કાણોને બાળવામાં અગ્નિ સમાન છે, પુણ્યરૂપી લોજનમાં ઘી સમાન છે અને મોક્ષ મહેલમાં આરૂઠ થવામાં સોપાન સરખો છે; માટે શુભ અને શુદ્ધ ભાવને ઉપાંચ કરીને મેળવો.

૨૦૭. દુન્યવી સુખરૂપી કરીઆણાને ખરીદ કરવા

૧૮૧

માટે, પુણ્ય ધનની અગત્યતા છે. અને સત્ય આત્મિક સુખ-
ને મેળવવા માટે શુદ્ધ ભાવરૂપી ધનની ખાસ આવશ્યકતા
છે. આ સિવાય સાંસારિક કે આત્મિક સુખ ઉપલબ્ધ થવું
અશક્ય છે.

૨૦૮. ખાન-પાન-હવા-પરિશ્રમ અને વિશ્રાન્તિ
વિગેરે ઉપર ધ્યાન રાખવાથી આરોગ્ય અને જીવનમાં શાંતિ
રહે છે. તે પ્રમાણે વ્રત-નિયમ-નિરહંકાર-મમતાનો ત્યાગ વિગેરે
ઉપર આત્મવિકાસનો આધાર છે અને અખૂટ સત્ય શાંતિ મળે છે.

૨૦૯. અફીણુ-સોમલ વિગેરે જેરી પદાર્થો કરતાં,
કર્મનું દેવું અને પૈસાનું દેવું, અધિક કષ્ટદાયક અને ભયંકર
છે, માટે દેવું કરતાં ઘણો વિચાર કરવો જોઈએ. જો ખુશી
થઈને દેવું કરશે તો રડી રડી-પોકારો પાડીને જરૂર ચૂકવવું
પડશે, તેમાં કોઈ પણ ઉપાય ચાલશે નહીં.

૨૧૦. કરેલા કાર્યોની તપાસ કર્યા સિવાય, તે કાર્યો
કેવા થયા છે! તેની માલૂમ પડતી નથી; માટે શાંતિના વખતે
કેવું કાર્ય થયું છે તેની તપાસ કરવાની જરૂર છે-તપાસ
કરતાં સારા-ખોટાની સારી રીતે સમજણ પડે. અગર સુધારો
કરવાની ઇચ્છા બળે.

ખીનઓની ખોડ-ખાંપણુ જેતાં આપણે ખુશી થઈએ.
તેના કરતાં આપણે પોતાની ખોડ-ખાંપણુ જેઈને વિચાર કરતાં
ઘણો લાભ થાય છે. અન્યની ખોડ-ખાંપણુ જેવામાં તેની નિન્દા
થશે અને અનર્થદંડથી દંડાવું પડશે.

૨૧૧. ફૂલની ઇચ્છાવાળાઓ, કરેલાં કાર્યોનું ફૂલ

૧૮૨

જલદી મેળવવા માટે ઘણી ઉતાવળ કરે છે; પણ સમય પાક્યા સિવાય ફલ ક્યાંથી મળે? માટે કરેલા કાર્યોનું ફલ લેવા માટે સમયની રાહ જોવી તે ઉચિત છે—ઉતાવળથી આંખા પાકે નહીં.

૨૧૨. ઉદારતા-સહૃદયતા-સહિષ્ણુતા-નિરભિમાનતા-અને નિઃસ્પૃહતા વિગેરે ઉત્તમ સદ્ગુણો, સૃષ્ટિના વૈભવોને સંપત્તિને ખેંચી લાવે છે માટે વૈભવ કરતાં સદ્ગુણોને મેળવવા પ્રયાસ કરવો.

૨૧૩. જે વ્યક્તિ, તમારી પાસે ખીજઓની નિન્દા કરે છે, તે માણસ તમારી ખીજ પાસે નિન્દા નહીં કરે. તેની ખાત્રી શી? માટે અન્યની નિન્દા સાંભળીને ખુશી થવું નહીં. અને નિન્દા કરનાર ઉપર વિશ્વાસ ધારણ કરવો પણ નહિ. કારણ કે નિન્દા સાંભળવામાં અને નિન્દા કરવામાં કોઈ પ્રકારે હિત નથી.

૨૧૪. જે જ્ઞાની, મનમાં ઉત્પન્ન થએલ વિષય-ક્રપાયના વિકારોને તેઓની ક્ષણભંગુરતા જાણી તથા વિરૂપતા જાણી કબજામાં રાખે છે અને તેઓના વેગમાં તણાતો નથી તે જ સાચો જ્ઞાની છે અને જે તેઓના વિકારોના વેગમાં ખેંચાય છે તે જ્ઞાની કહેવાય નહીં.

૨૧૫. દરિદ્રતા જેવો ખીજો કોઈ પરાભવ નથી. મરણ સમાન અન્ય ભય નથી. અને ક્ષુધા-તૃષ્ણા જેવી અન્ય વેદના નથી. દયા સમાન અન્ય ધર્મ નથી. સુપાત્ર દાન જેવું અન્ય દાન નથી. તેમજ સત્ય સમાન અન્ય સુખ નથી. શીયળ

૧૮૩

જેવો અન્ય કોઈ શબ્દગર નથી. તથા આત્મજ્ઞાન જેવું અન્ય કોઈ જ્ઞાન નથી.

૨૧૬. સ્વપરના શાસ્ત્રોના બોધ સિવાય અન્યોને ઉપદેશ દેવા તૈયાર થવું કે ઉપદેશ આપવો તે કાચાં ફલોને તોડી નાંખવા બરોબર છે—એટલે ઉપદેશ આપનાર આગળ વધી શકતા નથી અને લોકરંજનમાં પોતાની મહત્તા માને છે જેથી શોધના ફલ તરીકે વૈરાગ્ય થવો જોઈએ, તે થતો નથી.

૨૧૭. કાચા ફલો ખાવામાં મીઠાશ આવતી નથી, ઉલ્ટો અણુગમો થાય છે. જ્યારે પરિપકવ થાય ત્યારે સ્વપરને મીઠાશ આવે છે માટે ઉતાવળનો ત્યાગ કરી પરિપકવ થાય ત્યાં સુધી ફળ માટે ધીરજ રાખવાની ખાસ જરૂર છે. તેમાં જ સ્વપરનું કલ્યાણ સમાયેલ છે.

૨૧૮. જેમ જેમ અનુભવ વધતો રહે છે તેમ તેમ પ્રથમના કરેલા કાર્યોમાં અપૂર્ણતા માલૂમ પડે છે અને અહં-કાર-અભિમાન-મોહ-મમતા રહેતી નથી; માટે અનુભવ કરીને પૂર્ણ બનો; તે સિવાય દુન્યવી કાર્યોમાં અપૂર્ણતા રહેવાની જ.

૨૧૯. સમ્યગ્જ્ઞાની તથા વૈરાગીને ઔદયિક ભાવે આવી પડેલા રોગો અને ભોગો નિર્જરાનું કારણ બને છે ત્યારે અજ્ઞાની અને આસક્ત માણસને તે રોગો તથા ભોગો બંધના કારણરૂપ બને છે. ભોગો અને રોગો કર્મજન્ય છે અને તેથી ન્યારો આત્મા છે.

૨૨૦. સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક ચારિત્રવાનને ઔદયિક ભાવમાં

૧૮૪

બંધો રાગ અને દ્રેષ નહી હોવાથી તે ભાવમાં લેપાયમાન બનતા નથી અને જલંપંકજવત્ નિલેંપ રહે છે. નિલેંપ રહેવાની કળા તેઓને સ્વભાવસિદ્ધ વરેલી હોય છે અને તેની શક્તિ જામેલી હોય છે.

૨૨૧. શાશ્વત અને કુશળ માનવીઓ, સંયોગોના દાસ બનતા નથી પરંતુ સંયોગોને દાસ બનાવે છે અને આત્મવિકાસ સાધતા રહે છે, પણ તેઓને અનુક્રમે આત્મિક શક્તિઓ સ્વયમેવ આવીને વરે છે.

સંયોગોને પરાધીન બનેલા કદાપિ સ્વાધીનતાને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ બનતા નથી, ઉલ્ટા આત્મવિકાસને અને આત્મિક શક્તિને હારતા રહે છે; માટે સંયોગોની તાબેદારી તોડવા માટે અહોનિશ પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા છે; જેઓ સંયોગોના દાસ બનતા નથી તેઓને રાગ-દ્રેષ પણ થતા નથી.

૨૨૨. ધીરતા તે મનની દૃઢતાનો એક વિભાગ છે અને સમતા તે આત્માનો ગુણ છે; ધીરતા અને સમતાના યોગે જ્ઞાની પુરુષો, આવતા વિદ્વોનો પરાજય કરીને પોતાના આત્મિક વિકાસમાં આગળ વધતા રહે છે અને ક્રમશઃ પૂર્ણતાને પામે છે.

૨૨૩. જે અધીરાઈ અને ઉકળાટ આવે તો આત્મિક વિકાસમાં આગળ વધેલા જ્ઞાનીઓ પણ પાછા પડે છે અને વખતે સર્વસ્વ ગુમાવવાનો પણ પ્રસંગ ઉપસ્થિત થાય છે; માટે મોહના બંધન તોડવા માટે ધીરતાને ધારણ કરવી જરૂરની છે.

૨૨૪. આશામાં સુખ છે અને દુઃખ પણ છે.

૧૮૫

ત્યારે નિઃસ્પૃહતામાં સુખ માત્ર રહેલ છે; માટે વિષય સુખની આશાનો ત્યાગ કરીને નિઃસ્પૃહ બનો—દુઃખોને આવવાનો માર્ગ અંધ થઈ જશે. જ્યાં સુધી વિષયના સુખની આશા છે ત્યાં સુધી દુઃખ રહેવાનું જ.

૨૨૫. તમારા જીવનની લગામ કોઈના આધારે રાખો નહીં. તમારા પોતાના હાથમાં રાખો. અન્ય કોઈના આધારે રાખેલી લગામ, તેઓની ઈચ્છા પ્રમાણે તમોને લઈ જશે. સ્વેચ્છા પ્રમાણે ઈષ્ટ સ્થલે જવાશે નહીં, માટે અન્યનો બહુ આધાર રાખો નહીં.

૨૨૬. કાર્ય કરવામાં—થાપણ મૂકવામાં—વિશ્વાસ રાખવામાં તથા લેવા-દેવામાં, બાલવા-ચાલવામાં, ખાવા-ખવરાવવા વિગેરે વ્યવહારિક કાર્યોમાં જેવો વિચાર અને વિવેક રહે છે તેવો વિચાર અને વિવેક, જડચેતનની વહેંચણીમાં રાખે તો, મોહ મમતા રહે નહીં અને સ્વાધીનતા આવીને મળે.

૨૨૭. આત્મની શક્તિ અને આધાર વિના પ્રાણીઓ, પોતાનું જીવન ચલાવી શકતા નથી, તેમજ વિકાસ પણ સાધી શકતા નથી; માટે દુન્યવી પદાર્થોની માયા-મમતાનો ત્યાગ કરીને આત્મિક શક્તિનો આધાર લેવો તે હિતકર છે.

૨૨૮. જેઓને આત્મશક્તિ ઉપર વિશ્વાસ નથી તેઓને નિરાશાઓ વારેવારે સતાવ્યા કરવાની જ અને ફરેક બાબતમાં પાછળ પડવાના જ; તેમજ પુદ્ગલની પરાધીનતા સદાય રહેવાની જ; માટે આત્મશક્તિ ઉપર વિશ્વાસ ધારણ કરવો.

૨૨૯. આત્મશક્તિના પ્રભાવને જેઓ જાણતા નથી

૧૮૬

તેઓ સદા બિચાર-બાપડા બને છે-બહાદુરી તેઓમાં આવતી નથી અને દીનતા દીનતાના વિચારોમાં સદાય સપડાયેલા રહે છે; કંઈએ કરેલી સદાય યથુ કારગત બનતી નથી.

૨૩૦. જ્યારે ત્યારે આત્મશક્તિની ઓળખાણ થશે અને તે શક્તિને પ્રાપ્ત કરવા માટે આદરભાવ વધશે ત્યારે જ દીનતા-અને દીનતા ટળવાની અને સત્ય પુરુષાર્થ થવાનો; માટે આજયંપાળનો ત્યાગ કરીને પ્રથમ આત્મશક્તિને ઓળખો.

૨૩૧. સર્વે નિરાશાઓ, દુન્યવી પદાર્થોમાંથી આવવાની જ. આશાઓ પૂર્ણ થવાની નહી. એક આશા પૂરતાં હજાર આશાઓ જિલ્લી થવાની અને હજારોને પૂર્ણ કરતાં લાખો આવીને વળગવાની જ. તેનો અંત આવશે નહી અને નિરાશા સતાબ્યા કરશે, માટે તેઓને ત્યાગ કરીને આત્મિક ગુણોની આશા રાખો.

૨૩૨. હૂતોને મોકલવાની જરૂર નથી, કારણ કે સદ્ગુણીઓના જે સદ્ગુણો છે તે હૂતવું કામ કરે છે અને પ્રસિદ્ધ કરે છે; માટે પ્રથમ સદ્ગુણોને મેળવવા; જે સદ્ગુણો નહી હોય તો બહાર ખબરોથી કે હૂતોને મોકલવાથી કામ સરશે નહી, સુગંધીકાર પુષ્પો, જામરોને બોલાવવા બહાર ખબરો મોકલતા નથી તેમજ હૂતો મોકલતા નથી; છતાં સુગંધના ગુણોને લઈને સ્વયં આવીને રસને ગ્રહણ કરે છે.

૨૩૩. સયોગવશાત્ ઈષ્ટ પદાર્થો પ્રાપ્ત થતા નથી તોપણ તેની અભિલાષા તો કાયમ રહે છે. તે અભિલાષાઓ જ્યારે ટપે ત્યારે આત્મિક શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે, કારણ

૧૮૭

કે ઈષ્ટ પદાર્થોની ઇચ્છાએ આત્મશક્તિને અનાદિકાલથી હણાવી છે; તેથી આત્મશક્તિનો બરોબર પ્રદુર્ભાવ થયો નથી માટે ઇચ્છાઓને નાબૂદ કરો.

૨૩૪. આત્મિક યુષ્માની અભિલાષાથી દૂરદર્શો બનાય છે અને સત્યપુરુષાર્થની સફલતા આવીને ભેટે છે. આવી આશા તો નિરન્તર કરવી જોઈએ કે જેનાથી આત્મજ્ઞાન થાય-અને કષાયવિષયના વિકારો મૂલમાંથી નાશ પામે. દુઃખથી પદાર્થોની ઇચ્છાથી તો સહાય અને સર્વથા ચિન્તાઓ-પરિત્યાગ વિગેરે ઉત્પન્ન થવાના જ.

૨૩૫. વાતો ઓછી કરો અને કામ વિશેષ કરો. ફક્ત વાતો કરવાથી કામ થતું નથી. જિંદગી ઓછી છે. અને ક્ષણેક્ષણે આસુખ્ય અદ્ય થતું જાય છે. ધારેલું કામ ક્યારે કરશે? વ્યતીત થએલો સુઅવસર પાછો આવતો નથી-જ્યો તે બયો-માટે રાગ-દ્વેષ-મોહ-મમતાનો ત્યાગ કરી મયોલા અવસરને સફલ કરો.

૨૩૬. પ્રવૃત્તિ સિવાય નિવૃત્તિ પ્રાપ્ત થતી નથી, પરંતુ પ્રવૃત્તિ એવી કરવી કે ચીકણાં કર્મોનો બંધ થાય નહીં અને આસક્તિનો ત્યાગ થાય. જે પ્રવૃત્તિમાં આસક્તિ નથી અર્થાત્ નિષ્કામભાવે પ્રવૃત્તિ થાય તો નિવૃત્તિ આપોઆપ આવીને મળે છે.

૨૩૭. યુખની આકૃતિને નિરખવા માટે આરિસામાં મનુષ્યો દરરોજ જુવે છે. તે પ્રમાણે આત્મિક દુર્ગુણોને જેવા માટે આગમ આરિસામાં દરરોજ જોવું જોઈએ અને

૧૮૮

દરરોજ આગમ આદર્શને પાસે ને પાસે રાખવો જોઈએ, કે જેથી દુશુણોને દૂર કરવાની અભિલાષાપૂર્વક પ્રયત્ન થાય અને સદુશુણોને આવવાતું સ્થાન મળે.

૨૩૮. અનિત્યભાવના ભાવિત સાદુ જીવન હશે તો મન પવિત્ર અને આનંદમય બનશે. ચિન્તા-શોક-પરિતાપનું જોર ચાલશે નહીં. જો કે સાદા જીવનમાં બહારનો દેખાવ, ભલકો હોતો નથી તોપણ આનંદ તો જરૂર રહેવાનો, અને ચિન્તાઓ ઓછી થવાની. વૈભવવાળા જીવનમાં મન, પવિત્ર અને આનંદી જો નહીં હોય તો ક્ષણેક્ષણે પરિતાપ ઉત્પન્ન થવાનો; માટે અનિત્યાદિ ભાવનાને પોતાની પાસે નિરન્તર રાખો-ભૂલશો નહીં.

૨૩૯. સારા પાત્ર વિના પાણી પણ ટકતું નથી તો પણ કારણ શોધીએ તો જરૂર પાત્રતા આવી મલે છે. પછી ધારેલા કાર્યો સફળતાને ધારણ કરે છે. પાત્રતા એકદમ અકસ્માત્ આકાશમાંથી આવીને પડતી નથી. જો તેના કારણોને મેળવીએ તો કુમશઃ આવી મળે છે, માટે હતાશ થવું નહીં અને કારણોને મેળવવા.

૨૪૦. શાળા માણુસોને, મર્મ વચનોથી, તેમજ વિપત્તિઓથી પણ અપૂર્વ ઉત્સાહ જાગે છે અને ઉત્સાહ અને પરાક્રમથી અપૂર્વ કાર્યની સિદ્ધિ યાંચ છે માટે કોઈના મર્મ-લેહક વચનોથી અને વિપત્તિઓથી ભય પામીને હતાશ બનવું ન જોઈએ પણ પ્રબલ પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

૨૪૧. નિરાશા, બહાદુરીના સ્વામીને પણ હતાશ

૧૮૯

ખનાવે છે. નિરાશ થયા પછી તે બહાદુર અને પરાક્રમી, ધારેલું કાર્ય સાધી શકતો નથી; માટે નિરાશ ન બનવું અને ઉત્સાહ લાવીને તેમજ બૂલોને સુધારી ધારેલા કામને વળગી રહેવું

૨૪૨. કોઈ આવીને મારા કામમાં મદદ કરશે— આમ ધારીને કાર્ય ઉપાડવું નહીં અને ખીબચોના ભરોસે રહેવું નહીં. પોતાના પગભર ઊભા રહીને કામ કરવાની ટેવ પાડવી. સહાય મળે કે ન મળે તો પણ પોતાની હિમતે ધારેલું કાર્ય પાર ઉતરે.

૨૪૩. જે કાર્ય કરવામાં જેઓને પૂર્ણ શ્રદ્ધા હોય છે, તે કાર્ય પછી કષ્ટદાયક હોય અગર લાંબે વખતે સાધ્ય થવાનું હોય તો પણ શ્રદ્ધાળુ, ધારેલ કાર્યથી પાછો હડતો નથી.

૨૪૪. આત્મશ્રદ્ધા એટલે પોતાનો પોતે વિશ્વાસ કરવો. આત્મા તો અમર છે, કર્મના લીધે જ શરીરો ધારણ કર્યા છે અને જન્મ જરા, અને મરણની વિડંબનાઓ ભોગવી છે અને ભોગવવી પડશે. આત્મામાં અનંત શક્તિ કર્મોને લીધે જ તિરોભાવે રહેલી છે. જે જ્ઞાનાભિવડે કર્મો નાશ પામે તો તે શક્તિ પ્રગટે.

બ્યારે આઠેય કર્મોનો વિયોગ થાય છે ત્યારે જ આત્માની શક્તિનો સંપૂર્ણતા આવિર્ભાવ થાય છે; ત્યારે સમગ્ર વિશ્વના સચરાચર ભાવોનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થાય છે; માટે આત્મામાં જ હૃદય વિનાનું જ્ઞાન છે તેનો આવિર્ભાવ કરવા મનુષ્યોએ પ્રયત્ન કરવો આવશ્યક છે.

૧૯૦

૨૪૫. સાંસારિક આશાઓને પૂર્ણ કરતાં, આત્મિક શક્તિની આશાને ભૂલતા નહી. જે આત્મશક્તિ મળશે તે જ સર્વ આશા પૂરી થશે અને આશાઓ પછી થશે નહીં-દુન્યવી આશાઓથી ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરવું પડે છે.

આખા વિશ્વ ઉપર સત્તા ચલાવવી હોય તો, કર્મોને દૂર કરા અને આત્માને જ્ઞાનસ્વરૂપે ઓળખી મોહ નૃપને હરાવી તેની શક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ કરો; એટલે વિશ્વ ઉપર તમારી સત્તા ચાલશે, તે સિવાય તમારી સત્તા ચાલવાનો અન્ય કોઈ ઉપાય નથી.

તમારા આત્મામાં તમોને શ્રદ્ધા હોય તો કોઈ પણ વિદ્ધો અસર કરવા સમર્થ અને એમ નથી. અને તે વિદ્ધોને સહન કરવાની શક્તિ જાગ્રત્ થવાની જ. શક્તિ જાગ્રત્ થયા પછી વિદ્ધો આવશે નહીં તેમજ મોક્ષમાર્ગ સુગમ થવાનો.

વિદ્ધોને હઠાવવાનું તમારામાંજ બલ છે અન્યત્રથી આવનાર નથી. આત્મબલ વધારે હોય ત્યારે જ વિદ્ધોનું બલ ચાલશે નહીં, માટે અહંકાર-મમતાનો ત્યાગ કરી સુઅવસર મળ્યો હોવાથી આત્મિકબલ વધારવા માટે અતિશય બલને ફેરવવું તે અગત્યનું છે.

૨૪૬. પ્રબલ ભયના પ્રસંગે પણ આત્મિક વિકાસના ઉપાયોને ભૂલવા નહીં. પણ તેઓની આરાધના કરવા તત્પર બનવું તેથી ભયની અસર થશે નહીં અને હિંમત આવશે. હિંમતવાનું કદાપિ હારતો નથી અને પોતાનું બલ વધારતો રહે છે.

૧૯૧

૨૪૭. વાતો કરવાથી કે લોક રંજન કરવાથી આત્મ-
બલ વધતું નથી, જે આત્મબલ વધતું હોય તો આત્મિક શુભોમાં
રમણતા કરવાથી જ અને સર્વ જંબળનો ત્યાગ કરવાથીજ;
માટે આત્મબલના ધ્વિષ્ટ્યોએ લોકરંજનમાં મુગ્ધ બનવું નહીં.

આત્મસાક્ષાત્કારમાં જે બલ-જ્ઞાન મળતું હોય છે-તે
લોકરંજન-લોકપ્રવાહથી ક્યાંથી મળે ? હરગીજ મળે નહીં.
આત્મસાક્ષાત્ કરવામાં તો મન, વચન અને કાયાની શુભિતિ
બરાબર રાખવી પડે છે અને રાખવી જોઈએ, તો જ આત્મ-
સાક્ષાત્કાર થાય.

૨૪૮. વિદ્યો ફક્ત વિદ્નો કરવા અગર પાછળ
પાડવા આવતા નથી; પણ મનુષ્યોને ચેતવવા, આંખો ઉઘા-
ડવા માટે આવે છે; માટે તેનાથી ભય ન પામતાં, તેઓને સહી
લેવાની શક્તિ મેળવવી; જ્યારે તે વિદ્નો સહન થશે ત્યારે
ઉત્સાહ ભાગશે.

દુઃખ કે વિપત્તિઓને સહન કરવાથી અને ધર્મધ્યાન કે
શુકલધ્યાનથી જ, મારું સામર્થ્ય પ્રગટ થશે-આ પ્રમાણે
જિજ્ઞાસુ કરનારાઓ, વિપત્તિઓની સામે ગમન કરે છે પણ
પાછી પાની કરતા નથી. એટલેજ તેઓને અપૂર્વ અનુભવનો
લાભ મળતો રહે છે.

આત્માની અજ્ઞાન દશામાંજ પ્રાણીઓ, વિવિધ બંધનો
ઉત્ક્રિયત કરીને તેઓમાં જ ફસાય છે. જ્યારે જ્ઞાન દશા,
સત્ય રીતે ભગત્ થાય છે ત્યારે જ બંધનો ઊંધા કરતા નથી
અને તેઓમાં ફસાઈ પડતા નથી-અને ચેતતા રહે છે.

૧૯૨

આત્માના અજ્ઞાનથી ઉત્પન્ન થએલ વિડંબનાઓ, આત્મ-જ્ઞાનથી જ ટળવાના; પણ ખીબ ઉપાયો ખરોખર કારગત થશે નહીં. અન્ય ઉપાયો કરશે તો પણ આત્મજ્ઞાન હશે તોજ વિડંબનાઓ ટળવાની અને સત્ય સુખ આવીને ભેટવાનું.

૨૪૯. સમગ્ર બંધનોનું કારણ જો કોઈ હોય તો અજ્ઞાનતા છે, કારણ કે તેનાથી મોહ-મમતા-અહંકારાદિક ઉત્પન્ન થઈને વિવિધ સંકટોમાં સપડાવું પડે છે. આવી અજ્ઞાનતાનો ટાળવાનો ઉપાય આત્મશુભોની રમણતા સિવાય અન્ય નથી.

૨૫૦. સુખ દુઃખ, તે વારસામાં ઉતરેલી વસ્તુ નથી, પણ અજ્ઞાનતાજન્ય અવળી ચાલથી ઉત્પન્ન થએલ છે. એટલે ખીબઓ આવીને દુઃખ કરશે, એવી આશાઓનો ત્યાગ કરીને અનાદિકાલથી પડેલી કુટેવ-કુચાલને ત્યાગ કરવા કમર કસવાની જરૂર છે.

૨૫૧. અનુકૂલ સંયોગોની સદા ધરૂછા કરવી કે આશા રાખવી તે આપણી એક જાતની નિર્બલતા છે અને આ નિર્બલતા શારીરિક શક્તિનો પણ હ્રાસ કરે છે. જો કે જીવનપર્યંત અનુકૂલતા રહેતી જ નથી તો પણ માનસિક વૃત્તિ અનુકૂલ હોય તો પ્રતિકૂલતા પણ અનુકૂલતા લાગવાની.

૨૫૨. મનુષ્યોએ, મનુષ્ય ભવમાં કેવી માણસાઈ મેળવી છે કે ધર્મક્રિયામાં-પરોપકારના કાર્યોમાં કેવી દૃઢતા મેળવી છે, તેની કસોટી કરવા, વિડંબનાઓ-વિપત્તિ આવે છે માટે તેવા પ્રસંગે સુજ્ઞ મનુષ્યો હિંમતને હારતા નથી. અને તેઓને સહી લેવા ખખરહાર બને છે.

૧૯૩

૨૫૩. વિપત્તિઓ કે વિડંબનાઓના પ્રસંગે જેઓ હિંમતને હારતા નથી તેઓને અપૂર્વ અનુભવ થાય છે અને શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક શક્તિમાં વધારો થતો રહે છે. પછી મરણાંત કષ્ટ આવે તો પણ પ્રસન્નચિત્તે સહી લે છે.

આત્મામાં વિવિધ પ્રકારની વિપત્તિઓને સહન કરવાની તાકાત છે અને અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવાની શક્તિ રહેલી છે તેથી જ અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિ આવીને મળે છે.

જેઓ વિપત્તિઓથી તેમજ વિડંબનાઓથી ભય પામે છે, તેઓ પોતાની પાસે જે અદ્ય પ્રમાણમાં ઋદ્ધિ વિગેરે છે, તે પણ શુભાવી ખેસે છે અને પછી મેળવતાં ઘણા ભવમાં ભટકવાની સાથે અધિક કષ્ટ ભોગવાય ત્યારે જ મેળવી શકે છે.

૨૫૪. વૈધની દવા, તેણે કહેલી પરેજીનું પાલન કરતાં ઘણા લાભ કરે છે, રોગ ખસે છે અને શરીરમાં શક્તિ વધે છે. તે પ્રમાણે મહાવૈધ તીર્થંકર મહારાજે આપેલી દવાને શ્રદ્ધાપૂર્વક તેમણે કહેલી પરહેજીને પાળતાં ભવનો રોગ પણ ટળે છે.

૨૫૫. ઉત્તમ મહાવૈધ તીર્થંકર મહારાજાની દવા એવી છે કે, શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક રોગોને તથા ભવોભવની વિડંબનાઓના દુઃખોનો મૂલમાંથી નાશ કરે છે અને સાથે અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિ આપોઆપ આવી મળે છે. આવી દવાને મૂકીને સામાન્ય વૈધની દવા ડોણ

૧૬૪

સ્વીકારે ? સામાન્ય દુન્યવી વૈદ્યની પાસે જઈ, કષ્ટ સહન કરીને ફી પછુ ભરે, પછુ સાચા મહાવૈદ્ય પાસે જવાતું નથી !

જે દવામાં ભવોભવના રોગોને મૂળમાંથી ટાળવાની શક્તિ નથી તેમજ શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક શક્તિને વધારવાની તાકાત નથી તેવી દવા લેવાથી શો લાભ થવાનો ? માટે એવી દવા લો કે ભવોભવના રોગો ટળે અને શક્તિ વધે.

તમો શારીરિક રોગને ટાળવા માટે દુન્યવી વૈદ્યની પાસે ગયા, પૈસાઓ આપ્યા તેમજ તેના કથન મુજબ પરેશ પાળી પછુ મૂળમાંથી રોગ ગયો નહી અને નિમિત્તો મળતાં રોગો પાછા હાજર થાય છે માટે એવી દવાથી સચું. વીતરાગની દવા લો તો જ મૂળમાં જે જે રોગો રહેલા છે, તેઓનો સર્વથા-સર્વદા-સર્વત્ર નાશ થશે અને શક્તિ અપરંપાર આવીને હાજર થશે. ઐ દિવસ રોગને મટાડે અને પાછી તે રોગની વિડંબના હાજર થાય તે સાચી દવા કહેવાય નહી. સાચી દવા તો જે વીતરાગ તીર્થંકર મહારાજે કહેલી છે અને આપેલી છે તેજ ખરી દવા કહેવાય, માટે બ્રમણામાં પડીને ક્યાં ભમ્યા કરો છો ? સાચા ઉત્તમ વૈદ્યને ઝોળખી તેમની કહેલી દવાને લો, રોગો રહેશે નહી અને અનંત શક્તિ આપોઆપ આવશે.

૨૫૬. પૂર્ણુભાગ્યયોગે, તીર્થંકર મહારાજને મહા-વૈદ્ય તરીકે ઝોળખાય છે અને આદરપૂર્વક તેમણે કહેલી દવા લેવાય છે. પુણ્ય વિના તો આવા વૈદ્યની દવા લેવાતી નથી. અને શ્રદ્ધા ઊંસતી નથી; માટે પવિત્ર વિચારો કરીને મહા-વૈદ્યને ઝોળખો.

૧૮૫

ભવોભવના રોગો ગયા સિવાય રહેલો કે આવેલો આનંદ ટકતો નથી. સદાય આનંદમાં રહેવું હોય તો ભવોભવના રોગો નાશ પામે તેવી દવા લેવી જોઈએ, કષ્ટ આવે તો પણ તેવી દવાનો ત્યાગ કરવો નહી, જેથી આનંદ સદાય રહેશે.

નાડગુણી ગુણિનં વેસ્તિ, ગુણી ગુણિષુ મત્સરી ॥ ગુણી ગુણાનુ-
રાગી ચ, સરલો વિરલો જનઃ ॥ ૧ ॥ સ્વસ્તુતિં પરનિન્દાં વા,
કર્તા લોકઃ પદે પદે । સ્વનિન્દાં પરસ્તુતિં વા, કર્તા કોઽપિ ન
વિદ્યતે ॥ ૨ ॥ સન્તોઽપ્યસન્તોઽપિ પરસ્ય દોષાઃ, નોક્તાઃ શ્રુતા
વા ગુણમાવહન્તિ । વક્તુશ્ચ વૈરાણિ પરિવર્ધયન્તિ, શ્રોતુશ્ચ તન્વ-
ન્તિ પરાં કુબુદ્ધિં ॥ ૩ ॥ કાર્યં ચ કિં તે પરદોષદૃષ્ટ્યા, કાર્યં ચ
કિં તે પરદોષચિન્તયા ? વૃથા કથં ક્ષિદ્યાસિ બાલબુદ્ધે ! કુરુ
સ્વકાર્યં ત્યજ સર્વમન્યત્ ॥ ૪ ॥

૨૫૭. પોતાની સ્તુતિ અને પરની નિન્દા કરનાર જગતમાં ઘણા મળી આવશે પણ પોતાના દોષોની અને પારકાના ગુણોની સ્તુતિ કે પ્રશંસા કરનાર વિરલ જ હોય છે; પારકાના વિદ્યમાન અગર વિદ્યમાન ન હોય એવા દોષોને જાહેર કરવાથી કે સાંભળવાથી કોઈ પણ ગુણુ આવતો નથી; ઉલ્ટો કહેનાર વેરને વધારે છે અને સાંભળનારની ખુદ્ધિ બગડે છે તેથી આત્માનો વિકાસ અવરાય છે.

૨૫૮. તમો આત્મશક્તિમાં જો શંકા કરશો તો મહત્વનું કાર્ય કરવા સમર્થ બનશો નહી, માટે દેવ, ગુરુ અને ધર્મની શ્રદ્ધાની માફક આત્માની શક્તિ ઉપર પણ પૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખો. દેવ, ગુરુ અને ધર્મની સફળતા આત્મિક ગુણોને પ્રગટ કરવામાં રહેલી છે.

૧૯૬

આત્માની શક્તિમાં શંકા કરાવનાર, એક જાતના શત્રુ સમજવા; કારણ કે આત્મિક શક્તિનો વિકાસ તેથી અવરાય છે અને આત્માના વિકાસ માટે કાંઈ પણ બની શકતું નથી. આત્મવિકાસ સિવાય સત્ય સુખશાંતિ આવી મળતી નથી.

મનુષ્યોમાં ગમે તેટલી મહાન શક્તિ હોય, યુદ્ધિ વિશાળ હોય અને સારી રીતે વ્યાવહારિક કેળવણી લીધી હોય છતાં આત્મશ્રદ્ધાના પ્રમાણમાં જ, મનુષ્યો સત્કાર્યો કરવા સમર્થ બને છે, એ નક્કી સમજવું, શંકા લાવવી નહીં.

કોઈના કહેવાથી કે આપત્તિ આવી પડવાથી આત્મશ્રદ્ધાને ઢીલી થવા દેવી નહીં અને સમજવું કે આ તો કસોટી કરવા આવેલ છે તેથી આત્મિક લાભ અધિક થવાનો; અધિક લાભ માટે અધિક સહન પણ કરવું પડે છે.

૨૫૯. પાપોદયે સંપત્તિ ચાલી જાય, આરોગ્ય ખગડી જાય, અપમાનાદિક થાય તેમજ લોકોની શ્રદ્ધા ઉઠી જાય તો પણ આત્મશ્રદ્ધા જેનામાં ખરોખર છે તે ખસતી નથી અને સઘળું સહી લેવાની શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે, માટે આત્મિક શુભોમાં શંકા લાવો નહીં.

૨૬૦. તમે તમારી જાતને-આત્માને હલકો ગણો નહીં. હલકો માનવાથી મહત્વનાં કાર્યો કરી શકાતાં નથી. જે માણસો પોતાની-આત્માની કિંમત જેટલી આંકે તેથી વિશેષ કિંમત ખીજાઓ આંકી શકે એમ નથી-સર્વજ્ઞ સિવાય.

જો આત્માને ઢીન-હીન માનશો તો મહાન ખહાદુર બની

૧૯૭

શકશે નહીં. અનંત શક્તિમાન આત્મને દીન-દીન માનનારને કદાપિ આત્મશક્તિનો લાભ મળતો નથી, અને પોતે અનંત શક્તિને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

ભલેને કાર્ય નાનું હોય તો પણ ચિત્ત દબને સારી રીતે કરનાર, મહાન કાર્યો કરવા સમર્થ અને છે. કેઇ પ્રકારે કંટાળો લાવવો નહીં-એટલે તદ્દન નાના કાર્યો પણ કુશળતાથી ચિત્ત દબને કરવા જોઈએ; નાનું કાર્ય જાણી ઉપેક્ષા કરવી નહીં.

૨૬૧. કાર્ય કાર્યને શીખવે છે-ઉત્સાહ ઉત્સાહને પ્રેરે છે. એમ નાના નાના કાર્યની સફલતાથી, પ્રતીતિ-શ્રદ્ધા અને શક્તિમાં વધારો થશે. એકદમ કેઇ શીખીને, ભણીને જન્મ્યો નથી. પ્રારંભમાં ભૂલો થાય તો પણ કંટાળીને કાર્યનો ત્યાગ કરવો નહીં.

આત્મશ્રદ્ધાથી ઉત્પન્ન થએલ, સહનશીલતા-હિંમત અને આત્મજ્ઞાન, અનેક પ્રકારની શક્તિઓનો આવિર્ભાવ કરે છે. અને પછી મહાનમાં મહાન કાર્યો કરવાની શક્તિ જન્મતુ થાય છે, માટે પ્રથમ આત્મશ્રદ્ધા રાખીને કાર્યો કરવાં જોઈએ.

૨૬૨. શંકા-કાંક્ષા-ચિકિત્સા-પરપુહ્નગલની આશા તેમજ તેનો પરિચય મૂકીને જોયો નિર્ભયતા, નિશ્ચલતા અને વીરતાને ધારણ કરે છે તેઓને શક્તિઓ માટે પછી બહુ પ્રયાસ કરવો પડતો નથી-તે તો આપોઆપ આવીને વરે છે.

૨૬૩. બહારની કેઇ પણ શક્તિ કરતાં આમાં પ્રચંડ શક્તિ રહેલી છે, આ વાત બરાબર સમજવામાં

૧૯૮

આવે નહી તેા મહત્વનાં કાર્યો કરવાની ઈચ્છા પણ જાગતી નથી. તેથી જ મનુષ્યો લોગોપલોગના કીડાઓ બની આત્મ-શક્તિને હારી બેસે છે.

૨૬૪. પોતે જ પોતાના ભાગ્યને ઘડે છે અને ભાગ્યાનુસારે, અનુકૂલતા-પ્રતિકૂલતા, સારા સંયોગો કે ખૂરા સંયોગો આવીને ઉપસ્થિત થાય છે માટે આત્મશ્રદ્ધા રાખીને એવું ભાગ્ય ઘડો કે પ્રતિકૂલતા ભાસે નહી અને અનુકૂલતામાં વધારો થાય.

‘ભાગ્યમાં નથી’ આ પ્રમાણે માનીને આળસુ-એદી બનીને બેસી રહેનારને પ્રતિકૂલતા પગલે ને પગલે આવે છે અને સતાવ્યા કરે છે. આળસુને અનુકૂલતા ક્યાંથી મળે ? કારણ કે તે તેા પુરુષાર્થને આધીન છે માટે પ્રમાદ-આળસનેા ત્યાગ કરો.

૨૬૫. બાહ્યની ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને આત્મિક ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિ પુરુષાર્થને તાબેદાર હોવાથી આળસુને દેખી તેની હાંસી કરે છે કે આ કેવો પાગલ છે ! પ્રયત્ન સિવાય અને હિંમત વિના, અમારી આશા રાખે છે, માટે હાંસી ન થાય તે પ્રમાણે વર્તો. પ્રયાસ કરનારની પાસે તે ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિ આનંદથી આવે છે.

૨૬૬. મનની સ્થિરતા અને આત્મગુણોમાં લય-લીનતા વિના સત્ય શક્તિઓ જાગતી થવી તે અશક્ય છે માટે બે ઘડી પણ સિદ્ધિ અર્થે વખત કાઢવો જોઈએ. કૂવામાં પાણી હોય તેા જ હવાડામાં આવે છે અને વાવેહું અનાજ પરિપકવ થાય છે.

૧૯૯

મૂળમાં માલ હોય નહીં તે, માલ ખાકે નહીં; તે પ્રમાણે સ્થિરતા અને દીનતા સત્ય શક્તિઓ વિના ક્યાંથી ઉત્પન્ન થાય ? માટે પ્રથમ મૂલને બરોબર મજબૂત બનાવો. વાતોમાં વખતને શુભાવો નહીં. પ્રયત્ન કરશો તો બધુંય આવી મળશે.

ફક્ત તીવ્રવિગ્રહથી કાંઈ પણ પ્રાપ્ત થતું નથી, પણ સાથોસાથ પ્રયાસની આવશ્યકતા રહેલી છે. પ્રયત્ન સિવાય ફક્ત ઇચ્છા કરવાથી જ શક્તિઓ મળતી હોય તો જગત્માં કોઈ હીન દીન દેખાય નહીં; પરંતુ જે દેખાય છે તેનું કારણ પ્રયત્ન નથી તે છે.

૨૬૭. વિપત્તિઓને હઠાવવાના ઉપાયો પણ વ્યાધિઓને હઠાવવાના ઉપાયોની માફક હોય છે. જે વ્યાધિઓને હઠાવવાના ઉપાયોની માફક વિપત્તિઓ, વિડંબનાઓ વિગેરેને દૂર કરવાના ઉપાયો બરોબર લેવામાં આવે તો જરૂર તે વિપત્તિઓ વિગેરે રહે નહીં.

વિપત્તિઓ-વિડંબનાઓ-ચિન્તાઓ વિગેરે ઉપસ્થિત થાય નહીં તેને માટે પણ શાસ્ત્રકાર મહારાજે વિવિધ ઉપાયો બતાવ્યા છે તેમાંથી એકનો પણ અમલ કરે તો ઘણો લાભ થાય, અને દુઃખો ટળે.

વિડંબના આવ્યા પછી તેને દૂર કરવાના ઉપાયો કરવા તેનાં કરતાં વિડંબનાઓ વિગેરે આવે નહીં તેવા ઉપાયો કરવા તે શ્રેયસ્કર છે.

૨૬૮. મૃપાવાદ-અસત્ય બોલવું; તેને બંધ કરવાનો ઉપાય, સત્ય બોલવું. તેથી વચનના ઝગડાઓ, કલેશ-કંકાસ નાશ પામે છે અને વચનસિદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

૨૦૦

૨૬૯. ચોરી કરવાથી જે સંકટો આવે છે. તે આવે નહીં માટે ચોરી કરવી નહીં. તે માર્ગ છે.

વ્યભિચારથી જે વિડંબનો ઉપસ્થિત થાય છે તેને દૂર કરવા બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવું.

૨૭૦. પરિગ્રહથી ચિન્તા અને વ્યાધિઓ ઉપજે છે, તેથી તેનો ત્યાગ અગર પ્રમાણ રાખવું.

ક્રોધ, ક્ષમા ધારણ કરવાથી થતો નથી, માન-અહંકાર, નમ્રતા ધારણ કરવાથી ખસે છે.

૨૭૧. માયાને હઠાવવા, સરલતા રાખવી. લોભનો ત્યાગ કરવા, સંતોષ ધારણ કરવો, રાગને દૂર કરવાનો ઉપાય વૈરાગ્ય છે. દ્વેષને ટાળવાનો ઉપાય પ્રેમ રાખવો તે છે.

૨૭૨. કલેશ વિગેરેનો ઉપાય શાંતિ-સુલેહ કરવી, અભ્યાખ્યાન-બૂહું કલંક આપવું તેનો ઉપાય? કાંઈને કલંક દેવું નહીં, પૈશુન-કાંઈની આડી ન કરવી-હૂપી વાતો કાંઈને કહેવી નહીં તે ઉપાય છે, રતિ-અરતિ-હર્ષ શોકનો ઉપાય સમભાવે રહેવું, નિન્દાને, માયામૃષાવાદને તથા મિથ્યાત્વને ટાળવાનો ઉપાય અનુક્રમે ગુણાનુરાગી થવું, સરલતા સહિત સાચું બોલવું, અને સત્ય ધર્મને ધર્મરૂપે માનવો આ ઉપાયોથી હુઃખ ટલે છે.

૨૭૩. અઠાર પાપસ્થાનકોનો ત્યાગ કરવાથી જ જે જે વિડંબના-વિપત્તિ ઉપસ્થિત થવાની હોય છે તે થતી નથી અને ભવોભવ સુખશાંતિ રહે છે માટે સુમ જનોએ

૨૦૧

અઠાર પાપસ્થાનકો દૂર કરવા; માટે જેટલી બુદ્ધિ હોય, જેટલી શક્તિ હોય તેટલી વાપરવી.

પાપોથી વિપત્તિઓ ઉપજે છે. સ્વપ્રભાવ દેખાડ્યા વિના ખસતી નથી, માટે પ્રથમથી પાળ બાંધવાની આવશ્યકતા છે કે જેથી વિપત્તિઓ આવે નહી અને આત્મિક શુભોનો લાભ લેવામાં વિધ્નો ઉપસ્થિત થાય નહી.

ચતુર અને પ્રવીણ તેજ કહેવાય કે પ્રથમથીજ વિપત્તિઓ, વિડંબનાઓ આવે નહી તેનો ઉપાય કરે. અગર આવ્યા પછી સમભાવે સહન કરે પરંતુ અન્ય નિમિત્તો ઉપર ઠોષારોપણ કરે નહી. મૂલ તો કરેલાં કર્મોજ આપણને દુઃખ સંકટો આપે છે.

૨૭૪. નિમિત્તો તરફ નિરીક્ષણ ન કરતાં કરેલાં કર્મો તરફ જે દષ્ટિ નાંખે છે તેઓને નિમિત્તો ઉપર રોષ થતો નથી અને કર્મોને ટાળવાનો ઉપાય જલ્દી તે શોધી શકે છે અને તેમ કરતાં કર્મોમાં સુધારો થાય છે અગર સઘળાં કર્મોને ટાળવા કટિબદ્ધ થવાય છે.

૨૭૫. જે જે કર્મો આપણે કરીએ છીએ, તે કર્મોને અન્ય જનો દૂર કરવા સમર્થ હોતા નથી, તે તો આપણે પોતેજ, બળ ફેરવી તેઓને ટાળવાના ઉપાયો કરીએ તોજ ખસી શકે એમ છે, માટે અન્યના ઉપર ઘણો આધાર રાખો નહી. પોતે જાતે જ પ્રયત્ન કરો-જેથી કર્મો ખસવાના અને અનંત સુખ મળવાનું જ.

૨૭૬. વિષય કષાયોના વિકારોને કબજામાં રાખવાથી

૨૦૨

ઉપર થએલ આત્મિક ગુણોના વિકાસવડે સંપત્તિ-સાહ્યથી મળેલી હોય કે મેળવેલી હોય તેમણે તેના ઉપર આવરણ આવતું નથી એટલે તેમાં મુગ્ધતા થતી નથી. તથા વિષત્તિ-ઓ-વિડંબનાઓ આવી પડે તો પણ પરિતાપ-વલોપાત થતો નથી, કારણ કે સંપત્તિ સત્તા કે સાહ્યથી પ્રાપ્ત થયા પછી મુગ્ધ બનાવનાર-તેમજ પરિતાપાદિક કરાવનાર જે કોઈ હોય તેો વિષય કષાયોના વિકારો છે, તથા આત્મભાન, સ્મરણ-ધારણાને પણ નષ્ટ કરનાર આ વિષયકષાયના વિકારો જ છે. જેમ કોઈક મહાન્ વ્યાધિ થએલ હોય અને ક્ષણ માત્ર પણ એન પડવા દે નહી, અને પીડાઓ અસહ્ય હોય તેની માફક વિકારો પણ મહા વ્યાધિ છે. વ્યાધિને દૂર કરવા માટે અને તેટલા ઉપાયો, કષ્ટ-કરજ વેઠીને કરો છો તથા સાદો ને સાત્વિક આહાર લો છો તથા બતાવેલી કે આપેલી દવા નિયમસર લો છો ત્યારે વ્યાધિ, વ્યાધિ સાથે દૂર ભાગે છે તેની માફક વિકાર વ્યાધિને દૂર કરવા બનતા ઉપાયો લેવાની આવશ્યકતા છે, સાદો અને સાત્વિક ખોરાક તેમજ નિર્દોષ પાણી અને ધર્મધ્યાન, આત્મનિરીક્ષણ અને તપાદિક રૂપી દવા, જે લેવામાં આવે તો વિકારોનો ભાર છે, કે તેઓ ક્ષણ માત્ર પણ રહી શકે ? એટલે તે વ્યાધિની દવા છે; તે પ્રમાણે માનસિક વિકારોની, વિષય કષાયના વિકારોની પણ દવા તો છે જ, પરંતુ તે વિકારોને વેગ આપવો હોય, ફટાવવા હોય, ત્યાં તેઓની દવા લેવાનો ઉપાય સૂઝે ક્યાંથી ? માટે વિકારોને ફટાવવાનું-‘યોષણ આપવાનું’ બંધ કરીને સાત્વિક અને સાદો ખોરાક વિગેરે લો ! વ્યાધિ વ્યાધિ રહેશે નહીં.

૨૦૩

માનસિક વિકારોને ક્રૂટાવલાથી શારીરિક વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થઈને અત્યંત પીડાઓ અને પરિતાપાદિકના સંતાપમાં આત્માને ફેંકે છે તેથી આત્માની બેહાલ હશા થાય છે; માટે જેટલા વિકારો છે, તેઓને દૂર કરવા પ્રથમ કૌશીશ કરવી જોઈએ; તેમ કરતાં કઠિન લાગશે પણ પરિણામ સુંદરમાં સુંદર આવશે. હાલમાં તો વિકારોમાં સુખશાંતિ માની બેઠા છે, તે તમારી બ્રાન્તિ છે; કારણકે વિકારોમાં કદાપિ શાંતિ હોય નહી. તેમાં તો લય-બેદ-વ્યાધિઓ-આધિ વિગેરે ધૂપા ભરાઈ રહેલા છે; તેઓને તપાસો, અંધ બનીને તેમાં સુખ માનો નહી.

એક મુસાફરને અટવીમાં ઘણી તૃષ્ણા સત્તાવી રહી છે તેથી પાણીના સ્થલો શોધવા લાગ્યો. શોધતાં એક સ્થલ પાણીવાળું મારૂમ પડ્યું. તેથી ખુશી થઈને તેની પાસે આવ્યો. કિનારે પાણી પીવાને બહલે તે તળાવમાં જ તેણે જુકાવ્યું. પાણી તો પીધું, પણ તેમાં રહેલ કાદવમાં ગળા સુધી ખૂંચી ગયો; ઉપર ઉપરથી પાણી દેખ્યું પણ તેમાં ગુમ રહેલા કાદવને દેખ્યો નહી; તેથી તેની બેહાલ હશા થઈ. તે કાદવમાંથી બહાર નીકળી શકાતું નથી. નીકળવા માટે બલ તો બહુ ફેરવે છે અને કંટાળો પણ ઘણો આવે છે પણ સહાય નહી હોવાથી તેને કાદવમાંથી નીકળવાનો એકેય ઉપાય રહ્યો નહી. ત્રણ આર દિવસે કોઈ દયાળુએ તેને બહાર કાઢ્યો તથા ઘણા ભૂખ્યો હોવાથી ઈર્ષ ભોજન આપ્યું. આ પ્રમાણે વિષય વિકારોની તૃષ્ણાને શાંત કરવા પ્રાણીઓ મથે છે અને પુત્ર: એવા દુર્ગુણી-દુર્ગંધ કાદવથી ભરેલા સ્થલોમાં અંધ બની જુકાવે છે પણ આધિ-વ્યાધિરૂપી કાદવને દેખતા નહી હોવાથી મહાદુ:ખના

૨૦૪

આજન બને છે, છતાં તેમાં સુખ માની પડ્યા રહ્યા છે, કેઈ અહાર કાઢે તો પણ નીકળવા માટે તૈયારી કરતા નથી. આ કેવી સુખતા !

૨૭૭. મનરૂપી બગીચામાં ધર્મધ્યાનરૂપી સિંહ જ્યાં વાસ કરીને રહેલો છે અને ગર્જના કરી રહેલ હોય ત્યાં હલકા નીચ શિકારી જાનવરરૂપી અપધ્યાન રહી શકતા નથી. દુર્ધ્યાનને દૂર કરવા માટે ધર્મધ્યાનની ખાસ જરૂર છે. જ્યારે ધર્મધ્યાનરૂપી સિંહ સૂતેલો હોય છે, ત્યારે જ બૂંડ-શીયાળ-ચિત્તારૂપ અપધ્યાનનું જોર ચાલે છે, જ્યારે પ્રકાશ હોય નહી ત્યારે અધકાર તો હોય જ ને ? તમો ધર્મધ્યાનને આહો છો કે અપધ્યાનને ? હીરામણિને આહો છો કે પથ્થરને ? હીરામણિ પસંદ હોય તો પથ્થરનો ત્યાગ કરવો જોઈએ, તે પ્રમાણે ધર્મધ્યાનને આહતા હો તો અપધ્યાનને દૂર કરવું તે આવશ્યક છે. ખાકસ છુકસ ખાવાથી પેટ નહી ભરાય. પેટ ભરવા માટે તો અનાજની જરૂર પડવાની જ; તે પ્રમાણે અપધ્યાનથી આત્મિક ગુણોનો અવિભાવ નહી થાય; તેને માટે તો ધર્મધ્યાનની જરૂર રહેવાની; ધર્મધ્યાનથી અને તેના સાધનોથી જ આત્માના ગુણોનો પ્રાદુર્ભાવ થશે; અપધ્યાન કરવાથી તો જે વિકાસ થયો હશે તે ઉપર આવરણ આવશે, માટે ધન વિગેરેને પ્રાપ્ત કરવા જે લગની લગાડો છો તેવી લગની-લાગણી ધર્મધ્યાન માટે રાખવી. ધર્મધ્યાનથી ચિન્તા-સંતોષ-પરિતાપ કલેશ વિગેરે થશે નહી, મોહ મમતાની મુઝવણ જે વારે વારે થાય છે તે પણ થશે નહી. અને આત્મિક ગુણો જેવા કે ક્ષમા-નમ્રતા-સરલતા-સંતોષ વિગેરે આવીને હાજર થશે.

૨૦૫

જેઓની પાસે આ ગુણો નથી તેઓ ભલે સંપત્તિ-સત્તાવાળા હોય તો પણ ચિન્તા-સંતાપાદિક કારમા દુઃખદાયી છે તે ટળવાના નહીં પણ ઉત્તરોત્તર તેઓનો વધારો જ થવાનો. તમારી પાસે સંપત્તિ વૈભવ પરિવારાદિક છે છતાં ચિન્તાદિકથી નિર્મુકત કેમ નથી? વારેવારે ચિન્તાઓ સતાવ્યા કરે છે ને? આ ચિન્તાદિક ચૂરવા માટે ઉપાય કરો. તમે જે ચિન્તાદિકને ચૂરવા માટે હાલમાં કાવાદાવા કરીને પણ ઉપાયો કરો છો તે ખરા ઉપાયો નથી, પણ ચિન્તાદિકમાં વધારો કરનાર છે તે નિઃશંક સમજો. ઘણાંએ શ્રીમંત રાજા-મહારાજાઓએ ચિન્તા-સંતાપ વિગેરે હટાવવા માટે યુદ્ધો પણ કરીને રાજ્યસંપત્તિ-સત્તાદિકને પ્રાપ્ત કરી છતાં તેમની ચિન્તા વિગેરે ગઈ નહીં અને આયુષ્ય પૂર્ણ થયે આર્ત-રોદ્રધ્યાન કરીને દુર્ગતિના ઊંડા ખાડામાં પડ્યા; માટે ચિન્તાઓને ચૂરવાનું સાચું સાધન બે કાંઈ હોય તો ધર્મધ્યાનાદિક છે. તમારી પાસે સંપત્તિ સાદાબી-વૈભવ પૂરતા પ્રમાણમાં નહીં હોય તો પણ ધર્મધ્યાનના યોગે ચિન્તા થશે નહીં, અને થશે તો લાંબો કાળ ટકશે નહીં. પ્રથમ વિપત્તિ-વિડંબનાદિ અપાયનું નિદાન જાણો કે કયા કારણોથી દુઃખ સંતાપાદિક થાય છે; પછી તે કારણોને હટાવવા માટે બળને ફેરવો; તથા કરેલા કર્મોનો-વિપાકફલનો ભોગવટો જરૂર ભોગવવો પડશે, તે ખ્યાલમાં રાખો કે જેથી તેવાં કર્મો કરતી વખતે સાપની માફક પાપથી પાછું હટાય, અને નિકાચિત બંધ પડે નહીં. ત્રીજો પાયો જિનાજ્ઞા મુજબ વર્તન થાય છે કે નહીં તેની તપાસ કરો. તથાસ કયાં સિવાય ગાહરિયા પ્રવાહની માફક વર્તન રાખો નહીં, અને તેનાથી

૨૦૬

પાછા હઠો; તથા સંસારનું સ્વરૂપ કેવા પ્રકારનું છે તેનો વિચાર અને વિવેક કરો. સંયોગો અને વિયોગોની પરંપરા ચાલુ છે અને તેનાથી દુઃખની પરંપરા-રાગ-દ્વેષની પરંપરા વધતી રહે છે. આ પ્રમાણે ધર્મધ્યાનના ચારે પાયાનો પણ વિચાર-વિવેક કરીને ચિન્તારૂપી ચિતાને ખુલાવો. આ સિવાય અન્ય ઉપાય જગતમાં નથી.

૨૭૮. સમ્યગ્જ્ઞાની, સદ્વિચારો અને વિવેક વડે કર્મોના બંધ વખતે ઘણા સાવધાન હોવાથી નિકાચિત એટલે ભોગવવા લાયક કર્મોના બંધ કરતા નથી; તેથી કર્મો-દ્યને તેઓ જલદી વિક્લ કરવા સમર્થ અને છે; એટલે ઉદય-કાલમાં તેઓ મૂંઝવણમાં પડતા નથી-અતએવ આત્મવિકાસને સાધવામાં બહુ વિદ્વો ઉપસ્થિત થતાં નથી, માટે ક્રિયાઓ કરતી વખતે દુઃખ્યાન થાય નહીં અને સમતા રહે તે પ્રમાણે સાવધાની રાખવા તત્પર બનવું જોઈયે; વારે વારે ઉપયોગ રાખવો જોઈયે. દુન્યવી રૂપાળા પદાર્થોને દેખી માનસિક વૃત્તિઓ તે તરફ લલચાય છે અને તે વસ્તુઓને ગ્રહણ કરવા પ્રાણીઓ પ્રયત્ન કરે છે; પણ તે વસ્તુઓના શુભો કેવા છે તે તરફ વિચાર પણ કરતા નથી; તેના રૂપમાં જ મુગ્ધ બને છે; તેથી જ્યારે તે વસ્તુઓ પોતાનો સ્વભાવ દેખાડે છે ત્યારે પ્રતિકૂલતાના યોગે, પરિણામે પરિતાપ કરે છે; સુંદર મનોહર વસ્તુ મળી હોય તો હર્ષધેલા બની ઉન્મત્ત બનીને આત્મભાન ભૂલી બેસે છે, માટે નવીન મનોહર વસ્તુઓને દેખી તેઓના શુભોની પણ તપાસ કરવી જરૂરની છે. ચેતનવાળી-અચેતનવાળી-અગર ચેતનાચેતનવાળી વસ્તુઓને-શુભાશુભ વસ્તુઓને દેખી

૨૦૭

રાગ-દ્વેષની વૃત્તિ થાય છે અને તેના યોગે પ્રાણીઓ પોતાના પરિણામ જેવા હોય તેવા પ્રકારના કર્મોના બંધનોમાં સપડાય છે; પછી ભોગવવા લાયક જ ને બાંધ્યા હોય તો ભોગવ્યા સિવાય તે કર્મોના વિયોગ થતો નથી; અને પાછા નવીન કર્મોના બંધ, પરિણામના યોગે પડતો જાય છે, માટે બંધ વખતે ખાસ સાવધાન રાખવાની આવશ્યકતા છે; વસ્તુઓનો વિચાર કરીને રાગ-દ્વેષ નહીં થાય તો સમતા રહેશે અને કર્મોના બંધનો છૂટવા માંડશે.

૨૭૯. વિદ્વત્તા-વાક્યપટુતા અને સમયસૂચકતા આ ત્રણ ગુણોવડે પંડિતો શોભે છે. અને માન-સત્કારને મેળવે છે; તે સિવાય તેઓની પંડિતાર્થ શોભતી નથી. પંડિતમાં વિદ્વત્તા હોય એટલે તે શાસ્ત્રોનો જ્ઞાતા હોય; પણ વાક્યપટુતા-બોલવાની ચતુરાઈ-કુશળતા ને ન હોય તો ભાષણ કરતાં કે વ્યાખ્યાન કરતાં તેઓનું ભાષણ કે વ્યાખ્યાન, રસજનક નિવડતું નથી અને શ્રોતાઓમાં અરુચિતા જન્મે છે એટલે વિદ્વત્તા સાથે વાક્યપટુતાની પણ જરૂર છે. વિદ્વત્તાની સાથે વાક્યપટુતા હોય પણ સમયસૂચકતા એટલે આ સભા કેવી છે? કેટલું પચાવી શકે છે અને કેવા પ્રકારનું વ્યાખ્યાન આપવું? તે ને ન જણતો હોય તો પણ મૂર્ખ ઠરે છે અને શ્રોતાજનોમાં હાસ્યાસ્પદ થાય છે, માટે પ્રથમ કહેલાં ત્રણેય ગુણોની જરૂર છે. આ ત્રણે ગુણો હોય, અને સભાજનોમાં આદરભાવ ઉત્પન્ન કરવાની તાકાત હોય, સભાજનોનો પણ આદરભાવ-માન-સન્માન હોય અને શ્રોતાજનોને ઉપદેશદ્વારા ખુશી કરતો હોય પરંતુ વર્તનમાં ને શૂન્ય હોય તો આદરભાવને પંડિત ખમતો નથી અને

૨૦૯

આત્મોત્તરિ કરવામાં બેનસીબ રહે છે; ફક્ત નાટકીઆની માફક શ્રોતાવર્ગને ખુશ કરે અને તે દ્વારા માન-સન્માનને મેળવે તેથી શું ? આત્મામાં રહેલા ગુણોનો ઉઘાડ થયો નહીં; ફક્ત જનતાને ખુશી કરવા માટે પેટ, પટારો અને પરિવારને માટેજ પરિશ્રમ કર્યો કહેવાય, કારણ કે યોગ્યા પ્રમાણે અમુક અંશે પણ વર્તન થયું નહીં; માટે પંડિતોએ વિદ્વત્તા-વાક્ય-પટુતા તથા સમયસૂચકતાની સાથે વર્તન-સચ્ચારિત્રતાને લાવવા માટે પણ પ્રયત્ન કરવાની જરૂર છે.

૨૮૦. સચ્ચારિત્ર-વર્તન વિદ્વત્તા-વાક્યપટુતા તેમજ સમય-સૂચકતાની સાથે જો સચ્ચારિત્રત્વ ન હોય તો તે ગુણો શોભારૂપદ બનતા નથી અને આત્મીય લાભ ન મળતો હોવાથી વૃથા બન્ય છે, માટે સદ્વર્તન રાખવાની પણ ખાસ અગત્યતા છે. એક શેઠને શરીરે વ્યાધિ થએલ હોવાથી ઘણી પીડા થતી હતી; તથા આ વ્યાધિ ક્યારે ટળે ? તેની ચિન્તા રહ્યા કરતી હતી. જો કે આ શેઠ વિદ્વાન્ તથા યોગ્યવામાં કુશળ હતા તથા સમયસૂચકતા પણ સારા પ્રમાણમાં હતી, પણ તે ગુણો પ્રમાણે વર્તનમાં ઘણી ખામી હોવાથી આ વ્યાધિથી ખાંસી અને તાવ આવતો હતો. વૈદ્ય પાસે જવામાં શરમ આવતી, પરંતુ જ્યારે વ્યાધિએ જોર પકડયું અને પીડા ને ચિન્તા અધિક થવા લાગી ત્યારે અનિચ્છાયે અને સ્વજન વર્ગના આગ્રહથી વૈદ્ય પાસે ગયા. વૈદ્યે ખરોખર નિદ્ધાન જાણીને હવા આપી. પ્રથમ રેચની હવા, પછી ખાંસી અને જવર મટાડવાની તથા શક્તિ વધારવાની હવા આ પ્રમાણે હવા આપીને કહ્યું કે-જ્યારે ખાંસી અને જવર મટે ત્યારે દૂધની સાથે ભાત લેવો. આમ કરતાં જ્યારે

૨૦૯

તાકાત આવે ત્યારે શેર બહામ, શેર પીસ્તા, શેર ચારાલી અને સાલમનો પાક બનાવીને ખાલે કે જેથી શક્તિમાં વધારો થશે. શેક વૈદ્યે લખેલી યાદી લઈને ઘેર આવ્યા. વૈદ્યના કથન મુજબ વર્તન કરવાની મરજી નહી હોવાથી, તે યાદીને હુમ્મશાં જે ત્રણ વાર દિવસમાં જોયા કરે છે, પણ રેચ વિગેરે લેતા નથી; તેમાં કદ ભાસે છે, પણ તેમને સમજણ પડતી નથી કે વ્યાધિની પીડા કરતાં આ પીડા અદ્ય છે. કોઈ પૂછે ત્યારે કહે કે વૈદ્યની પાસે ગયો અને દવાની યાદી લઈ આવ્યો. કહો ત્યારે વર્તન વિના વ્યાધિ ક્યાંથી ટળે અને શક્તિ આવીને ક્યાંથી મળે ? માટે વર્તનની ખાસ જરૂર છે.

૨૮૧. કામ કરીને પૈસાઓ મેળવવા, ધનાઢંચ બનવું અને પ્રશંસાપાત્ર થવું તે તો સામાન્ય બીના છે, પણ કામ કરતાં કેવો અનુભવ આવ્યો તે જાણવામાં બુદ્ધિમત્તા અને બહાદુરી છે. પૈસાઓ મળવા, શ્રીમંત બનવું કે સત્તા-સાદ્યગી મેળવવી તે તો પુણ્યોદ્દયથી બને છે, પણ અનુભવને મેળવીને તેના પ્રકારો અને વિકારો જાણવા તે મહામુશીબતનું કામ છે. જે સાંસારિક કામો કરતાં સાચો અનુભવ તમોને આવ્યો હોય, તે તેમાં મોહને ધારણ કરશે નહી અને પૈસા વિગેરે પદાર્થો સાચા સુખના-સંતોષના સાધનો છે તેમ તમો માન્યતા ધરાવશો નહી. જેથી સાધન તરીકે જાણી તેમાં સાધ્યની બ્રમણા થશે નહી, એટલે પદાર્થોના સાચા સ્વરૂપનું જ્ઞાન થશે, અનુભવ આવતો રહેશે, અનુભવના યોગે રાગ-દ્વેષના વિકારો શાંત થશે અને ઘટવા માંડશે, માટે કામ કરી પૈસા વિગેરે મેળવીને તેનો

૨૧૦

અનુભવ મેળવે. અને મેળવીને રાગ-દ્રેષ અને મોહથી પાસ
 હોય; પણ એકલે કંચન, કામિની, કુટુંબ વિગેરે સાચવતાં,
 રક્ષણ કરતાં, તમને ચિન્તાએ અને પરિશ્રમ વેઠવો પડશે, તે
 કષ્ટને અર્ત-ભ્રમને કે રોદ્ધ્યાન વિગેરે થશે, સુખશાંતિ રહેશે
 નહીં; પણ જો અનુભવ મેળવ્યો હશે, તો રક્ષણ કરવાની પુષ્ટિ
 થશે; ચિન્તા-પરિતાપ-કલેશાદિક થશે નહીં અને કદાચ થશે
 તો લાંબા કાળ દરકો નહીં. તમને, કંચન-કામિની વિગેરે પ્રાપ્ત
 કરતાં કેવો અનુભવ મેળવ્યો તે તો કહો? સુખનો કે દુઃખનો
 અનુભવ મેળવ્યો? રાગ-દ્રેષ-મોહ-ઈર્ષ્યા વિગેરે ઓછા થયા કે
 વધ્યા? તેની તપાસ કરી? અનુભવ ખરાબર થયો હશે તો
 રાગાદિક ઓછા થયા હશે !

૨૮૨. પાપસ્થાનકો સેવીને પ્રાપ્ત કરેલ પૈસો પાપ-
 સ્થાનકમાં પ્રાયઃ વપરાય છે. દયા-દાન-પરોપકારા-
 દિક કાર્યોમાં ખર્ચાતો નથી. તેથી તે પાપો પાપને વધારતા
 રહે છે; તેનાથી સુખશાંતિ-સંપ-સમતા-સંતોષાદિક ગુણો ક્યાંથી
 ઉત્પન્ન થાય? ન્યાયસંપન્ન વૈભવમાં સુખશાંતિ, સંપ
 અને સંપત્તિ સમાચ્છે છે, તે ધ્યાનમાં રાખો અને મેળવેલી
 અગર પૂર્વોપાર્જિત મળેલી સંપત્તિનો સ્વાત ક્ષેત્રોમાં સદુ-
 પયોગ કરો. તે સદુપયોગથી રાગ-દ્રેષ-મોહાદિક ઓછા થશે,
 પાતળા બનશે, અને સાથે સાથે આત્મિક ગુણોમાં નિર્મલતા,
 સદુપયોગથી સંપ-સમતા અને સંપત્તિ વિગેરે આવી મળશે,
 માટે પાપોને ધોવા હોય અને પુણ્યોપાર્જન કરવું હોય તો
 સદુપયોગ સિવાય અન્યોપાય નથી. મનુષ્યોને બહારની વસ્તુઓ
 કેખતાં જ, સ્પર્શ કરતાં તેમજ તેઓને સૂંઘતાં, તેઓનાં નામ

૨૧૧

સાંભળતાં રાગ-દ્વેષના ઝેરની અસર કેમ થાય છે ? વસ્તુઓ ઉપરની મમતા અને અહંકારાદિકને લઈને સદુપયોગ કરવાને સમર્થ બન્યા નહી. તેથી, જ્યાં ગમન કરે, જે જે વસ્તુઓને નજરે દેખે, સૂંઘે, અડકે કે નામ-શ્રવણ કરે ત્યાં રાગ-દ્વેષ અને મોહના વિકારોમાં સપડાય છે એટલે ભાન ભૂલી બેભાન બને છે; તેથી પ્રાપ્ત થયેલ વસ્તુઓ લાભદાયી નિવડતી નથી. ઉદ્ધી હાનિકર્તા થાય છે. જેમ જેમ સદુપયોગ થતો રહે છે. તેમ તેમ મમતા-અહંકાર-અજ્ઞાનતા અદ્ય થાય છે, તમોએ મળેલી વસ્તુઓનો આત્માના ઉદ્ધારાર્થે સમાજની ઉન્નતિ માટે તેમજ જ્ઞાતિના ઉદ્ધારાર્થે કેટલો સદુપયોગ કર્યો ? તમોએ મળેલી વસ્તુઓનો તમો પોતે સદુપયોગ નહી કરો તો બીજાઓ સદુપયોગ કરશે કે દુરુપયોગ તે કહી શકાય નહી. કદાચ સદુપયોગ કરશે પણ તેમાં તમોને શો ફાયદો ?

૨૮૩. સંસારના મૂલભૂત તત્ત્વો—અજ્ઞાનતા-મમતા-અહંકારાદિક છે. જ્યાં સુધી આ તત્ત્વોનો નાશ થયો નથી ત્યાં સુધી ઈર્ષ્યા-અદેવાઈ-કલેશ-કળુઓ થવાનો અને વધતો રહેવાનો; કારણ અજ્ઞાનતાથી જ મમતા ઉત્પન્ન થાય છે; નહીતર સંસારના પદાર્થોમાં મમતા રાખવા જેવી જ ક્યાં છે ? જે ક્ષણ-ભંગુર હોય તેમાં મમતા રાખવાથી શું મળે ? ચિન્તાઓ જ થયા કરે. તે સિવાય અન્ય લાભ મળે એમ નથી અને મમતાનું યોગ્ય કરતાં અહંકારાદિ દુર્ગુણો ઉત્પન્ન થાય છે; તેથી સાધનો સુંદર હોય તો પણ તેઓ તરફથી ઈષ્ટ લાભ લઈ શકાતો નથી અને કુસંપ-કલહ ઉત્પન્ન થઈ આત્મિક વિકાસમાં ઘણાં આવરણો આવે છે.

૨૧૨

એક શ્રીમંતને વિચાર આવ્યો કે તિબ્બેરીમાં રહેલી સોનાની લગડીઓ, નોટોના ખંડલો ભરપૂર છે, તેથી લાભ શો ? ખપમાં તો આવતી નથી, માટે કેઈ પણ ખપમાં આવે, સગાંવહાલાં ખુશી થાય, મિલકતનું રક્ષણ થાય અને કહાવ્ય ભાવ વધે તો ખમણી ત્રણગણી કિંમત થાય. આમ વિચારી નવશેરા મોતીના ત્રણ હાર વેચાતા લઈ શેઠ પોતાના ઘેર આવ્યા અને ત્રણ પુત્રવધૂઓને પહેરવા માટે આપ્યા ચોથી પુત્રવધૂને હાર નહી મળવાથી તે રીસાવા લાગી અને કલહ-કણ્ઠો આરંભ્યો. શેઠે કહ્યું કે તને પણ નવશેરા મોતી હાર લાવી આપીશ. હાલ ઝવેરી ખબરમાં કિંમતી મોતીઓ મળતાં નથી; માટે ધીરજ ખમો. અજ્ઞાની આ વધૂ શેની માને ? બોલાચાલી અને તોફાન કરવા લાગી. પિયરમાં ચાલી ગઈ તેથી ઘરમાં હલકી પડી. સમજીને ધીરજ ખમી હોત તો હલકી ગણાત નહી. બીજી સ્ત્રીઓએ કહ્યું કે-અમારે પહેરવો નથી. તું જ પહેર પણ અહં-કારમાં આવેલી શેની માને ? મને પ્રથમ હાર કેમ ન આપે ? હું પણ પુત્રવધૂ છું. કાંઈ માર્ગમાં રખડતી લીખારણુ નથી. જેઠાણીઓ કહેવા લાગી-અમોને પ્રથમ હારો આપ્યા તેથી તેમાં અપમાન માનવું જોઈએ નહી. તને લાવી આપવા સસરાજી કહે છે; અમો વ્યવહારમાં તારા કરતાં મોટા કહેવાઈએ તેથી અમોને પ્રથમ હારો આપ્યા. અમે તને પહેરવા આપીએ; માટે ઇર્ષ્યા અદેખાઈને ત્યાગ કર, સમતા રાખ. તને પણ મળશે. ખબરમાં વસ્તુઓ જ ન મળતી હોય ત્યાં શો ઉપાય ? આપણે સંપીને રહીશું તો આપણી આખરૂ વધશે અને સાસુ સસરાને તથા આપણા પતિને સંતોષ થશે અને આનંદમાં

૨૧૩

આવી નવીન નવીન વસ્ત્રાભૂષણો લાવીને આપશે. આ પ્રમાણે સમજાવી છતાં રીસાધને પિયરમાં ગર્હ હતી, ત્યાં પણ રીસાધને આવેલ હોવાથી માતાપિતા તથા ભાઈઓએ, ભાવીનો વિચાર કરીને ખરોખર સત્કાર કર્યો નહીં. રીસાધને આવેલ હોવાથી અને સત્કારાદિક નહીં મળવાથી પિયરમાં પણ શાંતિ મળી નહીં અને અપમાન થવા લાગ્યું; તેથી પાછી અધિક રીસાધ સાસરે આવીને એક ખૂણે છાનીમાની ખીલાડીની માફક લપાઈ રહી. તેની સાસુએ સારી રીતે સમજાવી ખાવા માટે ઉઠાડી. ડસકાં લેતી ખાવા બેઠી. જેઠાણીઓ મનમાં હસી રહી છે. ખાવાનું પણ ભાવતું નથી. તેના સસરાએ હાર લાવીને આપ્યો પણ લીધો નહીં. આ પ્રમાણે અજ્ઞાનતાથી પ્રાણીઓ કેવી વિડંબનાઓને ભોગવે છે! અહંકાર તેમાં કેવો ભાવ લજવે છે? માટે પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરીને અહંકારાદિ ગુણો જે જગતને પ્રિય છે તેનો ધર્મીજનોએ સમ્યક્જ્ઞાનને મેળવી ત્યાગ કરવા કૌશીલ્ય કરવી જોઈએ, તેથી કાંઈ પણ નુકશાન થશે નહીં અર્થાત્ તેમાં એકાંતે લાભ છે.

૨૮૪. જે માણસો સંકટના સમયે તેને હઠાવવા માટે પોતાની બુદ્ધિ અને કળા-કૌશલ્યને વાપરતા નથી તે માણસો બુદ્ધિમાન હોય. પણ બુદ્ધિહીન ગણાય છે. જે સંકટ સમયે સંતાપ કરે નહીં અને જ્ઞાન-પૂર્વક સહન કરી લે તો બુદ્ધિ તથા કલાકુશલતાને વાપરવાની શક્તિ જાગ્રત્ થાય, અને સંકટોને હઠાવવા માટે ઉત્સાહ થાય. સંતાપ કે પરિતાપાદિકથી બુદ્ધિ હોય તોપણ તે બુદ્ધિ કાર્ય કરવા સમર્થ બની શકતી નથી; બુદ્ધિ વિના સંકટો અધિક

૨૧૪

જોર પકડે છે માટે સંકટોને નિવારવા માટે સમયનો વિચાર કરી જ્ઞાનપૂર્વક સહન કરવું તે હિતકર છે; સંતાપાદિ કરવા તે તો અજ્ઞાનતા સૂચવે છે, કોઈ પણ લાભ થતો નથી અને તેને હઠાવવાની દિશા સૂઝતી નથી-માટે ધૈર્યને ધારણ કરો અને સંકટોને હઠાવો ! સંકટ સમયે ધૈર્યને ધારણ કરનાર વ્યક્તિને દુઃખ પણ સતાવતું નથી અને કર્મો પણ ચીકણાં બંધાતા નથી. તેમજ કર્મોદય વિકલતાને ધારણ કરે છે, ધૈર્યને ધારણ કરવાની અને સહન કરવાની શક્તિ આપણામાં જ રહેલી છે, બહારથી આવતી નથી. કોઈ આપણને ધીરજ આપશે તો પણ આપણામાં જો ધીરજ નહીં હોય તો લાંબો વખત ટકશે નહીં. અને પાછો વલોપાત થયા કરશે, માટે ધૈર્યને ધારણ કરીને સહન કરતાં શીખો. તમો જ્ઞાની અને સમજુ છો, એ ક્યારે માલુમ પડે કે જ્યારે સંકટના સમયે ધીરજને ધારણ કરતાં શીખો ત્યારે જ સમ્યજ્ઞાનનું ફલ ધીરજ ધારણ કરીને સહી લેવું તે પણ છે; ડાહ્યા બનીને વિપત્તિના વખતે વારંવાર વલોપાત કરે, વિલાપો કરે અને ગુર્યા કરે તે કર્તવ્ય તમોને શોભાસ્પદ બનશે નહીં, અને ગાંડા કહેવાશે. વિપત્તિ વલોપાતાદિ કરશે તો પણ વિપાક-ફળ દેખાણ્યા વિના તે ટળશે નહીં.

એક બુદ્ધિ અને બલવાળી સ્ત્રી પિયરમાંથી સાસરે જતી હતી; સાથે તેનો પતિ નહોતો. ફક્ત એક ગાડી અને ગાડાવાળો. માર્ગમાં લૂંટારો અને તે લૂંટારાના સાથીદારો મથ્યા. ગાડીવાળાને તો એક ડાંગના ફટકે નીચે પાડ્યો. સ્ત્રીને તે લૂંટારાઓ કહેવા લાગ્યા કે-તારા ઘરેણાં સર્વ કાઢી આપ.

૨૨૫

શ્રીએ અંગ ઉપરના સર્વે કાગીના કાઠી આપ્યા. ચોરોને
 ઠીકા પછુ તે શ્રી કૃપવતી હોવાથી લેમું શીયળ લૂંટવાની
 લાલ્ચના બાગી, અને પાછા કહેવા લાગ્યા કે-તારો કિંમતી
 ચણીઓ છે, તે કાઠી આપ. ચોરોને પછુ અ્યારે વિષયવાસના
 બળે છે ત્યારે તેમની સર્વ પ્રકારે પકડતી થાય છે; બુદ્ધિબદ્ધ
 નાશ થાય છે; અને ભયંકર કારમા બેખમમાં આવી પડે છે.
 બન્યાં સુધી વિષયવાસનાની ખરાબ કાવત થતી નથી, ત્યાં સુધી
 તેઓનું જોર વાલે છે. વિષય વાસનામાં પુણ્ય જલદી ખતમ
 થાય છે. શ્રી બુદ્ધિશાળી હોવાથી તે સમજી ગઈ કે આ
 લૂંટારાઓની બુદ્ધિ બગડી છે; અને વિષય વાસના બાગી છે;
 શિયળ તો પ્રાણ્ણાંતે સાચવું. બલે તરવારના ઝટકા લગાવે કે
 પ્રાર્થના કરે તો પછુ ચલિત થવું નહી. આવી વિપત્તિ સમયે
 વલોપાત ન કરતાં ધીરજ રાખી, તેથી શીયળનું રક્ષણ કરવાની
 બુદ્ધિ બમત્ થઈ અને કહેવા લાગી કે-તમોએ માગ્યા પ્રમાણે
 સર્વે કાગીના તમોને આપ્યા; હવે અન્ય કાંઈ પછુ માંગો
 નહી, તેમાં તમોને લાભ નથી, માટે હવે તમારા માર્ગે તમે
 ચાલ્યા જાઓ. અમારી લજબનું રક્ષણ કરનાર ચણીયાની માગણી
 કરવાથી તમોને શો લાભ થવાનો છે ? ઘણા પ્રકારે સમજાવ્યા
 પછી પછુ વિષય વાસનાવડે વકરેલા તેઓ માન્યા નહી ત્યારે
 ધીરજ ધારીને તેણીએ ચોરોને કહ્યું કે-તમોને ચણીઓ ઘાઘરો
 કાઠી આપું. પછુ તેનું નાડું કઠીન બંધાઈ ગયું છે, માટે
 તમારી પાસે તરવાર છે, તે મને આપો કે જેથી તે નાકાને
 કાપીને ચણીઓ આપું. વિષય વાસનાથી બુદ્ધિ બહેર મારી ગઈ
 અને પુણ્ય ખતમ થવાની લેમારીમાં હતું તેથી, એક ચોર

૨૧૬

તેણીના હાથમાં તરવાર આપી. સ્ત્રીએ કહ્યું કે-આડા ફરીને ઊભા રહે, મને બહુ શરમ આવે છે. ચોરો બંધ મરણ પ્રાપ્તવાજ આડા ઉભા હોયની શું ! તેની માફક થોડા દૂર જઈને આડા ઊભા રહીને પ્રથમ કોણ તેની પાસે બંધ તેના વિચારમાં પડ્યા ચારેમાં મેળ ખાતો નથી અને તેણીની પાસે જવામાં વાહ-વિવાહમાં પડ્યા. પેટી સ્ત્રીએ હિંમત અને સાહસને ધારણ કરી તેમની તરવારે એક એકને એવા ઝટકા માર્યા કે ત્યાં જ પોકારો પાડતાં નીચે ગમડી પડ્યા; ઉઠવાની કે નાશી જવાની તાકાત રહી નહી. એટલે તેઓની પાસે કાઠી આપેલા જે દાગીના હતા, તે સર્વેને લઈ ગાડીમાં બેસી ગાડાવાળા સાથે સાસરે આવી. સાસુ, સસરા અને પોતાના પતિને ચોરોની ખીના કહી. આ સાંભળી તેઓ તાબુબ બન્યા અને વખાણ કરવા લાગ્યા. પરંપરાએ નગરના નૃપને પણ તેણીના ધીરજ-સહનતા અને સાહસની ખબર પડી; તેથી સન્માન સત્કાર-પૂર્વક તેણીને ઓલાવી પોતાની બહેન તરીકે ગણીને એક સોનાની મુઠવાળી તરવાર અર્પણ કરી તથા વસ્ત્રાભૂષણો આપીને વિદાય કરી. આજ સ્ત્રીએ તે લૂંટાવાના સમયે ધીરજ ધારી ન હોત અને બંધ પામીને તે સમયે તે ચોરોના કથન મુજબ કામ કર્યું હોત તો દાગીનાની સાથે શિયળ પણ લૂંટાત અને જીવના જોખમમાં પણ આવી પડત. બ્યારે ધીરજ સાથે સહન કરીને સાહસ કર્યું ત્યારે જ તે બચી ગઈ અને અભિનંદન પાત્ર બની; માટે તેવા સમયે ધીરજને ધારણ કરે, દીનતા દેખાડો નહી.

૨૧૭

૨૮૫. લૂંટારાઓનું જોર અને વિષયકષાયની બલ-
વત્તા, દીનહીન ઉપર જ ચાલે છે. ધૈર્ય અને બલ-
વાનને દેખતાં જ તે લૂંટારાઓ પાસે આવતાં લીતિ પામી
ચારે દિશાએ ભાગી ભય છે. જ્ઞાનીની કસોટી કહો કે પરીક્ષા
કહો, તે વિપત્તિ વખતે અગર વિડંબતા વખતે થાય છે. તે
વખતે પરીક્ષા થતાં જો પાસ થાય તો તે ખરો જ્ઞાની, નહીતર
ખોટો. તમો પણ શારીરિક વ્યાધિઓથી ઘેરાતાં તેમજ ચોરોને
આવતાં અગર અગ્નિનો ઉપદ્રવ થતાં હિંમતને હારો નહી,
ધીરજને ધારણ કરીને તેઓને હઠાવવા પ્રયત્નશીલ બનો.
બુદ્ધિ અને ધૈર્યવાળી એક સ્ત્રીના ઘરમાં ચોરો ખાતર
પાડવા પેઠા; તેનો પતિ બહારગામ ગયો હતો. પોતાની
પુત્રવધૂ સાથે આ બાઈ પલંગમાં સૂતી હતી તે જાગી અને
ખબર પડી કે-ચોરો ઘરમાં પેઠા છે, અત્યારે જો ખૂમો
પાડીશ તો ચોરો મારી નાંખશે અને સઘળી મિલકત લૂંટી
લઈ જતા રહેશે માટે કાંઈ ચુકિત કરવી. ધીરજને ધારણ કરી
ખૂમ ન પાડતાં, પુત્રવધૂને કહેવા લાગી કે-હે વહુ, તારા સસરા
કેવા વિચિત્ર છે અને વિચક્ષણ છે કે ચોરોના ભયથી સર્વે
હાગીનાઓ અને સોનામહોરો બધીએ ઘરની બહાર રહેલ
લીમડાની પોલાણમાં સંતાડી છે. આપણા ઉપર પણ વિશ્વાસ
રાખ્યો નથી. આ પ્રમાણે એક બે વાર સાસુ વહુની વાત સાંભળી
ચોરો ઘરની બહાર નીકળી લીમડા ઉપર ચઢ્યા પણ ત્યાં હોય
તો મલે ને ? લીમડામાં મધપુડા ઉપર હાથ પડતાં માખીઓ
બીડીને તીક્ષ્ણ હંશ દેવા લાગી અને સઘળી માખીઓ તેઓના
બંને વળગી પડીને ચટકા મારવા લાગી. અરે ઠગાયા-મારી
નાંખ્યા ! એમ બોલતાં તે ચોરો નાસી ગયા. સ્ત્રીએ કહ્યું કે-હવે
ઓજાએ લાડવો ખાવા-આ પ્રમાણે હિંમત ને બુદ્ધિનો છે.

૨૧૮

૨૮૬. ધનાદિકને સાધનસામગ્રી અનુકૂલ મળે છે તેમાં એકલાની પુણ્યાઈ હોતી નથી, પત્ની પુત્રાદિકની પણ પુણ્યાઈ હોય છે. આમ માનીને વિચાર કરીને અભિમાની બનવું ન જોઈએ. અને નમ્રતા-સરલતા વિગેરેને ધારણ કરીને સંપને વધારવો તે બુદ્ધિમાનતું કર્તવ્ય છે. મારા જ પુણ્યથી સાધનસામગ્રી મને મળી છે. આ માન્યતા અહંકાર-અભિમાનાદિકને વધારી મૂકે છે, અને તેથી કલેશ-કંકાશ-ઈર્ષ્યાના બીજો વવાય છે; માટે હે ભાગ્યશાળીઓ ! ધનાદિકની વિપુલ અને અનુકૂલ સામગ્રી મળ્યા પછી અહંકારાદિક દુર્શુભોનો પ્રવેશ થાય નહી, તે માટે ઘણા સાવધાન બનો અને પરિવારાદિકની પુણ્યાઈથી આ સર્વે મળી રહું છે એમ માનો એટલે પરિવારાદિકના ઉપર સારો પ્રેમ રહેશે અને સંપ જળગર્થ રહેશે; પ્રેમથી ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં પણ વિક્ષો આવશે નહી, ધારેલ કાર્યો જલ્દી સુધરશે. તેમજ નિર્વૈપતાના બીજો વવાશે એટલે મારા તારાનો લેહલાવ ઘટવા માંડશે; એકલપેટામાં લેહલાવ વધતો રહે છે, અને પ્રીતિ-લક્ષિત તથા મમત્વરહિતતાને આવવાનો અષકાશ મળતો નથી; જે જે અનુકૂલતા આવી મળે છે તેમાં પુત્રાદિકનો સહકાર-મિત્રાદિકનો સહકાર હોય છે. તેથી જ તથા પ્રકારની અનુકૂલતા મળી રહે છે; એકલો શું કરે ? બે હાથ વિના તાળીઓ પડતી નથી. વનવગડામાં જે એકલું ઝાડ, બીજા વૃક્ષોના સહકાર સિવાય હોય તે સૂકાય છે. બીજાઓના સહકારથી વૃક્ષો પણ સુખને ભોગવે છે, માટે સહકાર સાધવા તેમજ પુણ્યાઈ વધારવા અને લેહલાવને દૂર કરવા દરેક વ્યક્તિઓની પુણ્યાઈને સ્વીકારો અને માંહામાંહી

૨૧૯

એકલાને વધારે. યત્નના ઉપર પણ દુર્ભાગિના રાખો નહીં, પરિણામે કલ્યાણ થશે.

૨૮૭. જગતનો સ્વભાવ પરિવર્તનશીલ છે તે પ્રમાણે જગતમાં રહેલા પદાર્થો પણ પરિવર્તનશીલ છે. એવા પરિવર્તનશીલ જગતના પદાર્થોમાં-વસ્તુઓમાં સુખશાંતિ માટે વિશ્વાસ ધારણ કરીને તેઓને મેળવવા ખાતર કે રક્ષણ કરવા ખાતર મનુષ્યો, રામ-દેવ અને મોહને ધારણ કરે છે; વિખવાદ-વઢવાડ-વિવાદ તથા યુદ્ધો કરીને કારમી કતલ ચલાવે છે, પરંતુ તે વસ્તુઓ-પદાર્થો પ્રાપ્ત થયા પછી તેમાં જે રસ-આસક્તિ રહેલી હોય છે તે ક્ષણે ક્ષણે-ઘડીયે ઘડીયે ઓછી થતી જાય છે. એટલે તે વસ્તુઓ પ્રાપ્ત કર્યા પહેલાં જે પ્રેમ હતો અને પ્રેરણા થતી તે ઊડી જાય છે. જ્યારે તે વસ્તુઓ પાસે હોતી નથી ત્યારે તેઓના ઉપર પ્રેમ અને તૃષ્ણા હોય છે. અને પ્રાપ્ત થયા પછી પ્રથમના જેવો પ્રેમ કે રસ કેમ રહેતો નથી? તેનું કારણ જરાજર તપાસીએ તો માલૂમ પડશે કે, તે વસ્તુઓનો સંયોગો અને નિમિત્તોનો એવો સ્વભાવ છે. પત્ની પુત્રાદિક પરિવાર જ્યારે ન હોય ત્યારે તેઓને મેળવવા માટે જે લગની, રસ અને પ્રેમ હોય છે અને પરણ્યા પછી તથા પુત્રાદિકની પ્રાપ્તિ થયા પછી કેવો પ્રેમ હોય છે? પ્રથમ જોવાના પુત્ર ઉપર જે પ્રેમ માતૃપિતાને હોય છે, તેવો પ્રેમ પીળા-ત્રીળા પુત્ર ઉપર પ્રાયઃ હોતો નથી. એ ત્રણ પુત્ર પુત્રીઓં થયા પછી પતિના ઉપર પત્નીનો પ્રેમ પ્રથમ જેવો હોય છે? કહેવું પડશે કે પ્રેમ જે ઉછળતો હોય છે તે પુત્રાદિક થયા પછી ઉછળતો બંધ થાય છે: સ્થિર થાય છે અને કારણવશાત્

૨૨૦

ઓછો થતો જાય છે, તથા એવા એવા કારણો પામીને મૂલમાંથી નાશ પામે છે. આવા પ્રેમ ઉપર કોણ વિશ્વાસ ધારણ કરે ?

૨૮૮. આત્માના ગુણો સિવાય અન્ય દેહ, પત્ની, પુત્રાદિકમાં સુખશાંતિ માટે વિશ્વાસ કરવો તે તો બુદ્ધિ-માનોને પણ ઠગાવા જેવું છે. શરીર જ્યાં સુધી સશક્ત હોય ત્યાં સુધી આરામ અને આનંદ રહે છે પણ જ્યારે વ્યાધિગ્રસ્ત અન્યું ત્યારે તે ચિન્તાનો અને દુઃખનો પાર રહેતો નથી; દરેક બાબતમાં પ્રતિકૂલતા આવી ઉપસ્થિત થાય છે. સ્વાદિષ્ટ ભોજન પણ આરોગી શકાતું નથી; અને ખાવા જાય તો, આડાઓ થાય કે ઉલટીઓ-વૉમેટ થયા કરે; બેસવાને માટે એરમેલ હોય, મોટર હોય કે ઘોડાગાડી હોય તો પણ તેમાં બેસવા જતાં વ્યાધિ અધિક જોર પકડે, એટલે બેસવાનું પણ મન થાય નહીં; ક્યારે શરીર વ્યાધિગ્રસ્ત બનશે તે જાણી શકાય અને કહી શકાય એમ નથી. એક દિવસે સશક્ત, બીજા દિવસે બીમારી-આવી પરિસ્થિતિ છે, જેથી શરીરના ઉપર કોણ વિશ્વાસ ધારણ કરે ? શરીરનું સારી રીતે પાલન-પોષણ કરો, અલંકારથી શણગારો તેમજ મેવા-મિષ્ટાન્નથી પોષણ કરો તો પણ જે વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થઈ છે અગર ભાવિમાં થવાની તેનો પ્રતિકાર થવાનો નથી; ભલે કંઠાચ જીવન પર્યંત શરીરમાં આરોગ્ય જળવાય તોપણ જરા રાક્ષસી તો આવીને ઉભી રહે છે. તેનો કોઈ પણ પ્રકારે પ્રતિકાર થાય એમ નથી, તમો પ્રતિકાર કરવા પણ સમર્થ નથી. તે પ્રમાણે સમગ્ર જગત્ કે સુરેન્દ્ર પણ આવતી અને આવેલી જરાને હઠાવી શકે એમ છે ? નથી. તો ગેહાદિકનો તો શો વિશ્વાસ ?

૨૨૧

માટે આત્માના ગુણોનો અવિભાવ કરવા વિશ્વાસ ધારણુ કરવો. પ્રયાસો કરવા કે જોથી પ્રયાસો જો કરેલા છે, તે સફલ બને, અને અનુક્રમે જન્મ, જરા અને મરણની યાતનાઓ-વિક'બનાઓ દૂર ભાગે.

૨૨૯. ધન્દ્રના સરખી સાહ્યખી-વૈભવ હોય તો પણ ધર્મ્યાણુને તથા અસંતોષીને સ્વપ્ને પણ સુખ મળતું નથી, ત્યારે સંતોષીને-ત્યાગીને એક દિવસ પૂરતું અનાજ હોય તોપણ સહાય આનંદ હોય છે, કારણ કે ધર્મ્યાણુને તથા અસંતોષીને આત્મિક ગુણોમાં અને પુણ્યાઈમાં વિશ્વાસ હોતો નથી, પરંતુ સંતોષીને આત્માના ગુણોમાં તથા ધર્મક્રિયામાં અને પુણ્યમાં પૂરી શ્રદ્ધા હોય છે. અસંતોષીને માનસિક ચિન્તાઓ ઘડીએ ઘડીએ સતાવી રહેલ હોય છે. કાઈની પાસેથી કાવાદાવા કરીને પણ ધરમાં ધનાદિને લાવું, કેના ધરને લૂંટું, આ પ્રકારની વૃત્તિ રહેલી હોવાથી તેને ચેન પડતું નથી; ત્યારે સંતોષી અને ધાર્મિકને તો જગતના પ્રાણીઓના દુઃખો દૂર ખસે તથા દોષો નાશ પામે અને સર્વથા સુખી રહો-આ ભાવનાના આધારે પોતે સાધનસંપન્ન ન હોય તોપણ આનંદમાં ઝીલે છે. તે સમજે છે કે જગતના પ્રાણીઓ સુખી તો અમે સુખી અને તેઓ દુઃખી તો અમે ક્યાંથી સુખી રહીશું? આ ભાવના સંતોષના અભાવે અસંતોષીને આવતી નથી; તેથી સાધનસંપન્ન હોતે પણ માનસિક ચિન્તાઓ તેઓની ટળતી નથી. સહાય ચિન્તાતુર રહ્યા કરે છે. લક્ષાધિપતિઓને ડેખી લક્ષાધિપતિ થવાની ચિન્તા કર્યા કરે છે, તે માટે અથાગ આરંભો કરે છે અને લક્ષાધિપતિ થયા પછી કરોડપતિને ડેખી

૨૨૨

શ્રેયશ્રમતિઃ શ્રવણી ચિન્તા યાચી આવીને ઉચ્ચિત્ત થાય છે અને યોગી ચિન્તામાં લાભો જે મળ્યા છે તેનો પણ લાભ લઈ સકાતો નથી અને જ્યારે આરંભ કરતાં પણ કરોડ મળતા નથી ત્યારે વલોપાત કરવામાં જીવન ગુજારે છે, એટલે તેઓને સંતોષ નહીં હોવાથી મરણ વખતે પણ ચિન્તા યોચી થતી વધી, અને આર્તાધ્યાને મૃત્યુ પામી દુર્ગતિના મહેમાન બને છે.

૨૯૦. સંતોષી જ્યારે મમતા રહિત બને છે ત્યારે અનુક્રમે દેહ-ગેહાદિકના ઉપર જે રાગ-પ્રેમ રહેલો છે, તેપણ તેનો અલ્પ થાય છે, અને રાગભાવ અલ્પ થતાં આત્માના ગુણોમાં રાગ થાય છે, તેથી તે ગુણોમાં પ્રેમ વધતાં આત્મ-રમણતાના યોગે આત્મશક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે અને સાથે અનંતી ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિ આપોઆપ આવીને હાજર થાય છે, તેથી અનંત સુખસાગરમાં સર્વદા ઝીલ્યા કરે છે, ત્યારે અસંતોષીને પુષ્કોદ્ધયે ઋદ્ધિ મળે તો પણ મમતા યોચી થતી નથી. પણ મમતાદિક વધતા રહે છે અને આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિની વિડંબનાનો પાર રહેતો નથી; અંતે નીચ મતિમાં પડી યાતનાઓ સહન કરતો આયુષ્યપૂર્ણ કરે છે; અસંતોષી જ સંસારના સંકટોમાં સપડાઈ જન્મ મરણની પરંપરાને વધારી મૂકે છે. ત્યારે સંતોષી સાંસારિક સંકટોમાં નહીં સપડાતાં જન્મ મરણાદિના દુઃખો નિવારવા માટે સમર્થ બને છે, અસંતોષીને જગતની ઋદ્ધિ સિદ્ધિ મળે તોપણ સાચા સુખનો અનુભવ આવવો તે અશક્ય છે; માટે અસં-તોષ, લોભના ધરનો હોવાથી તેના દોષનો ખરાખરા વિચાર કરીને તેમજ વિવેક કરીને ત્યાગ કરવા લાયક છે. જ્યારે તેનો

૨૨૬

ત્યાગ થશે ત્યારે જ તેની પાછળ હોડતા આવતા હોયો પણ અટકી જશે. સંતોષ તે અમૂલ્ય સમાન છે અને અસંતોષ તેમ, હુબાહુબા વિષ સમાન છે. વિષને દેખતાં તેના ત્યાગ કરો છો, તે પ્રમાણે અસંતોષનો પણ ત્યાગ કરો. ત્યાગ કરવાથી ઉદારતા-સહિષ્ણુતા-દક્ષિણ્યતા-મંબીરતા-નમ્રતા-સરલતાદિ સદ્ગુણો આવીને વસે છે, અસંતોષીની પાસેથી જે ગુણો હોય તેો પણ તે જતાં રહેતા વાર લાગતી નથી. સદ્ગુણોને આવતાં વિહાન થતો નથી માટે સંતોષ ગુણને મેળવો.

૨૬૧. બુદ્ધિમાન્ સત્તાધીશો, પોતે મનમાં વિચારે તો તેઓને જ સાચી સમજણ આવે કે જે સત્તા મળી છે તે પરોપકારાર્થે મળી છે; પરંતુ બહું કેમ ન થાય ? સત્તા જ્યારે નહોતી ત્યારે પરોપકારાર્થે કાંઈ પણ બની શકતું નહીં. હવે સત્તા મળી છે, તો પરોપકાર સાધી લે. સત્તાને અસતાં વાર લાગશે નહીં; જ્યારે એવા એવા કારણોને પાસી સત્તા ખસી જશે ત્યારે પસ્તાવો થશે કે કાંઈ પણ પરોપકારાર્થે કયું નહીં. ‘મૂર્ખાઓ કાંઈ બધા હીનભાગી હોતા નથી. અને બુદ્ધિમાનો-સત્તાધારીઓ બધા જીવનપર્યંત બાજ્યશાસ્ત્રી સંપત્તિ-સત્તાવાળા રહેતા નથી; પણ સમય મળતાં, સુખવસર આસ થતાં સ્વપરતું કાર્ય સાધી લે, તે બુદ્ધિમાન્ અને સત્તાધારી કહેવાય છે અને છેવટે તેઓને પસ્તાવો થતો નથી, તેમજ પોતાના જન્મને ધન્ય માને છે, કૃતપુણ્ય માને છે, પરંતુ તેજ બુદ્ધિમાન-સત્તાધારીઓ પોતાના તાબાની મજબને છેતરી-રંજાડી રીખાવીને પૈસાઓ પંડાવી પોતાનું ઘર ભરે અને સત્તાના તોરમાં મળેલ સુખવસર સમજે નહીં

૨૨૪

તો પરિણામે તેઓના હાથ અને મુખ કાળા બને છે અને પ્રભાના આપથી તે પદ્મબદ્ધ બની નીચ સ્થિતિમાં આવી પડે છે; માટે હું બુદ્ધિમાન સત્તાધારીઓ! સત્તાને મેળવી તેનો સદુપયોગ કરો, પ્રભાના દુઃખને જાણો અને નિવારો! સત્તા મળી પણ જો સદુપયોગ થયો નહીં અને દુરુપયોગ થાય તો તે સત્તા નહીં પણ એક બતતું શસ્ત્ર કહેવાય. શસ્ત્રને વાપરતા ન આવડે તો તે પોતાને પણ હણે છે, તે પ્રમાણે સત્તાને વાપરતાં જો ન આવડે તો તે સ્વપરની ઘાતક બને છે. શેર દાડના કેંક્ર કરતાં સત્તાનો કેંક્ર ભયંકર હોઇને સાવધાન થઇને વર્તન રાખવું તે હિતકર છે.

૨૨૨. દુનિયા આપણી શક્તિ, કલાકૌશલ્ય-મુત્સદ્દી ઉપર ખુશી થાય છે તેના કરતાં પણ સદ્વર્તન-સદાચારને દેખી અધિક ખુશી થાય છે. કળાકૌશલ્ય અને મુત્સદ્દીગીરી, સદ્વર્તન સિવાયની હોય તો તે જ દુનિયા તેના પર નારાજ બને છે અને તિરસ્કાર કરે છે. કહેવાય છે કે શ્રીમંત મુત્સદ્દીના દોષો દુનિયા જોતી નથી તથા કુશલ પ્રસિદ્ધ વક્તાના દોષોને પણ દોષો તરીકે જોતી નથી; તેથી તે દોષો દખાયેલા રહે છે. પરંતુ વખત જતાં તે દોષોમાં અધિકતા થતાં શ્રીમંતના કે તે વક્તાના દોષો પ્રકટ થાય છે; અને જ્યારે તેઓના ઉપર જગત દ્રીટકાર વર્ષાવે છે ત્યારે તેમની કિંમત કોડીની થાય છે, અને પછી તેઓનું માન રહેતું નથી; માટે શક્તિ કલાકૌશલ્ય અને મુત્સદ્દીગીરી સાથે સદ્વર્તનની ખાસ અગત્યતા રહેલી છે; શ્રીમંતવર્ગ ન્યાય-

૨૨૫

સંપત્ત વૈભવવાન્ હોય તો તેની લક્ષ્મી પુણ્યના માર્ગે વપરાય અને તેઓની શક્તિ ઉન્માર્ગે વેડકાય નહીં; મુત્સદ્દીગીરી પણ સફલતાને ધારણ કરે અને સમાજને પણ સારા પ્રમાણમાં લાભ થાય; નહીતર તે જ શક્તિ અને સંપત્તિ મૌજશોખ-વિલાસોમાં વપરાય, આરંભસમારંભોમાં વપરાઈ પાપાનુબંધી બને, માટે સહાય્યાર અને પૈસાઓને તથા સત્તા-શક્તિને સાચવવાં એ અનન્ય કારણ છે; આ પ્રમાણે જેઓ સમજે છે તેઓ યોતે સુખી રહી અને ખીજાઓને સુખી બનાવે છે. સહાય્યારના પાલનથી ઘણા પાપારંભો અટકે છે અને પુણ્યાઈ વધતી રહે છે. તમો પૈસાઓ વધારવા પ્રયત્ન કરો છો કે પુણ્યાઈ વધારવા ? કે સહાય્યારનું પાલન કરવા ? તેનો સહાય વિચાર કરવો જોઈએ. વિચાર કર્યા સિવાય વિવેક આવતો નથી અને વિવેક વિના હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયની સમજણ પડતી નથી.

૨૬૩. વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ સુખ્યતયા ભાગ્યાધીન છે, ત્યારે તેનો ત્યાગ કરવો તે સ્વાધીન છે, એટલે પોતાના હાથની વાત છે; અતએવ વસ્તુઓની પ્રાપ્તિ કરતાં ત્યાગ બહુ બળવાન્ અને આત્મિક વિકાસમાં અનન્ય કારણ છે. વસ્તુઓની પ્રાપ્તિમાં પ્રયત્ન પણ કારણ તો છે પરંતુ તે ગૌણતાએ છે; પ્રયત્ન કરતાં જો પુણ્યાઈ હોય તો જ અનુકૂલ સાધન-સામગ્રી મળી રહે છે; પુણ્યાઈ ન હોય તો પ્રયત્ન કરતાં પણ અનુકૂલ સાધન-સામગ્રી મળતી નથી, પણ જે હોય તે ખસી જાય છે અને ચિન્તાનો પાર આવતો નથી માટે પુણ્યાઈ વધારવા ત્યાગાદિ કરવાની ખાસ જરૂર છે. ખીજાઓના ઉપર વિદ્વાસ

૨૨૬

રાખવો યોગ્ય નથી. મારી પાછળ પુત્રાદિકે મારા પુષ્પાર્થે પ્રેસાઓ વાપરશે. અગર વૃદ્ધાવસ્થામાં પુષ્પાર્થે પુત્ર અમોને પૈસા આપશે, આમ ધારી પોતે હાથે સાત ક્ષેત્રોમાં ન વાપરતાં પુત્રોને જ સઘળી મિલકત સોંપી દેવી તે બુદ્ધિમત્તાનું લીલામ કરવા જેવું છે, કારણ કે સઘળી મિલકત પુત્રોના હાથમાં આવ્યા પછી પિતાના પુષ્પાર્થે આપવાને તેઓની ઈચ્છા ઉપર આધાર છે. ઈચ્છા હોય તો વાપરે, ન હોય તો કબજે રાખે. તે વેળાએ રડવાનો વખત આવે નહીં માટે ચેતીને પોતાના હાથે ત્યાગ-વૃત્તિ રાખવી જોઈએ. એક પિતાએ પુત્રોના સમજવવાથી સઘળી મિલકત તેઓને સોંપી પોતાની પાસે કાંઈ પણ રાખ્યું નહીંકે દીકરાઓ પિતાની મિલકતને મેળવ્યા પછી ભારે મમતાળુ બન્યા. પિતાને જ્યારે દાન દેવાની ઈચ્છા થાય છે અને માગે છે, ત્યારે તેઓ કહે છે કે-તમોને લાન નથી. જ્યાં ત્યાં ખર્ચી નાંખો છો, માટે આપવામાં આવશે નહીં; બધી મિલકત ખર્ચીને અમોને શું લીખારી બનાવવા છે ?

પિતાએ કહ્યું કે સઘળી મિલકતને ખરચવાનું હું ક્યાં કહું છું ? મને પાંચ પચીસ આપ કે જેથી પરલોકનું ભાતું ભરું. દીકરાઓ કહેવા લાગ્યા કે-આજે પાંચ પચીસ માગો છો તો કાસે વળી સો-બસો માગશો, વળી ત્રીજે દિવસે પાંચસો હબરો-સોનામહોરો માગશો, તમો ચક્રમ થઈ ગયા છો. અમોને લીખારી બનાવી ળીજના ઘર ભરવા ઈચ્છો છો. ગુરુ મહારાજના કહેવાથી તમારી અવળી મતિ થઈ છે. આ પ્રમાણે સાંભળી તેઓને પિતા આંખોમાં આંસુઓ લાવી પસ્તાવો

૨૨૭

કરવા લાગ્યો કે પુત્રોને સઘળી મિલકત સોંપવાથી ચક્રમ જેવો બન્યો ! પાપારંભો કરીને પૈસાઓ એકઠા કર્યાં. તે હાથે સનમાર્ગે ન ખરચતાં પુત્રોને આપી દીધા-મોટી ભૂલ કરી; સ્વાધીન મિલકત હતી ત્યારે સાત ક્ષેત્રોમાં વાપરી હોત તો આવી દશા પ્રાપ્ત થાત નહી. હવે કોઈ પ્રકારનો ઉપાય નથી. આ પ્રમાણે વિચાર કરતો રહે છે અને મનને ઠારે છે. વળી વાપરવાની એક સુકિત શોધી કાઢી કે દુકાનદારોની પાસેથી કંઈ વસ્તુઓ ઉધાર લઈને સાત ક્ષેત્રમાં વાપરું. આ પ્રમાણે દુકાનદારોની પાસેથી કોઈ વખતે પતાસાં લાવી લડાણી કરે છે; કોઈ વખતે પેંડા લાવી પ્રતિક્રમણ પૌષધાદિક ક્રિયાઓ કરનારાઓને લડાણી તરીકે આપે છે. દુકાનદારો તેના પુત્રોની પાસે પૈસાઓ માગવા લાગ્યા ત્યારે તેઓને તે પુત્રો કહેવા લાગ્યા. અત્યારે અમે અમારા પિતાએ જે માલ ઉધારે લીધો તેની કિંમતના પૈસાઓ આપીએ છીએ; હવેથી તમારે અમારા પિતાને અમારા કહ્યા સિવાય-પરવાનગી મેળવ્યા સિવાય આપશો તો અમે પૈસા આપીશું નહી. દુકાનદારો ઉધાર આપતા બંધ થયા. અને તેઓના પિતા કાંઈ ઉધાર પણ ન મળવાથી પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યા.

૨૯૪. સુખની અભિલાષાએ, તમોએ વ્યાવહારિક ક્ષેત્રવણીને કષ્ટ સહન કરીને પણ લીધી અને કલામાં કુશળ બન્યા. વ્યાપાર કે નોકરી કરીને ધન-વૈભવ મેળવ્યો; કન્યા સાથે લગ્ન કરી વિષયસુખમાં મગ્ન બન્યા, પુત્રાદિક પરિસ્થર વધાર્યાં. સ્વજનવર્ગનો સંબંધ સારા પ્રમાણમાં થયો. અતુલકંઈથી સંસારની આંતીઘુંટીને ઉકેલી, દુન્યવી પદાર્થોને

૨૨૮

મેળવવામાં, સાચવવામાં બહાદુર બન્યા; જગતમાં પ્રસિદ્ધિ પણ સારા પ્રમાણમાં પ્રાપ્ત કરી; માન-સન્માન-વિગેરે મેળવી બુદ્ધિ-માન કહેવાયા, તો પછી તમારી પાસે સુખ તો સદાય કાયમ હશે જ. ચિન્તા-શોક-પરિતાપાદિક દૂર ભાગી ગયેલ હશે જ ! તમે કહેશો કે સઘળું એ મેળવ્યું. પણ ચિન્તાઓ વિગેરે ગઈ નહીં પણ તેમાં વધારો થયો. એ તમે જાણો છો અને કહો છો કે, સર્વ સાંસારિક મનગમતા પદાર્થો મેળવ્યા પણ સુખશાંતિ મળી નહીં માટે નક્કી સમજી લેવું કે દુનિયાની સાદાબી ચક્રવર્તી જેવી મળે તો પણ સત્ય શાંતિ કદાપિ મળતી નથી અને મળશે પણ નહીં; સત્ય શાંતિ તો કર્મોના વિયોગથી એટલે નિર્જરાથી જ મળી શકે એમ છે; આત્મવિકાસ-આત્મશક્તિ અનંતજ્ઞાન—દર્શન-ચારિત્ર પણ સંપૂર્ણ સંવર-નિર્જરાના યોગે થાય છે; માટે નિર્જરાનું ધ્યેય રાખીને ધાર્મિક ક્રિયાઓને કરવા લાગણી રાખવી જોઈએ; તે સિવાય દુન્યવી સુખો મળશે, તોપણ દુઃખ મિશ્રિત હોવાથી, દુઃખોજ બાકી રહી વળગી રહેવાના—જેમ કોઈ ગોખરુ નાંખેલા ગોળને ખાવા જાય, આનંદમાં આવી ખાય, તે વખતે ગોળનો સ્વાદ આવે પણ ગળામાં ગોખરુ ભરાઈ રહેલ હોવાથી અત્યંત પીડા થાય છે; તેની માફક દુન્યવી સુખો તે દુઃખરૂપ જ કહેવાય.

૨૨૫. મોજમજમાં, ભોગવિલાસમાં આસક્ત બની માનવીઓ રોગને-ભયને ઉત્પન્ન કરતાં હોવાથી પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલ મનુષ્યભવ, આર્યદેશ, અખંડ પાંચ ઇન્દ્રિયોથી યુક્ત શરીર અને અનુકૂલ સાધન-સામગ્રીનો સાચો લાભ લઈ શકતા નથી; તેઓ માને છે કે ભોગવિલાસ-

૨૨૬

મૌજમજમાં મહાલવાથી અમે સારા લાભ લઈ શકીએ છીએ અને અમારો જન્મ સફલ છે. આ તેમની બ્રમણા છે; જેમ કેઈ અજ્ઞાની ઝાંઝવાના નીરને સત્ય નીર-પાણી માને તથા દરિયા કિનારે રહેલ છીપટીઓમાં ચાંદી માને અને તેને લેવા જતાં હતાશ અને તે પ્રમાણે તે વિલાસીઓને બ્રમણા થતી હોવાથી ભોગવિલાસો તરફ ઢોડતા જાય છે અને ભોગવતાં જ્યારે રોગોથી પીડાય છે ત્યારે ત્રાહિ ત્રાહિ પોકારે છે; તો પછી તે ભોગવિલાસો સુખરૂપ કેમ મનાય ? તેનાથી તો રોગ અને ભયનું કારણ મानी દૂર ખસવું જોઈએ. વિચાર અને વિવેકરૂપ આપણામાં શકિત છે, તો પછી પશુઓની માફક વર્તન રાખવું ન જોઈએ. કૂતરા કાર્તિક માસે ભોગવિલાસે પડે છે તે સિવાય તેઓને પ્રાય: ભોગ હોતો નથી, છતાં જ્યારે તેમને મહિને આવે ત્યારે તો તેઓને વિચાર કે વિવેક હોતો નથી; એવા તો તે કૂતરા ભોગવિલાસમાં આસક્ત બને છે કે કેઈ માર મારે, બીજા સામેના કૂતરાઓ બચકા ભરે, અરે શરીરે ચાંદામાં કીડા પડેલા હોય-શરીરે હાડકા ઢેખાતા હોય તોપણ ભોગથી પાછા હઠે નહી. પણ માણસો તો વિચાર અને વિવેકી હોય તેથી કૂતરાની માફક આચરણ કરતા નથી. રોગ-ભય ન થાય તે પ્રમાણે વર્તન રાખે અને ભોગવિલાસમાં આસક્ત ન બને તો સુખી થાય.

૨૨૬. ધર્મ બોલવા માત્રથી થતો નથી પણ વ્યવહારમાં વણીને બતાવવો જોઈએ, કે ધર્મના પાલનમાં કેટલી પ્રબલતા રહેલી છે તે તેના અનુભવીને માલૂમ પડે; સત્યધર્મ અનુભવગોચર છે.

૨૩૦

શક્તિની સાથે ભક્તિ હોય તો, સુક્તિને આવતાં વાસ્તવમાં નહીં. શક્તિને આહતારા સઘળા પક્ષ ભક્તિ કરનારા કેટલા ?

ભક્તિના માર્ગે ગયા સિવાય સુક્તિનો માર્ગ બહુ સુરકેલ છે.

૨૬૭. બુદ્ધિની કેળવણીની ઝંખનામાં આત્મ-વિકાસની કેળવણી આજે ભૂલાય છે તેથી સ્વરાજ્ય મળ્યું છતાં આબાદી આવી નથી.

આત્મ-વિકાસની સાધનામાં નિવૃત્તિ હોતી નથી, તેથી નિરંતર તેની સાધનામાં પરાયણ બનવું આવશ્યક છે.

જડપદાર્થોને મેળવવામાં જેટલી જહેમત-મહેનત કરવી પડે છે, તેટલી આત્મવિકાસમાં મહેનત કરવી પડતી નથી.

૨૬૮. મનુષ્યો, સ્થિર થઈને સુખ દુઃખનો હિસાબ હરેજાજ રાખે તો તેઓ જડપદાર્થોમાં મુગ્ધાય નહીં અને સુખનો માર્ગ જડે.

ખાવાપીવામાં તેમજ વિષયસેવનમાં જે વધારે સુખ હોય તો ખાતાં-પીતા અને વિષયસેવનમાં આસક્ત બનતાં અધિકાધિક સુખ મળવું જોઈએ, પરંતુ તેમાં આસક્ત બનતાં તો પરિણામે પરિતાપ અને વિવિધ વ્યાધિઓ આવીને ઘેરઘેરાઈ છે, સુખને મેળવતાં દુઃખ હાજર થાય છે, માટે તેમાં સત્ય સુખ છે જ નહીં.

બીજાની પાસે તમોને માગણી-યાચના કરવી પસંદ પડતી નથી, મનમાં દુઃખ થાય છે, તો તમોને યાચના કરવાનું ગમતું ન હોય અને માગ્યા વિના તેમજ યાચના કર્યા વિના ઈષ્ટ વસ્તુ-

રંડ૨

એ મેળવવાની ઇચ્છા હોય તો તીર્થંકર મહારાજને ફરમાવેલા કાયદાઓ-આજ્ઞાઓને શ્રદ્ધાપૂર્વક અમલમાં મૂકો; સર્વ અભિલાષાઓ, આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરવાથી પૂર્ણ આપોઆપ યશે. માગણી કરવાની કે કરગરવાની ઘડીઓ આવશે નહીં.

માગણી કરનારને જે પુણ્ય હોય તો જ મળે છે, નહીંતર ધક્કા ખાઈ પાછું વળવું પડે છે માટે માગ્યા વિના મળે તેની આ ભવમાં તૈયારી કરો; સ્વચ્ચારિત્રવાનને માગ્યા વિના પણ મળી રહે છે.

૨૯૯. સુખ દુઃખનો આધાર મનની વૃત્તિઓ ઉપર છે. જે સંકટની કિંમત બાણી તેને સુખનું કારણ માનીએ, તો દુઃખ જેવું કંઈ પણ ભાસે નહીં, અને આનંદપૂર્વક સહન કરી શકાય.

૩૦૦. અજ્ઞાનતા અને મોહના આધારે ઇર્ષ્યા-કલહ-કંકાશ ઉત્પન્ન થાય છે. એમાં સ્વાર્થની અતિમાત્રા મળે તો મનુષ્યો ન કરવાનું કરી બેસે છે, ભાઈભાઈમાં, સગાવહાલામાં વેર-ઝેર થતું હોય તો સ્વાર્થની અતિમાત્રાથી ઇર્ષ્યા-અદેખાઈથી ગુણાનુરાગના સ્થાને નિન્દા વિગેરે આવીને ઉપસ્થિત થાય છે. અને સ્વજનવર્ગમાં પણ દોષદૃષ્ટિ ઘણો ભાવ બજવે છે, તેથી સંપત્તિ સાદ્યળી હોતે પણ સુખપૂર્વક જીવન પસાર થતું નથી.

૩૦૧. ગુણાનુરાગથી, સગાં સંબંધી વિગેરેમાં પ્રેમ વધે છે. આર્તાધ્યાન બહુ થતું નથી અને આત્મા નિર્મલ થતો જાય છે.

૩૦૨. પુણ્ય પ્રભાવે, જે વિષય કષાયની સત્તા નાબૂદ થાય અગર અલ્પ થાય તો જ શાશ્વતી સુખસંપદા

૨૩૨

સ્વયં આવી મળે. અને પુણ્યપ્રભાવે વિષયની ક્રંત અનુકૂલ સામગ્રી મળે તેા તેને ખસતાં વિલંબ થતો નથી માટે પુણ્યથી શાંતિ સામગ્રીની ઇચ્છા કરવી, પણ નશ્વર અને ક્ષણભંગુરની ઇચ્છા ન કરવી !

૩૦૩. એક બીજાની મદદ અને સહકાર સિવાય જગતમાં કોઈપણ પ્રાણી જીવી શકતું નથી અને ટકી શકતું નથી; માટે પરસ્પર સહાય કરવી, પરસ્પર હિતની વિચારણા કરવી તે મૈત્રીભાવના. પરસ્પરની ઉન્નતિ-શુભો દેખી ખુશી થવું, તે પ્રમોદ. સંકટમાં સહાય કરવી તે અનુકંપા અને દોષોની ઉપેક્ષા કરવી તે મધ્યસ્થતા.

૩૦૪. સ્વતંત્રતાના તેમજ આત્મશક્તિના દાન-આદાન હોતા નથી. તે તેા પોતાના સમ્યગ્જ્ઞાનથી પ્રાપ્ત થાય છે અને આત્મબલદ્વારા રક્ષણ થાય છે. દુન્યવી પદાર્થોની સત્તાથી મળી શકતા જ નથી.

૩૦૫. ઉતાવળી મનોવૃત્તિ, ઉપકાર અને સહકાર કરવાની તકને-અવસરને ઓળખતી નથી. માટે ધૈર્ય રાખવાની ખાસ જરૂર છે. ધૈર્ય રાખ્યા સિવાય કોઈ પણ કાર્યમાં સફલતા મળતી નથી. ધૈર્ય પાણુ એક પ્રકારની આત્મ-શક્તિ છે કે જેના યોગે અનેક શુભો આવી મળે છે.

૩૦૬. અન્યના અપકારો પ્રત્યે ક્ષમા રાખવી અને આવી પડેલી વિપત્તિઓને જ્ઞાનપૂવક સહન કરવી તે, સંકટોને નિવારણ કરવાની અમોઘ દવા છે. આ દવા લેવામાં પૈસાનો વ્યય કરવો નહી પડે.

૨૩૩

૩૦૭. કામાંધ બનેલ માનવીઓ કયું અકાર્ય કરતા નથી ? તેમજ લોભાંધ-ક્રોધાંધ પણ અકાર્ય કરવામાં પાછી પાની કરતા નથી; માટે સુખની પ્રાપ્તિ માટે કષાયાંધ બનવું જોઈએ નહીં.

અદેખાઇ-અહંકાર-મમતાદિક વિગેરે જે દુર્ગુણો, પ્રાણી-ઓને વિલંબ રહિત સતાવ્યા કરે છે, તેનું જો કારણ કોઈ હોય તો, કષાયાંધતા છે કારણ કે તેવી અંધતામાં વિચાર-વિવેક આવી શકતો નથી.

૩૦૮. કોઈ વ્યક્તિની પાસે હથિયારો હોય પણ જો હિંમત ન હોય તો તે વ્યક્તિ ફક્ત હથિયારોના આધારે કાંઈ પણ ધારેલું કાર્ય સફલ કરી શકતો નથી, માટે હથિયારો સાથે હિંમત પણ જોઈએ. હિંમત આત્મબલ છે અને હથિયારો જડ છે. એટલે આત્મબલ વિના ગમે તેવા સાધનો હોય તો પણ સ્વકાર્ય સાધી શકાતું નથી.

સ્વકાર્ય સાધવામાં જો આત્મિક બલ હોય તો શારીરિક-બલ પણ સહકાર આપે છે. નહીતર શરીરબલ હોય તો પણ શિથિલ બને છે; માટે આત્મબલની વૃદ્ધિ કરવા માટે યોગ્ય સાધનો યોજવા જોઈએ.

સાંસારિક સાત ભયોને નિવારવા માટે હિંમત ધારણ કરવી અને તેના સાધનોને મેળવવા તે સાચા હથિયારો-સાધનો છે; તે સિવાયના અન્ય સાધનો, શોક-પરિતાપ તેમજ જન્મ મરણને વધારનાર છે; માટે તેવા સાધનોને મેળવી હિંમત ધારણ કરવા-પૂર્વક મોહ શત્રુ સાથે સંગ્રામ માંડવો તે જીવનમાં આવશ્યક છે.

૨૩૪

મોહ વડે જ સમજણ મનુષ્યોને પણ સાત લય આવીને ઉપસ્થિત થાય છે અને હિંમત હારી ઊસે છે. પછી સાધનો ગમે તેવા સારા હોય તો પણ કામ આપી શકતા નથી; માટે પ્રથમ મોહને હટાવો.

મુગ્ધ થએલ પ્રાણીઓ, બલાબલનો વિચાર-વિવેક કરી શકતા નથી. તેથી જ તેઓના સાધનો કૃત્રીભૂત થતા નથી અને ધારેલ કાર્ય સારા પ્રમાણમાં કરી શકતા નથી, માટે વસ્તુની વિચારણા કરવી.

૩૦૬. વિચારણા અને વિવેક વિના વસ્તુનું સ્વરૂપ સમજતું નથી; તે સિવાય આત્મજ્ઞતાની કે આત્મસંપત્તિની સમજણ પડતી નથી.

સમાજમાં સારા કહેવરાવવા તેમજ સારા બનવા માટે કોઈએ કટુક અણુગમતા વચનો કહ્યા હોય અગર મર્મભેદક વચનો કહ્યા હોય, તો પણ તેને કડવી દવાની માફક સહન કરીને પી જવા જોઈએ. આ જ સરલ અને સુગમ માર્ગ છે. અંટશ રાખીને લાગ લેવામાં સુખ નથી.

મહોદા અને સજ્જનોની જે પ્રશંસા થાય છે અને મહત્તા જાહેરમાં આવે છે તેનું મુખ્ય કારણ તેવા વચનોને દબાવી આફક સહી લે છે અને પોતાની બૂઝોની તપાસ કરીને સુધારી લે છે, પણ કોપ કરતા નથી.

૩૧૦. પ્રગતિમાં સંપત્તિ આવી મળી છે પરંતુ વિપત્તિને સહન કર્યા સિવાય તો નહીં. સંપત્તિ અને વિપત્તિને ગાઢ સંબંધ રહેલો છે માટે વિપત્તિ આવતાં જે

રુઢ્ય

ભામ પામી પ્રગલ્ભિભો ત્યાગ કરે છે તેને સંપત્તિ મળતી નથી. આશ્વાઓ પણ તેની જ સહલ થાય છે કે જે વિપત્તિથી ગભરાતો નથી તેમજ મુંઝવણમાં પડતો નથી.

૩૧૧. ક્રોધાદિક કષાયો, વિષયને આધીન છે, જે વિષયવિકારોનો સર્વથા-સર્વદા અને સર્વત્ર નાશ થાય તો કષાયોને આવવાનો અવકાશજ નથી, માટે સત્ય સુખની ઇચ્છા હોય તો વિષયવિકારોને ટાળવા પ્રથમ બાહ્ય તપનો આદર કરો. જે બાહ્ય તપમાં મંદતા ધારણ કરે છે તે અભ્યંતર તપમાં આગળ વધે ક્યાંથી ? અને બાહ્ય તથા અભ્યંતર તપ સિવાય આસક્તિના ત્યાગનો માર્ગ મળવો અશક્ય છે.

આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિની વિડંબનાઓ તેઓને જ વળગે કે જેઓ બાહ્ય અને અભ્યંતર તપને કરવામાં અશક્ત હોય અને વિષયમાં પ્રતિબદ્ધ બનેલ હોય. તે સિવાય વિડંબનાઓને પ્રાયઃ આવવાનો અવકાશ મળતો નથી.

૩૧૨. જે તપ કરવાથી સારી રીતે વિષયની પ્રતિબદ્ધતા અલપ થતી નથી તેમજ તત્સંબંધી વિકલ્પો નાશ પામતા નથી, અગર જિનાજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન થતું નથી કે આત્મિક સુખનો લાભ મળતો નથી તે લંઘન કહેવાય, માટે એવો યથાશક્તિ તપ કરવો કે, આત્મબલ વધતું જાય અને વિષય-કષાયના વિકારો નાશ પામતા જાય. જે સ્ત્રીકાંચુર્કર્મોનો નાશ કરે, તપાવે તે તપ કહેવાય. આવો તપ સમ્યગ્જ્ઞાનીઓ કરવા સમર્થ બને છે.

તપ અને જપને પણ નિકટનો સંબંધ છે. જે જ્ઞાન

૨૩૬

પૂર્વક ખાર પ્રકારોની આરાધના સારી રીતે થાય તો પરમેષિના બપમાં પણ સ્થિરતાયોગે સારી રીતે આનંદ ઉભરાય છે અને કેટલો વખત ગયો તેની ખબર પડતી નથી.

જેઓ જિનાજ્ઞ પ્રમાણે તપસ્યા કરતા નથી તેઓ વિષયોમાં આસક્ત બનતા બચ છે; પછી તેઓનો પીછો આધિ, વ્યાધિ કે ઉપાધિ મૂકતી નથી; અને આધિ, વ્યાધિ વિગેરેથી ઘેરા-એલા જીવાત્માને સ્વપ્ને પણ સુખ ક્યાંથી ? છતાં પણ તેમાં સુખ માનતો જીવ વિવિધ પ્રકારના આરંભો કરીને અધિકાધિક વિડંબનાઓને આમંત્રણ આપતો રહે છે, અને પોકારો પાડતો અન્યની સમીપમાં દીનતા દાખવે છે.

૩૧૩. ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ, વિષયોમાં પ્રતિબદ્ધ બનેલને થવો અશક્ય છે; વિષયમાં પ્રતિબદ્ધ બનેલ, ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ કરવા બળજબરી કરે તો ઉલટી વ્યાધિ આવી સતાવ્યા કરે; માટે પ્રથમ વિષયોનો ત્યાગ કરવો તે પણ યોગ છે; સાધનને સુંદર બનાવ્યા સિવાય સાધ્ય બરોબર સધાતું નથી; વિષય વિકારોનો ત્યાગ તે સાધન છે અને ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ તે સાધ્ય છે. આ પ્રમાણે સાધ્ય સારી રીતે સધાતાં કર્મોથી આત્માને મુક્ત કરવો છે, પોતાને પોતાના ઘરમાં આવવું છે અને પરમાનંદનો આસ્વાદ કરવો છે, તે આવી મળવાનો જ; ધર્મ આરાધના આ પ્રમાણે બનતાં અનાદિ કાલના કર્મોના પાશ ખસવા માંડે છે અને આત્મ-સ્વરૂપ-આત્મસત્તા અને આત્મજ્ઞાનનો આવિર્ભાવ થાય છે; માટે કર્મોનો ત્યાગ કરવામાં તત્પર બનો; આમ મૂઢતયા બેસી

૨૩૭

રહેવાથી તેના પાશ ટળવાના નથી; માટે પ્રથમ વિષય પ્રતિ-
બદ્ધતાનો ત્યાગ કરવા બલ ફેરવો.

૩૧૪. ભાગ્યોદય કે પુણ્યોદય ? જગતમાં જ્યારે સર્વ
પ્રકારે ઈચ્છા પ્રમાણે દુન્યવી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થતી હોય અગર
સારી રીતે અનુકૂલતા રહેતી હોય ત્યારે માનવીઓ, ભાગ્યોદય-
કે પુણ્યોદય માને છે અને વ્યાધિઓ થાય કે વિવિધ
વિપત્તિઓ આવી પડે ત્યારે પાપોદય માને છે. જો કે આ
માન્યતા વ્યવહારથી ઠીક છે; પણ તેથી આત્મોન્નતિ કે આત્મ-
વિકાસ સધાતો નથી; સત્ય પુણ્યોદય-ભાગ્યોદય તે કહેવાય કે,
દ્રવ્ય અને ભાવથી ધર્મની આરાધના કરવાની રુચિ જાગે અને
અતિશય બલ ફેરવી તે રુચિ પ્રમાણે વર્તન થાય; તેમજ
વિષય-કષાયના ત્યાગમાં શક્ય પ્રયાસ થાય; અનુકૂલતા અગર
ઈચ્છા પ્રમાણે વસ્તુઓ મળવાથી, કાંઈ ધર્મની આરાધના થતી
નથી; ઉલટી રસગારવ, ઋદ્ધિગારવ અને શાતાગારવમાં પડી
જવાય છે; તેથી આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ અનેક પ્રકારે
આવીને વળગે છે. આવી પરિસ્થિતિને પુણ્યોદય કેમ કહેવાય ?

સાંસારિક વૈષયિક સુખમાં ઊડી નજરે જોઈએ તો પરિ-
ણામે દુઃખ રહેલું માલૂમ પડે છે, તો આ સુખના કારણરૂપ
પુણ્યને પુણ્ય તરીકે કેમ મનાય ? પરંતુ જે પુણ્ય, સર્વ
અનુકૂલતાની સાથે ધર્મની આરાધના કરવામાં સહકાર આપે,
બુદ્ધિ નિર્મલ રહે, ચારિત્રપાલનમાં સહાય થાય તે પુણ્ય
સારી રીતે કહી શકાય; માટે પ્રાપ્ત થએલ અનુકૂલતામાં
આસક્તિ ધારણ કરવી નહી.

૨૩૮

૩૧૫. છુપા ઊભા રહેવું નહીં. કેટલાક મનુષ્યોને એવી ટેવ હોય છે કે, પોતે કહેલી ખીના ઉપર સાંભળનાર કેવી વાતો કરે છે, તે સાંભળવા ખાતર તેઓની પાસેથી ખસી બહાર જઈને ભોંત પાછળ ઊભા રહીને ચિત્ત દબને સાંભળ્યા કરે. જો પ્રશંસાની વાતો કરતા સાંભળે તો કુલાઈને ફાળકો થાય અને અણુગમતી વાત સાંભળવામાં આવે તો જોઈ લો તેઓનો મિત્તજ ! ગુસ્સો કરી તેઓની પાસે આવી બોલવામાં બાકી રાખે નહીં અને અણુસરજી પીડા ઊભી કરે. આવા ચીડીઆ માનવોને અનુકૂલ સાધનો હોતે પણ ઘડીભર એન પડતું નથી. મનમાં ને મનમાં બબડતો ભમ્યા કરે છે. ઝાડે ફરવા બંધ તો પણ તેઓનો બડબડાટ ચાલુ હોય છે. આવી ખૂરી ટેવને દૂર કરવા માટે સાચો ઉપાય એ છે કે પાછળ શી વાતો અન્ય કરે છે તે સાંભળવા ઊભા રહેવું નહીં અને સાંભળવાની અભિલાષા પણ રાખવી નહીં; કારણ કે સરખી પ્રકૃતિવાળા બધાય હોતા નથી; કહેલી ખીના પસંદ પડે તો પ્રશંસા કરે અને રુચિકર ન હોય તો અણુગમે દેખાડી નિન્દા પણ કરે; જો તમોએ કહેલી ખીના સાચી હશે તો અણુગમે દેખાડી નિન્દા કરનારથી કાંઈ પણ નુકશાન થવાનું નથી; માટે તેવી વાતો ખીજની પાસે સાંભળવામાં આવે તો પણ મનમાં કાંઈ પણ લાવવું નહીં, અને ચિન્તાતુર બનવું નહીં.

૩૧૬. કેટલીક વાર એવું બને છે કે, સદ્વિચારાનુ-સારે આપણે કાર્ય કરતા હોઈએ તે વખતે અન્યની નિન્દા શ્રવણ કરી સત્કાર્ય કરવામાં મંદતા લાવી તેને પડતું મૂકવાની ઈચ્છા થાય છે, તે પણ ઠીક કહેવાય નહીં. કારણ કે કરાતાં

૩૩૯

કાર્યોની સઘળા માનવોએ ક્યારે પ્રશંસા કે અનુભાવતા કરી છે? કોઈને પ્રસંહ પડે નહીં તો તે અણુગમે દેખાડશે અને જેને પ્રસંહ પડશે તે ભૂરિભૂરિ પ્રશંસા કરશે; માટે તેવી વાતો ઉપર લક્ષ ન દેતાં, તેવી નિન્દા સાંભળવામાં આવે તો પણ કરાતા સત્કાર્યોમાં મંદતા લાવવી નહિ.

જેમને કર્મોનો ક્ષયોપશમ થયો હશે અને જેઓને કરાતું કાર્ય પ્રસંહ પડતું હશે, તેઓ જ સત્ય કાર્યોને દેખી ખુશી થવાના, તે સિવાયના મનુષ્યો કર્મોથી લિપ્ત હોવાથી અણુગમે દેખાડવાના, માટે મનમાં કદાપિ કંઈ પણ લાભ્યા વિના સત્કાર્યો કર્યે જવું, પણ ઉદાસીનતા ધારણ કરવી નહીં.

જેમનામાં વિષયવિકારોનો તેમજ કષાયનો ત્યાગ છે તથા આત્મ સન્મુખ દષ્ટિ છે ત્યાં દુનિયાએ કહેલી વાતોની અસર થતી નથી; ઉલટી તે વાતો કસોટીરૂપ બને છે અને આત્મા-ભિમુખતા રીતસર બની રહે છે; માટે વિષય વિકારોનો ત્યાગ કરવો તેમજ કષાયનો ત્યાગ કરવો તે સાચો માર્ગ છે અને સત્ય કાર્ય છે.

૩૧૭. પડ્ડરસના ઉપલોગથી થતો આનંદ વિકારી અને ક્ષણિક છે અને પરિણામે હાનિકારક પણ છે. તરવાર વિગેરે શસ્ત્રોના કરતાં પણ સ્વાદઈન્દ્રિયે પ્રાણીઓ-મનુષ્યોના વધારે લોગ લીધા છે.

સ્વાદ અહ્ય કરો અને જીવનને તથા ધર્મને બચાવો; સઘળાં બંડ કરતાં હોજરીના બંડ અતિ ભયંકર છે, તેથી સમજ અને શરીર બરોબર કામ આપતાં નથી અને અનેક પ્રકારની વ્યાધિઓથી ઘેરાય છે.

૨૪૦

સુકૌમળ અને સુગંધી પુષ્પો તો માથે અગર તેઓના હાર બનાવી હુંયા ઉપર ધરાય; તે કાંઈ પગ તળે કચ્ચરાય નહી. તેમ આ શરીરને સ્વાદથી કચ્ચરાય નહી; પણ વ્રત-નિયમવડે દિવ્ય બનાવવું જોઈએ.

૩૧૮. પરિશ્રમ-મહેનત એ સર્વં મુશ્કેલીઓનો પરાભવ કરે છે. યોગ્ય પરિશ્રમ પોતે જ આનંદરૂપે છે, માટે આજસનો ત્યાગ કરી, પરિશ્રમ કરવા તત્પર થવું; તે શારીરિક સુખની નિશાની છે. આજસ તો અરિ છે-શત્રુ છે.

૩૧૯. પાપી-અપરાધી કે અજ્ઞાનીને મરણાદિકનો અધિક ભય હોય છે; પરંતુ જે સચ્ચજ્ઞાની હોઈને અપરાધો કરતા નથી તેઓને કોઈ પ્રકારનો ભય હોતો નથી; ફક્ત ભય હોય તો પાપનો હોય છે.

૩૨૦. સદ્ગુણી કે દુર્ગુણી બનવું તે પોતાના હાથની વાત છે, પણ ધનવાન-વૈભવવાન બનવું તે પરાધીન છે; જે વસ્તુ સ્વાધીન હોય તે પ્રથમ સાધી લેવી જોઈએ કે જેથી પરાધીન હોય તે પણ સ્વાધીન બને.

૩૨૧. પોતાને નુકશાન અગર આધિ, વ્યાધિ થવામાં કદાચ કોઈ બાહ્યનિમિત્તો હશે, પણ ખરી રીતે તેઓનું મૂલ કારણ પોતાની ખરાબ વૃત્તિઓ જ છે; બીજાને કાંઈ લેવા-દેવાનું હોતું નથી.

૩૨૨. પોતાના શરીરને તથા વસ્ત્રાભૂષણોને સાક્ષુક રાખવામાં જેટલી કાળજી રાખવામાં આવે છે તેટલી કાળજી જો માનસિક વૃત્તિઓને શુદ્ધ કરવામાં રખાય તો, વિપત્તિઓને આવવાનો અવકાશ રહે નહી.

૨૪૧

૩૨૩. વિષમલાંબટ અને વ્યસની માણસો, ખસ્ટુ ધાંખી કરતાં હલકા છે. શરીરનો દુરુપયોગ-અતિ ઉપયોગ અને અનાદર થાય, ત્યારે આધિ, આધિ આવીને ઘેરી લે છે, અને વિવેક રહેતો નથી ત્યારે વેદના ભોગવવી પડે છે.

૩૨૪. ઘણાખરા વ્યાધિ-મંદવાડેનું કારણ અજીર્ણ વિકાર હોય છે, જઠરાગ્નિ ઉપરાંત બીજા નાખવાથી અનેક જલના રોગોના ખીજ વધાય છે.

૩૨૫. ખીજના સ્વચ્છંદ વ્યવહારોને જોવા કરતાં ચોતાના સ્વચ્છંદી વ્યવહારને જોઈ તેનો ત્યાગ કરવો અતિ હિતાવહ છે; ખીજબોના સ્વચ્છંદી વ્યવહારને દેખી તેઓને શિખામણ આપશો; પરંતુ તેનો ત્યાગ કરાવી શકશો નહીં; ત્યાગ કરવો તે તેના હૈયાની વાત છે.

૩૨૬. કોઈના ઉપર હુકમ ચલાવવો-સ્વસત્તા બેસાડવી તેના કરતાં મન-તન ઉપર હુકમ ચલાવીને સત્તા બેસાડવી તે ચોતાના હાથની વાત છે અર્થાત્ સ્વાધીન છે; અન્યજનો આપણા સ્વાધીન છે નહીં; માટે હુકમ બજાવવાની હોંશ હોય તો, મન-તન પર બજાવો.

૩૨૭. અન્યજનોને કાબૂમાં રાખવાની ઇચ્છા રાખવી, તેના કરતાં પાંચ ઇન્દ્રિયોને કાબૂમાં રાખવાની ઇચ્છા રાખવી તે અધિક શ્રેયસ્કર છે; સ્વાર્થ વિના અન્યો તાબે થશે નહીં પણ ઇન્દ્રિયો તો સ્વાધીન બનશે.

૩૨૮. પોતાના સુદેવ, સુગુરુ, સુધર્મ અને આત્મા

૨૪૨

ઉપર પ્રેમ રાખવો તે અધર્મ કે પાપ નથી; પરંતુ તેઓની ઉપેક્ષા કરવી તે પાપ છે; જેઓ, ચઢવાના સાધનને પાપ માનતા હોય; તેઓ કદાપિ સાધ્યને પહોંચી વળતા નથી અને બ્રમણ્યમાં ભૂલા પડે છે.

૩૨૬. જે માણસ, બીજાઓના માથા ઉપર પગ દંધને ચાલવાની ઈચ્છા રાખે છે એટલે બીજાઓને દબાતા રાખીને પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા પ્રયાસ કરે છે. તેઓને કદાપિ સુખશાંતિ મળતી નથી અને સહાય દબાતા રહે છે.

૩૩૦. આત્મરમણ્યતા. માન-સત્કાર-આખરુ પ્રતિષ્ઠા-કીર્તિ વિગેરે, સહાચારના પડછાયા છે; જ્યાં સહાચાર હોય છે ત્યાં તેની પાછળ ઠોડતા આવે છે અને આ આત્મરમણ્યતા થતાં વિલય પામી જાય છે; માટે પડછાયાને પકડવા પ્રયાસ કરો નહિ; પણ સહાચાર અને આત્મરમણ્યતા માટે પ્રયાસ કરો.

સંપત્તિ, માનપાન અને સત્તાને લીધે માણસો, આત્મિક વિકાસના સાધનોને ભૂલે તેમ જ આત્મિક સુખની પ્રાપ્તિ માટે નાલાયક થાય; તેવાં સંપત્તિ-માનપાન અને સત્તા વિગેરેને પ્રાપ્ત કરવા કોણ પ્રયાસ કરે ?

૩૩૧. મોટાઈ માટે મહેનત ન કરો. જગત્માં પોતાની વાહવાહ કહેવરાવવી અગર મ્હોટાઈ મેળવવા ખાતર મહેનત કરવી, તેના જેવો ભ્રમનો બીજો વ્યાપાર નથી; કારણ કે- તે તો આત્મવિકાસ સઘાતાં આપોઆપ પાછળ આવવાના છે.

૩૩૨. ખીંટીએ ભરાવી રાખેલ તરવાર, વખત જતાં કટાઈ જાય છે તેમ આળસુ-એઠી માણસો ઉદ્યમ

૨૪૩

વિના પોતાના જીવનને વૃથા ગુમાવે છે; માટે આજસુ ન બનતાં ઉદ્ધમશીલ થવું આવશ્યક છે.

૩૩૩. ઉત્તમ વારસો કયો? પુત્રાદિક માટે લાજો-કરોડોનો વારસો મૂકીને જવું તે સઘળા માતાપિતા માટે મુશ્કેલ છે તેમજ અશક્ય છે પણ બાળકોને સદ્ગુણી, પરાક્રમી અને નીડર બનાવવા તેમજ સમ્યગ્જ્ઞાની બનાવવાનો વારસો આપવો તે પોતાના હાથની વાત છે-શક્ય છે.

લાજો-કરોડો કરતાં પણ અત્યંત કીંમતી સમ્યગ્જ્ઞાનનો અને સદ્ગુણોનો વારસો છે, માટે આ કીંમતી વારસાને આપો; અને તે આપશે તો જ તમારા પ્રેમની કિંમત અંકાશે અને પ્રતિષ્ઠા વધશે.

૩૩૪. સદ્વર્તન. શ્રીમંત અને સત્તા-અધિકારવાળાઓએ સદાય સદ્વર્તન પાલવામાં તત્પર બનવું જરૂરનું છે; કારણકે સદ્વર્તન જો ન હોય તો તેઓ પરિવારને તેમજ અનુયાયી વર્ગને સુધારવાને બદલે બગાડતા જાય છે.

૩૩૫. જો તમોને ઈષ્ટ વસ્તુઓ પ્રયાસ કરતાં પણ પ્રાપ્ત ન થાય તો જો ભાગ્યાનુસારે વસ્તુઓ મળી છે તેમાં સંતોષી બનો અને પ્રયત્ન ચાલુ રાખો પણ હતાશ થઈ ગમગીન બનો નહીં.

૩૩૬. પ્રકાશની પાછળ જેમ અધિકાર છે, દિવસ પૂર્ણ થયા પછી જેમ રાત્રી આવે છે, તે પ્રમાણે સુખની પાછળ દુઃખ રહેલ છે; સુખના દિવસો પૂર્ણ થયા પછી દુઃખના દિવસો આવે તેમાં નવાઈ નથી, માટે ગભરાવું ન જોઈયે.

૨૪૪

૩૩૭. વર્તનની છાપ. આપણે અન્યજનોને શિષ્યામણ્ય અગર ઉપદેશ આપીએ તેના કરતાં આપણા વર્તનની છાપ, તેઓના ઉપર સારા પ્રમાણમાં પડે તે માટે ઉપદેશ પ્રમાણે શક્ય વર્તનની ખાસ આવશ્યકતા છે.

મનુષ્યનું સાચું મનુષ્યત્વ-માણ્યસાઈ તેના પોતાના ચારિત્ર-બંધે ઘડાય છે, ચારિત્ર-વર્તનવડે જ મનુષ્યસવની સાર્થકતા સધાય છે; લક્ષ્મી-સત્તા-પ્રશંસા વિગેરેથી સાર્થકતા સધાતી નથી.

૩૩૮. જ્ઞાન-ચારિત્ર, માણ્યને નિર્દોષ અને સમ્યક્-જ્ઞાની હોય તો 'જેલ તે મહેલ' જેવી ભાસે છે, તેમાં પશુ મન યવિત્ર રહે છે અર્થાત્ દુઃખ જેવું ભાસતું નથી. જેને અજ્ઞાનતા-મોહ-મમતા રહેલી છે તેને મહેલ પશુ જેલ જેવો ભાસે. ફીકર-ચિન્તાઓ ઘટતી નથી પરંતુ વધતી રહે છે માટે સુખ, જ્ઞાન અને ચારિત્રમાં છે.

૩૩૯. સત્ય સુખની પ્રાપ્તિમાં જોર-જીલમ કે ખળાત્કારનો ઉપાય કારગત થતો નથી. તેમજ ધનાદિકથી સાચા સુખની પ્રાપ્તિ થતી નથી.

૩૪૦. બીજાઓના ઉપર અધિકાર લોગવવા ખાતર, પોતાની સ્વાર્થતા અગર સ્વતંત્રતા જોવી એ તો જોઈતો જ ધંધો છે. સત્તા-અધિકારને પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રયાસ કરવો અને તેને પ્રાપ્ત કરવો તે સ્વાધીનતા ગુમાવવા બરોબર છે. બીજા પર સત્તા ચલાવવા મથવું તે પોતાના પર કાબૂ જોઈ ઈસવા બરોબર છે.

૩૪૧. જ્યારે રૂપ-રસ-ગંધ-રસની આસક્તિ ટળે છે,

રૂઝ

ત્યારે તેઓને લગતા સંકલ્પવિકલ્પો બહુ અસર કરતા નથી. અને આત્મશુષ્કમાં સ્થિરતા થતાં આત્મશુષ્કમાં પ્રેમ લાગતાં ધીમે ધીમે ટળવા માંડે છે; જ્યારે તે વિકલ્પો સર્વથા ટળી જાય ત્યારે સાથે સાથે કષાય-ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ પણ રહેતા નથી. એટલે વિષય-કષાયના વિકારો નાશ પામ્યા પછી આપોઆપ આત્મિક શુભોમાં સ્થિરતા જન્મે છે અને સ્થિરતા થયા પછી આત્મિક સુખ કેવું છે, તેનો અનુભવ આવે છે; માટે પ્રથમ આત્મિક સુખના અનુભવાર્થિઓએ ઈન્દ્રિયના વિષયોની આસક્તિનો ત્યાગ કરવા જ્ઞાનપૂર્વક આદર કરવો આવશ્યક છે, તે સિવાય જમે તેવો પ્રયાસ કરવામાં આત્મિક સુખાનુભવ આવવો અશક્ય છે.

૩૪૨. અનાદિકાલથી રૂપ-રસ-ગંધ વિગેરેની અજ્ઞાન-તાથી આસક્તિ લાગેલી છે તે એકદમ ટળી શકે એમ નથી, માટે શાસ્ત્રકારોએ જે બાહ્યતપના છ પ્રકારો બતાવ્યા છે તેમાં નિયમબદ્ધ બનવામાં આવે તોજ ધીમેધીમે તે વિષયોમાંથી પ્રતિબદ્ધતા નાશ પામે છે, અને તેઓની પ્રતિબદ્ધતાને ફગાવી દેવાથી આત્મબલ વધતું જાય છે; આત્મિક બલને દબાવનાર જે કોઈ શત્રુ હોય તો વિષય પરત્વેનો રાગ છે અને તે બલનો આવિર્ભાવ કરનાર પ્રથમ મિત્ર જે કોઈ. હોય તો વિષય વિરાગ જ છે, પછી આત્મબલ વધતાં તેના સાધનોની કિંમત વધે છે.

૩૪૩. જેને આત્મવિકાસ સાધી કર્મોની પરા-ધીનતા ટાળવી છે તેને જમે તેવા લાકડાં લડાવનાર મળે તો પણ તેની સામે તે જોતો નથી; અગર તેનું કથન

૨૪૬

સુજબ વર્તન કરતો નથી. પરંતુ જેને હરિક્ષ્ણ અગર સામા પડવાની વૃત્તિ છે તે તો તેવા લાકડાં લડાવનારની વાતો સાંભળી કાંઈ કાંઈ યોદ્ધી નાંખે અને ન કરવાનું કરી ખેસે; માટે આત્મવિકાસના અર્થિઓએ તેવાની વાતો સાંભળી સત્ય માની લેવું જોઈએ નહીં. કદાચ તેની વાત સાચી હોય તો પણ મનમાં કંઈ પણ લાવવું ન જોઈએ. આગળ વધવાનો આ માર્ગ છે.

૩૪૪. મનુષ્યો સરખી પ્રકૃતિવાળા હોતા નથી; કોઈને લાકડાં લડાવવાનું પસંદ પડે, કોઈને રોક બતાવી ખીજાઓને ઉતારી પાડવાનું પસંદ પડે; કોઈ અભિમાન-શુમાનના આધારે જગતમાં “હુંજ” હુશિયાર છું. આમ સમજી મલકાતો ફરે અને કેટલાક મહાશયો નમ્રતા-સરલતા-ક્ષમા-સંતોષને અધિક પસંદ કરનાર હોય છે. કારણ કે દરેકના કમંદલિકો સરખા હોતાં નથી; અને વિચારોઆચારો સરખા હોતા નથી; માટે તેઓના તરફ લક્ષ ન હેતાં સ્વાત્માનો વિકાસ જદ્દી કેમ સધાય તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું આવશ્યક છે. દરેક પ્રાણીઓ ઉપર ગુણ લેવાની દૃષ્ટિ રાખવી જોઈએ, દોષ નજરથી દોષો આવીને બગાઈની માફક વળગે છે માટે ચેતો !

૩૪૫. ભક્તિ, સ્તુતિપૂર્વક-આજ્ઞા સુજબ વર્તનમાં આત્મવિકાસ છે. તમારો શિષ્ય પણ જે તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન રાખતો નથી અને પોતાની અનુકૂલતા પ્રમાણે વર્તન રાખે છે તો આવા શિષ્યો, ગુરુની પ્રશંસા કરે, તેમને ભૂરિ ભૂરિ વંદના કરે તો પણ તેમને આત્મગુણની પ્રાપ્તિ થતી નથી, આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન રાખનાર તથા વંદના-પ્રશંસા કરનાર જ શિષ્ય આત્મિક ગુણોને મેળવે છે.

૨૪૭

એક ગુરુએ પોતાના મુખશીલીઆ શિષ્યને કહ્યું કે, અરે આજે મને બહુ થાક લાગ્યો છે માટે મારી કેડ ઉપર પગ મૂકીને ગઢડ. શિષ્ય કહેવા લાગ્યો કે એવું તે થાય ? આપના શરીર ઉપર પગ મૂકવાથી પાપ લાગે અને આશાતના થાય. માટે પગ કેમ મૂકાય ? ગુરુએ કહ્યું કે, જલ્દી આવ, થાક બહુ લાગ્યો છે; પાપ લાગશે નહી અને આશાતના પણ થશે નહી. મારા કહેવાથી કેડ ઉપર પગ મૂકવા છે ને ? ના ના એમ ન થાય ? ગુરુએ કહ્યું કે, કેડ ઉપર પગ મૂકતાં પાપ લાગે છે પણ મારી વાણી ઉપર પગ મૂકતાં પાપ લાગતું નથી ! તારા જેવાને શો લાભ થાય ? આ પ્રમાણે આજ્ઞા ન માનનાર ભલે ગમે તેવી સ્તુતિ કરે કે વંદના કરે તો પણ સત્ય લાભ મળવો હુબ્કર છે, માટે આજ્ઞારંગી બનીને વર્તન રાખવું જોઈએ. દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાલ અને ભાવને બાંધી આજ્ઞા-પૂર્વક વર્તન રાખનાર ઉત્તરોત્તર આત્મવિકાસમાં આગળ વધે છે; અન્ય શિષ્યોને પણ અનુકરણીય બની જગતમાં પ્રશંસા-પાત્ર થાય છે. આજ્ઞાધર્મના મર્મને બાંધનાર શિષ્ય સ્વપરતું શ્રેયઃ સાધી શકે છે.

૩૪૬. ભૂંડાએ! પર પણ ભલાઈ કરો. ભૂંડાની પાસે જ નહી; પણ ભૂંડા આવીને તારી સમક્ષ આવીને ઊભો રહે ત્યારે તેને ધિક્કાર નહી; કારણ કે તે તારું ભલું કરવા આવેલ છે એમ માન; તેણે જે વિચારો કર્યા હશે તે તારા સહવાસે મુધરશે અને પછી તારો ઉપકાર માનશે.

અસાધ્ય વ્યાધિને દૂર કરવા માટે જેમ આપરેશનની જરૂર પડે છે, તેમ ભાવ વ્યાધિને ત્યાગ કરવા માટે ભૂંડાની

૨૪૮

પણ જરૂર પડે છે. બૂંડાની આખળ ભલાઈ કરીને તેને સુધારવો તેમાં પ્રાપ્ત થયેલ જ્ઞાનની મહત્તા છે, અનુકૂલ વર્ગની સાથે કૈાણુ ભલાઈ કરતો નથી ?

અનંત જ્ઞાનીઓ તો ફરમાવે છે કે તું બૂંડાઓની આગળ ભલાઈ કરી તેઓને સુધારીશ, તેમાં તને પોતાને લાભ જ છે; પછી બૂંડાને લાભ થાય કે ન થાય. તે તેના નસીબની વાત; માટે અનુભવ મેળવવો હોય તો બૂંડાઓને કસોટી સમાન માની તેનો આદર કર ! તરછોડીશ નહી. આપણે પણ પ્રથમ તેવા હૃદયું અને બૂંડાઈનો જ્યારે ત્યાગ કર્યો ત્યારે ભલા થયા માટે ભલા માણસોએ બૂંડાઓને ભલાઈ આપીને ભલા બનાવવા વિચાર રાખવો, અને બનતો પ્રયાસ પણ કરવો. મનુષ્ય મનુષ્યને સુધારશે નહી, તો પછી તેને કૈાણુ સુધારશે ? માટે બૂંડાના આવવા વખતે મનમાં દિલગીર થવું નહી; અને ખુશી થઈ તેને આવકાર આપવા ચૂકવું નહી.

૩૪૭. દુઃખ અને સુખ આ બંને આવકારપાત્ર છે, કારણ કે દુઃખને સહન કર્યા સિવાય સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી; વિષય સુખમાં દુઃખ સમાયેલું છે માટે દુઃખને સુખતું કારણ માની સુંઝવણમાં પડવું નહી અને વિષયસુખને દુઃખતું કારણ માની ઉન્મત્ત બનવું નહી; એટલે તે બે અવસ્થામાં સમતા ધારણ કરવી તે જ યુદ્ધિમત્તા છે; યુદ્ધિમાનો જગત્માં ઘણા હોય છે અને ભાષણો દ્વારા લોકરંજન કરી પ્રશંસાપાત્ર બને છે; પણ સુખ-દુઃખના પ્રસંગે તેઓની યુદ્ધિ, ગીરા મૂકાયેલ હોય તેમ માલૂમ પડે છે; આ સાચી યુદ્ધિ કહેવાય

૨૪૬

નહી; માટે હરેક અવસ્થામાં સમભાવ રહે તેવી રીતે આત્માને કેળવવો આવશ્યક છે.

સુખ જેમ કાયમ રહેતું નથી તેમ દુઃખ પણ કાયમ રહેશે નહી; આ પ્રમાણે સમજી આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિરતા ધારણ કરવાની ટેવ પાડવી જોઈએ; જેવી ટેવ પાડવી હોય તેવી પડે છે; આ આત્માને સ્વભાવ છે; આ-ખીડી વિરોધે વ્યસનમાં રક્ત બનેલને તે સમયમાં આ-ખીડી પીધા સિવાય આલતું નથી; અને જ્યાંસુધી ન પીવે ત્યાંસુધી ગમગીન રહે છે; છતાં કાંઈ વૈધ અગર ડોક્ટરે કહ્યું હોય કે, આનાથી તને જે રોગ લાગ્યો છે તે મટશે નહિ માટે તેનો ત્યાગ કર; ત્યારે રોગની બીતિથી તે વ્યસનનો ત્યાગ કરવા તત્પર બને છે, તે પ્રમાણે સુખના અર્થાંએ, સુખ-દુઃખની મુંઝવણનો ત્યાગ કરવાની ટેવ પાડવી.

૩૪૮. તમારા અન્તઃકરણને ઉત્તમ વિચારો દ્વારા નિર્મલ કરો. વિવિધ વાતાવરણથી અન્તઃકરણને મલિન બનતાં વિલંબ થતો નથી. અને મલિન બનેલ વાતાવરણ સ્વાત્માને અધોગતિમાં પટકી પાડે છે; તેથી જીવાત્માઓ અનેક પ્રકારની અસહ્ય યાતનાઓ લોગવે છે; માટે શરીરને નિર્મલ રાખવાની માફક અન્તઃકરણ-મનને પણ નિર્મલ રાખવા સમય કાઢવો જોઈએ.

જેવું નિર્મલ અન્તઃકરણ છે તેને હેવ કરતાં પણ અધિક સુખ છે, માટે તમારા પ્રતિકૂલ વર્ગ તરફ પણ ખોટા વિચારો કરી મનને મલીન કરતા નહી; કારણ કે તે પ્રતિકૂલ વર્ગ, સંયોગોનો પહોળો ઘાટો મિત્ર તરીકે બનવાનો; તેમજ એવો

૨૫૦

અવસર મળતાં તેની પણ જરૂર પડવાની; આંખાના વૃક્ષને ફલો ખેસતાં કાંટાની વાડની જરૂર પડે છે.

૩૪૯. હરેક પ્રાણીઓમાં ચૈતન્ય છે તે ચૈતન્ય ખરાબ નથી પણ તે આત્માએ કરેલા દુષ્ટત્ય ખરાબ છે. માટે દુષ્ટત્યને ખરાબ કહેવાં જોઈએ. અને તેવા કર્મોથી બચવા માટે પ્રયાસ કરવો જોઈએ. આપણે જો દુષ્ટત્ય કરતા નથી તો દુર્જનો, આપણને શું કરી શકે એમ છે? બહુ બહુ તેઠ ગાળો ભાંડે; દુન્યવી વસ્તુઓને નુકશાન પહોંચાડે; અગર શસ્ત્રો વડે શરીરનો નાશ કરે, તેથી તેઓ અધિક કરી શકે એમ નથી; જેઓનો તે, નાશ અગર નુકશાન કરે છે તે વસ્તુઓ તો ક્ષણવિનાશી છે જ.

૩૫૦. ગૃહસ્થાવસ્થામાં સ્થિરતા આવવી દુઃશક્ય છે. ધર્મના અલૌકિક મર્મને અનુસરીને, તમારો ગૃહસ્થાશ્રમ સેવાય તો અતિ સુગમતાથી આત્મોન્નતિ સાધી શકાય છે; પરંતુ ધર્મના મર્મને સમજનાર કેટલા? કારણ કે ગૃહસ્થાશ્રમ વિવિધ જંબલથી ભરેલ હોવાથી ભલભલા તેમાં ફસાઈ પડે છે.

મન નિર્મલ થાય અને સ્થિરતાને ધારણ કરાય ત્યારે ધર્મના મર્મને સમજવાનો સમય આવે છે; ગૃહસ્થાશ્રમમાં તો વિવિધ વિપત્તિઓ તથા વિઘ્નો હોવાથી મન સ્થિર થાય ક્યાંથી? માટે તેનો ત્યાગ કરવાની આવશ્યકતા છે અને ત્યાગ કર્યા પછી સમ્યગ્-જ્ઞાનની આરાધનાપૂર્વક લીધેલ ચારિત્ર સારી રીતે પાળવામાં આવે ત્યારે જ મન સ્થિર થઈ ધર્મનો મર્મ સમજે છે; માટે સ્થિર થવાની યોગ્યતા ચારિત્રમાં છે પણ ગૃહસ્થાશ્રમમાં નથી.

૨૫૧

૩૫૧. બ્રહ્મચર્યનો મહિમા લોકોત્તર છે. જગતના જીવો જે કરી શકતા નથી તે એક નૈષ્ઠિક બ્રહ્મચારી કરવા સમર્થ બને છે. સર્વ રસાસ્વાદનો ત્યાગ કરી પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મનને કબજામાં રાખવામાં આવે અને તેમાં સમ્યક્જ્ઞાનની મેળવણી થાય તોજ બ્રહ્મચર્યનું પાલન થઈ શકે છે; જે બ્રહ્મચારીને નારીઓના નખરા અને કટાક્ષો તેના ચિત્તને ચંચળ કરે નહી તે, ઉત્તમ પ્રકારે બ્રહ્મચર્ય પાળી શકે છે, અને સમગ્ર જગતને વશ કરી શકે છે.

૩૫૨. આ મનુષ્ય ભવ મળ્યો છે તે પૈસા ભેગા કરવા કે સંબંધી રાખવા માટે મળેલ નથી, પણ આત્મવિકાસ કરવા માટે મળેલ છે; પૈસાઓ આ જગતમાં પડી રહેવાના જ- સાથે આવવાના નહી જ; જેટલો વિકાસ સાધાયો હશે તેટલો આત્મા આ, જગતભરમાં તેમ જ પરલોકમાં આનંદમાં રહેવાનો; માટે બ્રમણાનો ત્યાગ કરી આત્મવિકાસ સાધવા માટે નિરન્તર તમન્ના રાખવી જોઈએ; આજ મનુષ્યોનું સત્ય કર્તવ્ય છે અને કમાણી છે.

૩૫૩. તમારા પર જે આપત્તિઓ આવી પડી છે, તે તમારી ઇચ્છાઓથી જ; તેમાં અન્ય કારણો નથી; માટે ઇચ્છાઓ એવી કરો કે આત્મવિકાસમાં સારી રીતે સહકાર આપી શકે; સુંદર ઇચ્છાઓ કરવાથી સારાં ફલો આવે; અને અશુભ ઇચ્છા ઉત્પન્ન થતાં જે શકવામાં ન આવે તો તેનાં ફલો કટુક આંખા સિવાય રહેતા નથી.

૩૫૪. જગતમાં આપણી હરિકાંઈ કરનાર, નિન્દા કરનાર તેમજ નુકશાન કરનાર અગર કલંક આરોપણ કરનાર,

૨૫૨

આપણને ભગત્ શરણે છે અને કસોટી કરી તેજસ્વી બનાવે છે; આમ સમજી તેઓના ઉપર દુર્ભાવ લાવવો બેઠથે નહીં; તેઓને પણ મિત્ર સમજી સમતા ધારણ કરવી ઉચિત છે. કેઈ ખરાબ કહે, તેથી ખરાબ થઈ જવાતું નથી અને કેઈ સારા કહે, તેથી જે સ્થિતિ છે તેનો ફેરફાર થતો નથી.

ઉપ૫. આશાઓને ચિન્તાઓ સાથે પણ સારી રીતે ઠોસ્તી છે. જેમ જેમ આશાઓ વધતી રહેવાની તેમ તેમ ચિન્તાઓ પણ વધતી રહેવાની; ચિન્તાઓનો ત્યાગ કરવો હોય તો આશાનો ત્યાગ કરો.

મનુષ્યોને વધારામાં વધારે જરૂર જે કોઈની હોય તો, સંયમની તથા સહિષ્ણુતાની છે. આ સિવાય પ્રયાસ કરીને તેમજ કુશલતા વાપરીને મેળવેલી વસ્તુઓ ચિન્તા-શોક-પરિતાપને દૂર કરી શકતી નથી.

ઉપ૬. સંયમના પાલનમાં માણુસાઈ શીલે છે અને માણુસાઈના પાલનમાં દિવ્યતાનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. સંયમ સિવાય મળેલ મનુષ્યત્વ, પાશવવૃત્તિમાં આવી પડે છે માટે સંયમની આવશ્યકતા છે.

ઈવછાઓના નિરોધમાં અગર જે જે ઈવછાઓ થતી હોય તેઓને કષ્ણમાં રાખવામાં સંયમદ્વારા આત્મશક્તિ ભગત્ થાય છે. દિવ્યતા અને સ્વતંત્રતા, અકસ્માત્ આકાશમાંથી આવી પડતા નથી.

સંયમમાં સત્ય સુખ-ગુપ્તપણે રહેલ છે; તે સુખ, સંયમની અપરાધના સિવાય પ્રગટ થતું નથી અને ગુપ્તપણે રહ્યા કરે છે,

સ્વચ્છ

માટે તેનો પ્રાદુર્ભાવ કરવા ઉદ્દેશ્યે તેને પ્રજ્ઞ સંયમનો ત્યાગ કરવો નહીં. સંયમ-અનંત સુખતુલ્ય સંપૂર્ણ સાધન છે.

દુઃખથી મુક્ત થવાનો ઉપાય દુઃખને સહન કરવું અને વિવેક લાવીને સંયમની આરાધના કરીને આત્મિક વિકાસ સાધવો તે સત્ય છે; દુઃખ દુઃખના પોકારો પાડવાથી દુઃખો ખસતા નથી, ઉલટા વધે છે, સુખનો સાક્ષાત્કાર, દુઃખને સહન કરી આત્મરમણતામાં રહેલો છે; માટે આત્મરમણતામાં સદાય રહેવા સતત લાગણી રાખવી યોગ્ય છે.

૩૫૭. ધર્મધ્યાનના ચાર પાયાના વિચારોમાં મરણ પામવું તે પરલોકમાં સુખી થવાની નિશાની છે; આત્મ-રોદ્ધ્યાનના વિચારોમાં મરણ પામવું તે અત્યંત દુઃખની નિશાની છે, માટે દુઃખને જ્ઞાનપૂર્વક સહન કરી ધર્મધ્યાનમાં રહેવાની પ્રથમ તૈયારી કરવી જોઈએ.

કોઈ પણ અવસ્થામાં ધર્મધ્યાનના વિચારો, વિવેકને ખેંચી લાવે છે, રાગ-દ્વેષના બંધનો તેમજ અહંકાર-અભિમાનાદિક ગાળી નાંખે છે એટલે તેના આધારે દરેક અવસ્થામાં સુખ-શાંતિ રહે છે-ઉદ્વેગ થતો નથી; માટે દરેક અવસ્થામાં ધર્મ-ધ્યાનના વિચારો વિસરવા જેવા નથી.

ધર્મધ્યાનના ચાર પાયાનો વિચાર કરનાર શુક્લ-ધ્યાનનો અધિકારી બને છે અને શુક્લધ્યાનના આધારે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે; જેવા વિચારો કરીએ તેવી અવસ્થા ઘડાતી રહે છે અને અવસ્થા પ્રમાણે સુખી દુઃખી બનાય છે; માટે ધર્મ-ધ્યાનના વિચારોમાં ભ્રમિત રહેવું.

૨૫૪

૩૫૮. ગૃહસ્થધર્મને તથા સાધુધર્મને ઉત્તતિના શિખરે આડૂઠ કરીને સત્ય, આઝાદી અને આખાદી 'આપનાર સંયમ સિવાય અન્ય સાધન નથી. જો સંયમની આરાધનામાં ખામી હોય તો તે ધર્મની સ્થિતિ સારીરીતે રહી શકતી નથી; કારણ કે તે વિના પશુઓ પશુ સ્વલ્પન ગુભરી પરલોકે જાય છે. તમો તે પ્રમાણે વર્તન રાખો તો તકાવત શો ?

૩૫૯. સ્વપરતુ' રક્ષણુ કરવા સમયસૂચકતા વાપરવી તે પશુ એક જાતનું જલવાન હથીઆર છે; ગમે તેવી પ્રવીણતા હોય; હરાવવાની તાકાત હોય—અને પોતે યશસ્વી હોય—પશુ સમયસૂચકતા જો ન વાપરે તો તે નાશીખાસ બને છે; માટે સમયસૂચકતા રાખવી તે અતિ હિતકર છે.

સમયનો જાણકાર જો પંડિત હોય અગર શ્રીમંત હોય અગર રંક હોય તોપશુ તે પોતાની માણસાઈ શોભાવે છે અને પ્રસિદ્ધ થાય છે; માટે પંડિતે અગર શ્રીમંતે સમયને જાણવાની ખાસ જરૂર છે.

સમય સિવાય અન્ય વખતે વહેલું, ખાધેલું, અને પીધેલું લાભદાયી નીવડતું નથી. અને તે માટે કરેલી મહેનત વૃથા થાય છે અને હાંસીખાત્ર થવાય છે, માટે તેના ફલ લેવા માટે સમયસૂચકતા ભૂલવા જેવી નથી.

૩૬૦. મનુષ્યો ભ્રમણામાં પડેલા હોવાથી કરે છે બહમાશી અને દેખાડે છે બહાદુરી; આવાઓને સન્માર્ગ ક્યાંથી મળે ?

૩૬૧. તમોને છેતરવાની ટેવ હોય તો કોને છેતરશો ?

૨૫૫

પ્રાણીઓને તથા તમારા સ્વાત્માને છેતરતા નહીં, પણ વિષય-કષાયના વિકારોને છેતરી અનંત સમૃદ્ધિમાન બનજો. પ્રાણીઓને છેતરવામાં તો કોઈ પ્રકારનો લાભ થશે નહીં; ઉલટો તમારો સ્વાત્મા છેતરાશે.

૩૬૨. તમે કર્મોદ્ધરે બિચારા થઈને જન્મ્યા પણ એવી કરણી કરો કે બહાદુર બની પરલોકે સીધાવો. બિચારા થઈને પરલોકે જશો તો મળેલો ફલ્કલ મનુષ્યલવ એળે જશે અને પાછો ક્યારે મળે તે કહી શકાય નહીં.

૩૬૩. બહાદુરની બહાદુરી-શૂરાની શૂરવીરતા-વિક્રાનોની વિક્રાંતા અને મનુષ્યોની માણસાઈ ત્યારે જ કહેવાય કે જ્યારે અહંકાર-અભિમાન, ઈર્ષ્યા-અહેખાઈ, મોહ-મમતાને મારી સમતા આઠરે અને રાગ-દ્વેષના વિકારોને વશ બને નહીં; અને સર્વ પ્રાણીઓને પોતાના સમ ગણે.

અહંકાર-અભિમાનાદિકને મારનાર ભલે બહાદુર-શૂરવીર ન કહેવાતા હોય અગર બિચારા કહેવાતા હોય તો પણ બહાદુર અને શૂરા છે; કારણ કે જગતના કથન પરથી બહાદુર કે બિચારા બનાવું નથી.

૩૬૪. શારીરિક વ્યાધિઓ માટે દવા મળી રહેશે; પણ માનસિક રોગની વ્યાધિઓ માટે મળવી અશક્ય છે; તે તો અહંકારાદિકના ત્યાગથી મળી શકે એમ છે; અહંકારાદિકને ત્યાગ કરવો તે માનસિક રોગની દવા છે.

૩૬૫. યોગના પાંચ પ્રકારો-અધ્યાત્મયોગ-ભાવનાયોગ-ધ્યાનયોગ-સમતાયોગ અને વૃત્તિસંક્ષયયોગ-આ પાંચેય સાધનો,

રૂપક

અનાદિકાલીન કર્મના સંયોગનો ત્યાગ કરવા માટે આવશ્યક છે; તે જો સાધ્ય ન થાય તો સાધન તરીકે રહે, પણ સાધ્યને પ્રાપ્ત કરી શકે નહીં; માટે પાંચે પ્રકારના યોગોની આરાધના કરી કર્મના મૂલોને મૂલમાંથી ખસેડા.

૩૬૬. જે સંયોગો વિયોગવાળા છે; તેમના ઉપર સમ્યક્જ્ઞાનીઓને ઘણી મમતા હોતી નથી; તેનો વિયોગ, સદાય શાશ્વતો ઇચ્છી રહ્યા હોય છે. શાશ્વત વિયોગમાં તેઓ સત્યસુખ માની રહેલ છે, માટે કર્મનો વિયોગ અને સંયોગોના વિયોગોને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે.

૩૬૭. સંપૂર્ણ આત્મશક્તિ ત્યારે જ આવી મલે કે જ્યારે સર્વથા-સર્વદા-સર્વત્ર સંયોગનો તેમજ કર્મમલનો વિયોગ થાય ત્યારે જ; સિવાય તમોને જે શક્તિ, જ્ઞાન વિગેરે મળ્યાં છે તે અધૂરાં જ સમજવાં, પૂર્ણ સમજતા નહીં.

૩૬૮. સંયમને ધારણ કરો. જેઓ અવિચારી તથા વિવેકવિહીન માણસો હોય છે, તેઓ મહાન વિપત્તિઓ આવી પડતાં તેમાંથી મુક્ત થવા માટે આત્મઘાત સિવાય અન્યમાર્ગ તેઓને સૂઝતો નહીં હોવાથી આત્મઘાત કરી બેસે છે, પરંતુ આ દુઃખમુક્તિનો ઉપાય અજ્ઞાનજન્ય છે; કારણ કે આત્મઘાત કરવો તે પણ દુઃખની પરંપરા વધારવાનો ઉપાય છે; અસદ્ય દુઃખો આવીને ઉપસ્થિત થાય છે તેના કરતાં સાચો માર્ગ સંયમને ધારણ કરવો તે છે.

૩૬૯. શરીરની વ્યાધિઓની દવા દૃષ્ટિગોચર થાય છે; પરંતુ માનસિક રોગની દવા દૃષ્ટિગોચર થતી નથી; તે તો અન્ત-મુંખ બન્યે જ દેખાય.

૨૫૭

૩૭૦. દોષદષ્ટિ નિવારવી. ઉત્તમ કાર્યો કરવાની ઇચ્છા-વાળાઓએ, પ્રથમ દોષદષ્ટિને દૂર કરવી જોઈએ; જેથી સદ્ભાવના કાયમ રહે અને ઉત્તમ કાર્યો કરી શકે; દોષદષ્ટિ ધારણ કરવાથી સદ્ભાવના દૂર પસે છે; દોષદષ્ટિથી ઉત્તમ કાર્યો ખરી શકતા નથી, અગર અધૂરાં રહે છે; માટે દોષદષ્ટિ નિવારવી.

૩૭૧. શાસ્ત્રોમાં સન્માર્ગો યત્નાવધા છે; તે માર્ગો ગમન કરીએ તો જ આત્મઅનુભવ આવી મળે; તેના આધાર વિના ડગલે અને પગલે ઠોકર વાળે; માટે આત્મઅનુભવની ઇચ્છાવાળાઓએ-પ્રથમ શાસ્ત્રકથિત માર્ગો જ વળવું.

શાસ્ત્રના મર્મને જાણવાવાળાઓ પણ શાસ્ત્રકથિત માર્ગોના ત્યાગ કરતા નથી, તો પછી તે માર્ગોના અજ્ઞાત મનુષ્યે અવશ્ય તેઓનું આલંબન લેવું જોઈએ; એકદમ વિચાર વિના ગમન કરવું નહીં.

શાસ્ત્રના મર્મને જણાવનારની આજ્ઞાને માથે ઉઠાવી, તે પ્રમાણે વર્તન કરો; જરૂર મર્મ સમજાશે અને અનુભવ પણ આવશે; આ માર્ગો સરલ છે. સુખેથી ગમન કરી શકાશે અને વિક્ષેપ આવશે નહીં.

૩૭૨. હીરા માણેક મોતી વિગેરે ઝવેરાત કરતાં તેમજ યશ, આબરુ, પ્રતિષ્ઠાદિ કરતાં પણ સદ્ગુણોની અનંત-શુભી કિંમત વધારે છે.

ઝવેરીને તેમજ રાજ મહારાજો તથા મુનિરાજોને પણ સત્ય સુખ આપનાર જો કોઈ હોય તો તેમણે મેળવેલા સદ્-

૨૫૮

શુભો જ; સંપત્તિ સાદાળી નથી; તે તો ચિન્તાજનક અને પરિતાપની પરંપરાજનક છે.

ઝવેરાતથી શોભા વધે છે, તે તો મનની માન્યતા છે; તે સિવાય બલ-બુદ્ધિ-પરાક્રમથી પણ વધારે શોભા પમાય છે અને પ્રસિદ્ધ થવાય છે. પણ તેમાં આત્મિક વિકાસ માનવો તે તદ્દન બુદ્ધિહીનતા છે, કારણ કે આત્મવિકાસ સાધવામાં તો અવશ્ય સદ્ગુણોની જરૂર રહેવાની.

૩૭૩. સંયમને આદરો. જે જે આગળ વધેલ છે અને જેઓએ મહત્તા મેળવી છે તે સદ્ગુણોના આધારે જ; નહીં કે સંપત્તિ-વૈભવથી; રહેતો પાસે સંપત્તિ અધિક પ્રમાણમાં હોય છે, પરંતુ તેઓ મહત્તાને મેળવી શકતા નથી. ઉલટો તેઓ અહંકારી બની જગત્માં કારમો કેર વર્તાવે છે; માટે જ મહાત્માઓ સંપત્તિનો ત્યાગ કરીને સુખદ સંયમ ગુણને આદરે છે.

૩૭૪. જે દયાળુ, શક્ય તપ કરનાર અને સંયમી અને છે તેઓ સંપત્તિ-વૈભવને ઈચ્છતા નથી, તેમજ સંપત્તિ-માન ઉપર દ્વેષ પણ કરતા નથી.

સંયમીને પોતાના નિર્વાહ માટે જે સાધન જોઈએ છે તે તો આપોઆપ તેઓના સદ્ગુણોના આધારે મળી રહે છે; તેનો પ્રયાસ કરવાનો રહેતો નથી.

૩૭૫. અજ્ઞાનતાથી આવી પડેલી વિપત્તિઓથી ભય પામીને ભાગી જનારા તેમજ આપઘાત કરનારાઓ તથા રોક-કાળ કરનારા માનવીઓ, દુઃખને-વિપત્તિઓને દૂર કરવાનો ઉપાય શોધી શકતા નથી. અન્ય સ્થલે જતાં તથા આપ-

૨૫૯

ઘાત કરીને પરલોકે ગમન કરતાં પણ તે વિપત્તિઓ પાછળ ને પાછળ વળગેલી હોય છે, તેની તેઓને માલૂમ હોતી નથી.

મનુષ્યજન્મમાં દુઃખોને તથા વિપત્તિઓને દૂર કરવાનો ઉપાય જો શોધ્યો નહીં અને મળ્યો નહીં, તો બીજા ભવમાં અગર બીજે સ્થલે મળવાનો જ નથી તેમજ શોધતાં જડવાનો પણ નથી; માટે ભાગી ન જતાં તેના ઉપાયને શોધીને તેઓને દૂર કરે, રોહડાં રડવાથી કાંઈ વળે એમ નથી.

૩૭૬. કરેલા દોષો અને અપરાધોને સારા માતો નહીં; તેઓને દુઃખદાયક માની જલદી સુધારવા માટે પ્રયત્ન કરવો તે આવશ્યક છે; નહીતર તેવા તેવા નિમિત્તો મળતાં દોષોનો વધારો થતાં અત્યંત દુઃખદાયી થશે.

૩૭૭. લાભ મેળવવાના વખતે પ્રમાદી થવાય તો યોગ્ય લાભ મળે ક્યાંથી ? તેવા સમયે તો લાગ જોઈ બલને અતિશય ફેરવવું જોઈએ કે જેથી દીનતા-હીનતાને આવવાનું સ્થાન જડે નહીં અને ભાગતી ફરે; સંપૂર્ણ લાભ લેવા માટે મનુષ્ય જન્મમાં શક્તિઓ આવી મળે છે અને દીનતા-હીનતા રહેતી નથી; માટે લાભ લેવા માટે પ્રમાદનો પરિહાર કરીને પુરુષાર્થને ફેરવો.

૩૭૮. પાણીથી ભરેલા ઊંડા ધરામાં ડૂબકી મારતાં એકદમ નીકળી શકતા નહીં હોવાથી મનુષ્યો મરણ પામે છે, તે પ્રમાણે વિષયવાસનાના ઊંડા ધરામાં ડૂબકી મારતાં પણ માનવીઓ-પ્રાણીઓ સ્વપ્રાણોને બચાવી શકતા નથી; પરંતુ તેજ

૨૬૦

સમ્યક્જ્ઞાન પામી આત્મગુણોમાં ડૂબકી મારે તેા જીવનને બચાવી શકે છે અને ભવોભવના મરણોથી પણ બચી જાય છે.

વિષયવાસનામાં ડૂબકી મારનારને કદાપિ મુંઝવણ દૂર ખસતી નથી, મુંઝવણને દૂર કરવા માટે પાછા અજ્ઞાનતા વડે તેમાં ડૂબકીએ માર્યા કરે છે, પરંતુ તે મુંઝવણ ન મટતાં અધિકાધિક મુંઝવણમાં પડી પ્રાણોને શુમાવે છે; માટે જો મુંઝવણને ત્યાગ કરવો હોય તેા આત્મગુણોમાં ડુબકી જાઓ.

પાણીના ધરામાં પડેલાઓને બહાર કાઢનારાઓ તેા ઘણા મળી આવશે, પણ વિષયવાસનાના ધરામાં પડેલાઓને બહાર કાઢી અને સંરક્ષણ કરનાર વિરલ મળી રહેશે માટે ચેતીને પત્રહું ભરે.

૩૭૯. વિષય વિકારોરૂપી અગ્નિની જ્વાલાઓને ધુઆવવા માટે વિષયોનું સેવન તે અગ્નિમાં ઘૂત અને મધને હોમવા જેવું છે. કદાપિ તે જ્વાલાઓ શાંત થતી નથી; પરંતુ વધતી જાય છે માટે આવી ભૂલ કરવી ન જોઈએ.

૩૮૦. તપ, જપ અને શ્રુતવાનુ છતાં અહંકાર-અભિમાનના મીઠા મારમાં સપડાય તેા ઉત્તમ ક્રિયાઓ કરતાં પણ કર્મોવડે લેપાય છે; ત્યારે આર મૈત્ર્યાદિ તેમજ આર અનિત્યાદિ ભાવનાથી ભાવિત નિષ્ક્રિય હોય તેા પણ કર્મોથી લેપાયમાન થતો નથી, અને આત્મવિકાસ સાધી શકે છે; માટે તપ, જપ, જ્ઞાન વિગેરેની સાથે અહંકાર-અભિમાનનો ત્યાગ કરવો યોગ્ય છે.

૩૮૧. ચિન્તાઓનો ખોળે હજાર મગુના ખેળા

૨૬૧

કેરતાં અધિક ચસદા અને છે. જેમ અધિક ધન્યઓ કરવામાં આવે છે તેમ ચિન્તાઓ વધતી જાય છે. તેથી મનુષ્યો તેમજ યોગમાં દખાએલા જ્ઞાનજ્ઞાન પણ જૂલે છે; જેઓને ચિન્તાઓનો યોગે એછો હોય છે તેઓ જ યોગ વિનાના છે.

૩૮૨. સત્ય ઉપકારને તેઓ જ કદી શકે છે, કે જેઓ નિશ્ચિંત અનેલા હોય અને સ્પૃહા વિનાન હોય, તેમજ કામના વિનાના હોય; તહીંતર તેઓ સત્યોપકારના અધિકારી બની શકતા નથી; માટે ઉપકારીએ સ્પૃહારહિત રહેવું તેમજ ધરલોકની ધન્યઓ પણ રાખવી નહી.

૩૮૩. પંચાચારનું પાલન કરનારઓ, ચાર ગતિઓને નિવારી પંચમગતિ-મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરે છે; તે સિવાયના પ્રાણીઓ ચારે ગતિમાં પરિભ્રમણ કરીને અસદા યાતનાઓને સહન કરતા રહે છે; માટે પંચાચાર તે પંચમગતિનું પૂર્ણ સાધન છે; આ સિવાય સર્વે સાધનો સંસારની પરંપરા વધારનારા છે.

૩૮૪. દેવનું નિષ્કલંકપણું, ગુરુનું મહામતચારીપણું અને ધર્મનું ક્યામૂલકપણું એ જૈનદર્શનની વિશિષ્ટતા છે. આપણે કરવાના નિષેધથી અને આરાધનાના વિધાનથી જેવ પર્વોની મહત્તા છે. આરાધના, મર્યાદાશીલ છે અને આરાધ્યતા વ્યાપક ભાવવાળી છે. ભાવને મર્યાદા હોતી નથી. જૈનશાસ્ત્રન, વૈરની વસુલાત લેવાને નિષેધ કરે છે તેમજ વૈરી ઉપર પણ મિત્રતા રાખવાનું વિધાન કરે છે.

૩૮૫. મનુષ્યજીવ સુખરતો હોય તેમ સર્વસ્થના યોગે

૨૬૨

પણ સુધારવા કટિબદ્ધ બનવું જોઈએ. ભૂલને સમજ્યા વિના આંખો મીંચીને ભૂલ કહેનારાઓ, ભૂલેલા છે. એમ સમજવું.

૩૮૬. બચાવનારને, તેની યુદ્ધિને અનુસરતું ફક્ત મળે છે અને બચેલો જીવ પુન્ય-પાપ કરે તેનું ફળ તો બચેલા જીવને ભોગવવાનું રહે છે.

૩૮૭. જિનેશ્વરના મંદિરમાં ધૂપના હળખામાં પકી રહેલો ધૂપ સુગંધ આપતો નથી, પરંતુ અગ્નિનો સંયોગ થતાં સુગંધ મહેકી ઉઠે છે. સત્તામાં રહેલી સુગંધ, સંયોગ મળતાં પ્રગટે છે, તે પ્રમાણે સત્તામાં રહેલા ગુણો, સમ્યક્ જ્ઞાનનો સંયોગ મળતાં પ્રગટ થાય છે.

૩૮૮. સત્ય બોલનારને અને તે પ્રમાણે વર્તન કરનારને, સત્ય દેવ અને સત્ય જ્ઞાનીઓ, સહકાર આપીને આવી પડેલી વિડંબનાને દૂર કરે છે; પણ સત્યનો દેખાવ કરનારને કાંઈ પણ મદદ મળતી નથી.

૩૮૯. સત્યવાદીને આ જગત્માં ઘણું સહેવું પડે છે પણ છેવટે તેનો જ જય થાય છે અને પૂજ્ય બની અનુકરણીય થાય છે; સત્યવાદી અને સદાચારી સદાય શોભાને મેળવે છે ત્યારે ઈતર માનવીઓ, પ્રારંભમાં શોભા મેળવે છે અને પછી હડધૂત થાય છે; માટે શોભાને મેળવવાની ઈચ્છા-વાળાઓએ સત્યવાદી બનવું.

૩૯૦. બીજામાં વૃક્ષ બનવાની સત્તા છે પણ સાધનના સંયોગ સિવાય વૃક્ષ બની શકતું નથી. જલ-પૃથ્વી-તાપ-વાયુ વિગેરે નિમિત્તો મળતાં અનુક્રમે વૃક્ષ બની રહે છે; તે પ્રમાણે

૨૬૩

આત્મામાં પરમાત્મા બનવાની સત્તા છે. તે સત્તા, સદ્ગુરુસમાગમ અને ચારિત્રની આરાધના કરતાં પ્રગટે છે; સાધન સિવાય સત્તાનો પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી.

૩૬૧. અત્યંત રાગતું પરિણામ, હૃદયભંગમાં જ આવે છે. દરેક મનુષ્યે આ સંસારની અમુક વ્યક્તિ કે અન્ય પદાર્થ ઉપર અત્યંત મોહ ધારણ કરે છે; તેથી જ તેઓને અંતે દુઃખ જ થવાતું; કોઈ મિત્રનો કે કોઈ પદાર્થનો એવા પ્રસંગે વિવિધ કારણો પામી વિયોગ બ્યારે થાય છે, ત્યારે તેઓને પરિતાપનો પાર રહેતો નથી.

૩૬૨. પરપદાર્થોમાંથી સુખ લેવા મનુષ્ય ઇચ્છે ત્યારે જ તેને છેતરવાનો પ્રસંગ વારે વારે ઉપસ્થિત થાય છે; માટે પરપદાર્થોની પરાધીનતા ફર કરવા માટે પ્રબલ પુરુષાર્થ કરવો જોઈએ. પરપદાર્થોની પરાધીનતા તે જ મહાદુઃખ છે અને સ્વવશતા તે મહાસુખ છે; આ સુખ આત્માના ગુણોમાં રમણતા કર્યા સિવાય પ્રાપ્ત થતું નથી. ચૈતન્યનો પ્રેમ તે જ સત્ય સુખ છે.

૩૬૩. આત્મોત્તતિ કે જૈનશાસનોત્તતિ ચેલાઓ વધારવાથી થતી નથી, પરંતુ ચારિત્ર પાળવાથી અને પળાવવાથી થાય છે; માટે ચારિત્ર પાળવામાં સુખ્યતયાએ લક્ષ્ય રાખવું આવશ્યક છે.

૩૬૪. અરિહંત પરમાત્માનો જાપ-શ્રી પાર્શ્વનાથ-સ્વામીનો હોય કે અન્ય જિનેશ્વરનો હોય-તોપણ સાપના વિષને ઉતારે છે તો અનાદિકાલીન વિષયરૂપી વિષને કેમ ન

૨૬૪

ઉતારે ? અવશ્ય ઉતારી શકે છે; માટે જિનેશ્વરનો જાપ હરરોજ એક કલાક પણ કરવાની ટેવ પાડવી બોધએ કે જેથી વિષયનું વિષ ઉતરે.

એક જૈનધર્મ પાલનાર રાજા કુંડલપુરમાં હતો. તે નૃપને લગભગ વીસ વર્ષનો પુત્ર હતો. તેને લગ્ન સમયે ચોરીમાં ફેરા ફરતા સાપ કરજ્યો. સઘળું કુટુંબ બહુ આક્રંદ કરવા લાગ્યું. કુંવરી તેની પાછળ મરવાને તૈયાર થઈ અને રમશાનભૂમિકામાં આવી, તે અરસામાં તેને શ્રી પાર્શ્વનાથપ્રભુ પર વધારે શ્રદ્ધા હોવાથી અગ્નિદાહને બંધ રખાવી સર્વજનોને વિસર્જન કરી પોતે વેળુની પ્રતિમા બનાવી રાતદિવસ ત્રણ દિવસ સુધી શ્રી પાર્શ્વનાથનો એકધારાએ જાપ કરવા લાગી. તે જાપના પ્રભાવથી પાર્શ્વયક્ષ પ્રગટ થઈને તેણીને વરદાન આપ્યું કે સૌભાગ્યવંતી થા, તને આઠ પુત્રો થાઓ. કુંવરીએ કહ્યું કે, મારા પતિને સાપ કરજ્યો છે અને અગ્નિદાહની હવે વાર નથી, તો કેવી રીતે સૌભાગ્યવંતી બનું ? અને આઠ પુત્રો કેવી રીતે થાય ? કારણ કે તેમની સાથે હું પણ બળનાર છું. યક્ષજીએ અમૃતના છાંટા નાંખી તેના પતિને સજીવન કર્યો અને તે પ્રતિભાને સાથે લઈ કુંવર-કુંવરી રાજ્યમાં આવ્યા; માટે જાપની અસર સારી રીતે થાય છે.

૩૯૫. તમો પ્રથમ ચારિત્રનું સેવન કરીને તમારા આત્માને સુધારો. જેણે શુદ્ધ ચારિત્રવડે પોતાના આત્માને સુધાર્યો નથી; તે અન્યજનોને સારી રીતે સુધારવા સમર્થ બનતા નથી; તેમજ પોતાની જાતને સુધારવા શક્તિમાન બનતા નથી-પછી ભલે વિદ્વાન્યો ઉપદેશ આપે, અને પોતે પ્રશંસા-

૨૬૫

આત્ર બને, તેપણુ પરિણામ સારું આવે નહીં; માટે ઉપદેશ આપનારે પોતાની બલને સુધારવાની જરૂર છે.

જેણે સ્વાત્માના કર્માવરણોને શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરીને દૂર કર્યાં નથી, તે જ્ઞાતિની, સમાજની તેમજ સંદ્રની પણ સેવા બબલી શકતો નથી; બલે તે સેવા કરવાની સારી લાગણી ધરાવતો હોય, અને ભાષણો કરીને સલાને ગજાવતો હોય.

જેટલે અંશે સ્વાત્મા શુદ્ધ થએલ હશે, તેટલે અંશે જગત્ને સુધારી શકશે; જગત્ ચારિત્ર તરફ અધિક આદર કરે છે, કરશે. માન-સત્કાર-પ્રતિષ્ઠાની છાયાનો ત્યાગ કરી સ્વાત્મા તરફ લક્ષ રાખવું અત્યંત હિતકર અને શ્રેયસ્કર છે.

૩૬૬. તમારે સુખ-સાચું સુખ જોઈતું હોય તો દરેક પ્રાણીઓમાં પરમાત્માના અંશે છે જેમ સમજી અન્યની સાથે પરસ્પર મેળ રાખવો; બહુ રાગ-દ્વેષમાં ઉતરવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત કરવો નહીં; કારણ કે રાગ-દ્વેષ અને મોહ, સત્ય સુખને ઢાંકી દે છે અને વેરઝેર વધે છે.

૩૬૭. પોતાના આત્માની શુદ્ધિ સિવાય અન્ય દુન્યવી પદાર્થો કદાપિ સત્યસુખ આપનાર નથી, તે નક્કી સમજી આત્મશુદ્ધિ માટે આ જીવનમાં ખરોખર પ્રયાસ કરવાની આવશ્યકતા છે, દુન્યવી પદાર્થો ઉપર વિશ્વાસ કરશો તો જરૂર ઠગાશો; માટે અત્યારથી જ ચેતો, નજરે દેખતાં નષ્ટબ્રહ્મ થનાર સુખનો ભરોસો કેમ રાખી શકાય ?

૩૬૮. શરીરને આરોગ્ય રાખવા ખાતર રમેશુષ્ણી અને તામસશુષ્ણી આહારનો ત્યાગ કરીને સાત્ત્વિકશુષ્ણી આહારની

૨૬૬

જરૂર રહે છે; તે પણ વિલંબથી પાચન થાય એવો નહીં; ત્યારે જ મન બહુ પ્રસન્ન રહે છે. તો પછી આત્માના રોગને દૂર કરવા માટે સાત્વિક વિચારો તે પણ અનદપ પ્રમાણમાં કરવામાં આવે તો જ આત્માનો આનંદ ઝળહળી ઉઠે અને સમતાના ઝરણાંઓ ઝરવા માંડે.

૩૯૯. ઉતાવળા ન બનેા. કામના સહિત દુન્યવી કાર્યો કરનારને તેમજ ધાર્મિક કાર્યો કરનારને પણ માનસિક ચિન્તાઓ બહુ સતાવે તેમાં નવાઇ નથી; કારણ કે તે તે કાર્યો કરતાં ઈચ્છા પ્રમાણે ફલ ન મળતાં, મન તોફાન કરી મૂકે છે; તેથી ફલ લેવાની તાલાવેલી જાગતી હોવાથી આત્માને એન પડતું નથી; અને ઈચ્છા પૂર્ણ થતી નથી. તમો ફલની ઈચ્છા રાખ્યા વિના કાર્યો કરશો તોપણ જે સમયે ફલ મળવાનું તે સમયે મળ્યા કરશે; માટે ઈચ્છા અને ઉતાવળનો ત્યાગ કરવો.

૪૦૦. નિઃસ્પૃહતામાં જ એક નહિ પણ હજારો બાદશાહી છે. અરે ચક્રવર્તીઓનાં સુખ, તેમજ દેવતાઇની સાદ્યળી સમાએલી છે; માટે તેને પ્રાપ્ત કરીને સ્વાત્માને સ્વતંત્ર બનાવો; કેવો આનંદ આવે છે તે જોજો. પ્રારંભમાં કાંઈક કષ્ટ લાગશે; પરંતુ આગળ વધતાં તમો સમર્થ બનશો; દુન્યવી પદાર્થોની આસક્તિ કે ચિન્તા રહેશે નહીં; સ્પૃહતામાં સંતોષ નથી તેમજ સમતા પણ નથી.

૪૦૧. અરે સુધારકો! અને જગતનો ઉદ્ધાર કરવાની તમજાવાળાઓ! પરાપકાર કરીને સંસારનો ઉદ્ધાર કરવો હોય તો, ઉઠો-જાગ્રત્ થાઓ અને તમારા આત્માનો પ્રથમ

૨૬૭

ઉદ્ધાર કરે; આત્મસ્વરૂપમાં લયલીન બનેા. પછી તેમને ઉદ્ધાર કરવાની ખરી દિશા સૂઝશે.

જેઓએ સંસારનો ઉદ્ધાર કરેલ છે તેઓએ પ્રથમ આત્મસ્વરૂપમાં લયલીન બનીને કરેલ હતો જેથી તેમને ઉદ્ધાર કરવામાં બહુ તકલીફ લેવી પડી હતી નહિ, માટે પ્રથમ સ્વાત્માને ઝાળખો.

૪૦૨. આદર્શ જીવન જીવો. મનુષ્યોએ, પોતાના મકાનોની ભવ્યતામાં તેમજ પહેરવા ઝોઢવાના કપડાંની રમણીયતામાં અને ખાનપાનાદિકની લોહુપતામાં જ જીવનનો આદર્શ માન્યો છે પણ વસ્તુતઃ તેમ નથી, તે તે તેમની ભ્રમણા છે; નાના ઝૂંપડાંમાં રહીને સાદાઈથી પણ આદર્શ જીવન જીવી શકાય છે; આ પ્રમાણે ઘણાંએ આદર્શ જીવન જીવ્યું છે.

૪૦૩ ધર્મ, ત્રિકાલાખાધિત છે, તેમાં ઝગડા-કંકાસનું વાતાવરણ હોય નહીં; અને આવો ધર્મ મિથ્યાત્વ-અવિરતિ-કષાય-યોગ અને પ્રમાદને ત્યાગ કરાવી, મૂલરૂપમાં મૂલ સત્તામાં સ્થાપન કરે, તેથી તે શાશ્વત કહેવાય છે; કદાપિ તેનો નાશ થતો નથી.

૪૦૪ ધર્મીજનોમાં અહંકાર, અભિમાન તથા મોહ-મમતા હોય નહિ; કદાચ સ્વસ્વરૂપને પામ્યા પહેલાં મોહ-મમતા-અહંકારાદિક હોય તે અદ્ય પ્રમાણમાં હોય એટલે આત્માના ગુણોનો ઘાત કરનાર હોય નહિ; તેમજ તેઓ બાહ્ય દેખાવમાં સચીમાચી રહેલા હોય નહીં; તેથી તેઓ ઉત્તરોત્તર આત્મવિકાસમાં આગળ વધે છે.

૨૬૮

૪૦૫ અનાદિકાલથી મિથ્યાપ્રવચનનિરતિ-કષ્ટય ચ્ચે યોગ વિગેરેના સગપણમાં સપક્ષચ્ચેલ લેખથી જીવત્સચ્ચે, પેલે ભૂલી ન જવો જોઈએ તેવો ધર્મ ભૂલી બેઠા છે, તેથી જ તેઓની હીનહીન અવસ્થા થયેલી છે.

૪૦૬ તમારે મૂલ સત્તામાં-સ્વસ્વરૂપમાં આવવું હોય તો અહંકાર-અભિમાન-મિથ્યાદિ દોષોને નિવારો, તે વિના અન્ય ઉપાય નથી. જેઓએ મૂલ સત્તાને પ્રાપ્ત કરી છે તેઓએ પ્રથમ અહંકાર-મમતા-મિથ્યાત્વાદિને નિવારો પ્રાપ્ત કરેલ છે.

૪૦૭ ધર્મની આરાધના એવી કરવી જોઈએ કે કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખ દેવાની ભાવના હોય નહીં; તેમજ તેઓએ કરેલા અપરાધોનો બદલો લેવાની ઇચ્છા પણ ન હોય; તેમજ પેત્રાની ચતી ભૂલે તરફ-અપરાધો તરફ પેત્રાને તિરસ્કાર હોય, અને પુનઃ તેવી ભૂલે તમા અપરાધો ન થાય; આ પ્રમાણે આરાધેલ ધર્મ, કર્મમલ દૂર કરવા સમર્થ બને છે. ધર્મની આરાધનામાં સાંસારિક ક્રમ પરત્વે મૂલની પાંખડી પણ અંપાતા મનમાં હરમેશાં અરેરાટી થવી જોઈએ, આવા ધર્મમાં રહેલા ધર્મીજનોથી રાગ-દ્વેષ અને મોહ ભગતા દૂર તેમાં નવાઈ શી !

૪૦૮ મહાપુરુષોનો એક સિદ્ધાંત છે કે, આત્મ અને આત્માના શુભો સિવાય અન્ય પદાર્થો ઉપર રાખેલો સગ, અહાય ટીકાખમ બને છે, એટલે અહાય ટીકી રહેતો નથી; છતાં રાગ ધારણ કરી તે પદાર્થો ખાતર અન્ય કાચે પ્રાર્થના

૨૬૯

કરવી, કાલાવાલા કરવા અગર આંખોમાંથી આંસુ સારવા તે નર્યો મોહ છે, પ્રમથા છે કારણ, આત્મિક ગુણો સિવાય અન્ય પદાર્થો સત્ય સુખ આપવા સમર્થ નથી જ; તે પછી આત્મિક ગુણોનો વિકાસ કરવા શામાટે પ્રયાસ ન કરવો ?

આત્મિક વિકાસમાં જ સર્વ સામગ્રી-સાધનો સમાવેલ છે અને તે સત્ય સુખનો દાસ આપશે, તે પછી આત્મિક ગુણોનો ત્યાગ કરી અન્ય વસ્તુઓને કોણ વળગે ?

દુન્યવી પદાર્થો ઉપર ધારણ કરલો રાગ તે પદાર્થોના વિયોગ થતાં અગર સ્વજનવર્ગમાંથી એક મૃત્યુવશ થતાં કે એક ધીજાને પરસ્પર અણુબનાવ થતાં, તે પરિતાપ શેષક ચિન્તા વિચેરે ઉત્પન્ન કર્યાં સિવાય રહેતો નથી, દુઃખ ઉપજાવે છે, માટે તે ઉપરનો રાગ નિવારી સુદેવ, સુશુર અને સુધર્મ અને આત્મિક ગુણોમાં પ્રેમ ધારણ કરવો તે શ્રેયસ્કર છે.

૪૦૯ સ્વંસારના મોહરૂપી એન્જીનની યાછળ દુઃખનાં આડેગાડાં સંકળાએલ છે, જ્યાં એ મોહને પ્રવેશવા કોઈ કંઈ બધાંએ તે ગાડાઓ કલવાઈ પડશે, દુઃખોને દૂર કરવા તમે પ્રભુપ્રતિમાની પૂજા-સ્તવના કરશો, પણ તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે નહીં વર્તન થાય તો તે દુઃખો ખસવાના નથી; માટે દુઃખોને ઠાળવાનો અનન્ય ઉપાય જો કોઈ હોય તો પ્રભુની આજ્ઞામાં રંગાઈ જવું તે છે.

૪૧૦ પ્રભુ-જિનેશ્વરની આજ્ઞા એ છે, કે દુન્યવી પદાર્થોની આસક્તિનો સર્વથા-સર્વદા અને સર્વત્ર ત્યાગ કરી તમારા આત્મિક ગુણોનો આવિર્ભાવ કરવા એક ઘડી પણ

૨૭૦

પ્રમાદ ન કરો. દુન્યવી પદાર્થો ઉપર સુખનો આધાર રાખો નહીં; તેથી સ્વતંત્ર થવાશે અને તેની પાછળ આવતાં સંકટો આપોઆપ વિકલય પામશે.

૪૧૧ આ સંસારમાં “હું અને મારું” આ બે માન્યતાઓમાં ભારોભાર દુઃખ સમાચ્છેલ છે અને હું, કોઈનો નથી અને કોઈ મારું નથી, આ માન્યતામાં ભારોભાર સુખ સમાચ્છેલ છે. આ વસ્તુ મારી છે-આવી ભાવના થતાં જ તેમાં રાગ ધારણ થાય છે અને અત્યંત રાગ ધારણ કરતાં પરિણામે આગ ઉત્પન્ન થાય છે.

૪૧૨ ફક્તની આસક્તિથી મમતાપૂર્વક કાર્યો કરવામાં આવે તો જ તેનાથી ઉત્પન્ન થતાં અને થએલાં દુઃખો, કર્તાને ભોગવવા પડે છે; કોઈ નિરાધારના આધારરૂપે રહેલા એકના એક પુત્રનો અકસ્માત નાશ થતો જોવામાં આવે તો આપણને વિશેષ દુઃખ લાગતું નથી, પણ આપણને કદાચ બે પાંચ પુત્ર હોય અને તે સાથે આર્થિક સ્થિતિ સારી હોય, તેવે વખતે કદાચ એક પુત્રનો વિયોગ થવાનો સંભવ આવે છે ત્યારે, તે વખતે આપણને કેટલું બધું દુઃખ લાગી આવે છે? એકના નાશથી દુઃખ થતું નથી અને બીજાના નાશથી બહુ લાગી આવે છે, તેનું કારણ શું? તે તમારો વિચારો. બીજાના પુત્રમાં પોતાના પુત્ર જેટલી મમતા નથી, તેથી જ દુઃખ ઓછું લાગે છે, માટે સત્ય સુખને પ્રાપ્ત કરવું હોય તો, અહંતા અને મમતાને નિવારો.

બધાં અહંતા અને મમતા નથી, ત્યાં દુઃખ જ નથી અને

૨૭૧

બ્યાં ફલની તથા પરિણામની આસક્તિ હોય છે ત્યાં દુઃખો વિવિધ વેશને ધારણ કરીને આવી લાગે છે, માટે કરેલા કાર્યોના બદલાની ઇચ્છા રાખો નહીં.

૪૧૩. દ્રવ્ય અને ભાવથી ત્યાગ કરો-આપણું સમસ્ત જીવન આપવા માટે એટલે ત્યાગ કરવા માટે જ ઉત્પન્ન થયેલ છે, નહીં કે બીજાની પાસેથી લેવા માટે, આપણી ઉદારતા બે નિયમપૂર્વક હશે તો પરમાત્મપદ-મોક્ષપદ સુદ્ધાં આપણા તરફ ખેંચાઈ આવશે, તમો નહીં આપો તો સર્વ શક્તિ-માન કર્મો તમારી પાસે એક યા બીજી રીતે જામરા-ઇથી પણ અપાવશે માટે ખુશીથી આપો. વહેલું મોડું પણ તમારે આપવું-છોડવું તો જરૂર પડશે જ, માટે છૂટવા પહેલાં જ છોડો-ત્યાગ કરો, મમતાનો ત્યાગ કરો; ગમે ત્યારે પણ એક દિવસ ગળચી પકડીને પણ કુદરત છોડાવશે, તો પછી ઇચ્છાપૂર્વક ત્યાગ કરીને સુખના ભાગી શા માટે ન બનવું ? આ જગતમાં એવો એક પણ મનુષ્ય અત્યાર સુધીમાં થયો નથી, કે થશે નહીં, કે જેને છેવટે પોતાનું સર્વસ્વ આપી દેવાની, ત્યાગ કરવાની ફરજ નહીં પડી હોય. આ નિયમ વિરુદ્ધ મનુષ્ય જેટલો પ્રયાસ કરશે તેટલો તે વધારે દુઃખી થવાનો જ; જેમ જેમ વધારે ત્યાગ કરતા રહેશે તેમ તેમ તમોને અક્ષય ભંડાર મળવાનો; ત્યાગ કર્યાં સિવાય સત્ય સુખનો અન્ય ઉપાય નથી; મમતા-અહંતા આસક્તિના ત્યાગમાં જ આત્માની શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે. અને માયા-મમતા-આસક્તિથી આત્મિક શક્તિ-સત્તાનો તિરોભાવ થાય છે. માટે સત્ય સુખની ઝંખના હોય તો મૂર્છા

૨૭૨

મમતાને ત્યાગી આત્મસ્વરૂપને ઝોળખેો દુઃખો ટાળવાનો આ અનન્ય ઉપાય છે.

૪૧૪. સંતોષ ગુણુ તે પરમ સુખનું સાધન છે, કારણ કે સંતોષ સિવાય ભલે ચક્રવર્તીની ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ મળે તો પણ તે જીવાત્માને સત્ય સુખ મળે નહીં; દુન્યવી સાધનોથી સત્ય સુખ મળે ક્યાંથી ? આ સંતોષ એવો હોવો જોઈએ કે દુન્યવી અને દેવતાઈ સમૃદ્ધિમાં કે લઙ્ઘિઓમાં ફસાઈ જવાય નહીં; પગમાં આવીને આળોટે પણ તેઓને મેળવવાની ઇચ્છા પણ ન થાય; આવા સંતોષ ગુણુને ધારણ કરનાર મહાશયને તે વનમાં હોય કે ઉપવનમાં હોય, જોલમાં હોય કે મહેલમાં હોય, વસ્ત્ર સહિત હોય કે વસ્ત્ર રહિત હોય તો પણ આનંદની ઊર્મિઓ ઉછળ્યા કરે છે, અને દેવો આવી પ્રાર્થનાપૂર્વક વરદાન આપવા માટે આજીજ કરે તો પણ તેમનું મન આત્મિક ગુણુમાં મગ્ન અનેલ હોવાથી તેઓ વરદાનને ઇચ્છતા નથી.

શ્રી સનહુમાર ચક્રવર્તીની પાસે આવી દેવોએ રોગ નાખૂદ કરવાની પ્રાર્થના કરી; તે ન સ્વીકારતાં તેઓને કહેવા લાગ્યા કે-લાવરોચને ચટાકવાની શકિત હોય તો સુખેથી મઠાડો; દેવોએ કહ્યું એ શકિત અમાસમાં નથી; સજ્જિએ કહ્યું કે આરે વરદાનની જરૂર નથી; મારા શરીરના રોગને ચટાકવાની માર્ગમાં તાકાલ છે. આમ કહી પેતાના શુકને આંજળીએ લગાડતાં તે આંજળી સુવર્ણ સરખી નિર્મળ ચર્હ આ પ્રમાણે દેખીને દેવો તેમના સંતોષ ગુણુની પ્રશંસા

૨૭૩

કરતા, દેવલોકમાં આવી સૌધર્મેન્દ્રની આગળ તેમના સંતોષે ગુણની ભૂરિ ભૂરિ પ્રશંસા કરી આનંદમાં ઝીલ્યા.

૪૧૫. વ્યાવહારિક કાર્યોમાં પણ સંતોષ ધર્મને ભૂલી જવો નહીં, સમજણપૂર્વક સંતોષી બનેલ મહાનુભાવને, ધન ધાન્યાદિક માટે ક્રોધાદિક બહુ થતા નથી અને વિષયોના વિકારો તેને અધિક સતાવતા નથી; તેથી આનંદમાં નિરંતર તે દિવસો પસાર કરે છે અને પ્રભુપૂજા-સેવાદિક ધાર્મિક કાર્યોમાં તેને રીતસર સ્થિરતા રહે છે; સંતોષવિહીન માનવી ગમે તેવી સુંદર ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરે તો પણ ચંચલતા તેનો પીછો મૂકતી નથી અને મન, સાંસારિક પદાર્થોમાં રક્ત રહેલ હોવાથી પરિભ્રમણ કરતું રહે છે, અભ્યાસ કરવા બેસે તો પણ શ્લોકો-ગાથાઓ જલ્દી યાદ થાય નહીં; દેવદર્શનમાં પણ ઉતાવળ હોય; એટલે કોઈ પ્રકારે સંતોના અભાવે તેને સુખ મળતું નથી; ઉલટો માનવી અસ્થિરતા રહેલી હોવાથી ભમતા ભૂતની માફક ઉદ્વિગ્ન રહે છે; અસંતોષી જ્ઞાતિ-જાતિમાં અગર વ્યવહાર-વ્યાપારમાં પણ સન્માન પામશે નહીં; માટે દુન્યવી પદાર્થોની આસક્તિ ઉતારી સંતોષ રાખવો.

સાગરશેઠની પાસે નવાણું લાખ સોનૈયા હતા; એક લાખ અધિક મેળવી કરોડપતિ થવા માટે ધર્મક્રિયાઓને ભૂલી વિવિધ પ્રકારના આરંભ-સમારંભો કર્યાં તો પણ એક લાખ સોનૈયા મળી શક્યા નહીં અને દુઃખી થવા લાગ્યો. એક ધર્માચાર્ય મહારાજના કથનથી સંતોષ ધારણ કરી ધર્મ-ન્યાય-પૂર્વક વ્યાપાર કરતાં કરોડપતિ બન્યો. પછી તેને સંતોષમાં

૨૭૪

કૈવું સુખ છે તેનો અનુભવ થયો, માટે ભાગ્યાનુસારે મળેલ સાધનમાં સંતોષી બની ધર્મને બૂલવો નહી.

૪૧૬. સંતોષ પરમકલ્યાણરૂપ છે, જે પુરુષ અપ્રાપ્ત વસ્તુઓની ઈચ્છા નહિ કરનારો, પ્રાપ્ત વસ્તુઓના ઉપર મમતા નહી રાખનારો તે હર્ષ શોકની વિડંબનામાં અટવાતો નથી અર્થાત્ તેને હર્ષ શોક થતાં નથી. આવા સંતુષ્ટને ઇન્દ્રમહારાજ કરતાં અધિક સુખ હોય છે, ત્યારે અપ્રાપ્ત વસ્તુઓની ઇચ્છા કરી તનતોડ પ્રયાસ કરનાર તથા પ્રાપ્ત વસ્તુઓમાં મુગ્ધ બની આસક્તિ ધારણ કરનાર, ઇષ્ટ વસ્તુઓ હોતે પણ દુઃખી બન્યો રહે છે એટલે તેને કોઈ બાબતમાં ચેન પડતું નથી.

૪૧૭. સંતોષરૂપી ગંગાના નીરમાં સદાય સ્નાન કરનારને જ દાન, શીલ, તપ અને ભાવનાનું ફલ મળે છે. સંતોષ સિવાય તેનું ફલ મળવું અશક્ય છે, ભલે પછી મનમાં માને કે અમોચ્છે ધર્મક્રિયા કરેલ છે તેથી સત્ય સુખ મળશે અને આનંદમાં ઝીલાશે; આ તેમનો ભ્રમ છે.

આત્મશુભોમાં સંતુષ્ટ બનેલને દોષદષ્ટિ રહેતી નથી અને શુભાનુરાગથી અધિક અધિક સંતુષ્ટ બની રહે છે.

આત્મવિકાસમાં આગળ વધવાની ઈચ્છાવાળાએ, પ્રથમ સંતોષને ધારણ કરવો આવશ્યક છે. આ સિવાય આગળ વધારો નહી. કદાચ પ્રયાસ કરશે તો પાછળ પડવાનો વખત આવી લાગશે માટે દોષદષ્ટિનો ત્યાગ કરી સંતોષ-સરિતામાં સ્નાન કરી સુખને મેળવો.

૪૧૮. આત્માનું જ્ઞાન મેળવીને અમર બનો. પછી

૨૭૫

તમોને કોઈની પણ પરાધીનતા રહેશે નહીં. આત્મિક જ્ઞાન ક્યારે પ્રાપ્ત થાય કે જ્યારે સાત ભયને તથા રાગ-દ્વેષ-મોહને નિવારે ત્યારે. હાલમાં તમોને અનુકૂલ સાધનો પ્રાપ્ત થયા છતાં નિર્ભય બન્યા નથી તેનું સત્ય કારણ જો કોઈ હોય તો આત્મિક સ્વરૂપનું જ્ઞાન નથી તેથી જ; દુન્યવી પદાર્થોમાં જે સુખની માન્યતા મગજમાં ભરાઈ છે અને તે આધારે તમો સુખને માટે રાગ-દ્વેષ-મોહ ધારણ કરો છો, તેથી તમો તમારા આત્માને ભૂલી ગયા અને જન્મજામમાં પડ્યા-સુખ લાખો ગાઉ દૂર ગયું, -તમો વિચાર કરશો તો માલુમ પડશે કે-રાગ-દ્વેષ અને મોહથી જ ચાર ગતિમાં પરિભ્રમણ કરતાં અસહ્ય વેદનાઓ ભોગવવી પડે છે, તે રાગાદિક કેવી રીતે સુખ આપે ?- કદાપિ આપે જ નહીં; છતાં તેમાં જ અજ્ઞાનતાથી સુખ માની એકા, માર્ગ જ ઉલટો લીધો, આધિ-વ્યાધિ વિગેરે ઉપસ્થિત થયા ત્યારે પોકારો પાડ્યા, માટે અનંત જ્ઞાનીઓ ફરમાવે છે કે-આત્માના જ્ઞાન માટે સદાય પ્રયાસ કરો; તેના સાધનોને મેળવી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરો. એટલે તમારી સમીપમાં જ રહેલું સુખ, તમોને માલુમ પડશે અને પુરુષસિંહ બનશો. નહીંતર જગતના પગ નીચે કચરાઈ મરવાનો વખત આવી લાગશે. સત્ય જ્ઞાન તે જ કહેવાય કે-જે જ્ઞાન દ્વારા કર્મોના આવરણો ખસે અને આત્મા નિર્મલ બને.

૪૧૯. જન્મ ધારણ કરીને બુદ્ધિમાન પુરુષોએ પ્રથમ આત્મજ્ઞાન મેળવવું તે આવશ્યક છે; આત્મજ્ઞાન મળ્યા પછી, અન્ય મેળવેલ જ્ઞાન, રાગ-દ્વેષમાં વધારો કરશે નહીં. હમણાં જોવાય છે કે, આત્મજ્ઞાનવિહીન બુદ્ધિમાનો

૨૭૬

દંભ-પ્રપંચની જાળને ધર્મના ઝોઠા નીચે ગોઠવી સ્વસ્વાર્થ સાધી રહેલ હોય છે, તેમાં સ્વાત્માનું-જ્ઞાતિ-જાતિનું તેમજ શબ્દનું કલ્યાણ ક્યાંથી થાય ?

સત્ય આત્મિક જ્ઞાનમાં દંભ-પ્રપંચ-દગા-ફટકા હોતા નથી. તેમજ ઇર્ષ્યા-અદેખાઈ પણ હોતા નથી, તેથી જ સ્વપરનું કલ્યાણ સાધી શકાય અને આત્મા અમર બને.

તમારું સુખ તમારી પાસે છે; અન્ય સ્થલેથી મળવાનું નથી જ; તમારી માન્યતાને ફેરવો અને આત્મા તરફ નજર કરો; જગતને બુલો નહી; આત્મામાં કેવો સુખનો ભંડાર ઝળહળી રહ્યો છે? મનમાં માનો કે-આત્મા સિવાય અન્ય વસ્તુ પર છે.

૪૨૦. પૈસાનો લોભી મનુષ્ય જ ગરીબ છે તેમજ હીન-હીન છે; જેને કોઈ પ્રકારનો લોભ નથી તે ભલે સામાન્ય સ્થિતિવાળો હોય તો પણ તવંગર છે, અને દુનિયાનો બાહ-શાહ છે. જેમ જેમ પૈસાઓ મળતા રહે છે, તેમ તેમ લોભ વધવાથી મનુષ્ય ગરીબ બનતો જાય છે.

૪૨૧. અજ્ઞાની અને પાછા અભિમાની ક્રોધાતુર બની મનુષ્યો એવું કાર્ય કરી બેસે કે, ભવોભવ તેના વિષાકો લોગવવાના પ્રસંગો આવી મળે; તેઓને કોઈ સમજવનાર મળે તો પણ ન સમજતાં ઉપયોગ આપનારના ઉપર ગુસ્સો ધારણ કરી જેમ તેમ બોલી નાખે છે; આવાને સમજવનાર કોણ મળે? માટે શાસ્ત્રકારો ફરમાવે છે કે-સમ્યગ્ જ્ઞાનીની સોબત કરો; તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન રાખો, તેથી જ્ઞાન

૨૭૭

દશાનો પ્રાદુર્ભાવ થતાં ભવોભવની વિડંબનાઓ સતાવશે નહીં, અને આત્મવિકાસ સધાતાં સત્ય સુખનો આવિર્ભાવ થશે; સમ્યક્ જ્ઞાન વિના કરેલા પાપનો પરતાવો સારી રીતે થતો નથી; અને ખીલ વાર તેવા પાપોને રસપૂર્વક કરી બેસે છે, બ્યારે વિદ્ધો આવે અગર વ્યાધિ આવીને ઘેરી લે ત્યારે જ તેઓને કાંઈક સમજણ પડે; છતાં વ્યાધિ નાશ પામતાં અગર વિદ્ધો ખસી જતાં પાછા એના એ; આવા માનવીઓ, અધો-દશાના સંકટો સહન કરે તેમાં આશ્ચર્ય શું ?

કેટલાક મનુષ્યો એવા પણ હોય છે કે-પોતે જે વ્યક્તિનો વિરોધ કરે તેના તરફ અણુગમે દર્શાવે અને ખીજને કહે કે, આની સોખત કરવા જેવી નથી, તે બહુ મૂર્ખ છે. આ પ્રમાણે ઘોલતા જાય અને પાછો તેની સાથે મેળાપ રાખી તેને ઘોલાવી મિત્રાચારી કરે. આવા માણસોથી બહુ ચેતવા જેવું છે. કોઈ વખતે મહાન્ વિડંબનામાં નાંખતા વાર લગાડે નહીં.

૪૨૨. આગમ વચન સાંભળો. અનિચ્છાએ પણ સંયમી-જ્ઞાનીના વચનો સાંભળેલા, સંકટ વખતે બહુ લાભ આપે છે. પરંતુ સાંભળનારને તે લાભનો વિચાર ન આવે તો શ્રદ્ધા-પૂર્વક સાંભળવાની ઈચ્છા થાય નહીં. જે તે જ સાંભળનારને તે જ્ઞાનીના વચનોથી મહુને લાભ મળ્યો-આ પ્રમાણે વિચારતાં જે શ્રદ્ધા બેસે તો જરૂર ખીલ વાર પ્રેમપૂર્વક જ્ઞાનીનો ઉપદેશ સાંભળે અને શક્ય વર્તન રાખે. સદ્વર્તન રાખતાં ઘણું લાભ મળતો રહે છે. શારીરિક-માનસિક દુઃખો અદ્ય થતાં રહે છે, તો પ્રહી સમ્યક્ પ્રકારે આચરણ કરવાથી ભવોભવ દુઃખો નાશ થાય એમાં નવાઈ શી ? માટે સમ્યક્ જ્ઞાનીનો ઉપદેશ સાંભળવા

૨૭૮

વખત કાઢવો જોઈએ. સમ્યગ્ જ્ઞાનીઓ તીર્થંકર કેવલજ્ઞાનીઓ કહેલા વચનાનુસારે ઉપદેશ આપે છે, આમ સમજી તેમના ઉપદેશમાં શ્રદ્ધા રાખવી ઉચિત છે; જેઓ તીર્થંકર કેવળીના વચનાનુસારે ઉપદેશ આપતા નથી, તે સમ્યગ્ જ્ઞાનીઓ કહેવાય નહીં; અને જેઓ તે વચનાનુસારે ઉપદેશ આપે છે તે સમ્યગ્ જ્ઞાનીઓ કહેવાય છે; માટે તેઓની પાસેથી વિનયપૂર્વક સાંભળવાની ટેવ પાડવી જોઈએ કે જેથી આત્મકલ્યાણ સધાય, દુર્ભાવનાઓ ટળે, સદ્ભાવના આવીને નિવાસ કરે.

અભિમાની અને અહંકારીને વડીલોની વાણીને અવગણી પોતાનું કાર્ય સાધવા અન્ય પાસે જવું પડે છે; ત્યાં તેના અભિમાન અને અહંકારનું શું થતું હશે? તે તો તેનું મન જાણે. કાર્ય સાધવા ધીજી પાસે નમ્રતા ધારણ કરવી પડે છે તો વડીલો આગળ નમ્રતા ધારણ કરવામાં શો બાધ આવતો હશે?

૪૨૩ સમ્યગ્જ્ઞાની, સંકટોમાં ગભરાતા નથી. નિરપરાધી એવા સમ્યગ્જ્ઞાની ઉપર જ્યારે કાયદાના જોરે ગુન્હે સાબિત થાય છે ત્યારે તેવા ગુન્હેગારને આનંદ પડે છે અને મનમાં સમજે છે કે આ કસોટી આવવાથી મારું તેજ વધવાનું પણ ઘટવાનું નહીં. આમ વિચારી હાથે પગે ભેડી પડી હોય તો પણ તેમના મુખ ઉપર શોક છાયા માલૂમ પડતી નથી; પરંતુ તેમનું મુખ ઉજળું દેખાય છે; જન સમુદાય પણ આ દૃશ્ય દેખીને આશ્ચર્ય પામે છે અને તેમના હૃદય કંપી ઉઠી દયાર્દ્ર બને છે, માટે એવો પ્રસંગ આવતાં નિરપરાધી-સમજી મહાશય! મનમાં ગભરામણુ લાવીશ નહીં; ભલે કોર્ટના કાયદાએ ગુન્હેગાર ઠરાવ્યો, અગર ભલે ત્રાંસી દષ્ટિવાળાઓ તારી હાંસી

૨૭૯

કરે અગર વચનના મર્મ આણું મારે તોપણ અડગ રહેજે; સત્યનો જય થવાનો. ગમે એવું બોલનારના મુખ ગંધાવાના; માટે તેવા પ્રસંગે હતાશ બનીશ નહી અને સત્કાર્યોને પ્રાણાંતે પણ મૂકીશ નહી; તેં કરેલા સત્કાર્યો, બહેરાત કર્યા વિનાની બહેરાત છે એટલે પ્રથમ તેની બહેરાત-પ્રસિદ્ધિ ન થાય તો પણ મનમાં કાંઈપણ લાવીશ નહી; સજ્જનો તેં કરેલાં સત્કાર્યોની કહર કરશે પણ તારે તો તેની પણ ઇચ્છા રાખવી નહી; કહર કરે કે ન કરે, તો પણ તે કાર્યો કરતાં જે આત્મવિકાસ સધાયો છે તે વધવાનો ઘટવાનો નથી; અને જે આત્મવિકાસ સધાયો છે તે વચનઅગોચર છે, માટે આગળ વધતો રહે; પાછળ પડીશ નહી.

૪૨૪ વૃત્તિને પ્રભુ પ્રતિમામાં સ્થિર કરો. જ્યારે મનની ચંચલતા અદ્ય હોય છે, ત્યારે અગર વિકલ્પસંકલ્પો ઓછા હોય ત્યારે દેરાસરમાં પ્રભુપ્રતિમાના દર્શન યોગે ચિત્ત પ્રસન્નતા પામતાં, પ્રભુપ્રતિમાનો આભાસ હૃદયમાં પડે છે; તે સમયે અનહદ આનંદ આવતાં રોગ, શોક, પરિતાપ કે થાક માલૂમ પડતો નથી. જ્યારે, તે પ્રતિભાસ, અન્યત્ર મન જતાં ખસી જતો માલૂમ પડે છે ત્યારે જે ચિત્તને પ્રભુપ્રતિમા ઉપર અગર દર્શનયોગે હૃદયમાં આવેલ પ્રતિભાસ ઉપર મનને સ્થિર કરીએ અને અન્ય ખસવા દઈએ નહીતો, રોગ-શોક-પરિતાપાદિને નાશ પામતાં વિલંબ થતો નથી; રોગ-શોકાદિકને શમાવવાનો તેમજ મૂલમાંથી પણ નાશ કરવાનો આ સત્ત્વ ઇલાજ છે, જ્યાં સુધી મન, રોગ શોકાદિકમાં લાગેલું હોય છે ત્યાં સુધી ડોક્ટરની પાસેથી કે વૈદ્યોની પાસેથી લીધેલી દવા

૨૮૦

જલ્દી અસર કરતી નથી; કઠાચ અસર કરે તો પણુ તે સ્થાયી રહેતી નથી; તો પછી મનને સ્થિર કર્યા સિવાય કર્મ રાગ કેવી રીતે નાખૂદ થાય ? માટે મનને સ્થિર કરવા દરરોજ વધારે વખત લેવાય તો બહુ સારું; પણુ બેઘડી કે ચાર ઘડી તો અવશ્ય અવસર મેળવવો જોઈએ, નહીતર આ સંસારમાં ઈષ્ટ પદાર્થો મળતાં પણુ ચિત્ત સ્થિર થવાનું નહીં; અને આધિ આધિ ઉપાધિના દુઃખો સહન કરવાનાં; માટે પ્રથમથી તેનો નાશ કરવા માટે ઈલાજો લેવા જોઈએ; મનુષ્યભવની સફલતા કોઈપણુ ઉપાયે મનને સ્થિર કરવામાં સમાજોલ છે, ગભરાતા નહીં; જે ઇચ્છશે તે આવી મળશે, મનના મનોરથો ફલવાન બનશે.

૪૨૫ વિષય વિકારોને નિવારો. ધર્મના સત્ય ફલ લેવાની ઇચ્છાવાળાઓએ પ્રથમ પાંચ ઇન્દ્રિયોને વશ કરી તેઓના ત્રેવીસ વિષયોને વકરવા દેવા નહીં; અર્થાત્ તે વિષયોમાં મુગ્ધ બનવું નહીં; એક એક વિષયના વિકારો ભલભલા સમજીને પણુ ઉચ્ચ સ્થિતિમાંથી નીચે પટકે છે માટે પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષય વિકારોને કબજે કરવા તે ધર્મના ફલનું પ્રથમ સાધન છે, કારણ કે તે વિકારોને, વિચાર અને વિવેકપૂર્વક વશ કર્યા વિના મનની શુદ્ધિ થતી નથી; અને મનની શુદ્ધિ સિવાય ક્રોધ, માન, માયા, લોભાદિકનો ત્યાગ થઈ શકતો નથી. અને વિષય કષાયના ત્યાગ વિના રાગ-દ્વેષ, અહંકાર, મમતા વિગેરે ખસતા નથી, સમયે સમયે સતાવતા રહે છે તેથી જ અનાદિ-કાલથી અનંત જન્મ-મરણ વિગેરેનાં દુઃખો સહન કરવા પડે છે. જો તે દુઃખોને ટાળવા ભાવના હોય તેમજ અનંત સુખનો અનુભવ કરવાની ઇચ્છા હોય તો પ્રથમ વિકારોને નિવારો, તેથી

૨૮૬

મનની શુદ્ધિ થશે અને તેના યોગે રાગ-દ્વેષ છૂટાશે અને કર્મોના ખસવાથી અને સંવર વધવાથી આત્માનુભવ આવશે; અત્યાર સુધી વિષય વિકારોને ફટવી પોષીને તમોએ આત્મિક લાભ કેટલો લીધો? આત્મિક લાભ લીધો કે કર્મોના બંધ કર્યો, તેનો ખ્યાલ આવે છે? માટે ધર્મના ફલની ભાવના હોય તો વિષયના ખસો ને ખાવન વિકારોમાં ફસાઓ નહી; તે વિકારોને નાશ કરવાની તાકાત તમારામાં શુભપણે રહેલી છે તેનો પ્રાદુર્ભાવ કરો.

૪૨૬ અદેખા મનુષ્યો સ્વજનોમાં ભેદ પડાવે ત્યારે ચેતતા રહેવું. જગતમાં મોહમુગ્ધ અદેખા માણસો, અન્ય બંધુઓના પ્રેમને સહન કરતા નથી; કાંઈપણ ઉપાયે તેઓમાં વૈમનસ્ય જાગે, કંકાસ-કલહ થાય, એવી ફૂટ ઘટના રચે છે. પરંતુ જે સમજણા હોય છે, તેઓની કપટ કળા સમજી તેમાં ફસાતા નથી.

એક અદેખા અને ખટપટીઆએ સ્નેહપૂર્વક સંયમ યાત્રાનો નિર્વાહ કરતા સમજી બે મુનિવરો કે જે બે ગુરુબંધુઓ હતા, તેમાંથી એકને કંકાસ કરાવવા-વૈમનસ્ય કરાવવા માટે કહ્યું કે, તમારા મોટા ગુરુભાઈ આખી તર્પણી પાણીથી ભરેલી પગ ધોવામાં વાપરે છે, કાંઈ પણ જયણા રાખતા નથી. ધીની માફક પાણીને વાપરવું જોઈએ; તેઓ કાંઈ સમજતા નથી, તમો સમજી અને ચતના સારી રીતે પાળતા હોવાથી એક કાચલી જ વાપરો છો માટે તમારે મોટાભાઈને સમજાવવા જોઈએ; આ પ્રમાણે સાંભળી નાનો ગુરુબંધુ સમજી ગયો કે આ ખટપટીઓ, અમારા બેમાં ભેદ પડાવવા આડુંઅવળું જોઈએ છે. બીજી વાર આવી ખટપટ ન કરે તે માટે ઉત્તર એવો આપવો કે બીજી

૨૮૨

વાર આવી કપટકળા ન કરે. નાના બંધુએ કહ્યું કે-અમારા મહોટાભાઈ પૂર્વભવમાં બ્રાહ્મણ હતા તેથી વધારે પાણી વાપરે છે અને હું મુસલમાન હતો તેથી થોડું પાણી વાપરું છું. અને તું પૂર્વભવમાં ચંડાલ હતો તેથી દુધમાંથી પોરા કાઢવાની માફક દોષને દેખાડે છે. જા જા મહારા મોટાભાઈ જ્યણુ-પૂર્વકે થોડું પાણી વાપરે છે. આ પ્રમાણે સાંભળી ખટપટીઓ બોલતો બંધ થયો.

૪૨૭. મરજીવા બનીને પણ અન્ય પ્રાણીઓને જીવાડો, પોતે જીવને બીજને જીવાડો, આના કરતાં પોતે મરીને જીવાડો-આ સૂત્ર બહુ મોંઘેરું છે; કારણ કે મરણના ભયથી ભાગી જનારા ઘણા હોય છે, અને મરણને મહોત્સવ માની અન્ય પ્રાણીને જીવાડનાર કોઈ એક વિરલ હોય છે.

જ્યારે મરણનો ભય નિવારી અન્ય પ્રાણીઓને મરણ પામતાં જે શૂરવીર હયાળુ તેઓનું રક્ષણ કરે છે ત્યારે-તે દેખી કૂર એવા માનવીનાં હૃદયો નરમ થાય છે, કાંઈક દયાના અંકુરો પ્રગટે છે, અને તેઓને દયાની મહત્તા સમજાય છે. જે કે પોતે જીવને બીજને જીવાડનારના મનમાં કરુણા તો હોય છે, પણ મરીને જીવાડનારના જેટલી હિંસક માનવીઓના હૃદયમાં, બેઠંએ તેવી અસર થતી નથી.

જેઓને દેહાધ્યાસ-દેહની મમતા ફૂટી હોય છે; તેઓ પોતે મરીને પણ અન્યોને જીવાડે છે; તે સિવાયનાઓ પોતાને ભોગ આપવા સમર્થ બનતા નથી; પોતે મરીને બીજાઓને જીવાડનારની દયા પરાકાષ્ટાએ પહોંચી હોય છે, પછી તેઓને

૨૮૩

અહંકાર-અભિમાન બહુ સતાવતો નથી, અને તેથી સુખરૂપે મોક્ષમાર્ગ તરફ જલ્દી ગમન કરવા સમર્થ બને છે. સાંસારિક ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ પગ આગળ આવીને આળોટે તો પણ તેની સામે જોવાની વૃત્તિ બંધત થતી નથી; અર્થાત્ તેને તુચ્છ ભાસે છે, માટે હયા પણ મોક્ષમાર્ગ તરફ ગમન કરવાનું એક પ્રથમ સાધન છે; અરે કહો કે, અનંત શક્તિ, અનંત સત્તા પ્રાપ્ત કરવાનું કારણ છે, માટે આવી હયા કરવા પણ ઉદ્યમવંત બનવું જોઈએ.

૪૨૮. યાચના-દીનતા અને યાચનાને દૂર કરવા અનત્સુખ બનો. જેની પાસે, મનુષ્યોના ખપમાં આવે તેવી વસ્તુઓ છે તેઓની પાસે યાચનાપૂર્વક કરગરવામાં આવે તો પણ સામું જોતા નથી અને ઝાલાવ્યા ઝાલતા નથી. અને જેઓની પાસે આપવા જેવી વસ્તુઓ નથી તેઓની પાસે યાચના કરતાં પણ સામે જુએ છે અને ઝાલાવ્યા ઝાલે છે પરંતુ તેઓ યાચના કરનારને આપી શકે એમ નથી; માટે યાચના અને દીનતા બતાવવાનો વખત ન આવે તેને માટે મનુષ્યોએ પ્રથમ તૈયારી કરી લેવી જોઈએ કે જેથી યાચના કરવાનો અને દીનતા દેખાડવાનો પ્રસંગ ઉપસ્થિત ન થાય.

દુન્યવી નવનિધિ કે અષ્ટસિદ્ધિ વિગેરે લઙ્ઘિઓ મળે તો પણ યાચના, દીનતા ખસતી નથી અને આશા, તૃષ્ણાનો ખાડો પૂરાતો નથી. સઘળા લઙ્ઘિમાનોને પણ સત્ય સુખની યાચના રહેલી હોય છે; તેઓ પણ ઉત્કૃષ્ટ લઙ્ઘિમાનોને કેળી દીનતા-દીનતા ધારણ કરે છે.

૨૮૪

જેટલો પ્રયાસ દુન્યવી લબ્ધિઓને પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે તેટલો પ્રયાસ અન્તર્મુખ બનીને કરવામાં આવે તો આત્મ-શક્તિ બંધત્ થતાં દીનતા-હીનતા અને ઉદ્દાસીનતા રહે નહીં અને પરમ સુખ માટે પુરુષાર્થ થાય; જ્યાં સુધી અન્તર્મુખ બની આત્મવિકાસ સધાતો નથી ત્યાં સુધી દીનતા-હીનતા અને યાચના રહેવાની; માટે તે જો ગમતી ન હોય તો અન્તર્મુખ બની વિકલ્પ-સંકલ્પનો વિલય કરીને આત્મશક્તિને જગાડો એટલે આધિ-આધિ અને ઉપાધિ રહેશે નહીં. સમત્વ સદ્ગુણ આવીને હાજર થશે, ઇચ્છાઓ પણ થશે નહીં, યાચના પણ રહેશે નહીં.

૪૨૯. પોતાના ઘરમાં આવેલા મહેમાનોને, મનથી કે કચવાતા મનથી સાચવવા પડે છે તો ઉદયમાં આવેલા મહેમાનરૂપી વિદ્વો અને વિડંબનાથી ભય ધારણ કરવો નહીં, અને કે કમને સાચવી લેવા જોઈએ.

૪૩૦. મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનતાની તોલે, દુન્યવી અંડખોર અગર બહારવટીઓ પણ આવી શકતા નથી; તેઓ તો એકજ ભવમાં દુઃખ આપે છે અને મિથ્યાત્વ અને અજ્ઞાનતા તો ભવોભવ આપે છે.

વિષયે ચ વિષે મેદો, ચકારેણ મહાન્ કૃતઃ ।

ઉપશુક્તં વિષં હન્તિ, વિષયાઃ સ્મરણાદપિ ॥

૪૩૧. વિષય અને વિષમાં ચકારે મહોટો ભેદ ઉભો કર્યો છે. વિષ જો ખાવામાં આવ્યું હોય તોજ ખાનારને મારે છે પણ વિષયો તો તેઓના સ્મરણથી મારે છે, અને

૨૮૫

સક્રિયારીને પલટાવી નાંખે છે; માટે વિષયનો વિશ્વાસ રાખવો નહીં અને આત્માના ગુણોનું સ્મરણ કરવું.

વિષયોમાંથી કષાયો ઉત્પન્ન થતા હોવાથી વિષયોનો ત્યાગ કર્યા સિવાય કષાયો ખસતા નથી અને આત્મિક ગુણોમાં સ્થિરતા આન્યા સિવાય વિષયોનો વિરાગ થતો નથી. વસ્તુતઃ તો જેમ જેમ સમ્યક્જ્ઞાન થતું જાય છે તેમ તેમ વૈરાગ્ય આવતો રહે છે કારણ સાંસારિક સુખો સમજનારને તેમજ ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ રાખનારને વૈરાગ્યનું કારણ બને છે માટે ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ રાખવો જોઈએ તેમાં જેટલી ભૂલ, તેટલી વિડંબના.

૪૩૨. ઔદાયક ભાવમાં જે સુખ ભાસે છે, તે કલ્પનાજન્ય છે અને આત્મવિકાસથી, કર્મ નિર્જરા થવાથી જે સુખનો અનુભવ આવે છે તે સ્વાભાવિક છે, કલ્પનાજન્ય સુખો ક્ષણભંગુર છે અને નિર્જરા થવાથી જે સુખ ઉત્પન્ન થાય છે તે સ્થાયી રહે છે, માટે ક્ષાયિક ભાવના સુખોને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસો કરવાની ખાસ અગત્યતા છે.

૪૩૩. વિકારી અને સંયોગજન્ય સુખ તેના નિમિત્તો હોય ત્યાં સુધી જ રહે છે, તે નિમિત્તો ખસતાં પરિણામે અત્યંત પરિતાપજનક નીવડે છે માટે તેમાં સુંઝાવા જેવું નથી. જેને વિચાર અને વિવેક નથી તે સુંઝાય. સંયોગજન્ય સુખ મળે ત્યારે સમ્યક્વિચાર અને વિવેક વિનબના માણસો મૂંઝવણમાં પડે છે અને તે સુખનો વિયોગ થતાં વિલાપો કરે છે; કારણ કે આત્મવિકાસના સુખોનો અનુભવ ન

૨૮૬

હોવાથી સંયોગજન્ય સુખમાં આસક્ત બની રહેલ છે. તે બે આત્મિક શુભો તરફ વૃત્તિને વાળે તો તે વિકારી સુખનો વિશ્વાસ ઉઠી જાય અને આત્મિક સુખનો અનુભવ આપોઆપ આવીને હાજર થાય. વિકારીને કદાપિ સ્વાભાવિક સુખનો અનુભવ આવશે નહીં મટે તેમાં વિશ્વાસ રાખવો ઉચિત નથી, સંધ્યાના રંગમાં અને હળદળીયા રંગમાં બાલક હોય તે ખુશી થાય છે. સમ્યગ્ જ્ઞાનનીઓને તો માલૂમ છે કે આ રંગ, સ્થાયી રહેવાનો નથી જ માટે સ્થાયી રંગ રહે એવો પ્રયત્ન આદરૂં; તેથી તે સ્થાયી રંગ રહે તે માટે જેટલી તાકાત હોય તેટલી બુદ્ધિપૂર્વક વાપરવા કટિબદ્ધ બને છે.

૪૩૪ મનુષ્યોને વિષયના સુખની ઘણી અભિલાષાઓ હોવાથી પૈસા, પ્રમદા, પ્રતિષ્ઠા, પ્રભુતા અને પ્રેમ વિગેરેને પ્રાપ્ત કરવા જીવન પર્યંત તેઓ પ્રયાસ કરી રહેલ હોય છે; પણ પોતાના આત્માના શુભો તરફ ઉપેક્ષા રાખતા હોવાથી સુખને બદલે દુઃખ, તાપ, પરિતાપ વિગેરે હાજર થાય છે; સાંસારિક સુખના સાધનો વડે આરંભમાં કાંઈક કલ્પનાના યોગે સુખાભાસરૂપે માલૂમ પડે છે, પણ પરિણામે તો દુઃખજનક બને છે, એકાંતે સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી. વ્યાપાર કરતાં પુણ્યયોગે લક્ષાધિપતિ કે કરોડોપતિ બનાય છે ત્યારે આનંદનો પાર રહેતો નથી; પણ બ્યારે તેજ વ્યાપારમાં ભાવો બેસી જતાં બંગલા ઘરેણાં વેચવા પડે છે ત્યારે પરિતાપનો પાર રહેતો નથી. તથા પૈસાના યોગે પ્રમદાને પરણી ઘેર આવે ત્યારે મનમાં મલકાઈ આનંદમાં ઝીલે છે; પણ બ્યારે તે પ્રમદા, માંદી પડે અગર મરણ પામે ત્યારે

૨૮૭

તેને પીકાનો પાર રહેતો નથી; વસ્તાર હોય, કન્યા કોઈ દે નહીં ત્યારે તેા વિશેષ પરિતાપમાં જીવન ગુજારે છે, પણ આત્મિક ગુણો તરફ દૃષ્ટિ પણ પડતી નથી. તેમજ પ્રભુતા-મહત્તાને મેળવવા માટે અત્યંત મહેનત કરે, પૈસાઓ ખર્ચે અને મહત્તા મેળવે ત્યારે તેા તેને આનંદનો પાર રહેતો નથી; પરંતુ જ્યારે ધન ખલાસ થાય છે ત્યારે કોઈ માન-સત્કાર કરે નહીં, કોઈ સારા પ્રસંગે તેને ઓલાવે નહીં, તે વખતે ઘણું અપમાન ભાસે, મનમાં ઝોણું લાવે અને આંસુ સારતા જીવન પૂર્ણ કરે-આ પ્રમાણે પૈસાઓ વિગેરેના પરિણામ અત્યંત દુઃખજનક નીવડે છતાં સાચા સુખના સાધનોને પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન થતો નથી, અને જીરી જીરીને જીવન પૂરું કરવું પડે છે, માટે મમતાનો ત્યાગ કરી ધર્મના માર્ગે વળવું.

૪૩૫ ભૂલથી ખોવાએલ તથા કોઈએ છીનવી લીધેલ વસ્તુઓને પાછી મેળવવા માટે માણસો, ઘણી ચિન્તાઓ-પૂર્વક અથાગ મહેનત તથા કલા-કૌશલ્ય કરીને પાછી મેળવે છે, તે પ્રમાણે રાગ-દ્વેષ અને મોહના વિકારોએ છીનવી લીધેલ અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિને પાછી પ્રાપ્ત કરવાને માટે ચિન્તાપૂર્વક શક્ય પ્રયાસ કરતા હોય તેા યાચના-દીનતા રહે નહીં; જ્યાં સુધી અનાદિકાલથી મોહના વિકારોએ અહંકાર, મમતા-ઈર્ષ્યાએ દબાવી રાખેલ આપણી અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિને પ્રયાસ કરીને મેળવીશું નહીં, ત્યાંસુધી જન્મ-જરા અને મરણાદિકના અસહ્ય સંકટો ટળશે નહીં જ, માટે દુન્યવી વસ્તુઓની માફક સત્યવસ્તુઓને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયાસ કરો અને અનાદિકાલના દુઃખો ટાળીને સુખી થાઓ.

૨૮૮

૪૩૬ પોતાની સત્તા-સંપત્તિ વૈભવરૂપ બલ અને શક્તિનું જ્યાંરે માણુસો ગુમાન-અભિમાન કરે છે તે વખતે તે અભિમાનીઓ નાનામાં નાના હલકામાં હલકા બને છે, પરંતુ તેઓ, તે વેલાએ સમજતા નથી કે તે કરેલો ગર્વ-અભિમાન પોતાને દગો દઈ રહેલ છે.

૪૩૭. પ્રાસ થએલ પંડિતાઈનો ઉપયોગ ક્યાં કરશો ? વાદવિવાદ કરશો તો તેની સાર્થકતા સધાશે નહીં; સફલતા થશે નહીં અને કલહ કંકાસ વિગેરે ઉત્પન્ન થશે, તથા વેર વિરોધ થશે; માટે તેનો ઉપયોગ, વાદવિવાદ તેમજ વિરોધાદિકને શમાવવામાં કરશો કે જેથી તેની સાર્થકતા અને સફલતા મળે, ઘણા પંડિતોએ વાદવિવાદ કરીને સાર મેળવ્યો નથી પણ-વિરોધાદિક ઉભા કરીને પોતાના આત્માને કર્મોથી ભારે બનાવેલ છે. તેઓને સ્વછવનમાં સુખ શાંતિ મળી નથી; પંડિતો તો પોતાની પ્રજા વડે પોતાનું અને પારકાનું કલ્યાણ કેમ સધાય, તેની ભાવનાવાળા હોવાથી કદાચિ વિવાદ-વાદને પસંદ કરતા નથી અને સ્વપરના કલ્યાણમાં તત્પર બને છે; કદાચ તેમના પર વિપત્તિઓનાં વાદળો આવીને ઘેરા ઘાલે તો પણ સામી છાતીએ સહન કરી લે છે; પણ ભયભીત બની પોતાની ફરજને ભૂલતા નથી; વૈરી ઉપર પ્રેમ ધારણ કરીને વૈરનું વસુલાત કરે છે. પણ બહલો લેવાનો વિચાર રાખતા નથી; ચંદન વૃક્ષની માફક. કાપનાર-કુટનાર તેમજ તિરસ્કાર કરનારને પણ મુગંધ આપીને સ્વપતિષ્ઠા વધારી આત્મવિકાસને સાધતા રહે છે; સુદર્શનશેઠની માફક; તે શેઠ પંડિત તથા ધનાઢ્ય હતા, બાર મતોનું પાલન

૨૮૯

કરવામાં બહાદુર હતા; અભયા રાણીના કંઠમાં કસાયા નહીં; મૌન ધારણ કર્યું, વાહવિવાહ પણ કર્યો નહી, અને રાત્રએ આપેલ સંકટને સહી લીધું, જેથી શૂળીનું સિંહાસન થયું, દેવોએ પણ પ્રશંસા કરી અને સ્વપરનું કલ્યાણ કર્યું. તમારી પંડિતાઈમાં પરિશ્રદ્ધવૃત્તિની આસક્તિ ધારણ કરશે નહીં; કારણ કે પરિશ્રદ્ધવૃત્તિની આસક્તિ, સ્વપરના કલ્યાણ કરવામાં વિવિધ વિધો ઊભા કરે છે, તેથી પંડિતાઈ શોભાસ્પદ બનતી નથી, અને વ્રત-નિયમાદિકનું પાલન કરવામાં પ્રમાદ આવીને ઉપસ્થિત થાય છે; જ્યાં પરિશ્રદ્ધની આસક્તિ છે ત્યાં પાપોને જોવાતા નથી; અને ગમે તેવી રીતે ધનાદિકને પ્રાપ્ત કરવાની પ્રવૃત્તિ થાય છે, પછી પંડિતાઈના સ્થાને પતિતપણું આવી હાજર થાય છે, માટે પંડિતાઈને પ્રાપ્ત કરીને તેની શોભા-પ્રતિષ્ઠા તથા સફલતા સધાય, તે માટે ખાસ ધ્યાન રાખશો; પ્રશ્નને પ્રાપ્ત કરીને પાપોને દૂર કરજો અને પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બાંધી પોતાના જીવનને સફલ કરજો. પ્રશ્ન-બુદ્ધિ તરવાર જેવી છે. તેનો ઉપયોગ બે પ્રકારે થઈ શકે છે. સ્વપરનું રક્ષણ થઈ શકે અને જો સદુપયોગ ન થાય તો નાશ પણ થઈ શકે. ચોરી બરી, બીજાઓને કસાવવામાં ધાપ મારી બીજાઓનું છીનવી લેવામાં, બુદ્ધિનો દુરુપયોગ કરતા નહી.

૪૩૮. રાગ-દ્વેષ અને મોહજન્ય અહંકાર અને મમતાથી મનુષ્યો વારે વારે બૂલો કરી બેસે છે. તે બૂલોના જોગે શારીરિક, આત્મિક કે વ્યવહારિક શક્તિમાં હાનિ પહોંચે છે અને નુકશાની થાય છે ત્યારે પોતાના દોષો તરફ દૃષ્ટિ

૨૬૦

નાંખતા નથી અને પરનિમિત્તોના ઉપર દોષો દઈ તેઓની નિન્દા-તિરસ્કાર વિગેરે કરવાપૂર્વક પાછા પુનઃ પુનઃ પોકારો પાડ્યા કરે છે, અને અવશ્ય લોગવવા લાયક કર્મોને ખાંધી અત્યંત દુઃખોના લોકતા બને છે, કંકાસકારી માણસની માફક; એક ગામમાં બે મુનિવરો પધારેલ હોવાથી શ્રાવકોએ પ્રભુપૂજા લણાવવા માંડી; સારી રીતે ભાવનાપૂર્વક લણાવતા કેટલાક જીવાનીઆઓ, તે પૂજામાં દાંડીઆ રમવા લાગ્યા, અને સારી રીતે રસ જામી રહેલ છે, તેટલામાં એક બે અદેખાને ઇર્ષ્યા થઈ; મનમાં ને મનમાં બબડવા લાગ્યા, આનંદ તેમને સહન થયો નહી ને બોલવા લાગ્યા, કે આ તો હીજડા નાચે છે, માય-કાંગલાઓને દાંડી લેતા ક્યાંથી આવડે? આ પ્રમાણે તેઓના વચનોને શ્રવણ કરી દાંડીઆ લેનાર જીવાનીઆને ગુસ્સો થયો અને અમો હીજડા છીએ કે મરદ તે તમોને બતાવીએ; આમ કથનપૂર્વક અદેખાના ઉપર તૂટી પડ્યા, બેને જમીન ઉપર પટક્યા. તેમને સાથ આપનારની પણ બરોબર બબર લીધી; છતાં કાંઈ બની શક્યું નહી અને કોર્ટમાં મારામારીની ફરિયાદ કરીને ગુન્હો કર્યાનો કેસ કર્યો, પૈસાની બરબાદી થવા લાગી. એકતામાં હાનિ પહોંચે તેમાં નવાઈ શી? છેવટે સમાધાની કરવી પડી, આમાં દોષ કેને દેવો? આમાં દોષ હોય તો પ્રથમ બોલનારનો કહી શકાય; વચનના પાપો ઘણી વિડંબનાઓ ઊભી કરે છે માટે તેવા પાપોથી દૂર ખસો.

૪૩૯. ઇચ્છાઓનો ખાડો પૂરવો હોય તો અનંત શક્તિને મેળવો. ઇચ્છાઓની તાબેદારી તે મ્હોટી ગુલામગીરી છે. જે જે ઇચ્છાઓ મનુષ્યો કરે છે. તેને પૂર્ણ કરવા માટે

૨૯૧

અથાગ પ્રયત્નો કરે પણ તે ઇચ્છાઓ અપૂર્ણ રહી જાય છે અને અપૂર્ણ રહેતાં આત્મ-રોદ્ર ધ્યાન કરીને અધિકાધિક સ્ત્રીકલ્યાં કર્મોથી લેપાય છે; કોઈક યશઃ કીર્તિની ખાતર, કોઈક ધનાદિક માટે, કોઈક સુંદર સુંદરીઓ માટે, ઇત્યાદિ ઇચ્છામાં અટવાયા કરે છે; પુણ્યોદયે તે વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થયા પછી તેમાંથી રસ ઓછો થતો હોવાથી પાછી તેની ઝંખના કર્યા કરે છે-આ કેવી અજ્ઞાનતા !

જેઓ ઇચ્છાઓને આધીન નથી તેઓ જ સત્ય સુખી છે, અને તેઓ જ મહાન્ શ્રીમંત છે; જેમ જેમ ઇચ્છા થાય છે તેમ તેમ જીવાત્માઓ પરાધીન થતા જાય છે, માટે સ્વતંત્રતા-સ્વાધીનતા મેળવવી હોય તો તે તે ઇચ્છાઓને સમજણુ-પૂર્વક કાબૂમાં લાવવી.

જ્યાં સુધી દુન્યવી ઇચ્છાઓ થયા કરે છે ત્યાં સુધી મોક્ષનાં સુખો મળવાં જ અશક્ય છે. અને મુક્ત બનવું પણ અશક્ય છે. ઇચ્છાઓ એવી કરો કે-આડેય કર્મોની પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થાય.

સત્ય સુખ પણ, કર્મોનો ક્ષય થવાથી ઉપલબ્ધ થાય છે; નહી કે દુન્યવી વસ્તુઓની ઇચ્છાપૂર્વક પ્રયાસો કરવાથી. ઇચ્છા થવી તે સ્વભાવ દશા નથી; પણ વિભાવ દશા છે; માટે તેથી મુક્ત થવા પ્રયાસ કરો.

૪૪૦. અનંત શક્તિ માટે પ્રયાસ કરો. આત્મામાં અનંત શક્તિઓ છૂપાઈ રહેલ છે; તેનો આવિર્ભાવ કરનાર અનંત શક્તિને મેળવે છે; તે સિવાયની શક્તિઓને મેળવનાર

૨૬૨

અનંતવાળી શક્તિને મેળવે છે તેથી તે મળેલી શક્તિને લપસી જતાં વિલંબ થતો નથી, એવી લપસી જતી શક્તિ ખાતર ક્યો માનવ અશાગ મહેનત કરે ?

જેને સાચી સમજણ હોય છે તે તે અનંત શક્તિઓને મેળવવાની આશાનો ત્યાગ કરતા નથી; અને તેની પ્રવૃત્તિ, તેવી શક્તિઓ મેળવવા તરફ હોય છે; તમે અનંત શક્તિઓ મેળવવા તરફ પ્રવૃત્તિ કરશો તો અવશ્ય મળવાની જ; કુકલ ઈચ્છાઓ અને પ્રવૃત્તિ બદલવાની જરૂર છે; અનેક રાજા મહારાજાઓએ પણ અનંત શક્તિઓને પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છાઓ અને પ્રવૃત્તિઓને બદલી તનતોડ પ્રયાસ કર્યો છે, સાંસારિક શક્તિ અને સત્તા માટે તમે જેટલી તનતોડ મહેનત કરો છો, તેટલી જ અનંત શક્તિ માટે કરવાની આવશ્યકતા છે; દુન્યવી સુખ અને શક્તિ માટે સદાય ચિન્તા કર્યા કરો છો, તે તે પ્રાપ્ત થવી તમારે સ્વાધીન નથી; છતાં ક્ષણભર પણ તેની ચિન્તાઓને વિસરતા નથી, તે પ્રમાણે અનંત શક્તિઓને પ્રાપ્ત કરવા તમે ચિન્તા કરી છે ? પૂછો તમારા અનંત:કરણને ? તમારી ઈચ્છા અને ચિન્તાનુસાર જરૂર તે તે શક્તિઓ પ્રાપ્ત થશે.

૪૪૧. આત્મવિકાસ માટે ઉદ્યમ કરવો અત્યંત જરૂરનો છે. આત્મસ્વરૂપની રીતસર ઓળખાણ થયા પછી અર્પૂર્વ બલ-સત્તા પ્રગટે છે અને આત્મબલ પ્રાપ્ત થયા પછી સર્વ કાંઈ પસાય છે; મનુષ્ય હિંમત રાખીને ઉદ્યોગ કરે છે તો શું નથી થઈ શકતું ? નાનો સરખો કીડો પણ પર્વતના પથ્થરમાં ઘર કરે છે તે અનંત શક્તિનો

૨૯૩

સ્વામી પોતાના આત્મામાં જ ઘર કેમ ન કરી શકે? આત્મશ્રદ્ધા, આત્મજ્ઞાન અને પૂર્ણભાવના એવી વસ્તુ છે કે, તેઓના બલથી અલભ્ય દુર્લભ વસ્તુઓ પણ પામી શકાય છે; અરે માનવી! એવી કઈ ગાંઠ છે કે તું તેને તોડી ન શકે? તોડી શકે એમ છે; દુન્યવી સુખ સાધનોનો વિશ્વાસ કરવો તે જ અથડામણ છે. દુનિયામાં આકાશમાં ઊડવા માટે તેમજ જમીન પર દોડવાને માટે અનેક પ્રકારની શોધખોળ દરમ્યાન હાલમાં અમેરીકાએ આકાશમાં સો માઈલની ઝડપે ઊડી શકે એવું અને જમીન પર એક કલાકમાં પચાસ માઈલની ઝડપે દોડી શકે એવું વિમાન તૈયાર કર્યું છે; ઊડવાના અને દોડવાના સાધનો બહુ વેગે વધે છે, છતાં માનવગણ વધારે જાળની બનતો બન્ય છે, સુખના સાધનો વધતાં સુખ લાખો ગાઉ દૂર રહેલ માલૂમ પડે છે, તે સાધનો મનુષ્યોને નિરાંતે ઉઘવા દેતા નથી તો અન્ય સુખ તો ક્યાંથી આપી શકે? માટે દુન્યવી સાધનોમાં સુખનો પૂરો વિશ્વાસ રાખવો, તે અથડામણ કહી શકાય. સત્ય સુખ તો સમ્યગ્જ્ઞાન મેળવી ધર્મની આરાધનામાં છે માટે તેના સાધનો મેળવો.

૪૪૨. આત્મિક ગુણોના વિકાસમાં, આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિને દૂર કરવાની શક્તિ રહેલી છે. તમે, ગમે તેવો વૈભવ મેળવશો, અને મનમાં તે મેળવ્યા પછી મલકશો કે હું કેવો વૈભવવાન છું! પરંતુ તે વૈભવ વીજળીના અમકારા જેવો નીવડવાનો જ; કારણ કે તે સંયોગ સંબંધે મળેલ છે, તેનો વિયોગ થતાં વિલંબ લાગતો નથી; તેનામાં

૨૯૪

આધિ, વ્યાધિ અને આવી પડતી ઉપાધિઓને મૂલમાં નાશ કરવાની શક્તિ છે જ નહીં; આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનો પ્રતિકાર કદાચિત્ થાય તે પણ ઘડીમાત્ર જ માટે; વૈભવનો વિશ્વાસ રાખો નહી.

પુણ્યોદયે તે પ્રાપ્ત વૈભવ કાયમ રહે છતાં શારીરિક વ્યાધિઓને આવતી અટકાવી શકાશે નહીં; અને તે વ્યાધિ આવ્યા પછી તેનો જલ્દી પ્રતિકાર કરશો તો તે વ્યાધિ અમલો વેગ પકડશે, એટલે તેમાં વ્યાધિઓને પણ અટકાવાની તાકાત નથી, તેમજ વિભવવિલાસ હોતે પણ માનસિક વૃત્તિ, ચિન્તાઓથી નિર્મુક્ત બનતી નથી; એટલે તેમાં ચિન્તાઓને અટકાવાની પણ તાકાત નથી; તેમજ કોઈએક સગાંસંબંધીનો વિયોગ થતાં તેને રોકવાની પણ શક્તિ નથી; આવા વિભવવિલાસમાં કોણુ રાચીમાચી રહે ? સત્ય વિભવવિલાસ તો આત્મિક ગુણોમાં રહેલ છે, આ વિલાસમાં રાચી માચી રહેતાં આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સંકટો રહેતા નથી અને તે જો આવે તો તે ગુણોમાં રોકવાની ભરપૂર તાકાત રહેલી છે, માટે દુન્યવી વિભવવિલાસમાં સુખના વિલાસનો ત્યાગ કરી આત્મિક ગુણોના વિલાસમાં વિશ્વાસને ધારણુ કરવો.

૪૪૩. અપરાધીને પણ સમજાવવા પ્રયાસ કરવો. અન્ય તરફથી બીજાઓએ કરેલી નિન્દા તથા અવગણના-તિરસ્કાર અને ધિક્કારને સાંભળી તેનો પ્રતિકાર કરવાની ભાવના રાખવી નહી, કારણુ કે અન્ય તરફથી શ્રવણુ કરેલી બીના તદ્દન સત્ય હોય તેમ કહી શકાય નહીં; તે વાત કરનાર ઉશ્કેરણુ કરતો હોય અને સ્વસ્વાર્થ સાધવા ભળતી વાત કહેતાં

રૂઢું

હોય, તે પણ બનવાયોગ્ય છે, કહાચ સાચી બીના હોય તો પણ પ્રતિકાર કરવામાં બીલકુલ લાભ નથી, કારણ કે પ્રતિકાર કરવાથી નિન્દાદિક કરનાર સમજવાનો નથી, અને અનુકૂલ થનાર નથી. બિલકુલ અધિક પ્રતિકૂલતા ધારણ કરશો; માટે સાંભળેલી બીના સત્ય હોય તો પણ સમતા રાખવી, અને જો પોતાનામાં તેવા અવગુણો હોય તો સમજીને તેને દૂર કરવા તત્પર બનવું કે જેથી પોતાને લાભ થાય અને આત્મા નિર્મલ બને.

નિન્દાદિક કરનારને પોતાના મિત્રો માની તેઓના ઉપર પણ પ્રેમલાવના રાખવી ઉચિત છે, પ્રેમલાવના તેઓના ઉપર રાખવાથી સમતાપૂર્વક તેઓને સમજાવવાની ભાવના કાયમ રહે છે એટલે તેઓના ઉપર દ્વેષની ભાવના જાગતી નથી; આથી પોતાને તથા પરને લાભ થવાનો સંભવ છે, કહાચ તેઓ ન સમજે તોપણ પોતાને નુકશાન તો થતું નથી, માટે બીજાઓએ કહેલી તેવી વાતોને સાંભળી આકુલબ્યાકુલ થવું નહી, અને ક્ષમાને ધારણ કરી આત્મનિરીક્ષણ કરતાં રહેવું, કે જેથી કર્મોનો બંધ થાય નહી, અને વખત વ્યતીત થતાં તે નિન્દાદિક કરનાર પોતે નહી બનીને માફી માગે.

૪૪૪. દુન્યવી વિલાસોમાં વિનાશનાં કારણો ગુમ રહેલ છે. જે સ્ટેશને એક મિનીટ ગાડી થોભતી હોય તે વખતે બેસાડુઓ હાસ્યવિનોદાકિનો ત્યાગ કરી બેસવામાં વિલંબ કરતા નથી કારણ કે ગાડી ઉપડી જાય, અને નુકશાન અણધાર્યું આવી પડે, તેમજ રખડવાનો સમય આવી લાગે; આમ સમજી તેઓ પ્રમાદ કરતા નથી, તે પ્રમાણે આ ભવમાં નુકશાન થાય નહી અને રખડવાનો વારો આવે નહી તે માટે હાસ્યાદિક

૨૯૬

તેમજ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી ધર્મરૂપી ગાડીમાં બેસે તો આ ભવમાં અને પરભવમાં ઘણો લાભ મળે અને સુખપૂર્વક જીવન પસાર થઈ સ્વધર કે જે મોક્ષ છે, ત્યાં જઈને સાદિ અનંત-ભાગે સ્થિર રહેવાય. આધિ, વ્યાધિના અને ઉપાધિના દુઃખો દૂર ખસે. વિચારોને સુધારો. આપણા વિચારો અનુસાર નસીબ-ભાગ્ય ઘડાય છે અને ભાગ્યાનુસાર સારા અગર ખૂરા નિમિત્તો અને સંયોગો મળી રહે છે. જે તમો દરેક પ્રાણીઓ પ્રત્યે મૈત્રી ભાવના ચાલુ રાખશો તો દરેક પ્રાણીઓ મિત્રતા રાખશે તો પછી મનુષ્યો કેમ નહીં રાખે ? ભિન્ન પ્રસંગો અને જીવ્હી જીવ્હી પરિસ્થિતિઓને, આપણા વિચારોએ ઊભી કરી છે, તમારા વિચારો જગત્ પ્રત્યે ખૂરા હશે તો તમોને તેવા સંયોગો મળી રહે અને સારા હશે તો ખૂરા નિમિત્તો પણ સારા બનાવી શકશો. તમારા મનમાં ભયના રાગ-દ્રેષના વિચારો હશે તો, જ્યાં જશે ત્યાં ભયના ભણુકારા આવવાના, અને રાગ-દ્રેષનું-વાતાવરણ ફેલાવાનું; માટે પ્રથમ વિચારોને નિર્મલ કરવા.

૪૪૫. તમારા વિચારો જ સુખ-દુઃખને આમંત્રણ આપે છે. તમે જ તમારા સુખદુઃખને વિચારો પ્રમાણે લાભ્યા છો; કયા મનુષ્યને ખરાબ અવસ્થા ગમે ? કોઈને નહીં જ; ત્યારે આવીને તેવી અવસ્થા ઉપસ્થિત થાય છે, તેનું શું કારણ ? કહો કે તમારા વિચારો; કોઈએક મનુષ્ય, નીતિ-રીતિ તેમજ ધર્મનો ત્યાગ કરીને વિષયતૃપ્તિ માટે ચારે ખાજીએ ભમતો હોય, ત્યારે તેની અવસ્થા સારી હોય કે ? તે મરણ પામીને ક્યાં અવતરશે ? કે જ્યાં નીતિ-ધર્મ ન હોય ત્યાં તેવા માત-

૨૯૭

પિતાનો પુત્ર થશે, અગર પશુ થાય એમાં નવાઈ શી ? કારણ કે પશુમાં ચારે સંજ્ઞાઓ છે, પણ વિવેક અગર નીતિ-ધર્મ નથી. આવી અવસ્થા કેણે ઊભી કરી ? કહીશું કે પોતેજ. બીજાએ નહીં. તેમજ જે મહાશય વિષયના વિકારોને વશ કરી મનને તથા આત્માને નિર્મલ બનાવે છે તે કેવી અવસ્થામાં મૂકાશે ? કહો કે, જે સંસ્કારો સાથે આવ્યા છે તે પ્રમાણે સુંદર સ્થિતિમાં મૂકાશે, માટે સુખ-દુઃખ પ્રાપ્ત થવું કે ઉચ્ચ નીચ અવસ્થામાં આવવું તે પોતાના વિચારો પર આધાર રાખે છે.

નિર્મલ વિચારોના આધારે મળેલી અનુકૂલ અને સુંદર સ્થિતિને હુકાવવાની કાંઈની તાકાત નથી. જે વિચારોમાં કષાય અને વિષયના વિકારો ભળેલા ન હોય તેજ વિચારો ઉત્તમ કહેવાય છે.

આવા વિચારો કર્યા સિવાય સારી ઉત્તમ અવસ્થા ક્યાંથી પ્રાપ્ત થાય ? માટે પ્રથમ વિષય કષાયના વિકારોથી નિર્લેખ આત્માના ગુણોમાં રમણતા કરવાની ટેવ પાડવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

૪૪૬. ઉત્તમ આલંબનથી વિચારોની શુદ્ધિ થાય છે. આત્મિક ગુણોમાં રમણતા કર્યા સિવાય વિષય-કષાયના વિચારો અને વિકારો ખસતા નથી. તે માટે અત્યુત્તમ આલંબનને ગ્રહણ કરી તેના સ્વરૂપની ઝોળખાણ કરવી; અતિ પરમ આલંબન નવપદનું ધ્યાન કહેલું છે, તેમના ગુણોની વિચારણા કરતાં પોતાના આત્માના ગુણોની ઝોળખાણ થાય છે, અને સારી રીતે ઝોળખાણ થયા પછી તેવા ગુણોમાં આદર.

૨૬૮

થાય છે અને આદેયતા આભ્યા પછી પ્રભુના શુભો આવતાં વિલાંબ થતો નથી; માટે પ્રથમ અત્યુત્તમ નવપદતું ધ્યાન કહેલ છે.

પરમાલંબનથી ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે અને ભાવની વૃદ્ધિ થતાં વિષય-કષાયના વિકલ્પોને ત્યાગ થાય છે, તેથી આત્મ-સત્તા-આત્મિક ઋદ્ધિનો પ્રાદુર્ભાવ થતો રહે છે. સાબુ-પાણી અને પુરુષાર્થના યોગે મલિન થએલા વસ્ત્રનો મેલ, જેમ ખસતો બાય છે અને વસ્ત્ર નિર્મલ થતું રહે છે, તેની માફક આત્મ પશુ નિર્મલ થતો રહે છે, ફક્ત સારા નિમિત્તો અને પુરુષાર્થ અત્યુત્તમ જોઈએ. નિમિત્તો ઉત્તમ હોય અને પુરુષાર્થ કરવામાં જો ન આવે તો તેમાં નિમિત્તોનો દોષ નથી; આપણો જ દોષ છે, માટે પ્રમાદનો ત્યાગ કરી સારા નિમિત્તો મેળવી તેમજ પ્રબલ પુરુષાર્થ સેવીને નવપદતું ધ્યાન કરવું કે જેથી અનાદિકાલની વિષયવૃત્તિનો ત્યાગ થાય અને પરમભાવનો આવિર્ભાવ થાય. આ જ મનુષ્ય ભવ પામીને કાર્ય કરવાનું છે.

૪૪૭. સત્ય સુખને માટે દુન્યવી પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા પ્રબલ પુરુષાર્થ કરશે તો પણ તે પુરુષાર્થ વૃથા થવાનો જ; અને સાથે સાથે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિ વળગવાની જ; માટે તેની મમતાનો ત્યાગ કરી આત્મિક શુભોને વિસારો નહી; આત્મિક શુભો જ સાચા સુખને આપવામાં સમર્થ છે. તે સિવાયના દુઃખો ઉત્પન્ન કરવાના જ; માટે આત્મિક શુભોને ભૂલી દુન્યવી પદાર્થોમાં ક્યાં દોડાદોડી કરશે? જે ઘડી વિચાર કરો કે ક્યા પદાર્થો સત્ય સુખને આપશે? વિચાર કર્યા સિવાય સત્ય વસ્તુનો ખ્યાલ આવશે નહી અને ગાંડરિક

રહસ્ય

પ્રવાહ અટકશે નહીં. જગતમાં અસલ વસ્તુની નકલ અનાદિ-કાલથી થતી આવી છે અને થશે, પણ નકલી વસ્તુઓ દેખી મૂંઝવણમાં પડો નહીં; અસલ અને નકલની વહેંચણુ કરો. અસલ વસ્તુ વિચારો દ્વારા જરૂર ઓળખાશે, તમારામાં તેવા વિચારો કરવાની તાકાત ન હોય તો સમ્યગ્જ્ઞાનીના વિચારોને આદરપૂર્વક શ્રવણુ કરો; અને શ્રવણુ કરીને શક્ય પુરુષાર્થ કરો; અસલ આત્મિક ગુણો મળી રહેવાના જ; અને નકલી વસ્તુઓને આદર ઘટવાનો; જે નકલી વસ્તુઓ મેળવી છે, તે તમોને વ્યથા ઊભી કરશે નહીં; પણ અસલ વસ્તુને પ્રાપ્ત કરવામાં સહાયભૂત બનશે. આ સઘળું બને ક્યારે ? જો તમારી બુદ્ધિ પ્રમાણુ વિચારો અગર સમ્યગ્જ્ઞાની પાસે ગમન કરી આદરપૂર્વક સાંભળો ત્યારે; સમ્યગ્જ્ઞાનીના વિચારો પસંદ પડ્યા અને તદનુસારે પ્રયત્ન થયો તો કામ થયું માનો.

૪૪૮. સજ્જન અને દુર્જન માણુસોની કલ્પના વિષય અને કષાયની વૃત્તિથી અગર અનુકૂલતા અને પ્રતિકૂલતાના આધારે પ્રાયઃ સંસારમાં ઊભી થઈ છે, વસ્તુતઃ જગત્માં કોઈ પણ દુર્જન દેખાતો નથી; કારણુ કે તે પણ કર્માધીન છે, સારાં નિમિત્તો મળતાં ઉત્તમ સંસ્કારો દ્વારા તે દુર્જન પદુ સજ્જન બનવાનો, માટે તેના પર મીઠી નજર રાખવી; તમોને ઘણીવાર અનુભવ થયો હશે કે જેને આપણુ દુર્જન કહ્યો હતો તે જ વ્યક્તિ તેને અનુકૂલતા આવતાં સજ્જન બને છે, અને સુધરી જાય છે. સમ્યગ્જ્ઞાનીઓ તો સજ્જનના ઉપર જેવો પ્રેમ રાખે છે તેવો જ પ્રેમ દુર્જન ઉપર પણ રાખે છે. તેઓને સજ્જન દુર્જનની કલ્પના હોતી નથી; તેથી તેઓ

300

સંસારમાં સમતાને પ્રાપ્ત કરીને સ્થિરતાનો અનુભવ કરે છે, અને ક્ષણે ક્ષણે આનંદમાં ઝીલે છે; ત્યારે અન્ય સજ્જન-દુર્બંનની કલ્પનાના હિંડોળે હીંચનારા, સંકલ્પ-વિકલ્પો કરીને ઐહિક સુખાભાસને પણ પ્રાપ્ત કરવા બેનશીબ રહે છે, એટલે તેઓને પ્રબલ પુરુષાર્થ કરીને પણ પ્રાપ્ત કરેલ પદાર્થો, સુખાભાસને પણ આપી શકતા નથી; સત્ય સુખ તો તેનાથી લાખો એજન દૂર રહેલ હોય છે. કલ્પનામાં કે સંકલ્પ-વિકલ્પોમાં સુખ હોય જ નહીં. ત્યાં તો દુઃખ સંકટો અને વિપત્તિઓ ઝેકિયાં કરી રહેલ હોય છે, જ્યારે સારા નરસાંની કલ્પનાનો ત્યાગ થશે ત્યારે, સત્ય સુખની સાચી સમજણ પડવાની.

૪૪૯. સ્વાર્થમાં શરમ રહેતી નથી. સંસારમાં સ્વાર્થ વિના સ્નેહ સાચવનારાઓ બહુ ઓછા હોય છે. જ્યાં સુધી સ્વાર્થ હોય ત્યાં સુધી સ્નેહ સાચવનાર બહુ મળી આવશે, ભલે પછી પતિ પત્ની હોય, ભાઈ બહેન હોય, મોટા ભાઈ નાના ભાઈ હોય કે માતાપિતા હોય કે પિતા પુત્ર હોય, સહજ પ્રતિકૂલતા થતાં સ્નેહ-પ્રેમમાં છીણી મૂકતા વિલંબ કરતા નથી.

એક ગામમાં સાધનસંપન્ન કુટુંબ રહેતું, માતાપિતા પુત્રાદિ પરિવાર નિઃસ્વાર્થ પ્રેમથી વ્યવહાર ચલાવતા હતા; તેવામાં આઠ વર્ષના પુત્રને મૂકી તેની માતા મરણ પામી, તેથી તેના પિતાને બહુ લાગી આબ્યું, મોટા પુત્રો તો પરણ્યા પછી બુદ્ધા રહેતા હતા. તેથી પિતાને આ નાના દીકરા ઉપર બહુ

૩૦૧

પ્રેમ હતો, તેની માતાના મરણ બાદ બીજી પરણવાની અભિલાષા હતી પણ આર્યેડ ઉમ્મર તથા પુત્રાદિક પરિવાર હોવાથી બીજી મળી શકી નહી. પછી તો દુઃખ સહન કરીને આઠ વર્ષના પુત્રને પાળી-પોષી મ્હોટો કર્યો અને પરણાવ્યો. આશા તો એવી હતી કે આ છોકરો, વૃદ્ધાવસ્થામાં મારી સેવા કરશે, પરંતુ પરણ્યા પછી તો પુત્રે પોતાના પિતાને કહ્યું કે-બાપા, હવે દીક્ષા લો તો બહુ સારું, તમારી શરમથી અમારા વિલાસમાં ખામી પડે છે, મનગમતી મોજમજા માણી શકાતી નથી; માટે દીક્ષા લો ! આ સાંભળી તેના પિતાને અફસોસ થયો કે મારો મારો માની આ છોકરાને પાળી-પોષી મ્હોટો કર્યો અને પરણાવ્યો, હવે કહે છે દીક્ષા લો. જો કે દીક્ષા લેવી અતિ ઉત્તમ છે, પણ વૃદ્ધાવસ્થામાં પાળતી દુષ્કર છે. પુત્રને કહ્યું કે-આવી ખબર હોત તો તારી માતા મરી ગયા પછી તરત દીક્ષા લેત. મેં તો બંને તરફ લાભ ગુમાવ્યો. ધિક્કાર સ્વાર્થી પ્રેમને !

૪૫૦. સર્વ પ્રાણીઓ ઉપર મૈત્રી ભાવના ભાવે. પ્રથમ સર્વ પ્રાણીઓ પર મૈત્રી ભાવના ભાવ્યા વિના કોઈનું રક્ષણ કરવાની વૃત્તિ જાગતી નથી; માટે સર્વત્ર-સર્વથા અને સર્વદા મૈત્રી ભાવના ભાવવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. મૈત્રી ભાવના ભાવનાર ભાગ્યશાળી જ અન્ય જનોના સત્કાર્યોની અનુમોહના-પ્રશંસા કરી શકે છે અને વિપત્તિઓમાં-સંકટોમાં સપડાએલ પ્રાણીઓને દેખી તેમના હૃદયમાં કરુણાના કુવારા ઉછળે છે, તેથી જ તેઓ વિપત્તિઓને હઠાવવા સ્વપ્રાણીની પણ પરવા રાખતા નથી; અર્થાત્ પોતાના પ્રાણીના લોગે પણ તેઓનું રક્ષણ કરે છે; તે સમયે દુર્જન તેઓની નિન્દા અપમાનાદિક

૩૦૨

કરે તો પણ મૌન ધારણ કરીને તેઓના પર પણ કરુણા લાવે છે, પણ તેઓની નિન્દાથી એક પગલું પણ પાછા હટતા નથી; આવા સજ્જનો, આત્મવિકાસમાં આગળ વધતાં આત્મશક્તિને મેળવવા સમર્થ અને છે અને જગત્માં આદર્શ પુરુષ તરીકે પ્રસિદ્ધિ પામે છે, તેમજ અન્ય જનોને અનુકરણીય બની સ્વકાર્ય સાધી શકે છે.

મૈત્રી ભાવના વિગેરે ચાર ભાવનાથી ભાવિત, ભાગ્યશાલી જે જે ધાર્મિક સત્કાર્યો કરે તે સઘળાં સફલ થાય છે; તેથી જગતના પ્રાણીઓને ઘણા સહકાર મળી શકે છે અને પોતે પણ પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા શક્તિમાન બને છે, માટે ધર્મી-જનોએ અને ધર્મ કરવાની ભાવનાવાળાઓએ પ્રથમ મૈત્રી ભાવના, પ્રમોદ ભાવના, કરુણા ભાવના તેમજ મધ્યસ્થભાવનાને ભાવવાનું ભૂલવું ન જોઈએ.

૪૫૧. સમ્યગ્જ્ઞાનને મેળવી “આત્મલોગ” આપો. આત્મલોગ આપ્યા વિના આત્માની અનંત શક્તિ મેળવી શકાતી નથી, માટે એવો આત્મલોગ આપો કે અનંતજ્ઞાન-અનંત સત્તા અને અભ્યાઘાઘ અનંત સુખની પ્રાપ્તિ થાય. જો કે મમતાથી અને અહંકારથી દુન્યવી પદાર્થો માટે ધન-દારાદિક તેમજ યશઃકીર્તિ માટે આત્મલોગ આપનાર મળી આવશે, પરંતુ પોતાના આત્મિક લાભ માટે આત્મલોગ આપનાર કેટલા? અન્ય પ્રાણીઓની વિડંબનાઓને દૂર કરનાર અને વિષય-કષાયથી જે વિડંબનાઓ પોતાને લોગવવી પડે છે તેઓને પણ દૂર કરનાર સાચો આત્મલોગ આપનાર કહી શકાય; કેટલાક બીજાઓ માટે આત્મલોગ આપવા સમર્થ બને છે, પણ જન્મ, જરૂ

૩૦૩

અને મરણના દુઃખોને ટાળવા માટે આત્મભોગ આપી શકતા નથી, તે ખેદની વાત છે. સત્ય આત્મભોગ એટલે કોઈ સગાં-વહાલાં અગર મિત્રજન કે પ્રતિસ્પર્ધી વર્ગ, તિરસ્કાર કરે, ધિક્કારે અગર બોલાબોલી કરી ગાળો દે, અગર લડાઈ કરીને માર મારે તો પણ મૌન ધારણ કરીને તેઓના ઉપર કરુણા ધારણ કરીને, કર્મવશવર્તી તેઓ પણ છે, આમ ચિન્તવી સમતાને ધારણ કરે, અને મનમાં ઉશ્કેરાઈ બંધ નહી; કાંઈપણ નુકશાન થતાં ખેદ-દ્વેષને ધારણ કરે નહી, અને કર્મોના સ્વ-ભાવનો વિચાર કરે-તે સત્ય આત્મભોગ કહેવાય.

૪પર. રસાયણ વિગેરે દવા, કલેશાદિકથી ઘવાતી શક્તિનું રક્ષણ નહી કરે. જેઓ વાતવાતમાં ઉશ્કેરાઈ કંકાસ કરી બેસે છે, તેઓની શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓ ઘવાય છે; ગમે તેવી શક્તિવધક દવાઓ ખાય કે રસાયનનો ઉપયોગ કરે તો પણ તે ઘવાતી શક્તિનું રક્ષણ થતું નથી; કારણ કે મૂલની વ્યાધિ, કંકાસ-કલહ કરવો, ઉશ્કેરાઈ જવું અને તેને લીધે કંકાસ કરવો, તેને હઠાવવાનું બલ દવાઓમાં કે રસાયનમાં નથી-ઘણીખરી આત્મિક શક્તિઓને તેમજ શારીરિક કે માનસિક શક્તિઓને, કલેશ-કંકાસ-રાગ-દ્વેષ-મોહ-વેર-અદેખાઈ વિગેરે હણી રહી છે, તેની મનુષ્યોને ખબર પડતી નથી; તેથી જ તે રીખાયા કરે છે; તેઓને સાચી સમજણ પડે તો ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ આત્મશક્તિઓને પણ પ્રાપ્ત કરવા ભાગ્ય-શાલી બને અને દુન્યવી પદાર્થોને માટે કલહ-કંકાસ ન થાય; માટે શારીરિક, માનસિક તેમજ આત્મિક સુખના અર્થીઓએ ઉશ્કેરાઈને કલહ-કંકાસ-વેર-અદેખાઈનો ત્યાગ કરવો આવશ્યક

૩૦૪

છે; આ બદીઓનો ત્યાગ કરનાર, કરેલા ધર્મનું ફલ મેળવી શકે છે; જ્ઞાનાભ્યાસ કરવો-જપ-તપ-ધ્યાન વિગેરે સત્યકાર્યોને, કલેશાદિક રહિત મનુષ્યો જ યોગ્ય રીતે કરી શકે; તે સિવાયના જનોને સત્કાર્યોમાં સ્થિરતા રહી શકે નહી; અને ઉલટી અકળામણુ આવે માટે પ્રથમથી જ કલહ-કંકાસ-અહેબાઈ-વેર વિગેરે દુર્ગુણોને દૂર કરવાનો અભ્યાસ કરવો જરૂરનો છે.

૪૫૩. સમ્યગ્ વિચારોપૂર્વક વિવેક કરવો તેજ શ્રેયસ્કર છે. દુન્યની વસ્તુઓ માટે મહાન યુદ્ધો કરવામાં આવે તેમજ મારામારી કરવામાં આવે તોપણ તે વસ્તુઓ પોતાની થતી નથી; પારકી વસ્તુઓ કદાપિ પોતાની થઈ છે ખરી ? પણ પારકી વસ્તુઓને પોતાની માની બેઠા-પૌદ્ગલિક પદાર્થોને ચેતનના ઘરના માની બેઠા, ત્યાં શો ઉપાય ? એ તો જ્યારે સમ્યગ્જ્ઞાન થાય અને તે દ્વારા જડ ચેતનની વહેંચણુ થાય ત્યારે જ કાંઈક માન્યતા ફેર તથા વસ્તુસ્થિતિ સમજાય, અને પરપદાર્થોની સુગંધતા ટળે; સ્વરૂપની ઓળખાણુ સત્યરૂપે બાસે.

સમ્યગ્જ્ઞાન અને પૃથક્કરણુ એટલે વિવેકવડે જડ ચેતનના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું રહે છે; અને તેના ચોગે મનની સ્થિરતા જામતી જાય છે; માટે સહાય-ચેતન અને જડનો વિવેક કરતા રહેવું; વિવેક વિના તો કાંઈ પણ સમજાતું નથી; અને જે કાંઈ ધાર્મિક કાર્ય થાય છે, તે હેબાહેબીથી બને છે; માનવ અને જ્ઞાનવ, સાક્ષર અને રાક્ષસ તેમજ શેઠ અને શઠ, કવિ અને કપિમાં વિવેકનો-પૃથક્કરણુનો તફાવત છે; વિવેક વિનાનો માનવ, જ્ઞાનવ કરતાં પણ અધમ બને; તેમજ વિવેક વિનાનો

૩૦૫

સાક્ષર-શેઠ અગર કવિ, જગતના પ્રાણીઓને સુખેથી બેસવા પશુ ન દે; માટે ઉચ્ચ સ્થિતિમાં આફૂલ થવા માટે સમ્યગ્જ્ઞાન સાથે વિવેકની ખાસ આવશ્યકતા છે; જ્યાં વિવેક છે ત્યાં સદ્વિચારો આપોઆપ આવી મળે છે.

૪૫૪. કર્મની સત્તાને મળતા રહો નહીં. યથાખ્યાત ચારિત્રની જ્યારે પ્રાપ્તિ થાય, ત્યારે અવિરતિનો ઉદ્દય સર્વથા ટળે છે તે સિવાય તેવા તેવા પ્રસંગે કર્મ પોતાનો ભાવ બજાવતો રહે; મનની ચંચલવૃત્તિ, અવિરતિના ઉદ્દયને આધીન છે; તે આધીનતા જ્યારે વિવેકવૃત્તિ સદાય જાગતી રહે છે ત્યારે જ માલૂમ પડે છે; અને આત્મા પોકારી ઊઠે છે કે કર્મની સત્તા કેટલી બળવાન છે? જ્યારે બળવાન કર્મસત્તા બરોબર માલૂમ પડે છે ત્યારે તે સત્તાને તોડવા માટે વિવેકી-સમ્યગ્જ્ઞાની કમ્મર કસે છે; એક ક્ષણ પશુ તેનો વિશ્વાસ રાખતા નથી; કારણ કે તે કર્મસત્તા, સમયે સમયે ડોકીઆં કરતી રહેલ હોય છે કે ક્યારે મારો લાગ ફાવે અને મારી જાંબળમાં તેઓને સપડાવું! જે સ્વસ્વરૂપને બૂલી બાહ્ય પદાર્થોમાં આ જીવ ભટકતો હોય તો જ તે સત્તા સાથે સારી રીતે મળતો રહે છે; એટલે કે માન-પૂજા-સત્કાર-સન્માન-પ્રતિષ્ઠા તેમજ અહં-કાર-મમતા વિગેરેમાં તેઓને પોતાનો શુષ્ક માની તે લેવા માટે ચિન્તા કરતા હોય કે પ્રયાસ કરતા હોય ત્યારે તે સત્તાને બહુ ફાવે છે અને પછી ધીમે ધીમે તે ઉદ્દય પોતાની સત્તામાં તેઓને સપડાવતો રહે છે; પછી ગમે તેવા ધ્યાની-જ્ઞાની હોય તોપણ તેનું બળ ચાલતું નથી; અને પોતાના આત્માની કેવી

૩૦૬

અવહશા થઈ રહી છે તેનું જ્ઞાન રહેતું નથી માટે તે કર્મસત્તા કે ઉદ્યને હઠીવવા માટે ક્ષણભર પણ પ્રમાદમાં પડવું જોઈએ નહીં અને ક્ષણે ક્ષણે આત્માની સ્થિતિનો ખ્યાલ રાખવો જોઈએ.

૪૫૫. સાંસારિક પદાર્થોનો રસ દૂર કરો. વિષય-વિકારો પસંદ પડે છે અને પ્રસન્નતા થાય છે; તેનું કારણ વિવેક કરીએ તો સમજાય છે કે તે વિકારોને અનાદિકાળથી આ અજ્ઞાની અને વિવેકવિહીન આત્મા સેવતો આવ્યો છે અને નિરંતર સેવી રહેલ છે; તેથી તેવા પ્રસંગો મળતાં તે વિકારોમાં સત્યસુખ માનીને સપડાય છે; કોઈ વખત એવો સપડાય કે, તેને ખલવાન જ્ઞાની પણ સુક્રત કરાવી શકે નહીં; વિડંબનાઓ વારે વારે ભોગવતો જાય, પોકારો પાડતો રહે અને એકેય ઉપાય જ્યારે ન રહે ત્યારે જ તે વિકારોની પસંદગી અને પ્રસન્નતા ઓછી કરે; આવી અવહશામાં ન અવાય તે માટે જ્ઞાનીઓ વિકારોનો ત્યાગ કરવા માટે બાહ્ય-અભ્યંતર તપમાં પ્રેમ ધારણ કરીને તેમાં જ લયલીન રહે છે, અને અસત્ય એવા વિકારોના ક્રંદામાં ક્રસાતા નથી; કદાચ તેના ક્રંદામાં ક્રસાઈ જાય તો પણ તેનો વેગ તેઓના ઉપર ચાલતો નથી. એટલે કે તે વિકારોનો ત્યાગ કરી પાછી પોતાની સ્થિતિમાં આવે છે; માટે સામાન્ય મનુષ્યોએ તો તેના પડછાયામાં પણ ન જવું; કેટલાકનું એવું મન્તવ્ય હોય છે કે બીજાના વિકારો શું કરવાના છે? આ પ્રમાણે માની તેઓની ઉપેક્ષા કરતા રહે છે. અને તે વિકારો સેવતા રહે છે પણ તેઓને ખબર પડતી નથી કે, જે વિકારોએ ચારે ગતિમાં વિવિધ પ્રકારની વિડંબનાઓમાં સપડાવીને પરિભ્રમણ કરાવ્યું તે વિકારો સત્ય સુખ,

૩૦૭

કયાંથી આપી શકશે ? અરે સુખાભાસ પણ આપી શકશે નહીં; માટે વિકારોને કબજે કરવા દુનિયાદારીમાંથી રસવૃત્તિને અલ્પ કરો.

૪૫૬. પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મનને શિષ્યો બનાવો. શિષ્યોને બનાવવાની ઇચ્છાવાળાઓએ, પાંચ ઇન્દ્રિયોને અને છઠ્ઠા મનને પ્રથમ શિષ્ય બનાવવા માટે પ્રયાસ કરવાની આવશ્યકતા છે; જ્યાં સુધી પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મન શિષ્ય તરીકે થયા નથી, વશવર્તી બન્યા નથી, ત્યાં સુધી ભલે એકડો શિષ્યો થાય તો પણ આત્મકલ્યાણ થવું દુષ્કર છે, ઇન્દ્રિયો અને મનને વશ કર્યા સિવાય શિષ્યો કરનાર, ભલે આચાર્ય હોય કે ઉપાધ્યાય હોય કે મુનિવર્ય હોય તો પણ ધાર્યા પ્રમાણે આત્મહિત કયાંથી સાધી શકે ? ભલે શિષ્યો કરો, અને જૈનશાસનને જયવંતું રાખો પણ સાથે આત્મહિતને ભૂલવા જેવું નથી; સર્વ વિશ્વનું કલ્યાણ કરવાના અભિલાષીઓ, આત્મકલ્યાણ ભૂલે નહી, તે હિતકર અને શ્રેયસ્કર છે; કારણ કે પરના હિતની સાથે આત્મહિત ન સધાય તો કરેલો પ્રયાસ વિકલ જવાનો, જેઓનું મન વશીભૂત છે તે તો ભલે હબરો શિષ્યો કરે તો પણ બાધ આવતો નથી અને તે સ્વપરનું કલ્યાણ સાધવા સમર્થ બને છે; શિષ્યો વધવાથી આત્મકલ્યાણ સધાશે તે એક બતની ભમણા છે, હા, થએલ શિષ્યો આત્મર્થી હોય, તેમજ આજ્ઞારંગી હોય તો ગુરુવર્યોને આત્મકલ્યાણ સાધવામાં સહકાર આપી શકે, નહીતર પગલે પગલે વિડંબના; કેાઇ વખત પણ ગુરુઓને શાન્તિ મળતી નથી. ચિન્તાઓની જંબલ વધવાથી આર્તક્યાન થયા કરે માટે પ્રથમ પાંચ ઇન્દ્રિયો ને મનને વશ કરો.

૩૦૮

૪૫૭. આત્માના ક્ષેત્રમાં શક્તિઓને યોજો. આત્માની શક્તિ અનંત છે. તેનો પ્રાદુર્ભાવ કરવા માટે જે ભાગ્યશાલી મહાશય, માનસિક અને શારીરિક શક્તિઓ દુનિયાના ભિન્ન ભિન્ન ક્ષેત્રોમાં ખર્ચાઈ રહેલ છે તેનો સંગ્રહ કરીને તે શક્તિઓને પોતાના આત્મિક ક્ષેત્રે યોજે છે; તેમનો આત્મા વિકાસ પામતો રહે છે અને અનુક્રમે સંપૂર્ણ કર્મોના ખંધનો ટળવાથી પૂર્ણતાને પામે છે; પછી તેમને જન્મ-જરા-મરણ અને તેઓને લગતાં આધિ-વ્યાધિનાં સંકટો રહેતાં નથી અને અનંત સુખસાગરમાં ઝીલતા રહે છે.

તમે પણ દુન્યવી ક્ષેત્રોમાં વેડફાતી માનસિક અને શારીરિક શક્તિઓનો સંગ્રહ કરી તેને આત્મિક ક્ષેત્રમાં યોજશો તો તમે પણ કર્મોના ખંધનોને ફગાવી તેમજ પૂર્ણતાને પામી અનંત સુખસાગરમાં ઝીલશો; પછી તમને કોઈ પ્રકારની વિડંબના રહેશે નહીં; માટે માયા-મમતા-અહંકારાદિકને ત્યાગ કરીને વિવિધ પ્રકારે વેડફાતી શક્તિઓનો સંગ્રહ કરી આત્મિક ગુણોમાં તેઓને યોજો. નહીં યોજો તો, કોઈ પણ ઉપાયે વિડંબનાઓ દૂર જવાની નહીંજ; મનુષ્યભવાદિક તેમજ સદ્ગુણો સુંદર સમાગમ વિગેરે પામીને પ્રમાદનો ત્યાગ કરવા કટિબદ્ધ બનવું તે જરૂરનું છે; વારે વારે મનુષ્યભવાદિક અનુકૂલ સામગ્રી મળતી નથી; અને મળી છે તો પછી તેનો સત્ય લાભ લેવા માટે આળસ-પ્રમાદ કરવાનો હોય નહીં; જે સ્ટેશને ગાડી બે મિનિટ થોભતી હોય ત્યાં તમે પ્રમાદ કરો છો ? નહીં જ;

૪૫૮. લાભ લેવાના અર્થોઓ, આલસાદિનો ત્યાગ કરે છે. ગમે તેવો કોશાહલ હોય તેમજ અસદ્ય વાગૂનાહો

૩૦૯

સંભળાતા હોય તો પણ તેઓ લાભ લેવાને ચૂકતા નથી; તે પ્રમાણે અસદ્ય પ્રતિકૂલતા રહેલી હોય તો પણ આત્મિક શક્તિના અર્થીઓ આત્મિક શક્તિનો લાભ ચૂકતા નથી; જન્મ ધારણ કર્યો કે તેની પાછળ પ્રતિકૂલતા અગર અનુકૂલતા તો રહેવાની જ; અનુકૂલતામાં જેમ આનંદ રહે છે તેમ પ્રતિકૂલતામાં આનંદ રહેવો જોઈએ; તો જ આત્મિક લાભ મળતો રહે અને પછી દીનતા કે હીનતા જે બાસે છે તે રહેશે નહીં; સાંસારિક પદાર્થો વડે દીનતા-અગર હીનતા, કોઈની ગઈ નથી અને જવાની પણ નહીં; તો તમારી ક્યાંથી જશે ? વિજળીના ચમકારા જેવા અનુકૂલતાના તેમજ પ્રતિકૂલતાના સંયોગો છે; આમ સમજી હર્ષ-શોક-મદ-માનનો ત્યાગ કરીને આત્મિક લાભ લેવા ક્ષણભર પણ બૂલવું નહીં; અવશ્ય લાભ મળવાનો જ, પરંતુ દુન્યવી પદાર્થો પરથી વિશ્વાસનો ત્યાગ કરી, આત્મિક લાભ મેળવવાની સામગ્રી મેળવો ત્યારે જ મળે; વાતો કરવાથી કે તેને માટે અફસોસ કરવાથી મળે નહીં; માટે અરે ભાગ્યશાળીઓ ! ચેતો અને આજસને ત્યાગી અત્યારથી તેની સામગ્રીને મેળવો; દુન્યવી ભ્રમણામાં પડો નહી, સત્ય વસ્તુઓને ઓળખો, અસત્ય અને નકલી વસ્તુઓની મૂંઝવણમાં પડો નહી.

૪૫૯. ખરેખરા ચોટાઓ, વિષય કપાયના વિકારો છે. તમે હુઆ-લકંગા તેમજ ચોટાઓ-વ્યભિચારીઓથી-ચેતતા રહો છો, એટલે તેઓના ક્ષંદામાં ક્ષાતા નથી; તેથી જ તમોએ મેળવેલી અને મળેલી અનુકૂલ સામગ્રીનું રક્ષણ કરવા સમર્થ બનો છો અને શાંતિમાં રહો છો; પણ જે હુઆ-

૩૧૦

લક્ષ્મી વિગેરેથી ચેતતા રહ્યા, તે માત્રથી તમો કાવી ગયાં એમ સમજતા નહીં; કારણ કે જે અન્તરમાં તદ્દન હૂપાઈ રહીને સમયે સમયે તમારી સત્ય સંપત્તિને હાસ કરી રહે છે અને ક્ષણે ક્ષણે વિડંબનાઓ આપી રહેલ છે એવા ક્રોધાદિક તે તમારી સમીપે જ રહે છે; તેનાથી તો તમો ચેતતા નથી, અને તેઓને હઠાવવા માટે કાંઈ પણ ભાવના અગર પ્રયાસ કરતા નથી; તો પછી મેળવેલી-અગર મળતી સામગ્રીનું રક્ષણ થશે કેવી રીતે ? માટે ચોટ્ટાઓથી તેમજ લુચ્યા-લક્ષ્મીઓથી ચેતતા રહી તેઓને હઠાવવા માટે પ્રયાસ કરો છો, તે પ્રમાણે તમારી સમીપમાં જ ગુપ્તપણાએ રહેલ ક્રોધ-માન-માયા-અને લોભને ચેતી હઠાવવા પ્રબલ પુરુષાર્થ કરો, તો જ તમારી બહાદુરી કે બુદ્ધિમત્તા. અનાદિકાલથી અજ્ઞાનતાને લીધે વળગાડેલા-સન્માનિત થયેલા-તેમજ સત્કારેલ આ કષાયોએ તમારી ઘણી હાનિ કરી છે, અનંત શક્તિઓને દબાવી છે, કે જેથી યાચના-અને હીનતા તથા દીનતા ખસતી નથી; જીવનપર્યંત નિર્વાહની સામગ્રી મળે તો પણ તમારી યાચના-હીનતા ઓછી થતી નથી, માટે તે ચોટ્ટાઓને ઓળખી લઈ તેઓને જ પ્રથમ હઠાવવા માટે પ્રયાસ કરો.

૪૬૦. ઉત્તમ શક્તિ મેળવો. જગત્માં જે શક્તિઓ તથા ચમત્કારો દેખાય છે તે પૂર્ણપણાને પામેલ, સંપૂર્ણ વિકાસને પામેલ આત્માના એક અંશ માત્ર છે; માટે તેમાં સુઝાવાની બાલિશતા કરવી નહીં; જગત્માં જે શક્તિઓ અને લખિયો દેખાય છે તેને મેળવવા કરતાં આત્માના અસંખ્ય પ્રદેશોમાં અનંત શક્તિઓ ગુપ્તપણે રહી છે, તેઓનો પ્રાદુર્ભાવ

૩૧૧

કરવા મનુષ્યોએ પ્રયાસ કરવાની આવશ્યકતા છે, તે અનંત શક્તિઓનો પ્રાદુર્ભાવ થયા પછી તમોને દુન્યવી-શક્તિઓ અને લબ્ધિઓ તુલ્ય ભાસવાની જ.

દુન્યવી જે શક્તિઓ પ્રાપ્ત થઈ છે તેનો હાસ થતાં વાર લાગતી નથી, કારણ કે તે પૌદ્ગલિક છે. ક્ષાયિક ભાવે મળેલી શક્તિઓનો નાશ થતો નથી; ક્ષાયિક ભાવે આત્મિક શક્તિઓ ત્યારે જ મળે કે, સર્વ વિષયના વિકલ્પો તથા વિચારો અને વિકારો ક્ષય પામે અને પુનઃ તેઓતું ઉત્થાન થાય નહીં; વિષય વિકલ્પો અને વિકારોના નાશથી સરસતા જે જગતમાં ભાસે છે અને ખુશી થવાય છે કે આ મળેની ઉમદા વસ્તુઓ છે, તે સદાય પ્રાપ્ત થવી જોઈએ; આ પ્રમાણેના સંસ્કારો પડેલા હોવાથી તેમજ પડતા હોવાથી વિકલ્પો અને વિકારો શમતા નથી, તો ક્ષય કેવી રીતે થાય ? ઉમદામાં ઉમદા તેમજ મન-ગમતી વસ્તુઓ હાજર થએલી હોય તોપણ તેમાં રાગ-દ્વેષ થવો ન જોઈએ; એટલે મધ્યસ્થતા ધારણ કરવી જોઈએ.

૪૬૧. પાંચેય ઇન્દ્રિયોની તાબેદારીનો ત્યાગ કરો. પાંચ ઇન્દ્રિયોની તાબેદારી, અન્ય તાબેદારી કરતાં ઓછી નથી પણ કંઈક ઘણી અધિક છે, અન્ય તાબેદારી-ગુલામીમાંથી કોઈ કોઈ વખતે પણ મુક્ત થવાનો પ્રસંગ આવે છે, પણ ઇન્દ્રિયોની ગુલામી તો જીવન પર્યંત-અરે કહો કે ભવોભવ ચાલુ રહે છે; એક ઘડી પણ મુક્ત થવાતું નથી; જે પારકી તાબેદારી સાલતી હોય તો આ ઇન્દ્રિયોની તાબેદારી સાલવી જોઈએ; અન્ય તાબેદારીમાંથી મુક્ત થવા માટે ચિન્તા-પ્રયાસ થાય છે તે પ્રમાણે

૩૧૨

ધન્દ્રિયોની તાબેદારીમાંથી છૂટવા માટે ચિન્તા થાય-પ્રયાસ કરાય તો પારકી તાબેદારી કદાપિ રહી શકે નહીં.

મનપસંદ ધાર્મિક ક્રિયા માટે પણ વખત મળતો નથી અને પારકાની વૃત્તિને અનુકૂલ રહેવું પડે છે, તેમજ ગમે તેવું અગત્યનું કાર્ય હોય તોપણ તેનો ત્યાગ કરવો પડે છે, તેથી ચિન્તાઓ ઓછી થતી નથી; અને આત્મહિત સાધી શકાતું નથી; માટે તેઓની તાબેદારીથી મુક્ત થવા પ્રબલ પુરુષાર્થની જરૂર છે, નદીઓથી દરિયો પૂર્ણ થતો નથી; તેમજ વિવિધ ગુલામીથી ધન્દ્રિયોનો સાગર તૃપ્ત થવાનો નહીં; તાબેદારી કરીને ધન્દ્રિયો તૃપ્ત કરવા જેમ જેમ પ્રયાસ કરશો તેમ તેમ તમારે અધિક તાબેદારીમાં સપડાવું પડશે માટે તેની તાબેદારી ફગાવી દો.

૪૬૨. સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક આત્મચિન્તવન કરવાથી અને તે મુજબ પ્રયાસ કરવાથી ધન્દ્રિયોની ગુલામીનો ત્યાગ થઈ શકે છે, અને મન પણ અનુક્રમે કબજામાં આવતું રહે છે. જે મન કબજામાં આંચું તો કોઈ પ્રકારની વિડંબના રહેતી નથી; આત્મવિકાસ સધાતો હોવાથી આત્માને અનંત શક્તિઓ આપોઆપ મલે છે; ધન્દ્રિયો દ્વારા આત્મિક કાર્ય સધાય છે તેમાં કોઈ પણ વાદ નથી; પણ તે ધન્દ્રિયો કે જે જગતમાં પરિભ્રમણ કરી રહેલ છે તેઓનો પ્રત્યાહાર કરી આત્મગુણોમાં વાળો ત્યારેજ આત્મિક કાર્ય સધાય; નહીંતર તે પુષ્ટ્યોદયે મળેલી સંપૂર્ણ ધન્દ્રિયોજ નરકાદિક દુર્ગતિમાં અનિચ્છાઓ પણ લઈ જાય છે.

૩૧૩

લાયકાત-યોગ્યતા પણ તમોને ક્યારે આવે કે પાંચ ઈન્દ્રિયો-નો પ્રત્યાહાર કરીને આત્મસ્વરૂપને ઝોળખો ત્યારે; લાયકાત વિનાની મળેલ સાધન-સામગ્રી ફક્ત આપતી નથી; વચનની પ્રવૃત્તિમાં, વાંચનની પ્રવૃત્તિમાં તેમજ ખાનપાનાદિક વ્યવહારનાં કાર્યો અને ધાર્મિક કાર્યોમાં ઈન્દ્રિયોને વશ રખાય તો જ તે તે આદરેલા કાર્યો સફળતા ધારણ કરી શકે, અને વ્યવહાર સારો કહેવાય; પરંતુ તેઓને વશ કર્યા સિવાય ચદ્રાતદ્રા ઝોલવામાં આવે તથા ખાનપાનાદિક કરવામાં આવે તો અનેક પ્રકારની વિડંબના અને વ્યાધિઓ આવીને ઘેરી લે. મન ઈન્દ્રિયો જ્યાં સુધી સ્થિર નથી ત્યાં સુધી સ્થિરતા પણ ક્યાંથી આવે ?

૪૬૩. પુનઃ જન્મ ધારણ કરવો પડે નહીં, તેવા સાધનો મેળવો. સંસારની પરિસ્થિતિનું અનેક દૃષ્ટિએ અવલોકન કર્યા વિના સમ્યગ્જ્ઞાન થતું નથી. તેથી મુંઝવણ આવે છે અને મુંઝવણના યોગે જીવાત્માઓ રાગ-દ્વેષ-અહંકાર-મમતા ધારણ કરીને પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થયેલ સાધન-સામગ્રીની સાર્થકતા કરી શકતા નથી; સંસારમાં રહેલા પદાર્થો સ્થિર નથી છતાં તેઓને સ્થિર માની તેઓનું રક્ષણ કરવા અનેક ઉપાયોને આરંભે છે; રાગ-દ્વેષ-વેર-અદેખાઈ વિગેરે દોષોને સેવી ઝગડાખોર બને છે; તેથી ચીકણાં કર્મો બંધાય છે, તેની તેઓને સમજણ પડતી નથી. અજ્ઞાનતા યોગે તે પ્રાપ્ત થયેલા પદાર્થો તેઓને દુઃખદાયી સદાય થાય છે; અનિત્યને નિત્ય માનવું તથા અશુચિને પવિત્ર માનવું અને જડ જેવી વસ્તુઓને ચેતનના ધરની માનવી તે જ અજ્ઞાનતા કહેવાય; અજ્ઞાનતાથી રાગ-દ્વેષ-મોહ-મમતા થતી હોવાથી અને વધતી

૩૧૪

હોવાથી પ્રાણીઓને દુઃખોનો તેમજ વિડંબનાઓનો અંત આવતો નથી; અને પુનઃ પુનઃ જન્મ-મરણની જન્મલક્ષ્મી સંપડાવું પડે છે, જે પુનઃ જન્મ ધારણ ન કરવો પડે તેવો પ્રયાસ કરે તો મરણ પણ થાય નહીં; જેટલાં દુઃખો છે તે જન્મને આભારી છે; માટે દુઃખોની ભીતિ હોય તે ખીજી વાર જન્મ ધારણ કરવો પડે નહીં તેવો કોઈ પણ ઉપાય કર! ઉપાય વિના કોઈપણ કાર્ય સધાયું છે? આજસ-પ્રમાદ-વિકથા અને પર પદાર્થોનો પ્રેમ વિગેરેનો ત્યાગ કરો, આત્મિક શુભોના અભ્યાસી બનો! જરૂર જન્મ ધારણ કરવો નહીં પડે.

૪૬૪. જ્યારે સમ્યગ્જ્ઞાનથી અજ્ઞાનતા ટળે ત્યારે રાગ-દ્વેષ અને મોહ-મમતાના બંધનો ખસે છે, અને મોહ-મમતાના બંધનો ખસવાથી દરેક પ્રાણીઓમાં રહેલ આત્માનું ભાન થાય છે, એટલે પરસ્પર પ્રેમ વધતાં ઉદારતા-નિખાલસતા-નિઃસ્પૃહતા આવીને હાજર થાય છે, પછી આનંદના ઝરાઓ ઝરવા માંડે છે; પરંતુ જ્યારે રાગ-દ્વેષ-મોહ-મમતાના બંધનો હોય ત્યારે ઉપરોક્ત સદ્ગુણો આવી શકતા નથી, અને તે બંધનોથી કુસંપ-કલહ-કંકાસ-વેર વિગેરે વધતા રહે છે, માટે સમ્યગ્જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને તે બંધનોને નિવારવા તત્પર બનો! આત્મા સદ્ગુણોના આધારે જ્યારે વિકાસ પામે છે, ત્યારે જે જોઈએ તે આવી મળે છે.

એક ગામમાં બે ભાઈઓ હતા; જ્યારે માતા પિતા મરણ પામ્યા ત્યારે સ્થાવર-જંગમની વહેંચણુ કરીને જુદા રહ્યા; મીલકતની વહેંચણુમાં પચાશ-પચાશ હજાર રૂપૈયા ભાગમાં આપ્યા; તેથી તે ભાઈઓ વેપાર કરવા લાગ્યા. મોટા ભાઈએ

૩૬૫

વેપાર કરતાં ખોટ આવવાથી પચાશ હજારે રૂપૈયા ગુમાવ્યા અને ગરીબ કંગાલ જેવો બન્યો. આવી અવસ્થા બાઈની દેખી નાના બાઈએ વિચાર કર્યો કે-મોટો બાઈ ગરીબ બન્યો તો આ મારી પાસે રહેલ રૂપિયા શા ક્રમમાં આવશે ? છેવટે તો તે મૂકવા પડશે તો બાઈને મદદ કરીને તેનો લાભ લઉં, મોટા બાઈને હિંમત આપી પચાશ હજાર રૂપિયા આપ્યા. તે આધારે વેપાર કરતાં મોટો બાઈ પણ ધનાઢય બન્યો, અને કહ્યું કે તારી મિલકતથી હું ધનાઢ્ય બનેલ છું, માટે પાછા લે. નાના બાઈએ તે સ્વીકાર્યા નહીં; પ્રેમ વધ્યો. ઉદારતાનો ગુણ વૃથા જતો નથી.

૪૬૫. ધર્મને વ્યવહારમાં વ્યાપક બનાવો-અનુકૂલ સાધનસામગ્રી મળવાથી અને સદાચરણથી ધર્મની આરાધનાના યોગે પુણ્યપ્રભાવ માલૂમ પડે છે. તમોને જે અનુકૂલતા આવી મળી છે અને સદાચરણ કરવાપૂર્વક ધર્મની આરાધના કરવામાં જે પ્રેમ જાગ્યો છે તે પુણ્યનો પ્રભાવ છે. હવે જો તમોને સદાચરણથી તેમજ આત્મધર્મની આરાધનાથી આનંદ રહેતો હોય તો સદાચરણ વિગેરે સદ્ગુણોને વૈષયિક સુખમાં મગ્ન બનીને બૂલતા નહી. વૈષયિક સુખમાં મગ્ન બનવાથી તે સદ્ગુણોને બૂલવાનો પ્રસંગ આવે છે માટે જે અનુકૂલતા મળી છે, તેનાથી અધિક અનુકૂલતા માટે તે સદ્ગુણોને બૂલો નહી અને આગળ વધો. જેવી અનુકૂલતા જોઈતી હશે તેવી મઠી રહેશે, પણ ધાર્મિક ક્રિયાઓ પ્રસંદ પડશે નહી, તો અંતે પુણ્ય પ્રભાવ ખતમ થતાં હીનતા આવશે; માટે જે અનુકૂલતા મળી છે તેનો લાભ લેવા ધર્મની આરાધના કરો.

૩૧૬

એક મોટા શહેરના બે બંધુઓએ સ્વપિતાના મરણ પછી મિલકત વહેંચી લીધી અને બે ભાઈ વેપાર કરવા લાગ્યા. મોટા ભાઈ સહાચારપૂર્વક ધર્મની આરાધના કરતાં વેપાર કરે છે, અને બીજા ભાઈ વેપાર કરતાં ધર્મની આરાધના કરી શકતો નથી; તેથી પુણ્ય ઘટવાથી કરાતા વેપારમાં યોગ્ય લાભ મળતો નથી અને વર્ષે વર્ષે નુકશાન થતું રહે છે, તેથી મોટા ભાઈને કહ્યું કે-આપણે બે ભેગા રહીને વેપાર કરીએ. ભેગા રહ્યા. મોટા ભાઈની ધર્મ આરાધનાના યોગે પુણ્ય વધવાથી પેઠીમાં લાભ થવા લાગ્યો ત્યારે નાના ભાઈએ કહ્યું કે-તમે ધર્મની આરાધના કરો અને હું વેપાર કરું-ધર્મના યોગે લાભ થાય છે.

૪૬૬. દુન્યવી વાસનાઓ, તે મહાબંધન છે. પૂર્વજન્મના સંસ્કારો અને આ ભવના સંસ્કારોના યોગે દરેક પ્રાણીઓની વાસનાઓ જન્મે છે અને તે તે વાસનાઓના આધારે વિવિધ ક્રિયાઓ કરવાની રુચિ જન્મે છે. કોઈએ વાસનાના યોગે ખાવા-પીવામાં જ સુખ માનેલ હોય છે ત્યારે બીજા કોઈએ સંગીત વિનોદાદિકમાં સુખ માનેલ હોય છે. કોઈએ દાનાદિકમાં લાભ માનેલ હોય છે, ત્યારે કોઈએ ઠંભ કરીને પણ અન્ય પાસેથી લેવામાં આનંદ માનેલ હોય છે. કોઈક ભાગ્યશાલી આત્મજ્ઞાન-આત્મધ્યાન અધિક પસંદ કરે છે, કોઈને વિવિધ પ્રકારની વાતો કરવામાં આનંદ પડે છે, તેમજ કોઈને ખરસપર કલહ કરાવી વૈમનસ્ય ઉત્પન્ન કરાવવામાં સુખ ભાસે છે. આ પ્રમાણે વાસનાના યોગે વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓ દૃષ્ટિગોચર થાય છે તેઓમાં જે આત્મજ્ઞાન-આત્મધ્યાનમાં જે મમ્મ હોય છે તે મહાશયો આત્મવિકાસમાં આગળ વધે છે તેમજ

૩૧૭

જે ભાગ્યશાલીઓ દાન-શિયલ-તપ અને ભાવના વિગેરે કરે છે પાળે છે અને ભાવે છે તેઓ પુણ્યધન એકઠું કરી, પુણ્યશાલી બની જગતના પ્રાણીઓને કલ્યાણકારક માર્ગે દોરે છે. આ સિવાય વાસનાના યોગે થયેલી ક્રિયાઓ, ભવાટવીમાં પરિભ્રમણ કરાવી અસહ્ય વિડંબનાઓના ભોગી બનાવે છે; માટે એવા સંસ્કારો હોવા જોઈએ કે દાનાદિકમાં તેમજ જ્ઞાન-ધ્યાનમાં સહાય તત્પર બનાવ.

૪૬૭. વિકારો, તેજ આપણા વૈરી છે. આત્મા, અનાદિકાલથી પરના સંગે એટલે જડના સંગે વિકારી બન્યો છે અને બનતો રહ્યો છે, તેથી જ વિવિધ પ્રકારના વિકારો તેને સતાવ્યા કરે છે અને સાંસારિક સુખ-દુઃખની કલ્પનાઓ ઉત્પન્ન થાય છે; સુખ દુઃખની કલ્પનામાં સ્થિરતા હોય ક્યાંથી ? જ્યારે તે સુખ-દુઃખની કલ્પનાઓ ટળતી બંધ ત્યારે જ આત્મા, કાંઈક સ્થિરતાના અનુભવમાં આવે.

વિકારોને શમાવવાની શક્તિ આત્મામાં જ ભરપૂર રહેલ છે, તેથી જ પરનો સંગ નિવારી આત્મા, સ્વશુભોને અને તે મેળવવાના સાધનોને પ્રિયતમ માની, તેઓનો જ આદર કરે તો તે વિકારોને શમાવી શકે તેમજ ખીણ વાર ઉત્પન્ન થાય નહીં તેથી સ્થિતિમાં આવે એટલે આત્માને ઓળખી તે તરફ લક્ષ રાખવું જરૂરી છે. ભલે વિકારોથી વ્યવહારમાં આવવું પડયું, પણ તે વ્યવહાર ને નિશ્ચયમાં લઈ જવાની શક્તિ આપણામાં છે, માટે વ્યવહારને એવો કેળવો કે શુભ બની શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપનું વલણ લે.

૩૧૮

વ્યવહારમાં જ રાચીમાચી રહેલાના વિકારો શમતા નથી પણ વધતા રહે છે. વિકારો, વિકારોના સેવનથી નાશ પામતા નથી; પણ નિર્વિકારીનું આલંબન લઈ સ્થિરતાના યોગે નાશ પામે છે, માટે જેટલી બુદ્ધિ હોય, જેટલી શક્તિ હોય, તે એકઠી કરી વિકારોના વેરીનો નાશ કરવા કમ્મર કસવી જોઈએ.

૪૬૮. પાણીથી ભરેલો ઘડો છલકાતો નથી, અને સ્થિર રહે છે; કદાચ એકદમ ઊંધો વાળવામાં આવે તોપણ પાણી બહાર પડતું નથી; તે પ્રમાણે જ્ઞાન-ધ્યાનથી ભરપૂર મુનિવર્યા, વિકારોથી તેમજ વિકલ્પ-સંકલ્પોથી છલકાતા નથી; પણ સ્થિરતાને ધારી રાખે છે; કદાચિત્ વિપત્તિઓ આવીને ઘેરા ઘાલે તોપણ જ્ઞાન-ધ્યાન ચૂકતા નથી અને ચિદાનંદની લહેરમાં ઝીલતા રહે છે. આવી સ્થિતિ જ્યારે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિની વિડંબના રહે નહી; માટે હે મુનિવર્યો ! જ્ઞાન-ધ્યાનના આધારે સ્થિરતાને ધારણ કરો કે જેથી કોઈ પ્રકારની ચિન્તાઓ આવીને સતાવે નહી.

જ્ઞાન-ધ્યાનમાં સદાય રમણુતા કરનાર મહાનુભાવો શ્વાસો-શ્વાસે કરોડો ભવના પાપોને ભસ્મસાત્ કરીને નિર્મલ બને છે; ત્યારે જ્ઞાન-ધ્યાન રહિત અને સાંસારિક સંકલ્પ-વિકલ્પોના વિકારોમાં અટવાતો અજ્ઞાની આત્મા, શ્વાસોશ્વાસે કરોડો ભવ સુધી ભોગવાય એવા ચીકણાં કર્મો ખાંધી અસદ્ધ યાતનાઓને સહે છે; માટે સુખના અર્ધીઓ ! સાચા સુખનો અનુભવ કરવો હોય તો સંકલ્પ-વિકલ્પો ટળે અને વિકારો નાશ પામે એવો પ્રયાસ કરો કે જેથી મોંઘેરા મનુષ્યભવની સફલતા થાય અને શ્રેક્ષ્ણસુખ સમીપે આવતું રહે. સાંસારિક વિકલ્પો અને વિકારો-

૩૧૯

એ તમોને ચારે ગતિમાં અને ચોરાશી લાખ યોનિમાં પરિ-
બ્રમણ કરાવવામાં બાકી રાખી નથી; માટે ચેતો, હજી હાથમાં
બાજી છે, પાજી બની બાજી હારો નહીં.

૪૬૯. સાથે આવે તેવી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરો.
તમોએ મહાપ્રયાસો કરીને દુન્યવી વસ્તુઓ તમારા ઘરમાં
ભરી છે તેથી તમો પોતાને પૂર્ણ માનો છો અને હવે અન્ય
પ્રાપ્ત કરવાનું નથી એમ માની બેઠા છો; પણ તમારી એમાં
બ્રમણ થઈ લાગે છે; કારણ કે, જે વસ્તુઓ કાળા ધોળા
કરીને ઘરમાં ભરી છે તે માગી લાવેલ ઘરેણાની માફક
પાછી મૂકવી પડશે, સાથે પરભવમાં આવનાર નથી; માટે
સાથે આવે તેવી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરો, સાથે આવે તેવી
વસ્તુઓ પણ છે, પરંતુ તેઓને યોગળી તમો સંગ્રહ કરો
ત્યારે જ સાથે આવે; મેળવ્યા વિના તે સાથે આવી શકે એમ
નથી. તે વસ્તુઓ કઈ? તે વસ્તુઓને તમો બાણો છો ખરા;
પણ તેઓને પ્રાપ્ત કરવા માટે પ્રેમ ધારણ કર્યો નથી; તેથી જ
કહેવું પડે છે કે તે વસ્તુઓ સમ્યક્જ્ઞાન અને સમ્યક્ચારિત્ર
છે. આ વસ્તુઓને પ્રાપ્ત કર્યા પછી તેઓના રક્ષણથી કદાપિ
કોઈ પણ સ્થિતિમાં ઘટી પડશે નહીં; જ્યાં જશે ત્યાં સાથે ને
સાથે અને સમીપમાં સમીપ તમારી પાસે રહેશે. આજ
વસ્તુઓ સાચી છે; અનંત અને સત્યસુખને આપનાર છે;
આ સિવાય ઘરમાં ભરેલી વસ્તુઓ, વિકારોને વધારશે; સંકલ્પ-
વિકલ્પોના વમળમાં ગોથાં ખવડાવશે.

પડી રહેવાવાળી વસ્તુઓને સાથે આવનારી માનીએ પણ
તે સાથે આવતી નથી; અને રાગ-દ્વેષ અને મોહ-મમતા

૩૨૦

બેર પકડે છે અને માનવો-દાનવો કે દેવોને અત્યંત ચાતનાઓ અર્પે છે; પારકી વસ્તુઓ કદાપિ પોતાની થઈ છે? ભલે પછી પોતાની માનીને મલકાઓ.

૪૭૦. સમ્યગ્જ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરીને મોહના ઉછાળાને ટાળો. તમારું સાચું ધન-સાચું સુખ અને સાચી શક્તિ વિગેરેને વિકલ્પ-સંકલ્પો અને વિકારોએ દબાવી રાખેલ છે પણ નાશ કરેલ નથી; માટે તેઓનો ત્યાગ કરો, એલે થોડી જ વારમાં હાથમાં આવે તેમ છે; પણ તે વિકારોને ટાળવાનો ઉપાય તમોએ જાણ્યો નથી; તેથી જ તે તે વિકારો ઉછાળા માર્યા કરે છે અને તમોને સાધનો વિદ્યમાન હોતે પણ ઘડી-ભર એન પડતું નથી; તમોએ જે જે સાધન સામગ્રી મેળવી છે અને મેળવવા ખાતર મહામહેનત કરી રહ્યા છો તે સઘળી નિત્ય નથી પણ ક્ષણભંગુર છે; હાથે તાળી આપીને ખસી જનાર છે-આ પ્રમાણે માની તેઓના ઉપરથી મોહ-મમતાને ઉતારો અને આત્મિક શુભોમાં લક્ષ લગાડો ત્યારે જ તેઓના ઉછાળાઓ ખંધ થાય અને ધીમે ધીમે ખસતા જાય. જેમ જેમ તે વિકારો ખસતા જશે તેમ તેમ આત્મિક વિકાસની સાથે પોતાનું સત્ય ધન-સુખ અને શક્તિઓ આપોઆપ પ્રગટ થશે; ફક્ત વિકારો ખસવા જોઈએ; પરંતુ તમારું વર્તન તો હાલમાં અવળું લાગે છે; એટલે વિકારો વધે-સંકલ્પ-વિકલ્પના ઉછાળાઓ અધિક વેગમાં આવે તે પ્રમાણે મહેનત કરી રહેલ છો તો પછી તે સત્ય ધનાદિક ક્યાંથી આવીને મળે?

સંયોગસંખંધે મળેલા, ઔદયિકભાવે પ્રાપ્ત કરેલ દેહ-ગેહ-ધનાદિકને મહામહેનતે પણ પ્રાપ્ત કરીને પોતાના જ માની

૩૨૧

ઘેઠેલા છે અને તેઓને સર્વસ્વ માની રક્ષણ કરવામાં વખતને વ્યતીત કરે છે અને સત્ય ધનાદિક માટે કાંઈ પણ વિકાસ થાય એવો વિચાર કરતા નથી.

૪૭૧. જે વિષયરસને કારણે માનવીઓ, વિવિધ પ્રકારના આરંભસમારંભો કરે છે, નિરન્તર ચિન્તાતુર બન્યા રહે છે અને તે રસની સામગ્રી ન મળતાં અનેક પ્રકારની લડાઈ કરી મારામારી-કાપાકાપી કરી બેસે છે; તે વિષયરસના વિકારોએ, મનુષ્યોને બાંડીઆ ગધેડા ઉપર બેસાડી સારા શહેરમાં પરિભ્રમણ કરાવી ભરખબરે ઉતાર્યા; તેમજ મૃત ઠોરની માફક અને લક્કડ ધક્કડની પેઠે સારા ગામમાં ઘસરડો કરાવ્યો; તથા ભીંતની પાસે ઊભા રાખીને લોહ ખીંટા મરાવ્યા, ઈન્દ્રિયોને છેદાવી, તોપણ હજી તે વિષયરસની અલપતા થતી નથી. આનાથી અધિક દુઃખ ભોગવવું છે શું? વિષયરસથી તમોને પરિણામે શું સુખ મલ્યું તેનો વિચાર કર્યો? વિચાર અને વિવેક વિના કયાંસુધી આવી અસહ્ય યાતનાઓને ભોગવ્યા કરશો? જે વિચાર અને વિવેક નહીં લાવો તો તેના વિપાકો ભોગવવા માટે તિર્યંચગતિ કરતાં અધમ કોટીની નરકગતિ ભોગવવાનો વખત આવી લાગશે. તે ગતિમાં પરમાધાર્મિકકૃત તેમજ તે ક્ષેત્રથી ઉત્પન્ન થતાં શીતતા-ઉષ્ણતાના તેમજ પરસ્પર વૈરભાવથી ઉત્પન્ન થતાં મારામારી-કાપાકાપીના અત્યંત દુઃખો સહન કરવા પડશે અને ત્યાં ક્ષણભર શાંતિ રહેશે નહીં; રાઈરાઈ જેટલા શરીરના ટૂંકડા થવાના; શસ્ત્રોના ઘા વાગવાના; તે સમયે કોઈનું શરણ કે આધાર હશે નહીં; માટે આ

૩૨૨

મનુષ્યભવમાં વિષયરસનો ત્યાગ કરી આત્મધર્મમાં પ્રીતિ ધારણ કરે કે જેથી તે તે દુઃખોને ભોગવવાનો વખત આવે નહી અને આનંદપૂર્વક જીવન પસાર થાય.

૪૭૨. વ્રત-નિયમાદિકને ધારણ કરી વિષય રસને હઠાવો. જે જે વિષયરસ પ્યારો લાગ્યો, તે તે રસને લઈને આત્માએ એવું કયું, કે તે સિવાય અન્ય કોઈ કરવાને સમર્થ નથી. પોતાની ભૂલોથી યાતનાઓ ભોગવવી પડી ત્યારે ખીબના ઉપર આત્માએ ઇતરાજ કરીને દ્વેષ કર્યો, અદેખાઈ કરી; બોલાબોલીમાં ખાકી રાખી નહી, લાગ મળતાં લડાઈ પણ કરી, આ કેવી અજ્ઞાનતા ?

જેના ઉપર ઇતરાજ-અદેખાઈ-દ્વેષાદિક કરવાના હતા તે અપરાધોને-ભૂલોને ભૂલી જવાયું અને ઊભા રાખ્યા, તે પછી ચેતન સિવાય અન્યનો શો વાંક ? સહજ અન્તર વૃત્તિને વાળી તપાસ કરે કે-અનાદિકાલથી અને અત્યાર સુધી જે જે વિપત્તિઓ-સંકટો કે યાતનાઓ ભોગવવી પડી છે, તેમાં કોની ભૂલ છે ? પોતાની કે અન્યની ? જે જે વિપત્તિઓ ભોગવવી પડી છે, યાતનાઓ સહી છે તેમાં અન્યોનો વાંક નથી, પણ પોતાનો જ છે; આમ સમજી વિષયરસને મૂલમાંથી ત્યાગ કરવા માટે અથાગ પ્રયાસ કરવાની આવશ્યકતા છે, તેનો ત્યાગ કરવા માટે વ્રત-નિયમ-તપસ્યા-જપ-જ્ઞાન-ધ્યાન-સેવા-ભક્તિ કરવાની જરૂર છે, વિષય રસને પોષવાથી તે અદષ થવાનો નથી; પણ વધતો જ રહેવાનો; માટે તે રસના પરિણામનો વિચાર કરી તેમાં મગ્ન બનો નહી અને ફજેતી કરાવો નહી. જેમ જેમ વિષય રસ ઓછો થશે, તેમ તેમ આત્મશુભોમાં રસ પડતો

૩૨૩

રહેશે. આત્મગુણોમાં રક્ષ પડ્યા પછી વિષય રસ ઝેર જેવો લાગશે, માટે આત્મગુણો તરફ લક્ષ રાખો અને તેના રસને પ્રાપ્ત કરો:

૪૭૩. ચારે ગતિનો એટલે નરક-તિર્યચ-મનુષ્ય અને દેવ ગતિમાં સુખ-દુઃખનો વિચાર કરવાથી મનુષ્યોને વૈરાગ્ય જાગે અને તે વૈરાગ્યના યોગે વિષયરસમાં પ્રેમ જાગતું થાય નહીં; વિષયરસમાંથી પ્રેમ ઓછો થતાં ક્રોધાદિક પણ ઓછા થાય છે. અને તે ઓછા થતાં સમતા-એટલે રાગ-દ્વેષ અને મોહનો વેગ જે ઉછાળા મારી રહેલ છે તેની અવપતા થતી રહે છે; માટે ચાર ગતિનો વિચાર કરવો જરૂરી છે; નરક ગતિમાં તો એકાંતે દુઃખ રહેલું છે, તિર્યચગતિમાં પણ પાંખી-ઓને વિવેક અને વિચાર નહીં હોવાથી તેઓનાથી દુઃખના પ્રતિકારનો ઉપાય સૂઝતો નથી, એટલે તેઓને સદાય પરાધીનતા ભોગવવી પડે છે. ખાવામાં, પીવામાં, રહેવામાં પણ સ્વાધીનતા તેઓને છે નહીં. દેવગતિમાં પણ પરાધીનતા રહેલી છે; તેમજ ખેદ-દ્વેષ-અદેખાઈના યોગે દેવો પણ સત્ય સુખને માણી શકતા નથી, તેમજ વ્યવન વેલાએ તેઓને દેવત્વનો વિયોગ થતો હોવાથી ગૂંચવું પડે છે, આ કાંઈ ઓછું કષ્ટ નથી, મનુષ્ય ભવમાં તો આપણે સઘળા કષ્ટોને અનુભવી રહ્યા છીએ, વિષય-કષાયના વિકારોથી આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિથી ભરપૂર રહેલા છીએ; જન્મ-જરા અને મરણનાં દુઃખોનો વિચાર કરતાં આત્મા કંપી ઉઠે છે અને આવા દુઃખો પુનઃ પ્રાપ્ત ન થાય, તે માટે વિચારો આવે છે. વિચારો કરતાં વિવેક જાગે છે અને વિવેકથી વિકારો શમતાંની સાથે સમતા આવીને વસે છે; માટે ચાર ગતિની સ્થિતિના વિચાર પણ સદાય કરતાં રહેવું જોઈએ.

૩૨૪

૪૭૪. આન્તરિક મળને ત્યાગ કરવા સદ્ગુરુને શરણે જાઓ. જ્યારે પેટમાં મલ ભરાય ત્યારે શરીરની શક્તિ તથા શરીર મંદ પડે છે, તેવી રીતે આત્માની સાથે ચીકણા કર્મોના મલ લાગુ થએલ હોવાથી, આત્મા શક્તિહીન બનેલ છે તેથી તેને કાંઈ પણ આત્મકલ્યાણ સૂઝતું નથી, નાહક વિષય કષાયના વિકારોમાં લુપ્થ બની મનુષ્યો ચારે ગતિમાં અટવાઈ રહ્યા છે, અને અનંત કષ્ટ લોગવી રહેલ છે. જો તે મલ ઓછો થાય અગર મૂલમાંથી ખસે તો, જે આત્મશક્તિ છે તેનો પ્રાદુર્ભાવ થાય; અને અનંતજ્ઞાન ઝળહળી ઉઠે; તેને માટે સદ્ગુણની પ્રથમ જરૂર છે; તેથી સદ્ગુરુની પાસે વિનયપૂર્વક ઉપદેશ સાંભળવો અને સાંભળી શ્રદ્ધા સહિત વર્તનમાં મૂકવા પ્રયાસ કરવો જોઈએ. સદ્ગુરુ કરમાવે છે કે પ્રથમ અહંકાર, અભિમાન તેમજ મમતાનો ત્યાગ કરી નિયમબદ્ધ બનો; જેનાથી રાગ-દ્વેષ અને મોહના ઉછાળા વધે છે, તેવા ખાન-પાનાદિક વ્યવહારોને બંધ કરો; પંચ મહાવ્રત પાળવાની સંપૂર્ણ અભિલાષા રાખો; મલ વધશે નહીં અને આત્મિક શક્તિ વધતાં મલ ઘટવા માંડશે અને અનુક્રમે સંપૂર્ણ મલનો ત્યાગ થશે; માટે મન-વચન અને કાયાને કબજે કરી કર્મોને આધીન જે સત્તા રહી છે, તે પાછી લઈ લો અને તેનું રક્ષણ કરવા પ્રબલ પુરુષાર્થ આહરો. આ પ્રમાણે કરવાથી આઝાદી અને આખાદી આપોઆપ મળી રહેશે; પછી બીજા કોઈની પરવા રહેશે નહીં; માટે લાગેલ મલનો ત્યાગ કરો.

૪૭૫. અધિક વિપત્તિઓ તથા વિડંબનાઓનું જો કોઈ મૂલ હોય તો અહંકાર-અભિમાનના વચનો છે. તેવા

૩૨૫

વચનો ઝેલવાથી અણુસરળ ઉપાધિ આવીને હાજર થાય છે અને ધારેલું કાર્ય પાર ઉતરતું નથી; માટે પ્રથમ અહંકાર અને અભિમાનના વચનનો ત્યાગ કરવા વિચારણા અને વિવેક લાવવો જોઈએ. તેવાં વચનોથી હરિકાંઈ તથા ઈર્ષ્યા જન્મે છે અને વિવિધ પ્રકારના વિકલ્પો અને સંકલ્પો વધે છે, તેથી આત્માના ઉપર આવરણુ થાય છે તથા મન પણ વધારે ચંચલતા ધારણુ કરે છે; આત્માના ઉપર આવરણુ વધતાં તેમજ મન ચંચલ બનતાં, સત્ય શાંતિને સ્થાને અશાંતિને આવવાનો અવકાશ મળે છે, માટે વિપત્તિઓ અને વિડંબનાઓનો જો ત્યાગ કરવો હોય તો પ્રથમ અહંકાર તથા અભિમાનનાં વચનો ઝેલવાનું બંધ કરો. ત્યારબાદ વ્રત-નિયમને ધારણુ કરીને શરીરને તથા મનને કસવા તત્પર થાઓ. જુઓ તો ખરા, કેવો આનંદ આવે છે? કેઈ પ્રકારે કલેશ-કંકાસનું વાતાવરણુ રહેવા પામશે નહીં; સઘળુંજે જગત આનંદરૂપ ભાસવાનું, શમ-સંવેગ-વૈરાગ્ય-અનુકંપા તથા આસ્તિક્યના આસ્વાદનો જરૂર અનુભવ થવાનો, મન અને કાયા નિયમબદ્ધ બનવાની; અને આરાધેલ ધર્મનાં કૃતો જલ્દી મળી રહેવાનાં જ.

૪૭૬. તીર્થકર મહારાજઓએ, જે શક્તિ અને સત્તા મેળવી છે, તે બાહ્ય સમૃદ્ધિના આધારે મેળવી નથી. તેમણે જે અનંત શક્તિ અને સત્તા મેળવી છે તે અહંકાર, અભિમાન તેમજ મમતા વિગેરે દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવાથી જ મળી છે. જે શક્તિ તેમને મળી છે, તેની તુલનામાં દેવોની તથા સજ્ઞ મહારાજ તેમ જ ચક્રવર્તીઓની સત્તા અને શક્તિ શતાંશ

૩૨૬

જાગે, સંખ્યાત-અસંખ્યાત જાગે પણ આવી શકે નહીં; તે પછી પ્રાપ્ત થએલ વિનયર અલ્પકાલ સ્થાયી સત્તાનો તેમ જ સંપત્તિનો અભિમાન લાવી અહંકાર કરવો તે વૃથા છે. અહંકાર કરવો તે વ્યાજબી ત્યારે જ કહેવાય કે તેવી એટલે તીર્થંકર મહારાજ જેવી સત્તા અને શક્તિને પ્રાપ્ત કરે! તે; નહીંતર તે અહંકાર અને અભિમાન, કરનારનેજ થકવે છે, દીનતા અને હીનતાની અવસ્થામાં લાવી મૂકે છે, અહંકાર અભિમાન કોઈને કદાપિ છાજતો નથી; તે તે અજ્ઞાનતાજન્ય કર્મ બંધના વિકારો છે.

સર્વે અજ્ઞાનતાજન્ય કર્મોના બંધના વિકારો ટળે છે, ત્યારે જ કોઈ પણ સ્થિતિમાં નહીં અનુભવેલ સુખશાંતિનો અનુભવ થાય છે, માટે જે સત્તા અને સંપત્તિ તમોને પ્રાપ્ત થએલ છે, તેમાં અહંકાર મૂકી નિરહંકારી બનો; અને સત્ય અહંતાને શોધી કાઢી, વિકારોમાં મુઝાઓ નહીં; નમ્રતા, સરલતા, સંતોષ અને ક્ષમાને ધારણ કરીને સત્ય અભિમાની બનો.

૪૭૭. મમતામાં જે મગ્ન બનેલ છે તે જીવતાં મરણુ પામેલ છે. અગર મરી રહેલ છે, કારણ કે પૌદ્ગલિક પદાર્થોની મમતાના આધારે પ્રાણીઓ આત્મમાન ભૂદ્ધી અનંત મરણુ જન્મ કરે છે, પ્રાપ્ત થએલ આયુષ્યને પણ સંપૂર્ણ લોગવી શકતા નથી; અને જલદી આયુષ્ય ખતમ થાય છે; માટે જ તેનો ત્યાગ કરવો આવશ્યક છે. મમતાનો ત્યાગ થાય છે ત્યારે જ સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક સમતા આવી હાજર થાય છે. સમતાથી પ્રાણીઓ, જન્મ મરણુની વિડંબનાઓને

૩૨૭

નિવારી અક્ષયપદની પ્રાપ્તિ કરે છે, તેથી સમતાવાળા મહાશયો જીવતા કહેવાય છે, સમતાથી જ મનુષ્યો તીર્થંકર મહારાજની તથા સિદ્ધ ભગવાનની સંપદાને પામે છે; તે મળેલી અનંત સંપદા, શક્તિ અને સત્તાનો કદાપિ અંત આવતો નથી; માટે હે ભાગ્યવાનો ! તુમ્હ વસ્તુઓ ખાતર અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિને અર્પણ કરનાર સમતાને ક્યાં ભૂલો છો ? સમતાનો આદર કર્યાં સિવાય રાગ-દ્વેષ અને મોહના વિકારો કદાપિ નાશ પામતા નથી અને પામવાના નહીં, તેમજ સત્ય સુખનો આસ્વાદ આવવાનો નથી. અજ્ઞાની બાળક બેર માટે રત્નજડિત કડું ગુમાવી બેસે તે પ્રમાણે પૌદ્ગલિક પદાર્થો માટે અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિને ગુમાવી બેસો નહીં, મનુષ્ય ભવ સિવાય અન્ય ભવોમાં મમતાનો ત્યાગ થવો જ અશક્ય છે, માટે મનુષ્યભવને હારી બેસો નહીં.

૪૭૮. આત્મિક ગુણોથી પરવસ્તુઓમાં મમતા ધારણ કરીને વિષયોનો ત્યાગ કરનાર, યથાર્થ લાભને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ બની શકતા નથી; કારણ કે તે મમતા, વિષયોનો ત્યાગ કરનારમાં રહેલી હોવાથી વિષયો પાછા આવીને વળગે છે, અને વિડંબના આવીને ઘેરી લે છે, એટલે મમતાનો ત્યાગ કરી બે વિષયોનો ત્યાગ કર્યો હોય તો, યથાર્થ લાભ મળે છે; મમતાનો ત્યાગ કરવામાં વિચારણા અને વિવેકની આવશ્યકતા રહેલી છે, વિચાર અને વિવેકવિહીન જનો વ્યાધિગ્રસ્ત બન્યાં હોય અગર ઈષ્ટ વસ્તુના અભાવમાં તેમજ પ્રયાસો કરતાં પણ તે ન મળતી હોય ત્યારે વિષયોનો ત્યાગ કરે

૩૨૮

છે, પણ મમતા તો રહેલી હોય છે, તેથી જ તે તે વસ્તુઓને સચોટ ચતાં મમતાના ચોગે તેમાં લપટાય છે અને પાછા દુઃખી થવન ગુબરે છે.

મમતાની મૂંઝવણમાં પડેલા માનવીઓ, જે વસ્તુ હોય નહી તેને દેખે છે અને દેખવા માટે પ્રયાસ કરી રહેલ હોય છે, પ્રયાસ કરતાં જ્યારે મનગમતી વસ્તુ મળતી નથી ત્યારે ગમગીન બની ખીજાઓના ઉપર દોષારોપણ કરીને કર્મેને બાંધી રહેલ હોય છે, સઘળી મુંઝવણ કરતાં મમતાની મુંઝવણ અધિક પીડાઓ આપે છે. અન્ય મુંઝવણની દવા હોય છે પણ મમતાથી ઉત્પન્ન થએલ મુંઝવણની દવા નોંધતી જડતી નથી, તેથી ગમે તેવા ત્યાગ હોય તો પણ મમતાનો ત્યાગ કર્યાં સિવાય આત્મા સ્વાધીનતાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી.

૪૭૯. ગૃહસ્થપણાનો ત્યાગ કરી વૈરાગ્યથી દીક્ષિત થએલા મુનિઓ, તપ, જપાદિ ક્રિયાઓ કરીને સદ્-ગુણોને પ્રાપ્ત કરે છે, પરંતુ જે મમતારૂપી રાક્ષસીનો ત્યાગ થાય નહી તો, તે મમતા સર્વ ગુણોને હરણ કરી સ્વસ્થાન સારી રીતે જમાવે છે, અને તેથીજ તે મુનિઓ બાહ્ય પદાર્થને સંબ્રહવાની અધિક ભાવના રાખે છે અને તેમાં પ્રતિબદ્ધ બની તે પદાર્થો ખાતર કલેશ-કંકાસ પણ કરી બેસે છે. શા માટે દીક્ષા લીધી? તેનું ભાન તેઓને રહેતું નથી; માટે પ્રથમ મમતાનો ત્યાગ કરીને તપ-જપાદિ ક્રિયાઓ જે કરવામાં આવે તો તે ક્રિયાઓ સફલ બને અને આત્મવિકાસ સધાય.

૪૮૦. પુત્ર, પત્ની વિગેરેમાં મમતાના આધારે મુંઝ

૩૨૯

બનેલ માનવી, પશુ કરતાં અધિક પરાધીન બની આત્મશક્તિને ગુમાવી બેસે છે, તેથી તેઓનો વિયોગ થતાં અકથ્ય દુઃખને ભોગવે છે અને સદાય આર્તધ્યાન કરતો રહે છે. જે પુત્ર પત્ની વિગેરે પરિવાર છે તે પોતાના આત્માથી પર છે. તેનો સ્વભાવ-વિચારો તથા આચારો બુદ્ધ બુદ્ધ છે, મમતામાં સુગ્ધ બની તેને મારો મારો કરો તો પણ તમારો થવાનો નથી, બે તમારો હોય તો પ્રતિકૂલતાના પ્રસંગે તે બુદ્ધો થાય નહીં પણ તેવા પ્રસંગે બુદ્ધો થાય છે. આવા પરિવારમાં સુગ્ધ બની કયો માનવી આત્મહિત બૂલે ? અને વિયોગ થતાં કયો માણસ, આર્તધ્યાન કરી આત્મભાન બૂલે ?

૪૮૧ જડ વસ્તુઓનો સંબંધ, આત્મગુણો સાથે નથી. આત્માની સાથે વસ્તુતઃ મમતાનો સંબંધ છે નહીં, છતાં અજ્ઞાનતાથી તેનો સંબંધ, જીવો માની બેઠા છે; તેથી જ પરવસ્તુઓને પોતાની માની તેઓને ખાતર સઘળું જીવન પસાર કરે છે, અને આત્મહિત સધાતું નથી; બે પરવસ્તુઓની મમતાનો સંબંધ આત્માની સાથે હોય તો એકલો જીવ કેમ જન્મે છે ? અને એકલો પરલોક કેમ જાય છે ! કોઈ સાથે કેમ ગમન કરતું નથી ? કોઈને સાથે લઈને આવતો નથી અને સાથે લઈને ગમન કરતો નથી, છતાં પણ તેઓની મમતાને મુકાતી નથી. આ કેવી અજ્ઞાનતા !

૪૮૨. જડ અને ચેતનના ભેદજ્ઞાન સિવાય, અહંતા અને મમતાના વિકારોનો નાશ થતો નથી માટે સદાય જડ ચેતનનું જ્ઞાન કરવું બેધર્યે, જડને જડપણાએ બહુવું અને ચેતનને ચેતનપણાએ બહુવું; બલે પછી છ ખંડની સાદાથી

૩૩૦

મત્તી હોય કે દેવના જેવી સંપત્તિ મળી હોય તો પણ આત્માથી અને આત્મિક ગુણોથી ભિન્ન છે; જેમાં આત્મિક ગુણો અને તે ગુણોનો સહકાર આપવાની તાકત નથી. તે સઘળા પરગુણો છે, અને પર જડપદાર્થોના ગુણોથી આત્માને શો લાભ થવાનો? તે પદાર્થો, આત્મા સાથે લાગેલા નિકાચિત કર્મો દૂર કરવામાં શક્તિ ધરાવતા નથી, તેમજ સત્ય આત્મવિકાસમાં સહકાર આપવા સમર્થ પણ નથી; તો શા માટે તેનો સંબંધ દૂર ન કરવો? જડના સંબંધથી આત્મા જડ જેવો બની બેઠેલ છે માટે તેનું લેદ્દજ્ઞાન કરીને સત્ય સ્વરૂપને ઝાળખવામાં સદાય તત્પર બનવું.

૪૮૩. દયા-દાન કરવાની ભાવનાવાળા ધર્મીજનોએ દયાના સ્વરૂપને વિચારીને તેના સાધન તરફ લક્ષ્ય આપવું જોઈએ. તેનો વિચાર કર્યા સિવાય કોઈ વખતે અદયા જેવું બને.

પાલીતાણામાં યાત્રા કરવા આવેલ એક કુટુંબે તળાટી જવા માટે ઘોડાગાડી કરી. આમાં ચાર માણસો બેસી શકે એટલી જગ્યા હતી, પણ બીજી ગાડી કરવી ન પડે તે ખાતર ગાડીવાળાને ચાર આના વધારે ઠરાવી, પાંચ માણસો તેમાં બેઠા. લોભથી ગાડીવાળાએ પણ તેઓને બેસાડ્યા પરંતુ વજન વધારે પડતું હોવાથી, ઘોડો ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યો; તેથી તેના માલીકે ચાળુક લગાવવા માંડી. ચાર પાંચ ચાળુકો લગાવ્યાથી તેમાં બેસનારને દયા આવી ને તેમાંથી એક વ્યક્તિએ કહ્યું કે-ભાઈ ઘોડાને ચાળુકો માર નહી; તે અબોલ પ્રાણી બહુ પીડા પામે છે. ગાડીવાળાએ કહ્યું કે બહુ ધીમે ચાલતો

૩૩૧

હોવાથી તેને મારવામાં આવે છે, આ સાંભળી તેણે મૌન ધારણ કર્યું અને પેલો ચાબુકો મારવાપૂર્વક ઘોડાને જલ્દી ચલાવવા લાગ્યો. આ બાબતમાં સમજવાનું કે ગાડીના માલિકે તો પૈસાના હોભથી પાંચને બેસાડ્યા, પણ દયાવાળાએ સમજવું બેઠાં કે, પાંચ માણસનો ભાર ઘોડો ખરી શકતો નથી, માટે દયાખાતર એક બે જણાએ નીચે ઉતરી પગપાળાએ ચાલવું બેઠાં, અગર બીજી ગાડી કરવી બેઠાં. આમ કરવાને બદલે ઘોડાને મારે નહીં, માર નહીં આ પ્રમાણે બોલવાથી કાંઈ દયા પાળી શકાતી નથી, થોડું સહન પણ કરવું પડે છે, માત્ર દયાના વચનોથી દયા પળાતી નથી, પણ તેનું સ્વરૂપ વિચારી વર્તન કરવાથી પાળી શકાય છે.

૪૮૪. પાંચ ઈન્દ્રિયોના વિષયોમાં લ'પટ બનેલ માનવી, બલે તે પછી ઉત્તમ કુલ-ભતિનો હોય તો પણ અધમ ભતિ અને કુલને પસંદ કરી, તેની સોબત કરી અધમ બનતાં તેને વિલંબ લાગતો નથી, માતૃપિતાની અને સગાંવહાલાં તેમજ પોતાની જ્ઞાતિ વિગેરેની તેને લાજ-શરમ રહેતી નથી.

પાલીતાણામાં એક કચ્છીબાઈ પોતાની બે બુવાન પુત્રીઓ તેમજ પુત્ર સાથે નવાણું યાત્રાઓ કરવા આવી, અને નરસી કેશવજીની ધર્મશાળામાં મુનીએ આપેલી એક ચોરડીમાં રહ્યા. કચ્છી લોકોનો ભાટ તેઓનું કામકાજ કરતો હતો. ગિરિરાજ ઉપર લઈ જઈને સઘળી ટૂંકામાં દર્શન કરાવી પોતાનું ચેટ ભરતો. એવામાં એક પુત્રી બે સત્તર વર્ષ લગભગની હતી તેને દેખી વિકારી બન્યો તેથી તેની સાથે વધારે વખત લઈ વિકારી વચનો બોલવાપૂર્વક પોતાની માંડનું પણ મેવા મીઠાઈ વિગેરે

૩૩૬

લાવી પોતે ખાતો અને આ બુવાન છોકરીને પણ ખાવા આપતો. છુબને રત્નક, યુવાવસ્થા અને ચિકારોથી તેને ખ્યાલ પણ રહ્યો નહી કે ભાટનું લાવેલ ખવાય નહી. આ પ્રમાણે અધિક-અધિક પરિચય વધતાં આ કચ્છી છોકરી ભાટના સંબંધમાં આવી. અને તેને પરણવા તૈયાર થઈ. માતૃપિતા વિગેરેની ચરમનો ત્યાગ કરી ખાનગી પરણી બેઠી. કચ્છીજ્ઞાતિમાં અને શક્ષીતાણામાં તે માટે ઘણું ઊંડાપોહ બગ્યો. કોર્ટમાં મનુષ્ય-હરણનો કેસ મંડાયો. ભાટ લોકોને ફેરાસરની ઉપજ બંધ થઈ અને છેવટે નિકાલ એ આવ્યો કે-ભાટને નાત બહાર ચૂકવો. છોડીને તેના માતૃપિતાને સોંપવી પણ તે છોડીની અને તેની ફજેતી થવામાં બાકી રહી નહી, માટે વિષયોનો વિચાર કરવા જેવો નથી જ.

૪૮૫. જે આર્યનીતિને ભૂલે છે તેનું જીવન, ખર-ખાદ થયા વિના રહેતું નથી, ધર્મથી હીન બની તેમજ શારીરિક માનસિક શક્તિથી હીન બની વિવિધ વિડંબનાઓનો ભોગી બને છે, પણ જીવન જીવીને મનુષ્ય જન્મની સફલતા તેઓને મળતી નથી. નીતિ ધર્મ કાંઈ આત્મિક ધર્મથી ભુલો નથી, તે ધર્મ આત્મિક ધર્મમાં સમાઈ રહેલ છે, માટે આત્મિક ધર્મની આરાધના કરનારે આર્યનીતિ ધર્મને ભૂલવો ન જોઈયે. નીતિ ધર્મને ભૂલનારા, આધ્યાત્મિક ધર્મની હાંસી કરાવે તેમાં નવાઈ નથી. એક બાબુએ ક્યા, દાન, તપ, જપ, સામાયિક, પ્રતિક્રમણાદિ ઉત્તમ આત્મિક ધર્મની આરાધના કરે, અને બીજી બાબુએ તપાસ કર્યા સિવાય અને વિવેક વિચાર કર્યા વિના પોતાના ધર્મમાં

૩૩૩

તુલ્ય વસ્તુઓ માટે એવો કલહ કલ્પો કરે, કે જીવન પર્યાંત સ્વજન વર્ગ સાથે યોલવાનો પણ વ્યવહાર બંધ રાખે તેમજ બેપારાદિક કાર્યોમાં એવું કાળું ઘોળું કરે કે, સામાન્ય અજ્ઞાલ મનુષ્યો તેમજ જુદિમાન માણસોને પણ ખબર ન પડે. રીત-સર ધર્મનું ફલ લેવું હોય તો પ્રથમ નીતિ-ધર્મની પણ આરાધના સારી રીતે કરા અને તે ધર્મપૂર્વક દાનાદિક ધર્મની આરાધના કરે, તેનું ફલ, તમોને તત્કાલ મળવાનું. ઉદારતા સંતોષ-નમ્રતા-સરલતા-નિયમબદ્ધતા વિગેરે સદ્ગુણોથી ઉત્તરે-તર આત્મવિકાસ સધાતો રહેશે તેમજ અહંકાર-અભિમાન તેમજ માયા-મમતા ધીમે ધીમે અદ્ય થતી જશે અને કર્મબંધ ચીકણો બંધાશે નહીં.

૪૮૬. અન્તરનો પાપનો ભય ધનના કેફને, પરિવાર-રાદિકના કેફને અને શારીરાદિક મદને હણી નાંખે છે; તેમજ અનિત્યાદિક ભાવનાના આધારે પણ મદ-કેફ રહેતો નથી; માટે આત્મવિકાસના અર્થીઓએ અન્તરમાં પાપનો ભય રાખીને ઉત્તમ ભાવના ભાવવી જોઈએ; ધનની વૃદ્ધિ થતાં કેટલા દોષોનું સેવન કર્યું, કેટલા આરંભ-સમારંભો કર્યા, અને કેટલું પાપ બાંધ્યું, તેનો વિચાર કરતાં મન અને કાયા કંપે છે, કે આ ધન મેળવીને મારા આત્માને શો લાલ થયો? જે ધન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે સાથે આવનાર નથી અને કોઈ સાથે લઈ મર્યું નથી-આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં જે મદ અગર કેફ ચઢી હોય તે ઉતરી બાય છે, તેમજ જે પરિવારાદિક મને મળ્યો છે, તેનો સંબંધ ક્યાં સુધી રહેશે? પ્રતિકૂલતાના પ્રસંગે તે પરિવાર વફાદાર રહેશે કે નહીં, તેમજ અનુકૂલતાના પ્રસંગે

૩૩૪

પણ મહને આત્મિક લાભ કેટલો મળશે ? આમ વિચારતાં પરિવારનો ગર્વ રહી શકતો નથી, તેમજ શરીર ભલે શક્તિમાન હોય, જીવાનીનું જોર ભરપૂર હોય, તો પણ વૃદ્ધાવસ્થાને આવતાં વિલંબ થતો નથી; તેમજ આધિ આધિના યોગે યુવાવસ્થાનું જોર કમી થવાનું, અગર નાશ પામવાનું; તેમજ તે શક્તિના આધારે કેટલા સત્કાર્યો થયા ? આ પ્રમાણે વિચાર ને વિવેકથી વિકારો રહેતા નથી અને નમ્રતા-સરલતા આવી હાજર થાય છે.

૪૮૭. સમ્યગ્જ્ઞાની જલદી ચેતી જાય છે. સમ્યગ્જ્ઞાનીને પણ કષાય હોય છે, પરંતુ કષાયની અલ્પતા હોવાથી વધારે વખત રહી શકતો નથી. તેવા પ્રસંગે કોઈ ચેતવનાર-ઉપયોગ આપનાર જો કોઈ હોય તો તે શ્રી જાય છે.

સમ્યગ્જ્ઞાની એવા હરિભદ્રસૂરિના બે શિષ્યો બૌદ્ધ-શુરની પાસે ન્યાયના તથા તેમના શાસ્ત્રનો સાંગોપાંગ અભ્યાસ કરવા ગયા. અભ્યાસ કરતાં બૌદ્ધોને ખબર પડી કે આ બે વિદ્યાર્થીઓ જૈન સાધુઓ છે અને આપણા શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરીને આપણા ધમનું ખંડન કરશે. આમ ધારી તેઓને મારી નાંખવા તૈયાર થયા. તેટલામાં તે શિષ્યો ચેતીને નાશી ગયા પણ માર્ગમાં તેઓએ મોકલેલા મારાઓએ તે બે શિષ્યોને મારી નાંખ્યા. આચાર્ય-હરિભદ્રસૂરિજીને ખબર પડી; કોધા-વેશમાં આવીને મંત્રના બલથી તેઓને આકર્ષી ૧૪૪૪ ને મારી નાંખવા તૈયાર થયા. તે અરસામાં સાધ્વીજી-યાકિની-મહત્તરને ખબર પડી; તેથી સૂરિજી પાસે આવીને કહેવા લાગ્યા-શુરદેવ ! આજે માર્ગમાં ગોચરીથી આવતાં એક દેડકી

૩૩૫

યગ નીચે કચરાઈ મરણ પામી તેનું શું પ્રાયશ્ચિત્ત? સૂરિજીએ પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું ત્યારે મહત્તરાએ કહ્યું કે—એક દેડકીનું આટલું પ્રાયશ્ચિત્ત છે તો તમે ૧૪૪૪ બૌદ્ધોને મારી નાંખવા તૈયાર થએલ છો તેનું શું પ્રાયશ્ચિત્ત? આ પ્રમાણે મહત્તરાની વાણીથી ઉપયોગમાં આવી તે બૌદ્ધોને પાછા મોકલ્યા અને પ્રાયશ્ચિત્ત તરીકે ૧૪૪૪ ગ્રન્થોની રચના કરી—આ પ્રમાણે સમ્યગ્જ્ઞાનીને તેવા સમયે ચેતવનાર હોય તો ચેતી જાય છે.

૪૮૮ સાદાઈ સંસ્કાર અને સંયમને કેળવવાની ખાસ અગત્યતા, મનુષ્યોને હોવી તે સુખના સાધનો છે, અને હોવા જોઈએ; સાદાઈ, કરકસરની માતા છે. તેમજ આસક્તિ તેનાથી અદ્ય થાય છે તેથી ખરચ પણ ઓછું થાય છે.

સંસ્કારથી વિવેકપુદ્ધિ જન્મે છે. તેથી હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયની સારી રીતે સમજણ પડતી હોવાથી વ્યાવહારિક કાર્યોમાં મૂંઝવણ થતી નથી અને વિડંબનાઓને હાલવવાની શક્તિ જાત્રા થાય છે; તેમજ સંપત્તિમાં મદ થતો નથી. એટલે સ્વજીવન નવજીવન બનીને આનંદપૂર્વક પસાર થાય છે, સારા સાધનો હોતે પણ તેઓ તરફથી આત્મલાભ મળતો નથી. તેનું કારણ વિવેકપુદ્ધિનો અભાવ સમજવો; વિવેકપુદ્ધિ હોય તો ગમે તેવા સાધનો મળે તો પણ મદ અને મૂંઝવણ થાય નહીં અને અનાસક્તિએ હરેક કામો કરવાની શક્તિ આવે અને તે વિવેકપુદ્ધિના આધારે સંયમ આપોઆપ આવીને ઉપસ્થિત થાય. સંયમ પશુને માનવી બનાવે છે અને માનવીને દિવ્યતામાં લાવી મૂકે છે. પંડિત, રાજમહારાજ કે શ્રીમંત શેઠ હોય તો પણ જો વિવેક ન હોય તો પશુ જીવનની માફક

૩૩૬

તેઓનું જીવન ગણાય છે. પશુઓમાં અને મનુષ્યોમાં તફાવત માત્ર વિવેકબુદ્ધિનો છે. પશુઓને દશ પ્રાણો અને છ પર્યાપ્તિ હોય, ચારે સંજ્ઞાઓ હોય છે; પશુ વિવેકબુદ્ધિનો અભાવ હોવાથી તેઓ પોતાના જીવનમાં ક્રાંતિ લાવી શકતા નથી અને જ્ઞાન દશામાં આવી શકતા નથી. મનુષ્યોને તો વિવેકશક્તિ હોવાથી સત્સમાગમ મળતાં ચારે સંજ્ઞાઓને વિવેકબુદ્ધિદ્વારા કબજે કરીને પોતાના જીવનનો વિકાસ સાધી શકે છે અને સંપૂર્ણ આત્મવિકાસ સધાતાં મોક્ષના મુખોને મેળવી જન્મ મરણના બંધનો મૂલમાંથી તોડી નાંખે છે. સાદાઈ, સારા સંસ્કારો અને સંયમ આ ત્રણેય ગુણો એક બીજા પરસ્પર સહકાર આપે છે, અને તેના યોગે તેઓ પુષ્ટ બને છે. જો સાદાઈ ન હોય અને ઉદ્ભટતા રહેલી હોય તો સારા સંસ્કારો પડતા નથી, માટે શુભ સંસ્કારો પાડવામાં સાદાઈની પણ જરૂર રહેલી છે, એટલે સાદાઈ શુભ સંસ્કારોમાં સહકાર આપે છે; શુભ સંસ્કારોમાં સહાય કરે, તેને જ સાદાઈ માનવી. સાદાઈ સહિત પડેલા શુભ સંસ્કારોવડે સંયમની ભાવના બળે છે અને ભાવાનાથી સંયમનું સારી રીતે પાલન થાય છે; અને સંયમની આરાધના કરવાથી જો મોંઘેરો મનુષ્યભવ મળ્યો છે તેની સફલતા થાય છે. અને ઉપરોક્ત ત્રિપુટીની આરાધના કરનાર, આઝાદીનું રક્ષણ કરીને આઝાદીને મેળવે છે. જો તેની પાલના કરે નહીં તો ધરખાદીને આવતા વિલાંબ થતો નથી. દરેક વ્યક્તિ જો મોજમળને ભોગ-વિલાસનો ત્યાગ કરી સંયમને કેળવે તો સાદાઈ અને શુભ સંસ્કારો અવશ્ય આવ્યા સિવાય રહે નહીં. સાદાઈ સાથે સંસ્કારપૂર્વક વર્તન કરનારને સંયમનું

૩૩૭

પાલન દુષ્કર બનતું નથી. સંયમ સિવાયનું મનુષ્યજીવન તે સાચું જીવન નથી પરંતુ પશુ જીવન છે; માટે સંયમને કેળવવાની ભાવના રાખવી.

૪૮૯. સત્તા અને સેવાને મેળ પ્રાયઃ થતો નથી; કારણ કે સત્તામાં મદ થવાની સંભાવના રહેલી હોવાથી પોતાની આજ્ઞામાં જનતા કેમ રહે અને મારી આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન રાખે, તેવી ભાવના રહેલી હોવાથી, સેવાધર્મ કેવી રીતે બજાવવો તેનું જ્ઞાન રહેતું નથી. આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરાવવામાં જ પ્રયત્ન કરાય છે. સેવા ધર્મમાં તો નમ્રતા, સરલતા, નિરહંકારિતા અને સહન કરવાની શક્તિની આવશ્યકતા છે ત્યારે સત્તામાં અહંકાર, મમતા, ક્રોધાદિક વિગેરે રહેલાં છે એટલે સત્તાધારીઓવડે સેવા ધર્મને બજાવી શકાતો નથી. સેવા-ધર્મનું પાલન કરવાથી સત્તા સિવાય પશુ જનતા, આત્મોન્નતિમાં, વ્યાવહારિક કાર્યોમાં પશુ ઘણું લાભ લઈ શકે છે. એટલે સત્તાના કરતાં સેવાધર્મમાં સ્વપરનો ઉદ્ધાર અને ઉન્નતિ રહેલી છે; એવા ધર્મથી પ્રાપ્ત થએલા લાભનું કદાપિ પતન થતું નથી અને સત્તાથી મળેલા લાભોને ખસતાં વાર લાગતી નથી તેમજ સ્વપરની ઉન્નતિ સધાતી નથી; માટે સત્તા કરતાં સેવા બજાવતી છે અને લાભ અત્યંત આપનાર છે. સત્તાધારીની નામના ચિરકાલ રહેતી નથી, પરંતુ સેવા ધર્મને બજાવનારની નામના ઘણાકાળ સુધી રહે છે; માટે સત્તા ધારીએ, સેવા ધર્મને વિસરવો ન જોઈએ. જો કે તે કહીને તો છે પણ લાભને પાર નથી. જો સત્તાધારીએ અહંકારાદિનો ત્યાગ કરી

336

સમાજ ઉપર પ્રેમ ધારણુ કરીને પિતાની માફક વર્તન રાખે તો આબાદી અને આઝાદી આપોઆપ આવીને હાજર થાય. સમાજની આઝાદીમાં અને આબાદીમાં સત્તાધારીઓની આઝાદી અને આબાદી રહેલી છે; કદાપિ કલેશ, કંકાસ, મારામારી થતી નથી. સત્તાધારીઓ, લોકમાં પડીને સમાજને દબાવી, રડાવીને, પૈસાઓ પડાવીને 'પોતાનું' ઘર ભરે તો તેમની સત્તા કાયમ રહેતી નથી અને નષ્ટ થતાં વિલંબ થતો નથી.

૪૯૦. સેવાધર્મને બળવવાથીજ મળેલી સત્તા કાયમ રહે છે. સમાજનો પ્રેમ વધે છે તેમજ આશીર્વાદ મળતો રહે છે. જે સત્તાધારીઓ ગામોગામ નગરે નગર ફરીને જનતાના-સમાજનાં સુખ દુઃખ સાંભળે છે અને હૃદયમાં ધારણુ કરીને સમાજનાં સંકટો નિવારવામાં સહકાર આપે છે, બનતી શક્ય મદદ કરી. પોતાની ફરજ બળવે છે, તે તો સમાજમાં મહાત્મા તુલ્ય પૂજ્ય છે; વિના આજ્ઞાએ જનતા તેઓની આજ્ઞાને આનંદપૂર્વક મસ્તકે ઉઠાવે છે. એકલી સત્તાથી તો પ્રજા કંટાળે છે, કારણુ કે સત્તાના તોરમાં પ્રજાની પીડા તેઓએ જાણી નથી. જાણતાં છતાં ઉપેક્ષા ભાવ ધારણુ કરતા હોવાથી આ સત્તાઓ ક્યારે ખસે અને અમે સુખી થઈએ-આ પ્રમાણુ સમાજને ભાવના થાય છે અને રુદ્ધ થએલો સમાજ સત્તાધારીઓને સમથ મળતાં નષ્ટ પણુ કરી નાંખે છે; જો કે સત્તાને તથા સેવાને મેળ ખાતો નથી તો પણુ સ્વપરના ઉદ્ધારાર્થે સત્તાધારીઓએ સેવા ધર્મને ભૂલવો નહીં.

૪૯૧. સહભાવના અને સત્કાર્ય, મળેલી સાહ્યબીને શોભાવે છે અને તેનું રક્ષણુ કરે છે. સત્કાર્ય એટલે પરોપ-

૩૩૯

કાર કરનારને ચિન્તાઓ-શોકાદિ થતાં નહીં હોવાથી સદા આનંદમાં તે રહે છે; કેઈ પ્રકારનો ભય પણ રહેતો નથી, અને પછી સાદ્યબી વધતી રહે છે. પરોપકારનાં કાર્યો કરેલા હોવાથી હૃદયમાં દિવ્યતાનો આવિર્ભાવ થાય છે એટલે ક્રોધાદિ કષાયના બીજો બળતાં હોવાથી આત્મવિકાસમાં અંતરાયો આવતા નથી; તેથી પરોપકારના કાર્યો કરવામાં તેઓને પ્રેમ વધે છે. જો સત્કાર્યો, સાદ્યબી મળ્યાં પછી સધાય નહીં, થાય નહીં તો તેજ પ્રાપ્ત થએલી સાદ્યબી, અંધકાર-મમતાને વધારી, તથા વિષય-કષાયના વિકારોને વધારીને તેના માલીકને શાંતિ-સમતાનો લાભ લેવા દેતી નથી; માટે સાદ્યબીને મેળવીને પણ પરોપકાર સેવાધર્મને બૂલવો નહીં કે જેથી સ્વપરનું કલ્યાણ સધાય અને સુખ માટે આડીઅવળી વૃત્તિ બળે નહીં, અને જ્યાં ત્યાં આથડીયા મારવાનો પ્રયત્ન થાય નહીં. પરોપકારનાં કાર્યો કરનારના મનમાં ઓર પ્રકાશનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે, અનિવછાએ શુભ વૃત્તિઓને આવવાનો અવકાશ મળે છે; સાથે સાથે પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય બંધાય છે, એટલે જ્યાં સુધી અક્ષય અને અનંત મોક્ષ પદ મળે નહીં ત્યાં સુધી સહકાર મળ્યા જ કરે છે. વિષય વિકારોનું બહુ બલ ચાલતું નથી. એક શેકને સાદ્યબીનો પાર નહોતો. ઈષ્ટ વસ્તુઓ આવીને હાજર થતી. પુત્ર પત્ની પરિવારાદિક સર્વે અનુકૂળ હતાં છતાં ચિન્તાઓનો અંત આવતો નહીં. કારણ કે ચિન્તાઓને ચૂરવામાં સાદ્યબી કે પુત્રાદિક સમર્થ નથી. ઈન્દ્રના સરખી સાદ્યબી મળે તો પણ ચિન્તાઓ તો રહેવાની જ. સાદ્યબીવાળો અન્યની ચિન્તાઓ ચૂરવામાં સહકાર આપી શકે પણ સમ્યગ્જ્ઞાની હોય તે

૩૪૦

પણ પોતાની ચિન્તાને ચૂરવા પોતે સમર્થ બનતો નથી; કારણ કે તેણે હજી નિષ્કામભાવે પરોપકાર કરેલ નથી. એકદા તેણે સદ્ગુરુદેવની પાસે જઈ વંદનપૂર્વક પૃથ્થા કરી-હે ગુરુદેવ ! મનમતી અનુકૂલ સાહ્યખી હોતે પણ માનસિક ચિન્તાઓ ઓછી થતી નથી પણ વધતી રહે છે તેનું કારણ કહો. ગુરુદેવે કહ્યું કે-મમતાનો ત્યાગ કરીને પરોપકાર કર્યા સિવાય ચિન્તાઓ ટળશે નહીં. તેમજ સુખશાંતિ પ્રાપ્ત થશે નહીં, માટે શક્ય પરોપકારના કાર્યો કર. ચિન્તાઓ થશે નહીં અને સુખ-શાંતિ આપોઆપ આવીને હાજર થશે. શેઠે ગુરુદેવની આજ્ઞા સુજળ નિષ્કામ ભાવે મમતાનો ત્યાગ કરીને પરોપકારના કાર્યો કરવામાં લગની લગાડી. પરોપકારના કાર્યો કરવામાં ચિત્ત લાગેલ હોવાથી દુનીઆદારીની ચિન્તાઓ અદ્ય થઈ અને સુખશાંતિ થવા લાગી, માટે પરોપકાર કરશે તો ચિન્તાઓ રહેશે નહીં.

૪૯૨. સદ્વર્તન-સદ્ધાર્યોના સંસ્કારો તે અખૂટ ધનનો તેમજ ધર્મ-પુણ્યનો ખજાનો છે, તેથી સંસ્કારી જનો કદાપિ દુઃખના-વિડંબનાઓના ભાજન બનતા નથી. જ્યે સદ્વિચાર અને સદ્ધારવાન્ માતપિતા હોય તો તેમના સંતાનો, શુભ સંસ્કારોના યોગે સમન્નુ, આનંદી અને બુદ્ધિ-માન બનીને પોતાના જીવનનો વિકાસ કરવા સમર્થ બને છે. અને પરોપકારમાં તત્પર બની મનુષ્ય જન્મની સાર્થકતા સાધે છે. શુભ સંસ્કારોનો વારસો તે ધનતા વારસા કરતાં અત્યંત અસલામ અને કિંમતી છે. ધનાદિકના વારસાને તથા જન્મની સફલતા માટે શુભ સંસ્કારો અને શુભાચારની આવશ્યકતા મહેલ્લી હોવાથી માતપિતાએ પ્રથમ તે આપવાની તમન્ના

૩૪૧

રાખવી અગત્યની છે. ધર્મ-સદ્વર્તનથી સંસ્કારી બનેલા સંતાનો
જ વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ માતૃપિતાની સારી રીતે વિનયપૂર્વક
સેવા કરી શકે છે. તેથી તે માતૃપિતાઓ પણ આનંદપૂર્વક
જીવન પસાર કરે છે, પરંતુ માતૃપિતા સુસંસ્કારી અને
સહાયારી હોવા જોઈએ. પિતા કરતાં માતા જો સારા સંસ્કાર-
વાળી હોય અને સહાયારી હોય તો સંતાનોમાં સહાયારના
સારા પ્રમાણમાં સંસ્કારો પડે છે. અને તે પડેલા શુભ સંસ્કારો
જીવન પર્યંત જૂસાતા નથી. સારા સંસ્કારના યોગે સહાયારી
બનેલ સ્ત્રી, પોતાના પતિને પણ સહાયારી બનવામાં સારી રીતે
સહકાર આપવા સમર્થ બને છે. જો શુભ સંસ્કાર વિનાની
તે હોય તો, પોતાનું તેમજ તેના પતિનું અને બાલકોનું જીવન
બગાડી નાંખે છે; અને કલેશ-કંકાસમાં જીવન પસાર થાય છે.
પ્રથમ તો ઘરમાં જ શુભ સંસ્કારી સ્વજન વર્ગનો સંબંધ હોય
તો તે ઘર નંદનવન જેવું બને છે; નહીતર નરકાગાર જેવું
બને, એટલે સંસ્કારી સ્વજન વર્ગના યોગે તથા ઘરની બહાર
શુભ વર્તનધારી મિત્રોના યોગે, જીવનમાં અપૂર્વ આનંદ આવે
છે અને ધર્મક્રિયાઓમાં વિદ્યો આવતા નથી, રીતસર પરોપ-
કારાદિક કાર્યો બની શકે છે; તેથી મૂલ ધર્મની-અહંકાર-અભિ-
માન-મમતા-અદેખાઈના લાગની વૃત્તિનો પ્રગટ ભાવ થાય છે.
જો કુસંસ્કારી ઘરના માણસો તથા મિત્રો મળ્યા હોય તે
ઉદારતા-સંતોષ-અંભીરતા-સહનશીલતા વિગેરે સદ્ગુણો આવતા
નથી, હોય તો પણ તેમાં હાનિ થાય છે માટે સદ્ગુરુના યોગે
સહાયાર અને વિવેક લાવીને પોતે શુભ સંસ્કારી બનવું અને
અધિક સંતાનોને તથા નોદર-ચાકરોને તથા મિત્રોને સારા

૩૪૨

સંસ્કારવાળા બનાવવા તે સુસજ્જનોનું પ્રથમ કર્તવ્ય છે; બીજું બે સ્વજન વર્ગાદિક સીદાતા હોય અગર ગરીબ હાલતમાં હોય તો આશ્વાસન આપવાપૂર્વક શક્ય સહકાર આપવા ચૂકવું નહીં. શુભ સંસ્કારયોગે બે આ પ્રમાણે ન બને તો તે સંસ્કારો તથા સદાચારો પ્રશંસા-અનુભોદનાને પાત્ર બનતા નથી.

૪૯૩. ધન કરતાં ધર્મનો વારસો બલવત્તર છે. સારા સંસ્કારી સંતાનો, પોતાનો તથા બંધુઓનો ઉદ્ધાર કરીને જગતમાં-સમાજમાં અને સ્વજ્ઞાતિમાં પ્રશંસાપાત્ર બને છે. અને મહત્તાને મેળવી આ ભવને તથા પર ભવને પણ સુધારી સુખના સ્વામી બને છે. એક શ્રીમંત અને સંસ્કારી માત-પિતાએ પોતાના પુત્રને સ્વસદાચારોના યોગે સુસંસ્કારી અને સદાચારી બનાવ્યો, તેથી વિનયથી અને આનંદી સ્વભાવથી ઘરના માણસોને, શેરીના તથા પોળ-પાડાના માણસોને બહુ ગમી ગયો હતો. માતપિતાને પણ ધાર્મિક ક્રિયાઓમાં વિદ્વો આવતા નહી. આ પુત્ર વીશ વર્ષનો થયો. દુકાનનો તથા વ્યાવહારિક કાર્યોનો ભાર માથે લીધેલ હોવાથી તેના પિતા વિગેરેને સંતોષ સારી રીતે થતો; તે અરસામાં તેની માતા આ પુત્રને સારી શિખામણ આપીને કાલધર્મને પામી. પિતા પુત્રને બહુ લાગી આવ્યું. કારણ સંસ્કારી માતા અને પત્ની વિગેરે પરિવાર સારા પુણ્યના યોગે મળી શકે છે. પુત્રે શોકને નિવાર્યો-તેના પિતાએ સંસારની અનિત્યતા બાણી-જેટલા સંયોગો છે, તે સર્વે વિયોગવાળા છે-આમ સમજી ચિન્તાશોકને નિવારી પોતાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત બન્યા અને આનંદમાં રહેવા લાગ્યા. તે અરસામાં સગા વહાલાએ બીજી પત્ની કરવા માટે ઘણીવાર

૩૪૩

કહ્યું; ધરના કાર્યોમાં ખામી આવતી હોવાથી તે સ્વજન-વર્ગનું કથન માન્યું અને બીજી વાર શેઠે એક કુસંસ્કારી કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું. કન્યાના માતૃપિતાને મોટા ધણેલ હોવાથી પરણાવવાની ઇચ્છા હતી પણ શેઠે બરોબર તપાસ કરી નહીં અને તે કન્યાને પરણી સ્વપત્ની બનાવી. આ પત્ની ધીરે ધીરે સ્વપતિ, કબજામાં આવે તેવી રીતે ઘાટ ઘડવા લાગી. બે ત્રણ વર્ષે તે ઠીક ઠીક આલ્યું પણ આગળ જતાં કુવિચાર અને કુસંસ્કારના યોગે આખા ધરની સંપત્તિ તથા પતિ વશમાં આવે તો મારા સંતાનોને ભવિષ્યમાં સુખ મળશે; નહીંતર જૂનીના દીકરાના કબજામાં રહેવું પડશે અને તેની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન રાખવું પડશે. આમ વિચારી પ્રથમ પોતાના પતિને વશ કરીને સઘળી મિલકતને કબજામાં કરવા માટે કહેવા લાગી અને સાથે સાથે હંબથી સેવા કરવા લાગી. શેઠને જો કે આ વાત ગમતી નથી પણ તેણીના વશવર્તી-પણાથી પ્રથમના પુત્રને વિસારી સઘળી મિલકત તેણીના નામે ચઢાવી દીધી. હવે પતિ તથા મિલકત કબજામાં આવ્યા પછી એક પુત્રની લીધે રહેલી હોવાથી તેને ધરમાંથી બહાર કાઢવા માટે બૂલ ન હોય તો પણ દુધમાંથી પોરાની માફક બૂલો સ્વ-પતિને દેખાડવા લાગી. શેઠ નવીને કહે છે કે-આ બૂલો બતાવે તે ખરી નથી. મારો પુત્ર ડાહ્યો ને કુશળ છે, બનતા સુધી તે બહુ સાવધાન રહે છે અને બૂલ થવા દેતો નથી. માટે જંપીને બેસ અને હવે જંપીને અમોને બેસવા દે તો ઠીક.

આ સાંભળી આ સ્ત્રીએ કલહ કરવા માંડ્યો. દરરોજ કલહ થતો હોવાથી સંસ્કારી પુત્રે વિચાર કર્યો કે-મને ધરની બહાર

૩૪૪

કાઠી મૂકવા માટે આ તોફાન દરરોજ કર્યા કરે છે, કારણ કે મારા ભયથી સ્વચ્છંદે વર્તી શકાતું નથી. એટલે ભૂલ ન હોય તો ભૂલો કાઠીને મારા પિતાને વારે વારે પજવે છે. મારા પિતાને ઘણી ચિન્તા અને પીડા થયા કરે છે માટે આ ઘર-માંથી બહાર નીકળું તો ઠીક. ભાગ્યાનુસારે જીવન પૂરતી સાધન સામગ્રી મળી રહેશે. આ પ્રમાણે વિચારી પિતાને સમજાવીને ઘરમાંથી નીકળી બહાર ગામમાં ગયો. ત્યાં પણ શુભાચારના યોગે અને પ્રવીણતા યોગે એક મહોટા વેપારીના વાણાતર તરીકે રહ્યો. આ વેપારી શેઠે તેની ચાલાકી તથા આવડતના યોગે તથા સદાચારોથી તેને મહોટો મુનીમ બનાવ્યો અને થોડા વર્ષોમાં ભાગીદાર બનાવીને પોતાની સારા સંસ્કાર-વાળી જે કન્યા હતી તે તેને પરણાવી. તેથી આ પુત્ર આનંદ-માં રહેવા લાગ્યો. ન્યાયપૂર્વક વ્યાપાર કરવાથી ભાગ્યયોગે લક્ષાધિપતિ બન્યો, ગામમાં પણ પ્રશંસાપાત્ર થયો; અહીંઆ નવી સ્ત્રીને કોઈની ભીતિ નહી રહેલી હોવાથી સ્વચ્છંદી બની. અને પૈસાઓ મોજશોખમાં ઉડાડવા લાગી. સંતાનો પણ તેવા પાક્યા. શેઠને હવે તો દુઃખનો પાર રહ્યો નહી. પણ સંસારની અસારતા જાણતા હોવાથી સહન કરી લેતા. છેવટે ધર્મધ્યાનના યોગે આયુષ્ય પૂર્ણ થયે કાલધર્મને પામી સ્વર્ગે ગયા. આ બાવડીએ તથા પુત્રોએ રંગ-રાગમાં, સાત વ્યસનોમાં સઘળી મિલકતની ખરબાદી કરી નાંખી; આખરૂં પણ નષ્ટ થઈ. ગામના લોકો તો તેના તરફ જોતાં પણ નથી. વ્યસની દુરાચારી પુત્રો, માતાને ગાળો ભાંડી, કલહ કંકાશ કરીને પણ તેણીની પાસેથી પૈસાઓ પડાવીને દુરાચારોમાં જ

૩૪૫

વેડફી નાંખે છે. જ્યારે મા પૈસાઓ આપતી નથી ત્યારે માજી મારીને પણ પૈસા પડાવી મહેફીલ ઉડાવે છે. આ પ્રમાણે વર્તન હોવાથી તદ્દન તેઓની બેહાલ દશા થઈ. આ બીના જૂનીના પુત્રે સાંભળી અને બહુ અફસોસ કરવા લાગ્યો અને સંસ્કારી હોવાથી અપરમાને મદદ કરવા પોતાને ઘેર આંચ્યો. નથી તો આ સદ્ગુણીને દેખી ધૂસકે ધૂસકે રડે છે અને પોતાની થયેલ ભૂલોની તથા અપરાધોની ક્ષમા માગે છે. આ પુત્રે, ગંભીર હોવાથી અપરમાતાને આશ્વાસન આપીને સારી રીતે મદદ કરી, અને સહાયારી બનવા માટે કહ્યું. આ અપરમાતા પણ સહાયારી બની. તેના સંતાનોને સારી શિખામણુપૂર્વક કામ-ધંધે વળગાડ્યા. પોતાના સ્થલે આંચ્યો, અને ધર્મક્રિયામાં તથા પરોપકારાદિકમાં અધિક તત્પર બની સંપત્તિનો સારો લાભ લીધો અને અપરમાતાને તથા તેના પુત્રોને સન્માર્ગે વાળીને જીવનને સફલ કર્યું; માટે ધન કરતાં ધર્મનો વારસો અત્યંત બલવત્તર છે. સારા સંસ્કારોવડે ધર્મી બનાય છે અને ધર્મના યોગે અસાર-દુઃખજનક એવા સંસારમાંથી સાર લેવાય છે, માટે સત્સમાગમે રહીને શુભ સંસ્કારી બનો અને તમારા સંતાનોને, મિત્રોને તથા અનુયાયી વર્ગને સંસ્કારી બનાવો.

૪૯૪. મનુષ્ય ભવની સફલતા સાધવા માટે તમોએ અધ્યાપિ પર્યાંત શો પ્રયાસ કર્યો અને કેટલી સફલત મેળવી ? તમો કહેશો કે, અમોએ ધન-પત્ની, પુત્ર, પરિવાર, બાગબગીચાને મેળવ્યા અને તેની સારી રીતે સંભાળ રાખી, તેથી શું સફલતા કહી ન શકાય ? સફલતા માટે અત્યાર સુધી અમોએ ઘણી મહેનત કરી કષ્ટ સહનતાપૂર્વક આ સાધનો

૩૪૬

મેળવ્યા છે તેથી શું સફલતા નહીં મળે ? સુદ્ધ શાસ્ત્રકારો કહે છે કે—તમારા કથન પ્રમાણે જો તમોને સફલતા મળી હોય તો કોઈ પ્રકારની ચિન્તા રહેવી ન જોઈએ તેમજ અહંકાર-મમતા અદેખાઈ વિગેરે દોષો ટળવા જોઈએ. તે દોષો ટળ્યા છે ને ? તમે કહેશો કે, તે તો વધતા રહ્યા છે અને સાથે સાથે ચિન્તાઓ પણ ચિતાની માફક મન તન તપાવી રહે છે અને અધિકાધિક ધનાદિકની તૃષ્ણા વધતી રહે છે એટલે શાંતિ તો છે જ નહીં; તો પછી તમો કહો છો કે અમોએ સફલતા મેળવી તે અસત્ય ઠરે છે. મનુષ્યજીવની સફલતા તો પ્રભુની આજ્ઞા મુજબ ચારિત્રનું પાલન કરવામાં અને ચારિત્રનું પાલન કરી અહંકાર, મમકાર, ઇર્ષ્યા વિગેરે દોષોને ટાળવામાં છે, તથા સહિષ્ણુતા-સમતા રાખવામાં જ છે. ફક્ત ધનાદિકને પ્રાપ્ત કરવાથી સફલતા મળી શકતી નથી. અને સફલતા મળી શકતી હોય તો શોક-પરિતાપ-ચિન્તાદિક ઉત્પન્ન થાય નહીં અને જેટલા શ્રીમંતો છે તે સર્વે સુખી અને અને અનુક્રમે મોક્ષના સત્ય સુખ આવી હાજર થાય. પણ તે પ્રમાણે બનવું જ અશક્ય છે. ઘણાં શ્રીમંતો રાજા મહારાજાઓ ઇન્દ્રના સરખી સાદ્યખી હોતે છતે પણ મમતા અને અહંકારના યોગે દુર્ગુણી બનીને દુર્ગતિના મહેમાન બને છે. જે શ્રીમંતો રાજા મહારાજા ચક્રવર્તીઓ મોક્ષે ગયા છે, તે દુન્યવી સાધન સામગ્રી કે સાદ્યખીના આધારે નહીં; પણ તેનો જ્યારે ત્યાગ કર્યો ને પુનઃ તેઓની ઇચ્છાનો પણ ત્યાગ કર્યો ત્યારે મોક્ષસુખના સ્વામી બન્યા છે. તમો જે ધનાદિકના આધારે સફલ ઘડી કે જન્મ માનો છો, તે નરી બ્રમણા છે; ધનાદિકથી સફલ જન્મ થશે, આમ માની

૩૪૭

મહામહેનત અને મહાકષ્ટ તમોએ સહન કર્યું, પણ રાગ-
 દ્વેષ અને મોહ-મમતા તો હાજર ને હાજર રહ્યા, અને ચિન્તાની
 બળમાં પડ્યા તો તે સફલતા કેમ કહી શકાય? તમોએ
 સફલતા શાથી પ્રાપ્ત થાય અને સત્ય સુખ કયા સાધનોથી
 પ્રાપ્ત થાય તે બરાબર બહુયું નથી. તે સફલતાનું સાધન
 સમીપે જ છે, તેને માટે તો કાયા-માયાની મમતાનો ત્યાગ
 કરીને તપ જપ વ્રતાદિકને આરાધવા જોઈએ અને તનમનના
 વિકારોને ટાળવા માટે સારી રીતે સાવધાની રાખવી જોઈએ.

૪૯૫. વિકારો, સંપત્તિ-સત્તા અને વૈભવ જીવનને
 સફલ કરવા દેતા નથી. અદ્ય જીવનમાં માનસિક, વાચિક
 અને કાયિક વિકારોને વધારી મનુષ્યો ઘણી શુચ્યવશ્ય વધારી
 મૂકે છે, અને જ્યારે પોતાની બુદ્ધિથી તે ઉકેલાતી નથી ત્યારે
 અન્યના ઉપર દોષોનું આરોપણ કરે છે, અને પાછી શુચ્યવશ્યો-
 ને વધારતો બય છે એટલે તેનો અંત આવતો નથી, માટે
 પ્રથમ વિકારો વધે નહી તે પ્રમાણે ખાવાપીવામાં સાવધાન
 બનવાપૂર્વક તપ જપાદિ કરવાની આવશ્યકતા છે. જો કે મૂલ-
 માંથી તે વિકારોને દૂર કરવાની કૌશીશ કરવી તે તો અતિ
 ઉત્તમ અને શ્રેયસ્કર છે, પણ મૂલમાંથી તેઓનો ત્યાગ કરવાની
 શક્તિ ન હોય તો તે વિકારોને વધારવા તો ન જોઈએ; કારણ
 કે વિકારો વિષ કરતાં ભયંકર અને ભવોભવ કારમી
 યાતના ઉત્પન્ન કરનાર છે. સમ્યક્જ્ઞાનીઓ પણ જો વિકારોને
 વશ બને તો પતન થયા સિવાય રહેતું નથી. વિકારો માન-
 સિક શુદ્ધતાને મલિન કરી અવળી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરે છે, અને
 સારાં અગર ખૂરાં કામો કરી એસે છે. આ વિકારો એક પ્રકારની

૩૪૮

જાતિના નથી પણ અનેક પ્રકારના છે, એટલે પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિશ્વેષેને ધરોધર શુભાશુભ-સચિત્ત-અચિત્ત: અને સચિત્તા-ચિત્ત અને રાગ-દ્વેષવડે ગુણીએ તો બસો ને બાવન વિકારો થાય છે. આવા બસો ને બાવન વિકારોવડે મન, તન અને વચન ઘેરાયેલ છે, તેથી આત્માની શક્તિ દબાઈ રહેલી હોવાથી ઈષ્ટ કાર્ય સધાતું નથી. ઈષ્ટકાર્ય એ હોવાું જોઈએ કે જેનાથી રાગ-દ્વેષ અને મોહના બંધનો ખસે અને પોતાનો આત્મા સ્વતંત્ર બને, દેહાદિકની પણ પરાધીનતા રહે નહી. વિકારોથી જ આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિઓ આવીને વળગે છે અને વધતી રહે છે. જ્યારે વિકાર રહિત મન હોય છે ત્યારે નવી નવી સ્કુરબ્બુ બગે છે. પૂર્વભવની પણ સ્મૃતિ બગે છે અને આત્મિક ગુણોમાં શાંત બનેલ મન વિલય પામે છે; વિકારો વિના મહાન્ વિપત્તિઓ કે વિડંબનાઓ આવીને ઉપસ્થિત થાય તો પણ સહન કરી શકાય છે, શોક સંતાપાદિક થતો નથી; માટે વિકારોને દૂર કરવાની જરૂર છે. તે સિવાય ગમે તેવી સાઘળી હશે, ગમે તેવો પરિવાર હશે, ગમે તેવું કાર્યિક ખલ હશે તો પણ શાંતિ રહેશે નહી. સત્યસુખનો આધાર વિકારોને દૂર કરવામાં છે, જો વિકારોને દૂર કર્યાં નહી તો સાઘળી માટે અને પરિવારાદિક માટે કરેલ પ્રયાસો વૃથા જવાના. જેમણે વિકારોનો ત્યાગ કર્યો છે, અને વશ બન્યા નથી તેઓએ મોક્ષ અર્થિને સ્વાધીન કરી છે અને સમગ્ર વિશ્વને પણ કબજે કર્યું છે.

૪૬૬. અસારમાંથી સાર મેળવો. આ સંસાર અસાર છે તેમજ દુઃખમય-દુઃખજનક અને દુઃખ પરંપરા વધારનાર છે; છતાં માણસની બુદ્ધિ કહો કે સમ્યક્જ્ઞાન કહો તે અસા-

૩૪૯

સ્વામી સાર અહુણ કરીને તે દુઃખમય, દુઃખજનક, દુઃખપરંપરાને દૂર હટાવે છે. જેને સત્યજ્ઞાન નથી તેજ સંસારને દુઃખરૂપ બનાવી દુઃખોતું બાજન બને છે; બુદ્ધિતું સાઈ કાર્ય તેજ કહેવાય કે અસારસ્વામી સાર અહુણ કરીને સુખી બને. બુદ્ધિને બગાડનાર જે કોઈ હોય તો વિષય કષાયના વિકારો જ છે. જ્યારે વિષય કષાયથી માણસો વકરે છે ત્યારે તેઓને બાન રહેતું નથી કે આ કાર્ય કઈ છું તેમાં લાભ છે કે ગેરલાભ છે, એટલે અવિચારી કાર્ય કરી એસે છે અને અવિચારી બોલી નાંખે છે; પરંતુ જ્યારે તેઓતું દુઃખદાયી પરિણામ આવે ત્યારે તેઓને કાંઈક ખ્યાલ આવે છે અને મનમાં પરતાવો કરે છે, પરંતુ તે પરતાવાનું ફલ પાછા વિકારો ભરખી બંધ છે એટલે આવી પડેલી વિડંબનાઓ અને આક્રોશોને ભૂલી એને એ માર્ગે ગમન કરે છે તેથી તેઓનો દુઃખોનો-ચાતનાઓનો અંત આવતો નથી; વિષય કષાયના વિકારોમાં ઘેરાયેલ ચિન્તાઓના પોકારો કરતાં જીવન વ્યતીત કરે છે. કેટલાએક તે આક્રમક આક્રમી પડતાં ગળે ફાંસો ખાય છે અગર દરિયામાં પડી જીવનનો અંત આણે છે અગર સળગી મરે છે. આવા બુદ્ધિવિહીન માણસો આ ભવ તથા પરભવ બેને ચ બગાડે છે; એટલે આ ભવમાં જે કષાય વિષયના વિકારોથી વકરેલા હોય તે પરભવ સુધારવામાં સમર્થ બનતા નથી, અને સત્યસુખને લેશમાત્ર પણ અનુભવ લઈ શકતા નથી. વસ્તુતઃ વિષય કષાયના વિકારો તેજ સંસાર કહેવાય, કારણ કે કલેશ સિવાય અન્ય ફલ લેઓનાથી મળી શકતું નથી; સન્માર્ગે પ્રયાણ કરીને આત્મિક અનંતા શુણેને મેળવે કે જેથી અનાદિકાલની ભાવટ

૩૫૦

ભાગી જશે અને સાચા અધિકારી બનશે. અક્ષયપદને પ્રાપ્ત કરીને અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિને મેળવશે. અઘાપિ પર્યંત વિષય કષાયોના વિકારોને યોષણ આપી તમીએ આત્મિક લાભ કેટલો પ્રાપ્ત કર્યો? પાછળ ઢોડતી આવતી જરાફી રાક્ષસીને નિવારી સૂતાં બેઠતાં અગર ખાતાપીતાં ચિંતાઓ કરાવનાર સાત ભયો નિવાર્યાં કે વારેવારે થતી વ્યાધિઓને હડાવી? તેમાંનું તો તમારાથી કાંઈ બની શક્યું નથી અને તે પ્રમાણે કરવાની તમારામાં હાલમાં તાકાત નથી, કારણ કે જે શક્તિ છે તે તો વિષય અને કષાયોએ કબજામાં લીધી છે એટલે તમારું જોર ચાલતું નથી માટે વિષયકષાયને મૂલમાંથી નિવારો, અસારમાંથી સાર મળશે.

૪૯૭. નિષ્કામભાવે સેવા કરવામાં આસક્તિ ઓછી થાય છે. વિષય કષાયની તીવ્ર બનેલી જ્વાલાઓ, સાંસારિક સુખોને ભોગવવાથી શાંત થશે નહીં. ઉદટી વધવાની જ, માટે તેઓમાં ફસાતા નહીં; અજગા રહીને તેણીઓને યુગ્મવવા માટે સમ્યજ્ઞાન ચરિત્રની ખાંડાના ધારની માફક આરાધના કરો. ઉત્પન્ન થયેલ આગને યુગ્મવવા માટે જેમ ખણી છે, તે જો બરેબર પડે તો આગની જ્વાલાઓની તાકાત રહેતી નથી. તે પ્રમાણે વિકારોની જ્વાલાઓ યુગ્મવવાનો પણ ઉપાય છે. જે સમ્યક્કરીલા વર્તન રાખીને વિકારોના પરિણામનો વારે વારે વિચાર કરો તો શાંત થાય, અને આત્મબલ વધતાં અનુક્રમે મૂલમાંથી નાશ પણ પામે; સકામભાવે વર્તન રાખવાથી વિષય કષાયના વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે અને તેમાં અહંકાર-દિકતું યોષણ મળતાં તે વિકારો વકરે છે, વેગમાં આવે છે

૩૫૧

તેથી દુન્યવી ગમે તેવા ઉપાયો કરે. તોપણ શાંત થતા નથી. કેટલાક માણસો એવા હોય છે, કે અહંકાર અને મમતાના યોગે વેગમાં આવેલા વિકારોથી અન્યજનોએ કરેલા ઉપકારને બૂલી અપકાર કરવાને તૈયાર થાય છે. કેટલાક માણસો ઉપકારનો અહલો લેવાની અભિલાષાવાળા હોય છે, પરંતુ શક્તિના અભાવે સામે માણસ ઉપકાર કરવાની શક્તિવાળો નહીં હોય ત્યારે તેના ઉપર બુલમ ગુજરવામાં બાકી રાખતા નથી. તેઓ પણ ઉપકારી કહેવાય નહીં. પણ સામાએ ઉપકાર ન કર્યો હોય તો પણ ઉપકાર કર્યો જાય, મનમાં કચવાટ થાય નહીં અને સમત્વભાવે રહે તેઓને વિકારો સતાવતા નથી. તથા કેટલાક મહાશયો એવા હોય છે કે ઉપકારનો અહલો ધરછતા નથી અને નિષ્કામભાવે જગતમાં ઉપકાર કરતા રહે છે, તથા અપકારીના ઉપર પણ ઉપકાર કેવી રીતે કરવો તેવા વિચારવાળા હોય છે. પ્રસંગે તેવા અપકારીના ઉપર ઉપકાર કરીને આનંદી બને છે. આવા નિષ્કામભાવે ઉપકાર કરનાર કહેવાય, પણ જો કોઈ મારા પર ઉપકાર કરે તો જ તેને સહકાર આપું, મદદ આપું-આવા વિચારવાળા હોય તે ખરી રીતે ઉપકારી કહેવાય નહીં. નિષ્કામભાવે ઉપકાર કરનારાઓમાં અહંકાર, મમતા, કામક્રોધાદિક ઘટેલા હોય છે અને તેઓ લઘુકર્મી હોવાથી મોક્ષમાર્ગે સરલતાએ અને સુગમતાએ પ્રયાણ કરવામાં સમર્થ બને છે તથા જેઓ અપકારી પર ઉપકાર કરતા નથી પણ ઉપકારી પર ઉપકાર કરે છે તેઓને જગતમાં યશ:-કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે, પણ મોક્ષમાર્ગે જલ્દી ગમન કરવા સમર્થ બનતા નથી અને તેમને મોક્ષમાર્ગ

૩૫૨

સરલ અને સુગમ થતો નથી. મોક્ષમાર્ગના ગામીની ભાવના નિષ્કામ પરોપકાર કરવાની તથા નિષ્કામ સેવા ભક્તિ કરવાની અવશ્ય હોય છે; પંડિતાઈની કે શ્રીમંતોની સફલતા કે સાર્થકતા, નિષ્કામભાવે વર્તન કરવામાં અને સદાચારનું પાલન કરવામાં રહેલ છે, તે સિવાય પંડિતાઈ કે શ્રીમંતાઈ આરે ગતિમાં અને ચોરાશી લાખ યોનિઓમાં પરિભ્રમણ કરાવનારી બને છે.

૪૯૮. માણસો, માને છે કે અમો શત્રુઓને-પ્રતિ-પક્ષીઓને હરાવીને જીત્યા, પણ તે જીત્યા કહેવાય નહીં. સાચી રીતે જીત્યા ત્યારે કહેવાય કે અંતરના કામાદિકને હરાવો તો જ જીત્યા કહેવાશે, કારણ કે કામ, ક્રોધાદિક અંતરના શત્રુઓએ તમોને અનાદિકાલથી ઘણી હાનિ પહોંચાડેલી છે, આત્માની શક્તિને લૂંટી લઈ તમોને અનંતકાલ સુધી હેરાન-પરેશાન કર્યા છે; એકેન્દ્રિયપણામાં ઘડેલી દીધા છે. ત્યાં અનંત કાલ પર્યંત છેદનભેદન સહેવું પડ્યું હતું. નરક નિગોદે તો એટલું બધું દુઃખ સહન કરવું પડેલ છે કે મુખે કહ્યું ન જાય, એટલે અનંત જ્ઞાન-અનંત-દર્શન-અનંત સુખને લૂંટી લઈ તે કામાદિકે આપણી બેહાલ દશા કરેલી છે; એવા અંતરના શત્રુઓને હરાવો તો સાચી રીતે જીત્યા કહેવાશે. નહીતર બહારના શત્રુઓને જીતશો તો પણ હારેલા જ છો. બહારના શત્રુઓને ઉશ્કેરનાર, અવળી બુદ્ધિ આપી ઉન્માર્ગે ચઢાવનાર અને વારે વારે વેગ આપનાર અંતરના શત્રુઓ જ છે. જ્યારે અંતરના કામ, ક્રોધાદિક શત્રુઓનું જોર ઓછું થાય છે ત્યારે બહારના શત્રુઓનું બલ ઓછું થાય છે અને તેઓનું જોર ચાલતું નથી તેથી જ તે બહારના શત્રુઓ નમી પડી મિત્રતા ધારણ કરે છે

૩૫૩

માટે બહારના શત્રુઓ કરતાં અંતરના શત્રુઓને જીતવા પ્રયત્ન કરવાની ખાસ આવશ્યકતા ભવોભવ રહેલી છે. જ્યાં સુધી આ શત્રુઓ ભગતા ને જીવતા છે ત્યાં સુધી ભલે બહારના શત્રુઓને જીતશો તો પણ તમો સુખેથી જીવન ગુજારી શકશો નહિ. અંતરના શત્રુઓની તાકાત અનંતી છે. બીજાઓનો પરજય કરશો તો ત્રીજા, ચોથા વિગેરેને તે જિભા કરશે. તમે કેટલાને હરાવશો ? ભવોભવ તે શત્રુઓ બહારના શત્રુઓ જિભા કરવાના તમો કેટલાને પહોંચી વળશો ? બહારના શત્રુઓ તો બાહ્ય ધનાદિને લૂંટી જાય છે અને તેઓની પાસેથી ઉપાયો—પ્રયાસો કરતાં લૂંટાએલ વસ્તુઓ પાછી મેળવી શકાય છે તથા તેઓને કૈદમમાં પણ પુરાવી શકાય છે, પણ અંતરના શત્રુઓ ઉપર બાહ્યના ઉપાયો કારગત થતા નથી અને લૂંટાએલ તથા બાળી નાખેલ વસ્તુઓનો લેશ પણ મેળવી શકાતો નથી. બહારના શત્રુઓ લૂંટીને પર્વતાદિકમાં સંતાઈ રહેલા હોય તો પણ આપણે બહાદુરીથી અને ચાલાકીથી પકડી પાડીએ છીએ. અંતરના શત્રુઓની ગુપ્તતા એટલી બધી ગહન છે કે, બહાર તપાસ કરતાં દૃષ્ટિગોચર થાય એમ નથી અને ચતુરાઈ વાપરી પકડવા જઈએ તો કદાપિ પકડાય એમ નથી. ભલે પછી જીવન પર્વંત દુન્યવી ઉપાયો કરે તો તે ફેગટ જવાના જ, એ તો આરે સર્વથા આસક્તિનો ત્યાગ કરીને તથા યશ કામનાનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક અંતરદૃષ્ટિને વાળી ક્ષણે-ક્ષણે આત્માના ઉપયોગમાં રહે ત્યારે જ તે શત્રુઓ દેખાય, પકડાય અને દૂર કરાય.

૩૫૪

૪૯૯. સ્ત્રીઓ રંગમાં આવીને બોલે છે કે ઇડ-રીઓ ગઢ જીંથો રે આનંદ ભર્યો, પરંતુ તેમને ખબર નથી કે ઇડરીઆ ગઢથી પણ કાંઈક ઘણા આડા રહેલા, અને દૃષ્ટિગોચર ન થાય તેવા તથા અત્યંત પીડાકારક અને ચાતનાઓની પરંપરાને વધારનાર ગઢો વચ્ચે પડેલા છે. તેઓને ઉદ્ભવે અગર જીંથો ત્યારે જ આનંદ થાય. અને તે આવેલો આનંદ કદાપિ અલ્પ થાય નહીં, પણ વધતો રહે. ઇડરીઆ ગઢને જીતવાથી થએલ આનંદ તો અલ્પ થવાનો અને એવા દુઃખદ પ્રસંગે વિલય પણ પામવાનો, માટે બહારના ગઢને જીતવાથી આવેલ આનંદમાં વિશ્વાસ રાખવા જેવો નથી. વિશ્વાસ કરવા લાયક તો ચાર ઘાતીઆ કેમોના ચાર મહાન્ ગઢોને જીતવાથી થએલા આનંદમાં જ છે, માટે ક્યાં બ્રમણામાં ભટકાઈ પડો છો? બહારના મ્હોટા ગઢના કિલ્લાઓને જીતનારનો આનંદ રહ્યો નથી. ક્ષણભરમાં વિલય પામેલ છે માટે કાંઈક હૃદય હોય તો સમજો અને સત્યાનંદ ક્યાં છે તેની અન્તરમાં શોધ કરો. બહાર દુનિયામાં ભટકવાથી કદાપિ નહીં મળે અને કદાચ આનંદ મળશે તો બનાવટી કલ્પનાજન્ય, તેમાં શો આનંદ? નાની ઉમ્મરના બાળકો પણ તમારી માફક બનાવટી ઘરો બનાવે છે, ઢીંગલા ઢીંગલીને મરણાવે છે અને મુઠી લાવેલ ચણા ગાંડીઆને ખાઈને આનંદ માને છે તેમ જ મ્હોટા બનાવટી ગઢ-કિલ્લાઓને બનાવીને પાછા પરસ્પર જીતીને ખુશી થાય છે. જ્યારે તેમના માતાપિતા બાવડું પકડીને લઈ જાય છે ત્યારે બનાવટી આનંદ ઊડી જાય છે અને તેનું સ્થાન, શોક-પરિતાપ લે છે. તે પ્રમાણે તમોએ

૩૫૫

લીધેલો. આનંદ પરાવર્તન પામવાનો જ અને તેમનું સ્થાન શોક, ચિન્તા, પરિતાપ લેવાના, માટે બનાવટી અને કલ્પનાજન્ય આનંદમાં મુંઝાશો નહીં અને બ્રમણ્યામાં પડશો નહીં. એક અસંતોષી લોભી રાજ્યે પોતાના રાજ્યની હદમર્યાદા વધારવા માટે બીજા રાજ્યને હરાવી તેનું રાજ્ય છીનવી લેવાની ધારણા કરેલ હોવાથી પાયદળ-અશ્વદળ-રથદળ અને હાથીની સેના, લાખો સૈન્યાના ખરચે વધારીને સર્વ સામગ્રી સહિત ચઢાઈ કરી પણ સામેનો રાજા પર્વત પર રચેલા કિલ્લામાં રહેતો હતો તેમજ પ્રજા પણ તે ગઢમાં હતી. તેથી જલ્દી તેને પરાજય કરી શકાયો નહીં. અને ગઢ તથા રાજ્યને અને પ્રજાને કબજે કરી ન શકેલ હોવાથી વિમાસણમાં પડ્યો. પાછો હઠે તો આખરૂની સાથે સર્વ સામગ્રી લૂંટાવાનો ભય હતો, એટલે પાછું જવાતું નથી અને ગઢ છૂટાતો નથી. મંત્રીની સલાહથી ધૂપા પોલીસને ઓકલી તેને છૂટવાની ખાતમી મેળવીને બમણા વેગથી ચઢાઈ કરીને કિલ્લાને છૂટ્યો. રાજા-પ્રજાને પણ કબજે કરી આનંદમાં મહાલવા લાગ્યો, તેવામાં એક જ્ઞાની મલ્યા. તેમણે કહ્યું કે-તે રાજ્યની હદ વધારવા ખાતર બહુ પ્રયત્ન કર્યો પણ ત્હારું આયુષ્ય સાત દિવસનું છે, તો ચેતવું હોય તો ચેતી લે ? રાજાનો આનંદ ઊડી ગયો અને પરિતાપાદિકે સ્થાન લીધું તે પ્રમાણે બનાવટી કલ્પેલા સુખો રહેતા નથી માટે સત્ય સુખના ઉપાયો ચોખ્ખે.

૫૦૦. તમે કોઈને આડે આવશો નહીં તો બીજાઓ તમારા કાર્યોમાં આડા આવશે નહીં. તમે જો કોઈનું બગાડશો નહીં તો અન્ય કોઈ તમારું બગાડશે નહીં.

૩૫૬

તમે ખીજાઓને ગાળો દેશો નહીં તો કોઈ તમોને ગાળો દેશે નહીં, તમે ખીજાઓનું ભલું કરશો તો તમારા ભલામાં ખીજાઓ સહકાર આપશે. તમે સારા આચારવાળાને વખાણશો તો સહાચારીમાં ઘણું પ્રેમ વધશે અને સદ્વર્તનશીલ બનશો; તમે ખીજાઓને દેખી દયાળુ બનશો તો કૂરતામાં કાપ પડશે અને સદ્ગુણોને મેળવવા શક્તિમાન બનશો. દયા, સદ્ગુણોની જનેતા છે. દયાની સાથે સર્વે સદ્ગુણોનો અવિહત સંબંધ છે. સત્યવાદી હોય પરંતુ દયાવાનુ જે ન હોય તો સત્યવાદમાં તે ટકી શકતો નથી; દયાધર્મનું પાલન કરવામાં અને તેની સફલતા કરવામાં સત્યતા, અયોર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિચ્છેદવની ખાસ અગત્યતા રહેલી છે. દયાવાનુ કોઈ કોઈની આડે આવવા ઇચ્છતો નથી અને આડે આવનાર ઉપર ઈતરાણ પણ ધારણ કરતો નથી. તેને સમજવી સન્માર્ગે વાળવા કેશીશ કરે છે; તો પછી ખીજાનું કાર્ય બગાડે ક્યાંથી ? તેઓ અપ્રીતિકારક વાણી પણ બોલતા નથી, કટુક વચનોમાં તેઓ કૂરતા તથા કર્મના બંધને તેમજ કલહ કંકાસાદિ રહેલા જાણુતા હોવાથી બોલવું પડે તો કોઈને પીડાકારક બોલતા નથી. તેથી તેમને દયાભાવ સચવાય છે અને નહતા સરલતા, ઉદારતા, વિગેરે સદ્ગુણો આવીને વસે છે, માટે કોઈનું બગાડવા, કોઈના કાર્યમાં આડે આવવા ઇચ્છા રાખો નહીં, પણ તેઓના ઉપર સદ્ભાવના ધારણ કરો. કોઈ તમોને પથરાઓ મારે, તમારા માર્ગે કંટકો પાથરે, તો પણ તેઓના ઉપર હુર્ભાવના ધારણ કરશો નહીં. તો જ તમે આ ક્ષત્રી દુનિયામાં ક્ષત્રી જશો. જે માણસો પોતાના સ્વાર્થને લઈ ખીજાના કાર્યોમાં વિવિધ વિદ્વો ઉપસ્થિત

૩૫૭

કરે છે, તેથી પોતાના સ્વાર્થને અંગે તેઓને સારો લાભ મળતો નથી અને કલહ, કલેશાદિકની પરંપરા વધવાપૂર્વક વેર વધે છે, અને વેરની પરંપરા વધતાં પરભવમાં પણ શાંતિ રહેતી નથી; માટે કોઈ તમારું ભૂંડું બોલે, ગાળો દે અગર કાર્યને બગાડે તો પણ સહન કરીને શાંતિ રાખજો. શાંતિ રાખવામાં ઘણો લાભ થશે. જો નહીં રાખો તો, તમે જો ગાળો દેશો તો બીજા ચાર દેશે અને એક તમારો મારશે તો બીજો જો મારશે. આ પ્રમાણે મારામારી કરવાથી પરિણામે સુખ હોય ક્યાંથી? અને સહન કરશો તો, કર્મો ઓછા બંધાશે. સત્ય-અમૃત, સહન કરવામાં છે; નહીં કે કલહાદિક થાય એવી વાણી બોલવામાં. ઘણું ભાગે બોલવાથી કલહ કંકાસાદિક થાય છે અને વેર ઝેર વધે છે માટે તેવા પ્રસંગે મૌન ધારણ કરવામાં જ મજા છે. આવેશમાં આવી સામો જવાબ આપવામાં મજા નથી, કડવા વચનના ઘુંટડાને કર્મભલની દવા બાણી પી જવામાં જ મનની, તનની તેમજ આત્માની અરોગતા રહેતી છે.

૫૦૧. પોતાનો કદાચહ-રંગ રાખવા માટે ઉન્માર્ગે જવું નહીં. કોઈની શરમથી, લાગવગથી કે લાંચ લઈ અગર પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા, ખોટી સાક્ષી પૂરવી, ખોટો આરોપ મૂકવો, કલહાદિને વધારવો તે આત્મિક શુભોનો નાશ કરવા અરોબર છે, અને વ્યવહારમાં આબરુ-પ્રતિષ્ઠાનો નાશ કરવા સમાન છે. લાંચ વિગેરે લઈને ખુશી થવા કરતાં તેવી ઈચ્છા થાય તો તેને દબાવવી અને તે વખતે મન ઉપર કાબૂ રાખવો તે અન્તરત્વું રાજ્ય છે એટલે અન્તરમાં આત્મજ્ઞાન-આત્મશક્તિનો આવિર્ભાવ થાય છે તેમજ આત્મસંપત્તિની

૩૫૮

પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. કેઈ પ્રકારની હીનતા, હીનતા થતી નથી. એક ન્યાયાધીશની પાસે આવીને એક શ્રીમંત કહેવા લાગ્યો કે-મારા ચાલતા કેસમાં મારી તરફમાં ચૂકાદો આપો તો લાખ રૂપૈયા આપું અને જીવન પર્યાંત તમારો પાઠ બૂહું નહીં, અને દરેક પ્રસંગે તમોને સહકાર આપીશ. આ વાત ન્યાયાધીશને ખીલકુલ પસંદ પડી નહીં, કારણ પોતે નિઃસ્પૃહ હતો અને પોતાની જવાબદારીને તથા ફરજને સારી રીતે સમજતો હતો. લાંચ લેવી તે જ અન્યાય છે. અન્યાય કરીને હું મારો ધર્મ કેવી રીતે બચાવી શકીશ ? આ પ્રમાણે સમજતો હોવાથી લાંચ લેવાની ચોખ્ખી ના પાડી. અને કહ્યું કે-આ ખીના તારે ખીજી વાર કહેવી નહીં. પણ આ સ્વાર્થી શેનો માને ? અને કેઈ પણ પ્રકારે જો ન્યાયાધીશ માને તો કામ નીકળી જાય. આમ ધારીને પ્રકારાન્તરે કહેવા લાગ્યો કે-અરે સાહેબ ! મારા જેવો શ્રીમંત લાખ રૂપૈયા આપનાર નહીં મળે. ઘરે ગંગા આવી છે, મુખ ધોવા સારુ ન જાયો, ત્યારે ન્યાયાધીશે કહ્યું, કે તારા જેવા હજારો શ્રીમંત લાખો રૂપૈયાની લાંચ આપનાર આવશે, પણ મારા જેવો નહીં લેનાર મળી આવશે નહીં. ફરી એલીશ નહીં; નહીંતર અપમાન થશે. અત્રેથી ખસી જા. આ પ્રમાણે સાંભળી શ્રીમંત શેઠ વીલામુખે ચાલ્યા ગયા અને વિચાર કરવા લાગ્યા કે-ન્યાયાધીશે લાખ રૂપૈયા મળતાં હતા પણ તેઓએ ઇચ્છ્યા પણ નહીં, અને પચીશ હજાર માટે તેમજ રંગ રાખવા હું ઉન્માર્ગે ચાલી રહ્યો છું, મારી આખરૂ-પ્રતિષ્ઠાને પણ જોતો નથી. ધિક્કાર થાયો મને ! આ પ્રમાણે પસ્તાવો કરીને સામાની સાથે સમાધાની કરીને કેસ પાછો

૩૫૯

જોયી લીધો ! આમાં શ્રીમંતને તથા ન્યાયાધીશને અપૂર્વ લાભ થયો, શ્રીમંત શેઠ પણ ધર્મના માર્ગે વળ્યા, ન્યાયાધીશ તો નિઃસ્પૃહ હોવાથી ન્યાય ધર્મને માર્ગે વળેલા હતા જ. આ પ્રમાણે લાંચ નહી લેનારાઓ નિઃસ્પૃહ અને તેઓના આત્મા અમર થાય, ખીજનું બગાડવાથી આપણું કદાપિ સુધરતું નથી, લાંચો આપીને ખીજનું બગાડવા કૌશીશ કરવી તે પણ અધર્મનો માર્ગ છે, માટે ધર્મીજનોએ પોતાનો ધર્મ સાચવવા અગર તે ધર્મમાં વધારો કરવા કદાપિ લાંચ આપવા કે લાંચ લેવાનો પણ વિચાર કરવો નહી અને ન્યાયના માર્ગેથી પ્રાણાંતે પણ ખસવું નહી.

૫૦૨. પ્રાયઃ માનના ભૂખ્યા મનુષ્યોને પોતાનો આત્મા તથા મન તન ખરાબ બનશે. તેની ભીતિ રહેતી નથી, પણ હું સમાજમાં, સમુદાયમાં કે જ્ઞાતિમાં ખરાબ કહેવાઈશ અને હલકા પડીશ, મારું કહું કોઈ માનશે નહી, તેની ભીતિ રહેતી હોય છે. આવા ભયથી આત્મકલ્યાણ સાધી શકાતું નથી અને આત્મિક વિકાસ થતો નથી, માટે સમાજમાં, સમુદાયમાં હલકા બનવાની ભીતિની સાથે મારો આત્મા ખરાબ ન થાય તે માટે ભય રાખવાની આવશ્યકતા છે. સમુદાયાદિકની ભીતિ રાખવી તે સારી છે, ખોટી નથી. તેના યોગે સદાચારનું પાલન કરશે તેમાં લાભ છે. આબરુ-પ્રતિષ્ઠામાં વધારો થશે; આમ આ ભવમાં લાભ થશે પણ પરભવની ભયંકરતા ખસવાની નથી. જે માણસો દુરાચારથી પોતાના જ આત્માનું બગડે છે અને બગડશે, આમ ધારીને તેવા પાપોથી પાછા હઠે છે અને વૈરાગ-સંવેગને લાવી આત્મિકહિત સાધે છે અને તેવા પાપોની ભીતિ રાખે છે તેવા માણસોને આ

૩૬૦

ભવની અને પરભવની ભયંકરતા રહેલી નથી. સારા સંસ્કારો પડેલા હોવાથી પરલોકમાં પણ શુભ નિમિત્તો મળે છે અને કદાચ ખરાબ નિમિત્તો મળ્યા હોય તો પણ તેઓનાથી દૂર ખસવા પ્રયત્નશીલ અને છે. પાપની, આ લોકની, પરલોકની તેમજ અધોગતિની જો સ્થિતિ હોય તો, તેવા ખરાબ માર્ગે માણસો ગમન કરતાં અચકાય છે—પાછા હઠે છે, અને પરતાવો પણ કરે છે; તેથી જ તેઓને સારા સંસ્કારો પડવાના શુભ નિમિત્તો મળી રહે છે અને તેનો લાભ તેઓ લેતા રહે છે. સન્માર્ગે વળતાં જ સારા નિમિત્તો આપોઆપ આવીને મળશે. તમારે સારા નિમિત્તોની જરૂર છે કે ખોટા અને ખરાબ નિમિત્તોની જરૂર છે? સારા નિમિત્તોની જરૂર હોય તો પાપભીરુ બનેા કે જેના યોગે આત્માની સાથે લાગેલા નિકાચિત કર્મોના બંધનો ઢીલા થાય અને આત્માની શક્તિ વધતી રહે. સાથે સાથે આખરુ—પ્રતિષ્ઠા પણ વધે; માટે સારા નિમિત્તો મળ્યા પછી પ્રમાદ કરવો નહી. કેટલાક એવા આળસુ અને પ્રમાદી હોય છે કે શુભ નિમિત્તો આવી મળ્યા હોય તો પણ ખરાબ સોગતથી તે નિમિત્તોનો લાભ લઈ શકતા નથી અને પાછા સમાજમાં સારા ગણાવાનો દેખાવ કરતા રહે છે એટલે તેઓના વિચારો અને કુસંસ્કારો બદલાતા નથી. સમાજમાં—સમુદાયમાં સારા ગણાવા માટે પ્રત્યેક માણસો પ્રાયઃ પ્રયત્ન કરતા માલૂમ પડે છે. તેમની કપટકળા—દંભલીલાને સુસ સજ્જનો જાણી જાય છે અને જો તેમને સમજાવવામાં આવે તો ડંખ રાખીને લાગ મળતાં વિદ્વોને ઊભા કરતાં વિલંબ કરતા નહી હોવાને કારણે તેઓને સુધરવાનો સુઅવસર ક્યાંથી મલે ?

૩૬૨

૫૦૩. સરોવરની ઊર્મિઓ, કલ્લોલો શાંત થતાં અંદ્રમાનું પ્રતિબિંબ તેમાં ખરોખર પડે છે. તે પ્રમાણે રાગ, દ્વેષ અને મોહાદિકના તરંગો શાંત થતાં આત્મધ્યાન અને આત્મજ્ઞાનનો આવિર્ભાવ થાય છે. રાગ, દ્વેષ અને મોહાદિકના વિચારોવડે જ આત્મજ્ઞાન અને ધ્યાન દુર્ભાઈ રહેલ છે, તેથી આત્માની શક્તિનો વિકાસ થતો નથી અને અવળા ઉન્નમાર્ગગામી વિચારો થયા કરે છે એટલે સારા સાધનો મળ્યા હોય તો પણ સારા વિચારોનો પ્રગટ ભાવ થતો નથી; માટે રાગ, દ્વેષ અને મોહના તરંગોરૂપી વિચારોનો ત્યાગ કરવા, આજસનો ત્યાગ કરીને સમ્યગ્જ્ઞાનને મેળવવા માટે સદ્ગુરુઓનો સહવાસ રાખવાની અગત્યતા રહેલી છે. તે સિવાય કુવિચારો અને કુસંસ્કારોને ટાળવાનો અન્ય ઉપાય નથી. જ્યાં અંધકાર હોય ત્યાં પ્રકાશની જરૂર પડે છે અને તેના સાધનો મેળવવા પડે છે તે પ્રમાણે કુવિચારો અને કુસંસ્કારો પણ મિથ્યાત્વરૂપી અંધકારના સંબંધવાળા છે, તેથી જ સન્માર્ગ સૂઝતો નથી અને સન્માર્ગે વળી શકાતું નથી, માટે પ્રકાશની જરૂર છે. સમ્યગ્જ્ઞાની સદ્ગુરુ સિવાય પ્રકાશનું અન્ય સાધન નથી, માટે પ્રથમ સદ્ગુરુનો સહવાસ કરીને તેઓની આજ્ઞામાં અર્પાઈ જવું જોઈએ. કંચન કામિનીના ત્યાગી આત્મજ્ઞાની ગુરુઓ જ સન્માર્ગે વાળશે અને શુભ સંસ્કારોને આપી આત્મવિકાસમાં લાવી મૂકશે. રાગ, દ્વેષ અને મોહાદિકના સંસ્કારોવડે આપણે અનંતો કાલ અનેક યોગિનિઓમાં જન્મ મરણ કર્યાં. ત્યાં અનંતી યાતનાઓ, વિડંબનાઓ અને વિપત્તિઓ સહન કરી; તે વખતે ક્રોધએ પણ આવીને તેમાં

૩૬૨

ભાગ પડાવ્યો નહી. દુઃખ ઝોછું પણ ક્યું નહી. કહેવાય છે કે સંપત્તિમાં ભાગ પડાવવા દરેક સગાંસંબંધી દોડતાં અને હસતાં આવે છે. દુઃખ વિડંબના વેલાએ કોઈ પણ આવે નહી. હોય તો પણ બહાનાં કાઢીને ખસી જાય છે ત્યારે એકલાને જ સઘળી યાતનાઓ સહન કરવી પડે છે માટે મનુષ્ય ભવ પામીને રાગ, દ્વેષ અને માયા-મમતાના વિચારોનો ત્યાગ કરવા સદ્ગુરુનું શરણ અને તેમના યોગે મળેલ સમ્યગ્જ્ઞાન, દુઃખમાં ભાગ પડાવશે અને તે દુઃખ ઝોછું પણ કરશે, માટે સમજો અને સદ્વિચારોનો પ્રકાશ નાંખીને મિથ્યાત્વમોહને તથા મિશ્રમોહને દૂર હઠાવો અને સમકિતને પામી આત્મકલ્યાણ સાધવા માટે શક્ય સહાયારોનું અનન્ય ભાવથી પાલન કરો. વિડંબનાઓને, યાતનાઓને, વિપત્તિઓને તથા આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિઓ ટાળવાનો આ ઉપાય ખરેખર છે. બનાવટી અને કલ્પેલા ઉપાયો પરિણામે સાચા નીવડતા નથી અને સુખદાયી બનતા નથી. કોઈ કાચને મણિ કહે, તેથી શું કાચ મણિનું કાર્ય કરવા સમર્થ બને છે ? માટે સત્યમણિ સમાન સદ્વિચારો અને સુસંસ્કારોનો આદર કરો.

૫૦૪. જાણ્યા પછી બહુ ફેરવવાની જરૂર છે. પાંચ ઇન્દ્રિયો અને મન પર કાબૂ રાખવો, તે સુગમ અને સરલ પણ છે તથા દુઃશક્ય પણ છે. જો ક્ષણે ક્ષણે તે ઇન્દ્રિયોના અને મનના વિકારોની ભયંકરતાનો ખરાબર ખ્યાલ રહે તો તેઓનો ભાર નથી, કે કબજામાં ન આવી શકે ? પાપભીરુ હોય તો, અને સત્યસુખના ઈચ્છુઓ હોય તો જરૂર ખ્યાલ રહે છે જેથી ઇન્દ્રિયો અને મનના વિકારો ટળે, પરંતુ જેઓ

૩૬૩

સ્વાદમાં અને સ્વાર્થમાં રાચીમાચી રહેલા છે, તેઓ જ તેઓના વિકારોમાં ફસાઈ પડે છે. તેથી જ ઇન્દ્રિયો અને મનને વશ કરવાનું દુઃશક્ય થઈ પડે છે અને ક્ષણભંગુર ઇન્દ્રિયોના સુખને સત્ય માની ચારે ગતિની અથડામણમાં અટવાઈ દુઃખી બને છે. વિષયોના વિકારોમાં બે સત્ય સુખ રહેલું હોય તો કદાપિ તે નાશ પામે નહી, પરંતુ કાયમ રહે તેમજ અન્ય સુખની અભિલાષા થાય નહી. પણ સુખની ઇચ્છાઓ વારેવારે થતી હોવાથી વિષયજન્ય સુખ તે સાચું સુખ નથી પરંતુ ક્ષણભંગુર અને ઠગારું છે. આવા ઠગારા સુખમાં, અજ્ઞાનીજનો જ ફસાઈ પડે છે અને ફસાઈ પડ્યા પછી તરફડીઆ મારતાં તેમાંથી બહાર નીકળવા ફાંફાં માર્યા કરે છે. વિકારોના વિપાકોની ભયંકરતાને જે સમ્યજ્ઞાનીને ક્ષણે ક્ષણે ખ્યાલ હોય છે, તે તો સ્વાદમાં અને સ્વાર્થમાં ફસાતા નથી, નિર્વેપભાવે વર્તન રાખે છે. જે મુસાફરોને તૃષા લાગેલ હોવાથી પાણીની શોધ કરી રહેલા છે. તપાસ કરતાં ઘણા કાઢવવાળું તળાવ કેળ્યું અને ખુશી થતાં તેની સમીપે તેઓ આવ્યા. એક મુસાફરે કિનારે રહીને પાણી ન પીતાં મધ્યમાં જુકાવ્યું. પાણી તો પીધું પણ તેમાં રહેલ કાઢવમાં ફસાઈ પડ્યો. બીજાએ કિનારે રહીને પાણી પીને તૃષા શાંત કરી અને ધારેલા કાર્ય માટે આગળ ચાલવાને આરંભ કર્યો. ફસાઈ રહેલા મુસાફરે બીજાને કહ્યું કે-તું મને બહાર કાઢ. હું બહુ દુઃખી બન્યો છું. બીજાએ કહ્યું કે-હું બને સહન કરીને તું તારી બાતે બળને ફેરવી બહાર નીકળે તો નીકળી શકે એમ છે. તારામાં લાકાત સારા પ્રમાણમાં રહેલી છે. ફક્ત બલને ફેરવ અને

૩૬૪

સુખી થા ! પોતાનામાં બળ હોતે ધીમની મદદ માગવી તે મૂર્ખતું કામ છે. જો તારામાં તાકાત ન હોત તો દુઃખને વેડીને પણ મદદ કરત માટે બલને ફેરવ અને બહાર નીકળી સ્વતંત્ર સુખી થા, ફસાએલે તેના વચનોને માની બળને ફેરવ્યું કે જલ્દી બહાર નીકળ્યો અને લાગેલા કાઠવને કિનારે રહીને સાફ કર્યો. બંને મુસાફરો પોતપોતાને માર્ગે ચાલી નીકળ્યા. આ પ્રમાણે વિકારરૂપી કાઠવમાં ફસાએલને સુરુ ગુરુદેવ કહે છે કે-ફસાવાના દુઃખને જાણતો હોય તો બળ વાપરી સંસાર-સરોવરમાંથી બહાર નીકળ અને કિનારે બેસી જ્ઞાનગંગાના પાણીથી લાગેલા કાઠવને સાફ કર. બળને ફેરવ્યા વિના ઈન્દ્રિયો અને માનસિક વૃત્તિઓને તથા તેના વિકારો ટાળવાનું અશક્ય થઈ પડશે માટે દુઃખ ગમતું ન હોય તો ઈન્દ્રિયોને વશ કરો.

૫૦૫. મનોરંજન દુન્યવી પદાર્થોમાં નથી, પણ આત્મિક ગુણોમાં છે. તમારું મનોરંજન એવું હોવું જોઈએ નહી કે ધીમઓને પીડાકારક થાય, નુકશાન કરનાર હોય તેમજ ચીકણા કર્મેનો અંધ થાય, પણ એવું હોવું જોઈએ કે અન્ય જનો સન્માર્ગે વળે, ઉન્માર્ગેથી પાછા હઠે અને લાભ-દાયી થાય. તેમજ પુણ્ય-નિર્જરા થાય કે જેથી સ્વપરને કોઈ પ્રકારની હાનિ થાય નહી અને ઉત્તરોત્તર આગળ વધાય. કેટલાક એવા હોય છે કે અન્ય જનોની વિડંબના, વિપત્તિ કે પીડા દેખી ખુશી થાય છે અને તેમાં મનોરંજન માને છે, પરંતુ તેથી ખુશી થવામાં શો લાભ થયો ? તેનો વિચાર પણ કરતા નથી. કેટલાક વળી એવા હોય છે કે અન્ય પ્રાણીઓને, સમ્રાજ, જ્ઞાતિ તેમજ રાષ્ટ્રને, સત્ત્વ મગતાં હેરાનપરેશન

૩૬૫

કરવામાં મનોરંજન માને છે પણ તેનો નતીબે છેવટે સારો આવતો નથી અને ખૂરી હાલતે મરણ પામે છે એટલે બે તમારી પાસે સત્તા હોય કે સંપત્તિ હોય તો સ્વપરની ઉન્નતિ કરવામાં જ મનોરંજન માનો. સહકાર આપી, પ્રાણીઓના સંકટોને દૂર કરીને શક્ય ધન વિગેરે વડે મદદ કરીને ખુશી થાઓ તેમાં લાભ જ છે; નુકશાન કદાપિ થશે નહીં. તમારી ધનાદિકની બેગવાઈ હોય નહીં, તો કાયાવડે પરોપકાર કરો અને કાયામાં શક્તિ ન હોય તો પ્રત્યેક જીવાત્માનું હિત ઇચ્છો. સુંદર મૈત્રી, પ્રમોદ વિગેરે ભાવનાઓને ભાવી મનોરંજન કરો. વિકથાની વાતો સાંભળીને મનમાં ખુશી થતા નહીં. પણ તેવી વાતો સાંભળી વૈરાગ-સંવેગ, મધ્યસ્થતા તથા ઉપશમને ધારણ કરશો. આત્મજ્ઞાનને મેળવી આત્મધ્યાને લગની લગાડશો. તેમાં જ મનોરંજન અને આત્મકલ્યાણ સમાએલ છે. જગતના રાગ, દ્રવ અને શોહ-માયાના વિકારો એવા છે કે બે સમ્યગ્જ્ઞાનને ઉપયોગ હોય નહીં તો તેમાં મનોરંજન થતું વિલંબ લાગતો નથી. અને તેવી જ વાતોમાં રાગ-દ્વેષની આસક્તિ વધે છે, ખસતી નથી, અગર સમ્યગ્જ્ઞાનને મેળવી ખસેડીએ તો પણ તેની વાસના રહી જાય છે;—જેમ કોઈ બાવળી-આને કે વડ-પીપળાને થઈમાંથી કાપે, તો પણ તેઓના મૂલ ઊંચા હોવાથી સમય અને સાધન મળતાં ણીજી વાર પાંગરે છે અને અનુક્રમે પ્રથમ સ્થિતિમાં તૈયાર થાય છે; તેવી રીતે તપ જપાદિક કરીને આસક્તિનો ત્યાગ થયો એમ માનીએ પણ બે મૂલમાં તેની એટલે મનોરંજનની વાસના રહેલી હોય તો પાછી તે વાસના સમય અને સાધન મળતાં પાંગરે છે અને પ્રથમની

૩૬૬

સ્થિતિ આવી ઉપસ્થિત થાય છે; માટે મૂલમાંથી તેવા મનોરંજનની વાસનાનો ત્યાગ કરવા માટે અનન્ય ભાવથી પ્રયત્ન કરો. પ્રયત્ન કરવાથી ધારેલાં કાર્યો સિદ્ધ થાય છે અને કરેલી મહેનત સફળતાને ધારણ કરે છે.

૫૦૬. મનોરંજન કરવા કેટલાક શ્રીમંતો, નવા નવા મહેલો બંધાવે છે. વિવિધ રાચ-રચીલાઓને ગોઠવી આદર્શ ભુવન બનાવે છે. મશરૂની તળાઈઓ સુંદર મનોહર પલંગમાં પાથરીને સૂવે છે. વળી મહેલની આગળ બાગ બગીચાઓ પણ તૈયાર કરાવી તેમાં જ મનોરંજન માને છે. વળી મનગમતી રસવતીનો આસ્વાદ લઈને ખુશી થાય છે, પરંતુ તે મનોરંજન ક્યાં સુધી? જ્યારે વેપાર-ધંધામાં એકદમ ખોટ આવી પડે કે કોઈ એવો માણસ, મેળવેલી મિલકત બધાવી પાડે અગર આગ વિગેરેની આકૃત આવી પડે ત્યારે તે મહેલો, રાચરચીલાઓ, સુંદર મનગમતો પલંગ અને મનગમતી રસવતી ક્યાં ઊડી જાય છે તેની ખબર પડતી નથી અને મનોરંજનના બદલે અફસોસ, પરિતાપાદિ હાજર થાય છે. કોઈની તે સાહ્યબી પુણ્યના પ્રભાવે ટકે છે પણ માનસિક વૃત્તિઓ કુદંકુદા કરતી હોવાથી ચિન્તાઓ ખસતી નથી. કહો હવે મનોરંજન ક્યાં રહ્યું? એટલે જગતના ઈષ્ટ પદાર્થો અનુકૂલતા મળે ત્યાં સુધી મનોરંજન રહે અને તે જ પદાર્થો તેમજ સ્વજનવર્ગ, પ્રતિકૂલ થાય તો ચિન્તાઓ આવીને હાજર થાય છે. આવા મનોરંજનથી સચું ઘડીમાં રહે અને ઘડીકમાં ખસી જાય. એવા મનોરંજનમાં કોણ સુંઝાય? માટે સર્વ આળપંપાળને માની તેમજ ક્ષણવિનાશી બહુીને આત્મ-

૩૬૭

જ્ઞાનધ્યાનમાં રમણતા કરી મનોરંજનના લહાવા લેા અને આત્મવિકાસ કરીને અક્ષયપદને મેળવેા !

જે મહાન્ પુરુષો અક્ષયપદને પામેલા છે, તેઓએ દુનિયા-દારીના મનોરંજનને ઠોકરે મારીને આત્મરંજનમાં લગની લગાડેલી હતી, તેના યોગે જ અનંત સુખને પામ્યા. જન્મજરા અને મરણના સંકટો સર્વથા-સર્વદા અને સર્વત્ર નિવાર્યા. જગતના જીવોને અનાદિ કાલનો દુન્યવી પદાર્થોમાં મનોરંજનનો અભ્યાસ હોવાથી તેઓ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ખુશી થાય છે. અને પોતાને ભાગ્યશાળી માને છે, તથા અન્ય શ્રીમંતોને સાદ્યથી મળી હોય તો તેઓને પણ ભાગ્યશાલી માનવા તૈયાર થાય છે, પણ જેઓ દુન્યવી પદાર્થોના ત્યાગ કરવાપૂર્વક મમતાને મારી આત્મજ્ઞાન અને ધ્યાનમાં રહેલા છે, તેઓને કેટલાક ભાગ્યશાલી માનતા નથી તે એક પ્રકારનું આશ્ચર્ય છે. સત્ય રીતિએ તો જેઓનું મન આત્મિક ગુણોમાં રમી રહ્યું છે તેઓજ ભાગ્યશાલી છે અને સત્ય મનોરંજન તે જ ગણાય છે. છ ખંડોની સાદ્યથી મળે, રાજ્ય મળે, અરે દેવોની ઋદ્ધિસિદ્ધિ મળે તો પણ મનોરંજન કાયમ રહેતું નથી. પુણ્યોદય, પૂર્ણ થયે છતે હતું નહતું થાય છે અને મનોરંજનનો અનુભવ થયા કરે છે, દુન્યવી મનોરંજનને સત્ય સુખનું સાધન માનો નહી. દુઃખનું સાધન માની તેની ઉપેક્ષા કરવાની લગની લગાડતા શીખો. મનોરંજન તે ઠગારુ વિશ્વાસઘાતી છે તેથી તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખો નહી અને ધનતા પ્રયાસે આત્મધ્યાનમાં મનોરંજન થાય તે પ્રમાણે વર્તન કરો.

૫૦૭. પ્રાપ્ત થએલ મનઃશુદ્ધિનું રક્ષણ કરો,

૩૬૮

મલિન બનાવેાં નહી. નિર્વિકારી આહારની શુદ્ધિપૂર્વક થએલી, તેમજ અનિત્ય-અશરણુ-એકત્વાદિભાવના ભાવવાથી ઉત્પન્ન થએલી માનસિક શુદ્ધિને બુઝાવા દેા નહી. સંસારના સ્વરૂપને વિચારી સહાય મૈત્રીભાવના-પ્રમોદભાવના વિગેરેથી તથા નિષ્કામભાવે તે ભાવનાઓને ભાવી તે ઉત્પન્ન થએલ માનસિક શુદ્ધિનું રક્ષણ કરેા કે જેનાથી તે રક્ષિત થએલ મનઃશુદ્ધિ એકભાગની ન બુઝાય એવી દીપ્તિકા બને, એકભાગ સુગમ અને સરલ થાય, અને અદળક સંપત્તિ તથા સત્તા ષાછળ દોડતી આવે; તેનાથી આધિ, વ્યાધિ દૂર ખસે છે. અને સમત્વના અનુભવેા આવીને મળે છે. તેના યોગે સામર્થ્ય યોગ આવીને હાજર થાય છે. માનસિકશુદ્ધિ સિવાય મનુષ્યોને ગમે તેવી સંપત્તિ—સત્તા પ્રાપ્ત થએલી હોય તો પણ મનની મૂઝવણ ખસતી નથી—સહાય કાંઈક કાંઈક નિમિત્તને પામી હૃદય બળતું રહે છે તેથી જ સત્ય સ્વરૂપને પરખાતું નથી. રાગ-દ્વેષ અને મોહ-મમતાના વિચારોમાં, તેની ભાવનામાં તો આત્મા તથા માનસિકવૃત્તિ તેવા નિમિત્તરૂપ ચગડાળે ચઢીને બ્રમિત બને છે જેથી સત્યશાંતિ હોય કયાંથી ?

શુભાશુભ ભાવનાઓ જ, પ્રારબ્ધ-ભાગ્યને ઘડે છે. અનુભવ પણ તેવો આવે છે. અશુભ ભાવનાવડે મનની શુદ્ધિ હોષ તોપણ મલિન થાય છે, અને શુભ ભાવનાથી માનસિક શુદ્ધિ બનતી હોવાથી સંતોષ થાય છે. જે મનુષ્યોને શુભભાવનાઓ નથી તેઓની અવદશા પાસે આવતી રહે છે. ભલે પછી વર્તનમાં પુણ્યોદયે વિષયાસક્તિમાં તથા મોજમજામાં મગ્ન બનેલ હોય, પણ તેના યોગે ઉપજેલી અવદશાને ટાળી શકતા નથી—કારણ

૩૬૯

કે વિષયાસકિતથી માનસશકિતનો હાસ થાય છે. સાથે સાથે શારીરિક શકિત પણ ઘવાતી હોવાથી ભાવિમાં આવનારી અવહશા ખસતી નથી. જ્યારે અવહશા આવે છે ત્યારે ખેસવા માટે ઝોટલો મળતો નથી અને ખાવા માટે રોટલો પણ મળતો નથી. અરે ! પહેરવા માટે વસ્ત્ર પણ મળતું નથી. આવી પરિસ્થિતિ આવે નહી તે માટે શુભ ભાવનાઓ ભાવીને માનસિક વૃત્તિને નિર્મૂલ કરવી તે પ્રથમ કર્તવ્ય છે, કે જેના યોગે શારીરિક સંપત્તિની અનુકૂલતા પણ મળી આવે તથા વિષયાસકિત અદ્ય થાય અને અનુક્રમે માનસિક વૃત્તિની દૃઢતા થતાં મૂલમાંથી પણ તેની વાસનાનો ત્યાગ થાય. જ્યારે વિષયવાસના ટળે છે ત્યારે અન્તરમાં પ્રભુતા આપોઆપ આવીને હાજર થાય છે. પ્રભુતા કાંઈ વેચાતી મળતી નથી તેમજ લાગવગ લગાડવાથી કે લાંચો આપવાથી આવી મળતી નથી. તે તો વિષયવૃત્તિના ત્યાગપૂર્વક જેમ જેમ મન:શુદ્ધિ-આત્મિક શુદ્ધિ થતી જાય છે, તેમ તેમ અન્તરમાં જ પ્રભુતાનો પ્રાદુર્ભાવ થતો રહે છે. શરીર-વસ્ત્રાદિકની શુદ્ધિથી એકાંતે માનસિક શુદ્ધિ કદાપિ થતી નથી અને થશે પણ નહી; માટે ગમે તે ભોગે માનસિક શુદ્ધિ કરો અને ભાવનાઓનો સત્ય આધાર માનીને આત્માને પૂર્ણરૂપે પ્રગટ કરો.

૫૦૮. આપણી અભિલાષાઓ થાય તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું તે મનુષ્યજન્મનો ઉદ્દેશ નથી; કારણ કે અનાદિ કાલથી આપણા આત્મા, આહાર-ભય-મૈથુન અને પરિ-અહ સંજ્ઞાઓથી અચ્ચકત કે વ્યક્તપણે ઘેરાયેલ છે, તેથી તે

૩૭૦

સંજ્ઞાઓને યોગવા તથા વધારવાની ઇચ્છાઓ કર્યા કરે છે. આવા પ્રકારની ઇચ્છાઓ આત્મોન્નતિમાં વારે વારે વિદ્યો ઉપસ્થિત કરીને આત્મશક્તિને હુણી નાંખે છે, માટે તેવી ઇચ્છાઓને કબજે કરવી અને આત્મવિકાસ સાધવો તે મનુષ્યજન્મનો ઉદ્દેશ છે અને હોવો જોઈએ. આ ઉદ્દેશને જો ભૂલવામાં આવે તો મનુષ્યજન્મની સાર્થકતા સધાતી નથી પણ વિપરીત પરિણામ આપ્યા વિના રહેતું નથી. આહાર સંજ્ઞામાં ફસાઈ પડેલા પ્રાણીઓ વિવિધ વ્યાધિઓવડે વ્યાપ્ત થાય છે. એટલે પ્રથમ તો શરીરની આરોગ્યતા ઘવાય છે. શરીર આરોગ્ય હોય તો જ માનસિકવૃત્તિ પ્રાયઃ સારી રહે છે—શારીરિક ચિન્તા અદ્ય પ્રમાણમાં થાય છે. એટલે જેમતેમ ભક્ષ્યાભક્ષ્યના ભાન વિના ખાવું અગર પીવું તે ઉદ્દેશ ન હોવો જોઈએ. પણ શારીરિક માનસિક શુદ્ધિ થાય તે પ્રમાણે વર્તન રાખવું એ ઉદ્દેશ હોવો જોઈએ. અધમાચારથી ભય શંકાઓ મનમાં થયા કરે છે. તેથી ભવિષ્ય યગડતું હોવાથી અને તેનાથી અનેક પ્રકારની વિડંબનાઓ આવતી હોવાથી અનાચાર—અધમાચારનો ત્યાગ કરીને ભય સંજ્ઞાને ટાળવી તે પણ ઉદ્દેશ છે. ભય પણ એક પ્રકારનું મરણ છે અને ભયથી પણ ઘણા પ્રાણીઓ તથા માનવીઓ મરણ શરણુ થાય છે. સહાચારીઓને સાતે ભયમાં એકેય ભય હોતો નથી અને ઉત્પન્ન થતો નથી, તેથી તેઓ નિશ્ચિંત બની આત્મધર્મમાં આગળ વધે છે; માટે મનુષ્ય જન્મને પામી અનાચારને દૂર કરી સહાચારીનું પાલન કરવું.

મૈથુન સંજ્ઞામાં વશ બનેલ પ્રાણીઓની કેવી દુર્દશા થાય છે, કેટકેટલી વિડંબનાઓ અને વિપત્તિમાં ફસાઈ પડે છે તે તો

૩૬૧

અભાણી નથી. ભાગ્યેહથે પ્રાપ્ત થએલ સામ્રાજ્યને પણ ગુમાવી નાંખે છે. કેટલાક તો માંડોમાંડી કાપાકાપી કરીને મનુષ્યલવની અરખાદી કરીને નરકનિગોદાદિક અધમાધમ સ્થિતિમાં મૂકાય છે કે જ્યાં એક ક્ષણમાત્ર સુખ હોતું નથી; મૈથુન સંજ્ઞામાં વશ બનેલને સારી ભાવના-શુભ વિચારો તથા વિવેક હોતો નથી, કામાંધ બની જ્યાં ત્યાં અથડાયા કરે છે. શારીરિક, માનસિક-શક્તિ જોઈતા પ્રમાણમાં રહેતી નથી. સંસ્મરણ તો થાય ક્યાંથી ? માટે તેને દૂર કરવાનો ઉદ્દેશ રાખવો જોઈએ કે જેથી શારીરિક માનસિક શક્તિમાં વધારો થતાં અલભ્ય એવો આત્મા સુલભ્ય થાય અને અખંડ અક્ષય સુખની પ્રાપ્તિ થાય. પરિશ્રદ્ધવૃત્તિ, જે સર્વ-પાપોતું મૂલ છે, અને સર્વ પાપોને વધારનાર છે. માટે આત્મિક શક્તિ-જ્ઞાન વિગેરેને દ્વંધાવનાર છે, માટે તેને દૂર કરવો અને અપરિશ્રદ્ધ વર્તને કેળવી સ્વતંત્રતા મેળવવી તે અભિલાષા રાખવી જોઈએ.

૫૦૯. આ સંસારમાં ધનાદિ પરિવાર હોય તો પણ ચિન્તાઓ ખસતી નથી. ધન હોય નહી ત્યારે ધન-પૈસા મેળવવાની ચિન્તા, ધન મળ્યા પછી સ્ત્રીની ચિન્તા, સ્ત્રી મળ્યા પછી પુત્રની ચિન્તા, પુત્રને પરણાવ્યા પછી તેને પુત્ર જો ન હોય તો પણ ચિન્તા, એટલે કાંઈ ને કાંઈ ચિન્તાઓ મનુષ્યોને સત્તાવતી હોય છે. આશાનો ખાડો કદાપિ પૂરાતો નથી તો પણ માણસો તેને પૂરવા માટે જીવનની અન્તિમ ઘડીએ આશાને મૂકતા નથી. ધનાદિક પરિવાર હોય અને પરણાવેલ પુત્રને જો પુત્ર ન થાય ત્યારે આ મારું ધન કોણ ખાશે ? અને જ્યારે પુત્રાદિક દશ બાર હોય તો આ પુત્રાદિક શું ખાશે ? આવી ચિન્તામાં પોતાનું ધરે શું ? એનો ખ્યાલ આવતો નથી.

૩૭૨

આ કેવી ભૂલભૂલામણી? જેમકે, એક સિત્તેર વર્ષના ડોસા પથારીએ પડ્યા છે, પણ ઘરની ચિન્તા ગઈ ન હોવાથી વારે-વારે વલોપાત કર્યા કરે છે. તેનો પુત્ર સ્વવધૂ સાથે એક શહેરમાં કમાવા ખાતર રહેતો હતો તેને ખબર પડી કે પિતા મરણ-પથારીએ પડ્યા છે અને મળવાની ઝંખના કર્યા કરે છે. પુત્ર સ્વવધુ સાથે પોતાના ઘેર આવીને પિતાને મળ્યો અને સેવા આકરી કરવા લાગ્યો, તો પણ ડોસાનો વલોપાત ચોછો થતો નથી. ત્યારે પુત્રે પૂછ્યું—પિતાશ, ઘરખાખતની ચિન્તા મૂકી દો. જે કાંઈ પુણ્ય ક્ષેત્રમાં વાપરવાની ઇચ્છા હોય તે કહો, કારણ કે તમારી ખીમારી ઘણી વધી છે. ક્યારે પરલોકે સિધાવશે તેની ખબર પડે નહી, માટે પુન્યદાન માટે કહો કે જેથી ચિન્તાને મૂકી ધર્મધ્યાનપૂર્વક સ્વર્ગે જવાય. ડોસાએ કહ્યું કે, ખીશ તો ચિન્તા નથી, પણ તારી ઉમ્મર પચાશની થવા આવી છે. છતાં તારી વહુને દીકરા નથી એની ચિન્તા થયા કરે છે કે, આ સઘળું ધન કોણ ખાશે? અને વંશની વેલ ક્યાંથી વધશે? જે તારી સ્ત્રી તને ખીશ સ્ત્રી પરણાવવાનું માને તો મહુને ચિન્તા રહે નહી. તેની સ્ત્રી ખહુ સમઘુ હતી. તેણીએ કહ્યું કે તમે ચિન્તા મૂકી દો. ખીશ પરણશે તો વાંધો ઉઠાવીશ નહી. આ સાંભળી ડોસા શાંત બનીને મરણ પામ્યા. આ સ્ત્રીએ પોતાના પતિને ખીશ પરણવાનો આગ્રહ કર્યો. તે ખીશ પરણ્યો અને લાગ્યો-દયે તેને પુત્ર થયો. એટલે આનંદનો પાર રહ્યો નહી. સાથે જુની અને નવી સંપીલાં હોવાથી કોઈ ખાખતની તેના પતિને ચિન્તા નહોતી, પણ ત્રણ વર્ષ વ્યતીત થયા પછી જુની ધર્મ-ધ્યાનપૂર્વક સ્વર્ગે ગઈ. નવીને દશ બાર પુત્રપુત્રીઓ થયાં,

૩૭૩

ઘરનું ખરચ વધવા લાગ્યું. કમાણી ઓછી થઈ એટલે આ ભાઈને ચિન્તાએ ઘર ઘાલ્યું કે મોંઘવારી વધી છે, ખરચ વધારે થાય છે, કમાણી છે નહીં; તો આ પુત્રો ખાશે શું? તેથી વૃદ્ધાવસ્થામાં ધાર્મિક ક્રિયાને મૂકીને ધંધો કરવા લાગ્યા. કોઈએ કહ્યું કે આટલી ઉમ્મરે દુઃખ વેઠીને શા માટે ધંધાનો ઘસરડો કરો છો? તેણે કહ્યું કે-પુત્રાદિ પરિવાર ભવિષ્યમાં શું ખાય? જ્યારે તેના પિતાને પુત્ર નહોતો ત્યારે આ ધન ખાશે કોણ? એ ચિન્તા હતી. અને પુત્રને પુત્રાદિક થયા ત્યારે આ પરિવાર ખાશે શું? આવો વિચાર થયો. આવી પણ ચિન્તા રહેલી હોય છે.

૫૧૦. ધન-ઐવન-પુત્રાદિક સંયોગોના સ્વરૂપનો ખરોખર વિચાર કરવાથી અને જડચેતનનો વિવેક કરવાથી જે આનંદ ઉત્પન્ન થાય તે આનંદ, અવિકારી હોય છે. આવા સત્યાનંદ માટે સમ્યગ્જ્ઞાન મેળવવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. ચિન્તાઓને દૂર કરવાની દવા જે કોઈ હોય તો નિર્વિકારી આનંદ જ છે. વ્યાધિગ્રસ્ત માનવી પીડાની વખતે ધનાદિકનો, પુત્રાદિક પરિવારનું સ્વરૂપ વિચારી અને જડચેતનની વહેંચણુ કરે તો પ્રથમ તેનું અડધું દુઃખ ઓછું થાય. પછી વૈધની દવા લેતો, તે દવા કારગત નીવડે અને અરોગતા પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ જે ધનાદિકની ચિન્તાઓ હોય અને દવા લે તો તે લીધેલી દવા ફલવતી થતી નથી, માટે પ્રથમ દરદીએ ધર્મભાવનાની દવા લઈને ચિન્તા રહિત ખનવું જોઈએ. વિદ્યાર્થી અગર વેપારી ચિન્તામાં રહીને અભ્યાસ કરે, વેપાર કરે તો ખરોખર લાભ મળતો નથી, અને ખરોખર લાભ ન

૩૭૪

મળતાં અધિકાધિક ચિન્તાતુર અને છે અને ચિન્તાતુર હોઈને કોઈ રસવતી જન્મે તેનું પરિણામ સારું આવતું નથી. લડાઈમાં ગએલા સૈનિક જે સ્ત્રી પુત્રાદિકની ચિન્તા થાય તો તે જરૂર માર ખાઈ ખેસે. અગર ભાગી આવીને ઘરલેગો થાય; વૈરાગી બનીને તથા સંવેગી બનીને કોઈ સંયમી સાધુ અને અને જ્ઞાનધ્યાનમાં મગ્ન અને તો સાધુ તરીકે સંયમની રીતસર આરાધના કરી શકે, પરંતુ જે પ્રથમ અવસ્થાની યાદી આવે, સ્ત્રી પુત્રાદિકની ચિન્તા થાય અને વિષય ભોગવવાની ઉત્કટ અભિલાષા જાગે તો તે સંયમને પાળી શકે નહીં; એટલે પતિત્વ બને; માટે યુવાવસ્થામાં તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ સમ્યગ્જ્ઞાન-પૂર્વક સંસારના સ્વરૂપની વિચારણા કરવી. અને વિવેક કરીને ચિન્તાઓથી નિર્મુક્ત બનવું તે હિતાવહ તેમજ શ્રેયસ્કર છે, નહીતર દુઃખનો પાર રહેશે નહીં. એક દંપતીને ઘણી ચિન્તા હતી. કારણ કે પુરુષ નામદં હતો. પરણ્યા પછી તે વિષય ભોગવવાને અશક્ત હોવાથી બહુ ચિન્તાતુર રહેતો અને સ્ત્રીને વિષયાસક્તિ અધિક હોવાથી વધારે ચિન્તાતુર રહેતી. બંને જણાને વ્યાધિ ઉપજી. તેની દવા લેવા માંડી પણ ચિન્તા હોવાથી દવા લાગુ પડતી નથી. કોઈ હિતસ્વીએ સલાહ આપી કે આ ચિન્તા કરવાથી વ્યાધિ મટવાની નથી માટે પ્રથમ તો વિષયાસક્તિની ચિન્તાનો ધર્મભાવના ભાવીને ત્યાગ કરો; અને નામદંપણું ખસે એવી દવા લો કે જેથી ચિન્તા મૂલમાંથી ખસે. તેની સલાહ માની વિષયાસક્તિના વિષાકો કેવા ખૂરાં છે અને પરિણામે પરિતાપ ઉત્પન્ન કરનાર છે. એમ સમજી તેની ચિન્તાનો ત્યાગ કરી દવા લીધી. અને વ્યાધિની સાથે મરહાનગી

૩૭૫

પણ આવી. પુત્રપુત્રાદિ પણ થયાં. છેવટે ધર્મભાવના કાયમ રહેલી હોવાથી દરેક ચિન્તાઓનો ત્યાગ કરી દેશવિરતિને અંગી-કારી કરીને ધર્મધ્યાનથી સદ્ગતિ મેળવી.

૫૧૧. વ્યાવહારિક કેળવણીમાં સમ્યગ્જ્ઞાનની મેલ-વણી કરો. જ્યારે જે ધર્મમાં અનેક જ્ઞાતિઓને, અનેક વર્ણોને આશ્રય આપવાની શક્તિ હોય છે, તે ધર્મ સ્વયં રક્ષિત છે અને લાખો અદ્ભુત કરોડો માનવીઓને આધારભૂત બને છે, પરંતુ જ્યારે તે ધર્મ જ સંકુચિતતા ધારણ કરે છે ત્યારે તે ધર્મનું રક્ષણ કરવાનો પ્રશ્ન ઊભો થાય છે. જૈનધર્મ પ્રથમ વડવૃક્ષની માફક વિસ્તાર પામેલ હોઈને કરોડો પ્રાણીઓનો આધારભૂત હતો પરંતુ તેઓના પ્રચારકોની દીર્ઘદૃષ્ટિના અભાવે ઘણા સંકોચ પામ્યો અને લાખોની સંખ્યામાં રહ્યો. કરોડોના ધારણહાર એવા આપણા જૈનધર્મનો વિસ્તાર કરવો હોય તો સંકોચ વૃત્તિનો ત્યાગ કરવો પડશે અને તેના પ્રચારકોને તથા પ્રકારનું સમ્યગ્જ્ઞાન આપવું પડશે; તો જ ધર્મ પ્રથમની સ્થિતિમાં આવશે; તેવા પ્રચારકોને માટે ગુરૂકુલ જેવી સંસ્થાઓ ઊભી કરવી. અને તેને માટે શ્રીમંતોએ ઉદાર દીક્ષથી ધનનો પ્રવાહ તેમાં વાળવો જોઈએ કે જેથી દીર્ઘદર્શી વિદ્વાનો પ્રગટે અને ગામોગામ ઉપદેશ આપીને ધર્મનો ફેલાવો કરે. ગુરૂકુલના વિદ્યાર્થીઓ, સમ્યગ્જ્ઞાન મેળવી પોતે નીતિમાન બને અને અન્યજનોને નીતિમાન બનાવે તથા જૈનધર્મના તરવોને ફેલાવે તો જ જ્ઞાતિ-વર્ણનો અભ્યુદય થાય. કંકાસ, કુસંપ થાય અને ભાગલા પડે તો ધર્મનો ફેલાવો થતો નથી અને સમાજમાં સંકુચિતતા આવતી

૩૭૬-

હોઈને તેના જ પ્રચારકો હલકા પડે છે અને લેહભાવને ધારણ કરી પરસ્પર નિન્દા કરવા તૈયાર થાય છે માટે પ્રથમ સમ્યગ્-જ્ઞાનની આવશ્યકતા છે. સમ્યગ્જ્ઞાન વિદ્યાર્થીઓને જો આપવામાં આવે તો તે વિદ્યાર્થીઓ આગળ વધતાં સ્વપરનો ઉદ્ધાર કરી શકે. સમાજમાંથી જ ધર્મના પ્રચારકો પાડે છે. સાધુ મુનિરાજો પણ બને છે એટલે તેઓને ગુરુકુલ દ્વારા પ્રથમ સમ્યગ્જ્ઞાન આપવામાં આવે તો જ સ્વપરના ઉદ્ધારક બને. દેરાસરાતું તેમજ ધાર્મિક સંસ્થાઓતું રક્ષણ કરે, તેવા સમ્યગ્જ્ઞાનીઓના આધારે ધર્મ જ્યવંતો થાય છે, પ્રથમ વ્યવહારકુશળ સમ્યગ્જ્ઞાનીઓની આવશ્યકતા છે; વ્યક્તિઓ, જ્ઞાતિઓ અગર દેશ જો સમ્યગ્જ્ઞાની હશે તો જ, દેરાસરા-સંસ્થાઓ સારી રીતે બહોજલાલી લોગવશે. આજે ચારે તરફ જૈન સંસ્કૃતિ પર આક્રમણો આવી રહેલ છે. રાજદ્વારી વાતાવરણમાં જૈનનો કોઈ પણ અવાજ સંભળાતો નથી. હાલમાં કાયદાઓ પણ એવા ઘડાય છે કે જૈનોની સંસ્કૃતિ ઉપર ઘા પડે, માટે જૈનોએ ચેતીને ચાલવું જરૂરી છે. એટલે સમ્યગ્જ્ઞાનનો બહોળો ફેલાવો કેમ થાય તેના ઉપાયો લેવા, અને ઉપાયો લઈને સમાજનો-જ્ઞાતિનો અભ્યુદય કરવો. વ્યવહાર જીવનમાં પણ સમ્યગ્જ્ઞાન વિના અભ્યુદય થવો અશક્ય છે.

૫૧૨. મનુષ્ય તરીકે જીવન ગુજારવા માટે વિષયાંધતા તેમજ ક્રોધાંધતા-લોભાંધતાને ટાળવી પડે છે, તો જૈન તરીકે જીવવા માટે તો અધિક ટાળવી પડશે. તેઓને ટાળનાર જ, મનુષ્ય તરીકે જીવી શકે, નહીંતર પશુ,

૩૭૭

પંખીઓ અને મનુષ્યનો તફાવત રહેતો નથી. પશુ પંખી-ઓને વિચાર અને વિવેક હોતો નથી, તેથી પ્રતિકૂલતા આવતાં અંધ બની મારામારી વિગેરે કરે છે. મનુષ્યોને ચોતાના વ્યાવહારિક કાર્યોમાં વિચાર અને વિવેક બે ન હોય તો તેઓની કિંમત રહેતી નથી; માટે જ વિષયાંધતાને ટાળવા માટે અને મનુષ્ય તરીકે જીવવા માટે અંધતાને ટાળવી જરૂરની છે. જન તરીકે જીવવું હશે તો અત્યારના બધા દુન્યવી વિચારો ઉપર કાપ મૂકવો જ પડશે. મનુષ્યપણામાં લાયકાતની જરૂર રહે છે તો જૈનત્વને પામવામાં એથી યે અધિક લાયકાત-ચોગ્યતા સિવાય જૈનત્વ આવવું અશક્ય છે. જિનેશ્વરની આજ્ઞાઓને જે મસ્તકે ધારણ કરે છે, તેઓ જ જૈન કહેવાય છે. જૈનત્વમાં જ ઉપશમ-સંવેગ-વૈરાગ્ય-અનુકંપા અને આસ્તિકતા રહેલી હોય છે. અને આ ગુણોને આધારે આત્મિક વિકાસ સધાતો બધ છે તથા મોક્ષમાર્ગની સન્મુખ અન્તરદૃષ્ટિ બાંધતુ થાય છે. પછી શોક સંતાપ પરિતાપાદિકનું પણ બહુ જોર ચાલતું નથી. એટલે મોક્ષમાર્ગથી પાછું હઠાતું નથી. તેમજ સંપત્તિ મળે તો પણ હર્ષદેલા બનાતું નથી. જૈનધર્મ, મતિકલ્પનાથી પાળી શકાતો નથી. તેમજ શ્રીમંતાઈ કે દેવતાઈથી પ્રાપ્ત થાય એમ નથી. તે તો આત્મધર્મ છે. જ્યારે તથાપ્રકારના કર્મો ખરે છે ત્યારે જ ધર્મનું પાલન થાય છે. એટલે વિષયકષાયના વિચારો અને વિકારોને ત્યાગ કરવા પૂર્વક જિનાજ્ઞામાં રંગાવું જોઈએ. વિષયકષાયની આસક્તિથી તમોએ આત્માની શક્તિ ઉપર પાણી-કાઠવ નાંખેલ છે, સ્વાહ અને સ્વાર્થ ખાતર તેમજ રૂપરંગ-સુવાસ અને મનઃકલ્પિત અનુકૂલતા માટે પાપનો-

૩૭૮

પ્રપંચનો, અન્યાયનો, અનીતિનો ભય વિસાર્યો, મનની મોજ ખાતર શાહુકારી વેચી-પ્રતિષ્ઠા આગર ઉપર પાણી ફેરવ્યું; આ સઘળું અનિષ્ટ વિષય કંપાયની અંધતાથી થયેલ છે. આમ કરવાથી તમોને શો લાભ થયો ? સુખનો કેવો અનુભવ થયો ? વિચાર તો કરો. અનંતકાલ, મિથ્યાત્વાંધકારમાં ગયો. હવે તે અંધતાનો ત્યાગ નહીં કરો તો અનંતકાલ સુખી પરિભ્રમણ કરવું પડશે, માટે અમૂલ્ય મનુષ્યભવ પામીને વિષય કંપાયની અંધતાનો ત્યાગ કરીને જૈનતત્ત્વને પામો. જૈનતત્ત્વના પાલનમાં મોક્ષસુખની ચોગ્યતા આવી મલે છે. પ્રભુતાનો આવિર્ભાવ થતો રહે છે. જાત્યંધતા કરતાં વિષયાંધતા અને કંપાયાંધતા બહુ દુઃખદાયક છે. જન્માંધતામાં તો એક ભવમાં અથડામણી વિગેરેની પીડા છે. વિષયાંધતામાં ભવોભવ પીડાઓનો વિપત્તિઓનો પાર આવતો નથી. જેટલા દુઃખો છે તે બધાય વિષયાંધતાથી ઉત્પન્ન થયેલા છે અને ઉત્પન્ન થશે, માટે સાવધ બનો.

વિવિધ માનસિક કલ્પનાઓમાં મગ્ન બનેલ અરે માનવો ! વિષય વાસનાના ત્યાગનો માર્ગ નહીં શોધો અને ઉન્માર્ગે ગમન કરશો તથા આત્મકલ્યાણના સાધનનો સ્વીકાર નહીં કરો, અને પાપસ્થાનકોમાં જ રાચીમાચી રહેશો તો માથું ફેાડીને મરશો અગર દરિયામાં પડશો તો પથ્થુ સત્યસુખ આવીને હાજર થશે નહીં. અત્યાર સુધી તો તમો મનોરાજ્યના તાબામાં છો, મન કહે તે પ્રમાણે કર્યા કરો છો રાગ, દ્વેષ અને મોહ-મમતાના તરંગોમાં અટવાયા છો, તેનો તમોને ખ્યાલ છે ? કેટલી શાંતિ આવી મળી ? માનસિક તરંગોના કુતર્કોમાં કદાપિ શાંતિ હોતી નથી માટે તે તરંગોને શાંત કરીને સુખના સાગરને શોધો.

૩૭૯

વિષયસુખના બિન્દુમાં મોજમળ માણતા હોવાથી સત્ય સુખનાં સિન્ધુની ઝોળખાણુ થઈ નથી, અને થાય પણ ક્યાંથી ? જ્યાં દૃષ્ટિ વિષયાસકિતના તરંગોમાં છે ત્યાં સ્થિર-અખંડ અને અનંત અઘ્યાબાધ એવા સુખસાગરમાં દૃષ્ટિ ક્યાંથી પડે ? અનીતિ-હંભપ્રપંચના વિચારોના વમળોમાં જે ગોથા ખાય છે, તેઓને સત્ય સુખનો માર્ગ ક્યાંથી સૂઝે ? તમારે સત્ય સુખસિન્ધુમાં ઝોલીને અનંત આનંદ મેળવવો હોય તો મનઃકલ્પિત વિષય-સુખના બિન્દુનો ત્યાગ કરીને અનંત સુખનો સાગર એવો આત્મા, તેના તરફ નજર કરો. અન્યત્ર સુખ માટે દોડાદોડી હંભપ્રપંચ કરવા નહીં પડે. વિવિધ કષ્ટ વિડંબનાઓ ઉપ-સ્થિત થશે નહીં. મન, વચન અને તન, સ્થિર થશે. તરંગોની ધમાલ બંધ પડશે. દુનિયામાં કાલાવાલા-આજીજી કરવી પડશે નહીં અને ધાર્યા કરતાં પણ અંતરમાં આનંદ આપોઆપ આવીને મળશે. ક્રૂત નજર-દૃષ્ટિ ફેરવવાની છે; જે તમો દુન્યવી પદાર્થોને દેખો છો-દેખી ખુશી થાઓ છો-તે નજરને આત્માના શુભો તરફ કહેતા-પોતાના તરફ વાળો ! એટલે આપોઆપ સાધનો પણ સારા મળી આવશે. નજર વાળતાં અને સ્થિર થતાં તમોને અપૂર્વ આનંદનો અનુભવ થશે. અત્યાર સુધી આત્મા તરફ તમોએ નજર કરી નથી અને જડ પદાર્થો તરફ જ તમારી નજર ચોંટી રહેલી છે, તેથી પોતાનો આત્મા પોતાને પરખાઓ નહીં અને આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિમાં અટવાઓ, હમા-પ્રપંચ-અનીતિમાં સુખ માન્યું. હવે તો સમજો ! દુઃખ વેડ-વળું બાકી શું રહ્યું ? તમોને સુખ તો વહાહું છે જ તો પછી દુઃખના માર્ગોનો ત્યાગ કર્યા સિવાય સુખ ક્યાંથી મળશે ? પુત્ર

૩૮૦

પત્ની, પરિવાર અને પ્રપંચમાં જ મોહ-મમતાના વિચારો અને વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે, તેવા વિકારોમાં સુખને શોધવા માટે અહોનિશ વિચારો કરો છો, તેનો ત્યાગ કરીને આત્મિક શુભોનો જો ઘડી વિચાર કરો. એટલે ઉત્પન્ન થયેલ વિકારો ટળવા માંડશે. મન, તન અને વચન પણ સ્થિરતા ધારણ કરશે માટે કલ્પનાનો ત્યાગ કરી સ્થિર થાઓ !

૫૧૩. વ્યાવહારિક કાર્યોમાં પોતાના બચાવના સાધનોને મેળવ્યા સિવાય બીજાનો બચાવ કરવા જાય તો તે માર્યો જાય છે. અગર બારે નુકશાની તેને ખમવી પડે છે-પોતે કરજ કરી અન્ય જનોને સહકાર આપે, દાન વિગેરે કરે અને પ્રશંસાપાત્ર થાય, અને દાન લેનારાઓ તેની વાહવાહ બોલે, તો પણ પરિણામ સુંદર આવતું નથી, અંતે તેનો ઢેકફેતો થાય છે. આ તો એવું થયું કે માથે દેવું કરીને દાન કર્યું, આવું દાન કરનારની દાનત એવી હોય છે કે જગતમાં પ્રશંસાપાત્ર બનીશું, તેથી અનેક પ્રકારનો લાભ થશે; પરંતુ છેવટે લાભને બદલે ગેરલાભ ઉપસ્થિત થાય છે. તથા ઊંડાં પાણીમાં ડૂબતા માણસને બચાવ કરવા માટે કોઈ ઊંડા પાણીમાં પડે; પરંતુ જો તેને તરવાની-પોતાનો બચાવ કરવાની શક્તિ ન હોય તો, તારનાર પણ માર્યો જાય છે અને ખૂડેલાનો બચાવ થતો નથી. તે રીતે પોતાના આત્માનો જેઓ ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ નથી, તે બીજાઓનો ઉદ્ધાર કરવા શક્તિમાન બનતા નથી. પોતાના આત્માનો જેઓ ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ છે તેઓ પારકાઓનો ઉદ્ધાર કરવા સમર્થ બને છે; માટે પ્રથમ પોતાના ઉદ્ધાર માટે સાધનો મેળવીને સમર્થ બનવું તે ક્ષિતકર છે.

૩૮૧

નુકશાની અને લાભનો ઉપાય પોતાની શક્તિ અને અશક્તિ ઉપર રહેલો છે. આત્મિક બલવાળો, દરેક શક્તિઓને, દરેક સત્તાઓને અને દરેક સંપત્તિઓને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને પોતાના ઉદ્ધારની સાથે અન્ય પ્રાણીઓનો ઉદ્ધાર કરીને મોહ-મમતા-અહંકારાદિનો અનુક્રમે નાશ કરે છે. પાંચ સાત યુવાનો નદીમાં ઝડાવા માટે પડ્યા. તેમાંથી એક યુવાન ઊંડા ખાડામાં ફસાઈ ગયો અને બચાવની ખૂંભા તેણે પાડી. તે સાંભળી એક સમર્થ તારનાર તેની પાસે ગયો. પેલો તો બાઝી પડ્યો પરંતુ આ તારનાર હોંશિયાર હોવાથી જે હાથોને છોડાવી પોતાની પીઠ પર લઈ તેને બહાર કાઢ્યો. જો તરવામાં હોંશિયાર ન હોત તો ખૂડનાર બાઝી પડેલો હોવાથી બંનેના પ્રાણો બાત. બીજાને તારવા જેટલી શક્તિ હોય તો જરૂર શક્તિને ફેરવવી અને પરોપકાર કરવો તે ઉચિત છે, પણ બીજાને તારવાની તાકાત ન હોય તો જોખમ જેડવું તે બચાવહ છે. કેટલાક પોતે તરે છે. પોતાનો બચાવ કરવા સમર્થ હોય છે, અને અન્ય જનોને પણ તારવા શક્તિમાન હોય છે. કેટલાક પોતાનો જ બચાવ કરવા સમર્થ હોય છે અને અન્ય જનોને તારવાની શક્તિ ધરાવતા નથી. કેટલાક વળી એવા હોય છે, કે પોતે પોતાનો બચાવ કરી શકે નહીં એવાં હોય છે, અને બીજાઓનો બચાવ કરવાની ઇચ્છાવાળા હોય છે અને પ્રયત્નશીલ થાય છે, તથા કેટલા પોતે પોતાનો બચાવ કરી શકતા નથી અને બીજાઓને બચાવી શકતા નથી. આવા માણસો સ્વપરનો ઉદ્ધાર કરી શકતા નથી.

૫૧૪. અભિમાન કરવા જેવું તો નથી જ, કારણ કે તે ઉન્માર્ગે દોરી જાય છે, પણ અભિમાન કરતાં ચટકા

૩૮૨

લાગી જાય કે કોઈપણ પ્રકારે મારે અભિમાનની સાથે કતા કરવી તો તેજ નિરભિમાનીના પંથે પળે છે. અને સત્યાભિમાનવડે આત્મકલ્યાણ સાથે છે. દશાણુભદ્ર નૃપને એવું અભિમાન આવ્યું કે કોઈએ પણ ન કરેલ એવું પ્રભુ મહાવીરનું સામૈયું કરું; એવા અભિમાનના યોગે સર્વે સામગ્રીને સજ સામૈયું કર્યું. એ અરસામાં ઈન્દ્ર મહારાજે તેનું અભિમાન ઉતારવા પોતે પણ હસ્તિ વિગેરેની રચના કરીને ત્યાં આવ્યા. ઈન્દ્ર મહારાજની સંપત્તિ-સાહ્યળી અને સામૈયું દેખી પોતાનું અભિમાન સાચવવા પ્રભુ પાસે દીક્ષા અંગીકાર કરી. ઈન્દ્ર મહારાજ દીક્ષા લેવામાં સમર્થ નહી હોવાથી વિરતિધર દશાણુભદ્ર નૃપને પળે લાગ્યા અને પ્રશંસા કરી. આ પ્રમાણે સારી રીતે ચટકો લાગે તો પરિણામ સારું આવે છે. મહાનુભાવો ! અભિમાનનો ત્યાગ કરવા અસમથ હોતો, કદાપિ અને કોઈપણ પ્રસંગે તેનો ત્યાગ કરશો નહી, પણ સદ્વિચારો અને વિવેક લાવી અભિમાનને સાચવવાનો ઉપાય લેજો. હતાશ બની ઉદાસીનતાને ધારણ કરશો નહી. અભિમાન, સારા માર્ગે દોરી જાય તો તે સારો ગણાય છે અને ઉન્માર્ગે લઈ જાય તો તેનું ફલ જાયંકર અને જોખમ ભરેલું આવે છે. દુર્યોધનનું અભિમાન, તેને ઉન્માર્ગે લઈ ગયું. ભાઈ ભાઈઓમાં કલહ કંઠાસપૂર્વક લડાઈ કરવામાં તે જ અભિમાને ઘણો ભાગ ભજવ્યો અને કૌરવોનું નિકંદન કરાવ્યું તેમજ અઢાર અક્ષૌહિણી સૈનિકોના પ્રાણો લીધા. આવું અભિમાન સર્વથા ત્યાગ કરવા લાયક છે. શ્રી ઈન્દ્રભૂતિ (શ્રી ગૌતમસ્વામીને), અગ્નિભૂતિને પ્રભુ મહાવીરસ્વામીના સહવાસથી કરેલ અભિમાન સફલ થયું

૩૮૩

અને કેવલજ્ઞાન પામી સિદ્ધિપદને વર્યા. આત્મ અભિમાન તો કરવા લાયક છે. પણ બલ-કુલ-બલિ-ઐશ્વર્ય વિગેરે આઠ પ્રકારના અભિમાનનો અવશ્ય ત્યાગ કરવો. દુન્યવી સંપત્તિ મળતાં અસજનો જ અભિમાન કરે છે. સમ્યગ્જ્ઞાનીઓને તો અભિમાન કરવા જેવું આ સંસારમાં ભાસતું નથી, માટે તમોને સર્વથા અનુકૂલતા હોય તો પણ અભિમાન કરશો નહીં. કારણ સાંસારિક અનુકૂલતાને વિશ્વાસ કેટલો? સમ્યગ્જ્ઞાનીઓની દૃષ્ટિ, આત્માના ગુણો તરફ હોવાથી તેઓને અભિમાનાદિક હોતું નથી. તેઓ સમજે છે કે વિપુલ વૈભવ સાધન-સામગ્રી મળી હોય તો પણ આખરે આયુષ્ય પૂર્ણ થયે તેઓને અત્રે મૂકી પરલોક જવું પડે એમ છે; સાથે તે આવી શકે એમ નથી જ અગર આયુષ્ય દરમિયાન તે પુણ્યક્ષયે અન્યત્ર જવાનો તેનો સ્વભાવ છે. ક્ષણભંગુર અને વિયોગવાળી સાદ્યબીને પ્રાપ્ત કરી અભિમાન કોણ કરે? સર્વ પાપોતું કારણ જેમ લોભ છે તેમ અભિમાન-અહંકાર પણ છે; લોભ અને અભિમાન મમતા-આસક્તિ-અદેખાઈ વિગેરે મોહનૃપના સંબંધીઓ છે. સમ્યગ્જ્ઞાન યોગે અભિમાન-મમતા વિગેરેનું જો જોર ઓછું થાય છે તો મોહનૃપનું બલ ઓછું થાય છે.

૫૧૫. આત્મધર્મમાં ત્રકલ્પિ-સિક્કિ અને શુક્લિ ગુપ્ત રહેલ છે. સંયોગસંબંધે મળેલી વસ્તુઓને સાચવવાની લાગણી તમોને અધિક છે, પણ કેના યોગે આ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થઈ છે, તેનો ખ્યાલ ન હોવાથી તે વસ્તુઓને સાચવવામાં જ જીવન પૂરું થાય છે; તમોને જે જે અનુકૂલ વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થઈ છે તે ધર્મની આરાધનાના યોગે; માટે તે તે વસ્તુઓ

૩૮૪

કરતાં તથા જીવન કરતાં પણ ધર્મને સાચવવાની અવશ્ય જરૂર છે. ધર્મની આરાધનાના યોગે જ અનુકૂલ સાધનસામગ્રી મળી રહે છે. મૂલ મૂડીને સાચવનાર વિવિધ વ્યાપારો કરવા સમર્થ બને છે. અને સમર્થપણના યોગે લાભ સારી રીતે મેળવી શકે છે. તે પ્રમાણે સર્વ અનુકૂલતાનું મૂલ-ધર્મ જ છે. કારણ ધર્મના યોગે પુણ્યબંધ થાય અને પુણ્યોદયે અનુકૂલ સાધનો મળી આવે, માટે મળેલી સંપત્તિના ભોગે અને પ્રાણીના ભોગે પ્રાપ્ત થએલ ચિન્તામણિ કરતાં, કલ્પવૃક્ષાદિક કરતાં પણ અધિક લાભદાયક ધર્મને સાચવો. વિષયાસક્તિ-લોભવિલાસ-મોજમજમાં ગુમાવી બેસો નહી. પુણ્યોદયે પ્રાપ્ત થએલ જૈનધર્મને પોતાના પ્રાણો કરતાં વિશેષ ધ્યાને માનો. પ્રાણોનું રક્ષણ કરવા માટે તમો ધન-પુત્ર-પરિવારાદિકની પરવા રાખતા નથી તે પ્રમાણે જ ધર્મનું રક્ષણ કરવા પ્રાણોની પણ પરવા રાખો નહી; કારણ કે સર્વ સંપત્તિ-દેવતાઈ વૈભવ કે મોક્ષ સુખ, તે ધર્મના યોગે જ મળી શકે છે.

ધનાદિક વૈભવવાળાઓ, ધર્મની આરાધનાના યોગે જ પ્રશંસનીય-આદરણીય બને છે. આ ભવમાં અને પરભવમાં પણ સુખસંપત્તિના સ્વામી બને છે. જે ધર્મની રીતસર આરાધના કરતા નથી, તે ભલે રાજ-મહારાજ કે શ્રીમંત હોય તો પણ આ ભવમાં તેઓને ચિન્તાઓ-શોક-પરિતાપાદિ વારે-વારે સતાવ્યા કરે છે. આશા-તુળણા-વિષયાસક્તિ-અહંકાર વિગેરે આપોઆપ આવીને તેઓને પટકે છે. મન, વચન અને કાયાને વશ રાખવા અને તેઓનો લાભ લેવા માટે તેને હથિયારો-શસ્ત્રો દુનિયામાં કહેવાય છે, તે સમ્રાજા નિરર્થક

૩૮૫

બને છે. સમર્થ જો કોઈ હોય તો વ્યાવહારિક અને નૈશ્વર્યિક ધર્મની આરાધના જ છે. સાથે આવનાર આરાધેલ ધર્મ જ છે. તેના પહેલા સંસ્કારો જ છે. દુન્યવી પદાર્થોને સાચવવા માટે જીવનપર્યાંત અથાગ મહાપ્રયત્ન કરશો તો પણ વખત વ્યતીત થતાં તેઓ ખસી જવાના, નાશ પામવાના અને ચિન્તાઓને ઉત્પન્ન કરીને પોતાનો સ્વભાવ તે ભજવવાના જ; તેમાં કોઈનું-દેવદાનવ વિગેરેનું જોર ચાલે એમ છે જ નહીં. જેટલો પ્રયાસ-જેટલી ચિન્તા, દેહગેહાદિકને સાચવવા માટે કરો છો, એટલો પ્રયાસ તેમજ ચિન્તાઓ, ધર્મનું રક્ષણ કરવા માટે રાખશો તો મનુષ્યજન્મની સફલતાપૂર્વક અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિના સ્વામી બનશો.

૫૧૬. અનંતજ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર અને અનંત સુખના ધારક એવા આપણા આત્માની આઠ કર્મોએ કેદી જેવી કેફેડી સ્થિતિ કરી ચૂકી છે. તેમાં વળી મોહનીય કર્મનું બલ, અધિક પ્રમાણમાં હોવાથી આત્માને પોતાના સત્ય સ્વરૂપની ઓળખાણ થતી નથી. જ્યાં સુધી આત્માના સત્ય સ્વરૂપની ઓળખાણ થતી નથી ત્યાં સુધી કેદીની માફક અનંત શક્તિ દબાએલી રહેવાની જ. આ શક્તિનો આવિર્ભાવ કરવા માટે કર્મજન્ય રાગ-દ્વેષનો ત્યાગ કર્યા સિવાય અન્ય ઉપાય નથી. જે વસ્તુઓને દેખીને પ્રાપ્ત કરવા રાગ-દ્વેષ થાય છે તે વસ્તુઓના સ્વરૂપનું પ્રથમ સમ્યગ્ જ્ઞાન મેળવવું આવશ્યક છે. જે વસ્તુઓ ઉપર આપણે રાગ-દ્વેષ અને મોહ ધારણ કરીએ છીએ, તે વસ્તુઓ જ ક્ષણવિનાશી અને

૩૮૬

વલોપાત કરાવનારી છે. આવો જ્યારે ક્ષણે ક્ષણે ઉપયોગ રખાય ત્યારે જ તેઓના ઉપરથી મોહ ઓછો થાય છે અને રાગ-દ્રેષની ઓછાશ થતાં અનુક્રમે આત્મસ્વરૂપની ઓળખાણ થાય છે અને ઓળખાણ થતાં નાશવંત વસ્તુઓ ઉપર જે સત્ય સુખનો વિશ્વાસ બંધાયેલ છે, જે માન્યતા દઢ રીતે રહેલી છે તે પરાવર્તન પામે છે અને આત્મિક ગુણો તરફ દૃષ્ટિ થાય છે. પછી જે ચીજો નિકાચિત કર્મો બંધાતા નથી. અત્યાર સુધી તમારી દૃષ્ટિ આત્માના ગુણો તરફ પડેલી નહીં હોવાથી દુન્યવી સંયોગ સંબંધે મળેલ વસ્તુઓમાં ધન, દારા, પુત્ર-પરિવારાદિકમાં સત્ય સુખનો વિશ્વાસ રહેલો છે તેથી જ ધન, દારા, ઢેહ ગેહાદિકનો વિયોગ થતાં અને અનિષ્ટ વ્યાધિ-ઉપાધિનો સંયોગ થતાં રાગ-દ્રેષાદિકના વિચારો અને વિકારો ઉત્પન્ન થાય છે અને તે વિકારોના આધારે કલહ-કંકાસ-વેર-ઝેર વિગેરે ઉત્પન્ન થઈ તેની પરંપરા વધતી રહે છે તેથી જ આત્માને ક્ષણભર સત્ય સુખને પ્રાપ્ત થવું અશક્ય બનેલ છે. ઈષ્ટ વસ્તુઓ મળતાં તેમાં જ મૂઢ બની મહોન્મત્ત બનીને આત્મિક ગુણોને વિસારી બેસે છે અને મારા જેવો જગતમાં કોઈ નથી, આમ માન્યતા ધરાવીને મલકાય છે અને કુલાય છે તેથી જ મહામહેનત કરીને પણ મેળવેલી વસ્તુઓના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતું નથી અને જગતના વ્યાવહારિક કાર્યોમાં માંહેમાંહી અથડામણી થયા કરે છે છતાં પણ આત્મગુણો તરફ નજર પડતી નથી. ખારા પાણીમાં ઉત્પન્ન થયેલ અને તે પાણીથી પોષાયેલ માછલાઓને મધુરજલથી ભરેલા સરોવર તથા નદીઓ તરફ નજર ક્યાંથી પડે ? વિષ્ટામાં ઉત્પન્ન થયેલ ક્રીડાઓ

૩૮૭

વિષ્ણુ ન મળતાં મરણ પામે છે. આવી દશા મુગ્ધજનોની છે. કેટલાક વિષયવાસનાના વિકારોમાં તેઓને શાંત કરનારા સાધનો નહીં મળતાં મરણ પામે છે અગર વલોપાત કરતાં જિંદગાની-આયુષ્ય પૂર્ણ કરે છે. આ પ્રમાણેની દશા રાગ-દ્વેષ અને મોહાદિકે કરી મૂકી છે, માટે તેઓથી મુક્ત થવા માટે વસ્તુસ્વરૂપની બરાબર ઓળખાણ કરો.

૫૧૭. આપણે માનવ જન્મ પામ્યા છીએ તેથી સર્વે અધિકારો મેળવવાને માટે યોગ્યતા આપણામાં રહેલી છે, અને મળેલી બુદ્ધિ-વિચાર અને વિવેકના આધારે મેળવી પણ શકીએ છીએ. યોગ્યતા પ્રમાણે અધિકાર મળ્યા પછી આપણાથી હલકા હરજાનના માણસો ઉપર મીઠી દૃષ્ટિ રાખીએ, તેઓને આગળ વધારવા માટે શક્ય પ્રયત્ન કરીએ તો જ મળેલો અધિકાર શોભારૂપદ બને છે અને ફલીભૂત બને છે. સંસ્કાર અને સાધનો મળતાં હલકા હરજાનના માણસો ઉચ્ચ કોટીમાં આવી શકે અને અધિકારી પણ બની શકે છે માટે અધિકારી માનવીઓએ હલકા હરજાનના માણસોને ઉચ્ચ સ્થિતિમાં લાવવાનું ચૂકવું નહીં. જોયે હરજાને ચઢેલો માનવી-ચઢાવનાર અધિકારીને વખતો-વખત સહકાર આપવા સમર્થ બને છે. ઉપકારને ભૂલતો નથી, માટે જ પુણ્યના આધારે મળેલ અધિકારનો લહાવો લેવા ભૂલવું નહીં. હલકા હરજાનના માણસોના દુર્ગુણોની ઉપેક્ષા કરીને તેઓના ઉપર મીઠી નજર નાખતાં ગુણો તરફ આકર્ષણ થશે અને પ્રેમ વધતાં તેઓને આગળ વધારવાની આવના બગશે. અધિકારી-ધર્મીજનો તે કહેવાય કે દુર્ગુણીના

૩૮૮

દુર્ગુણોની ઉપેક્ષા કરવાપૂર્વક ગુણો તરફ દૃષ્ટિ રાખીને તેઓની ઉન્નતિ કરવા કમ્મર કસે. આ પ્રમાણે વર્તન કરવાથી અધિક ગુણો અધિકારીમાં આવીને નિવાસ કરે છે. ધનવાનોએ ધન દ્વારા, બુદ્ધિમાનોએ સારી સલાહ-સૂચના વડે અને કાયિક શક્તિમાનોએ શક્ય ઉપકાર કરવા ખામી રાખવી નહી. અધિકારને મેળવ્યા બાદ જેઓ હલકા ઠરજળના માણસોને આગળ વધારતા નથી, શક્ય સહકાર આપતા નથી તેઓ પોતાના અધિકાર શબ્દમાંથી (અ) ને કાઢી નાખે છે અને 'ક, વધતાં ધિક્કારને પાત્ર બને છે, તેથી તેઓને આનંદ-ઉદ્દાસ રહેતો નથી માટે અધિકારીઓએ અધિકારમાં રહેલા ગુણોની વૃદ્ધિ કરવા માટે પણ અન્ય જનોની ઉન્નતિ કરવી, તે પોતાની ફરજ છે, ધર્મ છે, કારણ કે અન્ય જનોની ઉન્નતિ કરવામાં અનેક સદ્ગુણો આવીને વસે છે; ક્યા-દાન-ઉદારતા-દાક્ષિણ્યતા, ન્યાયસંપન્નતા, પાપભીરતા, ઇન્દ્રિયજયતા, ધર્મનિ સાથીઓ છે અને સંબંધીઓ પણ છે; અધિકારને પામ્યા પછી જેઓ અન્ય જનોને આબાદ કરીને ઉન્નતિ કરવામાં તૈયાર બને છે તે તેઓના અધિકારથી પતિત થતા નથી અને ઉપાલંબને પાત્ર બનતા નથી.

૫૧૮. આપણા વિચારો બદલાતાં આપણું ભાગ્ય પણ બદલાય છે. આપણા વિચારો સાથે આપણી ઇચ્છાઓ તથા પ્રયત્ન સાથે મળશે ત્યારે આપણે ધાર્યા પ્રમાણે યર્થશું અને કરી શકીશું. આપણા દિવ્ય વિચારો આપણા ઉદ્દેશોને ઘડે છે; તે વિચારો આપણામાં જ રહેલા છે, બહારથી આવી શકશે નહી. માનસિક વિચારોની અસર કાયા ઉપર પણ પડે છે.

૩૮૯

દિવ્ય વિચારોથી શારીરિક બલ વધે અને ખરાબ વિચારોથી શક્તિ ઘટવા માંડે છે.

‘ મનોબળ એ ઉત્તમોત્તમ ઔષધ છે ’ આ ખીના કાંઈ અસત્ય નથી; કારણ કે અત્યારની આપણી અવસ્થા પૂર્વના વિચારોના આધારે જ થઈ છે. આપણે દુઃખી અવસ્થા લોગવતાં હૃદયું તો એમાં અન્ય કોઈનો દોષ નથી-આપણા વિચારોનો દોષ છે.

જ્યાં સુધી કસોટીનો, વિપત્તિનો કે વિડંબનાનો પ્રસંગ આવે નહી, ત્યાં સુધી આપણે કેટલું સહન કરીએ છીએ, તે આપણે બાણી શકતા નથી. વિપત્તિના સમયે આપણા વિચારો દિવ્ય હોય તો આપણે આનંદપૂર્વક સહન કરવા સમર્થ બનીએ. માનસિક બળ વધે છે એમ આપણે શ્રદ્ધાપૂર્વક માનીએ પરંતુ એવા એવા પ્રસંગે બહુ કષ્ટ માનીએ તો મનોબલ હોય તો પણ નષ્ટ થતું જાય છે.

જ્યારે દુઃખ સહન કરવાની આવશ્યકતા ઉપસ્થિત થાય છે ત્યારે આપણામાં ગુપ્ત રહેલી શક્તિનો અવિભાવ થઈ આપણી વહારે ધાય છે, એટલે માલૂમ પડે છે કે આપણામાં દુઃખો સહન કરવાની તાકાત તો છે પણ આપણા વિચારોએ તે શક્તિને દબાવી દીધી છે એટલે કસોટીના પ્રસંગે આપણે સહન કરવા સમર્થ બનતા નથી.

હવે દુઃખ સહન નહી થાય, ઘણું કષ્ટ આવી પડયું, અરે દુઃખના ડુંગરો માથે તૂટી પડ્યા. આવા આવા વિચારોથી આવી પડેલી આફતો અધિક દુઃખદાયક નીવડે છે; તેની શંકા આવતા અને ભયના ભણકારા આવતાં જ આપણે માનસિક બલના અભાવે

૩૯૦

હુતાશ બનીએ છીએ અને એવું માની બેસીએ છીએ કે-આ આવી પડેલી વિપત્તિ કદાપિ ખસવાની નથી. આવી માન્યતા હોવાથી તે વિપત્તિ ટળતી નથી અને વધતી રહે છે. જો કે વિપત્તિનો સ્વભાવ કાયમ રહેવાનો નથી, પણ આપણા એવા નિર્માદ્ય વિચારોથી તે વિડંબના-વિપત્તિઓને કાયમ જેવી કરીએ છીએ. જો દિવ્ય વિચાર આપણે કરીએ કે આનો શો ભાર છે? વિપત્તિ, બહુ બહુ તો શરીરને શુભ બનાવશે પણ મારા માનસિક વિચારોને, મારી દિવ્ય ભાવનાઓને શુભ બનાવવાને સ્મર્થ નથી-આવા વિચારો કરવાથી ગમે તેવી વિપત્તિઓ હોય તો પણ તેઓનું બલ ઓછું થતું જાય છે અને પછી મૂલમાંથી નષ્ટ પણ થાય છે. આવો વિચાર હોય તો શંકાઓ તથા ભયના ભણકારાની પણ અસર થતી નથી અને નિર્ભય-નિ:શંક બની સ્વકર્તવ્યમાં પરાયણ બનાય છે, માટે વિચારોને દિવ્ય બનાવો.

૫૧૯. માણસોની દુ:ખોની દવા-ચિન્તાઓની તેમજ પ્રતિકૂલતાની દવા ચોતાની પાસે છે છતાં તે દવા લીધા વિના બીજે સ્થલે દવા લેવા ખાતર ઢોડંઢોડ કરે છે તે નવાઈ જેવી બીના છે. જ્યારે જોઈએ ત્યારે દુ:ખાદિકની દવા વિલંબ વિના મળી શકે એમ છે, તે દવા દિવ્ય વિચારો છે. જો આપણે તેવા પ્રસંગે વિચારોને ફેરવીએ તો તરત દવા આવીને હાજર થાય એમ છે. પાસે જ જે દવાઓ છે તે લે નહી અને બીજે ઢોડે-આવા માણસને કોઈ સુઝ કહે નહી. સુઝજનો તો પ્રથમ દિવ્ય વિચારરૂપી દવા લે છે તેથી પ્રાય: બીજી દવા લેવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. તમે વૈદ્ય પાસેથી કિંમતી દવા

૩૮૧

લેશે તો પણ પોતાની પાસે રહેલી દિવ્ય દવા જ્યાં સુધી લેશે નહીં ત્યાં સુધી તે લીધેલી દવા જલદી અસર કરશે નહીં; માટે પ્રથમ પોતાની પાસે રહેલી દિવ્ય વિચારોરૂપી દવા શ્રદ્ધા-પૂર્વક લેવાની આવશ્યકતા છે.

જો આપણે હીનતાના અને દરિદ્રતાના કે ગરીબાઈના વિચારો કર્યા કરીએ તો તે હીનતા-ગરીબાઈ કદાપિ ખસે નહીં, અને જો આપણે એમ માનીએ કે-સવ સુખની સાધનસામગ્રી મારા સુંદર વિચારોમાં છે, બીજેથી આવી શકે એમ નથી, કદાચ આવી મળશે તો પણ તે કાયમ રહી શકે એમ નથી, તેનો એવો જ સ્વભાવ છે, માટે મારી પાસે જ દિવ્ય વિચારોરૂપી હોલત છે, તો પછી હું શામાટે હીનતા તથા દરિદ્રતાના વિચારો કરું? આ પ્રમાણે દિવ્ય વિચારક હીનતા અને દરિદ્રતાને ખંખેરીને દૂર કરવા શક્તિમાન બને છે.

ગરીબાઈનો વિચાર જેટલો ખરાબ છે, તેટલી રંકતા તથા દરિદ્રતા ખરાબ નથી. માનસિક વિચારો જો સુંદર હોય તો રંક અવસ્થામાં પણ-ગરીબાઈમાં પણ શહેનશાહ જેવી સુંદરતા બાસે છે. હીનતા-દીનતા-રંકતા તથા શ્રીમંતાઈ કે દેવતાઈ પોતાની કલ્પનામાં રહેલી છે; કાંઈ સર્વે શ્રીમંતો અગર દેવો સર્વથા સુખી છે, કોઈ પ્રકારે દુઃખ છે જ નહીં, એમ તો શાસ્ત્રકારો ફરમાવતા નથી. પણ ફરમાવે છે કે-જોની માનસિક વિચારશ્રેણીઓ, કલ્પનાઓ ઉન્નત અને ઉદારતાથી ભરપૂર છે તે સુખી છે. બહારના પદાર્થો આવી મલ્યા હોય પણ મન જો સંતુષ્ટ હોય નહીં તો સદાય તે માણસ અગર દેવ-દાનવ-શ્રીમંત દુઃખી રહેવાનો જ. આપણે દીન-હીન

૩૬૨

અને ગરીબ છીએ અને રંક દીન હીન રહેવાના, આવી માન્યતા જ કારમી ભયંકર છે. કોઈ પણ ઉત્તમ કાર્ય, તેના આધારે ખનતું નથી. કોઈ સહકાર આપવા તૈયાર હોય તો પણ આગળ વધવાનો ઉદ્દેશ જાણ્ય થતો નથી અને એને એ અવસ્થામાં જીવન પસાર કરવાનો વખત આવે છે; માટે આપણે સર્વે વિપત્તિઓને ટાળવાની શક્તિ ધરાવીએ છીએ એમ માને ને પ્રયત્ન કરો; તમારા વિચારો નિરાશાજનક હશે તો, તમો કોઈ પ્રકારે પણ વ્યાવહારિક કે ધાર્મિક કાર્યોને કરવા સમર્થ બનશો નહી, અગર પ્રયત્ન મંદ પડી જશે. જ્યાં સુધી નિરાશાતું, વાતાવરણ સાથે લઈને ફરશો, ત્યાં સુધી તમો કોઈ પણ સ્થલે ગમન કરશો ત્યાં નિરાશા-રંકતાના વિચારો ફેલાવશો અને આગળ વધી શકશો નહી.

તમે જે રંકતાના વિચારો કર્યા કરશો તો બિખારી સિવાય ઉચ્ચ દરજ્જામાં આવી શકશો નહી અને મહત્તાને મેળવી શકશો નહી એટલે નિરાશાનો ત્યાગ કરીને કર્તવ્ય કાર્યોમાં ઉત્સાહપૂર્વક તત્પર બનો, પરોપકારના કાર્યોમાં નિરાશા ધારણુ કરો નહી. ફલને ઈચ્છશો નહી તો પણ ફલ મળવાતું; એમાં શંકા ધારણુ કરવી યોગ્ય નથી.

જે તમોને ગરીબાઈનો ભવિષ્યમાં ભય લાગતો હોય, જે તમે ગરીબાઈથી દુઃખ પામતા હો, અને તમને વૃદ્ધાવસ્થામાં રંકતા આવી પડવાની ભીતિ હોય, તો તમે તેવી સ્થિતિને પ્રાપ્ત થાઓ એવો વિશેષ સંભવ છે. કારણ કે હુમેશનો ભય, તમારી હિંમતનો નાશ કરતો હોય છે, તમારી આત્મશ્રદ્ધાને

૩૯૩

હગમગાવે છે અને કઠિન સ્થિતિને પહોંચી વળવાને શક્તિ-હીન બનાવે છે. મનુષ્યે જો કોઈ સાધન દ્વારા કે શસ્ત્ર દ્વારા કોઈ પણ વસ્તુનું આકર્ષણ કર્યું હોય તો તે કેવળ તેનું માનસિક વલણ જ છે; જેવા તેના વિચારો તેનું તેનું મન ભરેલું હશે તો તે કઠિન અને બહુ પરિશ્રમ કરશે તો પણ તે રંકતાનું જ આકર્ષણ કરશે. જો આપણે આપણી આંતરિક દરિદ્રતાને-ગરિબાઈને દિવ્ય વિચારો દ્વારા છૂટી શકતા હોઈએ તો, આપણે બાહ્ય ગરીબાઈને-દરિદ્રતાને અહ્ય સમયમાં છૂટી શકીશું, કારણ કે આપણે જ્યારે આપણી મનોવૃત્તિને-વિચારને બદલીએ છીએ ત્યારે આપણી ભૌતિક સ્થિતિ પણ બદલાઈને અનુકૂલતાને ધારણ કરે છે.

જ્યાં સુધી આપણી મનોવૃત્તિ-વિચારો ઉન્નતિ તરફ નથી હોતા ત્યાં સુધી આપણે ઉન્નતિ તરફ પ્રવાસ કરવા સમર્થ બનતા નથી, માટે ઉન્નતિકારક વિચારોને ભૂલવા નહીં.

પરં. શ્રદ્ધાની બહુ ઠૂંકી બળનાનું દ્વાર ખોલી નાંખે છે ! આગળ વધાતું નથી અને ઈષ્ટ લાભ પ્રાપ્ત થતો નથી. આવા વિચારો કદાપિ કરવા જોઈએ નહીં, પણ આશા-જનક વિચારોને આગળ ધરીને કાર્યો કરતા રહેવું. સારા કાર્યોમાં સફલતા અવશ્ય મળશે. આમ મનોહર વિચારોના આધારે મનોહર કાર્ય કરો કે જેથી વખત વૃથા જાય નહીં.

આપણા આત્મામાં અનંત શક્તિ ભરી પડી છે. જો શ્રદ્ધા રાખીને જ્ઞાનપૂર્વક વર્તન રાખીએ તો, નિરાશા જેવું કોઈ પણ કાર્ય બને નહીં. દરેક ભૌતિક કાર્ય પણ સધાય. રંકતા-દરિદ્રતા-

૩૯૪

મલિનતા-ઉદાસીનતાને બદલે ઉત્સાહ, આનંદ અને ઉન્નતિ થાય. અનાદિકાલની દીનતા-હીનતાનો નાશ થાય અને અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિના સ્વામી બનાય, માટે મનોવૃત્તિને નિર્મલ કરીને આત્મશ્રદ્ધાને ધારણ કરે.

પરં. પ્રભુ મહાવીરસ્વામીએ, આત્મોન્નતિ માટે જે જે આજ્ઞાઓ ફરમાવી છે, તે આજ્ઞાઓનું પાલન કરવા માટે મનુષ્યોમાં શક્તિ રહેલી છે. અને આજ્ઞાઓનું પાલન કરીને ઉન્નતિના શિખરે આરૂઠ થવાય, એવી જ ફરમાવેલી છે. પાપસ્થાનકોનો નિષેધ કરવાપૂર્વક તેઓના વિચારોનો પણ નિષેધ દર્શાવેલ છે. પાપસ્થાનકોની વિચારણા તેમ જ આચરણનો યથાશક્તિ જે ત્યાગ થાય તો જ ફર માણસો નિર્મલ, નિઃશંક અને. તેઓના મનમાં દીનતા-હીનતા-ગરીબાઈ જેવું કંઈ ભાસે નહીં. શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક ઉન્નતિ, ઉત્તરોત્તર વિકાસ પામતી રહે. જેમ જેમ પ્રભુ આજ્ઞાનું પાલન, તેમ તેમ શારીરિક, માનસિક અને આત્માની શુદ્ધિ થતી જાય છે. પ્રભુ આજ્ઞાના પાલનની રુચિ, તે સમકિત કહેવાય છે, અને તે સમકિત-શ્રદ્ધામાં ત્યાગવાલાયક-જાણવાલાયક અને મેળવવાલાયક અર્થાત્ હેય, જ્ઞેય અને ઉપાદેયનું ભાન ભાન થાય છે; એટલે જે માન્યતા-વિચારણા પ્રથમ હોય છે તે બદલાઈને તેજ માન્યતા અને વિચારણા આત્મિક શુણ્ણ તરફ વલણ લે છે, એટલે અસત્યને અસત્ય તરીકે માનવા તૈયાર હોય છે, અસત્યને સત્ય તરીકે માનવા તે શ્રદ્ધાવાન્ તૈયાર હોતા નથી, તેથી તેમને સમ્યજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે અને મિથ્યાજ્ઞાનમાં શ્રદ્ધા રહેતી નથી. સદ્વિચારણાના યોગે અને સમ્યજ્ઞાનના યોગે મોહ

૩૯૫

અમતાના તેમજ વિષય-કષાયના વિચારો અને વિકારો ખસવા માંડે છે. પાપસ્થાનકેમાં મનોવૃત્તિનો અભાવ હોવાથી દુન્યવી પદાર્થો તરફ જેવું આત્મિક ગુણો તરફ આકર્ષણ હોય છે તેવું હોતું નથી. એટલે દુન્યવી પદાર્થો તરફની ચિન્તા-સંતાપ કે પરિતાપ હોતો નથી. કદાચ ચિન્તા વિગેરે થાય તો સ્વદેપ સમયમાં નાશ પામે છે.

માનસિક વૃત્તિ બદલાય છે, ત્યારે નસીબ પણ સાથે સાથે બદલાતું રહે છે; માટે સદ્બાગ્યના લ્હાવા લેવા હોય તો પ્રભુ-આજ્ઞાને મરતકે ચઢાવો. નિરાશા-ભય-શંકા અને ચિન્તાનો ત્યાગ કરી પ્રભુઆજ્ઞામાં રંગાઈ જવું જોઈએ-પ્રભુઆજ્ઞામાં રંગાઈ જવું તે, મહાભોધેરા મળેલા પ્રાણોની સફલતા છે અને ભાગ્યયોગે પ્રાપ્ત થયેલી અનુકૂલ સાધનસામગ્રીની સાર્થકતા છે. તે સિવાય મળેલા પ્રાણો તથા મળેલી સાધન-સામગ્રી, રહેલો વૈભવ કે સંપત્તિ પરિવાર વિગેરે ચિન્તાજનક તથા ભયભીત બનાવનાર તેમજ વારેવારે શંક્રઓના ઉત્પાદક છે. સત્યસુખ આપનાર જે કોઈ હોય તો, પ્રભુઆજ્ઞાના પાલનથી ઉત્પન્ન થયેલ શુભ અને શુદ્ધ મનોવૃત્તિ છે; કારણ કે શુભ અનેલી મનોવૃત્તિમાં ખોટા વિચારોને આવવાનો અવકાશ રહેતો નથી. સદ્વિચારો હોવાથી દુન્યવી પદાર્થોમાંથી આસક્તિ અદ્વય થાય છે, અને સુદેવ, સુશુરુ અને સુધર્મ તરફ અધિક આકર્ષણ થાય છે, તેથી આત્માના ગુણોની ઓળખાણ થતાં કર્મો બંધાતા અટકે છે અને સંવર-નિર્જરા થતી રહે છે.

પરર. દિવ્ય ઝરો. આપણને જ્યારે એવી પ્રતીતિ થયે કે આવશ્યક વસ્તુ માટે આપણે આપણી જાતની બહાર દ્વિ

૩૯૬

નાંખવાની જરૂર નથી; જ્યારે આપણા જલ્પવામાં આવશે કે સમસ્ત વસ્તુઓનો ભંડાર આપણી તૃષ્ણા નિવૃત્ત કરી શકે એવો દિવ્ય ઝરા, આપણા પોતાનામાં જ રહેલો છે ત્યારે આપણને કોઈ બાબતની તંગી રહેશે નહીં, પણ અખૂટ ભંડારનો સાક્ષાત્કાર કરવા માટે આપણે માત્ર આપણા આત્મામાં જ ઊંડા ઉતરવાની આવશ્યકતા છે. દુઃખની વાત એ છે કે, આપણે આપણી અનંત સમૃદ્ધિના ભંડાર તરફ નજર પણ કરતા નથી. સમસ્ત વસ્તુઓને અર્પણ કરનાર પરમ શક્તિની સાથે આપણે રહી શકીએ તેવા છીએ પણ રહેતા નથી.

પર૩. જે વસ્તુ પર આપણે ચિત્તને એકાગ્ર કરીએ છીએ તે વસ્તુ જ આપણે મેળવીએ છીએ. આપણી પરિસ્થિતિ, આપણો ઠરજનો, આપણી અનુકૂલતા અને પ્રતિ-કૂલતા વિગેરે આપણી તદ્દલીનતાના પરિણામો છે. જે આપણે રંકતા-દીનતા-હીનતા પર આપણા મનને એકાગ્ર કર્યું હશે તે તે સ્થિતિ પ્રાપ્ત થવાની, અને આત્માના ગુણો પર એકાગ્રતા ધારણ કરશે તે અખૂટ સમૃદ્ધિનો ભંડાર હસ્તગત થશે. આરોગ્ય, સુખ તથા સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી એ આપણો જન્મ-સિદ્ધ હક્ક છે; માટે આપણે આપણા હક્કનો સાક્ષાત્કાર કરવા પ્રયત્ન કરીશું તે અવશ્ય તે આપણે મેળવી શકીશું.

પર૪. અનંત સમૃદ્ધિના ભંડાર એવા આત્મિક ગુણોની પાસે રહેતાં શીખવું તેના જેવું અન્ય શિક્ષણ નથી. ઘણા માણસો પોતાના આત્માને વિષય કષાયના વિચારોમાં તથા વિકારોમાં કેદ કરે છે, અને પછી મુક્ત થવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન કરતાં પાંજરાના પંખીની માફક પોતે જ ઉત્પન્ન કરેલ

૩૯૭

કેદખાનાની દિવાલ સાથે પોતાની બતને અક્ષણે છે, અને પીડાઓના પોકારો પાડ્યા કરે છે. પોતાના વિચારો અને વિકારો જ કેદખાના ઊભા કરે છે અને તેમાં જ ફસાઈ પડે છે, એમાં અન્ય નિમિત્તોનો શો દોષ? જેઓ વિષય ક્ષાયના અગર રાગ-દ્વેષ-મોહનાં વિકારોના કેદી બનતા નથી, તેઓ સ્વતંત્રતાના સ્વામી બની આત્મકલ્યાણ સાધવા માટે સમર્થ બને છે અને અક્ષય-અનંત સુખના અધિકારી બને છે.

અક્ષય-અનંત સમૃદ્ધિના જેઓ અધિકારી હોય છે, એ મહાશયોને દુન્યવી ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ તરફ આકર્ષણ હોતું નથી, તેથી તેઓ ઉદાર બની મળેલી મિલકત જનકલ્યાણ માટે વાપરે છે, એમાં સંકોચ લાવતા નથી. કહેવત છે કે-ઉદાર માણસ આપીને શ્રીમંત બને છે અને કૃપણ માણસ ધનને સંત્રહીને ગરીબ બને છે.

પરપ. સંકુચિત મનના કંબુસ અને શંકારીલ મનુષ્ય તરફ સમૃદ્ધિનો પ્રવાહ કે ઝરો વહેતો નથી અને વહેરો પણ નહી. આપણી જેટલી ઉદારતા-હૃદયની વિશાલતા તેટલી જ સમૃદ્ધિ આપણને પ્રાપ્ત થાય છે અને થશે. એક પ્રવાહને ધીજે પ્રવાહ આવીને પ્રાપ્ત થાય છે-મળે છે અને બમણા વધેલા પ્રવાહને ત્રીજે ચોથો મળી નદીના સ્વરૂપને ધારણ કરે છે. નદીસ્વરૂપ બનેલા તે પ્રવાહો સુકાઈ જતા નથી. અખંડ તેઓનો પ્રવાહ ચાલુ રહે છે. આપણે જો કૃપણતા, દુર્બલતા-રંકતા ધારણ કરીશું તો, અનંત સુખના પ્રવાહો અંધ પડવાના અને મહત્તા મળવાની નહી, માટે માનસિક વૃત્તિને ફેરવી ઉદારતા લાવવા વિચાર અને વિવેક કરવાની જરૂર છે. આપણી

૩૬૪

મનોવૃત્તિથી એ મહત્તા-અખંડતા મેળવીએ છીએ અને ગુમાવીએ પણ છીએ. મનોવૃત્તિ, ઉચ્ચ બનીને હલકી મનોવૃત્તિને ક્ષમાવશે ત્યારે જ તે વિજય મેળવશે, ત્યારેજ તેમાંથી પશુતા-નીચતા-દીનતા વિગેરે દૂર ખસશે અને માણસાઈની સાથે દિવ્યતાનો અવિભાવ થતો રહેશે.

પર૬. શ્રીમંતાઈ-દેવતાઈ-ઠકુરાઈ આપણા માટે તૈયાર થઈને ઊભી રહી છે, પણ આપણી અજ્ઞાનતા, અહંતા અને મમતા, તેનાથી આપણને દૂર રાખે છે. આપણી અજ્ઞાનતા અને મૂઠતાને લીધે જ અખૂટ સંપત્તિ-સમૃદ્ધિ-સત્તા આપણા દ્વારા આગળ થઈ ચાલી જતાં તથા આપણે અનંત નિધાનના ઝરાના કિનારે હોવા છતાં ભૂખે મરીએ છીએ--રીખાઈ-પીટાઈને આથડીએ છીએ. આપણે કાંઈ સ્વભાવથી-સત્તાએ રંક, દીન કે દીન નથી પણ અજ્ઞાનતાએ, અહંકારાદિકે આપણી કફેડી સ્થિતિ ઊભી કરી છે. આપણી બલતની-આપણા આત્માના ગુણોની કિંમત આપણે સ્વલ્પ આંકી છે અને દુન્યવી પદાર્થોની કિંમત અધિક આંકી છે, તેથી આપણે રંક ને દીન બન્યા છીએ. જો આત્માની-આત્મિક કિંમત, દુન્યવી પદાર્થો કરતાં અધિકતર અંકાય તેમ તેમના તરફ રુચિ બળે અને રુચિ પ્રમાણે તેઓને મેળવવા સમ્યક્જ્ઞાન અને વર્તન થાય, અને દુન્યવી તરફની રુચિ તદ્દન ટળે; માટે એવું જ્ઞાન અને વર્તન કરે કે ભવોભવની ભાવટ ભાગે અને અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિના સ્વામી બનાય.

પર૭. માણસની યુદ્ધિ ગમે તેવી મહાન્ હોય, મગજ સારું હોય તો પણ બધાં સુધી અનંત નિધાનના સ્વામી

૩૯૯

તરફ વલણ લે નહીં ત્યાં સુધી અનંત નિધાનના સ્વામી પર પ્રેમ જાગ્રત્ થતો નથી. તેથી તે બુદ્ધિના સ્વામીઓ બેહાલ હશામાં આવી પડે છે, જે કાંઈ સંસ્કૃતિ લઈને આઠ્યા છે અને જે કાંઈ પુણ્ય લઈને આઠ્યા છે, તે શુભાવી બેસે છે. તેની સાર્થકતા સધાતી નવી. ઉન્માર્ગે ગમન કરતાં સન્માર્ગે ક્યાંથી સૂઝે? માટે જે સંસ્કારો સારા મળ્યા છે અને બુદ્ધિ સારી મળી છે—તે આધારે આત્મિક શુભોને ઓળખો.

પરંતુ દિવસે વ્યાવહારિક કાર્યોની અથડામણી અને આંતરિક ટીથી તમારું મન સંતપ્ત અનેલ હોય, કંટાળી ગયેલ હોવ તો રાત્રીના સમયે સારીરીતે વિચાર કરી, દુન્યવી પદાર્થોની અનિત્યતાની ભાવના ભાવીને મનને શાંત કરીને સૂવું ઉચિત છે, સિવાય નિદ્રા લેવામાં શારીરિક, માનસિક બલ ઘટે છે અને નિદ્રા રીતસર આવતી નથી. તેથી જે ઉલ્લાસ-તાકાત, આરામ લીધા પછી કે નિદ્રા લીધા પછી આવવી જોઈએ તે આવતી નથી. અને સંતપ્ત મનોવૃત્તિમાં જાગ્રત્ થવું પડે છે. ક્રોધ-માન-માયા અને લોભાદિક વિચારો, સૂઈ રહ્યા પછી પણ લાંબા વખત સુધી રહ્યા કરે છે. તેથી મનને શાંતિ મળતી નથી અને બલ ઓછું થતું જાય છે, માટે રાત્રીમાં નિદ્રા લેતી વખતે સર્વ પાપના વિચારોનો ત્યાગ કરી સુવું જરૂરનું છે.

પરંતુ સ્નાન બે પ્રકારે છે: શારીરિક અને માનસિક. શારીરિક સ્નાન, સ્વચ્છ પાણીથી થાય છે એટલે શરીરનો મેલ રહેતો નથી, પરંતુ શારીરિક સ્નાનથી મનનો મેલ દૂર ખસતો નથી. માનસિક મેલને દૂર કરવા, મનના વિકારોને સમ્યગ્જ્ઞાન-

૪૦૦

ફૂપી જલવડે દૂર કરવા જોઈએ; તેથી અશાંતિ, ઉદાસીનતા-ચિન્તાઓ-અસ્વસ્થતા દૂર ખસે છે અને શાંતિ-ઉદ્દાસ-સ્વસ્થતા વિગેરે ઉપસ્થિત થાય છે અને આનંદની ઊર્મિઓનો આવિર્ભાવ કરવા સમર્થ થવાય છે. માનસિક વિકારોએ જે આપણું ખગાડ્યું, તેવું અન્ય કોઈ વ્યક્તિએ ખગાડ્યું નથી. માનસિક વિકારોએ જે તાકાત હણી છે, તેવી તાકાત અન્ય કોઈએ નાશ કરી નથી, માટે માનસિક વિકારોને સદ્વિચાર અને વિવેક કરીને ટાળવા માટે પ્રયત્ન કરવો તે આવશ્યક છે. દરેક ક્રિયાઓમાં મનના વિચારોની શુદ્ધિ હશે તો જ તે ક્રિયાઓ ફલવતી બનવાની. શંકા-કાંક્ષાદિને દૂર કરનાર જો કોઈ હોય તો સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વકની થએલ મન:શુદ્ધિ છે. મન:શુદ્ધિનું રક્ષણ કરવા માટે સદાય સદ્વિચારો અને વિવેક કરવો અને પુષ્ટાલંબનનો આશ્રય લેવો જોઈએ.

૫૩૦. કોઈ પણ સંયોગોમાં નિરુત્સાહ, નિરાશા, ઉદાસીનતા કે ક્રોધાદિક સહિત શયન કરશો નહીં, તથા કદી પણ ગુસ્સા સહિત, ચિન્તા કે વ્યાકુલતા સાથે શયન કરશો નહીં અને કોઈ પણ માણસના ઉપર ઘિઝારની, દ્વેષની ભાવનાનો ત્યાગ કરીને સૂઈ જવું હોય તો સૂજો. દિવસના વિષય કષાયના વિકારોનું પોષણ, રાત્રીએ શયન કરતાં અધિક થાય છે; તે વિકારોને હઠાવવા માટે એકેય ઉપાય ઊંઘમાં રહેતો નથી. એટલે કામકાજના અંગે દબાઈ રહેલા વિકારો નિદ્રામાં જાગ્રત્ થાય છે તેથી શાંતિપૂર્વક નિદ્રા આવતી નથી, માટે નવકાર મંત્ર ગણતા રહેવું.

૫૩૧. સખત કારણ, ગુસ્સાનું મળ્યું તો પણ

૪૦૧

બીજાઓ. ઉપર ક્રોધાતુર ખનકું તે પોતાને હિંસકર નથી, તે પછી ક્રોધાદિના કારણે ગયા પછી ગુસ્સો-દ્રેષ-અદેખાઈ ધારણ કરવી તે હાનિકર હોય-શક્તિનો હાસ કરનાર હોય; તેમાં શી નવાઈ? તમારું સત્યસત્વને ચૂસી જનાર ક્રોધાદિકને મિત્ર માનશે નહીં. તે તો શત્રુ તરીકે હોવાથી કદાચ તમારું શ્રેય: કરશે નહીં. કારણ તેનો એવો સ્વભાવ છે. જીવન અલ્પ છે, અને સમસ એટલો બધો કિંમતી છે; કે.કેઈ પણ પ્રકારે વિપ્રય કષાયના પોષણમાં તે સમય વૃથા ગુમાવવો નહીં. રાત્રીએ શયન પહેલાં શાંત બનો.

પર. સદ્ભાવનાથી કે વિવેકથી આત્મામાં- તેના ગુણોમાં શ્રદ્ધા પ્રીતિ વધે છે અને રાગ-દ્રેષ-મોહ-મમતા વિગેરે દુર્ગુણ ટળે છે, વસ્તુઓના સત્ય સ્વરૂપને સમજાવવા વિના સદ્વિચાર કે વિવેક આવતો નથી, માટે વસ્તુઓના ગુણગોષોને બહુવા બેઠવ્યે. જે ચિન્તાઓ-સંતાપ કે પરિતાપાદિક થાય છે, તેનું કારણ વસ્તુઓના સ્વરૂપની અજ્ઞાનતા છે. વસ્તુસ્વરૂપનું જે ખરોખર જ્ઞાન થાય તો ચિન્તા-સંતાપ વિગેરે થાય નહીં. આત્મિક ગુણોમાં જેઓને પૂર્ણ પ્રતીતિ છે તેઓને ઈંદ્રનો લાલ થાય અગર તેનો વિયોગ થાય કે ઈંદ્રના પ્રમાણે આવીને મળે નહીં તોપણ આનંદમાં તેઓને ઘટાડો થતો નથી, પરંતુ આત્મિક ગુણોમાં અધિક દૃઢતા થાય છે.

આત્માના ગુણોમાં જેઓને પૂર્ણશ્રદ્ધા છે, તેઓને નિવાશા-ભજના ભણકારા; માયા મમતા-રાગ-દ્રેષના વિકાસે ક્યાંથી હોય? આત્મિક વિકાસમાં આગળ વધવામાં આરે જાન્યુઓથી સહકાર રહ:

૪૦૨

મળતો રહે છે અને રાગ-દ્રેષ-મોહ-અહેમાઈને આવવાના દ્વારો બંધ થાય છે; કોઈ પ્રકારનો ભય રહેતો નથી. સત્ય સુખને પ્રાપ્ત કરવાનું સાધન બને કોઈ જગતમાં હોય તો જ્યવંતી આત્મશ્રદ્ધા છે.

૫૩૩. હીનતા કે દરિદ્રતાના વિચારો તે પણ માનસિક વ્યાધિ છે. અને આ વ્યાધિ, અહેમાને-મોહમુગ્ધને બહુ સતાવે છે અને વિવિધ વિડંબનાઓમાં ફસાવે છે. હીનતા હીનતાના વિચારોવાળાઓ તે હીનતા હીનતાનો ત્યાગ કરવા ઘણી ઉથલપાથલ જગતમાં કરે છે, કંઈકને પરસ્પર લડાવી મારે છે, કાવાદાવા કરવામાં જીવનપર્યંત પ્રયત્ન કરે છે તોપણ, ખોલો ડુંગર અને કાઠયો ઉદર, તેના જેવું પરિણામ આવે છે, કોઈ પ્રકારનો સાર મળતો નથી. જ્યાં સુધી આ વ્યાધિ જોરમાં હોય ત્યાં સુધી નરેન્દ્ર કે ઇન્દ્રને સ્વપ્ને પણ સત્ય સુખનો અનુભવ આવતો નથી અને નિરાશા-ભીતિ-તથા વ્યાધિ વિગેરે દૂર ખસતા નથી.

૫૩૪. જેઓના વિચારો ઉચ્ચકોટીના હોય છે, તેઓના ઉચ્ચારો અને આચારો ઉચ્ચકોટીના બને છે, અને વ્યાધિ-વ્યાધિ અને વિડંબનાઓને આવવાનો અવકાશ મળતો નથી તથા તેઓનું જોર ચાલતું નથી.

મનુષ્ય જેવા મનુષ્ય થઈને અનંતશક્તિના અને અનંત સત્તાના સ્વામી હોતે છતે, નિરાશા ધારણ કરે છે અને ચિન્તાઓમાં જીવન પસાર કરે છે, તે આશ્ચર્યની ખીના છે. બે તમે તમારા સદ્ગુણોને ઓળખી સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક ગુણવાન

૪૦૩

બનો તો, આધિ-આધિ વિગેરે ટકી શકે નહી; આત્મામાં અનંતશક્તિ અને સત્તા બરપૂર રહેલી છે, છતાં તેઓના સંરક્ષની રુચિ નહી હોવાથી અને સમ્યગ્જ્ઞાનાભાવે અને તેની ક્રિયાઓના અભાવે દબાએલી રહી છે, માટે સ્થિરતાને ધારણ કરીને તેના દબાણને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરો. જ્યારે કુસંસ્કારોનું- ખરાબ વાસનાનું દબાણ ઓછું થશે, અને સદ્ભાવના તથા વિવેક જાગ્રત થશે ત્યારે તે સત્તા અને શક્તિ તરફ દૃષ્ટિ પડશે અને સત્તા અને શક્તિના સ્વામી બનવા માટે બળ ફેરવાશે અને સાચા અધિકારી બનશે.

૫૩૫. સદા સર્વથા અને સર્વત્ર સદ્ગુણો પૂજન-સ્થાન છે. સદ્ગુણો સિવાય મહામહેનત કરીને મેળવેલું જ્ઞાન તેમજ ચાલાકી-બોલવાની પ્રવીણતા શોભારૂપદ બનતી નથી. આત્માની શ્રદ્ધા તે પણ સદ્ગુણ છે. તેના આધારે ક્રિયાઓ કરી શકાય છે. જે જ્ઞાન હશે પણ શ્રદ્ધા નહી હોય તો ધાર્મિક ક્રિયામાં ઉપેક્ષાભાવ રહેશે અને ઉપેક્ષાથી જ્ઞાનનું જે કાર્ય હશે તે સાધી શકાશે નહી, માટે પ્રથમ શ્રદ્ધા રાખવાની આવશ્યકતા છે. આત્મામાં અનંતશક્તિ, અનંતજ્ઞાન, અનંતસત્તા સમાવેલ છે-એવી દૃઢ શ્રદ્ધા હોય તોજ તેનો આવિર્ભાવ કરવા પ્રયાસ થાય છે અને લાગણી થાય છે. આત્મિક શ્રદ્ધા તે સ્વર્ગનું સોપાન છે, અને અનંતસુખની ચાવી છે. જગતમાં વ્યાવહારિક કાર્યો પણ વિશ્વાસથી સફલ થાય છે. શંકા ધારણ કરે તો જે પરિસ્થિતિ છે તે અસ્તવ્યસ્ત થાય છે. સદ્ગુણો જ દુઃખની દવા છે-પરમ ઔષધિ છે. આની જરૂર સદાય રહેવાની જ.

શંકા-નિરાશા-ભય-ખેદ-દ્વેષ-અદેખાઇ વિગેરે દરેક પ્રાણી

૪૦૪

ઓના મહાન, શત્રુ છે. તેઓને હઠવવા માટે અતિશય બલને ફેરવવાની ખાસ અગત્યતા છે.

પૃ૩૬. જેઓ સંયોગોના ઠાસ બનતા નથી, તેઓજ સ્વાધીનતાને પ્રાપ્ત કરવા સમર્થ બને છે. સ્વાધીનતા તમારી વાટ બેઈ રહેલ છે કે ક્યારે માનવીઓ સંયોગોમાંથી મુક્ત બને અને મારી પાસે આવે. આત્માના ગુણોની શ્રદ્ધાવાળાઓ સંયોગોથી પર થતાની તૈયારી કરતા હોય છે. કોઈ પણ દુન્યવી સંયોગોના ઠાસ બનતા નથી તેમને નિરાશા-આશંકા, ભય વિગેરે જે વિઘ્નો કરનાર છે, તે તો તેઓનાથી દૂર હઠે છે. ઘણાખરા માણસો, ભય-શંકા અને નિરાશાથી આજસુ-પ્રમાદી અને ભાગ્યના ભરોસે બેસી રહેનાર હોય છે, તેથી ભય-શંકા વિગેરે તેમને આવીને વળગે છે અને આત્મોત્તતિમાં આગળ વધી શકવા શક્તિમાન બની શકતા નથી; ભય-શંકા-નિરાશા-તેમજ અહંકાર-અદેખાઈ વિગેરે દગો દેનારા અને મહોટા શત્રુઓ છે.

ભયાદિકનો ત્યાગ કરી જે મનુષ્યો નિર્ભય બની આત્માના ગુણોનો વિકાસ કરે છે-તેઓ જ સત્ય સમૃદ્ધિ-સામર્થ્ય અને સંપત્તિના ભોક્તા બને છે; દુન્યવી સંપત્તિમાં તો વિયોગાદિનેહ ભય તથા શોક-સંતાપ-પરિતાપ વિગેરે સહાય રહેલા છે-તેમાં સત્ય શાંતિ હોય ક્યાંથી? છતાં તેવી સંપત્તિમાં મુગ્ધ બની તેને મેળવવા માટે દોડ્યા બય છે, -તેને મેળવવા માટે સર્વદા ચિન્તાઓ અને પરિશ્રમ કરતાં માલૂમ પડે છે અને આવતી શાંતિને ઠોકરે મારે છે.

પૃ૩૭. ઉદ્યમ કરો, વસ્તુ મળશે. આપણે આશ્ચર્ય પૂર્વક જેનો વિચાર કરીએ છીએ અને જેને માટે બળપૂર્વક

૪૦૫

ઉઘમ કરીએ છીએ તે આપણી આગળ આવીને ઉપસ્થિત થાય છે અને તે મળ્યા સિવાય રહેતું નથી; માટે આત્મશ્રદ્ધા, આત્મજ્ઞાન અને આત્મરમણતાનો સહાય આશ્રય રાખો અને બલપૂર્વક ઉઘમ કરો. તુલ્ય વસ્તુઓ પણ ઉઘમ કર્યા સિવાય મળવી અશક્ય જ છે, તે પછી અપૂર્વ-અચિન્ત્ય અમૂલ્ય વસ્તુઓ ઉઘમ સિવાય ક્યાંથી મળશે ?

જો તમારે સત્ય સફલતા અને સંપત્તિ મેળવવાની તીવ્ર-ચ્છા હશે તો ઉદ્યોગ કરતાં અવશ્ય મળી રહેશે એવી શ્રદ્ધા-પૂર્વક વિચાર કર્યા કરો. તુલ્ય સફલતામાં મુગ્ધ બનો નહી-વસ્તુઓના સ્વરૂપને ઓળખો. તમીને સત્ય સફલતા તથા સત્ય-સંપત્તિની અભિલાષા તો છે જ પણ તેની તરફનો ખરોખર ઉઘમ નથી તેથી જ તે વસ્તુઓને પ્રાપ્ત કરવામાં ખાછા પડો છો.

૫૩૮. મનુષ્યોના મગજમાં પેસી ગએલા ખરાબ-માં ખરાબ વિચારો પૈકી એક એવો વિચાર હોય છે કે-શ્રીમંતોની અદેખાઈના યોગે પોતે જાતે બળતા રહે છે. અમે સાધારણ અને તેઓ શ્રીમંત; માટે તેઓની પાસેથી શ્રીમંતાઈ છીનવી લેવી. છીનવી લેવામાં જ સુખ રહેત છે. આવા વિચારો ધારણ કરી પોતે દુઃખી થાય છે. પોતાના નિર્વાહ પૂરતાં સાધનો હોતે પણ સંતોષને ધારણ કરવાના અભાવે બીજાઓને પાયમાલ-ખરબાદ કરવાના વિચારો કર્યા કરે છે. જ્યાં સુધી આવા પ્રકારના બીજા પણ વિચારો જેવા કે, બીજાઓને હાકાવી અને આગળ વધું, બીજાઓની મને તેવી સ્થિતિ થાય. એમાં મારે લેવાદેવા શું ? આવા વિષમય વિચારો પેસી જવાથી વિચારો ફરમારવી ખાનાખરાળી થાય છે.

૪૦૬

ઉત્તર વિચારે પૈકી એક સારામાં સારો વિચાર એ છે કે, પ્રત્યેક મનુષ્યે પોત-પોતાના ભાગ્યોદયાનુસારે સુખ સંપત્તિના સ્વામી બની આનંદમાં જીવન ગુભરે છે, તેમાં મારે શા માટે અસંતોષ-અદેખાઈ વિગેરેને ધારણ કરવી ? અદેખાઈ કરવાથી કે વિદ્વો કરવાથી તેમની સંપત્તિ-સુખ ઓછું થતું નથી, પણ અદેખાઈ કરનારને જ પ્રથમ નુકશાન કરે છે, અદેખાઈરૂપી વિષથી આત્મિક ગુણો જેવાં કે-ઉદારતા-મધુરતા-સહિષ્ણુતા, સ્વરૂપરમણ્યતા રૂપી અમૃત નષ્ટ થાય છે પણ ઉમદા વિચારથી દુર્ગુણો રૂપી વિષ કે શત્રુઓનું જોર ચાલતું નથી.

જોઈતી વસ્તુઓ તો આપણને મળી રહે છે. એટલું તો ભાગ્ય લઈને આવ્યા છીએ તો પછી અસંતોષ અદેખાઈ ધારણ કરવી તે બુદ્ધિમત્તા કહેવાય ? બુદ્ધિમાનો તો જગતના સુખી પ્રાણીઓને દેખી આનંદને ધારણ કરે છે, તથા દુઃખી દેખીને કરુણાપરાયણ બનવાપૂર્વક તેઓના દુઃખોને દૂર કરવા શક્ય પ્રયત્ન કરતા હોય છે અને પુણ્ય બલ-સત્તાનો વિકાસ કરતા હોય છે.

૫૩૯. પવિત્ર વિચારો પવિત્ર માણુસોથી એકાંતે જુદા હોતા નથી. પાપી વિચારોની પણ આ સ્થિતિ હોવાથી, પવિત્ર માણુસો ધનની માફક ધર્મનો સંચંદ કરતા હોય છે અને ખરાબ વિચારવાળાઓ ધર્મનો તથા ધનનો સંચંદ કરવા સમર્થ બનતા નથી. પરિણામે દુર્દેશમાં તેઓ પડીને રીબાય છે, કુટાય છે અને પરિતાપાદિક કર્યા કરે છે.

૫૪૦. દરેક મનુષ્યોએ પોતાની મહત્વાકાંક્ષાઓને

૪૦૭

પૂર્ણ કરવા માટે પ્રબળ પુરુષાર્થ કરવાની ખાસ આવશ્યકતા છે. વાતો કરવાથી કાંઈ વળતું નથી, માટે આજસને ત્યાગ કરી તથા નિરાશા-ભયનો ત્યાગ કરીને પ્રબળ પુરુષાર્થ કરો. મહત્વાકાંક્ષાઓ પૂરી થશે. અહ્ય પુરુષાર્થે મહત્વાકાંક્ષાઓ સફળ થતી નથી. મહાપુરુષોએ પ્રબલ પુરુષાર્થના યોગે ધારેલા કાર્યો પૂર્ણ કર્યા છે અને પ્રબલ પુરુષાર્થ યોગે પૂર્ણ કરશે.

ધારેલાં કાર્યો પૂર્ણ થશે કે નહીં? આવા વિચારને ધારણુ કરશો નહીં. આવો વિચાર, નિર્બલતા અને ભયને સૂચવનાર છે. દરેક કાર્યો પૂર્ણ કરવા માટે શ્રદ્ધા સમ્યગ્જ્ઞાન અને તે જ્ઞાન પ્રમાણે પુરુષાર્થ કરવો તે જરૂરી છે. હતાશ થવું નહીં. પુરુષાર્થ કરનારને આત્મિક શક્તિ સહાય કરે છે.

પુરુષાર્થ કરનાર-ચારિત્ર પાલન કરનારને વિવિધ કાર્ય-દક્ષતા સ્વયમેવ આવીને ભેટે છે અને શંકા-નિરાશા તેમજ ભયને ધારણુ કરનારને તે શક્તિ હોય છતાં દબાતી રહે છે. આત્મિક શક્તિનો આવિર્ભાવ કરવા માટે શ્રદ્ધા જ્ઞાન તથા પ્રબલ પુરુષાર્થ તે અનન્ય સાધન છે કે જેના યોગે તુચ્છ હલકા ગણાતા માણસોએ મહત્તાને મેળવી છે.

કાર્ય સાધવામાં વિવિધ વિઘ્નો ઉપસ્થિત થાય તોપણ જે મહાશયને સમ્યગ્ જ્ઞાનપૂર્વક પ્રબલ શ્રદ્ધા છે, તેને તે વિઘ્નો તે કાર્યમાંથી પાછા હઠાવી શકવા સમર્થ બનતા નથી. તેઓ તેો દિંમતથી તથા ઉત્સાહથી આગળ વધતા રહે છે અને શક્તિ તેને મદદ કરતી રહે છે. નિરાશાવાદીને તેમજ શ્રદ્ધાવિહીનને કોણુ સહાય કરે ?

૪૦૮

અમોએ ધારેલ કાર્ય જરૂર પૂર્ણ કરીશું અને તે કાર્ય કરવામાં અમારામાં તાકાત છે તેમજ આવતા વિદ્યો, અમોને અમારા કાર્યોમાંથી પાછા હઠાવવાની શક્તિ ધરાવતા નથી જ આ પ્રમાણે વિચારપૂર્વક ધારેલ કાર્યમાં તત્પર રહેનારનું તે કાર્ય જરૂર પૂર્ણ થાય છે. તમો જે ઉમદા વિચારને ધારણ્ય કરશો તો આત્મિક હિતના કાર્યો જરૂર સધાશે.

આત્માના અનંત ગુણો પૈકી શ્રદ્ધા-વિશ્વાસ તે પણ મહાન્ ગુણ છે. પ્રથમ આત્મિક ગુણોનો વિકાસ કર્યા સિવાય મહત્વા-કાંક્ષાઓ પૂર્ણ થતી નથી અને થશે પણ નહીં, માટે શ્રદ્ધા સમ્યગ્જ્ઞાન અને પુરુષાર્થનો વિકાસ કરેો અને વિદ્યોથી ભય પામો નહીં અને કાર્ય કરતા રહો, જરૂર આત્મહિત સધાશે જ. ધન મેળવવામાં જેવી શ્રદ્ધા રાખો છો તેવી શ્રદ્ધા ધર્મનો સંગ્રહ કરવામાં ધારણ્ય કરો. ધનાદિક મળે છે તો ધર્મ નહીં મળે ? જરૂર મળશે જ.

૫૪૧. ઘણા ભાગે મનુષ્યો એમ માની બેઠા છે કે અમોને જે વસ્તુઓ મળી છે તે પૂરતા પ્રમાણમાં મળી નથી. તેથી અમો કોઈ પણ ઉપાયે મનગમતી વધારે વસ્તુઓને મેળવવા માટે મહેનત કરીએ. જે મહેનત ન કરીએ તો ભૂખે અને તરસે મરણ પામીએ. ભલે પછી અઠારે પાપસ્થાનોને સેવીએ પણ તે વસ્તુઓ મેળવીએ. આવા વિચારપૂર્વક મહેનત કરનાર માનવોને એ હકીકત માલૂમ હોતી નથી કે, પાપોને સેવી મેળવેલ પૈસાઓ, પાપને વધારશે કે પુણ્યને ? પાપને વધારીને સુખની ઈચ્છાવાળાઓ, સુખને મેળવશે કે દુઃખને ? પાપથી કદાપિ સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી અને થશે પણ નહીં, છતાં

૪૦૯

પાસસ્થાનકોને સેવીને સુખની ઇચ્છા કરી રહેલ હોય છે. મૂલ્ય જ્યાં સહેલું હોય, તે વૃક્ષ કદાપિ ટકી શકતું નથી. અને જે વૃક્ષના મૂલ્ય જ કડવાં હોય તેના ફલો મધુર હોય ક્યાંથી ? સુખને મેળવવું હોય તો પાપસ્થાનકોને સેવવાનું બંધ કરો. તેજ દુઃખનું-વિપત્તિઓનું મૂલ્ય છે. ન્યાય-નીતિપૂર્વક વર્તન કરનાર જ સુખનાં મૂલ્યોને ઉત્પન્ન કરે છે અને મધુરાં ફલો મેળવવાને ભાગ્યશાલી બને છે. અનિષ્ટ વિચારો તે પણ પાપોના તથા દુઃખોનાં મૂલ્યો છે માટે પાપોના વિચારો કરવા લાયક નથી, કારણ કે વિચારો પ્રમાણે વર્તન થાય છે. સારા વિચારો હશે તો, ભૂલથી ખરાબ વર્તન થતાં પશ્ચાત્તાપ થશે અને એવા પાપોથી પાછા હઠવાની માનસિક વૃત્તિ બાકાત્ થશે અને પાપ કરવાનું મન થશે નહીં. દુન્યવી વસ્તુઓથી પૂર્ણ વસ્તુઓ કદાપિ મળશે નહીં. અને આશા કે તૃષ્ણા પૂર્ણ પણ થવાની નહીં જ, માટે પુણ્યના માર્ગે જવું અને પુણ્યના કારણો સેવવાં તે શ્રેયસ્કર છે. પુણ્યના કારણોનું સેવન, માનસિક વૃત્તિને પવિત્ર બનાવે છે, અને માનસિક વૃત્તિ પવિત્ર થયા પછી જ સ્થિરતા આવીને વસે છે; સ્થિરતા થયા પછી આત્મિક ગુણોનો વિકાસ થતો રહે છે અને આત્મિક ગુણોનો વિકાસ થતાં આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિની પીડાઓ આપોઆપ ખસી જાય છે. આત્મબલ ફેરવીને હિંસા-અસત્ય-ચોરી-અપ્રદાનચર્યા-પરિગ્રહ વિગેરે પાપનાં જે મૂલ્યો છે, તેઓને મૂલ્યમાંથી ઉખાડી મધુરા બીજનું આરોપણ કરે છે. સદાચારો, વિષય ક્ષાયનો ત્યાગ, અનાસક્તિ, ગુણાનુરાગ-આગમશ્રવણ વિગેરે પુણ્યોના બીજ છે. મનમાં ખરાબ વિચારો લાવવા

૪૧૦

નહી; આવે તો જલ્દી પ્રતિપક્ષ વિચારો કરીને તેઓને દૂર કરવા તે આપણું પ્રથમ કર્તવ્ય છે.

૫૪૨. જે શક્તિએ આપણને આવા શક્તિશાલી બનાવ્યા છે, તે શક્તિ આપણને આગળ કેમ નહી વધારે? આવો વિશ્વાસ ધારણ કરવાથી સુખ-સંપત્તિ અને સત્તા આવી મળે છે, દરેક કાર્યોમાં શ્રદ્ધા ધારણ કરવી પડે છે-તે તમો શું નથી જાણતા? શ્રદ્ધાના યોગે તમારો સમ્પૂર્ણ વ્યવહાર ચાલે છે; અને સફલતા તેમાં મેળવો છો-તે પ્રમાણે આત્માની શક્તિ અનંતી આત્મામાં જ છે. આમ શ્રદ્ધા ધારણ કરીને તેનો વિકાસ કરવા પ્રયાસ કરશો તો અવશ્ય અનંત શક્તિ આવી મળવાની જ.

વ્યાધિ અને આધિની જે કોઈ દવા હોય તો પોતાની પાસે જ રહેલી છે. જેઓ વિષય કષાયના વિકારોને શાંત કરી આત્મસંયમને કેળવવા લગની લગાડે છે, તેઓ આરોગ્ય મેળવવાપૂર્વક આત્મગુણો મેળવવા ભાગ્યશાળી થાય છે. કોઈ પ્રકારની ચિન્તા-ભય-નિરાશા રહેતી નથી. આત્મસંયમનો ઘાત કરનાર જે કોઈ હોય તો વિષય વાસના જ છે. જેટલે અંશે વિષય વાસના સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક અદ્ય કરવામાં આવે તેટલે અંશે આત્મસંયમનો લાભ મળે છે. ક્રોધાદિક પણ વિષયવાસના વડે ઉત્પન્ન થાય છે. જે તમારે આત્મસંયમનો ખરેખરો લાભ લેવો હોય તો વિષયવાસનાને કળજે કરો, તેના વશ બનો નહી. મહાન્ સત્તા અને સંપત્તિને ધારણ કરનાર તથા પંડિતો હોય તો પણ જે વિષય વાસનાને વશ કરે નહી, તો અનેક આધિ વ્યાધિઓથી ઘેરાય છે; શત્રુ અગર વિષ એક ભવમાં મારે છે,

૪૧૧

પણુ વિષય વાસના તો ભવોભવ મારે છે. અરે! તેના વિચારે પણુ જીવાત્માઓને શાંતિથી એસવા હેતા નથી, માટે પ્રથમ આત્મસંયમને કેળવવાની ખાસ આવશ્યકતા છે; ક્રોધ-માન-માયા અને લોભ તે વિષય વાસનાના કટુક ફૂલો રહેલા છે. વિષય વાસનાને વશ બનેલ હોવો પણુ આત્મલાભ મેળવી શકતા નથી, તો પછી સામાન્ય જીવોનું તો ગળુ હોય ક્યાંથી? વિષય વાસનાની તૃપ્તિ કરવા માણુસો આક્રાશ-પાતાલને એક કરવા જેટલી મહેનત કરે છે. સ્વજન વર્ગ સાથે કલહ-કંકાસ કરીને વારેવારે અથડામણુ ઊભી કરે છે, નિર્દોષીને દોષિત ઠરાવે છે અને દોષિતને નિર્દોષ કહેતાં વિલંબ કરતા નથી; અર્થાત્ ઉન્માર્ગને વખાણુ છે, સન્માર્ગ તરફ ઉપેક્ષા ધારણુ કરીને આધિ-ન્યાધિમાં ફસાઈ પડે છે; જેટલાં દુઃખો સંસારમાં રહેલાં છે, તેટલી વિલંબના રહેલી છે તે ઉપાધિમાં જે ફસાયા નથી તેઓ જ આધિભૌતિક, આધિદૈવિક અને આધ્યાત્મિક દુઃખોને દૂર કરવા સમર્થ બને છે. સારી રીતે એકાગ્રતા હોય-ઉદમ ચાલુ હોય તો જ આત્મસંયમ કેળવાય છે, માટે ત્રિવિધ તાપને શાંત કરનાર આત્મ સંયમનો સ્વીકાર કરો, સત્ય શાંતિ-સત્ય શુદ્ધિ અને સત્ય સુખનો ભંડાર તમારી સમીપમાં જ છે.

૫૪૩. અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિને પ્રાપ્ત કરવી તે તમારો જન્મસિદ્ધ હક્ક છે, તમે સફલતા અને સુખને પ્રાપ્ત કરવા જન્મ્યા છો; તો પછી અનંત-ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ વિગેરે ક્યા ઉપાયો યોજવાથી ઉપલબ્ધ થાય, તેનો વિચાર કરવો-વિવેક કરીને વિરુદ્ધ ઉપાયોનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે. ઉપાયો ક્યાં સિવાય ઇષ્ટ વસ્તુઓ મળવી તે અશક્ય છે. જે

કચ્છ

તમીને અનંત સુખની આહવા હોય-અધૂરા અને ક્ષણિક સુખમાં રાગ ન હોય તો અનંતગુણોના સ્વામી આત્મા ઉપર એકાગ્રતા ધારણ કરો. તમારી એકાગ્રતા જેવી બાહ્ય વસ્તુઓમાં છે, તેના જેવી આંતરિક ગુણોમાં ધારણ કરો, તે અનંત વસ્તુઓ આપોઆપ આવીને મળશે; માટે લય-ખેદ-અરુચિતા-શંકા-નિરાશા વિગેરેને દૂર કરીને અનંત વસ્તુઓને મેળવવામાં નિરાશક બનો, તમેજ નિર્ભય થાઓ. જ્યારે તમારા વિચારો મર અંકુશ રાખી તેમું પરિવર્તન કરશે અને શ્રદ્ધાને ધારણ કરીને તે કાર્ય માટે લગની લગાડશો ત્યારે જ તમીને અનંતી સમૃદ્ધિ હસ્તગત થશે.

ઉચ્ચ વિચારવાળું મન શારીરિક સ્થિતિને પણ ઉચ્ચ બનાવે છે; ઉચ્ચ વિચાર સિવાય શરીરમાં અને વ્યવહારમાં પરિવર્તન થતું નથી. તમારા વિચારો ઉમદા હશે તો તમે ઉત્તરિના શિખર પહોંચવાના જ. કારણ ઉચ્ચ વસ્તુઓ પામવાની પહેલાં ઉચ્ચ વિચારની જરૂર હોય છે; પ્રથમ મન પછી પરિવર્તન, પ્રથમ અરુણોદય પછી સૂર્યોદય, માટે કોઈ પણ ઉપાયે મનની શુદ્ધિ કરવાની પ્રથમ આવશ્યકતા છે.

૫૪૪. જગતમાં અને વ્યાવહારિક કાર્યોમાં આપણી છેકેડી-હાંસી-અપમાન-તિરસ્કાર અને ક્રોધેતી કરાવનાર તેમજ યોગે દિવસે બાંડીયા ગષ્ટો પર એસાડી, કાળું સુખ કરીને ભર ખજારમાં ફેરવનાર જે કોઈ હોય તો, અજ્ઞાનતા-રાગાંધતા, વિષયાંધતા તેમજ વિલાસવૃત્તિ છે; માટે તેઓના વિધાંસે વર્તવું નહી. છેવટે તે હાંસી કરાવશે અને મૂર્ખ બનાવશે, માટે તેઓને હુકાવવા માટે કમ્મર કસવી નેહંજો. પ્રાપ્ત થએલી

૪૧૭

જાત-સંપત્તિ અને સામર્થ્ય ઉપર પાણી ફેરવનાર-તેઓનો ઘાત કરનાર તેમજ આત્મબલનો નાશ કરનાર બે કોઈ હોય તો સમ-દ્રેષ અને મોહના વિચારો અને વિકારો છે.

૫૪૫. પોતાના સ્વરૂપનો-સત્તા શક્તિ અને સંપત્તિનો વિચાર કરવાથી, ઈર્ષ્યા અદેખાઈ મોહ મમતા અને મધ્યાના વિચારો દૂર ભાગે છે, એકાગ્રતા તથા સ્થિરતાને આવવાનો અવકાશ મળે છે અને પોતાની સંપત્તિ ઉપર વિશ્વાસ બેસે છે. જ્યાં સુધી આત્મસંપત્તિ ઉપર વિશ્વાસ બેસતો નથી ત્યાં સુધી જ વિષય ક્ષાયના વિચારો અને વિકારો પોતાનું બલ સારી રીતે ફેરવે છે.

પરમાત્મા થવાને લાયકાત ધરાવનારને એટલે અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિની યોગ્યતા ધરાવનાર મનુષ્યને રંકતા કે નિબંધિતતા મળે તે વાત જ અશક્ય છે, બનવા જેવી નથી. પરંતુ બને છે, તેનું કારણ તેના એવા વિચારો અને આચારો છે. અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિ મેળવવાનો જો ભાવના હોય તો તે તરફના વિચારો અને આચારો અવશ્ય હોવા જોઈએ. દિવ્ય વિચારો અને આચારોને ધરાવનારને માર્ગે તો અખૂટ શક્તિ અને સંપત્તિ રાહ જોઈને જોડી છે. તમો તે તરફ વળ્યા તો જરૂર મળી રહેવાની પરંતુ અત્યાર સુધી તે તરફનો વિચાર કરાયો નથી, દુન્યવી પદાર્થોના વિચારો અને આચારો તરફ લક્ષ દેવાયું છે, તેથી અનંત-સત્તાદિકના બદલે ક્ષણિક સત્તાબલ મળ્યું-પણ રહ્યું નહીં.

૫૪૬. જો તમો પરમાત્માના સ્મૃતિપત્રમાં વસો તો

૪૧૪

શેક-સંતાપ-વલોપાત રહે નહી, અને સર્વ પ્રકારની આધિઓ પણ દૂર ખસે. તમારી ઈચ્છાઓ તો છે કે પરમાત્માના શુભોમાં અમે ક્યારે લયલીન થઈએ. અને અક્ષય-અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિના સ્વામી ક્યારે થઈએ, પરંતુ મોઢે તમોને અનાદિકાલથી જુદા પાડ્યા છે. તે મોઢ હંકાવ્યા સિવાય પરમાત્મા પાસે આવી શકાશે નહી; જેવી રીતે નાતું બાળક માતાની ગોદમાં-માતાના ખોળામાં ઝેકેલ હોય ત્યારે તેને આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનો વિચાર સરખો પણ આવતો નથી તો પછી તેને શંકા-નિરાશા-ભયાદિક હોય ક્યાંથી? તેવી રીતે પરમાત્માની અનંત શક્તિની છાયામાં બિરાજમાન બાળરૂપે આપણે રહેલાને ભયાદિ વિકારો હોય ક્યાંથી? સદાય-નિર્ભય-નિ:શંક બનીને જ અંતે પરમાત્મરૂપે થવાય છે.

પ૪૭. પરમાત્માનું ધ્યાન કરનાર અને કષ્ટેયરૂપે માનનાર શ્રદ્ધાળુને, નિષ્ક્રમતા મળે અગર દીનતા, હીનતા, મરીબાઈ ભાસે તે અશક્ય છે; દીનતા-હીનતા અને રંકતા તો તૃષ્ણામાં રહેલી હોય છે. જેટલા પ્રમાણમાં તૃષ્ણા-તેટલા પ્રમાણમાં ખીજઓ કરતાં પણ હીનતા ભાસે છે; પરમાત્માનું ધ્યાન કરનારને દીનતા, યાચના વિગેરે હોતા નથી. માણસોને મ્હોટામાં મ્હોટી સફલતા નથી મળતી તેનું કારણ એ છે કે તેના મનનું દ્વાર શંકા, વ્યગ્રતા અને નિરાશાથી તેમજ તૃષ્ણાથી બંધ થએલ હોય છે અર્થાત્ તેમાંજ બદ્ધ બનેલું હોવાથી આત્મિક શુભો તરફ વળતું નથી.

જેઓએ પરમાત્મદશા પ્રાપ્ત કરી છે તેઓ પ્રથમ તો આપણા જેવા જ હતા પરંતુ તેઓએ પુરુષાર્થ કરી, આત્મ-

૪૧૫

તત્ત્વને ઝોળખી, વિષય કષાયના વિકારોને બળ ફેરવી દૂર કર્યા અને કેવળજ્ઞાન મેળવીને પૂર્ણતાને પામ્યા. તેવી રીતે આપણે પુરુષાર્થને કરીને જો આત્મતત્ત્વને ઝોળખી વિષય કષાયના વિકારો દૂર કરીએ તો જ દૂર પરમાત્મ દશાને પ્રાપ્ત કરીએ. પરમાત્મ દશાને પ્રાપ્ત કરવાની આપણામાં તાકાત છે પણ હર્ષ-શોક-સંતાપ-શંકા-ભય-ખેદ તથા રાગ-દ્વેષાદિકવડે દબાઈ રહેલ છે. તેઓનું દબાણ જો ઝોણું થાય અગર મૂલમાંથી ખસે તો જ પૂર્ણતાને પામી શકાય.

ઘણા માણસોને સફલતા નથી મળતી તેનું કારણ માત્ર એજ છે કે તેઓનું મન શંકા-ભયાદિકથી ઘેરાયેલ હોય છે. જો ભય-શંકાદિક દૂર કરે તો આત્મતત્ત્વ માટે પ્રબલ પુરુષાર્થ થાય અને પુરુષાર્થનુસારે આત્મતત્ત્વનો પ્રકાશ થતો જાય; પણ મનુષ્યોનું માનસિક વલણ, પદાર્થોમાં જ રહેલું હોવાથી અદૃશ્ય આત્મતત્ત્વને ઝોળખી શકતું નથી. જ્યારે ઈષ્ટ પદાર્થો ઉપલબ્ધ થાય છે ત્યારે તેમાં સઘળું મુખ સમાજેલું છે. આમ માનીને મમતા ધારણ કરે છે, તે પણ એવી કે, તે પદાર્થોને કોઈ ચોરીને લઈ જાય, કે અગ્નિથી બળીને ખાખ થાય, અગર ક્ષયમેવ નષ્ટ થાય ત્યારે સર્વસ્વ નષ્ટ થયેલ હોય તેની માફક માની પરિતાપ કરવામાં બાકી રાખતા નથી; પરંતુ સત્ય જ્ઞાનના અભાવે તેઓને માલૂમ પડતું નથી કે પદાર્થો જે ઉપલબ્ધ થયેલ છે તે સંયોગસંબંધે મળેલા છે, અને જે સંયોગસંબંધે મળે છે તેઓનો વિયોગ સર્જાયેલો છે જ; આમ જો સમજણ પડે તો કોઈ પ્રકારનો સંતાપ થાય નહીં અને નિરન્તર આનંદમાં જીવન પસાર થાય.

૪૧૬

૫૪૮. મનુષ્યો, કલ્યાણમય કે સંકટમય સ્થિતિ પ્રથમ વિચારોવડે ઘડે છે. આવી સ્થિતિ ઘડવાની યોગ્યતા પોતાનામાં જ રહેલી છે તો સુંદર વિચારોવડે કલ્યાણમય સ્થિતિ આપણે શા માટે ન ઘડવી? દુઃખમય સ્થિતિને ટાળવા માટે આપણે પ્રયત્ન તો નિરંતર કરીએ છીએ, તો પછી સુંદર વિચારોવડે સુખદાયી સ્થિતિ કેમ ન ઘડવી? સુંદર વિચારોવડે આપણું ભાગ્ય-આપણું પ્રયત્ન સફળતાને પામે છે.

સુખ, સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિના ભંડારરૂપ મહાન્ દિવ્ય અનંત શક્તિના સ્વામી સાથે પદ્ધતિસરની અને ખરા અંતઃ-કરણની વિચારણા દ્વારા એકતાનતા-એકાગ્રતા સાધીને ગરીબાઈ-માંદગી-વ્યાધિ-આધિ કે બેચેનીને ટાળવાની શક્તિ હરેક માણસમાં રહેલી છે, એટલે આત્માના ગુણો સાથે એકતાનતા સાધવાથી વિવિધ પ્રકારની બેચેની તથા વ્યાધિઓ નાશ પામે છે અને કલ્યાણમય સ્થિતિ પ્રગટ થાય છે; અનંત ગુણગણના સાગર પરમાત્માની સાથે એકતાનતા એ જ સર્વ સુખ-સામર્થ્ય અને સમૃદ્ધિનું મૂલ છે; આ સિવાય સુખાદિક માટે પ્રયાસ કરવો વૃથા છે.

૫૪૯. મનુષ્યે પોતાના મનના દ્વાર ઉપર ખરોખર દેખરેખ રાખીને માત્ર સુખ-સામર્થ્ય અને આખાદી આપે એવા અનુકૂલ વિચારો કરવાની આવશ્યકતા છે; આદિ બેચેની-આપત્તિ-વિડંબના-ઈર્ષ્યા-ના વિચારો રખેને ધૂસી ન બચ તે માટે ખાસ ઉપયોગ રાખવાની જરૂર છે. જો માનસિક વિચારો ઉપર ખાસ લક્ષ રાખવામાં આવે તો ખરાબ વિચારોનો ભાર છે કે તે સારા વિચારોને ખરાબ બનાવે ?

૪૧૭

સાત ભયથી ભયભીત બનવું તે મનુષ્ય જાતિ માટે મહા ભય અને પાપરૂપ છે. બીજી કોઈ પણ વસ્તુ જેટલાં જીવોને હાણી દે છે, તે કરતાં ભય, જીવોને વધુ હાણી દે છે. બીજી કોઈ વસ્તુ લોકોને જેટલા દુઃખી અને નિષ્ફલ કરે છે, તેના કરતાં ભયાદિક, માનવીઓને અધિક દુઃખી અને પાપમાલ કરે છે; અને આત્મિક ગુણોમાં એકતાનતામાં વારે વારે વિધોને ઉપસ્થિત કરે છે. મારા જીવનનું શું થશે ? રખડી મરીશ અને અંતે લીખારી બનીને બટકવાનો ખરાબ વખત આવશે, મારો કોઈ આધાર રહેશે નહીં, આવા આવા વિચારો કરીને માણસો ગભરાય છે પણ તેમને સમજણ નથી કે જેણે અનંત ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિના સ્વામી સાથે એકતાનતા લાગણી-પૂર્વક લગાવી છે તે દુઃખી અને લીખારી બને કેમ ? કદાપિ બને જ નહીં.

૫૫૦. વર્ષોના વર્ષો, યુગોના યુગો સુધી મનુષ્યો-એ પોતાના રોગની નિવૃત્તિ માટે રસાયણાદિકની શોધો કરી છે, પરંતુ તે તે રોગોની નિવૃત્તિ માટે પોતાનામાં જે શક્તિ ભરપૂર રહેલી છે તેની શોધ કરતા નથી તે આશ્ચર્યની બીજા છે. ઔષધિઓ તથા રસાયણાદિક કરતાં જલ્દી રોગોને નિવારણ કરવાની તાકાત મનુષ્યોમાં છે, તેને જો પ્રગટ કરે તો અન્ય ઔષધિઓની તથા રસાયણાદિકની આવશ્યકતા ન રહે. ઔષધિઓ તેમજ રસાયણાદિક માટે જે પ્રયાસ કરવામાં આવે છે, તેટલો પણ પ્રયત્ન અંતરના ઊંડાણમાં કરવામાં આવે તો બહાર પરિભ્રમણ કરવાનું રહે નહીં. સાચી ઔષધિ કે રસા-

૪૧૮

મણી, સારી દુનિયામાં ભટકવાથી કે પૈસાઓ ખરચવાથી મળી શકે એમ નથી. જે અમૂલ્ય હોય તે મૂલ્યથી મળી શકે નહીં અને મૂલ્યવડે ખરીદ કરનારને અમૂલ્ય ક્યાંથી મળે ?

૫૫૧. શ્રદ્ધાએ સર્વ યુગોમાં અમરકાર કરી બતાવ્યો છે. શ્રદ્ધાના આધારે, એક લાકડાનો આકૃતિવાળો ટુકડો કે માટીની બનાવેલ મૂર્તિ કે દોરો ફલ આપવા સમર્થ બને છે. સુંદર અને ઉમદા વિચારોમાં બે સાચી શ્રદ્ધા હોય તો અને મંત્રોમાં સાચી શ્રદ્ધા હોય તો જરૂર આધિ-વ્યાધિને દૂર કરવા તે સમર્થ બને છે. જેઓએ સફલતા-સિદ્ધિઓ મેળવી છે, તે શ્રદ્ધાના આધારે જ. આત્મામાં અને આત્માના ગુણોમાં જેઓને સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા છે તેઓજ દુન્યવી પદાર્થોમાંથી આસક્તિ અલ્પ કરવા અગર મૂલ્યમાંથી નાશ કરવા સમર્થ બને છે; જ્યાં સુધી દુન્યવી પદાર્થોમાં આસક્તિ છે, ત્યાં સુધી આત્માના ગુણોની શ્રદ્ધા બેસે નહીં.

૫૫૨. સાચી સમજણ હોય અને વિપત્તિઓને સહન કરવાની તાકાત હોય તો જ, જગતની વિચિત્ર ઘટના-નું પરિવર્તન કરી શકાય છે; સુખ-દુઃખના સંયોગો પોતે જ ઉપસ્થિત કરેલ છે. મનમાં બે સમજણપૂર્વક સહન કરવાની શક્તિ હોય તો દુઃખ, અને તેના નિમિત્તો સુખરૂપે પરિણામ પામે છે. ભાગ્યના ભરોસે બેસી રહેવાથી આવી પડેલ દુઃખ ખસતું નથી અને સુખશાંતિ આવીને મળતી નથી, માટે સહન કરવાની શક્તિને અવશ્ય પ્રાપ્ત કરવી. પંડિતોમાં વિદ્વત્તા સારા પ્રમાણમાં હોય પણ બે સહનતા ન હોય તો તેઓની રીતસર કિંમત અંકાતી નથી અને પ્રશંસાપાત્ર બનતા નથી.

૪૧૯

૫૫૩. માણુએ આનંદ માટે સર્વાંદા અભિલાષાને રાખી રહેલ હોય છે. સાચો આનંદ ક્યારે ઉપલબ્ધ થાય, કે જ્યારે શંકા-ભય-નિરાશા-ખેદ-દ્વેષ તથા આસક્તિઓ ત્યાજી થાય ત્યારે જ આનંદ આપોઆપ આવીને મળે; આનંદ મેળવવાનો આ સાચો માર્ગ છે; ધનાદિક પરિવારાદિકમાં દુઃખનો પ્રતિકાર છે પણ સુખ તો નથી, માટે શંકા-ભયાદિકને નિવારી ચારિત્રશીલ બનો, આનંદ આપોઆપ આવીને મળશે. આનંદ, ક્ષેપથી પણ ખરીદી શકાતો નથી, એ તો ચારિત્રશીલ બનવાથી અને વિષયકષાયના વિકારોનો ત્યાગ કરવાથી મળી શકે એમ છે. જો આનંદ ખરીદી શકાતો હોય તો ઘણાંય શ્રીમંતો, રાજા-મહારાજાઓ પણ ધનાદિકનો વ્યય કરીને મેળવી શકે. પરંતુ તેઓ અન્તે સુખને માટે હાથ ઘસતા પરલોક ગયા-સુખનો લેશ પણ પ્રાપ્ત થયો નહીં; માટે સત્ય સુખ મેળવવું હોય તે ભય-શંકા-નિરાશા-દ્વેષ વિગેરેનો ત્યાગ કરી મોક્ષમાર્ગનું અવલંબન લો. સાચું સુખ આપવાની શક્તિ ચારિત્રમાં જ રહેલી છે, કારણ કે જ્યાં ચારિત્ર હોય ત્યાં સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યક્શ્રદ્ધા પણ રહેલી છે, આ સિવાય આનંદનો અન્ય માર્ગ છે જ નહીં.

૫૫૪. આપણે અન્ય પ્રાણીઓ ઉપર તેમ જ મનુષ્યો ઉપર જેવા વિચારો-અભિપ્રાયો ધરાવીએ છીએ તેવા વિચારોની અસર તેમના ઉપર થાય છે. જો અન્ય જનો ઉપર સારી ભાવના રાખીએ તો, તેઓ પણ આપણ પર સારી ભાવના રાખશે; દુષ્ટ ભાવના રાખીશું તો તેઓ આપણ પર ધણુ દુષ્ટતા ધારણ કરશે. આપણું શરીર પણ વિચારોના આધારે ઘસાયેલ છે, આપણો મનુષ્યભવ પણ વિચારોના આધારે પ્રાપ્ત

૪૨૦

થએલ છે. પૂર્વજન્મમાં પ્રાણસાઈ મેળવવાના વિચારો હતા તેથી જ મનુષ્યભવ મળ્યો. જો પશુવૃત્તિના વિચારો હોત તો મનુષ્યભવ મળત નહી. એ તમોને ખબર તો છે કે કોઈ પણ કાચ પહેલાં તદ્દયોગ્ય વિચારો આગળ હોય છે, સુંદર વિચારોથી સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય અને ખરાબ વિચારોવડે નીચ-હલકી ગતિ મળે. મિત્રો ઉપર-સગાંવહાલાં પર તેમ જ પોળ-પાડાના, અરે જ્ઞાતિના-સમાજના-દેશના કે રાષ્ટ્રના સર્વે પ્રાણીઓ ઉપર મિત્રતાના સુંદર વિચારો રાખ્યા હોય તો તે મિત્રો વિગેરે આપણા ઉપર ખરાબ ભાવના રાખશે નહી-મૈત્રીભાવના ધરાવશે. સગાંવહાલાં ઉપર પ્રેમ રાખીએ તો જ તેમનાં કડવા વચનો સહન કરાય છે. માનસિક વૃત્તિ પણ સદ્વિચારોના આધારે શાંત બને છે, ઘણા ઉછાળા મારતી નથી. ધાર્મિક ક્રિયાની સાર્થકતા પણ સદ્વિચારો અને સદ્ભાવનાના આધારે જ રહેલી છે, માટે કોઈ પણ પ્રાણીઓ ઉપર દ્વેષાદિ ધારણુ કરો નહી, પણ મૈત્રી-પ્રમોદ-કરુણા અને માધ્યસ્થતાના વિચારો કરો. આવા વિચારોથી જ અવશ્ય આપણું પોતાનું પણ કલ્યાણ સધાય છે એટલે આત્મવિકાસમાં તેવા વિચારો, સારા પ્રમાણમાં સહકાર આપવા સમર્થ બને છે. અહેખાઈના વિચારોથી સદ્વિચારોમાં વિષ પડે છે. તેથી જ વિનય, વિવેક, સભ્યતા રહેતી નથી અને જે સુખમાં આવે તે પ્રમાણે ફેંક્યે રખાય છે.

જો અવળી-ખરાબ માન્યતા હોય છે, તો સદ્વિચારો અને વિવેકાદિ ખરાબ અને અવળા થાય છે. એટલે મિથ્યાત્વ અને અવિરતિ આવીને ઉપસ્થિત થાય છે અને મિથ્યાત્વ-અવિરતિના યોગે મનુષ્યો વિષયકષાયમાં રાચીમાચી રહેલ હોવાથી સદ્વિચારો

૪૨૧

અને વિવેક પુનઃ પ્રાપ્ત થવો દુર્લભ અને છે. જેટલો વખત સદ્વિચારોમાં વ્યતીત કરશે, તેટલો સમય સફલ બનશે. સતત-નિરન્તર અહોનિશ સદ્વિચારો રાખીએ તો જ તત્કાલ લાભ મળી શકે.

૫૫૫. દુષ્ટ વિચારો તથા ભાવનાઓ, રાગ-દ્રેષ અને મોહના વિકારોને વધારી મૂકે છે અને સદ્ભાવના, સદ્વિચારો, રાગ-દ્રેષ અને મોહના વિકારોને હઠાવી તેઓના મૂલને ઉખાડી નાખે છે, તમારે રાગ-દ્રેષ અને મોહના વિકારોને હઠાવવા હોય તેમજ મૂલમાંથી નાશ કરવા હોય તો, સદ્વિચાર અને સદ્ભાવના સિવાય અન્ય ઉપાય નથી. મોક્ષના સુખો દૂર રહેલાં છે પણ માનસિક સુખશાતા આપણા હાથમાં છે, સ્વબનવર્ગ પણ સારી ભાવના હશે તો હેતુ-પ્રેમ રાખશે, માટે સદ્ભાવના ને સદ્ભાવની સ્વાત્માને નિર્મલ કરીને પોતાના તત્ત્વમાં રમણીયતા કરો.

૫૫૬. અહિંસા, સંયમ અને તપની જિનેશ્વરની આજ્ઞા મુજબ આરોધના કરી રાગ-દ્રેષ અને મોહના બંધનોને તોડવા માટે મનુષ્યભવ મલ્યો છે; નહીં કે વિષય-કષાયના વિકારોને વધારી તેમાં ફસાઈ પડવા માટે. રાગ-દ્રેષ-મોહના બંધનો અનાદિકાલીન છે. તે એકદમ જલ્દી મુક્ત થાય એમ નથી. મુક્ત થવા માટે શારીરિક-માનસિક બળને ઘણા ઉત્સાહપૂર્વક વાપરવું પડશે.

૫૫૭. પુણ્યાત્મા-ધર્માત્મા. શારીરિક, માનસિક વિકારોથી ઉત્પન્ન થએલી પાપવૃત્તિને પોષવા માટે પ્રયત્ન કરનાર,

૪૨૨

જોષીને ખુશી થનાર તે કર્માત્મા કે પાપાત્મા કહેવાય; તથા ઉત્પન્ન થએલ પાપવૃત્તિને તેના પરિણામનો વિચાર કરી સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક દાષી દેનાર અગર તેનો સર્વથા ત્યાગ કરનાર, તે પુણ્યાત્મા કે ધર્માત્મા કહેવાય.

૫૫૮. પરાધીનપણાએ, અસંખ્યાતા વર્ષો સુધી ભૂખ તરસ સહન કરી તો પછી સ્વાધીનતાએ તપ-જપ અને સંયમની આરાધના થોડા વર્ષો પણ કેમ ન કરવી ? જીવનમાં ચંચલમાં ચંચલ ધન, યૌવન અને આયુષ્ય છે; છતાં તેઓનું રક્ષણ કરવા ખાતર માનવો અકથ્ય પાપારંભો કરી રહેલા છે; તેઓમાં એટલી પણ અછલ રહેતી નથી કે પાપો કરીને પોષાએલ ધન, યૌવન અને આયુષ્ય કેવી રીતે રહેશે ?

૫૫૯. અષ્ટાદશ પાપસ્થાનકોને સેવી સુખેથી જીવન ગુબરવાની ભાવનાવાળા ભૂલો કરી રહેલ છે, કારણ કે પાપસ્થાનકોનું સેવન કરીને કોણે સુખરૂપ જીવન ગુબરેલ છે ? કોઈએ કદાપિ ગુબરેલ નથી જ. સુખરૂપ જીવન તો પાપલીરુ બની, અહિંસા, સત્ય અને સંતોષના સ્વામી હોય તે જ ગુબરી શકે અને તેઓ સ્વજીવનનો લહાવો લઈને ઉચ્ચસ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે.

૫૬૦. સાપ, કેકે અને પાણીની રેલ કરતાં પણ વિષય કષાયમાં રક્ત બનવું તે મહાઅનર્થકારી છે; કારણ તે વિષયાદિમાં રક્ત બનવાથી નરકાદિકના કષ્ટો પણ ઉપસ્થિત થાય છે; ત્યાં સ્વપ્ને પણ સુખ હોતું નથી. ભયના ભણકારા સદા આભ્યા કરતા હોય છે એટલે વિષયકષાયમાં રક્ત ન બનતાં તેઓને દૂર કરો.

૪૨૩

૫૬૧. આત્માના લાલચુ-લ'પટ અને હુમ્મો અને તેમાં અજ્ઞાનતાનો દોષ રહેલો સમજવો. તે જ આત્મા, સદ્ગુરુના સહવાસથી અન્તરાત્મા જ્યારે બનશે ત્યારે જ સદ્ગુણી બનીને દુર્ગુણોનો ત્યાગ કરવા તત્પર બનવાનો, માટે તેનો પણ તિરસ્કારાદિ ન કરતાં સમજવાનો પ્રયાસ કરતા રહેવું, તેમાં સ્વપરનું હિત સમાચેલ છે અને ઉન્નતિનો આધાર પણ રહેલો છે.

૫૬૨. જે આનંદ તેમજ વિનોદ ખાતર બહાર ફાંફા મારો છો, તે જ આનંદ અને વિનોદ તમોને આગળ વધવામાં વિઘ્નકર્તા બનશે તેમજ શત્રુ બનીને તમારી સત્ય ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ અને શુદ્ધિને લૂંટી લેશે, માટે આત્મિક ગુણોમાં આનંદ અને વિનોદ માનો! આ જ આત્માના ગુણો, આનંદ અને વિનોદ સારા પ્રમાણમાં આપવા સમર્થ છે તથા અન્તરના શત્રુઓને પણ હઠાવી શકશે. અન્તરના શત્રુઓને હઠાવ્યા પછી બહારના શત્રુઓનો ભાર નથી કે તેઓ રહી શકે.

૫૬૩. સ્વાર્થપરાયણતા, અજ્ઞાનતા તથા અહંકાર, મમકાર વિગેરે દુઃખોમાં વધારો કરનાર છે; પણ સુખ લેશ માત્ર આપનાર નથી; જ્યાં સુધી સ્વાર્થાદિક રહેલાં છે ત્યાં સુધી આધિ વ્યાધિઓ ખસતી નથી. અરે! સત્ય સુખની વાનગી પણ મળતી નથી.

૫૬૪. જ્યારે વિચારમાંથી વિષય વાસનાઓ ખસશે ત્યારે સદ્ગુણવનાઓ આપોઆપ આવીને ઉપસ્થિત થવાની, અને સુખ દુઃખની કલ્પનાઓ પણ ખસી જવાની, તથા આનંદની ઊર્મિઓ પણ ઉછાળા મારવાની; માટે વિષયવાસનાને હઠાવો.

૪૨૪

ઠગારી, તૃષ્ણા, રાજમહારાજઓની ગાદીની પણ ખરબાદી કરી નાંખે છે. તૃષ્ણા, દુન્યવી વસ્તુઓથી શાંત થતી નથી. શાંત બનતી હોય તો સદ્ભાવના સહિત સમત્વભાવ ધારણ કરવાથી, માટે રાગ-દ્રેષ અને મોહને હઠાવી સમતા રાખો.

અધિક પૈસા પરિવાર વિગેરેથી એકારી કે બદી ખસતી નથી પણ રાગ-દ્રેષ અને મોહ વિગેરેના વિકારોનો ત્યાગ કરવાથી એકારી કે બદી ખસે છે. એકારી અને બદી વિષયવાસનાઓએ જ ઊભી કરેલી છે, તે પૈસાદિકથી કેવી રીતે ટળે ?

૫૬૫. પાપી માણસ કરતાં પાપનો ઉપદેશ આપનાર તેમજ તેનો પ્રચારક અતિ ભયંકર છે; પાપી પોતાના જ આત્માને ડૂબાડે છે અને પાપનો પ્રચારક અન્ય માણસોને પણ દુર્ગતિનું ભાજન બનાવે છે. પાપી પોતાનો ઘાતક છે અને પ્રચારક સ્વપરનો ઘાતક છે.

૫૬૬. પુરાણા ઇતિહાસની શોધખોળ કરનારાઓએ પોતે ક્યાં હતાં ? અને ક્યાંથી આંચો તેની પણ શોધ કરવાની આવશ્યકતા છે; ફક્ત પૂર્વના ઇતિહાસની શોધખોળ કરે પણ પોતાની સ્થિતિ પ્રથમ કેવા પ્રકારની હતી તેની તપાસ ન કરે તો તેથી લાભ શો ?

૫૬૭. કોઈ ચીજની અછતનો અને ગરજવાન ધરાકની ગરજનો લાભ ઉઠાવીને તે વસ્તુના મુખમાગ્યા હામ લેવા એ પણ એક બાતની અનીતિ કહી શકાય. નીતિમાન તો તેવા પ્રસંગે યોગ્ય કીમત લે ! અધિક લે નહી.

૫૬૮. મુનિના નામનો તેમજ વેશનો મોહ રાખનારે

૪૨૫

ચારિત્ર પાલન માટે અનુકૂલ પ્રેમ રાખવો જરૂરનો છે, નહીતર નામનો તથા વેશનો રાગ, ત્યાગ કરવો તે ઉચિત છે. ચારિત્ર પાલનમાં પ્રેમ રાખે નહી તે નામ અને વેશ રાખવો વૃથા છે.

૫૬૯. હાલના જમાનાની દીવાળી તે, વ્યાપારીઓને નાણાંની ભીડ અને હુદયે હોળી.

ધારાસભા, શબ્દોનો સટ્ટા બજાર.

વ્યાપારી, વર્તમાન સમયમાં બીચારું બનેલ પ્રાણી.

જનસેવા, તે-પૂરતો પેટ ભરવાનો પુરુષાર્થ.

દવાખાનું, તે પાણીમાંથી પૈસા પેદા કરવાનું કારખાનું.

બજેટ, તે નસીબદાર નાણામંત્રીનું રમતનું ખ્યાલું.

પગાર આપવો તે-શેઠનો ટાઢીઓ તાવ.

માનપત્ર, તે નાતે નાતનું વરે અને સુસાબાઈના વા-પાણી.

હાલના જમાનામાં ચોખ્ખું ધી એટલે ખ્યોર વેળટેબલ.

હુકું એટલે આજના સંસારનો હડકવા.

અખબાર-પત્રો બુઠાણાનો હોલસેલ વ્યાપાર.

સીનેમા-લૂંટફાટ, અત્યાચાર, અનાચારનું વિદ્યાલય.

તેજ, એટલે સંગ્રહખોરોની ટંકશાળ.

અકરમાત્, વિજ્ઞાનનો શ્રાપ.

હોળી, તોફાનીઓની દીવાળી.

મંદી, સડેલા ગુમડાનું નસ્તર. આ પ્રમાણે હાલના જમાનામાં દેખાઈ રહેલ છે.

૫૭૦. સુખશાંતિના પોકારો ચારે બાજુઓથી સંભળાય છે, પરંતુ તેના ઉપાયોને લેતાં પ્રમાદ થાય છે. અગર

૪૧૬

બય પામીને દૂર ભાગી જવાય છે અને ઉપાયો એવા લેવાય છે કે સુખશાંતિના બદલે વિપત્તિનાં વાદળો આવીને ઉપસ્થિત થાય. સુખશાંતિને માટે અષ્ટાદશ પાપસ્થાનકો સેવીને માણસો, ઉલટા દુઃખોને તથા દુર્ભતિને આમંત્રણ આપી રહેલ છે. દુર્ભતિ, તેઓની વાટ જોઈ બેસી રહેલ છે.

૫૭૧. અરે ભાગ્યશાલીઓ ! ભગવાન કર્તા નથી પરંતુ કર્મ કર્તા છે માટે કર્મ-ક્રિયાઓને સુધારો ! ભગવાન કરે તે સારા માટે-આમ નહીં મનતા પણ જે થાય તે સારા માટે, આમ વિચારીને ચિન્તા, પરિતાપ, શોકાદિક કરો નહીં. પ્રાયઃ વક્તાઓ, સારી રીતે કહી શકે છે પણ કરતા નથી. જો કદા પ્રમાણે કરતા હોય તો તેઓનું કામ થઈ જાય અર્થાત્ આત્મવિકાસ સાધે.

ડોક્ટર જીવાડતા નથી પણ આયુષ્ય જીવાડે છે, આયુષ્ય પ્રમાણે જીવાય છે. જો ખરાબર તપાસ કરવામાં આવે તો માલુમ પડશે કે સંસ્કાર વધતા નથી પણ સ્વચ્છંદતા વધી રહી છે. સંસ્કાર વધવાને માટે ધર્મની આરાધના સિવાય અન્યોપાય નથી. જ્યાં સ્વચ્છંદતા રહી છે ત્યાં સંસ્કારો કેવી રીતે આવી શકે ?

વિલાસી જનોમાં પ્રાયઃ વિનય, વિવેક તેમ જ સુસંસ્કારો હોય તો પણ ખસતા વિલંબ થતો નથી, માટે વિલાસનો ત્યાગ કરવા શક્ય પ્રયાસ કરવો યોગ્ય છે.

૫૭૨. આઠ કર્મોના આધારેજ જીવ અને શિવમાં ભેદ પડેલો છે, સંસારી અને સિદ્ધનો ભેદભાવ, ઘાતીઆ-

૪૫૭

અમે અધ્યાત્મીઆ કર્મોવડે થએલ છે. આ કર્મોના સમૂહ નાશ થાય તો, જીવ અને શિવમાં તથા સંસારી અને સિદ્ધમાં લેણપણું રહે નહી. આ લેહભાવને મૂલમાંથી હઠાવવાની શક્તિ પોતાના આત્મામાં જ રહેલ છે. જે આપણો આત્મા, વિષય-કષાયના વિકારોનો ત્યાગ કરી તથા અહંકાર મમતાને હઠાવી આત્મિક ગુણોમાં અહોનિશ રમણુતા કરે તો જીવ તે શિવ થાય એટલે લેહભાવ રહે નહી, જ્યાં સુધી આપણો આત્મા, પોતાનું સ્વરૂપ ભૂલીને વિભાવ દશામાં રહેલો છે, ત્યાં સુધી લેહતા દૂર ખસવાની નહી જ, અને મોક્ષના સાધનો હસ્તગત થવાના નહી, માટે પ્રથમ પાંચ ઇન્દ્રિયોની આસક્તિનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક માનસિક વૃત્તિઓને આત્મિક ગુણોમાં-સમ્યક્ દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં સ્થિર કરો.

કર્મમલોના કારણોવડે-આત્માની શક્તિઓ આચ્છાદિત થએલી છે, તેથી જ પોતાના સ્વરૂપને ભૂલી બાહ્ય સંયોગોની ઝેડીઓમાં આ જીવ, ફસાઈ પડેલ છે. આત્મિક શક્તિઓ સંપૂર્ણ રીતે આવિર્ભાવ ત્યારે જ થાય કે કર્મનો મલ જે રહેલ છે તે દૂર ખસે.

કર્મોવડે-જ બિન્ન બિન્ન અવસ્થાઓ, પ્રાણીવર્ગે ધારણ કરી છે, જુદા જુદા પર્યાયોને ધારણ કરવાપૂર્વક જે જે અવસ્થામાં આવેલ છે ત્યાં અનંત અસહ્ય સંકટને વેઠી રહેલ છે, માટે કર્મોને હઠાવવા પ્રયાસ કરવો તે આવશ્યક છે. જ્યાં સુધી જીવની રાગ-દ્વેષ અને મોહની પરિણતિ છે ત્યાં સુધી સંસારમાં રખડપટ્ટી રહેવાની જ અને તેના યોગે કર્મોના બંધનોમાં ફસાવાનું અને દુઃખી બનવાનું જ.

૪૨૮

૫૭૩. પ્રત્યેક પ્રાણીઓ, સત્તાએ તો સિદ્ધ સમાન છે પણ રાગ-દ્વેષ અને મોહ જ્યાં સુધી રહેલ છે ત્યાં સુધી કેવલજ્ઞાની કે સિદ્ધ સમાન બનતા નથી અને કેવલજ્ઞાન સિવાય આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિના સંકટો ટળતા નથી. જ્યારે રાગ-દ્વેષ અને મોહના વિકારો મૂલમાંથી દૂર ખસે ત્યારે કેવલ્ય જ્ઞાનનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે. આત્મા જ્ઞાનમય, દર્શન અને આરિત્રમય બને છે અને સર્વ દુઃખોથી મુક્ત બની અઘાતીઆ કર્મોનો ઘાત કરી સિદ્ધપદના અનંત સુખનો સત્ય અનુભવ કરે છે; આ અનુભવ, અપૂર્વ હોય છે તેમજ અનુપમ-અનંત હોય છે. જગતમાં કોઈ પણ વસ્તુઓ, તેની ખરાખરી કરી શકે નહીં.

૫૭૪. અનેકાંતદૃષ્ટિ તે સાપેક્ષ દૃષ્ટિ છે. અનેકાંત-દૃષ્ટિથી રાગ-દ્વેષ અને મોહના વિચારો અને વિકારો ટળે છે અને આત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન થાય છે. જેઓને અનેકાંત દૃષ્ટિનો લાભ મળતો નથી તેઓ જ રાગ, દ્વેષ અને મોહના ગાઢ બંધનોમાં બંધાતા રહે છે, તેથી પરાધીનતા ખસતી નથી અને સ્વાધીનતા સ્વયં આવીને મળતી નથી. જગતનો વ્યવહાર, સાપેક્ષ દૃષ્ટિ સિવાય સુગમ અને સરલ બનતો નથી. તેમજ ચચ્ચેલ ભૂલો તથા થતી ભૂલો પકડાતી નથી-સમજાતી નથી-સમજ્યા સિવાય સુધારી શકાતી નથી, તેથી ભૂલોની પરંપરાથી વ્યાવહારિક કાર્યો પણ હિતકારક ન બનતાં દુઃખદાયક બીવડે છે. જે વ્યાવહારિક કાર્યોમાં સાપેક્ષતાપૂર્વક વર્તન રાખવામાં આવે તો, વેર-વિરોધ-કલહાદિક ઉત્પન્ન થાય નહીં. અને તે વ્યવહાર શુભ બની શુદ્ધિને મેળવવામાં અસાધારણ સાધન બને.

અનેકાંત-સ્વાદ્વવાહ દૃષ્ટિમાં વિદ્ય કરનાર જે કોઈ હોય તો

૪૨૯

એકાંત દૃષ્ટિ છે. એકાંત દૃષ્ટિથી જ માનસિક અંચલતા વેગ પકડે છે. તથા અહંકાર-રાગ-દ્વેષ અને મોહ નૃપની ફેબો ઘેરા ઘાલે છે, એટલે જે સત્ય વસ્તુ હોય તે સમજાતી નથી, તથા ઉપા-દેશતામાં વિઘ્નો આવીને અસત્ય ક્ષણવિનાશી વસ્તુઓ તરફ અધિકાધિક વલણ વધતું રહે છે. એકાંત દૃષ્ટિમાં ભેદભાવ જાગતો જ રહે છે, તેથી વિશ્વના પ્રાણીઓ તરફ મૈત્રી ભાવના-પ્રમોદ ભાવના-અનુકંપા અને માધ્યસ્થતા રહી શકતી નથી અને દ્વેષ-અદેખાધ-ધંતરાણને આવવાનો અવકાશ મળે છે.

૫૭૫. વસ્તુતઃ અનેકાંત-સ્યાદ્વાદની આરાધના તે જિનેશ્વરોની આરાધના અને જિનેશ્વરોની આરાધના તે આત્માની આરાધના છે. સ્યાદ્વાદની આરાધના વડે જ આત્મજિનિર્મલ ણની આત્મસ્વરૂપને પામી અનંત દુઃખોને નિવારણ સમર્થ બને છે. જ્યાં અનેકાંતની આરાધના છે ત્યાં અહંકાર અને મમતા પણ રહેતી નથી.

જિનેશ્વરો પણ કરમાવે છે કે તમો વ્યવહારમાં આવી પડેલા છે અને વ્યવહારમાં પણ સત્ય સુખની વાનગી આખવી હોય તો એકાંતદૃષ્ટિનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક અનેકાંત-સાપેક્ષ દૃષ્ટિ રાખો કે જેથી રાગ, દ્વેષ અને મોહના વિકારો ટળતાં તરવનો લાભ થાય-ચિન્તારૂપી ચિતાઓ શાંત થાય, વ્યાધિઓ પણ સત્તાવે નહી અને સમત્વ ભાવ આવીને ઉપસ્થિત થાય. અંકટો-વિઘ્નો અને ભૂલોને ટાળવાનો આ ઉપાય ખરેખરો છે.

૫૭૬. અધિક ચિન્તાઓ કે અધિક કલ્પનાઓ કરવાથી માનસિક શક્તિનો વૃથા વ્યય થાય છે. જે માણસ

૪૩૦

પોતાની માનસિક શક્તિને સિદ્ધ્યા ચિન્તાઓમાં અપ્રત્યક્ષ કરે છે, તે માણસ પોતાની સ્વાભાવિક શક્તિનો પણ સદુપયોગ કરવા સમર્થ બનતો નથી, મનુષ્યની શક્તિનો નાશ કરવામાં, તેની મહત્વાકાંક્ષાને દાબી દેવામાં તેમ જ ધર્મધ્યાનમાં-સાચી ભાવનાઓને દૂર કરવામાં વિદન નાંખનાર જે કોઈ હોય તેમ દુન્યવી ચિન્તાઓનો ખરેખરો હાથ છે. ચિન્તાઓ-કલ્પનાઓ કરવી હોય તો પોતાની સ્વાભાવિક શક્તિ ઘટે નહીં પણ સ્વ-શક્તિનો આવિર્ભાવ થાય, એવી કરો. ધાર્મિક ચિન્તાઓ, માનસિક તથા શારીરિક શક્તિમાં સહકાર આપે છે. મનમાં દુષ્ટ વિચારો કરવા-અન્ય પ્રાણીઓના નાશની ચિન્તાઓ કરવી તે પાપ છે. લલે પછી કાયાથી કરતો ન હોય-વચનથી બોલતો ન હોય તો પણ માનસિક વિચારો, ચિન્તાઓ કે કલ્પનાઓથી પાપને બાંધતો દુર્ગતિને પામે છે. તમે, અપરાધીઓ પર પણ યોદ્ધા કલ્પનાઓ કરો નહીં, ખરાબ વિચારો કરો નહીં, પણ તેઓનું હિત-કલ્યાણ થાય તે પ્રમાણે ચિન્તવન કરો; તેથી પોતાનું પણ હિત સધાય-આત્મશક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ થાય-માનસિક વૃત્તિ સ્થિરતાને ધારણ કરે. સાચું સુખ, મનની વૃત્તિઓને સ્થિર કરવામાં અનુભવાય છે.

આપણે સંકટ-વિપત્તિઓ આન્ધા પહેલાં જ ભયભીત બની વારેવારે ચિન્તાઓ કરીને હૃદયને બાળીએ છીએ. તેથી આવહારિક અને ધાર્મિક કાર્યોમાં વારેવારે વિદનો ઉપસ્થિત થાય છે અને વિદનોએ હક્ષત્રી, ખીરજ-હિંમત રાખવાની શક્તિને વૃદ્ધા સુમાવીએ છીએ. તમે જાણો છો કે, હિંમત

૪૩૨

આમા વિના અને ચિન્તાઓથી મુક્ત થયા સિવાય-કેઈ પણ કામ, કાર્ય ઉતરતું નથી, માટે ખોટી ચિન્તાઓને દૂર કરો.

૫૭૭. કામથી કેઈ પણ માણસ મરી જતો નથી; પરંતુ ખરાબ ચિન્તાઓથી ઘણા માણસો મરણ પામે છે. કામ કરવામાં મોટું સંકટ આવી પડશે, એવી ચિન્તા કરવાથી આપણને જેટલી હાનિ થાય છે, તેટલી હાનિ કામ કરવાથી થતી નથી. નિર્બંધ અને અજ્ઞાની જનો કેઈ પણ સત્ય કાર્યને આરંભ કરતા નથી. કહાચિત્ તેઓ કાર્ય હાથમાં લે તો પણ તેઓનાથી તે કાર્ય પાર પડતું નથી અને સખલ શ્રદ્ધાવાન-સમ્યગ્જ્ઞાની તે જ સત્કાર્યને ઉમંગથી હાથમાં ધરે છે, અને ચિન્તા રહિત બની તે સારા કાર્યને પાર ઉતારે છે. શક્તિ-માનને ભય-ચિન્તાઓ બહુ સતાવતી નથી. ચિન્તાઓ સતાવતી હોય તો, નિર્બંધ, ભયભીત અને અજ્ઞાનને જ.

૫૭૮. સંસારસુખના રસિક જનોને, વર્તમાન કાલમાં વિવિધ ચિન્તાઓ પીડતી હોય છે તેમજ ભવિષ્યની ચિન્તાઓ પણ સતાવતી હોય છે, કારણ કે તેમને પોતાના આત્મિક ગુણોમાં દૃઢ શ્રદ્ધા હોતી નથી, તેથી ભવિષ્યમાં મારું શું થશે ? મારી કેવી ગતિ થશે ? અમો સુખી અગર દુઃખી થઈશું. આમ ચિન્તાઓ કરીને પોતે પાયમાલ બને છે, પરંતુ આત્મ-ગુણરસિકોને પોતાના ગુણોમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રહેલ હોવાથી વર્તમાન કે ભવિષ્યની કેઈ પ્રકારની ચિન્તા રહેતી નથી-દૂર ભાગે છે.

સાત ભય-વિવિધ પ્રકારની ચિન્તાઓ, વિધોતું બલ,

૪૩૨

વિષયમાં આસક્તિભાવ બહુ સતાવે છે અને પીડ ઉપભવી દુઃખી દુઃખી બનાવી મૂકે છે. આ પ્રમાણે સમ્યક્જ્ઞાની સારી રીતે જાણતા હોવાથી વિષયોના ફંદામાં ફસાતા નથી; પણ તેઓને દૂર કરવા દરરોજ વિચારો કરતા હોય છે અને શક્ય પ્રયાસ કરવામાં આમી રાખતા નથી. ત્યારે વિષય સુખરસિકો, તે સુખમાં મગ્ન બનવા માટે વિવિધ વિચારો અને પ્રયાસ કરતાં હોય છે તેથી તેમાં ફસાઈ વિવિધ વ્યાધિગ્રસ્ત બને છે.

૫૭૯. આપણી મહત્વાકાંક્ષાઓવડે આપણે ઉચ્ચતાના શિખરે આરૂઢ થઈએ છીએ, અને ઉચ્ચ આદર્શ હોય તો જ પ્રાપ્ત થએલા ઉત્તમ સાધનો-નિમિત્તો ફલીભૂત થાય છે, માટે ઉચ્ચતાને પ્રાપ્ત કરવી હોય તો જાગ્યા વિચારો અને ઉચ્ચ ઇચ્છાઓ રાખો. હલકા વિચારો અને હલકી નીચ ઇચ્છાથી તો આગળ વધાતું નથી તેમજ જે સ્થિતિ છે તેમાંથી પતિત થવાય છે તથા મહત્વાકાંક્ષા સાથે પ્રયત્ન પણ પ્રબલ હોય તો જ ધારેલા કાર્યો પાર ઉતરે છે. જો પ્રમાદ-આળસ વિગેરેનો પ્રવેશ થાય તો મહત્વાકાંક્ષા વિક્લ બને છે; આપણી ઇચ્છાઓ આગળ પડતી કઈ છે તેનો ખરોખર ખ્યાલ કરીને પ્રમાદ, આળસ વિગેરેને નિવારી શક્ય પ્રયત્ન કરતા રહેવું જોઈએ. સાથે સાથે કાર્ય કરવાની વિધિને પણ જાણવાની આવશ્યકતા રહેલી છે. પ્રબલ ઇચ્છા-રીતસર વિધિ અને પુરુષાર્થ અવશ્ય કાર્યની સિદ્ધિ કરી શકે છે; ફક્ત ઇચ્છાઓ કરવાથી કાર્ય સિદ્ધિ પામતું નથી.

મહત્વાકાંક્ષાઓ મૂકી દેવા જેવી નથી જ. ઇચ્છા હશે તો સમય મળતાં પ્રયત્ન થશે અને કાર્ય સધાશે.

૪૩૩

મહત્વાકાંક્ષાઓને વિક્ષલ કરનાર જો કોઈ હોય તો ક્રોધ-માન-માયા અને લોભની અતિરેકતા છે. આ કષાયના આવેશો મહત્વાકાંક્ષાઓને નષ્ટ કરી હલકી અને નીચ ઈચ્છાઓને કરાવે છે. વિચારો યથુ હલકા અને અધમ થયા કરે છે-માટે સંયમ ને કેળવવાની ખાસ જરૂર છે. સંયમ ત્રણ પ્રકારનો છે. માનસિક, વાચિક અને ક્રિયિક; માનસિક સંયમ તે છે કે સહાય સારા અને મહત્તાના વિચારો કરવા-ઉચ્ચ અભિલાષા રાખવી, અને વિચાર-વિવેકપૂર્વક હલકી અભિલાષાઓનો ત્યાગ કરવો તથા વાચિક સંયમ તે કહેવાય કે જેમાં હિત, મિત અને પશ્યતા રહેલી હોય.

ક્રિયિક સંયમ, તે કે સહાયરમાં સહાય પ્રવૃત્તિ રહેલી હોય અને અનાચારોનો ત્યાગ હોય. આ પ્રમાણે ત્રિધા સંયમની રીતસર આરાધના કરનારને મહત્વાકાંક્ષાઓ સફલ થાય છે; અને સાથે સાથે આત્મિક વિકાસ સઘાતો રહે છે માટે પ્રમાદાદિકનો ત્યાગ કરવાપૂર્વક સંયમની આરાધના કરવી તે મહત્તાને મેળવવાનો સાચો માર્ગ છે.

૫૮૦. જ્યારે આત્માના ગુણોમાં શ્રદ્ધા ખરોખર હોતી નથી ત્યારે જ વિષયકષાયના વિકારો વહાલાં લાગે છે; તેથી વિષયાસક્તિ અને કષાયાંધતા આવીને ઉપરિચિત થાય છે. વાદ-વિવાદ-વિરોધાદિક તેમજ અહંકારાદિક આવીને પ્રાણીઓને પાગલ બનાવી ચારે ગતિમાં રઝળતો રખડતો કરી મૂકે છે, તેથી જ પોતાની શક્તિનો, સંપત્તિનો તથા સત્તાનો ખ્યાલ અને ઉપયોગ રહેતો નથી.

૪૩૪

આત્માના ગુણો તરફ દૃષ્ટિ રાખનાર અને તે તે ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરનારની ખાસે વિષયો અને કષાયો ભાગતા ફેર છે અને કષાય-વિષયના અનુયાયીઓ ભય-ચિન્તા-પરિતાપ-વ્યાધિ વિગેરે પણ ખાસે આવી શકતા નથી. મહાન્ન થવાની અભિલાષાવાળાઓ, આત્મિક ગુણો તરફ લક્ષ્ય રાખે નહીં તો તે અભિલાષા ક્યાંથી પૂર્ણ થાય ? અનંત શક્તિના સ્વામી આત્માની આરાધનામાં તેમજ તેની સાધનામાં ખરાબર લક્ષ્ય રાખીને લીનતા કરનારને દુઃખો રહેતા નથી, માટે આત્માના ગુણો તરફ લક્ષ્ય રાખવા પ્રયત્ન કરવાની આવશ્યકતા છે.

દુન્યવી પદાર્થોના સંયોગો તથા નિમિત્તો દુઃખ-દાવી નથી, પણ દુઃખદાયક જે કોઈ હોય તો રાગ-દ્વેષ-મોહ-અજ્ઞાનતા-અહંકાર અને મમતા વિગેરે મૂલ કારણો છે. જ્યાં સુધી આ રાગાદિક મૂલ કારણો રહેલા છે ત્યાં સુધી કોઈ પણ પ્રકારે પ્રાણીઓને સાચી સુખશાંતિ ઉપલબ્ધ થતી નથી. સ્વપ્નચક્ર વસ્તુઓમાં સત્ય સુખ આપવાની શક્તિ ક્યાંથી હોય ? હરગીજ હોય નહીં.

૫૮૧. નિર્મલ ચારિત્ર પાળો. શરીરશેભા-સાદ્યબી અને સંપત્તિ માટે મનુષ્યો વિવિધ કષ્ટોને સહન કરીને સુખની અભિલાષા રાખી રહેલ છે, પણ તે સુખ, દુઃખમિશ્રિત છે. દુઃખરહિત સુખને મેળવવું હોય તો દુન્યવી સુખનો ભોગ આપો અને નિર્મલ ચારિત્રનું પાલન કરો. નિર્મલ ચારિત્રના પાલન વિના દુઃખરહિત સુખ કદાપિ મળી શકશે નહીં જ. ચારિત્રની આરાધનામાં જે કષ્ટો સહન કરાય છે, તે વૃથા જતા નથી, પણ તેથી આત્મોન્નતિ થવાપૂર્વક સમ્યગ્જ્ઞાનાદિકની પ્રાપ્તિ

૪૩૫

આય છે; અહંકાર, મમતા, અદેખાઈ વિગેરે દુર્ગુણો નાશ પામે અને અનંત શક્તિ આપોઆપ આવી મળે છે. તમારી ખસે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન ચારિત્રરૂપ ધન હશે તો કોઈ પ્રકારની ભીંત કે શંકાદિ રહેશે નહીં; અને આત્મિક ગુણો સ્વયમેવ પ્રગટશે; સમ્યગ્જ્ઞાનીઓ, જે જે કષ્ટો આવે છે તેને કસોટી માનતા હોવાથી તેવા વખતે ગભરાતા નથી અને મૂંઝવણમાં પડતા નથી.

૫૮૨. જેમ અર્થ અને કામના અર્થીઓ, અર્થ અને કામને માટે ભયંકર કારમી વિડંબના સહે છે, તે વિડંબના, અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ થતાં મનુષ્યોને ભાસતી નથી. તે પ્રમાણે ધર્મ અને મોક્ષના અર્થીઓને સ્થિરતાના યોગે સહજ સુખની પ્રાપ્તિ થતાં તે વિડંબના-કષ્ટો ભાસતા નથી. તેથી તેઓને રાગ-દ્વેષ અને મોહનો અભાવ થાય છે અને તેથી વીતરાગતાનો આવિર્ભાવ થાય છે. ધનાદિક માટે સહન કરેલ કષ્ટ, દુઃખોની પરંપરા વધારી મૂકે છે અર્થાત્ તે સહન કરેલ કષ્ટો સુખદાયક બનતા નથી, અને આત્મવિકાસને રૂંધે છે, પણ ધર્મ અને મોક્ષ માટે સહન કરેલ કષ્ટો સાંસારિક કષ્ટોને કાપી શાન્ત સુખ અર્પણ કરે છે માટે ધર્મ અને મોક્ષ માટે કદાચ કષ્ટો આવી પડે તો પણ પાછા હટો નહીં-હિંમત રાખી આગળ વધો.

૫૮૩. અંધકારમાં અથડામણો અનેક પ્રકારની આવતી રહે છે, તે અથડામણો, સૂર્યોદય થતાં પ્રકાશના યોગે ટળે છે તે પ્રમાણે સમ્યગ્જ્ઞાનનો પ્રકાશ થતાં મિથ્યાત્વના યોગે ઉત્પન્ન થયેલ વિડંબનાઓ-વિપત્તિઓ નાશ પામે છે અને તે પ્રકાશના યોગે સન્માર્ગ-મોક્ષમાર્ગમાં ગમન કસાય છે.

૪૩૬

૫૮૪. પાપભીરુ ખનો-પાપ કરતાં પાપ બહેરાતમાં આવે, તેનો ભય, મનુષ્યોને અધિક હોય છે; તેથી જ તે પાપને છૂપાવવા માટે કોઈ ધર્મક્રિયા કરવાનો દેખાવ કરે છે, કોઈ વળી લાંચ રૂશવત આપે છે, તેમ જ અધિક વિનય-વૈયાવચ્ચ પશુ કરે છે છતાં પાપો છૂપા રહેતા નથી. જો પાપ બહેર થવાની ભીરુતા કરતાં પાપની ભીરુતા રખાય તો પાપોથી પાછું હઠાય અને સદ્ગુણો આવીને વસે.

૫૮૫. પ્રાણોના આધારે જીવન પસાર થાય છે, તે સુજબ સત્ય ધાર્મિક ક્રિયાના આધારે જીવનની સફલતા થાય છે અને આત્મોન્નતિમાં આગળ વધાય છે. સત્ય ક્રિયાઓ તે પ્રાણો છે.

૫૮૬. અહિંસા ત્યાગમાં છે. રાગ-દ્વેષ-મોહ-મમતા તથા અહંકાર, અદેખાઈ, નિન્દા વિગેરેના ત્યાગ સિવાય અહિંસા ધર્મનું પાલન થવું તે અશક્ય છે. અહિંસા, રાગાદિકને ત્યાગ આગે છે. તમારી પાસે અહિંસા, સત્યાદિકરૂપી ધન હશે તો વિંડખના-વિપત્તિઓ આવશે નહીં; કદાચ પાપોદયે આવશે તોપણ ખસી જશે અને તેઓનું જોર ચાલશે નહીં.

૫૮૭. સારી અને અખૂટ સુંદરતા તમારી કાયા-માયામાં નથી, પરંતુ સમ્યગ્જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રમાં રહેલ છે માટે સુંદરતાને કાયમ રાખવી હોય તો વૈરાગ્ય-સંવેગ વિગેરે સદ્ગુણોને ધારવાપૂર્વક ચારિત્રની સારી રીતે આરાધના કરો. ચારિત્રમાં જ સત્ય છે-સુંદરતા છે.

૫૮૮. વૃક્ષની પોલાણે પેડેલો અગ્નિ, વૃક્ષને ટકવા

૪૩૭

હેતો નથી તે પ્રમાણે મનુષ્યોમાં જેઠલા અહંકાર, મમત્વ, અદેખાઈ વિગેરે દુર્ગુણો મનુષ્યોના જીવનને બાધમીભૂત કરે છે.

૫૮૯. તમારા અપરાધીઓને શિક્ષા આપવાની તકલીફ તમે લેતા નહી. તે અપરાધીઓને શિક્ષા કરવા કર્મ-રાજ સર્વત્ર-સર્વથા અને સર્વદા તૈયાર છે; તમે ખરોખર શિક્ષા કરી શકશો નહી, અને શિક્ષાઓ કરવા તૈયાર થશો તો એવડા બંધાશો, એટલે બવોબવમાં પરિભ્રમણ કરવું પડશે.

૫૯૦. જ્યારે માનસિક વૃત્તિઓ, નિર્ભય અને નિર્વિકારી હોય છે ત્યારે પાસે રહેલા પદાર્થો સુખરૂપે બાસે છે; નહીતો દુઃખરૂપે બાસે છે, માટે પ્રથમ માનસિક વૃત્તિઓને નિર્ભય અને નિર્વિકારી બનાવવાની ખાસ જરૂર છે.

૫૯૧. તપસ્યાઓ કરવાથી માનસિક વિકારો શાંત થાય છે પણ મૂલમાંથી તે વિકારો નાશ પામતા નથી. જ્યારે સમ્યગ્જ્ઞાનપૂર્વક તપસ્યાઓ કરતાં આસક્તિ ઓછી થતાં અને સ્વાહ અને સ્વાર્થનો ત્યાગ થતાં માનસિક વિકારો મૂલમાંથી ક્ષય પામે છે, માટે જ્ઞાનપૂર્વક તપસ્યા કરો.

૫૯૨. ગુણી સજ્જનોએ તથા ગુણાનુરાગી જનોએ અન્ય માનવીઓની ખામીઓ જોવી નહી; પણ તેઓની ખૂબીઓને જોવી કે જેથી ગુણોમાં ય વધારો થાય અને ગુણોને આવવાનો અવકાશ મળે. ખામીઓ જોશો તો તમારી ખામીઓ ખસશે નહી; અને ખૂબીઓ આવશે નહી.

૫૯૩. સુખનું મૂલ સમતા, અને દુઃખનું મૂલ

૪૩૮

સમતા-આયનું મૂલ્ય મિથ્યાત્વ અને સત્યનું મૂલ્ય સમ-
કિત, રોગનું મૂલ્ય લોગ અને લોગનું મૂલ્ય સંયોગ.

૫૬૪. ચારિત્ર લેવાની ભાવનાના બદલથી સમકિતી,
વૈમાનિક દેવના આયુષ્યને બાંધે છે; એટલે સમકિતીને ચારિત્ર
લેવાની ભાવના હોય અને અવસર મળતાં સંયોગોનો ત્યાગ
કરી ચારિત્ર લે.

૫૬૫. વૈદ્યો કહે છે કે-મરીની સાથે સંચળન
સેવનથી હડકાયા કૂતરાનું ઝેર ઉતરે છે. તે પ્રમાણે નમ્રતા
અને સરલતાના સેવનથી વેરનું ઝેર ઉતરે છે અને વૈરની
પરંપરા અટકે, તેથી મોક્ષમાર્ગમાં ગમન કરતાં માનવોને વિદ્યો
આવતા નથી.

મરી સાથે કરીઆતાના સેવનથી કમળો મટે છે. તે પ્રમાણે
સમ્યગ્જ્ઞાન સાથે સમતાના સેવનથી અનાદિકાલીન જન્મભુજ્યો
ટળે છે.

૫૬૬. ટંકણુખાર સાથે મરી ખાવાથી પેટમાં થએલ
ખરોલ મટે છે. તે સુખ્ય પ્રશમ અને વૈરાગ્યથી અન્તરના
કામ, ક્રોધાદિક શાંત થાય છે.

૫૬૭. આંબળા સાથે મરીના સેવનથી પિત્ત મટે
અને જીરા સાથે મરી લેવાથી રક્તપિત્ત મટે તથા ખહેડા સાથે
મરીના સેવનથી ઉધરસ મટે તે પ્રમાણે આસકિતના અભાવથી
તથા અહંકારના ત્યાગથી અને ગમ ખાવાથી ભવોભવની
વિહંબનાઓ અટકે છે અને સમ્યગ્જ્ઞાની બનાય છે.

૫૬૮. મરી સાથે ઘોડાવળને ઘસી ઠંબ ઉપર ચોપડ-

૪૩૯

જાથી વિંછીની વેદના રહેતી નથી તે પ્રમાણે અશરણ અને અનિત્યભાવના ભાવવાથી આર્ત્તધ્યાનની વેદના ખસે છે; ચિન્તાઓ સતાવતી નથી.

૫૯૯. પીપર સાથે મરી લેવાથી પેટની વાયુની પીડા મટે છે તે મુજબ જિનેશ્વરની આજ્ઞા અને સેવા દ્વારા દુન્યવી વલોપાત રહેતો નથી.

૬૦૦. મનુષ્યો શારીરિક વ્યાધિને મટાડવા માટે વૈદ્યની આજ્ઞાનુસારે વર્તન રાખે છે અને વારેવારે તે વૈદ્યનું સન્માન-સેવન કરે છે, તો વ્યાધિ ઉપશાંત થાય છે. તે મુજબ જિનેશ્વરની આજ્ઞાનું સેવન કરે તો ભવોભવની વિપત્તિઓ નાસે.

૬૦૧. શક્તિને વેડફી નાંખો નહીં. વિષયકષાયમાં તણાતી શારીરિક, માનસિક અને આત્મિક શક્તિને ધર્મધ્યાનમાં યોજવાથી તે શક્તિમાં વધારો થાય છે. સાથે વ્યાધિ, વ્યાધિ ટળતી રહે છે, માટે મળેલી શક્તિને વિષયકષાયમાં વેડફી નાંખો નહીં; પણ વધારો કરો !

૬૦૨. મકાનો-મહેલો બંધાવીને માણસો મલકાય છે પણ તે માટે કેટલાં પાપ બંધાય તે જ્ઞેતા નથી અને પાપો ઝોછા કરતા નથી, તો પછી ચિન્તાઓ ક્યાંથી અદ્ય થાય ?

૬૦૩. માનસિક પીડાઓ, ખીબ આગળ કહેવાય નહીં અને સહેવાય નહીં. આવી પીડાઓને દૂર હટાવે તે બહાદુર.

૬૦૪. શારીરિક વ્યાધિ ઠાળવાને વૈદ્ય-ડોક્ટરની પાસે જવા પછી, પીડાઓને પૂછ્યા સિવાય પણ કહી, તેમના કથન

૪૪૦

મુજબ વર્તન પણ ક્યું; ભવરોગને ટાળવા માટે શો ઉપાય કર્યો અને કઈ દવા લીધી ?

૬૦૫. જે ભાગ્યશાલીઓ, ભવ રોગને ટાળવા માટે મન, વચન અને ક્રિયાને કબજે કરીને આત્મતત્ત્વમાં રમણુતા કરે છે તે સંપૂર્ણ આરોગ્ય મેળવે છે. દુન્યવી દવા, શારીરિક વ્યાધિને શાંત કરવા સમર્થ છે, પણ માનસિક વ્યાધિને શાંત કરવા તેમજ તેનો મૂલમાંથી નાશ કરવા સમર્થ નથી.

૬૦૬. ખૂડથલો સાથે બાધ લીડનાર, બુદ્ધિમાન ન કહેવાય પણ તેઓને યુક્તિથી સમજ પાડનાર અને સન્માર્ગે વાળનાર બુદ્ધિમાન કહેવાય છે.

૬૦૭. સરળ અને કપટી. જ્યાં બનાવટી દેખાવ નથી અને જે રૂપે હોય તેવા દેખાય તે સરલ કહેવાય. દંભ કરીને દેખાવમાં લોકરંજન કરે તે કપટી કહેવાય.

૬૦૮. જેનામાં ક્ષમા ગુણુ નથી તે વસ્તુતઃ શૂરવીર નથી; જેનામાં ઉદારતા અને હયા નથી તે શ્રીમાન નથી, અને જેનામાં નીતિ ન્યાય નથી. તે અધિકારી નથી તથા જેનામાં વિનય, વિવેક અને સદ્વિચારો નથી, તે જ્ઞાની નથી; ગુણુ જગતમાં પૂજ્ય છે.

૬૦૯. સમ્યક્ શ્રદ્ધાથી દર્શનમોહનીય કર્મ ટળે છે, સમ્યગ્જ્ઞાનથી નિર્લેપતા આવી હાજર થાય છે અને સદ્વર્તનથી ચારિત્રાવરણીય કર્મો નાશ પામે.

૬૧૦. આત્મા સંયમ સિવાય સદાય સર્વત્ર દબાતો અને સંસારસાગરમાં તણાતો રહેવાનો તથા આશાની ઊંડીમાં

૪૪૧

બંધાતો રહેવાનો જ; માટે સંયમની આરાધના કરી તેને ક્ષામણીમાંથી મુક્ત કરવો, તે મુનિજનોનું કર્તવ્ય છે અને શ્રાવકોનું પણ કર્તવ્ય છે, 'આત્માને મુક્ત કરો'

૬૧૧. આત્માને કર્મોથી મુક્ત કરવા માટે મનુષ્ય-પણું ઉત્તમ સાધન છે. અને આ સાધનની સફલતા કે સાર્થકતા, સિદ્ધાંત-શ્રવણ-રુચિ અને વર્તન ઉપર છે.

૬૧૨. કાંટાને કાઢવા માટે દુઃખને સહન કરવું પડે છે, તે પ્રમાણે કર્મના દુઃખને દૂર કરવા કષ્ટ સહન કરવું જોઈએ; કષ્ટને સહન કર્યા સિવાય કદાપિ કષ્ટ ખસશે નહીં.

૬૧૩. દુઃખને દૂર કરવાનો ઉપાય, દુઃખને સહન કરવું તે છે. શાતાગારવ, ઋદ્ધિગારવ અને રસગારવથી કદાપિ દુઃખ ટળશે નહીં, માટે દુઃખ આવે ત્યારે ભયને ત્યાગો !

૬૧૪. સાંસારિક સુખોની આશાઓ સાથે ચિન્તાઓનો ગાઢ સંબંધ છે. જે ચિન્તાઓને ટાળવી હોય તો આશાઓને નિવારી આત્માના ગુણોમાં લયલીન બનો, તેથી આશાઓ પુનઃ ઉત્પન્ન થશે નહીં. આશાની બેડીથી બંધાયેલ માણસો આખા જગતમાં દોડદોડ કરે છે અને યાચના કરવામાં બાકી રાખતા નથી, છતાં આશાઓ પૂર્ણ થતી નથી. આશા રહિતને જગત અને દેવો પણ પ્રણામ કરે છે અને દાસ થાય છે.

૬૧૫. સાંસારિક સુખની અભિલાષાએ કરાતી ધાર્મિક ક્રિયાઓ પણ સમ્યગ્જ્ઞાન થયે ભાવક્રિયાનું નિમિત્ત બને છે—શ્રીપાલ કુમાર અને મયણુની માફક.

૪૪૨

૬૧૬. ન્યાય, નીતિ અને ધર્મના સંસ્કારોનો વારસો પુત્રોને આપવો તે સાચો વારસો છે, કારણ કે તેથી ધનાદિકના વારસાને તે વારસો સફલ બનાવે છે, એટલે તે ધાર્મિક વારસો ધનાદિક વારસાનો સદુપયોગ કરાવે છે. તમે પ્રથમ કયા વારસાને આપશો? કર્મેના નાશ કરવા કટિબદ્ધ બનેલ માનવી, કઠીઆરો અને સુતાર જેમ કાષ્ટને કાપતાં એકાગ્રતા ધારણ કરે છે તે પ્રમાણે એકાગ્રતા ધારણ કરે તો તે કર્મકાષ્ટને કાપે પરંતુ જો એકાગ્રતાનો ત્યાગ કરી આડું-અવળું જુએ તો કાષ્ટને બદલે પગમાં કુઠાર વાગે અને કાષ્ટ કપાય નહીં; તે પ્રમાણે સ્થિરતા ન હોય તો આત્મધ્યાન-રૌદ્ર-ધ્યાનરૂપી કુઠાર ઘણું નુકશાન કરી નાંખે; માટે દરેક ક્રિયાઓમાં એકાગ્રતાની આવશ્યકતા છે.

૬૧૭. પચીસ વર્ષ સુધી માતૃપિતા તરફથી પડેલા કુસંસ્કારો તથા ગુરુદેવે આપેલા સુવિચારો નીચ હલકા મનુષ્યની સંગતિથી એક જ દિવસમાં પરિવર્તન પામી કુસંસ્કારો આવીને સ્થાન લે છે. કુસંસ્કારી સ્ત્રીના એક દિવસના સહવાસથી સારા સંસ્કારી પુત્રના વિચારો ફરી બચ છે, માટે સારા નિમિત્તોની ખાસ જરૂર રહેલી છે.

૬૧૮. શુભ નિમિત્તો સારા સંસ્કારોને સ્થિર કરી શુદ્ધ આત્મગુણોને ઓળખાવે છે, તેમ ખરાબ નિમિત્તો તેથી વિપરીત પરિણામ લાવી આત્મધર્મથી પતન કરાવે છે, માટે પૈસાઓ કરતાં શુભ નિમિત્તો અત્યંત કીમતી છે, અને વિવિધ વિપત્તિ-એકાગ્રતામાં પૂરેપૂરો સહકાર આપે છે; હિંમત-નિર્ભયતા-ઉદારતા, ચાપસીરુતા વિગેરે પણ આવી નિવાસ કરે છે.

૪૪૩

૬૧૯. કટુક વચનો ધવાણુ કરીને ક્રોધાતુર બને નહી, પણ વિચાર કરીને સહન કરી લો, ક્ષમાને ધારણુ કરો; ક્ષમાને ધારણુ કરવાપૂર્વક સાંભળતાં, દોષો હશે તે દૂર કરવાની ભાવના બગશે અને દૂર કરી શકશો; દોષોનો અભાવ હશે તો અધિક સહન કરવાની શક્તિ બગશે, કટુક વચનને સહન કરવામાં ઉભય તરફથી લાભ મળશે.

૬૨૦. સહન કરે તે શૂરો અને સહન કરે નહી અને ક્રોધાતુર તરત બને તે, ખાયલો-માયકાંગલો. સહન કરીને શૂર બનેલ, કર્મોને કાઢવા માટે વીર બને છે અને મોહ નૃપની લડાઈમાં જયમાલા પહેરે છે. કૃષ્ટ શારીરિક બળવાળો જ, સહન કરવા સમર્થ બનતો નથી, અને મોહને હરાવી સત્તા પોતાની મેળવી શકતો નથી; પણ તેમાં સહનતાનું બળ હોય, તેમજ સ્વપરતું બળપણું હોય તો પોતાની સત્તાને પાછી પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

૬૨૧. સત્યશાંતિ જરૂર, જમીન અને જોરુમાં મળતી નથી, પણ સંતોષાદિક સદ્ગુણોમાં મળે છે. જ્યાં સંતોષાદિક સદ્ગુણો છે, ત્યાં સત્યશાંતિ છે. સમ્યક્ જ્ઞાનપૂર્વક સત્યશાંતિ સત્તા, સંપત્તિ અને સાદ્યબીને પણ માગતી નથી; માગે છે માનસિક શુદ્ધિપૂર્વક આત્મશુદ્ધિ, તે માટે પ્રયાસ કરો. સ્વયં-મેવ ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ આવી મળશે. સૂક્ષ્મ યુદ્ધિવડે આરાધેલ ધર્મ, જલ્દી સફલતાને ધારણુ કરે છે; નહી તો વિધાત થવાનો સંભવ છે, સૂક્ષ્મ યુદ્ધિમાન સાધક નિર્ભય અને આશંસા રહિત હોઈ ધારેલ કાર્યોને સાધવા સમર્થ બને છે.

૬૨૨. અપરાધીઓની મનોવૃત્તિ સદાજ ભયભીત હોય

૪૪૪

છે અને શંકાઓને ધારણ કરતાં સહજ બાબતમાં પણ ભડકતા રહે છે.

૬૨૩. જૈનત્વને ઓળખાવવા તથા તેની સાર્થકતા કરવા લોકોત્તર વિચાર, ઉચ્ચાર અને આચારની આવશ્યકતા છે; સત્તા-સાદ્યબી નહીં હોય તો પણ ચાલશે.

૬૨૪. દેવની સાદ્યબીથી પણ જૈનત્વ આવશે નહીં, પરંતુ જ્યારે સાત કર્મોની સ્થિતિ એક કોટાકોટી તેમાં પણ ઊણી સ્થિતિ થશે ત્યારે જૈનત્વ આવશે માટે જૈનત્વનો લાભ લેવો હોય તો કર્મકાટ કાઢો.

૬૨૫. પ્રગતિ કે આત્મોન્નતિમાં જેટલી સંપત્તિની જરૂર છે તેટલી વિપત્તિની પણ જરૂર છે. વિપત્તિ આત્મોન્નતિની પરીક્ષા છે-કસોટી છે.

૬૨૬. આજ્ઞા—'બાણાપ ઘમ્મો' જિનેશ્વરની કે સહ-ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે કરેલી ભક્તિ, મુક્તિને જેથી લાવે છે. તેથી આજ્ઞા મુજબ ભક્તિ કરવાની ભાવના સદા રાખવી; આ પ્રમાણે ભક્તિ કરવાથી દુઃખોને દૂર કરવા કુચુક્તિઓ કરવી પડશે નહીં.

૬૨૭. તમારો પાસે યથેચ્છ સત્તા, સંપત્તિ કે સાદ્યબી નહીં હોય તો તમો ચલાવી લેજો પણ સત્ય, સંયમ અને તપ વિના ચાલશે નહીં; માટે કોઈ પણ ઉપાયે તેને મેળવવા કોશીલ્ય કરજો; તેના વિના કદાપિ જીવનમાં ખીલકુલ ચાલશે નહીં.

૬૨૮. વિચારકે મનુષ્યોએ, આ પણ વિચાર કરવાની અગત્યતા રહેલી છે, કે અમે આત્મવિકાસ-આત્મ-

૪૪૫

શક્તિમાં કેટલા આગળ વધ્યા ? મત-નિયમોની કેટલી આરાધના કરી ? અને સાધુના કેવા વિચાર-આચારમાં છીએ ? આ પ્રમાણે વિચારતાં સ્વસ્થિતિનું ભાન થશે. આગળ વધેલ નહી હો તો આગળ વધવાની વૃત્તિ ભગશે. વિચાર અને વિવેક વિના કદાપિ આગળ વધાતું નથી. તમે વિચાર અને વિવેક કરતા તો હશે અને તે પૂર્વક કાર્યો કરતા હશે જ; પણ વિષય-કષાયના વિકારો અને વિચારોનો ત્યાગ કરવાનો વિચાર અને વિવેક કયો ?

૬૨૯ જેના હૃદયમાં કરુણા ભાવ રહેલ હોય છે તે જીવાત્મા ગમે તેવી વિપત્તિઓના પ્રસંગે તેમજ સંકટોના સમયે હયાને વિસરતા નથી. પોતાનાથી બનતો ઉપકાર કરી, વિડંબના-વિપત્તિમાંથી અન્ય પ્રાણીઓને બચાવી રક્ષણ કરે છે પણ કાયરતા ધારણ કરીને ખસી જતા નથી. તેમાં જ તેની શૂરવીરતા છે.

૬૩૦ બીબાઓ પર જોરજીલમ કરવાથી સુખ મળતું નથી. અજ્ઞાનતાથી માણસો એમ સમજે છે કે પ્રાણીઓને દબાવી-રીબાવી અને મારી તથા તેમની પાસેથી જોર-જીલમથી અગર કપટ કલા વાપરી સ્વાર્થ સાધી લેવો, એમાં હુશિયારી છે. આ તેમનું મનતોચ તદ્દન અધમ કાટીનું છે; જેના સહકારથી આપણે સુખી રહીએ છીએ, તેનો નાશ કરવામાં અગર દબાવી રીબાવીને મારી નાંખવામાં તેઓનો સહકાર ક્યાંથી મલે ? હરગીજ મળે નહી. એક બીબાના સહકાર થોડે આપણું જીવન સુખેથી પસાર થાય છે. જો સહકાર હોય નહી તો ક્ષણભર આપણે જીવી શકીએ નહી.

૪૪૬

૬૩૧ ધરફની માફકે ભરચુવાનીને ઓગળતા વાર લાગતી નથી. તથા સંધ્યાના રંગની માફક મગેટી સંપત્તિને ઓસરતા વિલંબ થતો નથી. તેમજ કરમાએલ પુષ્પોની માફક જીવનને કરમાતાં વખત લાગતો નથી; માટે જ્યાં સુધી જીવાની-સંપત્તિ અને જીવન હોય ત્યાં સુધી પરમાર્થને સાધવા પુરુષાર્થ કરવો, તે બુદ્ધિમાનોનું કર્તવ્ય છે.

૬૩૨ વિષયનું સ્મરણુ પણુ હાનિકારક છે. વિષયોનું સ્મરણુ પણુ કોઈ વખતે તેમજ સદાય નુકશાન કરી નાંખે છે. ભણનારને ભૂલાવી ઉન્નમર્ગે ધસડી લઈ જાય છે. જય તપની આરાધના કરનારને તે વિષયનું સ્મરણુ સ્થિર રહેવા હેતુ નથી અને ભક્તિમાં-ભજનમાં જે રંગ લાગ્યો હોય તેમાં ભંગ પડાવીને હતાશ બનાવે છે. પ્રહ્લચર્યવ્રતને ધૂળધાણી કરાવનાર જે કોઈ હોય તેા વિષયોનું સ્મરણુ છે. કોઈ પણુ કાર્ય કરતી વેળાએ જે વિષયનું સ્મરણુ થયું તેા તે કાર્ય રીતસર થશે નહીં; માટે તેઓનું સ્મરણુ પણુ ન જાય તે માટે ધણા ઉપયોગ રાખવાની આવશ્યકતા છે. ચિત્તની સ્થિરતા વિના સારા વિચારો સ્ફુરતા નથી અને વિવિધ કાર્યોમાં વિશ્વો આવી ઉપસ્થિત થાય છે. ચિત્તની ચંચલતાને વધારનાર વિષય સ્મરણુ છે માટે તેવા વખતે અનિત્યાહિ ભાવનાને ભાવી, ચંચળ બનેલા મનને સ્થિર કરીને સારા કાર્યોમાં તેને જોડવું જોઈએ.

સારા નિમિત્તોના આધારે વિષયોનું સ્મરણુ થતું નથી. ચક્ષુઓને અને કાનને દેવ-દર્શનાહિ નિમિત્તોમાં સ્થિર કરવાં કે તેનાથી ખસીને ખીજે ભટકે નહિ; તેમજ વિકાર ન થાય, ખોટા વિચારો ન આવે તે માટે ખાવા-પીવામં બહુ સાદાઈ

૪૪૭

રાખવી. ઉન્માદ થાય તેવું ખાવું નહીં, અને પીવું નહીં. પ્રાયઃ ખાન-પાનાદિકે મન અને આત્મા તેમજ શરીર ઉપર બહુ અસર કરે છે.

૬૩૩ ખાન-પાનની સાથે તનમનનો સંબંધ છે. મનને સ્થિર રાખવું હોય, અને તેના તરફથી આત્મિક વિકાસ સાધવો હોય તો ખાવા-પીવામાં બહુ લક્ષ રાખવાની જરૂર છે. અયોગ્ય ખાવાથી અને પીવાથી શરીર બગડે છે. વિવિધ વ્યાધિઓ ઉત્પન્ન થાય છે અને તેની અસર સાત ધાતુઓ ઉપર તેમજ ચિત્ત ઉપર થાય છે-સારામાં સારી કાયા અને મન હોય તો પણ તામસિક અને રાજસિક આહાર કરતાં વ્યાધિઓ આવીને ઉપસ્થિત થાય છે. એટલે સ્વાદ લેતાં આસ્વાદ ટળે છે અને કોઈ વખતે એવી બીમારી લાગુ પડે છે કે, મરણ પર્યંત પણ કેડો છોડતી નથી. પૂર્વ-કર્મોના ઉદયને મૂકી કહીએ તો પ્રાયઃ ખાવા-પીવામાં બહુ આસક્તિવાળા માનવીઓ પોતે જાતે વ્યાધિઓને આમંત્રણ આપી પોતાના શરીરમાં તેઓને સ્થાન આપે છે અને તેમને આસક્તિ હોવાથી ખબર પડતી નથી; પછી ખૂંચો પાડ્યા કરે છે કે, અમે બહુ બીમાર છીએ, કોઈ પણ સારસંજાળ લેતું નથી. આ પ્રમાણે ખૂંચો પાડે પણ સ્વાદ ઝોછો કરે નહીં, ત્યાં બીજાઓ શું કરે ? ખોરાકની સાથે મન અને તનનો ખાસ નિકટનો સંબંધ છે, અને તે સંબંધ રીતસર બળવી રાખીને લાભ લેવો હોય તો ખોરાક ખાવામાં સાવધાની રાખી, તે સંબંધ તૂટે નહીં તે પ્રમાણે લક્ષ રાખવું જોઈએ. આપણી પશુઓની માફક પચાવવાની શક્તિ નથી. એટલી બળવતી જરૂર નથી કે જે ખાય તે પચી જાય. જ્યારે

૪૪૮

ખોરાકી ખરાબર પચે નહી ત્યારે વિકારો થાય છે અને ઉપ-
જેલા વિકારો મન-તનને ખગાડી નાંખે છે. જેણે જીવને વશ
કરી છે તેણે પોતાના જીવને વશ કર્યો એમ કહી શકાય.

૬૩૪. મન, વચન અને કાયાથી બ્રહ્મચર્ય પાલનારને
પ્રથમ શારીરિક શક્તિ બગવાપૂર્વક મન સ્થિર થતાં માનસિક
દુષ્ટ સંકલ્પવિકલ્પો વિલય પામે છે. અને આત્માના સ્વરૂપનો
અનુભવ આવતો રહે છે, પછી તેઓને હંભ-કપટકલા કરવાની
જરૂર રહેતી નથી; કારણ કે જે કલ્પનાજન્ય સુખને ખાતર
હંભ-પ્રયત્ન કરે છે તે સુખ તો સ્વયંમેવ આત્મવિકાસ થતાં
વિલય પામેલું હોય છે. અને સાચા સુખનો સાગર પોતાની
પાસે રહેલ છે; એટલે તુલ્ય અને હલકા સુખની ખાતર તેને
મેળવવાનો વિચાર પણ હોતો નથી, પરંતુ જેઓ ત્રિધા બ્રહ્મ-
ચર્ય પાલવામાં સમર્થ નથી તેઓ, હલકામાં હલકા અને
તુલ્યમાં તુલ્ય, કલ્પનાજન્ય સુખ ખાતર હંભ કરે છે અને
કરતા રહે છે, પણ જ્યારે તે સુખ દગો દે છે ત્યારે તેઓની
ક્ષણભર આંખો ઉઘડી પાછી મીંચાઈ જાય છે અને કલ્પના-
જન્ય સુખ ખાતર વળી પ્રયાસ કરતા હોય છે એટલે તેઓને
આધિ, વ્યાધિ અને ઉપાધિનો પાર આવતો નથી. આવા
કારણોથી તેઓ દુઃખી દુઃખી રહ્યા કરે છે. એટલે સાચા સુખનો
આસ્વાદ લેવા ઝેનસીખ બને છે; માટે દ્રવ્ય અને ભાવથી
બ્રહ્મચર્ય પાળવા માટે બાહ્યભાવમાં જે વૃત્તિઓ પરિબ્રમણ કરી
રહેલ છે, તેને અન્તરમાં વાળો અને ક્ષણે ક્ષણે મનના વિચા-
રને તપાસો. કાયાિક બ્રહ્મચર્ય શારીરિક બલમાં વધારો
કરે છે અને માનસિક બ્રહ્મચર્ય આત્મગુણમાં સ્થિર

૪૪૯

કરે છે. કાયિક અને માનસિક અહમચર્યનો મેળાપ થાય ત્યારે આત્મિક શક્તિનો ઉઘાડ થાય અને સ્વ-રૂપમાં સ્થિરતા જામે. સાંસારિક વાસનાઓનું જોર રહે નહીં અને તે ભાગાભાગી કરીને ખસી જાય માટે પ્રથમ અહમચર્યની જરૂર છે.

૬૩૫. શુભ નિમિત્તો ઉપર જ સત્ય સુખનો આધાર નથી. અનુકૂલ નિમિત્તો મળે એટલે ધાર્મિક દારાદિક પરિવાર મળે, સુખ મળે, એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું નથી; પરંતુ દરેક પ્રસંગે જીવન પર્યંત અનુકૂલતા રહેવી અશક્ય છે કારણ કે અનુકૂલ સંયોગોને ખસતાં વિલંબ થતો નથી; માટે સત્ય સુખ મેળવવું હોય તો પોતાના મન અને તનને સન્માર્ગે વાળીને સ્થિર કરવાની જરૂર છે. મન અને તન જો સ્થિર થાય તો સત્ય સુખનો અનુભવ આપોઆપ આવી હાજર થાય છે, માટે સારા નિમિત્તોના ઉપર આધાર રાખીને એસી રહેવું નહીં. અને મન-કાયાને સન્માર્ગે વાળવામાં કટિબદ્ધ થવું. સત્ય સુખ, નિમિત્તોને આધીન નથી, એ તો મન-તનને સ્થિર કરીને આત્મગુણોમાં રહેલ છે તે અન્ય નિમિત્તોથી ક્યાંથી મળે? સારા નિમિત્તો હાજર હોય પણ મન અને તન બાદી ભટકતું હોય તો, તે નિમિત્તો લાભદાયક થતાં નથી. એટલે મન અને તન સ્થિર થયા પછી સારા નિમિત્તો લાભદાયી નીવડે છે; માટે સારા નિમિત્તો મેળવવામાં જે તમન્ના હોય છે, જેવી લાગણી રાખવામાં આવે છે તેવી મન અને તનને સ્થિર કરવામાં લાગણી રાખવી આવ-

૪૫૦

શ્યક છે. સુખ તો તમારી પાસે નિરન્તર સદાય રહેલું છે; કદાપિ તેનો વિચોગ થયો નથી-અને થશે પણ નહી, પરંતુ તેને માટે તમારો વિચાર સરખો પણ કર્યો નથી, તો તે સુખ ક્યાંથી મલે ? નિમિત્તો તરફ નજર કરો છો-તેઓના વિચારો ઘડી પણ ભૂલાતા નથી-અને અથાગ પ્રયાસો કરવામાં આવે છે; ધાર્યા પ્રમાણે સારા નિમિત્તો ન મળતાં શોકાતુર થાઓ છો, પણ સત્ય સુખના સાધન તરફ નજર પણ કરતા નથી અને સુખની ઝંખના કર્યા કરો છો તે ખરોખર નથી, માટે મન અને તનને પ્રથમ વશ કરો.

૬૩૬. ભૂલોને સુધારો. ભૂલો બે પ્રકારે થાય છે; બાહ્યતાં થાય છે અને અબાહ્યતાં પણ થાય છે. મોહનીય કર્મના ઉદયે બાહ્યતાં છતાં પણ ભૂલો થાય છે, તેનું કારણ તે કર્મે આત્મ-શક્તિને દબાવેલી છે-તેથી શાસ્ત્રોક્ત શક્તિ ફેરવી શકાતી નથી; પરંતુ બાહ્ય છે તો ખરો કે આ ભૂલો થાય છે! અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષાયિક ભાવ થાય તો, ભૂલો-અપરાધો થાય નહી; તેથી મોહનીય કર્મનો નાશ કરવા માટે સત્સંગ-શાસ્ત્ર-અવણાદિકની ખાસ અગત્યતા રહેલી છે. શાસ્ત્રઅવણથી આત્મ-સ્વરૂપનું ભાન થાય છે અને ભાન થતાં આત્મશુદ્ધિનું સમરણ થાય છે, સમરણ થતાં તે શુદ્ધિને મેળવવાનો પ્રયાસ થાય છે અને તે માટે પ્રયાસ કરતાં મોહનીય કર્મ રહી શકતું નથી. જ્યારે મોહનીય કર્મ ટળે છે ત્યારે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ નાશ પામતાં અંતરાય કર્મોનું જોર ચાલતું નથી અને આત્મા કેવલ-જ્ઞાનને પામે છે એટલે અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-અનંત સુખનો આવિર્ભાવ આપોઆપ થાય છે. જન્મ-મરણના તેમજ આધિ,

૪૫૧

બ્યાધિ અને ઉપાધિના દુઃખો ટળે છે; માટે અનંત સુખને પ્રાપ્ત કરવા શાસ્ત્રશ્રવણ કરવાની ખાસ જરૂર રહેલ છે. તે સિવાય આત્માને શાંતિ મળતી નથી અને મૂંઝવણ ખસતી નથી. શાસ્ત્રશ્રવણ કરીને આત્મનિરીક્ષણ કરવાની ટેવ પાડવી એકંદ્રે-આત્મનિરીક્ષણથી પોતાની ભૂલોને ખ્યાલ આવે છે, અને થયેલી તથા થતી ભૂલોમાં સુધારો થાય છે. કારણ ભૂલો કેઈને ગમતી નથી. એટલે તેને સુધારવા માટે તમના-લાગણી થાય છે અને ભૂલોના લોગ થવાતું નથી, તેથી આત્મિક શાંતિ હાજર થાય છે.

૬૩૭. સુખ, દુઃખનાં કારણને જાણો. જગતના શુભો, દુઃખને દુઃખરૂપે જાણતા નહી હોવાથી તેને ઠાળવા માટે ઉપાયો કરી શકતા નથી. જ્યાં અલંત પીડાઓ-વિપત્તિઓ તથા સંકટો રહેલા છે ત્યાં ધસતા જાય છે અને સુખતું સાધન માની તનતોડ મહેનત કર્યા કરે છે. વિષય-કષાયમાં સુખને શોધ નથી તો પણ તેમાં રાચી-માચી રહે છે, તેની ચિન્તાઓ હરસેજ કર્યા કરે છે-વિષયના અર્થો ન મળે ત્યારે પોતાને દીન-હીન માની, આત્મધ્યાન-રોદ્રધ્યાન કરવા મંડી પડે છે તેથી જે સુખના સાધનો મળ્યા હોય છે તે દુઃખના સાધનો તેઓને ભાસે છે અને સુખના સાધનોથી તેઓ વિમુખ બની દુઃખની ગર્તાઓ પોતે જાતે જોઈ તેઓમાં સપડાઈ પોકારો પાડતા રહે છે; માટે દુઃખના નિહાનને જાણવા કૌશીલ્ય કરવાની જરૂર છે અને સુખના નિહાનને જાણવાની ખાસ અમત્યતા રહેલી છે. તિર્થંચરણમાં વિવેક નહી હોવાથી સુખ-દુઃખના નિહાનની સચળણ પડતી નથી. દેવલવમાં-વિષય-

૪૫૨

સુખની આસક્તિ રહેલ હોવાથી નિહાનને જાણવાની મતિ-બુદ્ધિ થતી નથી. નરકમાં અત્યંત યાતનાઓ રહેલી હોવાથી સુખ-દુઃખના નિહાનોને જાણવાનો વિચાર આવતો નથી માટે મનુષ્યભવમાં વિચાર અને વિવેક હોવાથી તેમજ સત્સમાગમ હોવાથી સુખ-દુઃખના નિહાનો જાણી શકાય છે અને પછી દુઃખને ટાળવાનો અને સુખને પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય થાય છે. સત્ય ઉપાયવડે દુઃખો રહેતા નથી, માટે પ્રથમ નિહાન જાણવાની કૌશીલ્ય કરવી જરૂરી છે. ધનવાન થવાની ઇચ્છાવાળો, તેના નિહાનને જાણે છે, ત્યારપછી જ ધન-સંપત્તિ-વૈભવાદિ મેળવી શકે છે.

૬૩૮. અસંતોષીને અનુકૂલ સાધનો હોતે પણ ચિન્તાઓ ખસતી નથી. અસંતોષીને, ધનાદિક યથેચ્છ મળ્યું હોય તો પણ સુખ મળતું નથી, અને સંતોષીને જીવન-નિર્વાહ પૂરતું સાધન મળ્યું હોય તો પણ આનંદ રહે છે. માટે બાહ્યવસ્તુ ઉપર સુખ-દુઃખનો આધાર નથી. તેથી સંતોષને કેળવવા માટે સમ્યજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરવું આવશ્યક છે. જ્ઞાન-અને ક્રિયા, જીવનનું ઘડતર છે. જ્ઞાન-ક્રિયાવડે ઘડેલું જીવન, સંતોષી બને છે એટલે અહંકાર અને મમતાને રહેવાનો અવકાશ મળતો નથી. આ સિવાય ચક્રવર્તીની કે દેવની સાદાબી હોય તો પણ સત્યસુખ સ્વપ્ને પણ ઉપલબ્ધ થતું નથી. હવે સંતોષ આવે ક્યારે ? તેના જવાબમાં કહેવામાં આવે છે કે-પદાર્થોની ક્ષણભંગુરતાનો ક્ષણે ક્ષણે વિચાર કરે તો તેમજ સમયે સમયે તે પદાર્થોના પર્યાયોના પરિવર્તનનો વિવેક લાવે તો સંતોષ આવી શકે-એટલે

૪૫૩

તે પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા જે પાપસ્થાનકો સેવાય છે તે સેવાય નહિ અને તેઓના ઉપરથી-મમતા ઘટે. મમતા ટળવાથી અહંકાર-અભિમાન-ઈર્ષ્યા-અદેખાઈ વિગેરે દુર્ગુણો રહી શકે નહીં અને આત્મશક્તિનો આવિર્ભાવ થાય; કારણ કે અહંકાર, મમતા વિગેરે દુર્ગુણોથી આત્મા, અનાદિકાલથી હબાએલો છે તેથી તેનું જોર આવતું નથી. જગતમાં એવી હબાએલો વ્યક્તિઓ સ્વશક્તિને ફેરવી શકતી નથી. જ્યારે હબાણુ ઓછું થાય ત્યારે સ્વ-શક્તિને ફેરવી શકે છે. રક્ષાથી કે ધૂળથી હબાએલો અગ્નિ, સ્વશક્તિરૂપ ઉષ્ણતાને રીતસર આપી શકતો નથી. જ્યારે આવરણ ખસી જાય ત્યારે જ પોતાની શક્તિને ફેરવી શકે છે માટે અજ્ઞાનાદિક જે આવરણો રહેલા છે તેઓને દૂર કરવા પ્રયાસ કરવો.

૬૩૬. સન્નજનતા તથા ધાર્મિકતા સદ્ગુણોથી આવે છે. સન્નજનતા કે ધાર્મિકતા એકદમ આવીને ઉપસ્થિત થતી નથી. તેમજ ફક્ત જ્ઞાન દેવાથી આવી શકતી નથી. તે તો ઉદારતા, પ્રમાણિકતા, સહાચારોનું પાલન તેમજ નમ્રતા-સરલતા વિગેરે સદ્ગુણોના સેવનથી આવે છે; તેથી જ્ઞાન દેતાં પહેલાં સદ્ગુણોને કેળવવાની ખાસ આવશ્યકતા રહેલી છે.

જેમ તેમ સ્વચ્છંદતાથી જો સન્નજનતા કે ધાર્મિકતા આવતી હોય તો જગતમાં રહેલા સર્વ મનુષ્યો, સન્નજન અને ધાર્મિક બની રહે અને કંકાસ-ઈર્ષ્યા-અદેખાઈ-મારામારી-ચુલ્હો થાય નહીં અને જગતના પ્રાણીઓ સુખશાંતિમાં રહે; પરંતુ તેવા સન્નજનો વિરલ દેખાય છે. તેથી જ પ્રાણીઓને સુખશાંતિ

૪૫૪

કોઈ પણ પ્રકારે કહેતી નથી; કારણ કે એવા કેટલાક મનુષ્યે કંકાસ-માસમારી-અદેખાઈ વિચેરમાં સુખ માની રહેલા છે અને દુર્જનતામાં બહાદુરી માની બેઠેલા છે. પોતાને સુખશાંતિ રહે અને અન્ય પ્રાણીઓ સુખશાંતિમાં રહે તે માટે સંજ્જનતા તથા ધાર્મિકતા કેળવવાની ખાસ અગત્યતા રહેલી છે. તે સિવાય મનુષ્યનું જીવન પશુતુલ્ય ગણાય. મનુષ્ય જીવનનો સત્ય ભૂલો-સંજ્જનતા અને ધાર્મિકતામાં જ રહેલો છે અને આત્મિક-શક્તિનો વિકાસ, સમાજોત્તતિ અને રાષ્ટ્રોત્તતિ પણ તેમાં જ રહેલી છે; માટે સત્તા-ધનાદિક મળે ત્યારે ધાર્મિકતાને ભૂલવી બેધએ નહીં.

૬૪૦. વિચક્ષણુ અને સુરૂ મનુષ્ય તે જ ગણાય કે જે વર્તમાનકાલમાં સદાચારોથી આત્મવિકાસ સાધી ભવિષ્ય કાલને સુધારે, ભૂતકાલના સર્વ ખરાબ વિચારોને-વર્તનને, સદાચારોથી આપવા અવકાશ આપે નહીં, અને આગળ આગળ સદાચારોનું દૃઢતાથી પાલન કરી પરોપકારનાં કાર્યો કરે.

૬૪૧. પાત્રતા પ્રાપ્ત કરો. મેઘનું પાણી, પાત્રતા પ્રમાણે ફલીભૂત થાય છે તેમ જ્ઞાની પુરુષોની વાણી પાત્રતા પ્રમાણે ફલી આપે છે. કેટલાકને તે પાણી અને વાણી ફલતી નથી તેમાં કહેનારાનો દોષ નથી. પણ પાત્રતાની ખામીનો દોષ છે માટે પાણી-વાણીને દોષ દેનાર મૂર્ખશિરોમણિ કહેવાય ! જે પાત્રતા કેળવાય તો પાણી અને વાણી લાભ આપ્યા સિવાય રહે નહીં, માટે પાત્રતાને મેળવો.

૬૪૨ ધન્વંતરી વૈદ્ય. શરીરના વ્યાધિઓને દૂર કરવા માટે, શુભ વિચારો એટલે આનંદ આવે તેવા વિચારોના જેવો

૪૫૫

એક પણ ધનવાંતરી વૈધ નથી, અને આંતરિક ઊંડા રહેલા નિસાસાને તેમજ શોક-પરિતાપને શાંત કરનાર, આ સિવાય અન્ય દવા નથી.

૬૪૩. મનુષ્યો જ્યાં સુધી હલકા વિચારોનું સેવન કરતાં અટકશે નહીં, ત્યાં સુધી તેના લોહીમાં રહેલી અપવિત્રતા અને ઝેરી અસર ચાલુ રહેશે; તેથી તે અસર, વિચારોના વેગથી શારીરિક વ્યાધિ ઉત્પન્ન કરે છે તેમજ તેથી માનવીઓ, ધારેલું કાર્ય કરવા અશક્તિ બતાવે છે. હૃદય શુદ્ધ રાખવાથી એટલે મલિન વિચારોને દેશવટો આપવાથી શરીર તેમજ જીવન નિર્મલ બની અચિન્ત્ય લાભ લઈ શકાય છે. વિચાર, એ કાર્ય અને જીવનશક્તિનો ઝરો છે. એ ઝરને વિશુદ્ધ રાખવાથી માનસિક અને આત્મિક શક્તિનો સારી રીતે વિકાસ થાય છે. રસાયણનું સેવન કરવાથી શારીરિક શક્તિ વધે છે અને શારીરિક શક્તિના આધારે માનસિક શક્તિ ઠઠ થાય છે; પરંતુ જો વિચારની નિર્મલતા હશે નહીં તો તે શક્તિઓને ઓછી થતાં વિલંબ નહીં થાય એટલે રસાયણની સાથે હૃદયશુદ્ધિની-શુભ વિચારોની ખાસ જરૂર રહેલ છે. માત્ર ખોરાકમાં જ પરિવર્તન કરવાથી વિચારોનું પરિવર્તન થશે એવી આશા કરવી તે અસ્થાને છે. ખરી રીતે તો ખાનખાનની સાથે વિચારોમાં પરિવર્તનની અખત્યતા રહેલી છે, માત્ર ખોરાકમાં પરિવર્તન માનનારના વિચારો તપાસીએ તો માલૂમ પડશે કે, આ તો ઠાનવ કે માનવ !

૬૪૪. સમત્વના વિચારોને કેળવો. સદ્ગુણોની મહત્તા,

૪૫૬

સમતા રાખવામાં છે. જે સમતા આવી નહી તેા ફલ મળે નહી; માટે સમતાનું ક્યેય રાખીને સદ્ગુણોને ધારણ કરવા. અન્ય કોઈ ક્યેય હોવું જોઈએ નહી. સદ્ગુણો જે સત્ય પ્રકારે આભ્યા હોય તેા સમતા આભ્યા વિના રહે નહી જ.

૬૪૫ અશુભ વિચારો અને શુભ વિચારો જીવન પર્યંત પણ તેનો વિષાક ખતાભ્યા સિવાય રહેતા નથી. કહાય જલ્દી વિષાક દેખાડે નહી તેા વખત આવે તે જરૂર દેખાડવાના; માટે શુભ અને શુદ્ધ વિચારો કરવાની ટેવ પાડવી. કરેલા અપવિત્ર વિચારો, કહાય એવા સંયોગો ન મળતાં આચરણમાં ન મૂકાયા હોય તેા પણ તેવા વિચારોથી શારીરિક શક્તિમાં અને માનસિક શક્તિમાં અસર પહોંચાડ્યા સિવાય ખસવાના નહી. અપવિત્ર વિચારો શક્તિમાં વધારો કયાંથી કરે? શરીર પ્રાયઃ મનને જ આધીન છે અને વિચારપૂર્વક કરેલી અગર પોતાની મેળે થતી ક્રિયામાં મનની આજ્ઞાને તે અનુસરે છે. ખરાબ વિચારોના પરિણામે ધીમે ધીમે શરીરમાં વ્યાધિઓ ધર કરીને રહે છે; માટે ખરાબ વિચારોનો ત્યાગ કરવો. સંયોગોનું મૂલ, જેમ વિચારો ઉપર રહેલ છે તેમ શારીરિક સ્થિતિ અને માનસિક સ્થિતિનું મૂલ પણ આપણા વિચારો છે. જેવા વિચારો કરશો તેવા બનશો.

૬૪૬. કોઈ આજુસમજી માનવી ભલે એમ માને કે પોતાની ઉપર આવી પડેલાં દુઃખો, પોતાના શુભ કાર્યો અને ગુણોનું પરિણામ છે-ફલ છે. આમ ધારીને શુભ કાર્યોનો ત્યાગ કરી બેસે, અશુભ કાર્યો કરવા તત્પર થાય પણ આ માનવું તે મ્હોટી ભૂલ છે; કારણ કે જ્યાં સુધી તેણે ખરાબ વિચારોનો

૪૫૭

ત્યાગ કર્યો નથી અને હૃદયશુદ્ધિ કરી નથી ત્યાં સુધી દુઃખો તેની પાસેથી ખસવાના નહીં. માનસિક શુદ્ધિ કર્યા સિવાય, આ શુભ કાર્યોનું ફલ છે અને અપવિત્ર વિચારોનું ફલ નથી, આમ કેવી રીતે કહી શકે ?

૬૪૭. દરિદ્રતા અને વિલાસ, આ બે દુઃખના સામ-સામી બાબુના છેડાઓ છે. બે સરખી રીતે અસ્વાભાવિક છે અને માત્ર માનસિક અચલતા-અવ્યવસ્થાના પરિણામરૂપે છે; જ્યાં સુધી મનુષ્ય, સુખી-નિરાગી અને આબાદીવાળો હોય નહિ ત્યાં સુધી તે વ્યવસ્થિત ગણાય નહીં અને સુખશાંતિ-વાળો મનાય નહીં. મનુષ્ય, જ્યાં સુધી પોતાના બહારના તેમજ અંદરના સંયોગોમાં સમાનતા લાવે નહીં ત્યાં સુધી તેને કેવી રીતે સુખી મનાય ? ભલે પછી બહારના સંયોગોને ડેખીને કોઈ સુખી માને પણ તેથી અન્તરના દુઃખ ખસતા નથી અને શાંતિ મળતી નથી; માટે સુખી જીવન ગુજારવું હોય તો, બહારના અને અન્તરના નિમિત્તોને વશ બનવું નહીં. જે અન્તરના નિમિત્તો-વિચારો સુધર્યા, તો બહારના નિમિત્તો કાંઈ પણ કરવા સમર્થ બનશે નહીં.

૬૪૮. જે વિષય સુખમાંથી આસક્તિ ઓછી થઈ નહીં તો ગંગા-ગોદાવરી-શત્રુજયી વિગેરે નદીઓમાં ન્હાવાથી આસક્તિ અદ્ય થશે નહીં. ફક્ત ઢેહની શુદ્ધિ થશે. પણ માનસિક શુદ્ધિ થશે નહીં; માટે માનસિક શુદ્ધિ કરીને સ્નાન કરવું હોય તો કરો. માનસિક શુદ્ધિવાળા સ્નાન કરે નહીં તો પણ શારીરિક શુદ્ધિ રહેવાની.

ધનવંતરી જેવા વૈદ્યોની પાસે રોગને દૂર કરવા

૪૫૮

માટે હવા લેશે અને “ કરી ” પાલીને હવા ખાશે તો પણ ભવરાગ ખસવાનો નહીં; તે તો કાયમ રહેવાનો જ. જો ભવરાગ દૂર કરવા મહાવૈદ્ય-વીતરાગની આજ્ઞા મુજબ વર્તન કરશે તો વૈદ્યોની હવા લેવાની આવશ્યકતા રહેશે નહીં અને ભવરાગની સાથે શારીરિક તેમજ માનસિક રોગો જરૂર ખસવાના; માટે પ્રથમ વીતરાગની આજ્ઞા મુજબ વર્તો.

૬૪૬. સૂર્યનો પ્રકાશ બહુ બહુ તો ઉનાળામાં ચાદ કલાક રહે છે. પાછો અંધકાર આવીને જગતને ઘેરી લે છે; પણ જો વિષય કપાયના ત્યાગ કરવાપૂર્વક સમ્યક્જ્ઞાનના યોગે જે આત્મિક પ્રકાશનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે તે સદાય કાયમ રહેવાનો અને ભવાન્તરમાં પણ સાથે ને સાથે આવવાનો; કોઈ તેને હઠાવી શકશે નહીં.

૬૫૦. દુન્યવી પદાર્થોના રાગને લઈ તમોએ દરિયા-કુંગરાઓને ઝાળાંધ્યા, અને ક્ષુધા-પિપાસાદિ કષ્ટોને સહ્યા, પરંતુ હજી સંસારસાગર તરવો બાકી છે તે તર્યાં સિવાય અને ઘાતિ કર્યોને દૂર કર્યાં વિના સાચા પદાર્થો નહીં જ મળે.

૬૫૧. રાજા-મહારાજાની મહેરબાની મેળવવા માટે દેહ-ગેહ-કુટુંબ-કામિની વિગેરેની પરવા રાખી નહીં અને તેઓની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન કરવામાં ઉભો પગે-બહાખણ રહ્યા તો પણ ઈચ્છા મુજબ મળ્યું નહીં અને આશા પૂર્ણ થઈ નહીં. પણ પરમાત્માની મહેરબાની મેળવવા માટે જો દેહ-ગેહ-કુટુંબ-કામીલા-કામિની અને કંચન ઉપરથી મમતાને ઉતારી તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તન રાખ્યું હોત તો આધિ-વ્યાધિ રહેત નહીં.

श्रीमद् बुद्धिसागरसुरिण ग्रंथभाषाभां प्रकट थयेला ११३-अथो.

१ अध्यात्मव्याख्यानभाषा.	०-४-०
२ लज्जनसंग्रह भाग २ जे.	०-८-०
३ लज्जनसंग्रह भाग ३ जे.	०-८-०
४ समाधिशतकम्	०-८-०
५ अनुभवपञ्चीशी.	०-८-०
६ आत्मग्रहीप.	०-८-०
७ लज्जनसंग्रह भाग ४ थो.	०-८-०
८ परमात्मदर्शन.	०-१२-०
९ परमात्मज्योति (आवृत्ति २)	१-८-०
१० तत्त्वभिर्दु.	०-४-०
११ गुणानुराग (आवृत्ति भीण)	०-१-०
१२-१३ लज्जनसंग्रह भाग ५ थो तथा ज्ञानदीपिका	०-६-०
१४ तीर्थयात्रानु विमान (आ. त्रीण)	०-८-०
१५ अध्यात्मलज्जन संग्रह.	०-६-०
१६ गुरुभोष (आ. भीण)	०-८-०
१७ तत्त्वज्ञानदीपिका (आ. २)	०-१०-०
१८ गङ्गुलीसंग्रह भा. १ (आ. १)	०-६-०
१९-२० श्रावकधर्मरवर्ष भा. १-२	०-२-०
२१ लज्जनपद संग्रह भाग ६ ठो.	०-१२-०
२२ वचनानुवृत्त.	०-१४-०
२३ योगदीपक. (आ. २) पृष्ठ-५३६	३-०-०
२४ जैन ऐतिहासिक रासभाषा.	१-०-०
२५ ज्ञानान्दधनपद भाषावर्ष (आ. ३) पृष्ठ ६७६	१२-८-०
२६ अध्यात्मशांति (आ. ज्योती) पृष्ठ ६६	०-१२-०

૪૬૦

૨૭ કાવ્યસંગ્રહ ભાગ ૭ મો.	૦-૮-૦
૨૮ જૈનધર્મની પ્રાચીન અને અર્વાચીન સ્થિતિ	૦-૩-૦
૨૯ કુમારપાલ (હિંદી)	૦-૬-૦
૩૦ થી ૩૪ સુખસાગર ગુરુગીતા અન્ય ૫.	૦-૪-૦
૩૫ પદ્મવ્યવિચાર (આવૃત્તિ ૩)	૦-૪-૦
૩૬ વિજયપુર વૃત્તાંત નહાવું.	૦-૪-૦
૩૭ સાયરમતી ગુણશિક્ષણ કાવ્ય	૦-૬-૦
૩૮ પ્રતિષ્ઠાપાલન.	૦-૫-૦
૩૯-૪૦-૪૧ જૈનગચ્છમતપ્રબંધ, સંધ્યપ્રગતિ, જૈનગીતા	૧-૦-૦
૪૦ સંધ્યપ્રગતિ આ. ૨ જી. પૃષ્ઠ ૧૧૨	૧-૦-૦
૪૨ જૈનધાતુપ્રતિષ્ઠા લેખસંગ્રહ ભાગ ૧.	૧-૦-૦
૪૩ મિત્રમૈત્રી.	૦-૮-૦
૪૪ શિષ્યોપનિષદ્	૦-૨-૦
૪૫ જૈનોપનિષદ્	૦-૨-૦
૪૬-૪૭ ધાર્મિક ગદ્યસંગ્રહ તથા પત્રસદ્ગુપદેશ ભા. ૧	૩-૦-૦
૪૮ ભજનસંગ્રહ ભા. ૮	૩-૦-૦
૪૯ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર ભા. ૧. (આ. ૨)	૨-૮-૦
૪૯ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર ભા. ૧ ની ચાર કટકા જુદા પાકા બાંધેલા ૧-દેવચંદ્ર ચોવીસી શ. ૦૧૧, ૨-નયચક્રસાર શ. ૦૧૧, ૩-કર્મ- અન્ય શ. ૦૧૧, ૪-વિચારરત્નસાર. શ. ૧૧	
૫૦ કર્મચોગ. (આવૃત્તિ બીજી) પૃષ્ઠ ૮૦૮	૧૨-૮-૦
૫૧ આત્મદર્શન	૦-૧૦-૦
૫૨ ભારતસહકારશિક્ષણ કાવ્ય.	૦-૧૦-૦
૫૩ શ્રીમદ્ દેવચંદ્ર ભા. ૨, (આ. ૨)	૨-૮-૦
૫૪ ગહુલી સંગ્રહ ભા. ૨, (આ. ૨)	૦-૬-૦
૫૪ ગહુલી સંગ્રહ ભા. ૧-૨ ભેગા પાકા બાંધેલા.	૦-૧૨-૦
૫૫ કર્મપ્રકૃતિટીકા ભાષાંતર.	૩-૦-૦

૪૬૧

૫૬ ગુરુગીત મહુલ્લી સંગ્રહ	૦-૧૨-૦
૫૭-૫૮ આગમસાર અને અધ્યાત્મગીતા (આ. ૨)	૦-૬-૦
૫૯ દેવવંદન સ્તુતિ સ્તવન સંગ્રહ	૦-૪-૦
૬૦ પૂજા સંગ્રહ ભા. ૧ લો.	૧-૦-૦
૬૧ ભજન ૫૬ સંગ્રહ ભાગ ૯	૧-૮-૦
૬૨ ભજન ૫૬ સંગ્રહ ભાગ ૧૦	૧-૦-૦
૬૩ પત્રસદ્ગુપ્દેશ ભાગ ૨	૧-૮-૦
૬૪ ધાતુપ્રતિમા લેખસંગ્રહ ભા. ૨	૧-૦-૦
૬૫ જૈનદષ્ટિએ ધર્માવાસ્થોપનિષદ્ ભાવાર્થ વિવેચન	૧-૦-૦
૬૬ પૂજાસંગ્રહ ભાગ ૧-૨	૨-૦-૦
૬૭ સ્નાત્રપૂજા	૦-૨-૦
૬૮ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી અને તેમનું જીવનચરિત્ર	૦-૪-૦
૬૯-૭૨ શુદ્ધોપયોગ વિ. સંસ્કૃત ગ્રંથ ૪	૦-૧૨-૦
૭૩-૭૭ સંઘકર્તાવ્ય વિ. સંસ્કૃત ગ્રંથ ૫	૦-૧૨-૦
૭૮ લાલા લજ્જપતરાય અને જૈનધર્મ	૦-૪-૦
૭૯ ચિન્તામણિ	૦-૪-૦
૮૦-૮૧ જૈનધર્મ અને ખ્રીસ્તિ ધર્મનો મુકાબલો તથા જૈન ખ્રીસ્તિ સંવાદ	૧-૦-૦
૮૨ સત્યસ્વરૂપ.	૦-૬-૦
૮૩ ધ્યાનવિચાર.	૦-૮-૦
૮૪ આત્મશક્તિપ્રકાશ (આ. ૨) પૃષ્ઠ ૧૧૨	૦-૧૪-૦
૮૫ સાંવત્સરિક ક્ષમાપના (આ. ૩) પૃષ્ઠ ૭૬	૦-૮-૦
૮૬ આત્મદર્શન (મણિચંદ્રજીકૃત સજ્જાતોનું વિવેચન)	૦-૪-૦
૮૭ જૈનધર્મિક શંકાસમાધાન.	૦-૪-૦
૮૮ કન્યાવિક્રમનિષેધ.	૦-૬-૦
૮૯ આત્મશિક્ષા ભાવનાપ્રકાશ.	૦-૭-૦
૯૦ આત્મપ્રકાશ (ત્રીજી આવૃત્તિ) પૃષ્ઠ ૫૧૦	૫-૦-૦

૪૬૨

૯૧ શોકવિનાશક ગ્રંથ	૦-૧-૦
૯૨ તત્ત્વવિચાર.	૦-૬-૦
૯૩-૯૭ અધ્યાત્મગીતા વિ. સંસ્કૃત ગ્રંથ ૫	૧-૦-૦
૯૮ જૈનસૂત્રમાં મૂર્તિપૂજા.	૦-૩-૦
૯૯ શ્રી યશોવિજયજી નિબંધ	૦-૬-૦
૧૦૦ ભજનપદ સંગ્રહ ભાગ ૧૧	૦-૧૨-૦
૧૦૧ ભજનપદ સંગ્રહ ભા. ૧, ૨ (આ. ૪ થી) પૃષ્ઠ ૪૧૬	૨-૮-૦
૧૦૨ ગુજરાત બૃહદ્ વિજયપુર વૃત્તાંત.	૧-૪-૦
૧૦૩-૪ શ્રીમદ્ દેવચંદ્રજી વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર તથા દેવવિલાસ	૦-૧૨-૦
૧૦૫ મુદ્રિતજૈન શ્લોકે. અન્યગાદ્ય	૧-૮-૦
૧૦૬ કલ્પાવલિ-સુબોધ.	૧-૪-૦
૧૦૭ સ્તવનસંગ્રહ (દેવવંદન સહિત)	૦-૧૦-૦
૧૦૮ પત્ર સદુપદેશ ભાગ ૩	૦-૬-૦
૧૦૯ શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરીશ્વર સ્મારક ગ્રંથ	૦-૧૨-૦
૧૧૦ પ્રેમગીતા-સંસ્કૃત.	૦-૬-૦
૧૧૧ યોગનિષ્ઠ આચાર્ય-શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરસૂરિજીનું વિસ્તૃત જીવનચરિત્ર. પૃષ્ઠ ૮૦૦	૧૧-૦-૦
૧૧૨ અધ્યાત્મસાર.	૦-૧૨-૦
૧૧૩ આંતરજ્યોતિ	૫-૦-૦

અંશે માટે પત્રવ્યવહારનું સ્થળ—

શ્રી વિજયપુર (ગુજરાત.) શ્રી બુદ્ધિસાગરજીવન
જ્ઞાનમંદિર તથા

મંત્રીઓ શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાનપ્રસારક મંડળ—મુંબઈ

C/o મંગળદાસ લક્ષ્મીભાઈ ધડિયાળી

ઠે. ૩૪૭, કાલ્યાદેવી રોડ, -મુંબઈ ૨

આ સૂચીપત્રમાં મોટા ટાઇપે જણાવવા નામવાળા અંશે છેલ્લાં ત્રણ
વર્ષમાં નવી આવૃત્તિપૂર્વક ફરીથી જણાવવા છે.

શ્રી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ તરફથી પ્રકટ થયેલ ગ્રન્થો મળવાનાં ઠેકાણાં.

- (૧) શ્રી બુદ્ધિસાગરજીસૂર જૈન જ્ઞાનમંદિર શ્રી. વિજાપુર
(ગુજરાત)
- (૨) શ્રી. અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ-મુંબઈ ઠેં ૩૪૭-
કાલબાદેવી રોડ-મુંબઈ ૨
- (૩) શ્રી. મેઘરાજ પુસ્તક ભંડાર-ઠેં ગોડીજીની ચાલ-
ઠેં કીકાસ્ટ્રીટ મુંબઈ ૨
- (૪) શ્રી. અમૃતલાલ શકરચંદ હીરાચંદ-શ્રી અમદાવાદ-
ઠેં ઝવેરીવાડ-આંબલીપોળ ઉપાશ્રય પાસે.
- (૫) શ્રી. સોમચંદ ડી. શાહ, પાલીતાણા (સૌરાષ્ટ્ર.)
- (૬) શ્રી. રતિલાલ મોહનલાલ હીમચંદ શ્રી પાદરા (ગુજરાત)
અને જાણીતા યુક્તસેલરો પાસેથી

આપ-મંડળના સભ્ય ન હો તો તુરત ગમે તે
વર્ગના સભ્ય બનો અને જીજ્ઞા સભ્યો બનાવો.

શ્રી અ૦ જ્ઞા૦ પ્ર૦ મંડલ-મુંબઈ.

મંડળ તરફથી અથોના વધુ વિશાળ પ્રચારાર્થે નીચે
પ્રમાણે સભ્યોની યોજના ઘડી છે.

શ. ૨૦૦૦) અને તે ઉપરની રકમ આપનાર સભ્યો તથા સંસ્થાઓ પ્રથમ વર્ગના પેટ્રન ગણાશે.

શ. ૧૦૦૦) અને તે ઉપરની રકમ આપનાર સભ્યો તથા સંસ્થાઓ બીજા વર્ગના પેટ્રન ગણાશે.

શ. ૫૦૦) અને તે ઉપરની રકમ આપનાર સભ્યો તથા સંસ્થાઓ ત્રીજા વર્ગના પેટ્રન ગણાશે.

શ. ૨૫૦) અને તે ઉપરની રકમ આપનાર સભ્યો લાઇફ મેમ્બર ગણાશે.

શ. ૨૫૦) થી ઓછી રકમ આપનાર સામાન્ય સભ્ય ગણાશે પણ તેઓ ખુટતી રકમ આપી ઉપરના વર્ગના લાઇફ મેમ્બર અગર પેટ્રન બની શકશે.

મંડળ તરફથી પ્રકટ થતા તમામ અથો પ્રથમ તથા બીજા વર્ગના પેટ્રનોને ૨-૨ નકલો તથા ત્રીજા વર્ગના પેટ્રન તથા લાઇફ મેમ્બરને ૧-૧ નકલ ભેટ આપવામાં આવશે.

રનેહીઓના આત્મશ્રેયાર્થે વા યાદગીરી રાખવા આવા અમુદ્ય અથોના પ્રકાશનમાં દ્રવ્યની સહાય સ્વીકારાય છે.

પ્રભાવના માટે તથા સાધુ સાષ્ટી અગર વિદ્વાનોને આપવા માટે જ્યથાબંધ ખરીદનાર મહાશયોએ મંત્રીને મળવા વિનંતી છે.

ધર્મ ભાવના જગાડનાર, ધર્મમાં સ્થિર કરનાર, જીવન-ઘડતરમાં પરમસહાયક, ઉચ્ચ જીવનમાં માર્ગદર્શક, યોગ, અધ્યાત્મવિદ્યા, તત્ત્વજ્ઞાન અને સહબોધના અતિ દુર્લભ અથોના સંગ્રહ માટે આ મંડળના સભ્ય બની-અન્યને સભ્ય બનાવી જ્ઞાતભક્તિમાં સહાયક બનો.

લી૦

મંત્રીઓ.

